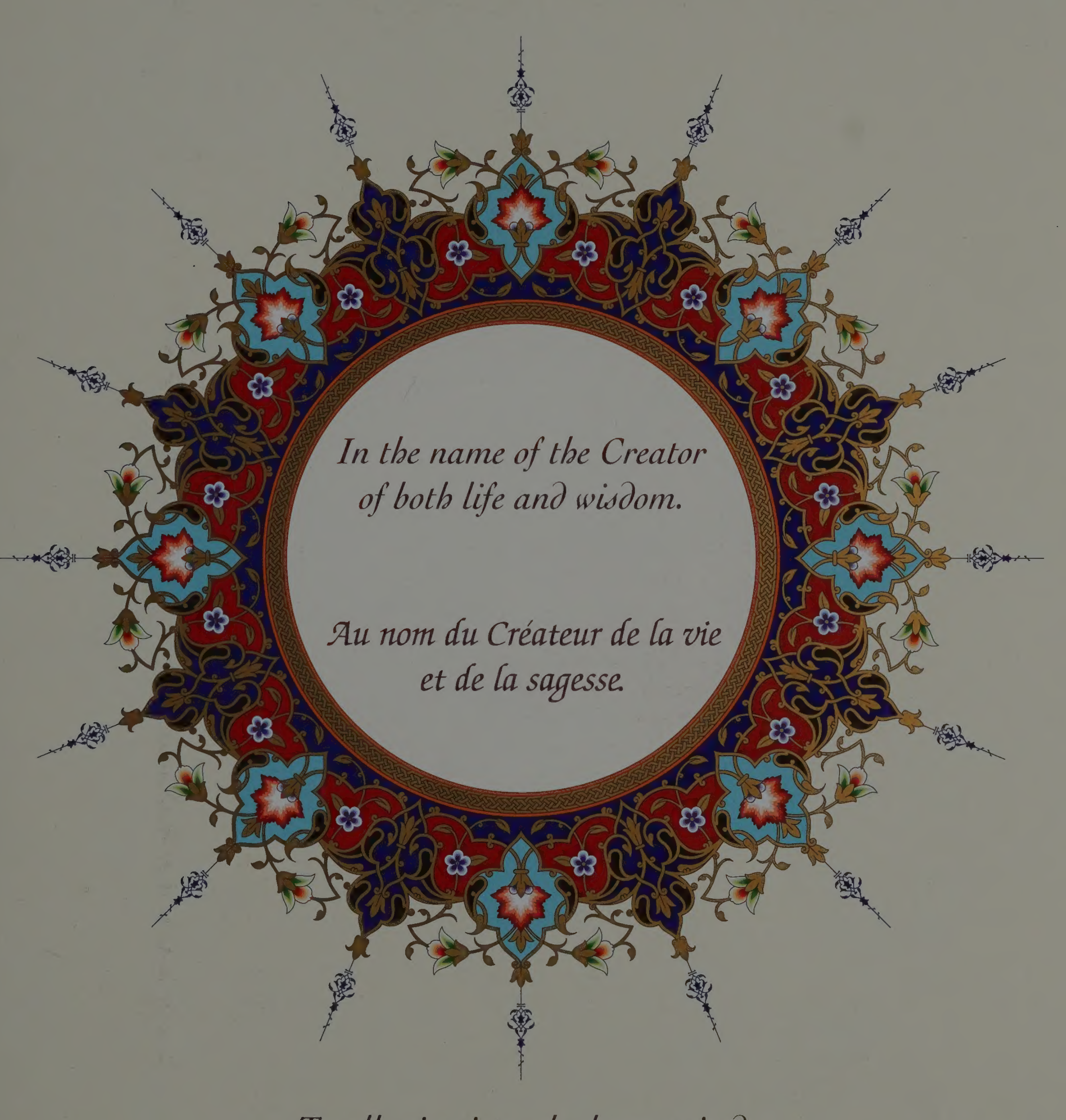

RUBAI'YAT (QUATRAINS)
OMAR KHAYYAM
H. SADEGHI
Painting by M.FARSHCHIAN
Calligraphy by GH.H. AMIR-KHANI
YASSAVOLI

To all scientists who have strived
for the well-being of mankind.

* * * *

À tous les savants qui ont œuvré
pour le bien-être de l'humanité.

RUBAI'YAT

(QUATRAINS)

OMAR KHAYYAM

H. SADEGHI

Painting by M.FARSHCHIAN

Calligraphy by GH.H. AMIR-KHANI

RUBAI'YAT

(OMAR- KHAYYAM)

Translation: H. SADEGHI
Paintings: M. FARSHCHIAN
Calligraphy: Gh. H. AMIR-KHANI
Message: F. MAYOR
Introduction: H. SADEGHI
Forword: M.A. ESLAMI-NODOOSHAN
Cover Design and Layout: R. YASSAVOLI
Production Director: M. YASSAVOLI
First Edition: 2005
ISBN: 964-306-355-0
Publisher: Yassavoli Publications - Tehran

RUBAI'YAT

(OMAR KHAYYAM)

Traduction: H. SADEGHI
Tableaux: M. FARSHCHIAN
Calligraphie: Gh. H. AMIR-KHANI
Message: F. MAYOR
Introduction: H. SADEGHI
Avant-propos: M.A. ESLAMI-NODOUCHAN
Coverture et mise en page: R. YASSAVOLI
Directeur de production: M. YASSAVOLI
Première édition: 2005
NSIL: 964-306-355-0
Éditeur: ÉditionYassavoli - Téhéran

ACKNOWLEDGEMENTS

It is with a feeling of deep gratitude that I wish to express my sincere thanks to the following persons for providing invaluable assistance with this book:

Dr. Federico Mayor, former Director-General of UNESCO
Mahmoud Farshchian, former Professor of Fine Arts, University of Tehran
Gholam-Hossein Amir-Khani, Professor of Calligraphy, Tehran
Dr. M.-A. Eslami-Nadooshan, former Professor of Literature, University of Tehran
Dr. Yousof H. Bakkar, Professor of Literature, Yarmouk University, Irbid (Jordan)
Mohammed-Saleh Al-Gurg, Poet, Dubai (UAE)
Dr. Mohammad-Réza Shafiee-Kadkani, Professor of Literature, University of Tehran
Dr. Iraj Malakpoor, Professor of Astronomy, University of Tehran
Majid Khosrowshahin, Director EASTA Paper International Co., Tehran
Digby Thomas, Assistant, English Department, University of Lausanne
Leila Sadeghi, Poet, Student in Nutrition Science, University of Minnesota, U.S.A
Nicole du Marchie, Writer and Poet, Le Liboson, 1824 Caux, Switzerland
Adrien Guignard, Assistant, French Department, University of Lausanne

REMERCIEMENTS

C'est avec un sentiment de profonde gratitude que je tiens à adresser mes sincères remerciements aux personnalités suivantes, pour leur précieuse contribution à l'élaboration de cet ouvrage :

Dr Federico Mayor, ancien Directeur général de l'Unesco
Mahmoud Farshchian, ancien professeur des Beaux-Arts, Université de Téhéran
Gholam-Hossein Amir-Khani, professeur de calligraphie, Téhéran
Dr M.-A. Eslami-Nadouchan, ancien professeur de littérature, Université de Téhéran
Dr Yousof H. Bakkar, professeur de littérature, Université de Yarmouk, Irbid (Jordanie)
Mohammed Saleh Al-Gurg, poète, Dubaï (EAU)
Dr Mohammad-Réza Chafi-Kadkani, professeur de littérature, Université de Téhéran
Dr Iradj Malakpour, professeur d'astronomie, Université de Téhéran
Majid Khosrowshahin, Directeur EASTA Paper International Co., Téhéran
Digby Thomas, assistant diplomé, section d'anglais, Université de Lausanne
Leila Sadéghi, poétesse, étudiante en science de nutrition, Université de Minnesota, U.S.A.
Nicole du Marchie, écrivain et poétesse, Le Liboson, 1824 Caux, Suisse
Adrien Guignard, assistant diplomé, section de français, Université de Lausanne

Hossein Sadéghi

Born in 1930 in Sarvalayat-Nishapur, he completed his schooling in Khurasan (Iran) and his medical studies in Lausanne (Switzerland).

In 1957, after finishing medical school, he went to the United States for special training in General and Thoracic Surgery until 1964, when he became a Board certified specialist in both fields. Soon after, he returned to Iran. However, cardiovascular surgery was not yet developed in Iran and therefore no positions were open for a cardiac surgeon at any university medical centers.

In 1966, he went back to Lausanne and worked in the Department of Cardiovascular Surgery as an associate surgeon. From 1967 to 1996, he held the position of Professor and Chairman of Cardiovascular Surgery at the University of Lausanne. He retired in 1996 and was given the title of Honorary Professor of Lausanne University.

From 1996 to 2005, he has devoted his time to translating the best quatrains actually attributed to Omar Khayyam, the eleventh-century Iranian scientist, philosopher, and poet. These quatrains are gathered in this volume along with illustrations by Mahmoud Farshchian and calligraphy by Gholam-Hossein Amir-Khani.

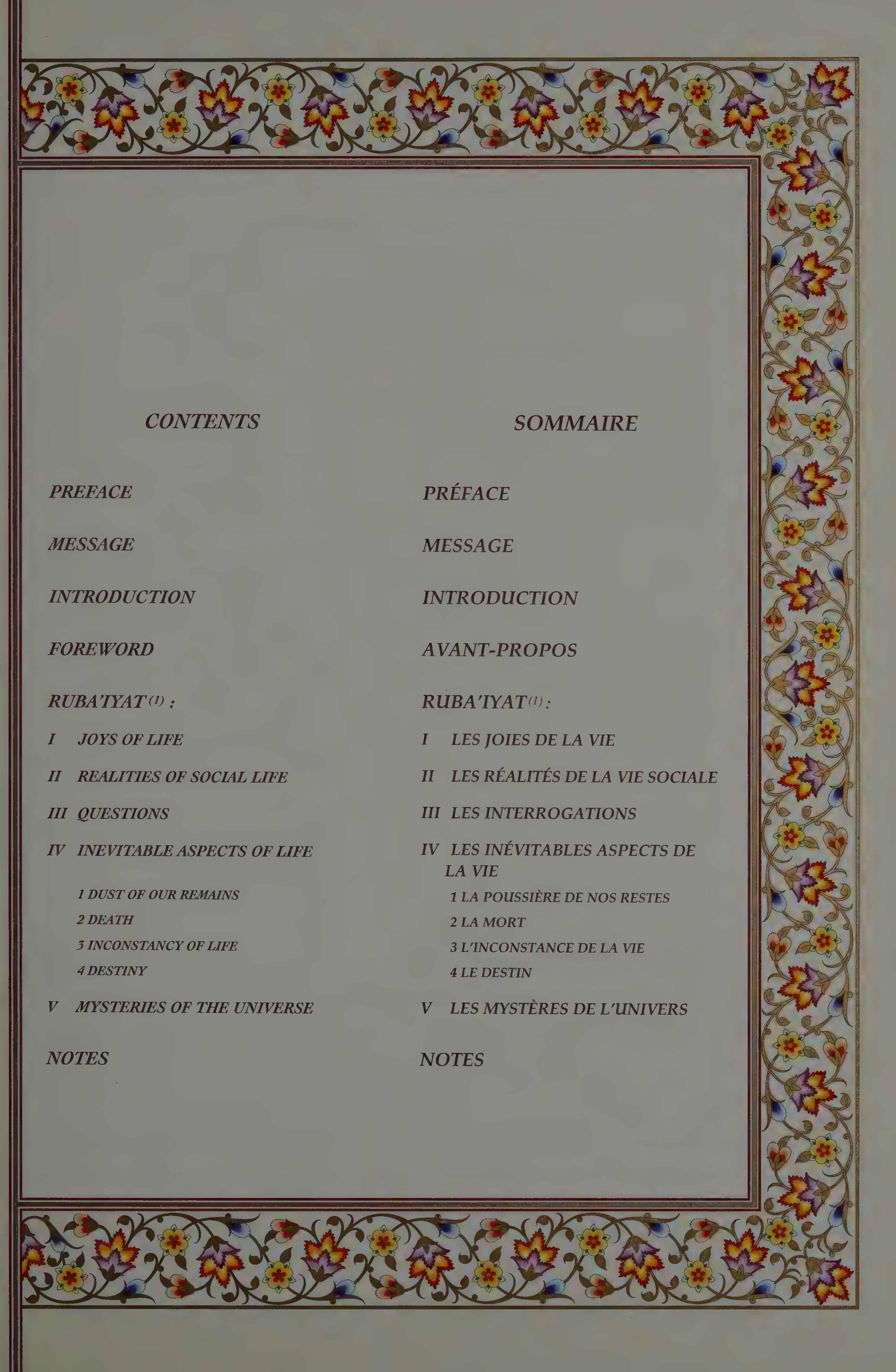
Hossein Sadéghi

Né en 1930 à Sarvalayat-Nishapur, il reçoit son instruction primaire et secondaire à Khorassan (Iran) et accomplit ses études médicales à Lausanne (Suisse).

En 1957, après avoir terminé l'Ecole de médecine, il part aux Etats-Unis pour se former en chirurgie générale et thoracique. En 1964 il obtient le titre de spécialiste en chirurgie générale et chirurgie thoracique. Peu après, il retourne en Iran. La chirurgie cardio-vasculaire n'y était encore pas développée, de plus il n'y avait pas de poste de chirurgien cardiaque disponible dans des hôpitaux universitaires.

En 1966, il repart à Lausanne et il est engagé dans le Service de chirurgie cardio-vasculaire comme chirurgien-associé. De 1967 à 1996, il assume la fonction de Professeur et chef du Service de chirurgie cardio-vasculaire à l'Université de Lausanne. En 1996, il prend sa retraite et reçoit le titre de Professeur honoraire de l'Université de Lausanne.

De 1996 à 2005, il s'attache à traduire les meilleurs quatrains attribués à Omar Khayyam, savant, philosophe et poète iranien du XIe siècle. Ces quatrains sont réunis dans le présent ouvrage avec des peintures de Mahmoud Farshchian et la calligraphie de Gholam-Hossein Amir-Khani.

CONTENTS

SOMMAIRE

PREFACE

In this second edition, minor alterations have been made to the following quatrains: 10, 29, 105, and 110. In addition, a particular care has been taken to make the English and French translations more accessible to readers.

Further, the Arabic translation of the 110 quatrains has been added in verse. For this we have choosen 86 ruba'is translated by Ahmed Al-Safi Al-Najafi; 12 ruba'is by Abdul Haq Fadel; 10 ruba'is by Mohammed Saleh Al-Gurg; one ruba'i by Jamil Sedqi Al-Zahawi, and one ruba'i by Mohammed Ebn Taawit.

The Arabic preface is by Dr. Yousof H. Bakkar, Professor of Literature at the University of Yamouk, Irbid (Jordan).

Ten ruba'is, of which there was no previous Arabic version, were kindly translated by the contemporary poet Mohammed Saleh Al-Gurg of Dubai (UAE).

Hossein Sadéghi

PRÉFACE

Dans cette deuxième édition, quelques légères modifications ont été apportées aux quatrains : 10, 29, 105 et 110. Un effort particulier a été fourni afin de rendre les traductions anglaises et françaises plus accessibles aux lecteurs.

Nous y avons ajouté la traduction arabe en vers des 110 quatrains. Pour cela nous avons choisi 86 ruba'ïs traduits par Ahmed Al-Safi Al-Najafi; 12 ruba'ïs par Abdul Haq Fadel; 10 ruba'ïs par Mohammed Saleh Al-Gurg; un ruba'ï par Jamil Sedqi Al-Zahawi et un ruba'ï par Mohammed Ebn Tâwit.

La préface en arabe est de la plume du Dr Yousof H. Bakkar, professeur de littérature à l'Université de Yarmouk, Irbid (Jordanie).

Les 10 ruba'ïs, sans une version arabe, furent aimablement traduits par le poète contemporain Mohammed Saleh Al-Gurg de Dubaï (EAU).

Hossein Sadéghi

MESSAGE

In 1999, UNESCO paid tribute to the memory of a man whose contribution to the scientific and artistic heritage of humanity is inestimable: Omar Khayyam. This tribute was marked by the publication of the mathematical writings of this immense figure and by an international conference, at the organization's headquarters, on his scientific achievement. In the same spirit, UNESCO has given its support to the publication of the present work.

Omar Khayyam died nearly nine hundred years ago in a region – corresponding to present-day Iran – that saw the emergence of many of the languages, artistic forms, and spiritual traditions of Europe and Asia. The scope of his work spans both time and space. How indeed could a mathematician, who was also an astronomer, a physicist, a philosopher, and a poet, be expected to remain confined within his equations? Just as in his scientific explorations, where he broke new ground and charted unknown territories, so did his poetry break free from the traditional bounderies of eulogy or description in order to dwell on infinity, question the universe, and ponder the meaning of life.

Did Omar Khayyam discover some secret that enabled him to resist the Earth's downward pull? In his personal musings, he drew inspiration from an all-pervasive sense of emptiness, knowing that, sooner or later, all living things return to dust. He brought to science a rare cosmic dimension. In fact, he might well be compared with leading Western thinkers as Leonardo da Vinci, artist, engineer, philosopher, and inventor of a secret

MESSAGE

En 1999, l'Unesco a commémoré la disparition d'un personnage dont l'apport au patrimoine scientifique et artistique de l'humanité est inestimable : Omar Khayyam. Cette célébration a été marquée par la publication de l'œuvre mathématique du savant et par la tenue, au siège de l'organisation, d'une rencontre internationale sur son œuvre scientifique. C'est dans ce cadre que l'Unesco a apporté son soutien à la publication du présent ouvrage.

Il y a environ neuf cents ans disparaissait Omar Khayyam, dans une région qui correspond à l'Iran actuel et qui vit naître de nombreuses langues, formes artistiques et traditions spirituelles d'Europe et d'Asie. Son œuvre a traversé le temps et l'espace. Comment imaginer en effet qu'un mathématicien, qui fut aussi astronome, physicien, philosophe et poète, pût rester enfermé dans le cercle de ses équations ? De même que ses travaux l'ont amené à innover, à rechercher ce qui n'avait pas encore été fait, sa poésie sort du cadre traditionnel de l'éloge ou de la description, pour se tourner vers l'infini, interroger l'univers, méditer sur le sens de la vie.

Omar Khayyam a-t-il découvert quelque secret qui le détache de l'attraction terrestre ? Dans l'intimité de sa demeure, il s'enivre du vide qui l'entoure, car il sait que la matière vivante, tôt ou tard, redeviendra poussière. Il a apporté à la science une rare dimension cosmique. Parmi les phares de la pensée occidentale, on peut le comparer à Léonard de Vinci, artiste, ingénieur, philosophe et inventeur d'une langue secrète; ou à ce mathématicien mystique que fut Blaise Pascal.

language; or Blaise Pascal, mystic and mathematician. As for his poetry, how could one fail to be captivated by this combination of madness and wisdom, which has its sources in universal Love: love of life, of beauty, of nature, of humanity, and of the mystery of being?

Made aware of our true place in the universe, we can only acquire a sense of proportion, seek understanding, and practise tolerance. This is Omar Khayyam's essential message, and it runs through all his work. It is my fervent hope that human beings everywhere, both in the West and in the East, will one day be capable of appreciating and putting into practice these lessons of modesty, harmony, and openness.

I therefore salute the achievement of Professor Hossein Sadéghi, who, after a busy professional life, has devoted considerable time and energy to translating the "Ruba'iyat" into English and French. It is true that many translations already exist, but the present one is of particular interest. By an Iranian surgeon of international renown, it bears witness to the fact that in the East science and humanism are inseparable. Moreover, Dr. Sadéghi, steeped in the same culture as the author of these quatrains, reveals them to us from the inside, free of all distortion and with their aphoristic limpidity and suggestive power intact. He is greatly to be thanked for thus increasing the number of those who know this wonderful masterpiece of world poetry.

Dr. Federico Mayor
former Director-General of UNESCO

Quant à sa poésie, comment ne pas être charmé par ce mélange de folie et de sagesse qui prend sa source dans un Amour universel : amour de la vie, de la beauté, de la nature, de l'humain et du mystère de la création ?

L'homme, ramené à sa vraie dimension face à l'univers, ne peut que relativiser, proposer, tenter de comprendre et pratiquer la tolérance. Voilà de quoi est imprégnée toute l'œuvre d'Omar Khayyam et ce qui en émane. Que nous sachions apprécier et mettre en pratique cette leçon de modestie, d'harmonie et d'ouverture, c'est ce que je nous souhaite, à nous, humains d'Orient et d'Occident.

Je salue donc l'entreprise du Professeur Hossein Sadéghi, qui a consacré son temps, après des années de vie professionnelle très chargée, à traduire en français et en anglais les « Ruba'iya t». Certes, de nombreuses traductions ont déjà vu le jour, mais celle-ci présente un intérêt particulier. Due à un chirurgien iranien de renommée internationale, elle nous prouve que science et humanisme, en Orient, restent indissociables. D'autre part, le Dr Sadéghi, porteur des mêmes références culturelles que l'auteur des quatrains, nous en offre une vision de l'intérieur, exempte de toute distorsion et nous en révèle à la fois la netteté de l'aphorisme et le pouvoir de la suggestion. Je me réjouis qu'il permette ainsi d'accroître encore le nombre de ceux qui connaissent ce joyau du patrimoine poétique universel.

Dr Federico Mayor,
ancien Directeur général de l'Unesco

INTRODUCTION

Omar Khayyam and his Ruba'is

Aboul Fath Omar Ibn Ibrahim Khayyami-Nishapuri, better known as Omar Khayyam, was born in Nishapur, a city situated to the north-east of what is now Iran that was important until the thirteenth century AD. The exact dates of his birth and death are not known, but a few astronomical signs cited by Abol-Hassan Ali Beihaghi in relation to Khayyam's birthday have provided us with some valuable indications. Basing his calculations on this information, Dr. Iraj Malakpoor, Professor of Astronomy at the University of Tehran, has found out that Omar Khayyam was born on a Saturday, the 19th Ramadan in the lunar year 432 after the Hegira (the 8th day of the 3rd month of solar year 420), corresponding to May 23, 1041. The most likely date for his death would be in the lunar year 517 (the solar year 502), coinciding with 1123.

Omar Khayyam was without doubt the greatest mathematician of his time. In the field of mathematics, according to experts, he was six hundred years ahead of his European counterparts. He was also an authority on astronomy, philosophy, physics, and medicine. Above all a man of science, he was very knowledgeable in music and Islamic religion as well.

Unfortunately, after the successive

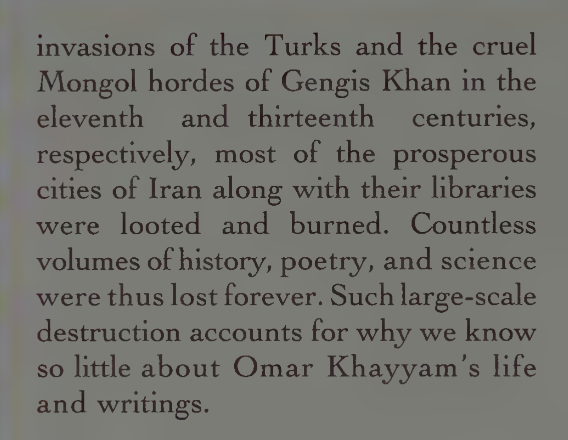
INTRODUCTION

Omar Khayyam et ses Ruba'ïs

Aboul Fath Omar Ibn Ibrahim Khayyami-Nishapuri, connu sous le nom d'Omar Khayyam, est né à Nishapur, ville importante jusqu'au XIIIe siècle apr. J.-C. et située au nord-est de l'actuel territoire national iranien. Les dates exactes de sa naissance et de son décès sont hélas restées inconnues. Cependant, certains repères astronomiques cités par Abol-Hassan Ali Beihaghi en relation avec le jour de la naissance de Khayyam, nous ont donné des indications précieuses. Se fondant sur ces données, le Dr Iradj Malakpour, professeur d'astronomie à l'Université de Téhéran, a établi qu'Omar Khayyam est né un samedi, le 19 Ramadan de l'an 432 lunaire de l'Hégire (le 8.3.420 année solaire), correspondant au 23 mai 1041. Sa mort serait vraisemblablement survenue en l'an 517 lunaire (l'an 502 solaire), ou en l'an 1123.

Omar Khayyam fut sans doute le plus grand mathématicien de son temps. Dans le domaine des mathématiques, selon les experts, il avait six cents ans d'avance sur ses homologues européens. Il faisait aussi autorité en astronomie, philosophie, physique et médecine. Homme de science avant tout, il avait une connaissance approfondie de la musique et de la religion islamique.

Malheureusement, suite aux invasions successives des Turcs au XIe siècle et des

invasions of the Turks and the cruel Mongol hordes of Gengis Khan in the eleventh and thirteenth centuries, respectively, most of the prosperous cities of Iran along with their libraries were looted and burned. Countless volumes of history, poetry, and science were thus lost forever. Such large-scale destruction accounts for why we know so little about Omar Khayyam's life and writings.

The little information that we do have about this multifaceted personality shows him to be a distant, reserved man with a rigorous, prudent, and solitary nature. In his day, he was respected and admired for his learning and was often addressed as Master, Lord of the Philosophers, Eminence, or Avicenna's Equal. The following quatrain, in the spirit of his poetic work, may sum up his personality:

Khayyam, Avicenna's equal in science, excelled
In mathematics, astronomy, and philosophy.
Distressed by ignorance, the mysteries of life and death,
He appreciated wine and a beautiful woman.
– H. Sadéghi –

One of Omar Khayyam's most remarkable scientific achievements was determining the length of the solar year. He started the work in 1074, with the help of several other well-known astronomers. These calculations were thus made five centuries before the Gregorian calendar came into being in 1582. The calendar established by Khayyam and his colleagues definitively fixed the first day of the Iranian

hordes cruelles de Mongols menées par Gengis Khan au XIIIe siècle, la plupart des villes prospères de l'Iran et leurs bibliothèques furent mises à feu et à sang. D'innombrables livres d'histoire, de poésie et de sciences disparurent. Les écrits d'Omar Khayyam et ceux qui le concernaient ne furent pas épargnés.

Les quelques documents qui subsistent au sujet de ce personnage aux multiples facettes le décrivent comme un homme peu loquace, distant, d'un naturel rigoureux, prudent et solitaire. Omar Khayyam, connu pour son érudition, jouissait déjà de son vivant du respect et de l'admiration de ses contemporains. On l'appelait: Maître, Seigneur des philosophes, Eminence ou encore Egal d'Avicenne. Le quatrain suivant, dans l'esprit de son œuvre poétique, pourrait définir sa personnalité :

Khayyam, égal d'Avicenne en science, excellait
En mathématiques, en astronomie et en philosophie.
Tourmenté par l'ignorance, les mystères de la vie et de la mort,
Il appréciait le vin et une belle femme.
– H. Sadéghi –

L'un des plus remarquables travaux scientifiques d'Omar Khayyam fut en 1074 le calcul de la durée de l'année solaire. Il put compter aussi sur l'aide d'astronomes réputés. Le calendrier grégorien ne verra le jour que cinq siècles plus tard, en 1582. Le calendrier établi par Khayyam et ses collègues fixa définitivement le premier jour du nouvel an iranien (Nowrouz) au début du printemps, soit le 20 ou le 21 mars. Encore en vigueur de nos jour,

calendar (Nowrooz) at the beginning of spring, which falls on March 20 or 21. Still in use today, it is one of the most precise calendars in the world and is called the Jalali calendar after Jalaluddin Malek Shah Seljukid, who ruled Iran at that time and had commissioned this scientific task.

The true length of the year as worked out by using modern techniques is 365.242190 days, whereas that of the Jalali year is 365.24219858156 days, and that of the Gregorian year is 365.2425 days. The Jalali year is only 0.74 seconds too long, whereas the Gregorian year is 26.8 seconds longer than that used as a reference today (School of Mathematics and Statistics, University of St. Andrews, Scotland– http://www-groups.dcs.st-and.ac.uk/~history/Mathematicians/Khayyam.html).

In addition to this specific achievement, some twenty books or monographs have been attributed to him. In-depth research still needs to be done and will perhaps one day reveal the full extent of his knowledge and genius.

Apart from his strictly scientific work, Khayyam devoted his time to writing quatrains, in which he posed mainly philosophical questions. Nine centuries after his death, the fundamental questions he raises in his poems are still unanswered, despite mankind's progress in science. In his *Ruba'is*, he evokes man's ignorance and helplessness in the face of a vast, mysterious universe.

One of his constant themes is our inability to explain the origins or the finality of the universe. Why are we

il reste l'un des plus précis au monde. Il fut appelé calendrier djalali, d'après le nom de Djalaladdine Malek Chah Seldjoukide, souverain iranien de l'époque, qui avait commandé ce travail scientifique.

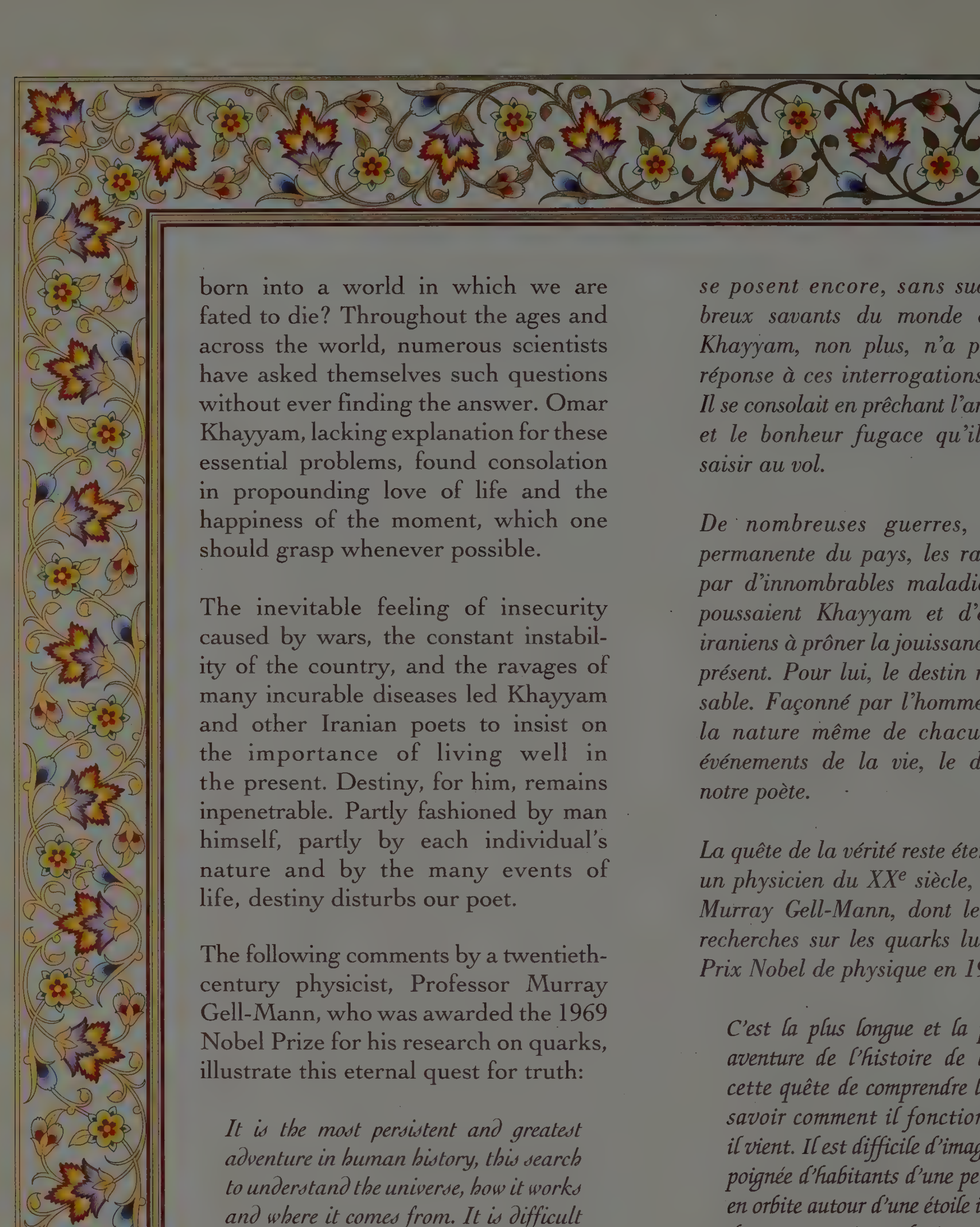
La durée réelle de l'année calculée par des moyens modernes est de 365,242190 jours, celle de l'année djalalie de 365,24219858156 jours et celle de l'année grégorienne de 365,2425 jours. L'année djalalie n'a que 0,74 secondes de trop, tandis que l'année grégorienne a 26,8 secondes de plus que celle qui fait référence à l'heure actuelle (School of Mathematics and Statistics, University of St. Andrews, Scotland – http://www-groups.dcs.st-and.ac.uk/~history/Mathematicians/Khayyam.html).

Une vingtaine de livres ou monographies lui sont aussi attribués. Des recherches approfondies à son sujet restent encore à faire. Elles permettront peut-être un jour de connaître toute l'étendue du savoir et du génie de cette fascinante personnalité.

En marge de son œuvre strictement scientifique, Omar Khayyam a voué un peu de son temps à la rédaction de quatrains posant des questions d'ordre philosophique qui restent pour la plupart sans réponse neuf siècles plus tard, malgré les progrès scientifiques. Dans ses Ruba'is, il évoque l'ignorance et l'impuissance de l'homme face à l'immensité et aux mystères de l'univers.

Notre incapacité à expliquer l'origine et l'aboutissement de l'univers est l'une des constantes de son œuvre poétique. Pour quelle raison l'homme doit-il naître sur cette terre puisqu'il est fatalement voué à la mort ? Grande question que se sont posée et

born into a world in which we are fated to die? Throughout the ages and across the world, numerous scientists have asked themselves such questions without ever finding the answer. Omar Khayyam, lacking explanation for these essential problems, found consolation in propounding love of life and the happiness of the moment, which one should grasp whenever possible.

The inevitable feeling of insecurity caused by wars, the constant instability of the country, and the ravages of many incurable diseases led Khayyam and other Iranian poets to insist on the importance of living well in the present. Destiny, for him, remains inpenetrable. Partly fashioned by man himself, partly by each individual's nature and by the many events of life, destiny disturbs our poet.

The following comments by a twentieth-century physicist, Professor Murray Gell-Mann, who was awarded the 1969 Nobel Prize for his research on quarks, illustrate this eternal quest for truth:

> *It is the most persistent and greatest adventure in human history, this search to understand the universe, how it works and where it comes from. It is difficult to imagine that a handful of residents of a small planet circling an insignificant star in a small galaxy have as their aim a complete understanding of the entire universe. A small speck of creation truly believing it is capable of comprehending the whole.*

Mankind's helplessness and his lack of understanding of the universe were therefore the source of inspiration for the author of these beautiful quatrains,

se posent encore, sans succès, de nombreux savants du monde entier. Omar Khayyam, non plus, n'a pas trouvé de réponse à ces interrogations essentielles. Il se consolait en prêchant l'amour de la vie et le bonheur fugace qu'il faut savoir saisir au vol.

De nombreuses guerres, l'instabilité permanente du pays, les ravages causés par d'innombrables maladies incurables poussaient Khayyam et d'autres poètes iraniens à prôner la jouissance de l'instant présent. Pour lui, le destin reste insaisissable. Façonné par l'homme, imposé par la nature même de chacun et par les événements de la vie, le destin trouble notre poète.

La quête de la vérité reste éternelle. Citons un physicien du XXe siècle, le Professeur Murray Gell-Mann, dont les travaux de recherches sur les quarks lui ont valu le Prix Nobel de physique en 1969 :

> *C'est la plus longue et la plus grande aventure de l'histoire de l'humanité, cette quête de comprendre l'univers, de savoir comment il fonctionne et d'où il vient. Il est difficile d'imaginer qu'une poignée d'habitants d'une petite planète, en orbite autour d'une étoile insignifiante dans une petite galaxie, ait pour but une compréhension complète de l'univers tout entier. Une poussière de la création persuadée qu'elle est capable de saisir le grand tout.*

L'impuissance et l'incompréhension de l'homme face à l'univers furent la source d'inspiration de l'auteur de ces quatrains d'une beauté inégalée dans la littérature iranienne. Les réflexions d'Omar Khayyam ont donné naissance à un chef-d'œuvre

which are unsurpassed in Iranian literature. Omar Khayyam's meditations gave birth to a poetic masterpiece that has kept its relevance ever since.

During his lifetime, however, his poetry remained unknown, for he kept it secret. After his death, almost a century passed before just a few quatrains were attributed to him. In fact, for the next two centuries, only thirty-six quatrains were said to be his work, thirty-four of them devoted to philosophical questions. Over the years, the number grew to more than one thousand two hundred. But Khayyam was above all a scholar and scientist interested in a broad variety of fields. It is therefore unlikely that he actually wrote more than one-tenth of the quatrains attributed to him. Extreme caution must thus be exercised in this respect, for the vast majority of these quatrains are far below the intellectual or poetic standard to be expected from a man of his talent and learning.

In the quatrains that he most probably wrote, he appreciates wine and the joys of life. He also expresses philosophical ideas that were unacceptable to religious authorities, risking exposure to the wrath of those who demanded the strict observance of rules imposed by their own interpretation of Islam. One can imagine him setting down his quatrains in moments of solitude and meditation. Then he recited them to people he knew well, sharing his doubts and reflections. These verses were probably written down on pieces of paper or in books by Khayyam himself or by his friends. Thus, in all likelihood, his quatrains were found much later and compiled in collections of poems.

poétique qui garde toute sa pertinence.

De son vivant, il ne devait pas sa renommée à son œuvre poétique, qu'il tenait secrète. Environ un siècle après sa mort, on lui attribua quelques quatrains. Pendant les deux siècles qui suivirent sa disparition, seuls trente-six quatrains furent publiés, dont trente-quatre consacrés à des questions philosophiques. Le temps en révéla d'autres encore. Aujourd'hui, plus de mille deux cents quatrains lui sont attribués. Omar Khayyam était avant tout un savant dont la curiosité scientifique touchait à des domaines très divers. Il est de ce fait peu probable que l'ensemble de ses quatrains dépasse un dixième de l'œuvre poétique complète qui lui est attribuée. La plupart de ces quatrains sont d'une qualité poétique et intellectuelle si médiocre qu'on ne peut imaginer qu'ils aient été écrits par un homme de son talent et de son savoir.

Dans les quatrains qui sont vraisemblablement de sa plume, il célèbre le vin et les joies de l'existence. Il exprime également des idées philosophiques inacceptables pour les autorités religieuses de l'époque, lesquelles exigeaient une observance stricte des règles prônées par leur interprétation de l'Islam. Il n'a donc pas pris le risque de s'exposer à leur courroux en les publiant. On peut l'imaginer composant ses quatrains dans des moments de solitude et de méditation. Il les déclamait ensuite en compagnie des proches qui partageaient ses doutes et ses réflexions. Ces quatrains étaient vraisemblablement notés sur des morceaux de papier ou dans des livres, par lui-même ou par ses amis. On pense qu'ils n'ont été découverts et réunis dans des recueils de poèmes que tardivement.

The censure prevailing in the eleventh century can easily be glimpsed through the quatrains in this book. Indeed, on several occasions, Khayyam recommends to readers that they observe silence, discretion, and the greatest caution when sharing their thoughts on creation, destiny, and death. Wise men are the only ones he deems worthy of trust. In his quatrains, he complains of the ignorance, fanaticism and obscurantism cultivated by zealous religious men (quatrains 32, 33, 35, 75, and 101). Quatrain 30 clearly shows that he was forced to defend himself against the accusations that he was a philosopher and an atheist. Avicenna, Farabi, and other scientists before and after him were likewise considered as heretics.

Contrary to what has been reported in certain works, Khayyam was not an ill-tempered man unwilling to teach, nor was he a pessimist. In order to refute these accusations, one has only to read Abol-Hassan Ali Beihaghi's account of his meeting with the scholar. At the age of about 17, Beihaghi, accompanied by his father, visited Khayyam, who was around 73 years old at that time. Khayyam interrogated him on literary and scientific topics. When the young Beihaghi gave the correct answers, Khayyam was pleased and encouraged him in his studies. This anecdote clearly demonstrates that he enjoyed teaching and had great regard for a young student: unlikely if his negative reputation were, in fact, true.

In order to live in peace and to be respected, Khayyam did not reveal his philosophical reflections. No doubt, he wished to avoid the tragic life or

Les quatrains rassemblés dans le présent ouvrage laissent aisément deviner le climat de censure qui régnait au XIe siècle. Aux lecteurs proches de ses idées sur la création, le destin et la mort, Khayyam recommande à plusieurs reprises la discrétion, la prudence, voire le silence. Les sages lui semblent les seuls confidents dignes d'une entière confiance. Dans ses quatrains, le poète se plaint de l'ignorance, du fanatisme et de l'obscurantisme entretenus par des religieux zélés (quatrains 32, 33, 35, 75 et 101). Le quatrain 30 montre clairement qu'il fut même contraint de se défendre, car on lui reprochait d'être philosophe et athée. Avicenne, Farabi, et d'autres savants avant et après lui, furent également considérés comme hérétiques.

Contrairement à ce qui est rapporté dans certains ouvrages, Khayyam n'était pas un caractériel, avare d'enseigner ou un pessimiste. Pour réfuter ces accusations, il suffit de lire le récit d'Abol-Hassan Ali Beihaghi au sujet de sa rencontre avec le savant. Beihaghi, âgé d'environ 17 ans et accompagné par son père, visite Khayyam, qui à l'époque avait autour de 73 ans. Khayyam l'interroge en lui posant des questions littéraires et scientifiques. Le jeune Beihaghi donne des réponses exactes et cela réjouit Khayyam qui l'encourage dans ses études. Cette anecdote démontre clairement que le savant aimait enseigner et avait de l'estime pour un jeune étudiant, ce qui ne pourrait être le cas de la part d'un homme de mauvais caractère ou avare d'enseigner.

Pour vivre en paix et être respecté, il ne divulgua pas ses réflexions philosophiques. Il souhaitait sans doute éviter le sort tragique d'Avicenne ou de Hallaj. Ces

end of Avicenna and Hallaj. These two extraordinary personalities paid a heavy price for publicly exposing their philosophical and religious opinions. Avicenna was forced to flee from one region to another to escape death, and Hallaj was hanged.

If Khayyam often speaks about death, this does not mean that he is really a pessimist. He simply warns us about our common mortal enemy, so we will enjoy life. In Omar Khayyam's quatrains, wine is also a metaphor reflecting the joys and love of life, whereas in the poetry of most mystics it is the symbol of love and fascination for God.

The philosopher of Nishapur can not be considered other than a serious and productive scientist, when we examine his works in the fields of mathematics, astronomy, and physics. Such a scholar, well respected by his contemporaries, was surely not a careless drunkard. Lacking a reliable biography, some people have judged him unfairly, basing their assumptions on a few mediocre quatrains that have, unfortunately and without reason, been attributed to him.

The English and French translations in this edition are a completely new attempt to produce a true and faithful rendering of the language and spirit of Omar Khayyam. The superb quatrains of Edward Fitzgerald, published in 1859, are adaptations rather than true translations and, therefore, they do not accurately interpret either Khayyam's thoughts or his style. But with this exceptional work, Fitzgerald contributed not only to his own world fame

deux personnalités hors du commun ont payé un très lourd tribut en exposant publiquement leurs opinions philosophiques ou religieuses. Le premier, pour échapper à la mort, a dû fuir d'une contrée à l'autre, et le deuxième fut pendu.

Si Khayyam parle souvent de la mort, cela ne veut pas dire qu'il est un pessimiste. Il tient simplement à nous mettre en garde contre notre ennemie commune et mortelle, afin que nous aimions la vie. Dans les quatrains d'Omar Khayyam, le vin est aussi une métaphore pour les joies et l'amour de la vie, alors que dans la poésie de la plupart des mystiques, il est le symbole de l'amour et de la fascination envers Dieu.

Quand on considère ses travaux dans les domaines des mathématiques, de l'astronomie et de la physique, il est évident que le philosophe de Nishapur ne pouvait être qu'un savant productif et sérieux. Un tel érudit, qui était également très respecté par ses contemporains, ne devait pas être un nonchalant épris de boisson. N'étant pas en possession d'une biographie fiable, certains l'ont jugé injustement d'après quelques quatrains médiocres qui lui sont malheureusement et sans raison attribués.

La présente traduction anglaise et française de cet ouvrage constitue une tentative de restituer fidèlement le langage et l'esprit d'Omar Khayyam. Les superbes quatrains d'Edward Fitzgerald, publiés en 1859, sont plutôt des adaptations que de véritables traductions. Ils ne restituent fidèlement ni la pensée ni le style du poète. Mais il faut reconnaître que le travail exeptionnel de Fitzgerald a contribué à

but also to that of Omar Khayyam.

It should also be remembered that changes have been made in the quatrains over the years, either through calligraphers' errors or because of publishers' deliberate choices. The following comments by the fifteenth-century Iranian poet Abdol-Rahman Jami illustrate this point:

The calligrapher has transcribed my words
In writing as fine as the features of
dazzling maidens.
But in each of my poems he has made
Some mistakes, either by adding or
forgetting something.
I have corrected them in my clumsy
handwriting,
The outcome was very unsightly.
Thus, what he has done to my words,
I did to his penmanship.

The 110 quatrains assembled in this book are those whose authenticity is the least doubtful. They are divided into five chapters according to the subject of their contents. We hope that this book will be welcomed by readers of English all over the world.

Hossein Sadéghi

sa renommée mondiale et à celle d'Omar Khayyam.

Il convient enfin de rappeler que les quatrains ont sans nul doute subi des modifications avec le temps, dues aux choix délibérés des éditeurs, ou à d'éventuelles erreurs des calligraphes. Pour étayer cette thèse, citons le poète iranien du XVe siècle Abdol-Rahman Djami :

Le calligraphe a transcrit mes paroles
D'une écriture aussi belle que le visage
d'éblouissantes beautés.
Mais dans chacun de mes poèmes,
Il a commis des erreurs, tantôt un ajout,
tantôt un oubli.
Je les ai corrigées de mon écriture
maladroite,
Le résultat fut fort disgracieux.
Ainsi, ce qu'il a fait de mes propos,
Je le fis de son écriture.

Les 110 quatrains réunis dans ce livre sont ceux dont l'authenticité est la moins douteuse. Ils sont répartis en cinq chapitres, selon le sujet de leur contenu. Nous espérons que les lecteurs francophones leur feront un accueil favorable.

Hossein Sadéghi

FOREWORD

Wine and Reflections in Omar Khayyam's Ruba'is

In the domain of Iranian culture and literature, there are many famous men whose renown is steeped in mystery and originality. The scholar Omar Khayyam is such a person but with the following particularities:

1. Although he was a great philosopher, mathematician, and astronomer, all his knowledge in these fields remained unrecognised, and his renown is due mainly to a few quatrains that have been attributed to him.

2. Of all the Iranian poets, he is the only one to have written so few poems, and yet he is the most famous among them.

3. On the one hand, he has been called, with respect, Hodjatol-Hagh (*proof of being right*).[1] Hakimoddonia (*the world's philosopher*),[2] Sheikhol-Imam (*eminent religious chief*),[3] Imam of Khorasan, Allamatozzaman (*the greatest contemporary scholar*),[4] Leader of the Thinkers of Khorasan[5] and Adimolgharine (*unparalleled*).[6] On the other hand, he has been labelled most irreverently a confused blind man and an atheist.[7] His poems have even been likened to venomous snakes.[3]

4. In the nineteenth century, a little-known English poet translated a certain

AVANT-PROPOS

Vin et réflexions dans les Ruba'ïs d'Omar Khayyam

En Iran, dans le domaine culturel et littéraire, nombreux sont les hommes célèbres dont la personnalité historique demeure imprégnée de mystère et de singularité. Le savant Omar Khayyam est l'un de ceux-ci avec les spécificités suivantes :

1. Bien qu'il fût un grand philosophe, mathématicien et astronome, tout son savoir dans ces domaines est resté dans l'ombre et sa renommée est due en grande partie au petit nombre de quatrains qui lui sont attribués.

2. De tous les poètes iraniens, il est le seul à avoir rédigé si peu de poèmes et pourtant, il est le plus célèbre d'entre eux.

3. D'une part, il est respectueusement nommé, Hodjatol-Hagh (preuve de la justesse [1]), Hakimoddonia (le philosophe du monde [2]), Sheikhol-Imam (éminent chef religieux [3]), Imam de Khorassan, Allamatozzaman (le plus grand savant contemporain [4]), Chef de file des penseurs de Khorassan [5] et Adimolgharine (sans pareil [6]). D'autre part, il est qualifié irrévérencieusement d'aveugle confus et d'athée [7]. Ses poèmes sont même comparés à des serpents venimeux [3].

4. Au XIXe siècle, un poète anglais peu connu a traduit certains de ses quatrains [8]. Cette traduction a eu un grand retentisse-

number of Khayyam's quatrains.[8] This translation was a great success and brought worldwide fame to both the poet and the translator.

5. Omar Khayyam is the only Iranian poet for whom we have no certainty about whether or not he actually wrote the quatrains attributed to him.

Why has Khayyam become such a mythical figure? Above all, because he focused his attention on the fundamental questions facing mankind: *life and death*. In short quatrains, he wrote about all man's innermost feelings, whether conscious or unconscious. The thoughts that he expresses are not new but are among the most ancient of mankind's reflections. Such thinking is also to be found in the writings of Ancient Egypt, Babylon, China, India, Greece, and the Old Testament. Even in Iranian literature, from Rudaki, Firdusi, and Saadi to Hafiz, all the great poets have written on these two themes. Hundreds of other known and anonymous poets have expounded on life and death as well. In fact, almost all thoughts of human beings throughout the centuries are related to these two words. And on this subject, the words of Khayyam are especially poignant, being distilled so they resemble drops of water that can wear away stone.

Thanks to Edward Fitzgerald, Khayyam is even more famous abroad than in Iran. Why is this so? Because in Persian literature, there are many great poets, like huge trees, in whose shadow shrubs could not grow. The influence of Khayyam in his homeland was, however, very special and without parallel. It was both subtle and hidden,

ment, rendant le poète et son traducteur mondialement célèbres.

5. Il est le seul poète iranien dont on ne sait pas si les quatrains qui lui sont attribués lui appartiennent ou non.

Pourquoi Khayyam est-il devenu un personnage mythique ? Avant tout, parce qu'il a mis le doigt sur les points sensibles de l'homme : la vie et la mort. Il a traité dans des quatrains courts ce que chacun ressent, consciemment ou non, dans son for intérieur. Les pensées qu'il exprime dans ses poèmes ne sont pas neuves et font partie des plus anciennes réflexions de l'homme. Nous en trouvons des traces en Egypte ancienne, en Babylonie, en Chine, en Inde, en Grèce et dans l'Ancien Testament. Même en littérature iranienne, depuis Rudaki, Firdusi, Saadi et jusqu'à Hafiz, tous les grands poètes ont parlé de ces deux thèmes. Parallèlement, des centaines d'autres, connus ou anonymes, se sont exprimés sur la vie et la mort. Tout ce que les hommes ont pensé pendant des millénaires, si on le résume, se rapporte à ces deux mots. A ce sujet, les paroles de Khayyam sont plus percutantes, parce qu'elles sont distillées et pareilles aux gouttes d'eau qui percent la pierre.

Grâce à Edward Fitzgerald, Khayyam est plus célèbre à l'étranger qu'en Iran. Pourquoi cela ? Parce qu'en langue persane, il existe des grands poètes tels des arbres géants qui ont empêché les arbustes de se développer dans leur ombre. L'influence de Khayyam dans son propre pays a été pourtant très particulière et sans pareille. On peut dire qu'elle a été subtile et souterraine, de façon qu'un grand nombre de poètes, ou soi-disant

so that a great number of poets or so-called poets composed quatrains in Khayyam's style or following his ideas. Only a small number of these quatrains can confidently be attributed to him, while most are likely from anonymous authors. This shows that Khayyam's line of thinking wandered, like a descrete noctambulist, through people's deep consciousness.

In the vast domain of Iranian literature, thinking can be divided into two categories: mystical thinking and that of Khayyam. We do not consider maxims, advice, descriptions, panegyrics, or love songs as thinking. If we look closer, although differences exist, we can note a certain relationship between these two types of thinking. Both stem from reflections on Man's destiny. While mysticism refers to Heaven, Khayyam's precepts concern only the Earth. The latter line of thinking can be considered earthly mysticism. Iranian mystical poetry, even though it does knock on the gates of Heaven, also alludes to the pleasures of life on Earth. This is why we find scattered traces of Khayyam's thinking in poets with mystical inclinations, such as Attar, Saadi, Mawlawi, and particularly Hafiz. However, some Sufi treated Khayyam as their opponent. Among these was Nadjmoddine Razi, author of the well-known book the *Mersadol-Ebade*. A few foreign scholars have presented Khayyam as a mystical thinker, but we believe this is far from being the case.

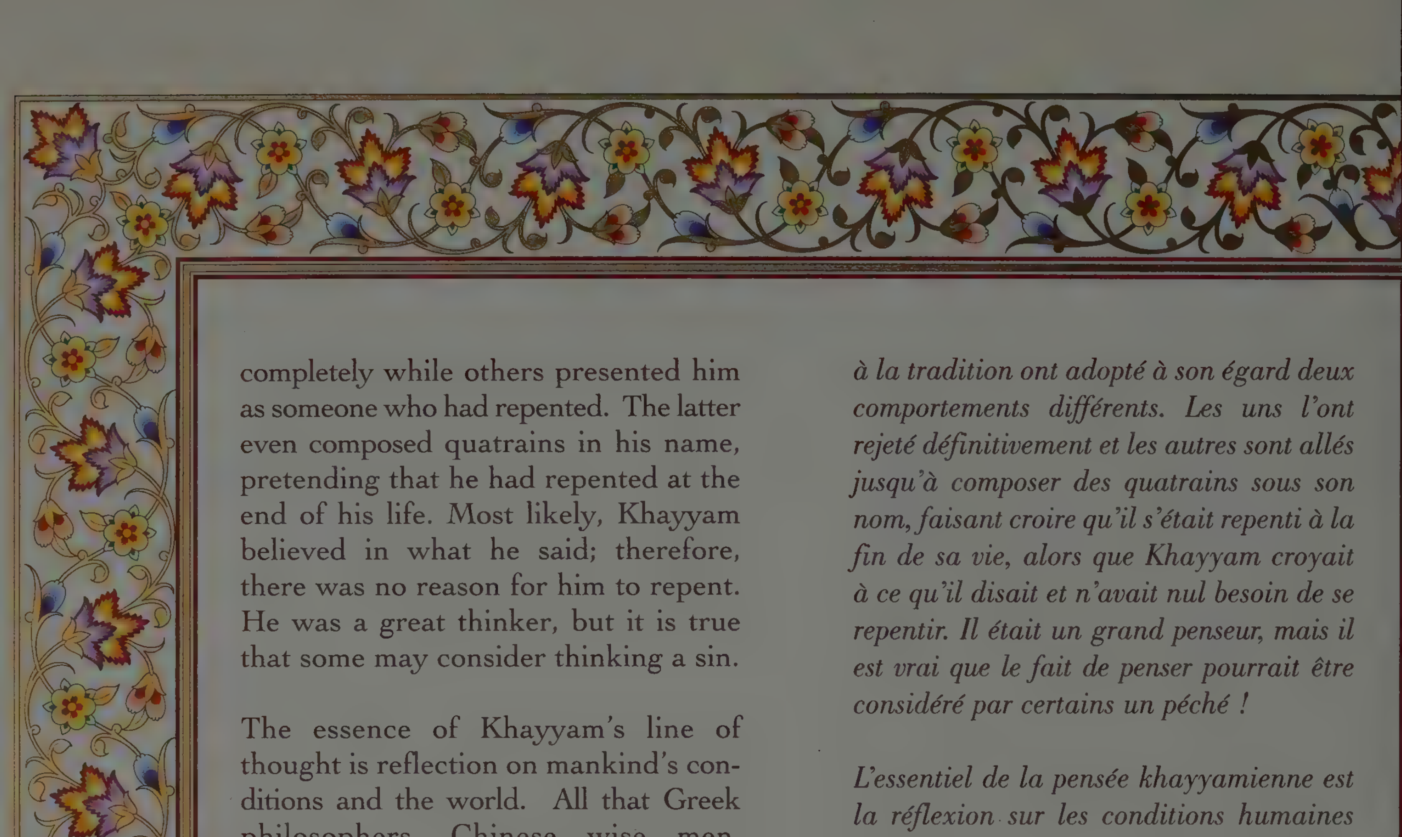
In general, those Iranians who found that Omar Khayyam did not conform to tradition adopted one of two contrasting attitudes. Some rejected him

poètes, ont composé des quatrains dans le style ou suivant les pensées d'Omar Khayyam. De ces quatrains, quelques-uns lui ont été attribués avec plus ou moins de certitudes, alors que d'autres ne sont de toute évidence pas de sa plume. Ce fait démontre que la pensée khayyamienne flânait, comme un noctambule discret, dans le for intérieur des gens.

Dans le vaste domaine de la littérature iranienne, ce que l'on peut appeler la pensée se classe dans deux catégories : la pensée mystique et la pensée khayyamienne. Nous ne considérons pas les maximes, conseils, descriptions, panégyriques, chansons amoureuses ou pathétiques comme des pensées. Si l'on y regarde de près, malgré des différences, on constate une certaine parenté entre ces deux types de pensées. Toutes les deux résultent de la réflexion sur le destin de l'Homme. Alors que le mysticisme se rattache au Ciel, la pensée khayyamienne se relie à la Terre. On peut considérer la dernière comme le mysticisme terrestre. La poésie mystique iranienne, bien qu'elle frappe aux portes du Ciel, s'intéresse aussi aux plaisirs de la vie sur Terre. C'est pourquoi nous trouvons des traces éparses de la pensée khayyamienne chez des poètes de disposition mystique, tels Attar, Saadi, Mawlawi et davantage encore dans les poèmes de Hafiz. Au contraire, certains Soufis ont traité Khayyam comme leur adversaire et parmi eux on peut citer Nadjmoddine Razi, auteur du fameux livre le Mersadol-Ébade. Quelques savants étrangers ont présenté Khayyam comme un penseur mystique, mais nous pensons qu'il en est très loin.

D'une façon générale, en Iran, ceux qui n'ont pas trouvé Omar Khayyam conforme

completely while others presented him as someone who had repented. The latter even composed quatrains in his name, pretending that he had repented at the end of his life. Most likely, Khayyam believed in what he said; therefore, there was no reason for him to repent. He was a great thinker, but it is true that some may consider thinking a sin.

The essence of Khayyam's line of thought is reflection on mankind's conditions and the world. All that Greek philosophers, Chinese wise men, Indian thinkers, and even Avicenna in Iran recounted in voluminous tomes, Khayyam summarized and condensed in his quatrains.

The immensity of the universe and the diversity of existence cannot be explained by a single mind nor reduced to a single form. If such were possible, men would hold a single conviction and there would be no problems to solve. Thus many books would not have been written, and many debates would never have been held. Throughout the history of civilizations, those who thought differently have never been accepted. They suffered tremendously and their only great solace was in thinking in another way. All things considered, it was these men who nourished the diversity and the nuances of life.

Meditation and thinking require delving into the depths of things and not being satisfied with appearances, customs, or generally accepted ideas. Khayyam as a scientist, familiar with oriental theosophy and knowledgeable about the world and history, reflects on existential questions. At a time of

à la tradition ont adopté à son égard deux comportements différents. Les uns l'ont rejeté définitivement et les autres sont allés jusqu'à composer des quatrains sous son nom, faisant croire qu'il s'était repenti à la fin de sa vie, alors que Khayyam croyait à ce qu'il disait et n'avait nul besoin de se repentir. Il était un grand penseur, mais il est vrai que le fait de penser pourrait être considéré par certains un péché !

L'essentiel de la pensée khayyamienne est la réflexion sur les conditions humaines et le monde. Tout ce que les philosophes grecs, les sages chinois, les penseurs de l'Inde et même Avicenne en Iran ont compilé dans des livres volumineux, Khayyam l'a exprimé de façon succincte et condensée dans ses quatrains.

L'immensité de l'univers et la diversité de l'existence ne se prêtent pas à une explication donnée par une pensée unique et n'entrent pas dans un seul moule. Si cela était possible, les hommes n'auraient qu'une seule conviction, il n'existerait pas de problèmes à résoudre, tant de livres n'auraient pas été rédigés et de nombreux débats n'auraient pas eu lieu.
Dans aucune civilisation, ceux qui ont pensé autrement n'ont été agréés. Ils ont même beaucoup souffert, mais leur seul plaisir était de penser différemment. Tout compte fait, ce sont eux qui ont nourri la diversité et les nuances de la vie.

Pour nous, méditer et penser, c'est aller au fond des choses et ne pas se contenter des apparences, des habitudes et des idées reçues. Khayyam, étant un scientifique, familier de la théosophie orientale et possédant la connaissance du monde et

unrest and instability, without rules and laws, a time when slavery and coercion dominated and freedom was scorned, Khayyam takes a look into the world and its history. He is caught between two contradictory cultures, that of trying to earn one's living and that of thinking, and raises a number of questions. No matter where he looks, he is unable to find something that is worth his attention, apart from beauty, purity of body and soul, intimacy, human warmheartedness, and the delicacy of the zephyr. But all these exist within man and in nature. To attain them, one must reach out to the soul in the living body and also to nature. Even the inert earth lives and speaks. Nature itself may be incapable of thinking, but it does incite thought.

Khayyam's despair is above all due to regrettable disappearances, such as the splendour of the kings Jam and Kay influenced by Firdusi's *Book of Kings*, the beauty of delightful women who die young, the death of artists and thinkers who *told a tale and fell asleep*, or as the great poet Saadi says:

Of the archer's fist and the calligrapher's fingers
Remain but articulations and phalanxes, scattered around.

Khayyam, by inviting everyone to enjoy the pleasures of life, is calling on us to reflect. He knows that the ability of man to absorb the outside world depends on the extent of his thought. Men are equal at birth; time passes in the same way for one and all; and everyone has the same basic needs, such as eating and sleeping. If some rise above

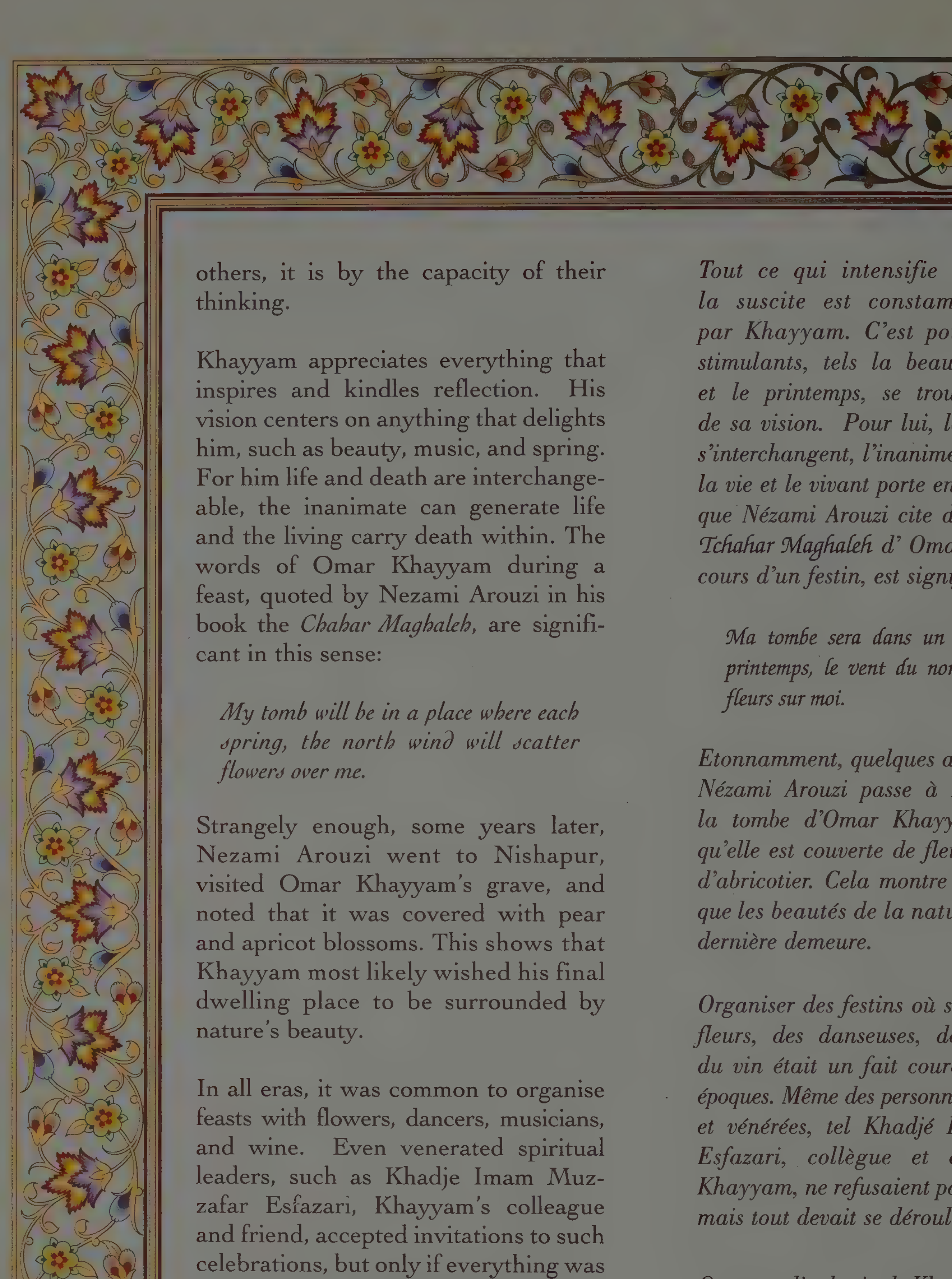
de l'histoire, promène sa pensée sur des questions existentielles. A une époque trouble, instable, sans règles ni lois, où l'asservissement et la force règnent, où la liberté est bafouée, Khayyam se penche sur le monde et sur l'histoire. Il est pris entre deux tendances contradictoires, celle du gagne-pain et celle de la pensée, et se pose un certain nombre de questions. Où qu'il regarde, il ne trouve rien qui vaille l'attachement, sauf la beauté, la pureté du corps et de l'âme, l'intimité, la chaleur humaine et la délicatesse du zéphyr. Mais tout ceci se trouve dans l'homme et dans la nature. Pour les obtenir, il faut aller vers l'âme qui habite le corps vivant et aussi vers la nature. Même la terre inerte vit et parle. Si la nature ne pense pas, elle suscite en revanche la pensée.

Le désespoir de Khayyam est avant tout dû aux disparitions déplorables, telles la splendeur des rois Jam et Key sous l'influence du Livre des Rois de Firdusi, la beauté des belles créatures qui meurent jeunes, la mort des artistes et des penseurs qui racontent une histoire et s'endorment, ou bien comme le dit le grand poète Saadi :

Du poing de l'archer et des doigts du calligraphe
Ne restent que des articulations et des phalanges, dispersées.

L'invitation de Khayyam à la réjouissance est un appel à la réflexion. Il sait que la capacité de l'homme à absorber le monde extérieur dépend de l'étendue de sa pensée. Les hommes sont égaux de naissance, les instants passent de la même façon pour tous et tout le monde a les mêmes besoins de base, tels que manger et dormir. Or, si certains s'élèvent au-dessus des autres, c'est par la richesse de leur pensée.

others, it is by the capacity of their thinking.

Khayyam appreciates everything that inspires and kindles reflection. His vision centers on anything that delights him, such as beauty, music, and spring. For him life and death are interchangeable, the inanimate can generate life and the living carry death within. The words of Omar Khayyam during a feast, quoted by Nezami Arouzi in his book the *Chahar Maghaleh*, are significant in this sense:

> *My tomb will be in a place where each spring, the north wind will scatter flowers over me.*

Strangely enough, some years later, Nezami Arouzi went to Nishapur, visited Omar Khayyam's grave, and noted that it was covered with pear and apricot blossoms. This shows that Khayyam most likely wished his final dwelling place to be surrounded by nature's beauty.

In all eras, it was common to organise feasts with flowers, dancers, musicians, and wine. Even venerated spiritual leaders, such as Khadje Imam Muzzafar Esfazari, Khayyam's colleague and friend, accepted invitations to such celebrations, but only if everything was within the limits of decency.

What does the wine represent in Khayyam's poems? Something more than this fire-like beverage, an antidote to the ban on thinking. At a time when the rule was: *don't see and don't question*, Khayyam was offering a means of eliminating dogmatism. It is surprising that some people considered such

Tout ce qui intensifie la réflexion et la suscite est constamment apprécié par Khayyam. C'est pourquoi tous les stimulants, tels la beauté, la musique et le printemps, se trouvent au centre de sa vision. Pour lui, la vie et la mort s'interchangent, l'inanimé peut engendrer la vie et le vivant porte en lui la mort. Ce que Nézami Arouzi cite dans son livre le Tchahar Maghaleh d' Omar Khayyam, au cours d'un festin, est significatif :

> *Ma tombe sera dans un lieu où chaque printemps, le vent du nord répandra des fleurs sur moi.*

Etonnamment, quelques années plus tard, Nézami Arouzi passe à Nishapur, visite la tombe d'Omar Khayyam et constate qu'elle est couverte de fleurs de poirier et d'abricotier. Cela montre qu'il souhaitait que les beautés de la nature entourent sa dernière demeure.

Organiser des festins où se trouvaient des fleurs, des danseuses, des musiciens et du vin était un fait courant à toutes les époques. Même des personnalités spirituelles et vénérées, tel Khadjé Imam Muzzafar Esfazari, collègue et compagnon de Khayyam, ne refusaient pas d'y participer, mais tout devait se dérouler avec décence.

Que veut dire le vin de Khayyam ? Quelque chose de plus que cette boisson embrasante, un antidote contre l'interdiction de penser. A une époque où la règle était: ne vois pas et ne questionne pas, Khayyam offrait un moyen qui puisse éliminer un dogmatisme arrêté. Il est surprenant que certains aient considéré un aussi grand savant, sérieux et vénéré, comme un homme nonchalant n'ayant autre chose à faire que boire. Nous

a great thinker, who was serious and held in high esteem, as a good-for-nothing with little better to do than drink. There are many documents proving that Khayyam enjoyed an excellent reputation and great respect in Khorasan (the eastern part of Iran, the western part of Afghanistan, and the southern part of Turkmanistan and Uzbekistan) as a man of learning and a scientist. He was thus entrusted with the task of setting up the Jalali calendar. Another document showing that Omar Khayyam had great influence over the authorities of his town is the letter that the mystical poet Sanaee sent him, in which he calls him the leader of the thinkers of Khorasan. In this letter he asks for help, because he had been the victim of a serious accusation in Nishapur.[9] Surely a drunkard of weak faith would not be so respected by the general public or by the authorities.

It would seem that ordinary people and even scholars had no notion of Khayyam's thinking or of his poetry. He did not want to be known as a poet, either because he did not think it worthy of his rank or because he realized the misunderstanding that would result from such poems, which in fact was the case later. In this respect the writings of Nadjmoddine Razi are perfectly clear:

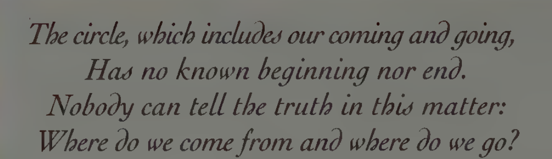
> *The poor philosophers and atheists who are deprived of two dignities, Faith and Gnosis, have gone astray. One of these men of learning who is respected for his science, philosophy, and intelligence, I mean Omar Khayyam, fell into perdition by his extreme confusion and admitted his ignorance by composing such verses:*

possédons de nombreux documents prouvant que Khayyam jouissait d'une excellente réputation et d'une grande dignité à Khorassan (la partie orientale de l'Iran, occidentale de l'Afghanistan, le sud du Turkménistan et de l'Ouzbékistan), étant reconnu comme un sage et un homme de science, raison pour laquelle l'établissement du calendrier djalali lui fut confié. Un autre document démontrant qu'Omar Khayyam avait une grande influence sur les autorités de sa ville est la lettre que le poète mystique Sanaï lui adresse, l'appelant Chef de file des savants de Khorassan. Il lui demande de l'aider, étant victime d'une accusation grave à Nishapur[9]. Or un ivrogne à la foi chancelante ne pouvait être respecté ni du public ni des autorités.

Il semble que la foule et même les personnes avisées n'avaient aucune idée du fond de la pensée de Khayyam, ni de sa poésie. Il ne voulait pas être connu en tant que poète, soit parce qu'il ne trouvait pas cela digne de son rang, soit surtout parce qu'il devinait le malentendu qui en résulterait; ce qui a d'ailleurs été le cas plus tard. A ce sujet, les écrits de Nadjmoddine Razi sont parfaitement clairs :

> *Les pauvres philosophes et athées qui sont privés de deux dignités, la Foi et la Gnose, restent égarés. L'un de ces savants qui est reconnu pour sa science, sa philosophie et son intelligence, je veux dire Omar Khayyam, s'est égaré sur les sentiers de la perdition par son extrême confusion et a avoué son ignorance en composant des vers de ce genre :*

Le cercle qui inclut notre venue et notre départ
N'a ni commencement ni fin connus.
Nul ne peut dire la vérité sur ce point :
D'où venons-nous et où allons-nous ?

The circle, which includes our coming and going,
Has no known beginning nor end.
Nobody can tell the truth in this matter:
Where do we come from and where do we go?

Thus the image Khayyam's contemporaries had of him differs greatly from that held later by his partisans and adversaries. His poems were discovered decades after his death. A certain number of quatrains are obviously written by Omar Khayyam, the philosopher and mathematician of Nishapur, and not by another Khayyam.[10] If Nezami Arouzi, who met him in Balkh, places him among the astronomers and not among the poets, this is because he could not have known what was as yet undiscovered. In fact, poetry-writing was Khayyam's private and secret artistic hobby or *violon d'Ingres*. When he speaks of the moments of life that slip through the fingers of human beings, he wishes to stop them and fix them in one's memory, so that each person feels he is but human and becomes aware of this.

The question as to which quatrains are really by Khayyam is quite complex, and a great deal has already been written on this subject. Opinions differ as to the number of quatrains that are really his and range between fourteen and one thousand two hundred. It can be said without regret that many of these quatrains cannot be by Khayyam. Others are on the borderline of acceptance or rejection by scholars. In this respect, although some historical documents are of great help, one should rely on intuition. In fact, there is a limpidity and originality in about sixty to seventy quatrains that makes it easy to attribute them to a single, talented author. Such

L'image que les contemporains de Khayyam ont eue de lui est très différente de celle de ses partisans et de ses adversaires tardifs. Ses poèmes ont été découverts des dizaines d'années après sa mort. Pour un certain nombre de quatrains, il est évident qu'ils sont d'Omar Khayyam, philosophe et mathématicien de Nishapur, et non pas d'un autre Khayyam [10]. Si Nézami Arouzi, qui l'a rencontré à Balkh, le cite parmi les astronomes et non parmi les poètes, c'est qu'il ne pouvait savoir ce qui n'était pas encore connu. Rédiger des poèmes a été pour Khayyam son violon d'Ingres très privé et secret. En parlant des instants de la vie qui glissent des mains des hommes, il veut les arrêter et les figer dans la mémoire, afin que l'homme ne se sente qu'un être humain et s'en rende compte.

La question de savoir quels quatrains sont véritablement de lui est un sujet compliqué sur lequel beaucoup a été dit. Le nombre de ses quatrains, selon les auteurs, varie entre quatorze et mille deux cents. Beaucoup de ces quatrains ne peuvent être de Khayyam et cela ne suscite aucun regret. D'autres se situent à la frontière entre l'acceptation et le refus. A ce sujet, abstraction faite des documents historiques qui sont pourtant d'un grand secours, il faudrait se fier à l'intuition. Il existe une sorte de limpidité et d'originalité dans environ soixante à soixante-dix quatrains pour que, sans inquiétude, nous les imputions à un seul auteur de talent. Les qualités précitées ne se trouvent pas dans tous les autres quatrains. On peut les comparer à une sorte de pureté qui émane des pierres précieuses et qui est absente de leurs imitations. Il s'agit d'une appréciation qui relève de l'instinct et pour laquelle on ne trouve pas beaucoup de

features are absent in many other quatrains. These qualities can be compared to a kind of purity that emanates from precious gems, which is lacking in their imitations. The appreciation of such traits relies on an inner knowing, and there are no good reasons for this. Personally, however, I believe that perspicacity at a high level needs no proof or explications; only intuition is required.

I have written these few pages at the request of my friend, Professor Hossein Sadéghi. I have endevoured to make them both allusive and concise. Dr. Sadéghi's interest in poetry, art, calligraphy, and illumination is the main reason for the publication of this fine book. I wonder if there is not a certain spiritual relationship between these two men, one the mathematician who composed these quatrains and the other the surgeon who, nine centuries later, finds them of spiritual consolation. The other question I would raise is whether the experiences of heart surgery and the vision of the patients fighting long hours against death as the great epic poet Firdusi says: "*Sitting at the frontier between the two worlds*", did not play a role in this choice. It is not surprising that someone who, by touching and watching his patients, sees the constant confrontation of life and death, and who is aware of human fragility, joins Khayyam's line of thought.

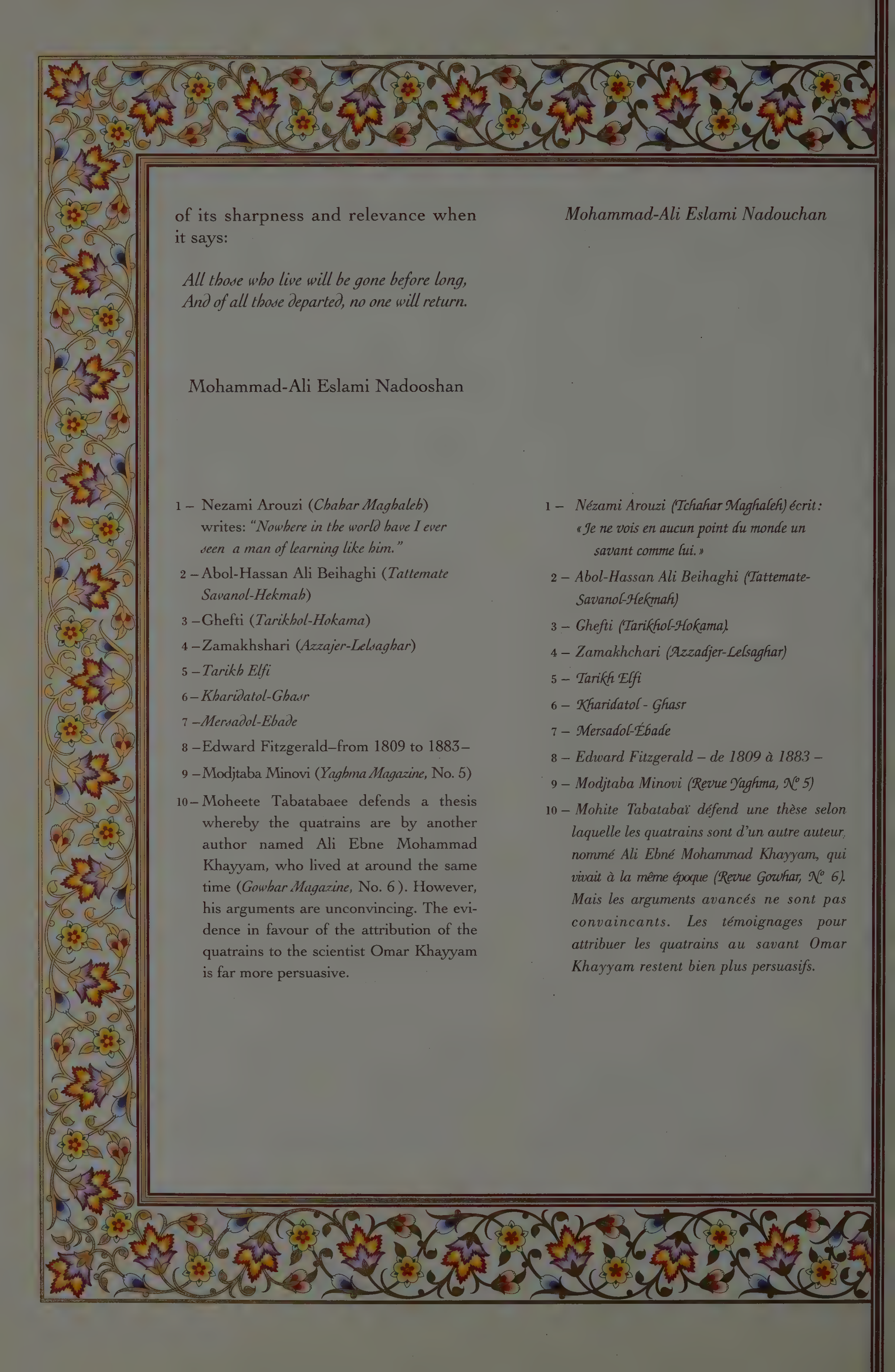
The delightful paintings of Mahmoud Farshchian and the fine calligraphy of Gholam-Hossein Amir-Khani underline the fascinating effect of Khayyam's voice upon us, which coming down through the centuries has lost nothing

raisons. Personnellement, je crois que la perspicacité parvenue à un niveau élevé n'a besoin ni de preuves ni d'explications, il faut avoir de l'intuition.

J'ai écrit ces quelques pages à l'instigation de mon ami le Professeur Hossein Sadéghi. Elles se veulent à la fois allusives et concises. L'attachement du Dr Sadéghi à la poésie, la peinture, la calligraphie et l'enluminure a été la raison principale de la publication de ce précieux ouvrage. Je ne sais pas si je peux trouver une sorte de parenté spirituelle entre ces deux personnes, l'une ayant été un mathématicien qui a composé ces quatrains et l'autre un chirurgien qui, neuf siècles plus tard, trouve en cette poésie une nourriture spirituelle. L'autre question qui traverse mon esprit est de savoir si l'expérience en chirurgie cardiaque et la vision des malades qui se battent pendant des heures entre la vie et la mort, comme le dit le grand poète épique Firdusi : « Assis à la frontière entre les deux mondes », n'ont pas joué un rôle dans son attirance pour l'œuvre de Khayyam. Il n'est pas étonnant que celui qui, par le toucher et le regard, a vécu tant de fois chez ses patients le face à face entre la vie et la mort et qui connaît la fragilité de l'homme, pense comme Khayyam.

Les ravissantes peintures de Mahmoud Farshchian et la belle calligraphie de Gholam-Hossein Amir-Khani, soulignent l'attrait qu'exercent sur nous la voix de Khayyam qui nous arrive par delà les siècles sans avoir rien perdu de sa résonnance, et qui dit :

Tous ceux qui vivent ne tarderont guère à s'en aller
Et de tous ceux qui sont partis, nul ne reviendra.

of its sharpness and relevance when it says:

All those who live will be gone before long,
And of all those departed, no one will return.

Mohammad-Ali Eslami Nadooshan

1 – Nezami Arouzi (*Chahar Maghaleh*) writes: *"Nowhere in the world have I ever seen a man of learning like him."*

2 – Abol-Hassan Ali Beihaghi (*Tattemate Savanol-Hekmah*)

3 – Ghefti (*Tarikhol-Hokama*)

4 – Zamakhshari (*Azzajer-Lelsaghar*)

5 – *Tarikh Elfi*

6 – *Kharidatol-Ghasr*

7 – *Mersadol-Ebade*

8 – Edward Fitzgerald–from 1809 to 1883–

9 – Modjtaba Minovi (*Yaghma Magazine*, No. 5)

10 – Moheete Tabatabaee defends a thesis whereby the quatrains are by another author named Ali Ebne Mohammad Khayyam, who lived at around the same time (*Gowhar Magazine*, No. 6). However, his arguments are unconvincing. The evidence in favour of the attribution of the quatrains to the scientist Omar Khayyam is far more persuasive.

Mohammad-Ali Eslami Nadouchan

1 – *Nézami Arouzi (Tchahar Maghaleh) écrit : « Je ne vois en aucun point du monde un savant comme lui. »*

2 – *Abol-Hassan Ali Beihaghi (Tattemate-Savanol-Hekmah)*

3 – *Ghefti (Tarikhol-Hokama).*

4 – *Zamakhchari (Azzadjer-Lelsaghar)*

5 – *Tarikh Elfi*

6 – *Kharidatol - Ghasr*

7 – *Mersadol-Ébade*

8 – *Edward Fitzgerald – de 1809 à 1883 –*

9 – *Modjtaba Minovi (Revue Yaghma, N° 5)*

10 – *Mohite Tabatabaï défend une thèse selon laquelle les quatrains sont d'un autre auteur, nommé Ali Ebné Mohammad Khayyam, qui vivait à la même époque (Revue Gowhar, N° 6). Mais les arguments avancés ne sont pas convaincants. Les témoignages pour attribuer les quatrains au savant Omar Khayyam restent bien plus persuasifs.*

NOTES

(1) *Ruba'iyat: plural of Ruba'i or quatrain.*

(2) *Houris: the beautiful women of paradise.*

(3) *Nowrooz: first day of the Iranian calendar (March 20 or 21).*

(4) *Philosophers were severely punished or sentenced to death at that time.*

(5) *The drop: according to popular belief, if a drop of rain enters a shell deep in the sea, it becomes a pearl.*

(6) *Kayghobad: legendary emperor of Iran.*
Paviz: Khosrau II, Sassanid emperor of Iran reigning from A.D. 590 to 628.

(7) *Taraz: city situated in the south of contemporary Kazakhstan.*

(8) *Jam = Jamshid : legendary emperor of Iran.*
Kay = Kaykavus: legendary emperor of Iran.

(9) *Coo-coo? : Iranian for "Where are they? Where are they?"*

(10) *Brahram V or Gur: Sassanid emperor of Iran who reigned from A.D. 421 to 438.*

NOTES

(1) *Ruba'iyat : pluriel de Ruba'ï ou quatrain.*

(2) *Houris : les belles femmes du paradis.*

(3) *Nowrouz : le premier jour de l'année iranienne (le 20 ou le 21 mars).*

(4) *Les philosophes étaient sévèrement châtiés ou mis à mort à l'époque.*

(5) *La goutte : selon une croyance populaire, si une goutte de pluie pénètre dans un coquillage au fond de la mer, elle se transforme en perle.*

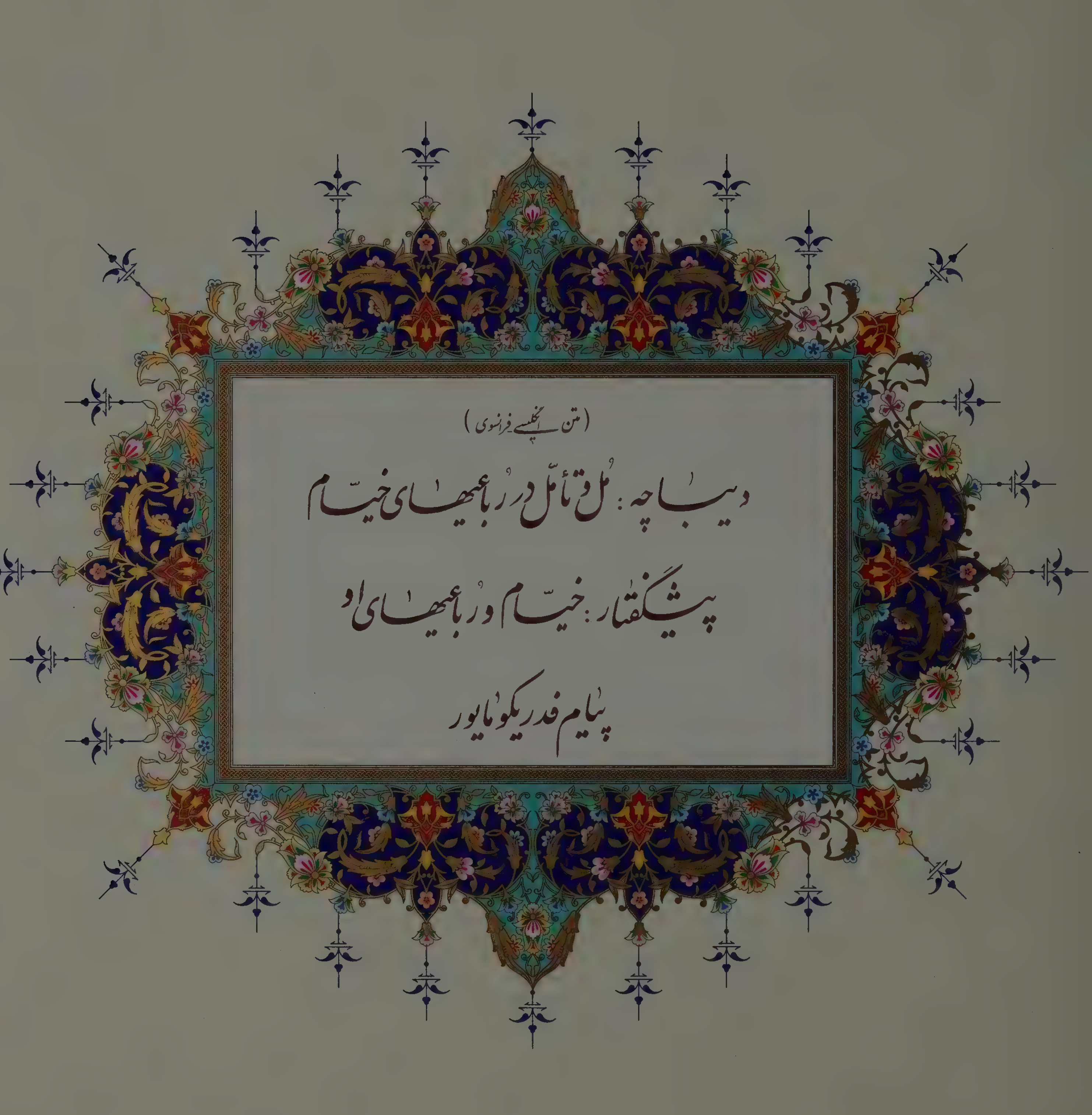
(6) *Keyghobad : empereur légendaire iranien.*
Parviz : Khosrô II, empereur sassanide ayant régné de 590 à 628 apr. J.-C.

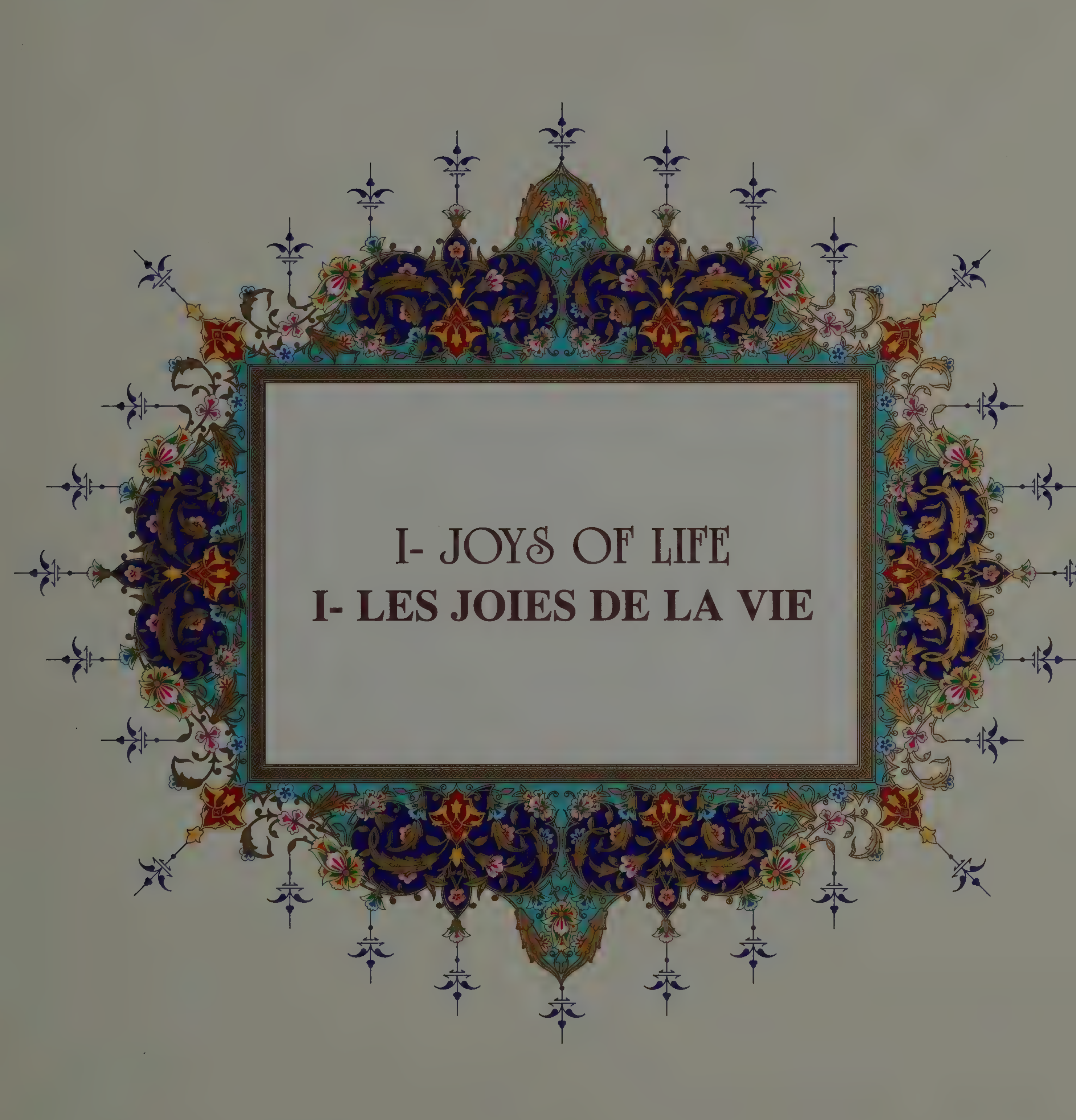
(7) *Taraz : ville située dans le sud de ce qui est aujourd'hui le Kazakhstan.*

(8) *Jam = Jamshid : empereur légendaire iranien.*
Key = Keykavous : empereur légendaire iranien.

(9) *Cou-cou ? : signifie en iranien «Où sont-ils ? Où sont-ils ?»*

(10) *Brahram V ou Gour : empereur sassanide ayant régné de 421 à 438 apr. J.-C.*

(متن انگلیسی ـ فرانسوی)
دیباچه: مُل و تأمّل در رباعیهای خیّام
پیشگفتار: خیّام و رباعیهای او
پیام فدریکو مایور

I- JOYS OF LIFE
I- LES JOIES DE LA VIE

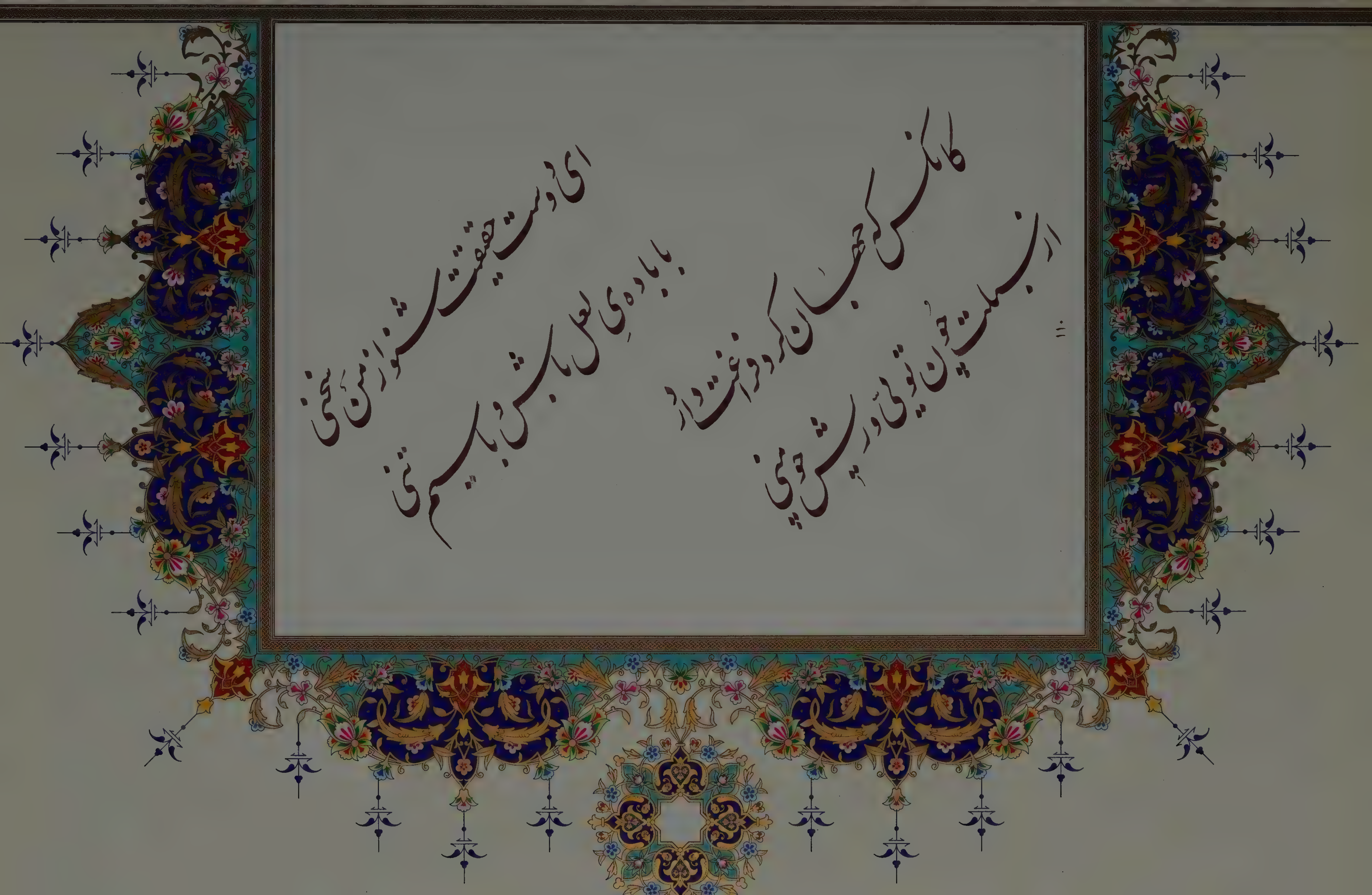

این قافلهٔ عمر عجب می‌گذرد
دریاب دمی که با طرب می‌گذرد
ساقی غم فردای حریفان چه خوری
پیش آر پیاله را که شب می‌گذرد

The caravan of life passes with wonderous speed;
Enjoy each moment lived in happiness.
Cup bearer! Why worry about tomorrow's regulars?
Bring out the cup; the night is wearing on.

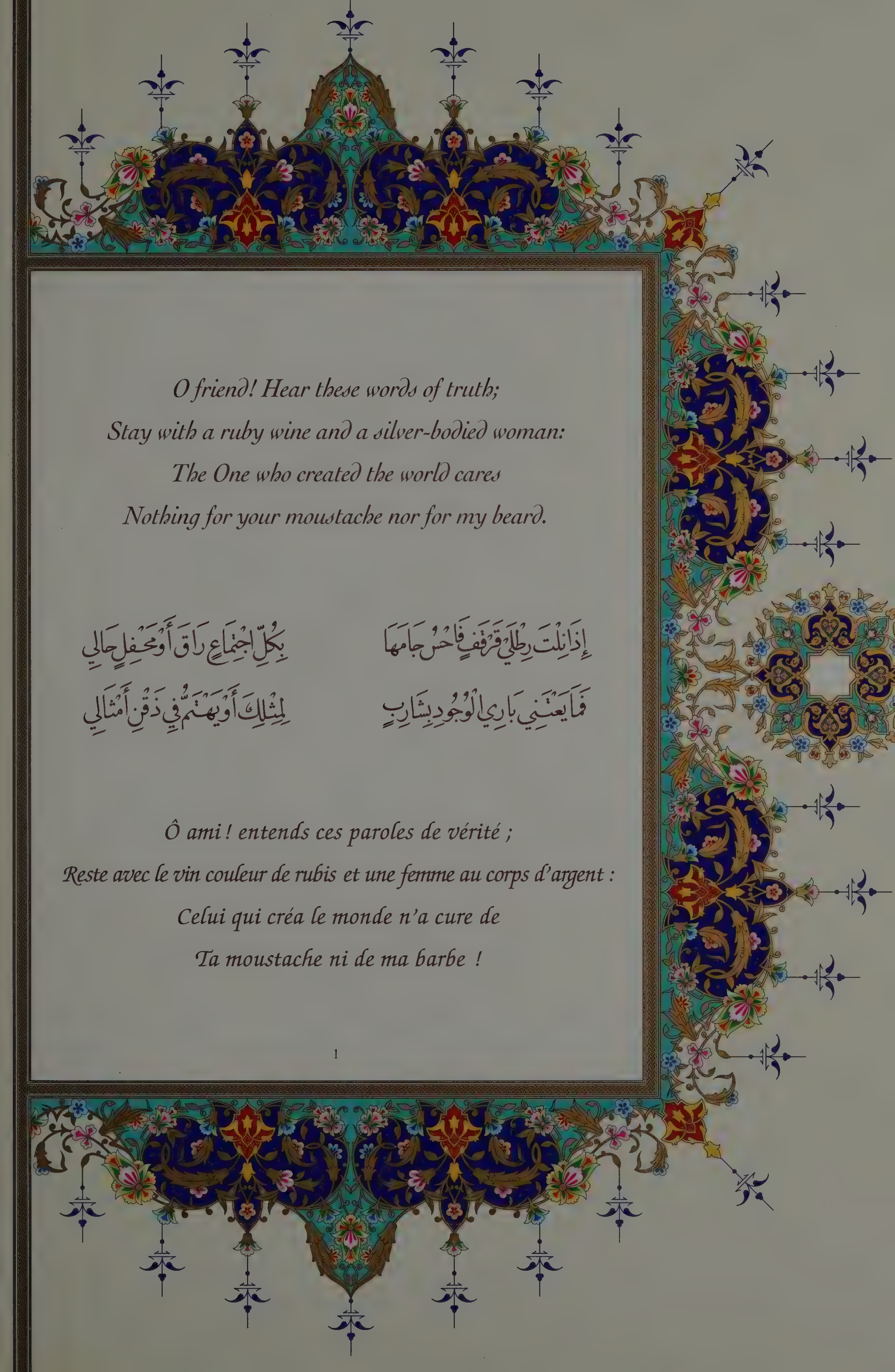
مَا أَسْرَعَ مَا يَسِيرُ رَكْبُ الْعُمْرِ قُمْ فَاغْنَمْ لَحْظَةَ الْهَنَا وَالْبِشْرِ
دَعْ هَمَّ غَدٍ لِمَنْ يَهِمُّونَ بِهِ وَاللَّيْلُ سَيَنْقَضِي فَجِئْ بِالْخَمْرِ

La caravane de la vie passe étonnamment vite ;
Apprécie tout instant vécu dans l'allégresse !
Échanson ! pourquoi te soucier des habitués de demain ?
Apporte la coupe ; la nuit avance !

ای دوست حقیقت شنو از من سخنی
با باده‌ی لعل باش و با سیم‌تنی

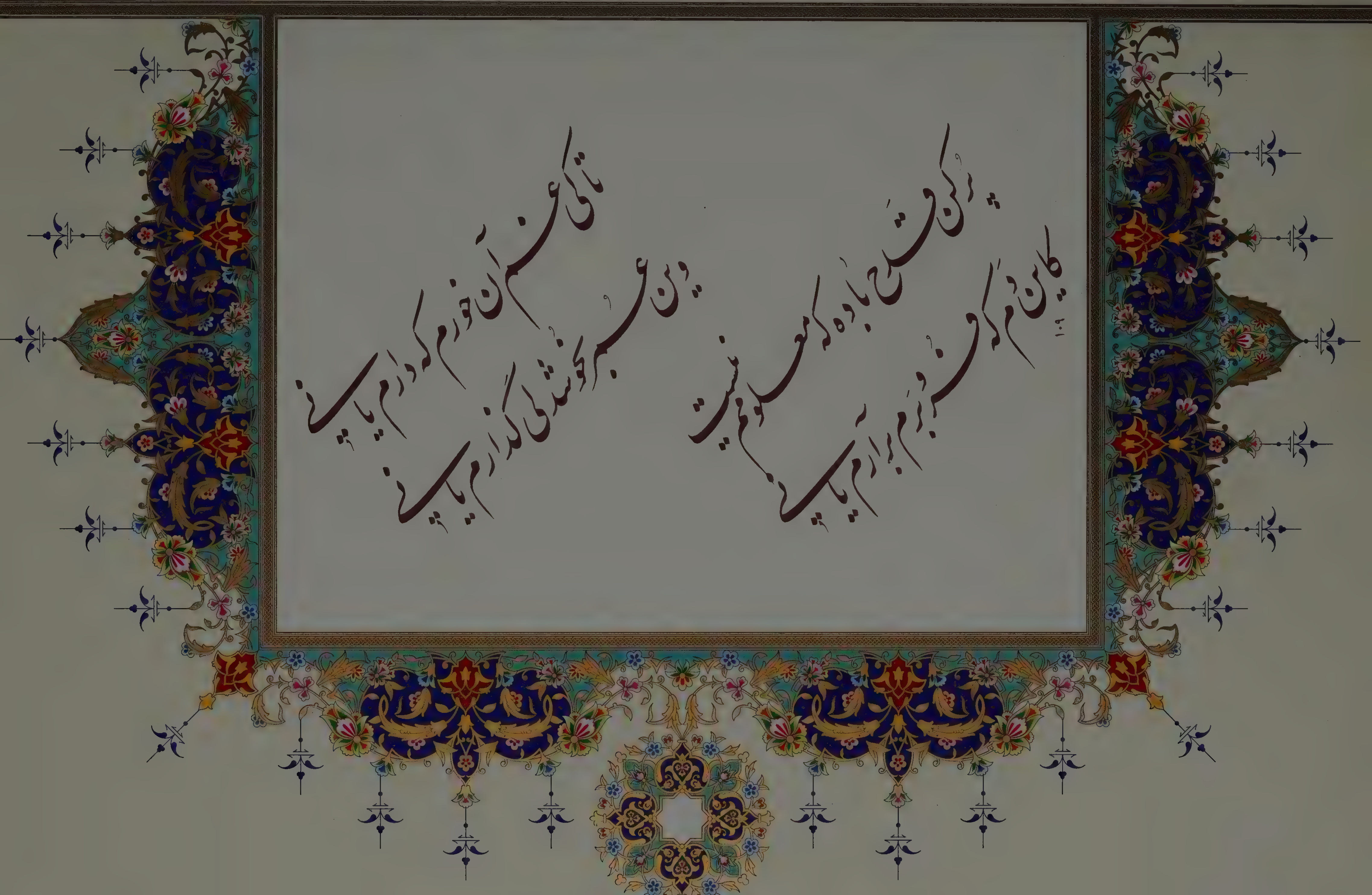
کانکس که جهان کرد فراغت دارد
از سبلت چون تویی و ریش چو منی

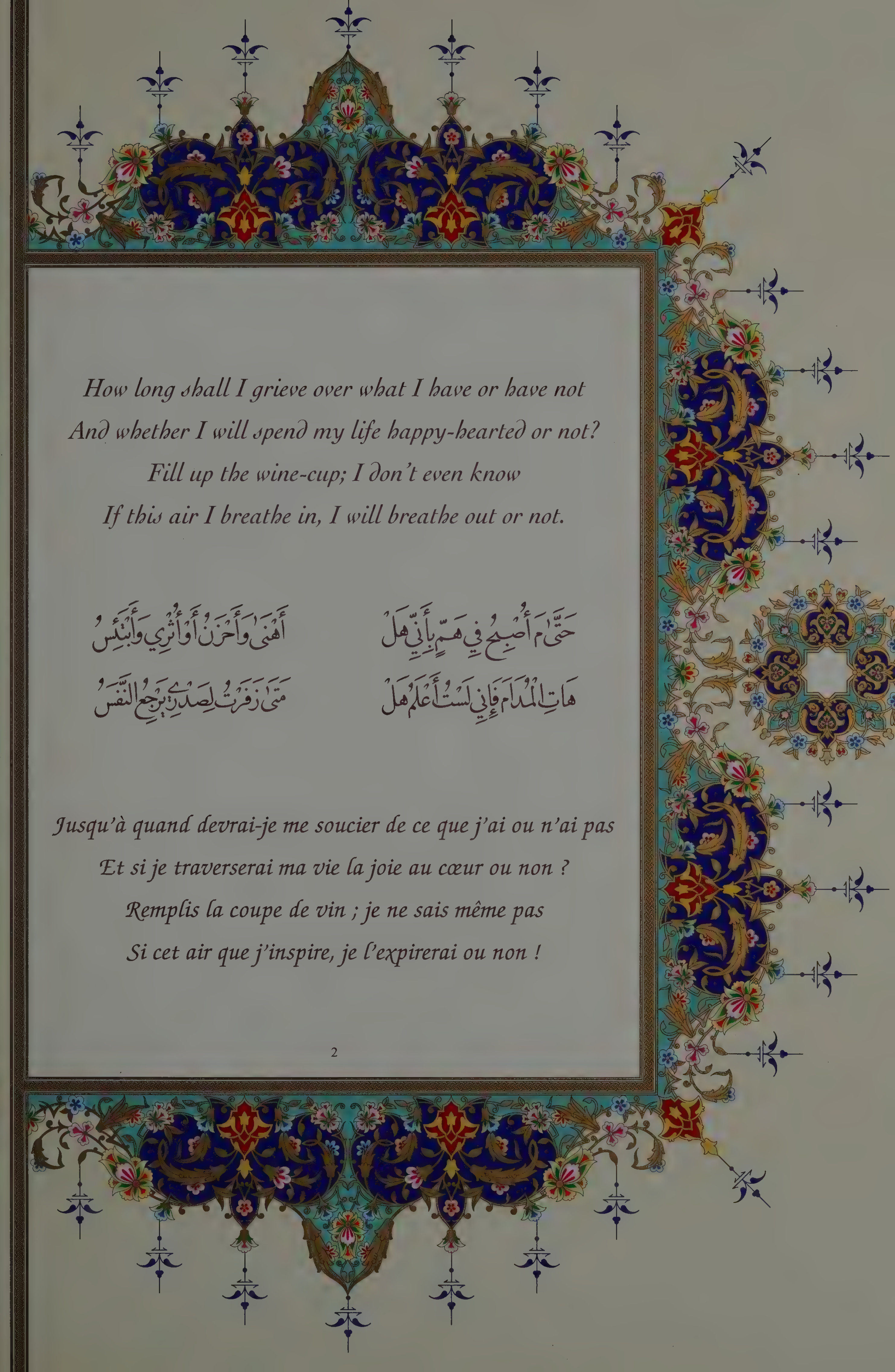
O friend! Hear these words of truth;
Stay with a ruby wine and a silver-bodied woman:
The One who created the world cares
Nothing for your moustache nor for my beard.

إِذَا نِلْتَ رِطْلِيَ قَرْقَفٍ فَاحْسُ جَامَهَا   بِكُلِّ اجْتِمَاعٍ رَاقَ أَوْ مَحْفِلٍ حَالِي
فَمَا يَعْتَنِي بَارِي الْوُجُودِ بِشَارِبٍ   لِمِثْلِكَ أَوْ يَهْتَمُّ فِي ذَقْنِ أَمْثَالِي

Ô ami ! entends ces paroles de vérité ;
Reste avec le vin couleur de rubis et une femme au corps d'argent :
Celui qui créa le monde n'a cure de
Ta moustache ni de ma barbe !

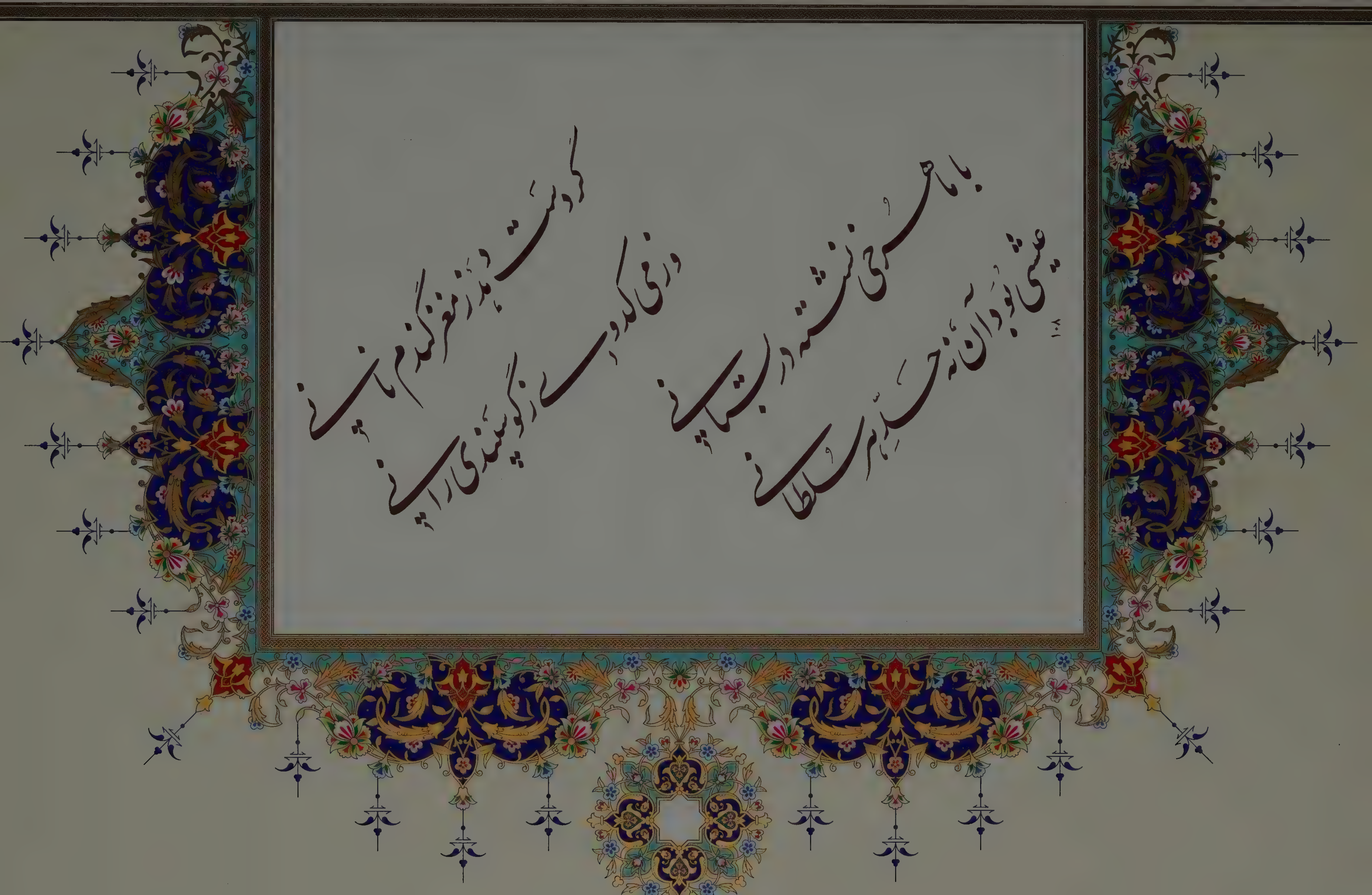
تا کی غم آن خورم که دارم یا نی
وین عمر بخوشدلی گذارم یا نی
پر کن قدح باده که معلومم نیست
کاین دم که فرو برم برآرم یا نی

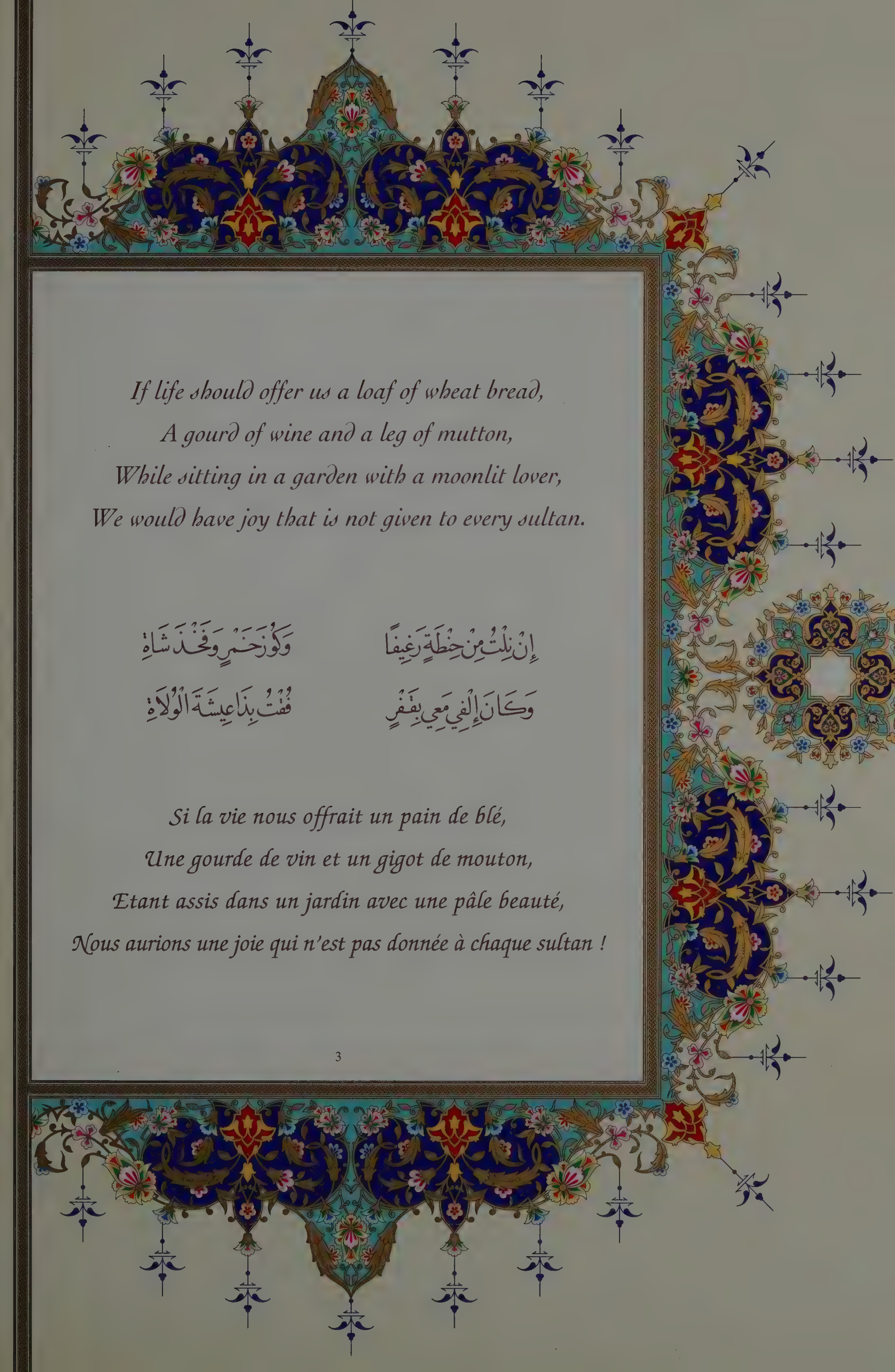

How long shall I grieve over what I have or have not
And whether I will spend my life happy-hearted or not?
Fill up the wine-cup; I don't even know
If this air I breathe in, I will breathe out or not.

حَتَّامَ أُصْبِحُ فِي هَمٍّ بِأَنِّي هَلْ أَهْنَى وَأَحْزَنُ أَوْ أُثْرِي وَأَبْتَئِسُ
هَاتِ المُدَامَ فَإِنِّي لَسْتُ أَعْلَمُ هَلْ مَتَى زَفَرْتُ لِصَدْرِي يَرْجِعُ النَّفَسُ

Jusqu'à quand devrai-je me soucier de ce que j'ai ou n'ai pas
Et si je traverserai ma vie la joie au cœur ou non ?
Remplis la coupe de vin ; je ne sais même pas
Si cet air que j'inspire, je l'expirerai ou non !

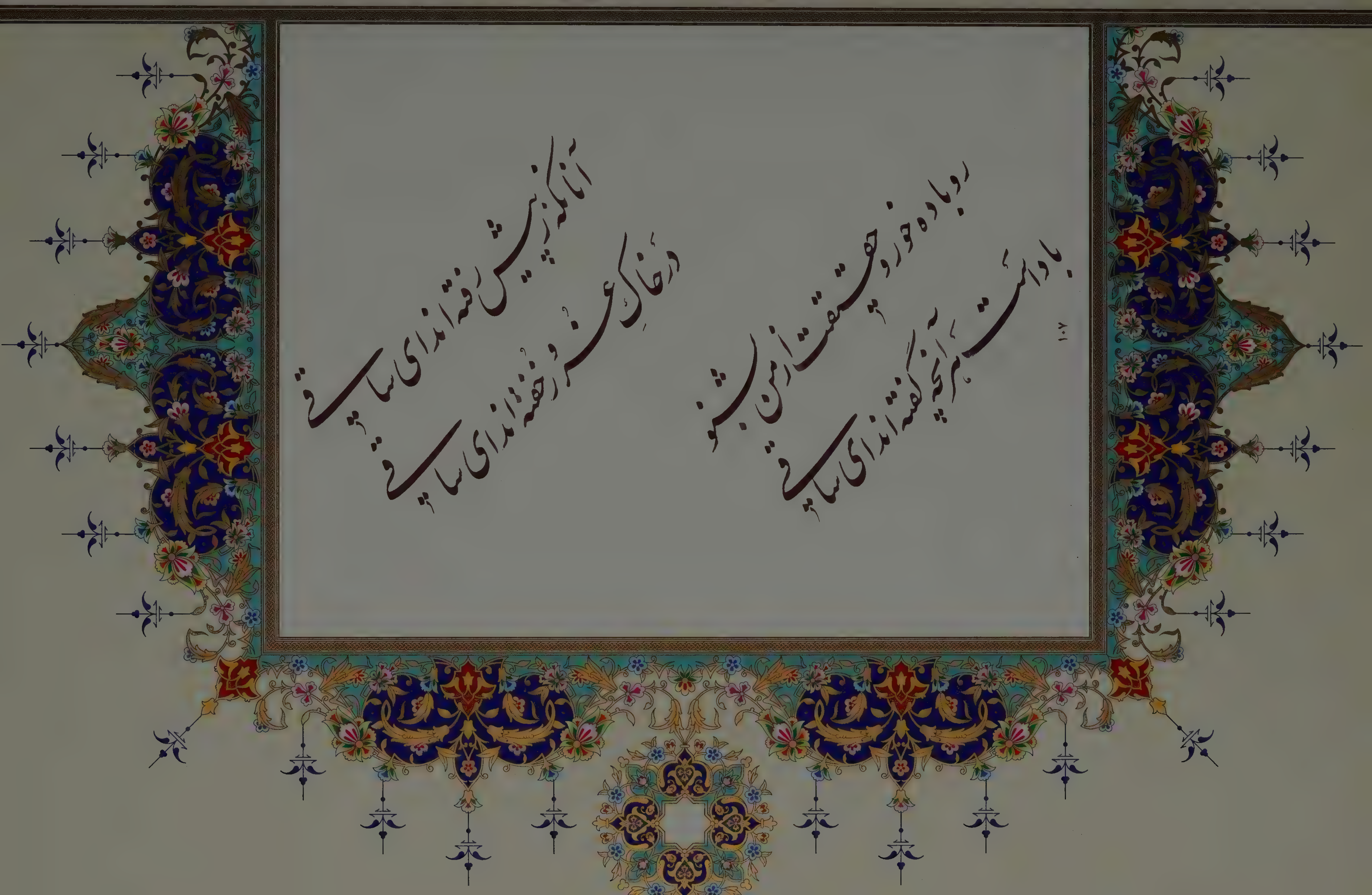

گر دست دهد ز مغز گندم نانی
وز می کدوی ز گوسفندی رانی
با ماهرخی نشسته در بستانی
عیشی بود آن نه حد هر سلطانی

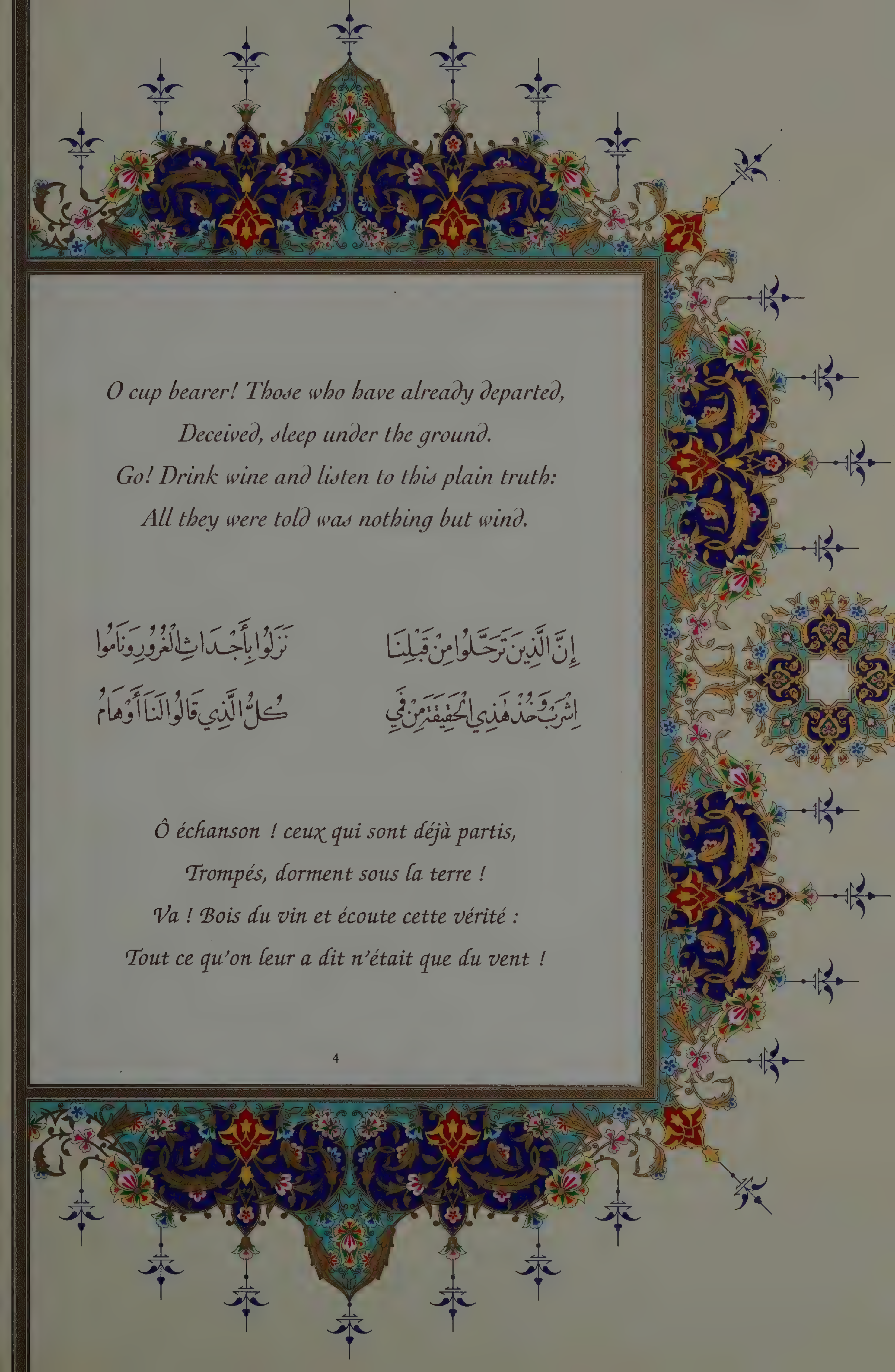
If life should offer us a loaf of wheat bread,
A gourd of wine and a leg of mutton,
While sitting in a garden with a moonlit lover,
We would have joy that is not given to every sultan.

إِنْ نِلْتُ مِنْ حِنْطَةٍ رَغِيفًا — وَكُوزَ خَمْرٍ وَفَخْذَ شَاةِ
وَكَانَ إِلْفِي مَعِي بِقَفْرٍ — فُقْتُ بِذَا عِيشَةَ الْوُلَاةِ

Si la vie nous offrait un pain de blé,
Une gourde de vin et un gigot de mouton,
Etant assis dans un jardin avec une pâle beauté,
Nous aurions une joie qui n'est pas donnée à chaque sultan !

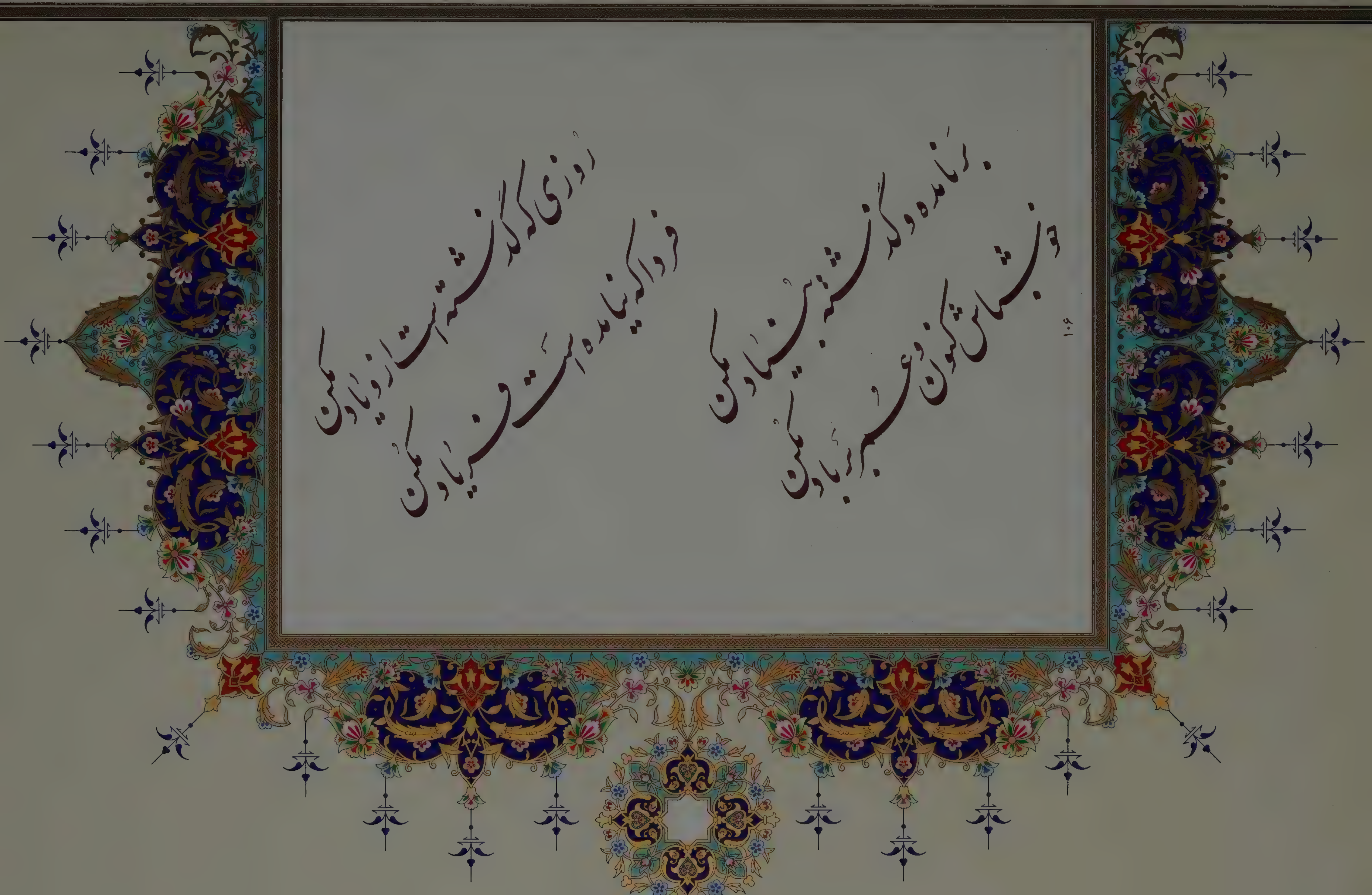
آنانکه ز پیش رفته اند ای ساقی
در خاک غرور خفته اند ای ساقی
رو باده خور و حقیقت از من بشنو
باد است هر آنچه گفته اند ای ساقی

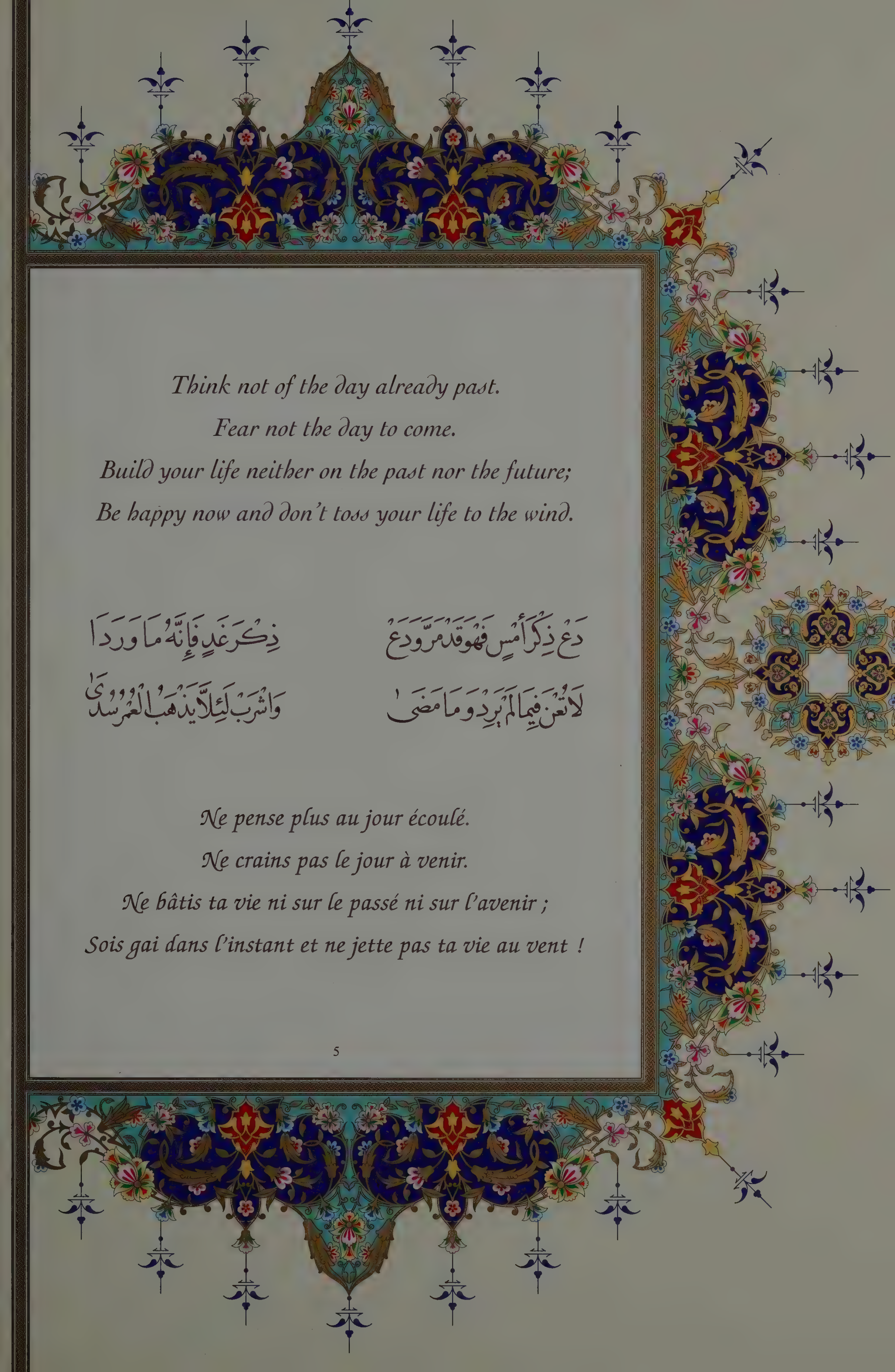

O cup bearer! Those who have already departed,
Deceived, sleep under the ground.
Go! Drink wine and listen to this plain truth:
All they were told was nothing but wind.

إنّ الذين ترحّلوا من قبلنا … نزلوا بأجداث الغرور وناموا
اشرب وخذ هذي الحقيقة من فمي … كلّ الذي قالوا لنا أوهام

Ô échanson ! ceux qui sont déjà partis,
Trompés, dorment sous la terre !
Va ! Bois du vin et écoute cette vérité :
Tout ce qu'on leur a dit n'était que du vent !

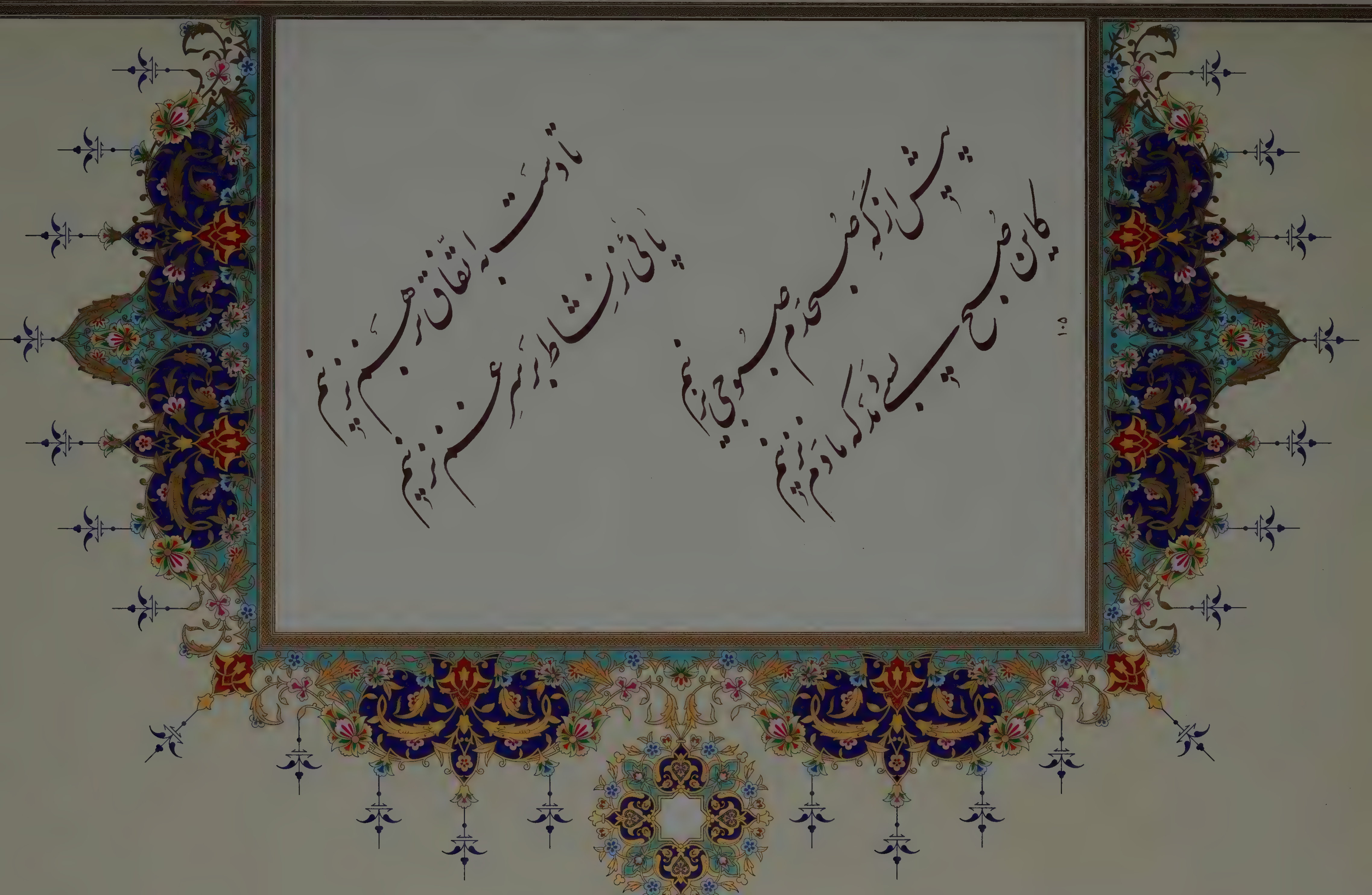

روزی که گذشت است از او یاد مکن
فردا که نیامده است فریاد مکن
بر نامده و گذشته بنیاد مکن
خوش باش کنون و عمر بر باد مکن

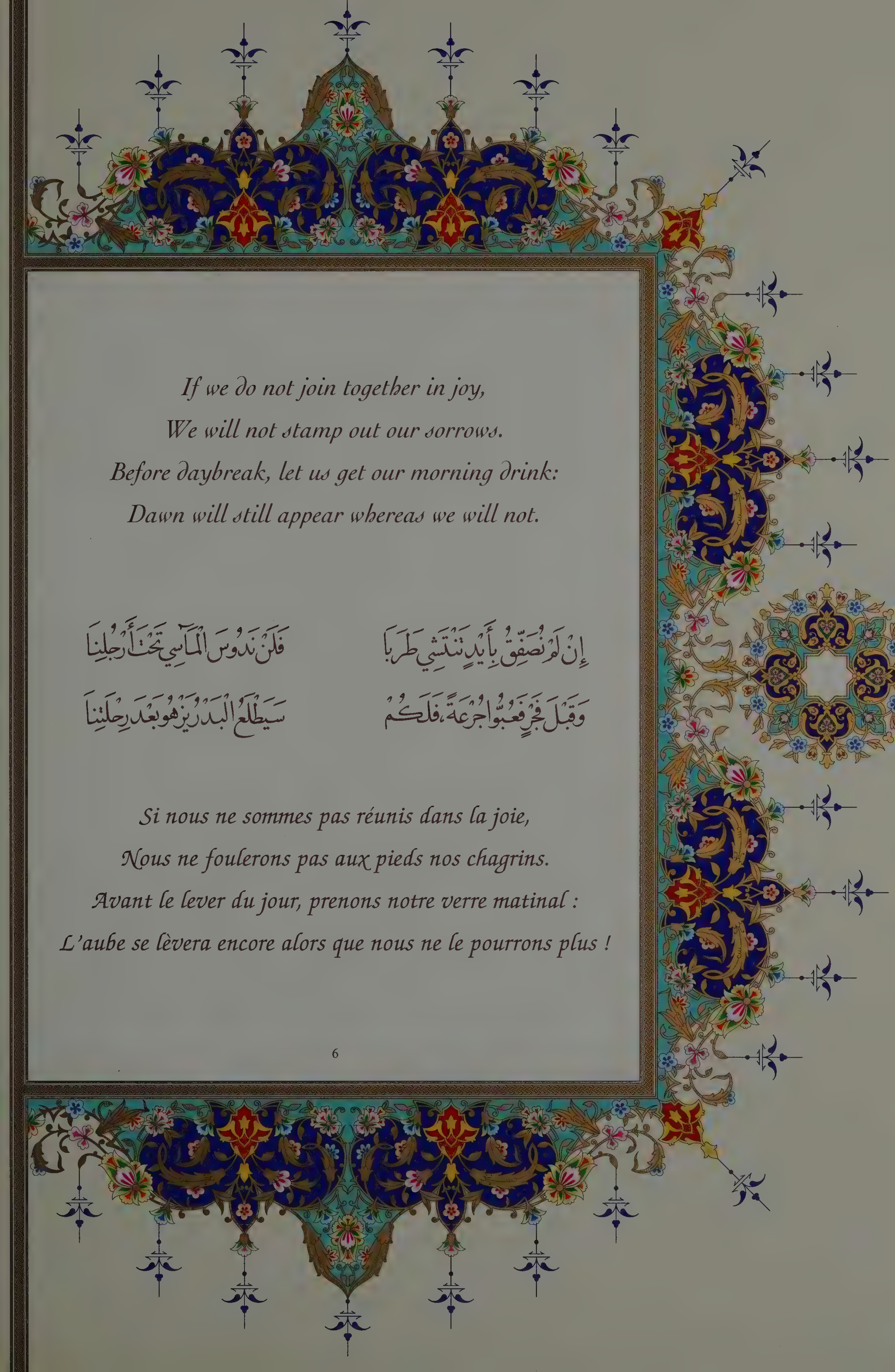
Think not of the day already past.
Fear not the day to come.
Build your life neither on the past nor the future;
Be happy now and don't toss your life to the wind.

دَعْ ذِكْرَ أَمْسٍ فَهُوَ قَدْ مَرَّ وَدَعْ ذِكْرَ غَدٍ فَإِنَّهُ مَا وَرَدَا
لَا تُعْنَ فِيمَا لَمْ يَرِدْ وَمَا مَضَى وَاشْرَبْ لِئَلَّا يَذْهَبُ الْعُمْرُ سُدًى

Ne pense plus au jour écoulé.
Ne crains pas le jour à venir.
Ne bâtis ta vie ni sur le passé ni sur l'avenir ;
Sois gai dans l'instant et ne jette pas ta vie au vent !

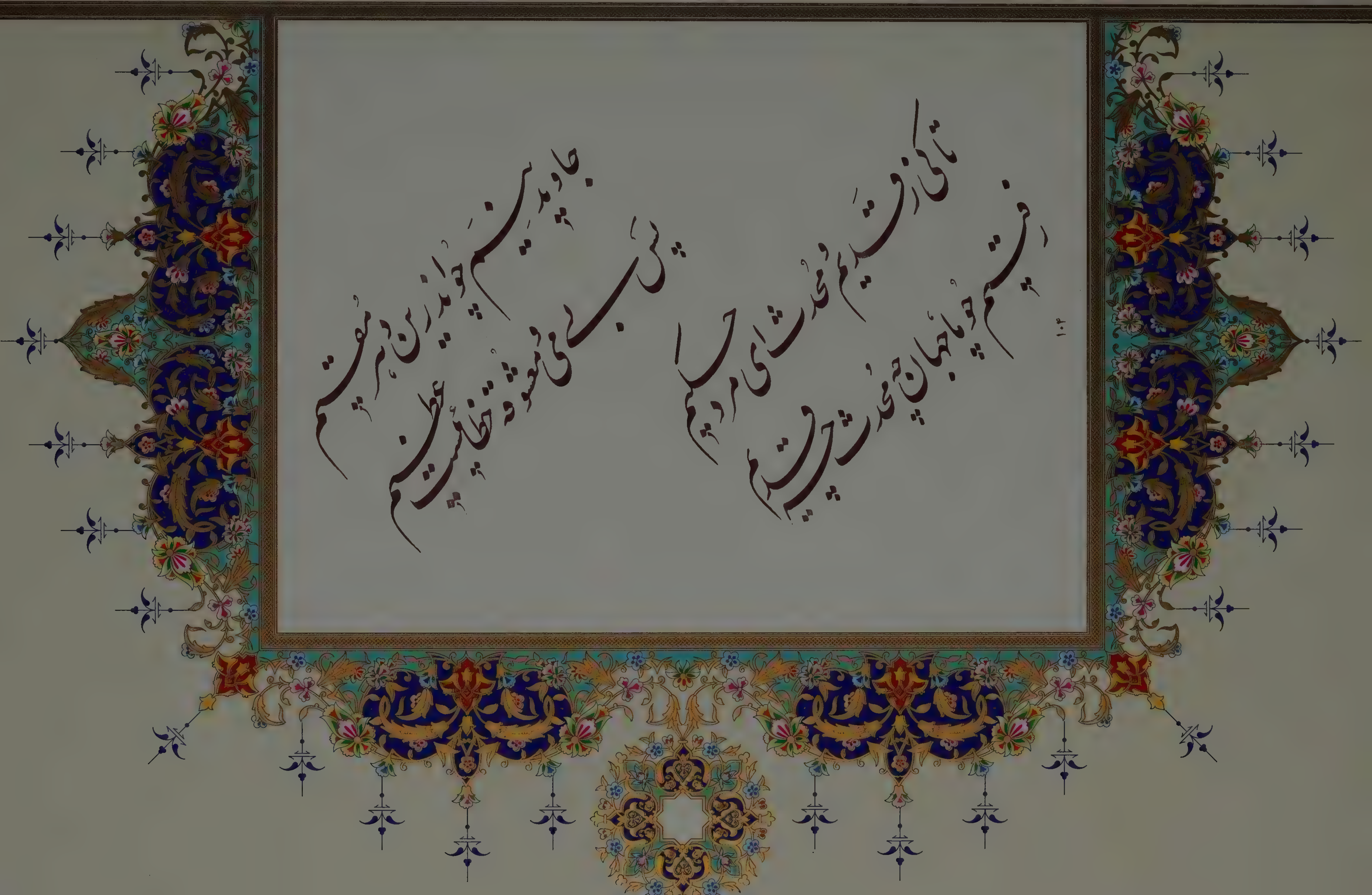
تا دست به اتفاق بر هم نزنیم
پایی ز نشاط بر سر غم نزنیم
پیش از که صبحدم صبوحی زنیم
کاین صبح بسی بدمد که ما دم نزنیم

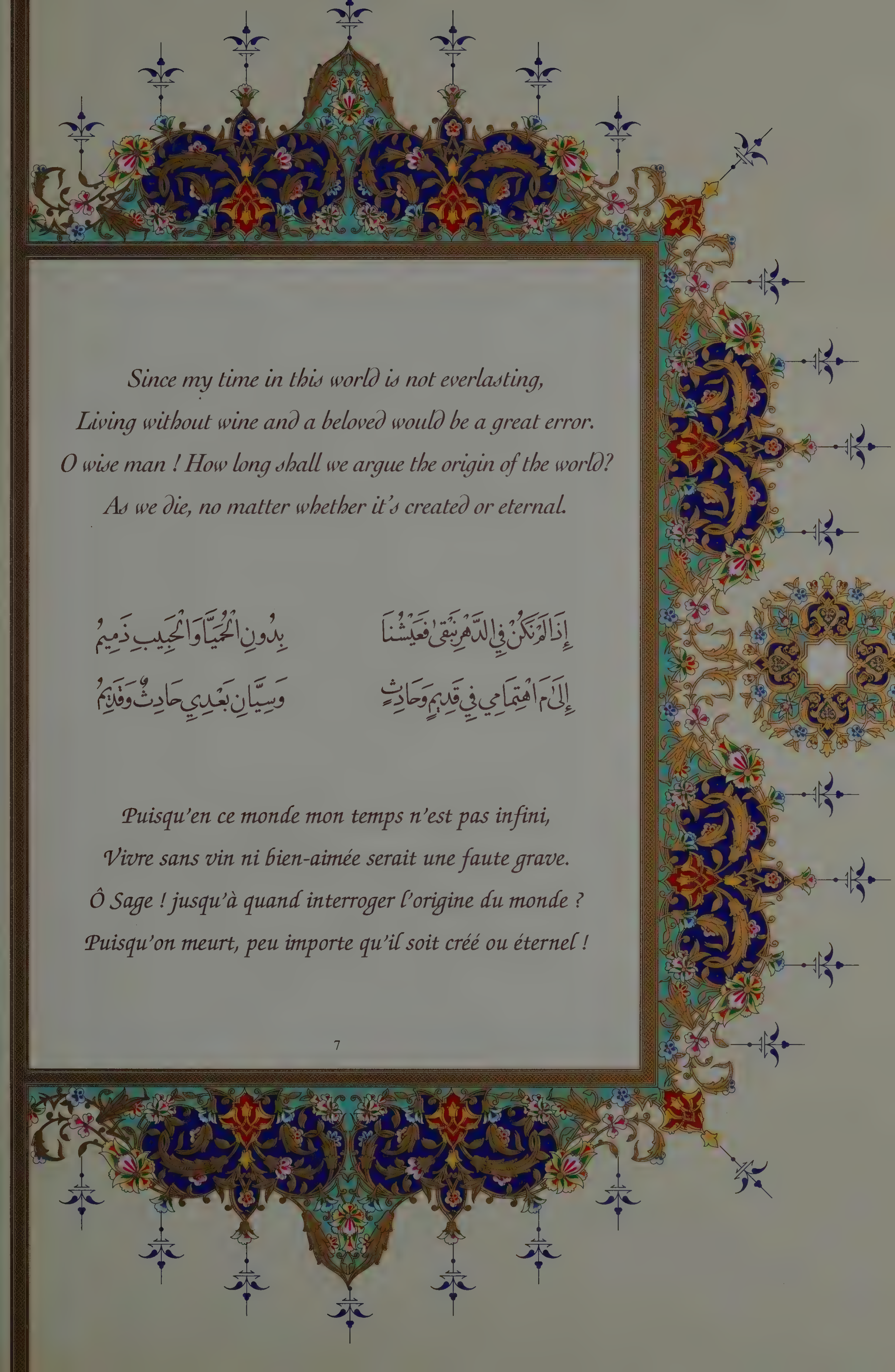

If we do not join together in joy,
We will not stamp out our sorrows.
Before daybreak, let us get our morning drink:
Dawn will still appear whereas we will not.

إِنْ لَمْ نُصَفِّقْ بِأَيْدٍ تَنْتَشِي طَرَبَا فَلَنْ نَدُوسَ الْمَآسِي تَحْتَ أَرْجُلِنَا
وَقَبْلَ فَجْرٍ فَعُبُّوا جُرْعَةً، فَلَكُمْ سَيَطْلُعُ الْبَدْرُ يَزْهُو بَعْدَ رِحْلَتِنَا

Si nous ne sommes pas réunis dans la joie,
Nous ne foulerons pas aux pieds nos chagrins.
Avant le lever du jour, prenons notre verre matinal :
L'aube se lèvera encore alors que nous ne le pourrons plus !

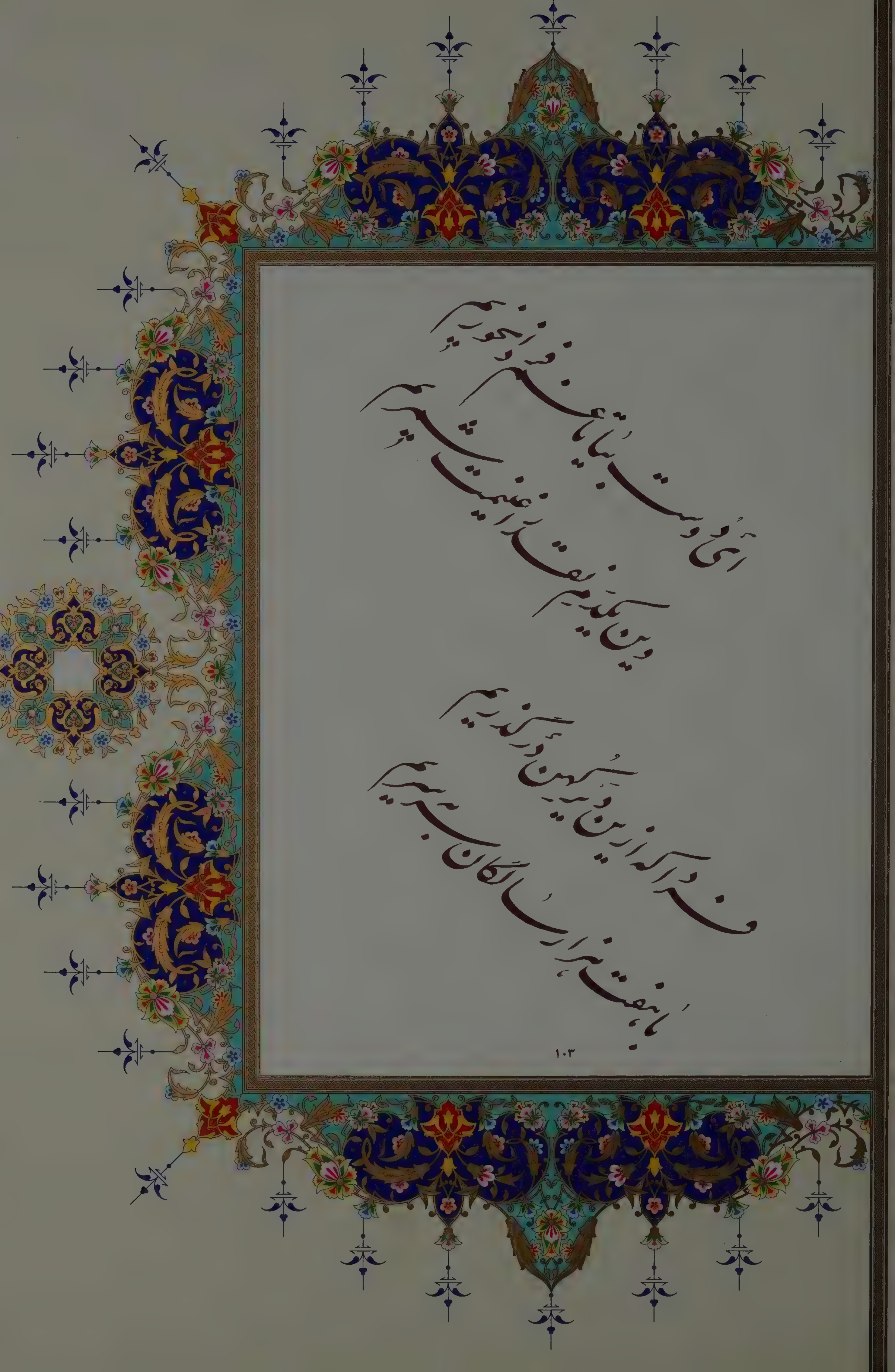

جاوید نیم چو اندرین دیر مقیم
پس بی می و معشوق خطایی است عظیم
تا کی ز قدیم و محدث ای مرد حکیم
رفتم چو با جهان چه محدث چه قدیم

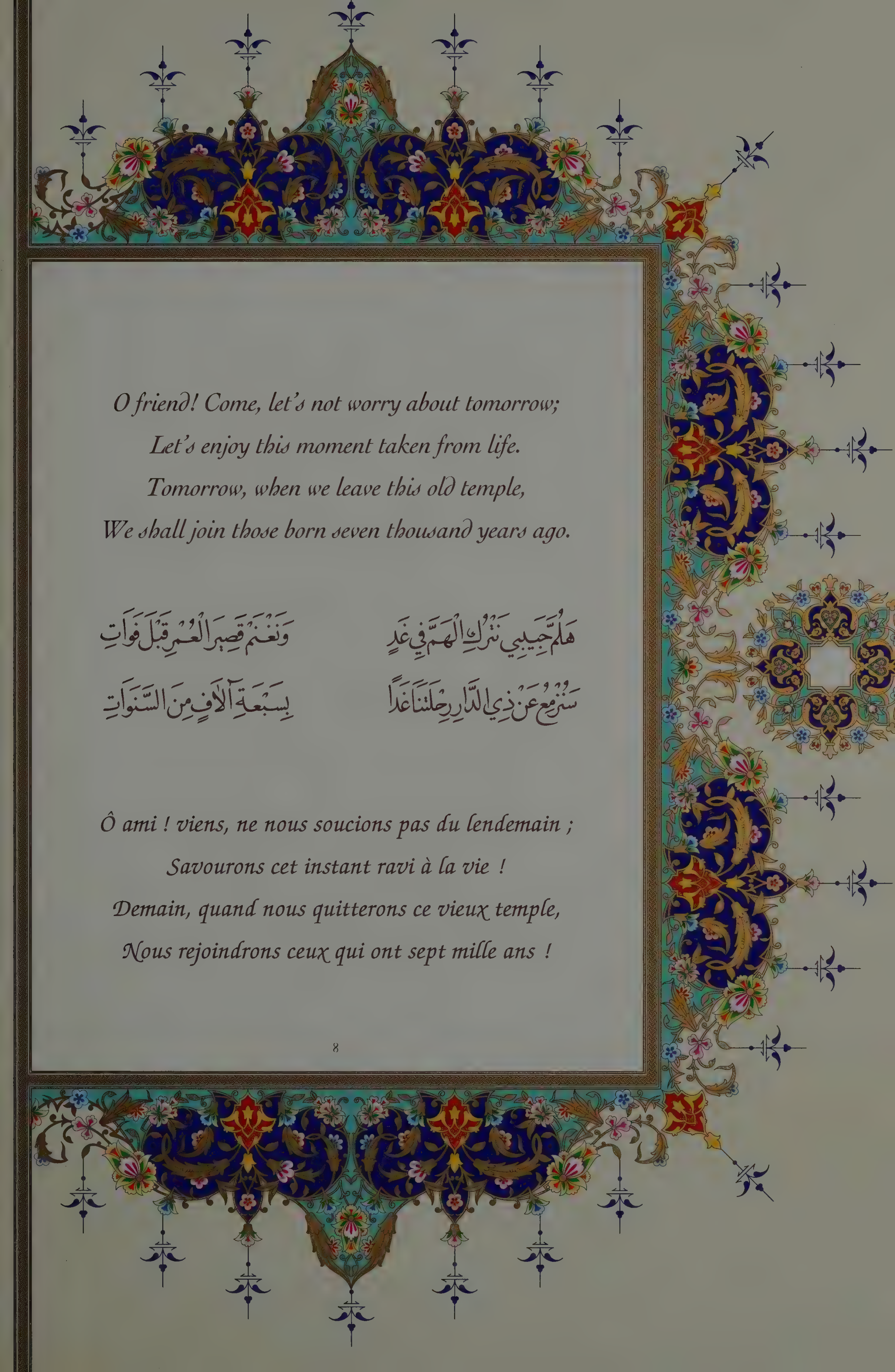
Since my time in this world is not everlasting,
Living without wine and a beloved would be a great error.
O wise man ! How long shall we argue the origin of the world?
As we die, no matter whether it's created or eternal.

إِذَا لَمْ نَكُنْ فِي الدَّهْرِ نَبْقَى فَعَيْشُنَا   بِدُونِ الْحُمَيَّا وَالْحَبِيبِ ذَمِيمُ
إِلَامَ اهْتِمَامِي فِي قَدِيمٍ وَحَادِثٍ   وَسِيَّانِ بَعْدِي حَادِثٌ وَقَدِيمُ

Puisqu'en ce monde mon temps n'est pas infini,
Vivre sans vin ni bien-aimée serait une faute grave.
Ô Sage ! jusqu'à quand interroger l'origine du monde ?
Puisqu'on meurt, peu importe qu'il soit créé ou éternel !

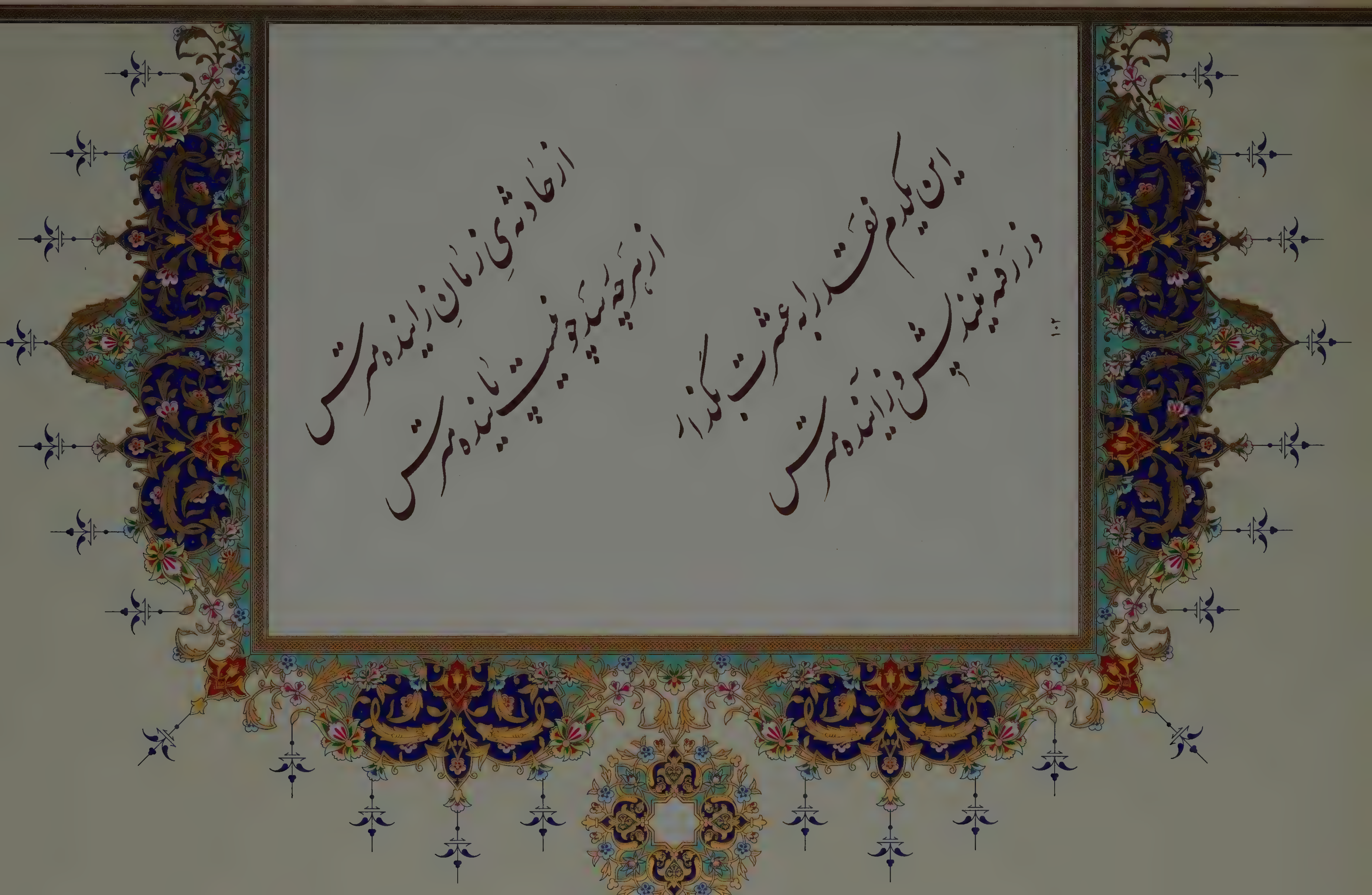
ای دوست بیا تا غم فردا نخوریم
وین یکدم نقد را غنیمت شمریم
فردا که ازین دیر کهن درگذریم
با هفت هزار سالگان سربسریم

O friend! Come, let's not worry about tomorrow;
Let's enjoy this moment taken from life.
Tomorrow, when we leave this old temple,
We shall join those born seven thousand years ago.

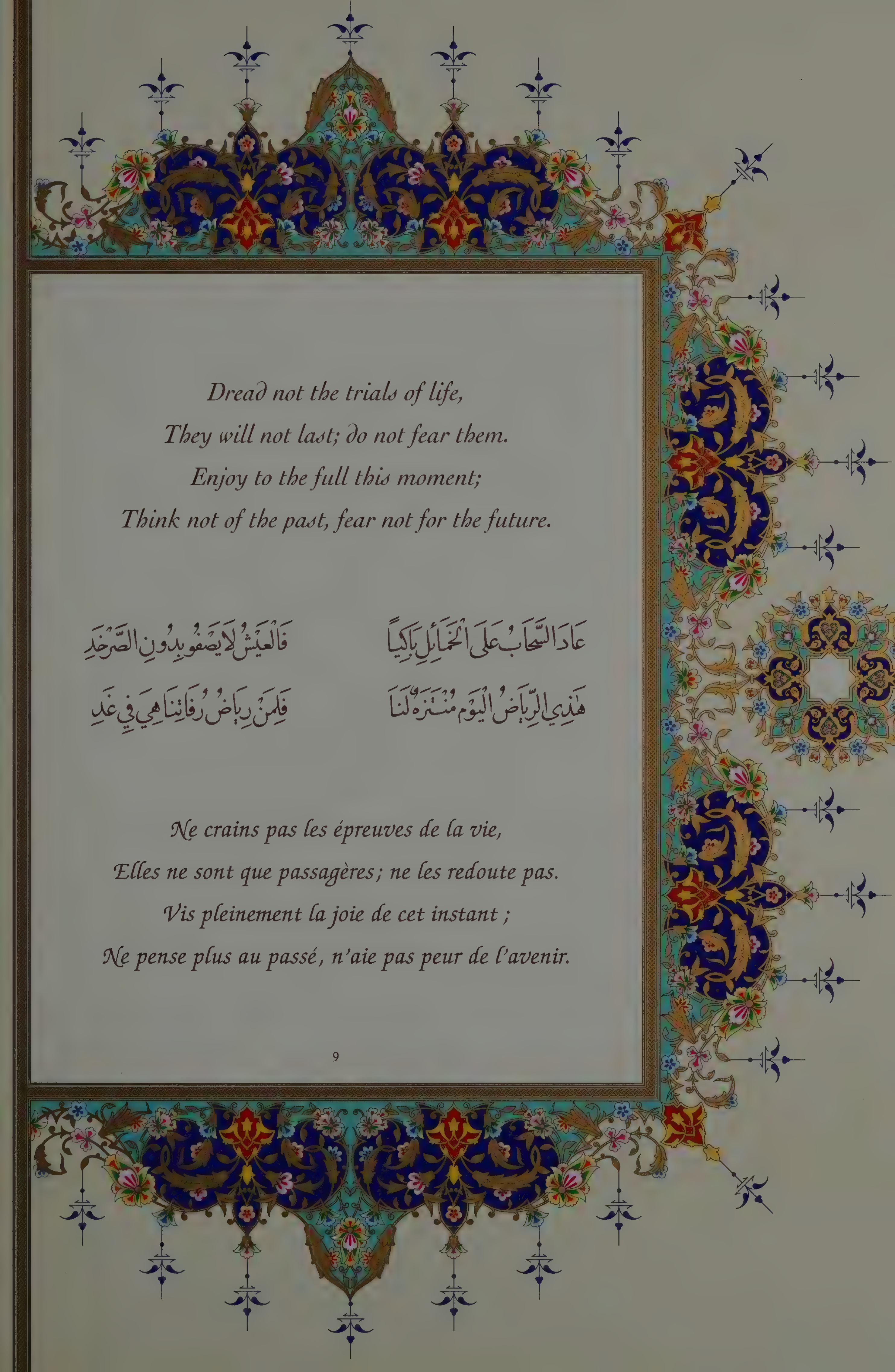
هَلُمَّ حَبِيبِي نَتْرُكِ الْهَمَّ فِي غَدٍ　　وَنَغْنَمْ قَصِيرَ الْعُمْرِ قَبْلَ فَوَاتِ
سَنُزْمِعُ عَنْ ذِي الدَّارِ رِحْلَتَنَا غَدًا　　بِسَبْعَةِ آلَافٍ مِنَ السَّنَوَاتِ

Ô ami ! viens, ne nous soucions pas du lendemain ;
Savourons cet instant ravi à la vie !
Demain, quand nous quitterons ce vieux temple,
Nous rejoindrons ceux qui ont sept mille ans !

از حادثه‌ی زمان زاینده مترس
از هر چه رسد چو نیست پاینده مترس

این یکدم نقد را به عشرت بگذار
وز رفته میندیش وز آینده مترس

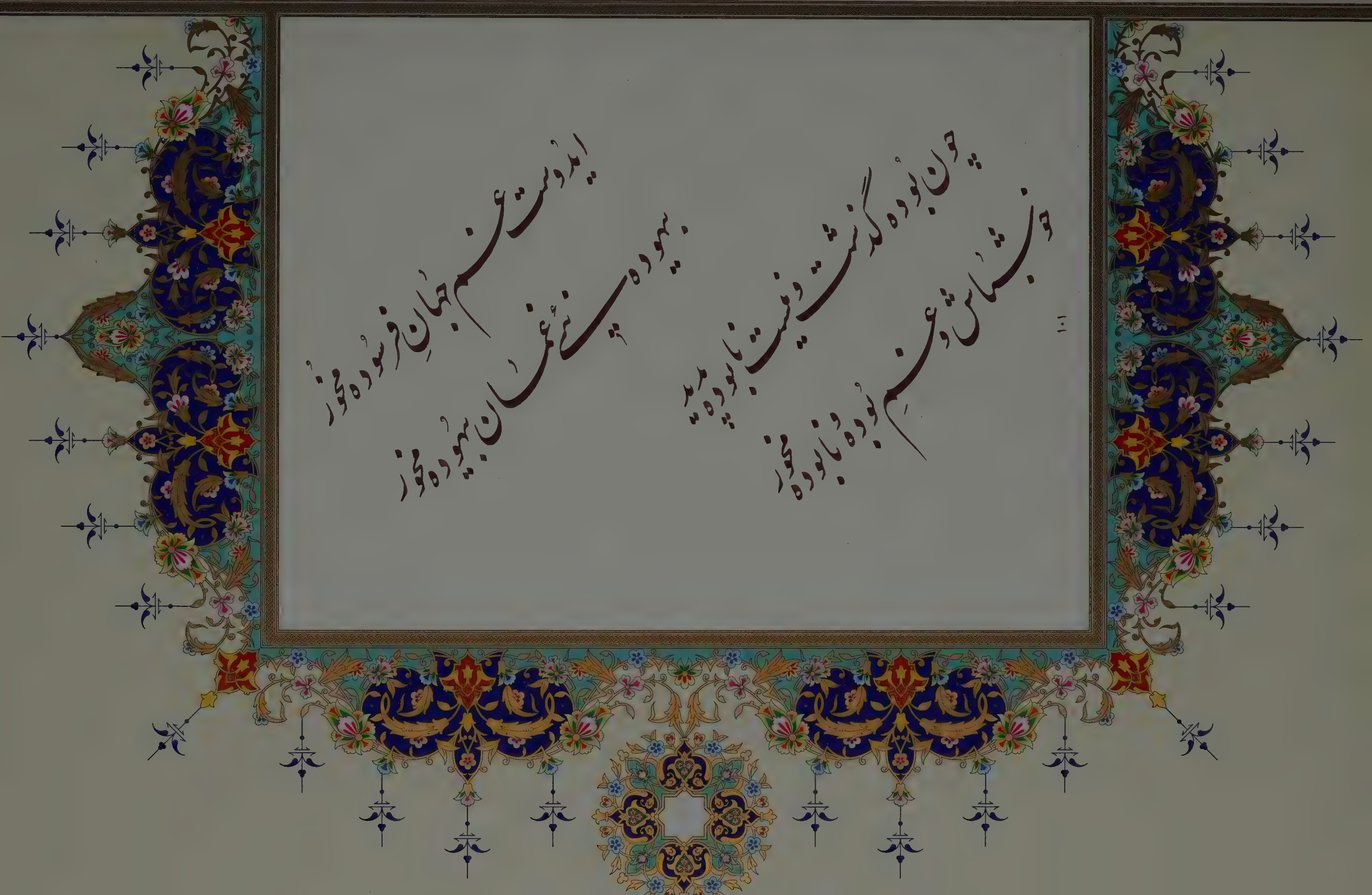

Dread not the trials of life,
They will not last; do not fear them.
Enjoy to the full this moment;
Think not of the past, fear not for the future.

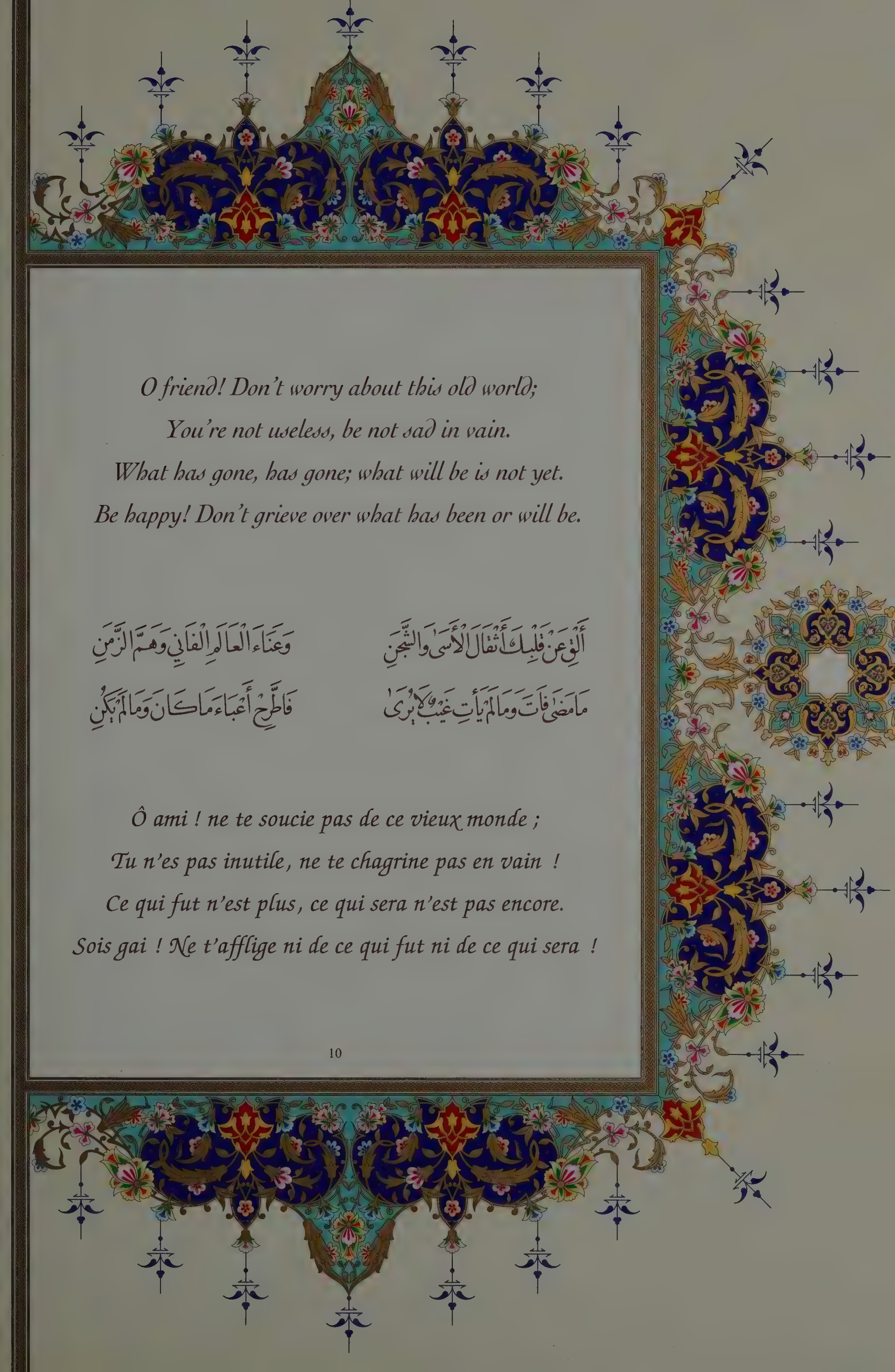
عَادَ السَّحَابُ عَلَى الْخَمَائِلِ بَاكِياً — فَالْعَيْشُ لَا يَصْفُو بِدُونِ الصَّرْخَدِ

هَذِي الرِّيَاضُ الْيَوْمَ مُنْتَزَهٌ لَنَا — فَلِمَنْ رِيَاضُ رُفَاتِنَا هِيَ فِي غَدِ

Ne crains pas les épreuves de la vie,
Elles ne sont que passagères ; ne les redoute pas.
Vis pleinement la joie de cet instant ;
Ne pense plus au passé, n'aie pas peur de l'avenir.

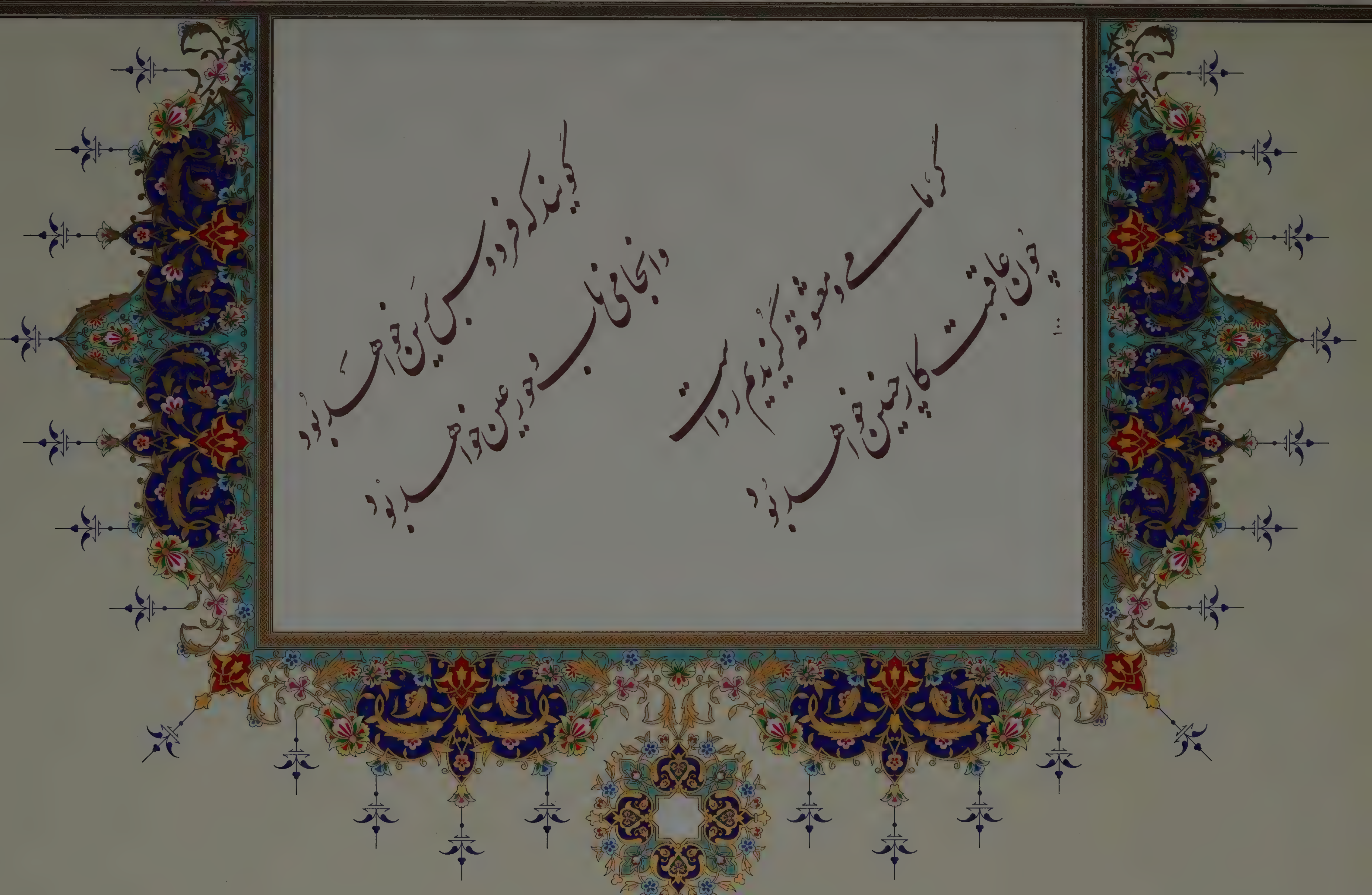
ای دوست غم جهان فرسوده مخور
بیهوده نه‌ای غمان بیهوده مخور
چون بوده گذشت و نیست نابوده پدید
خوش باش و غم بوده و نابوده مخور

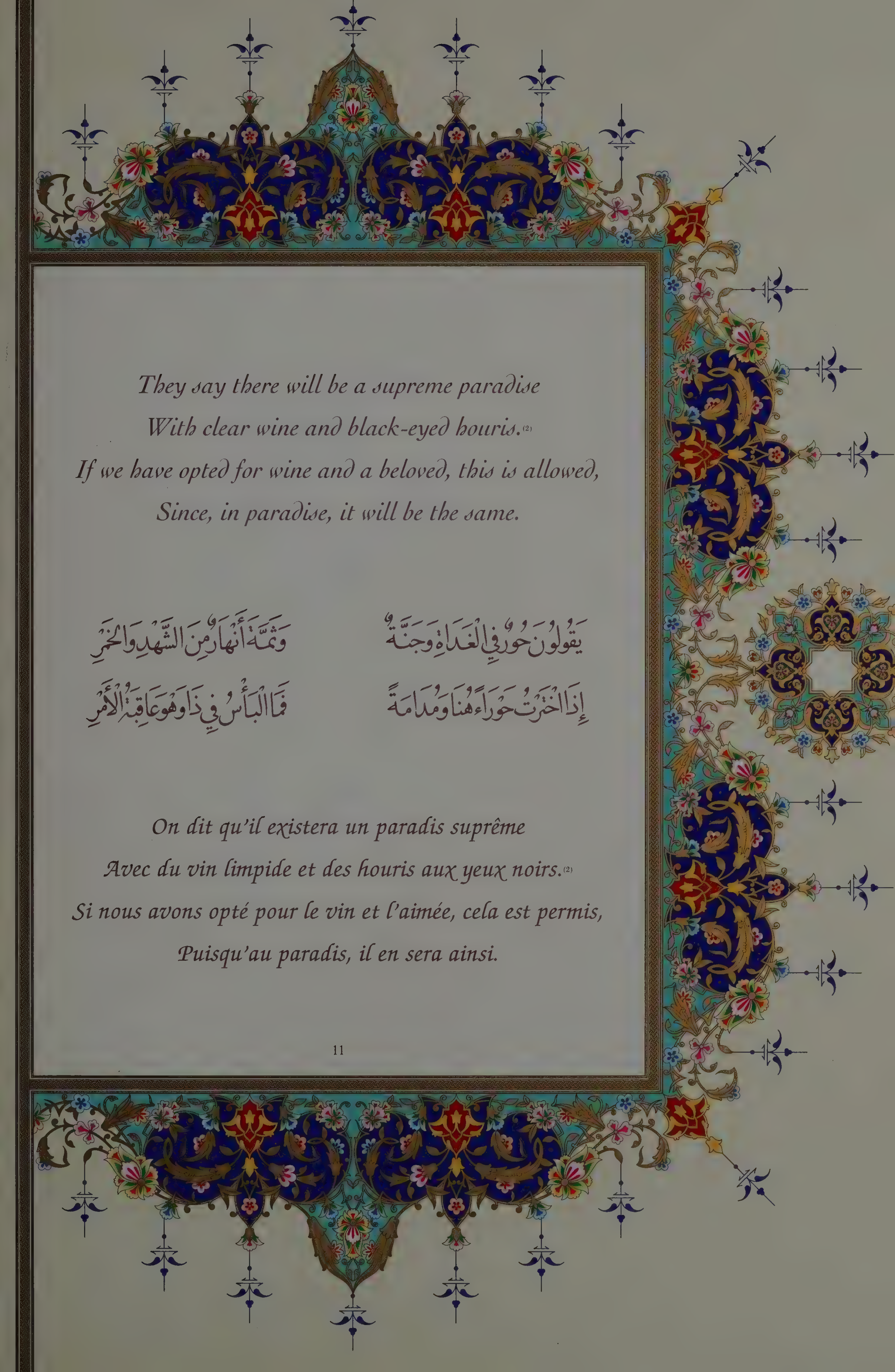
O friend! Don't worry about this old world;
You're not useless, be not sad in vain.
What has gone, has gone; what will be is not yet.
Be happy! Don't grieve over what has been or will be.

أَلْقِ عَنْ قَلْبِكَ أَثْقَالَ الأَسَى وَالشَّجَنِ ... وَعَنَاءَ الْعَالَمِ الْفَانِي وَهَمَّ الزَّمَنِ
مَا مَضَى فَاتَ وَمَا لَمْ يَأْتِ غَيْبٌ لاَ يُرَى ... فَاطَّرِحْ أَعْبَاءَ مَا كَانَ وَمَا لَمْ يَكُنِ

Ô ami ! ne te soucie pas de ce vieux monde ;
Tu n'es pas inutile, ne te chagrine pas en vain !
Ce qui fut n'est plus, ce qui sera n'est pas encore.
Sois gai ! Ne t'afflige ni de ce qui fut ni de ce qui sera !

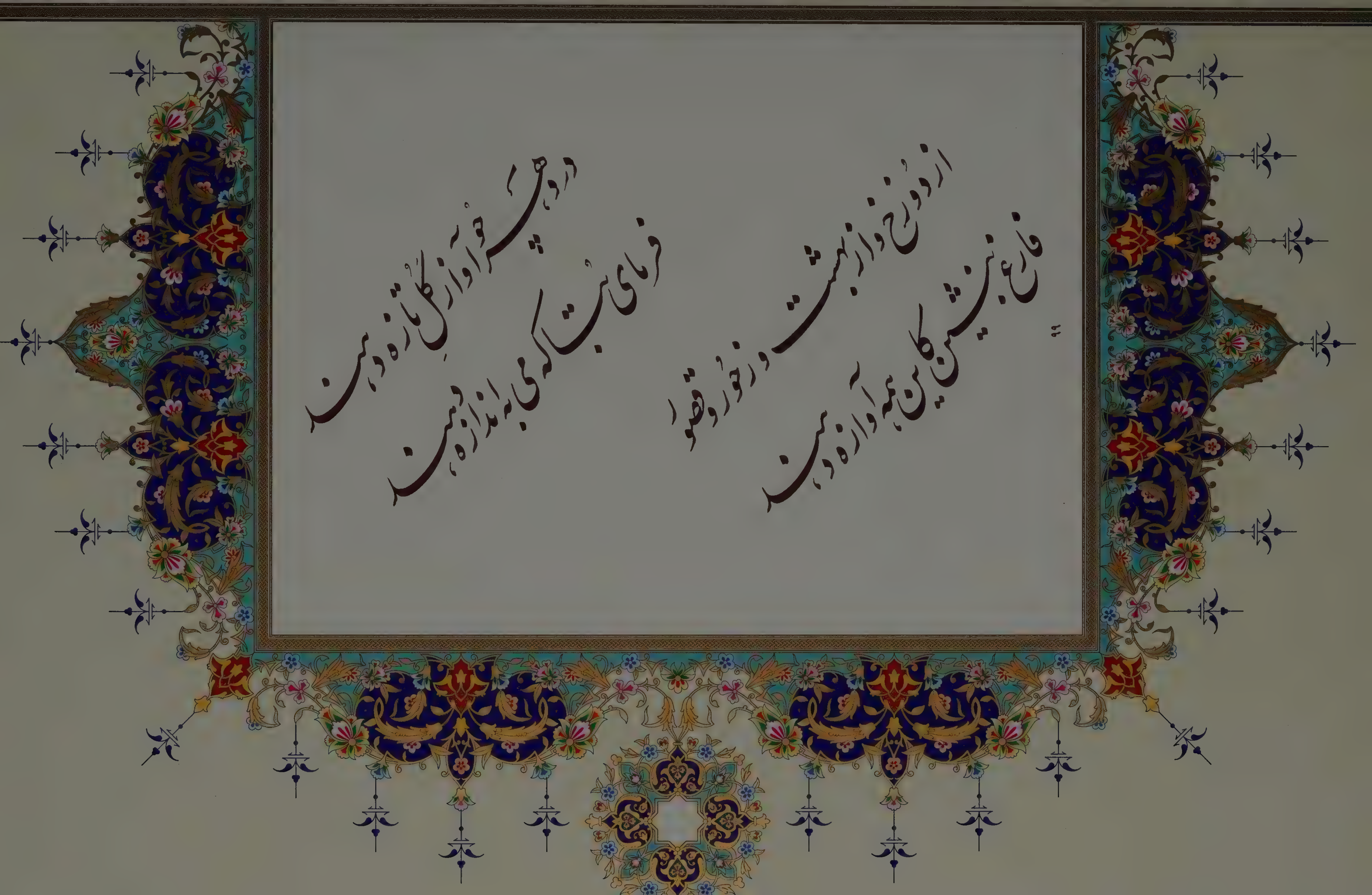
گویند که فردوس برین خواهد بود
وانجا می ناب و حور عین خواهد بود
گر ما می و معشوقه گزیدیم رواست
چون عاقبت کار چنین خواهد بود

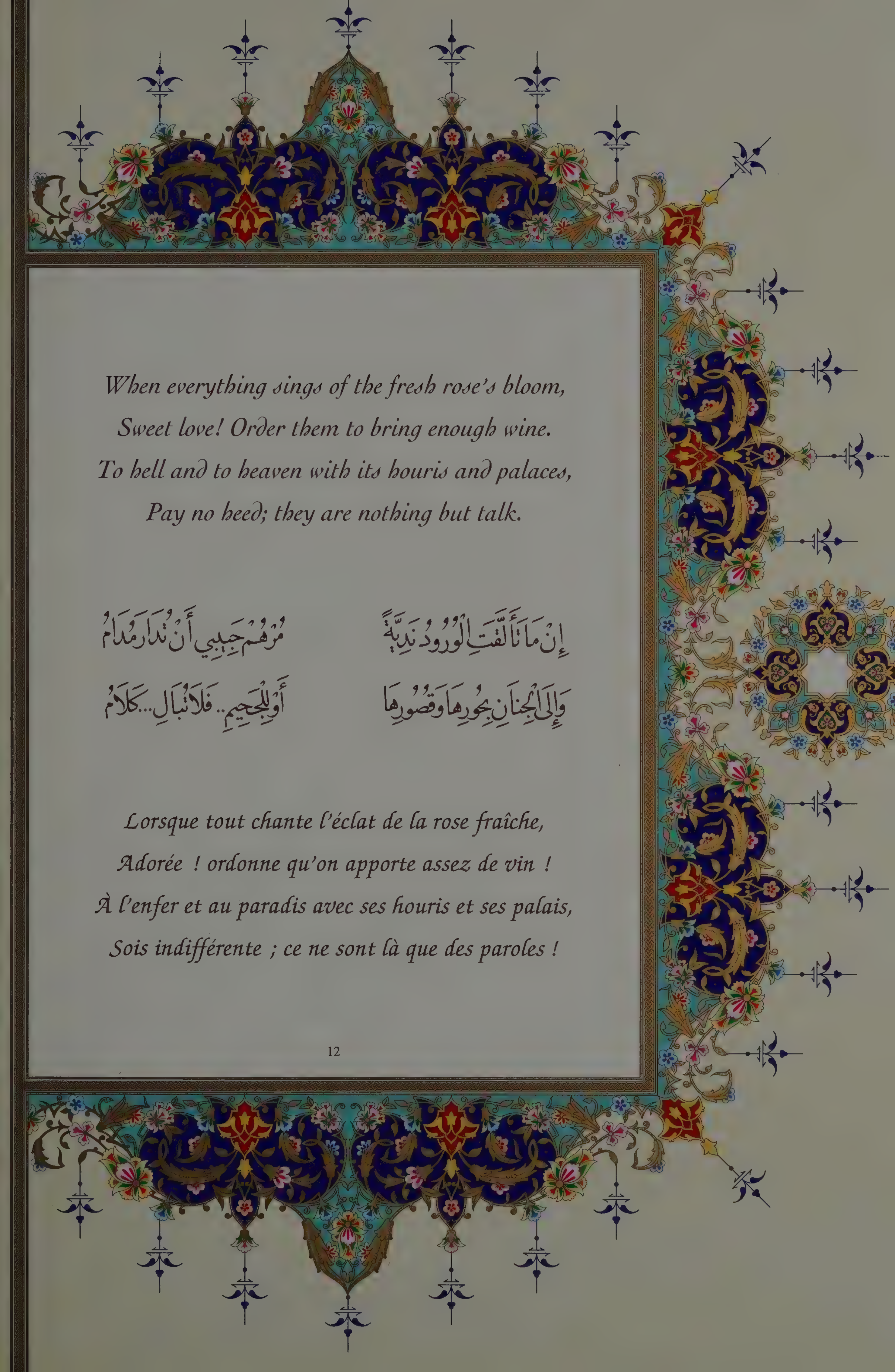

They say there will be a supreme paradise
With clear wine and black-eyed houris.[2]
If we have opted for wine and a beloved, this is allowed,
Since, in paradise, it will be the same.

يَقُولُونَ حُورٌ فِي الغَدَاةِ وَجَنَّةٌ   وَثَمَّةَ أَنْهَارٌ مِنَ الشَّهْدِ وَالخَمْرِ
إِذَا اخْتَرْتُ حَوْرَاءً هُنَا وَمُدَامَةً   فَمَا البَأْسُ فِي ذَا وَهُوَ عَاقِبَةُ الأَمْرِ

On dit qu'il existera un paradis suprême
Avec du vin limpide et des houris aux yeux noirs.[2]
Si nous avons opté pour le vin et l'aimée, cela est permis,
Puisqu'au paradis, il en sera ainsi.

در دهر چو آواز گل تازه دهند
فرمای بتا که می به اندازه دهند
از دوزخ و از بهشت و ز حور و قصور
فارغ بنشین کاین همه آوازه دهند

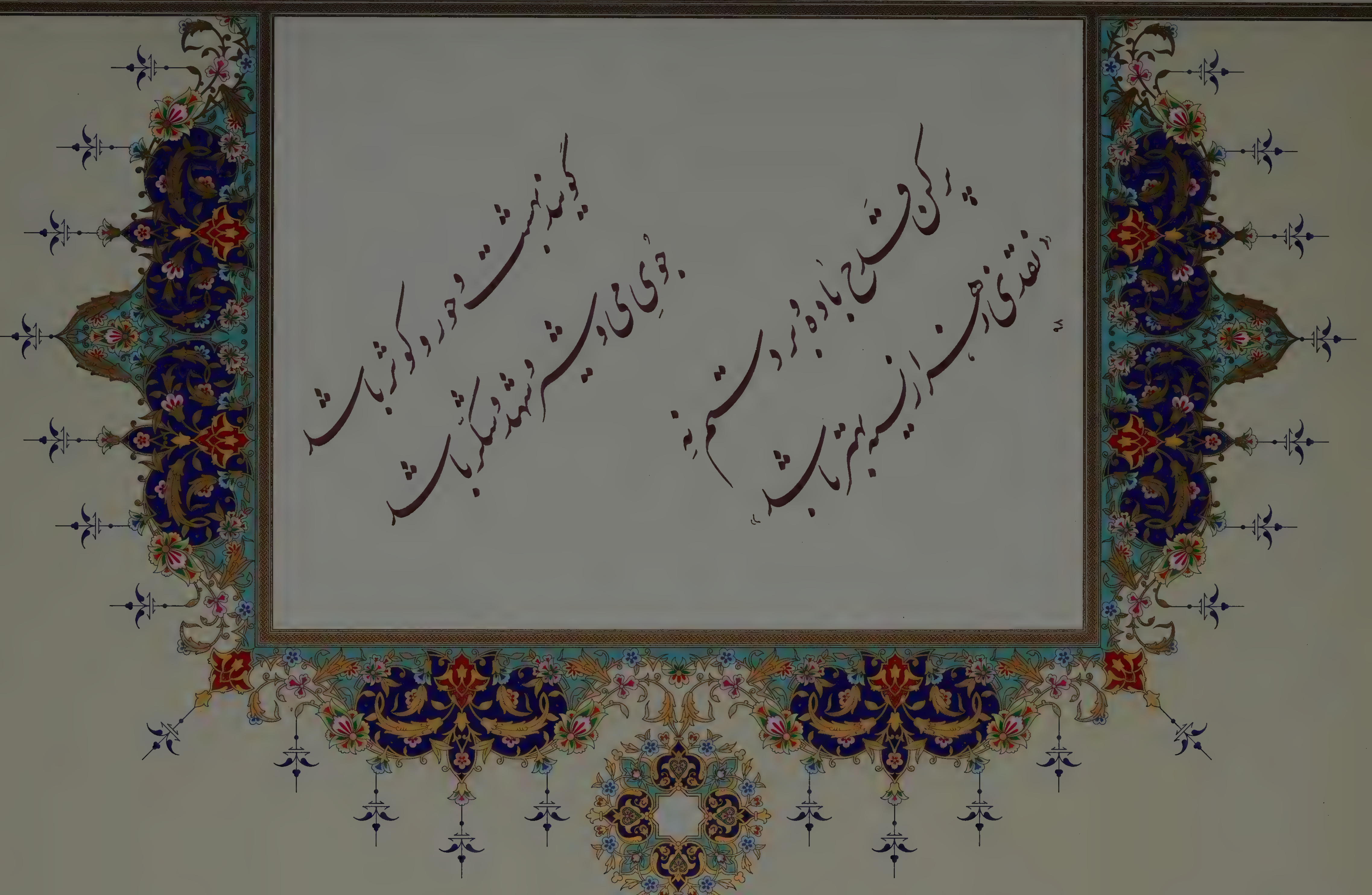

When everything sings of the fresh rose's bloom,
Sweet love! Order them to bring enough wine.
To hell and to heaven with its houris and palaces,
Pay no heed; they are nothing but talk.

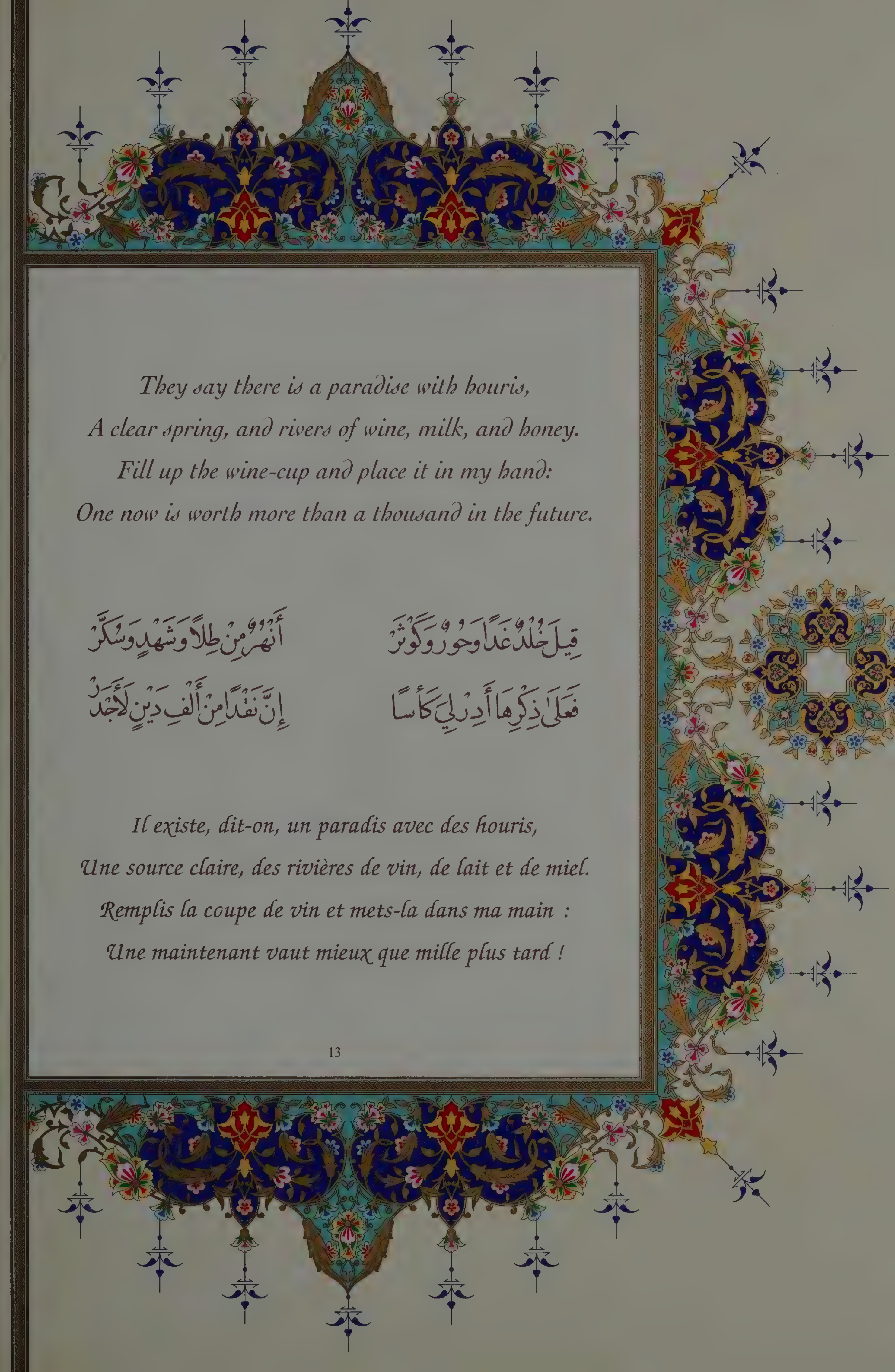
إِنْ مَا تَأَلَّقَتِ الْوُرُودُ نَدِيَّةً مُرْهُمْ حَبِيبِي أَنْ تُدَارَ مُدَامُ

وَإِلَى الْجِنَانِ بِحُورِهَا وَقُصُورِهَا أَوْ لِلْجَحِيمِ.. فَلَا تُبَالِ...كَلَامُ

Lorsque tout chante l'éclat de la rose fraîche,
Adorée ! ordonne qu'on apporte assez de vin !
À l'enfer et au paradis avec ses houris et ses palais,
Sois indifférente ; ce ne sont là que des paroles !

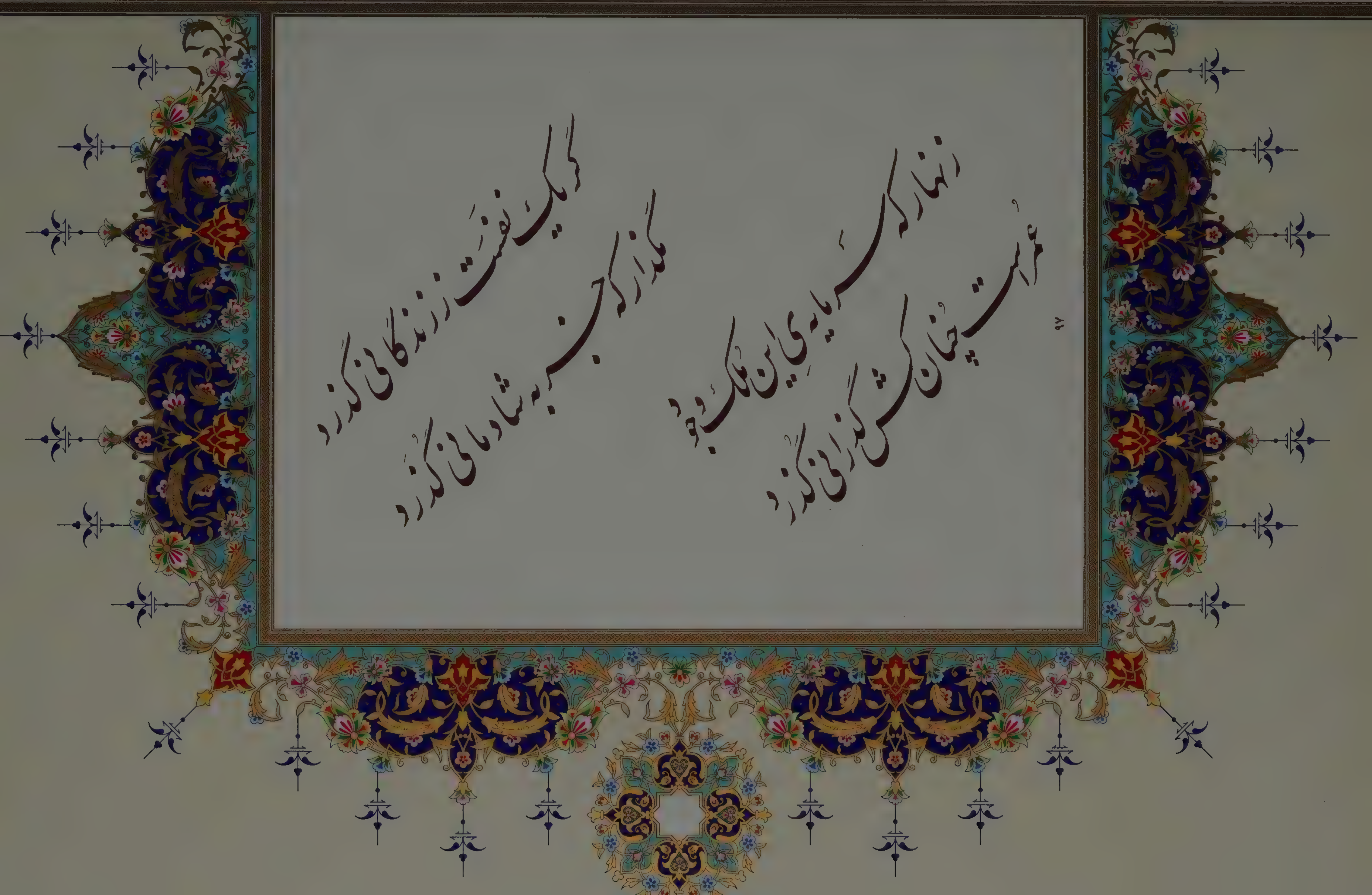
گویند بهشت و حور و کوثر باشد
جوی می و شیر و شهد و شکر باشد
پر کن قدح باده و بر دستم نه
نقدی ز هزار نسیه بهتر باشد

They say there is a paradise with houris,
A clear spring, and rivers of wine, milk, and honey.
Fill up the wine-cup and place it in my hand:
One now is worth more than a thousand in the future.

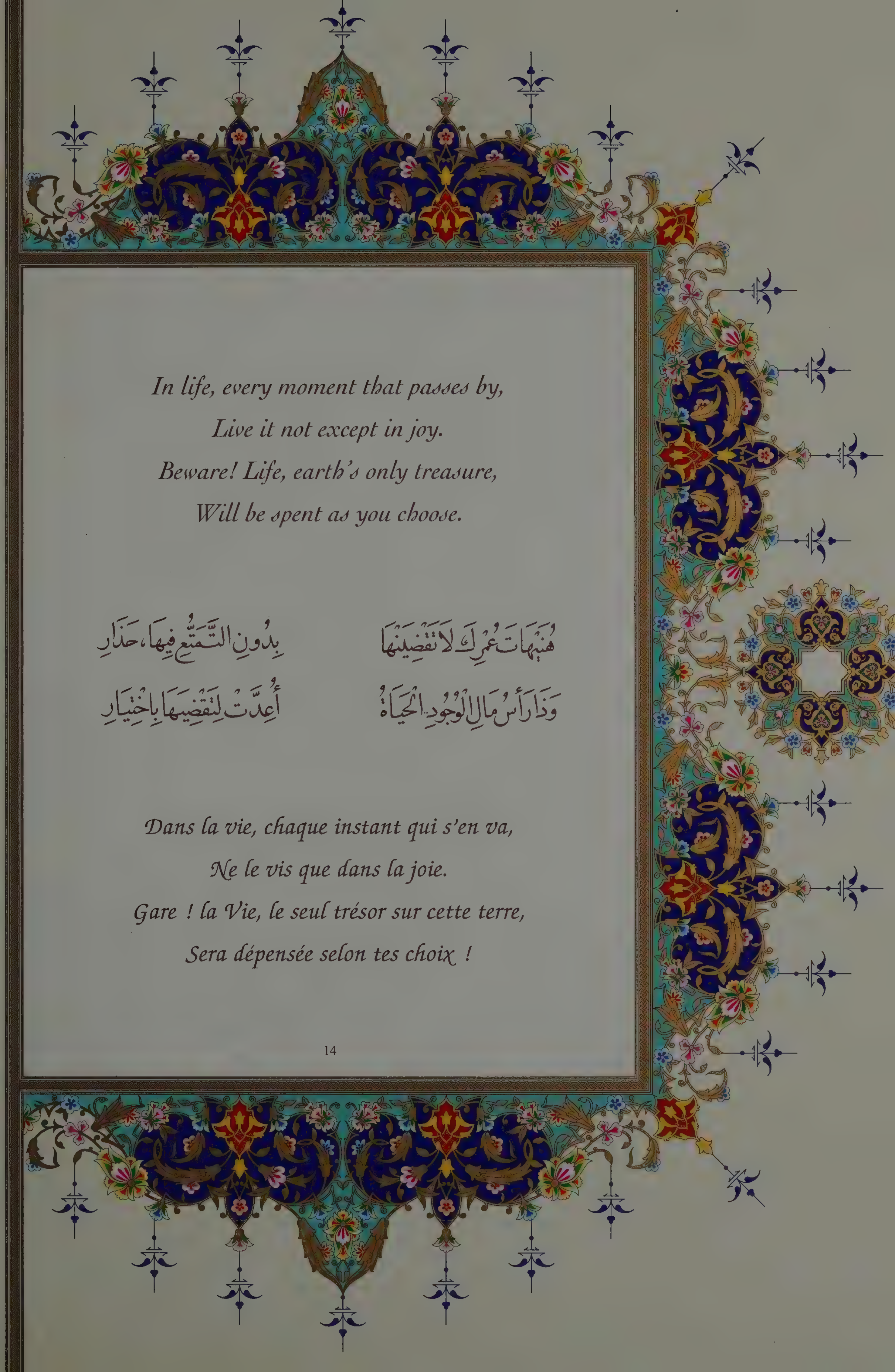
قِيلَ خُلْدٌ غَداً وَحُورٌ وَكَوْثَرْ أَنْهُرٌ مِنْ طِلاً وَشَهْدٍ وَسُكَّرْ
فَعَلَى ذِكْرِهَا أَدِرْ لِيَ كَأْسَاً إِنَّ نَقْدَاً مِنْ أَلْفِ دَيْنٍ لَأَجْدَرْ

Il existe, dit-on, un paradis avec des houris,
Une source claire, des rivières de vin, de lait et de miel.
Remplis la coupe de vin et mets-la dans ma main :
Une maintenant vaut mieux que mille plus tard !

گر یک نفست ز زندگانی گذرد
مگذار که جز به شادمانی گذرد

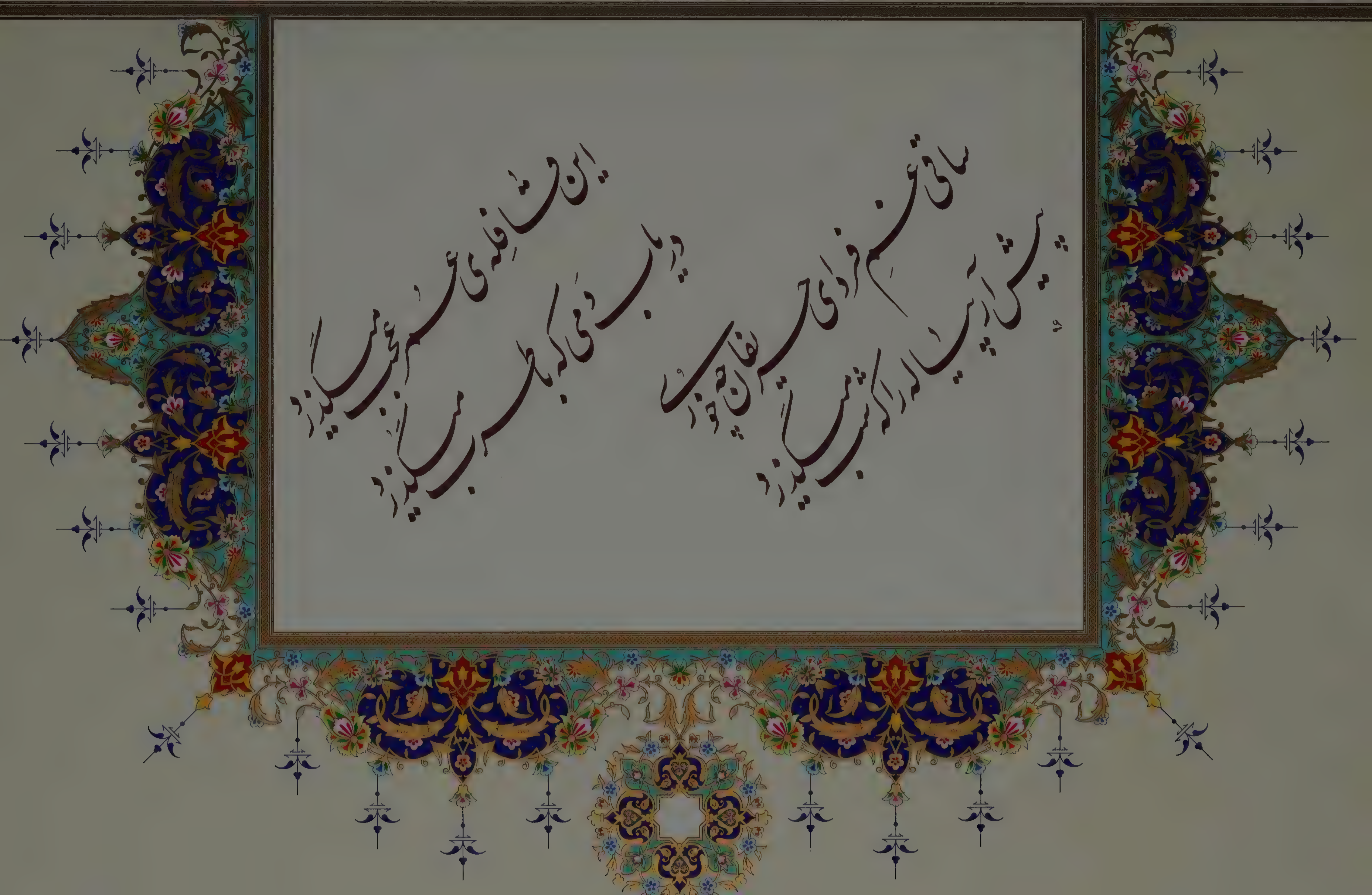
زنهار که سرمایهٔ این ملک وجود
عمرست چنان کش گذرانی گذرد

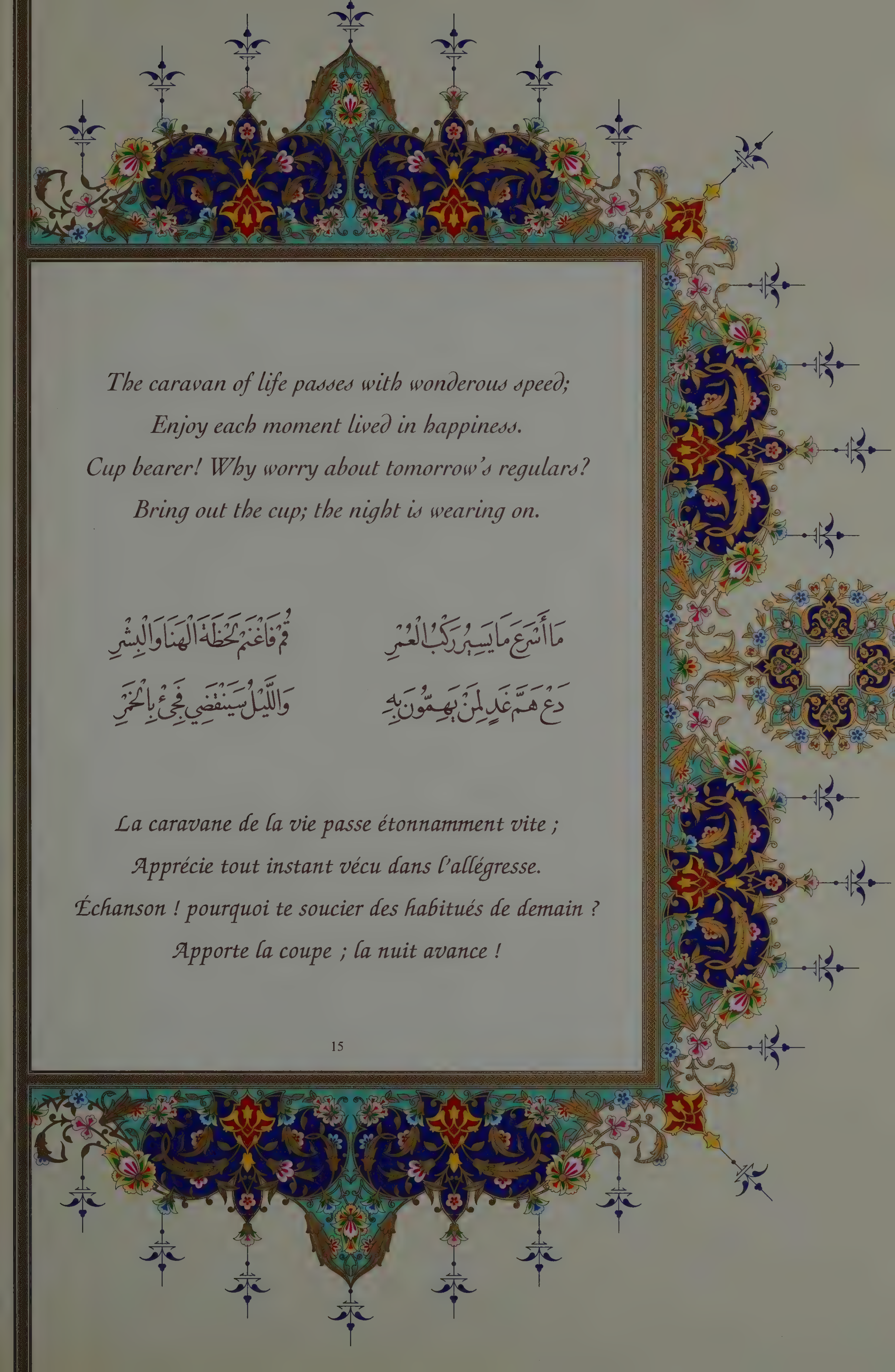

In life, every moment that passes by,
Live it not except in joy.
Beware! Life, earth's only treasure,
Will be spent as you choose.

هُنَيْهَاتَ عُمْرِكَ لَا تَقْضِيَنْهَا بِدُونِ التَّمَتُّعِ فِيهَا، حَذَارِ
وَذَا رَأْسُ مَالِ الْوُجُودِ، الْحَيَاةُ أُعِدَّتْ لِتَقْضِيَهَا بِاخْتِيَارِ

Dans la vie, chaque instant qui s'en va,
Ne le vis que dans la joie.
Gare ! la Vie, le seul trésor sur cette terre,
Sera dépensée selon tes choix !

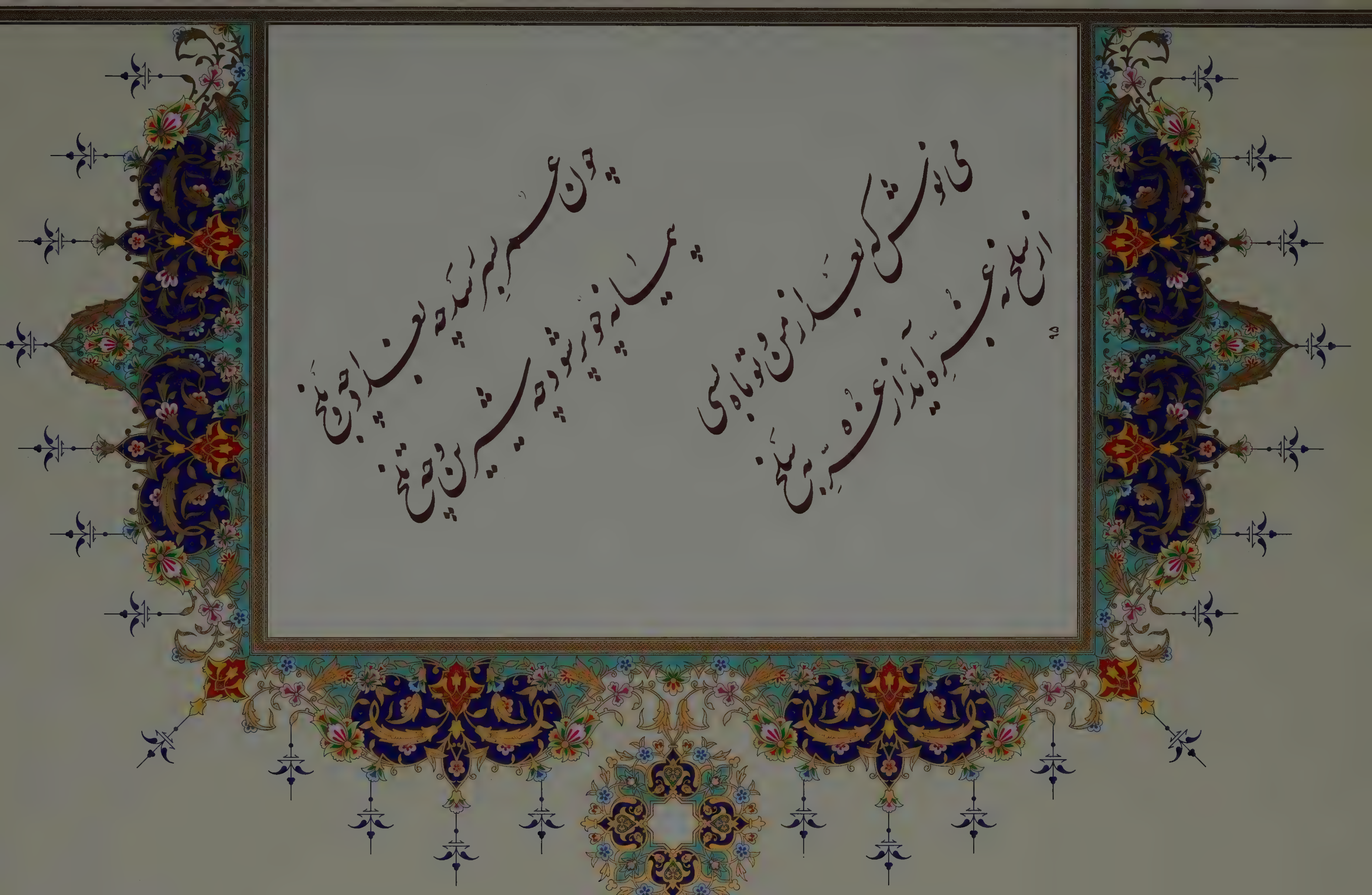

این قافلهٔ عمر عجب می‌گذرد
دریاب دمی که با طرب می‌گذرد
ساقی غم فردای حریفان چه خوری
پیش آر پیاله را که شب می‌گذرد

The caravan of life passes with wonderous speed;
Enjoy each moment lived in happiness.
Cup bearer! Why worry about tomorrow's regulars?
Bring out the cup; the night is wearing on.

مَا أَسْرَعَ مَا يَسِيرُ رَكْبُ الْعُمْرِ قُمْ فَاغْنَمْ لَحْظَةَ الْهَنَا وَالْبِشْرِ
دَعْ هَمَّ غَدٍ لِمَنْ يَهِمُّونَ بِهِ وَاللَّيْلُ سَيَنْقَضِي فَجِئْ بِالْخَمْرِ

La caravane de la vie passe étonnamment vite ;
Apprécie tout instant vécu dans l'allégresse.
Échanson ! pourquoi te soucier des habitués de demain ?
Apporte la coupe ; la nuit avance !

می نوش که بعد از من و تو ماه بسی
از سلخ به غره آید از غره به سلخ

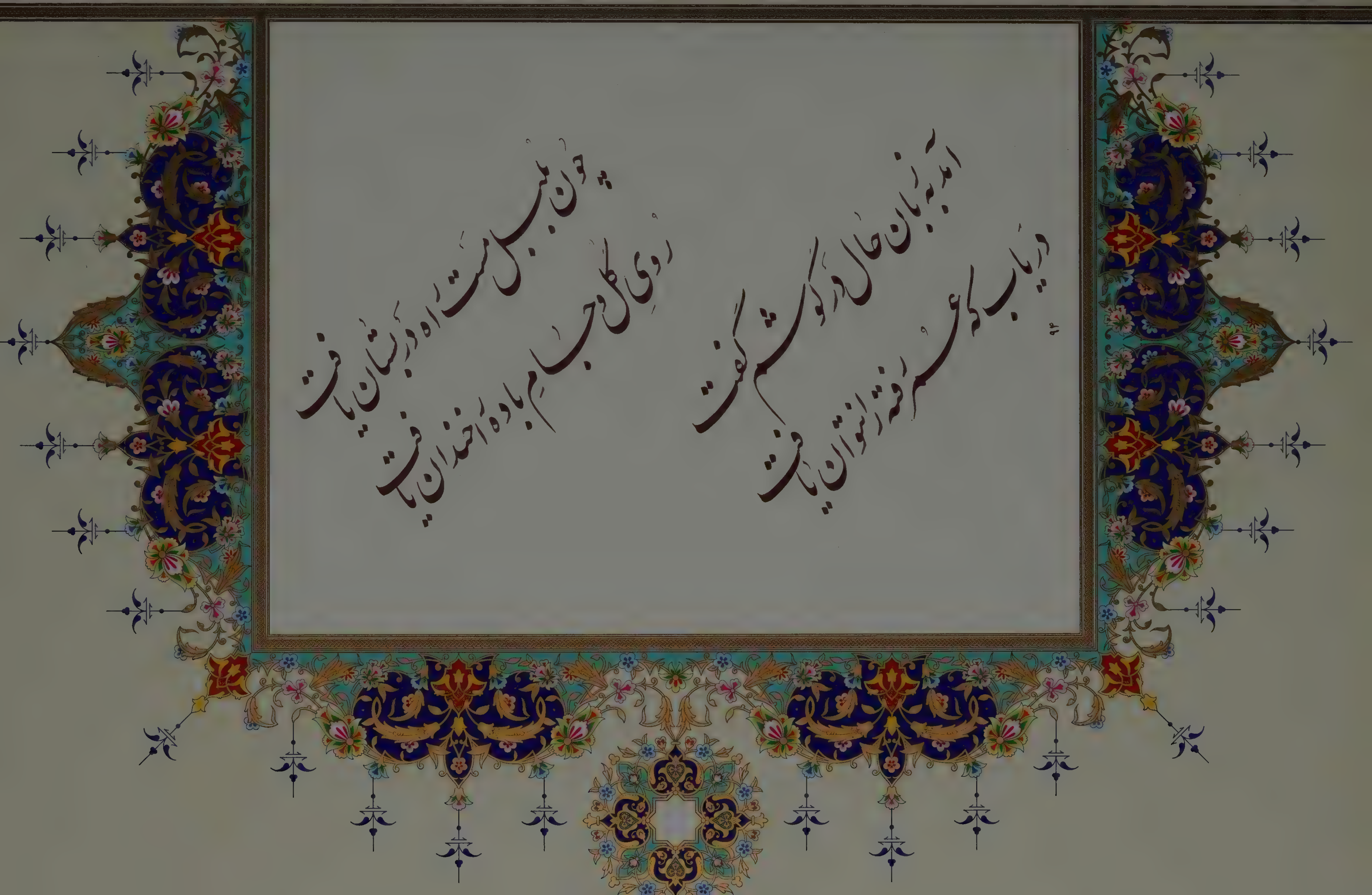
چون عمر بسر رسد چه بغداد چه بلخ
پیمانه چو پر شود چه شیرین و چه تلخ

When life ends, no matter if it be in Baghdad or Balkh.
When we taste death, no matter if it be sweet or bitter.
Drink wine! After you and I, the moon will continue
Waxing and waning, forever.

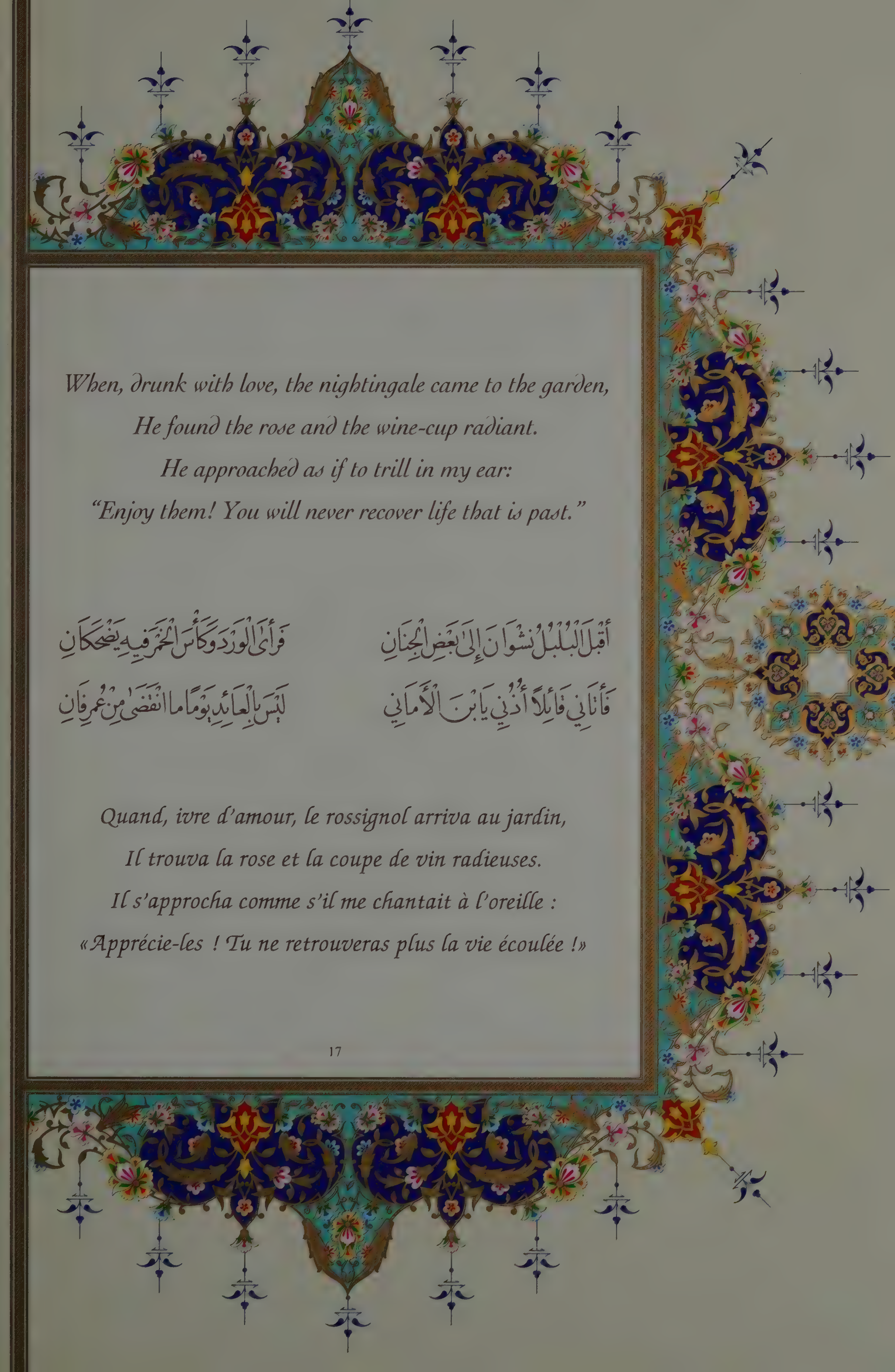
إِذَا الْعُمْرُ يَمْضِي فَلْيَرُقْ لِيَ أَوْ يَسُؤْ   وَسِيَّانِ إِنْ أَهْلِكْ بِبَغْدَادَ أَوْ بَلْخِ
فَقُمْ وَاحْسُهَا فَالشَّهْرُ كَمْ بَعْدَ سَلْخِهِ   إِلَى غُرَّةٍ يَمْضِي وَمِنْهَا إِلَى سَلْخِ

Quand la vie s'achève, peu importe si c'est à Bagdad ou à Balkh.
Quand on goûte à la mort, peu importe si elle est douce ou amère.
Bois du vin ! Après toi et moi, la lune continuera
À croître et décroître, pour toujours !

چون بلبل مست راه در بستان یافت
روی گل و جام باده را خندان یافت

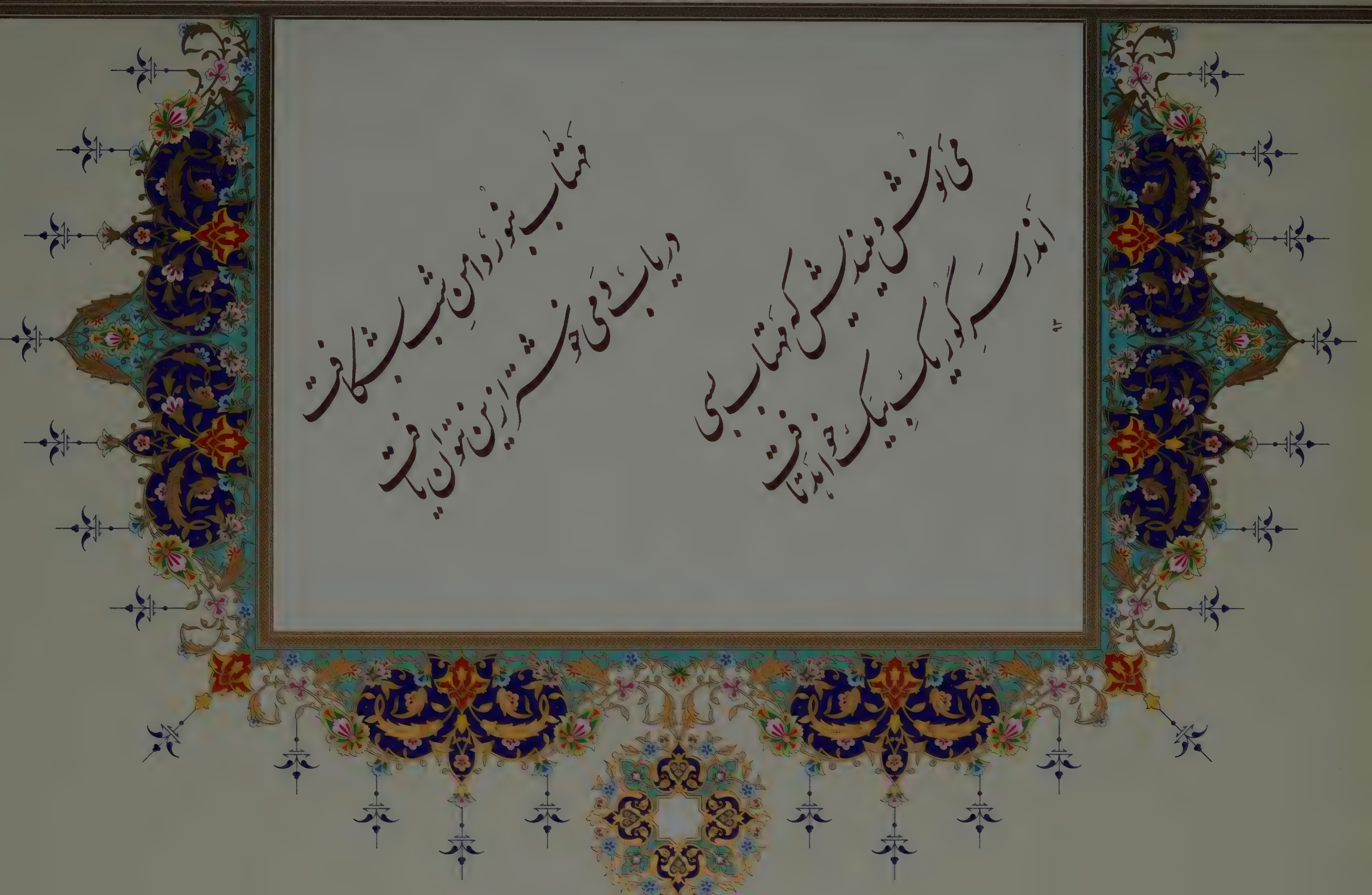
آمد به زبان حال در گوشم گفت
دریاب که عمر رفته را نتوان یافت

When, drunk with love, the nightingale came to the garden,
He found the rose and the wine-cup radiant.
He approached as if to trill in my ear:
"Enjoy them! You will never recover life that is past."

أَقْبَلَ الْبُلْبُلُ نَشْوَانَ إِلَى بَعْضِ الْجِنَانِ   فَرَأَى الْوَرْدَ وَكَأْسَ الْخَمْرِ فِيهِ يَضْحَكَانِ
فَأَتَانِي قَائِلاً أُذْنِي يَا بْنَ الْأَمَانِي   لَيْسَ بِالْعَائِدِ يَوْمًا مَا انْقَضَى مِنْ عُمْرٍ فَانِ

Quand, ivre d'amour, le rossignol arriva au jardin,
Il trouva la rose et la coupe de vin radieuses.
Il s'approcha comme s'il me chantait à l'oreille :
«Apprécie-les ! Tu ne retrouveras plus la vie écoulée !»

مهتاب به نور دامن شب بشکافت
دریاب دمی خوشتر از این نتوان یافت

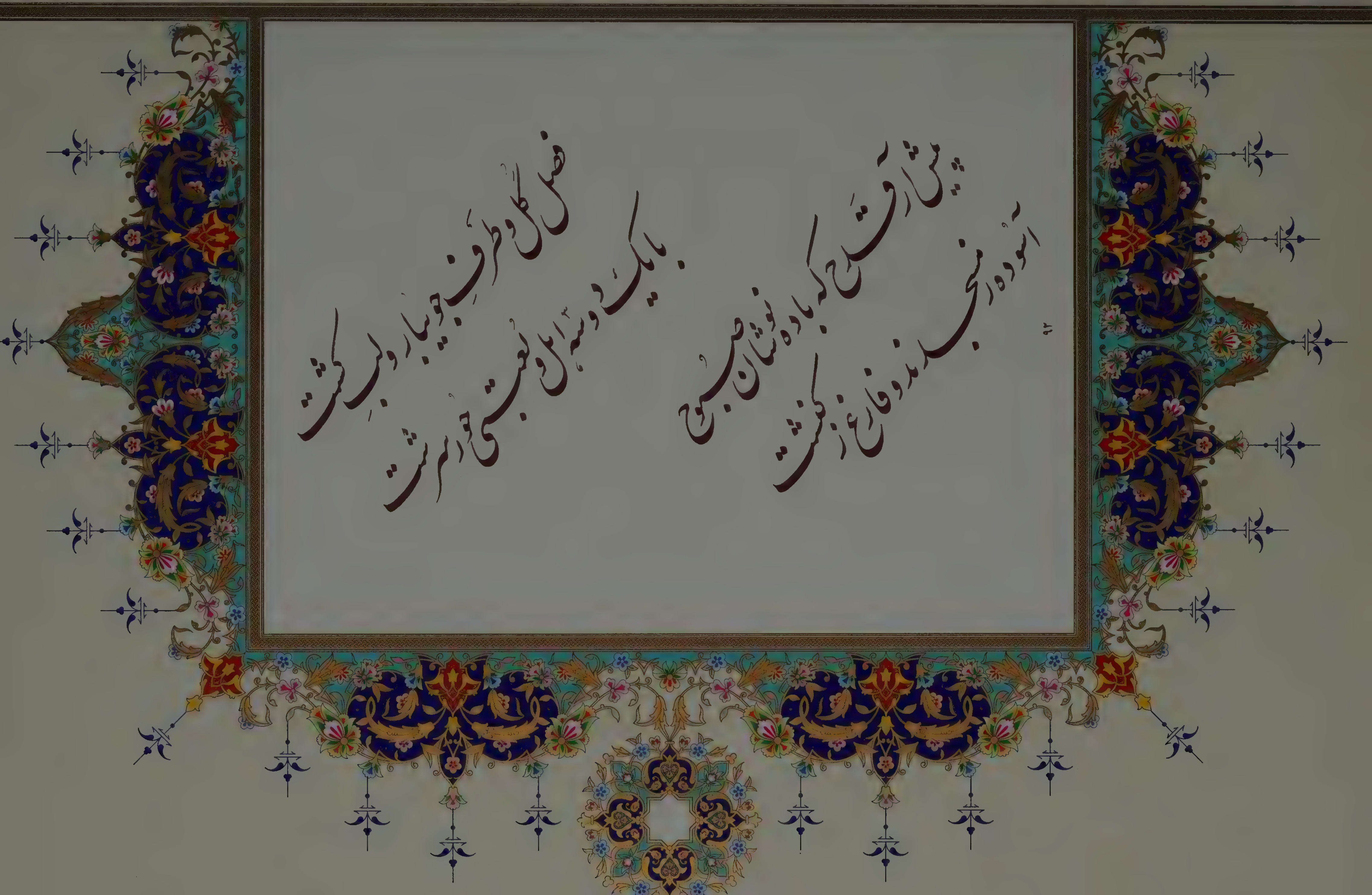
می نوش و میندیش که مهتاب بسی
اندر سر گور یک بیک خواهد تافت

The moonlight has slit the robe of the night;
Enjoy this moment, you will not find a better one.
Drink wine and fear nothing:
Moonlight will continue to brighten each of our graves.

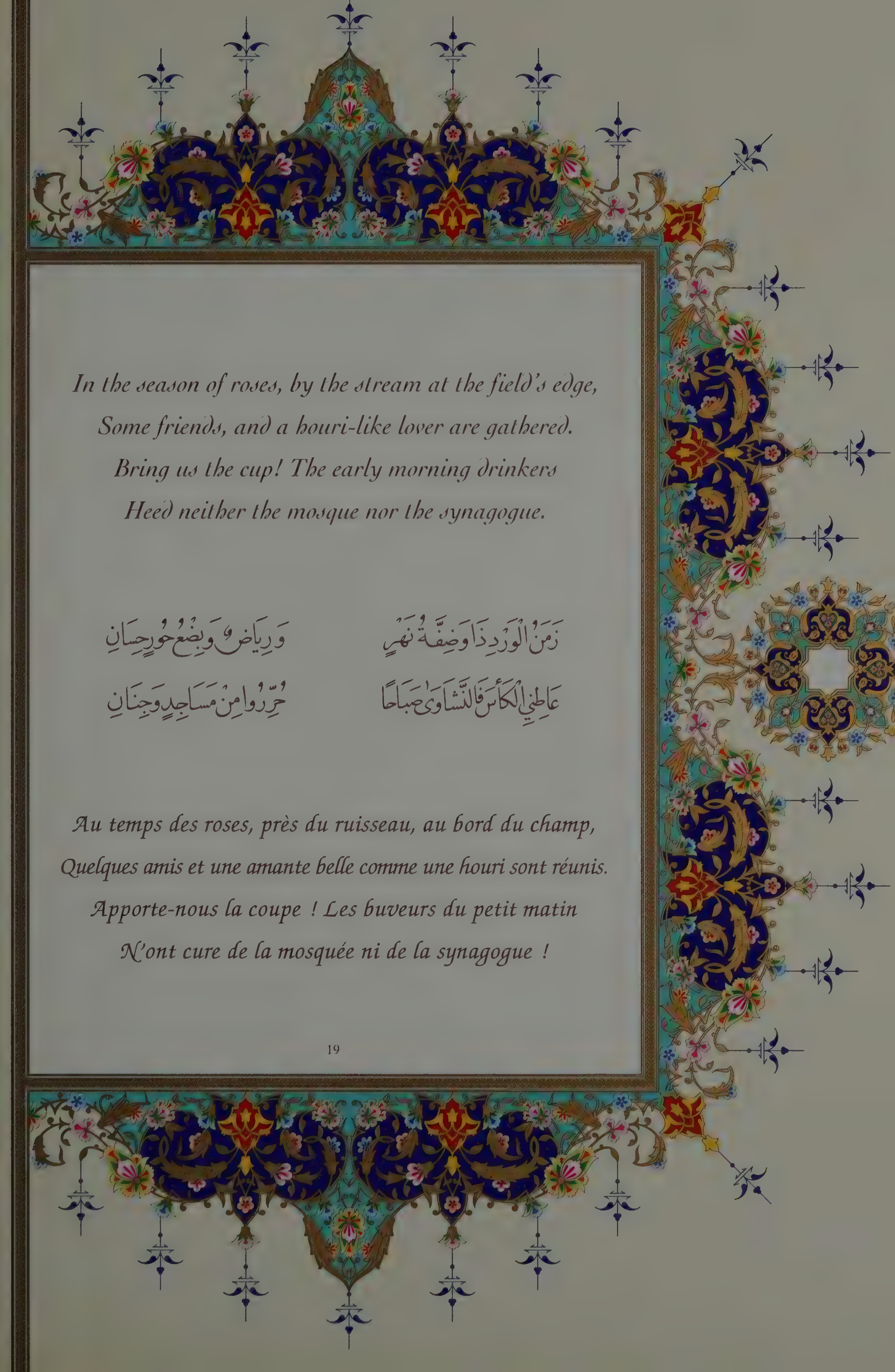
البدرُ شقّ بنورهِ جيبَ الدجى   فاشربْ فلن تلقى كذي الأوقاتَ
واهنأ ولا تأمنْ فهذا البدرُ كم   سيضيءُ فوقَ ثرى لنا ورفاتَ

Le clair de lune a fendu la robe de la nuit ;
Apprécie cet instant, tu n'en retrouveras pas de meilleur !
Bois du vin et ne crains rien :
Le clair de lune continuera à éclairer chacune de nos tombes !

فصل گل و طرف جویبار و لب کشت
با یک دو سه اهل و لعبتی حورسرشت

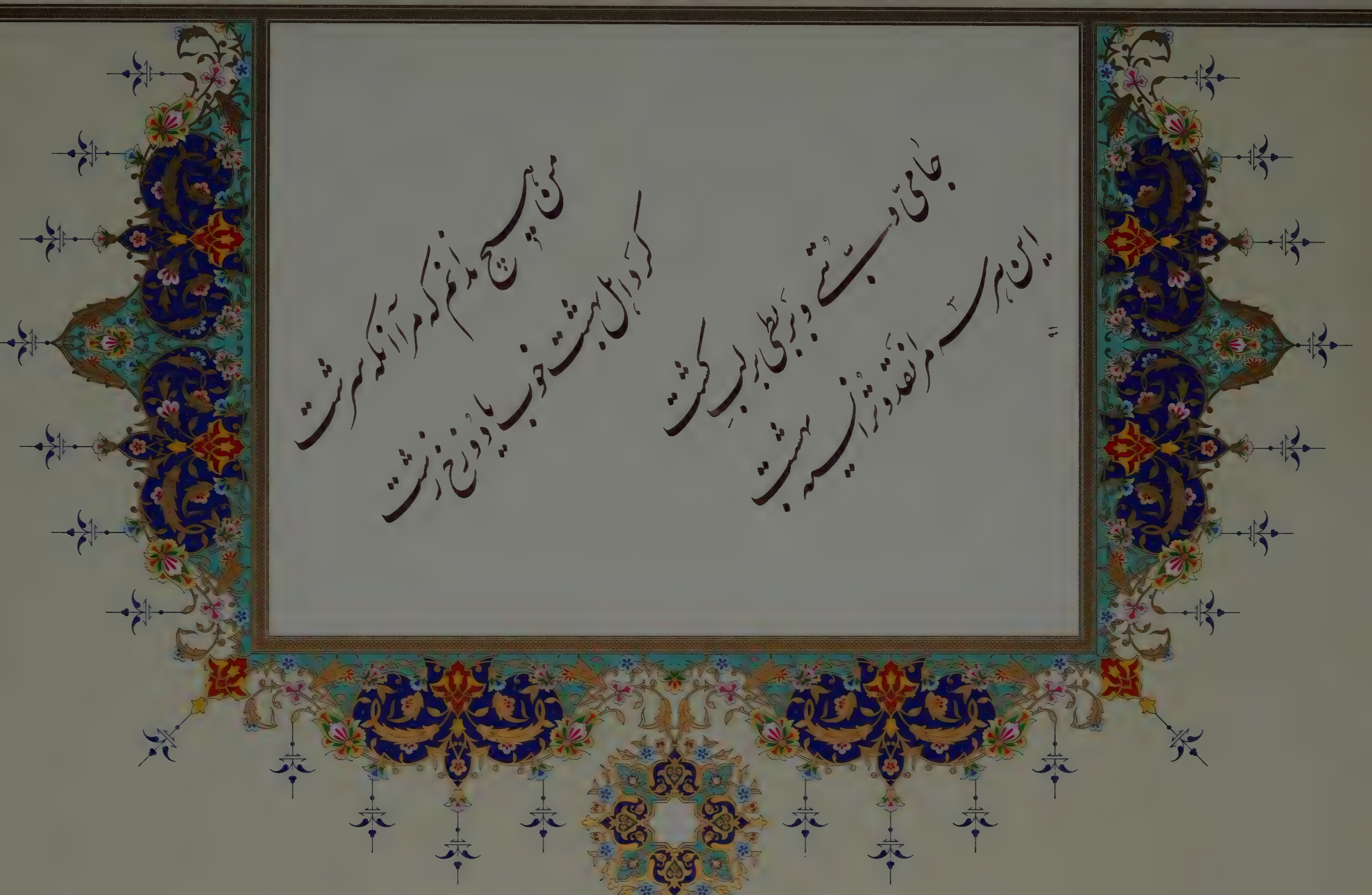
پیش آر قدح که باده‌نوشان صبوح
آسوده ز مسجدند و فارغ ز کنشت

In the season of roses, by the stream at the field's edge,
Some friends, and a houri-like lover are gathered.
Bring us the cup! The early morning drinkers
Heed neither the mosque nor the synagogue.

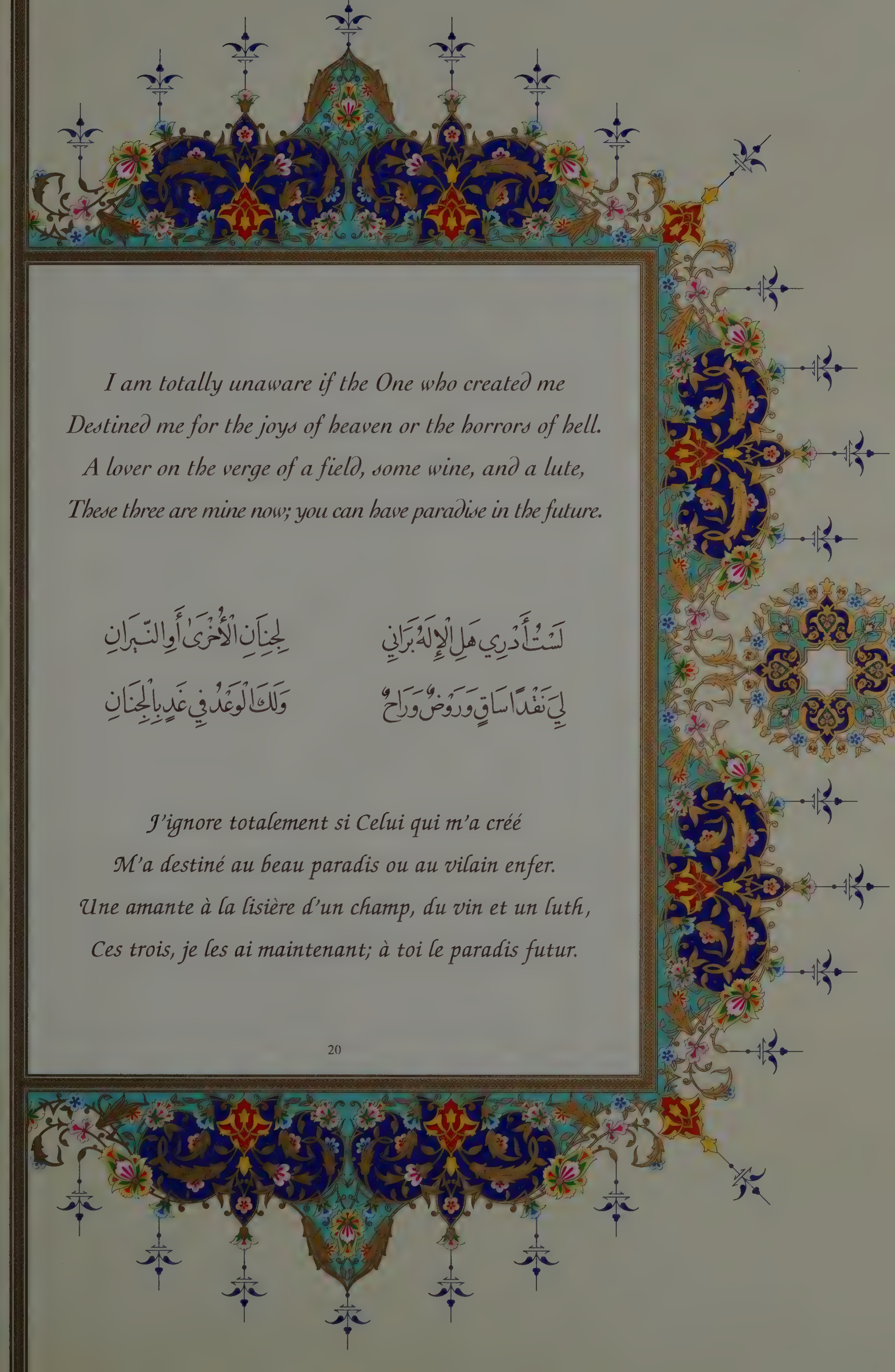
زَمَنُ الوَرْدِ ذَا وَضِفَّةُ نَهْرٍ وَرِيَاضٌ وَبِضْعُ حُورٍ حِسَانِ
عَاطِنِي الكَأسَ فَالنَّشَاوَى صَبَاحًا حُرِّرُوا مِنْ مَسَاجِدٍ وَجِنَانِ

Au temps des roses, près du ruisseau, au bord du champ,
Quelques amis et une amante belle comme une houri sont réunis.
Apporte-nous la coupe ! Les buveurs du petit matin
N'ont cure de la mosquée ni de la synagogue !

من هیچ ندانم که مرا آنکه سرشت
کرد اهل بهشت خوب یا دوزخ زشت

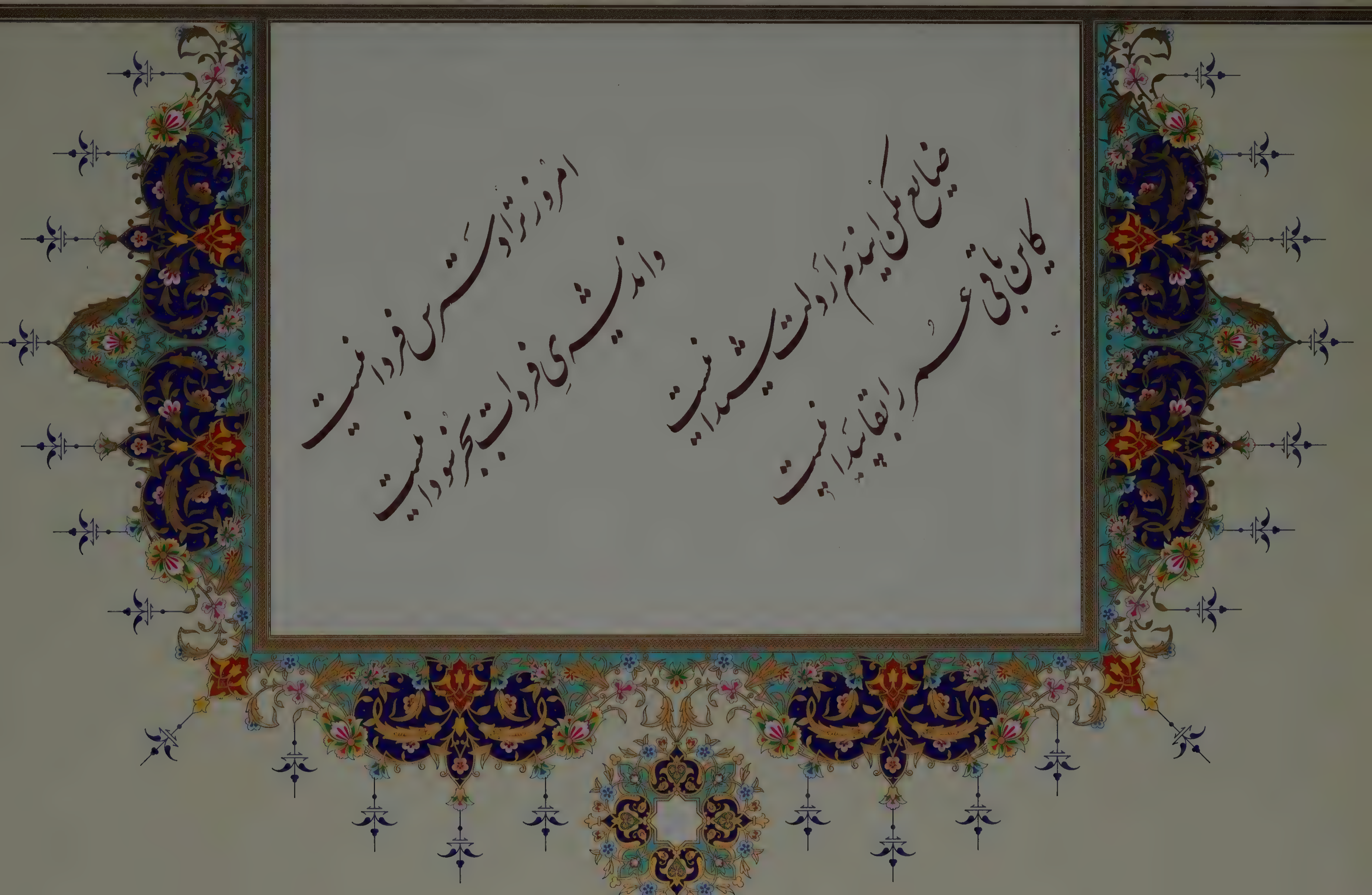
جامی و بتی و بربطی بر لب کشت
این هر سه مرا نقد و ترا نسیه بهشت

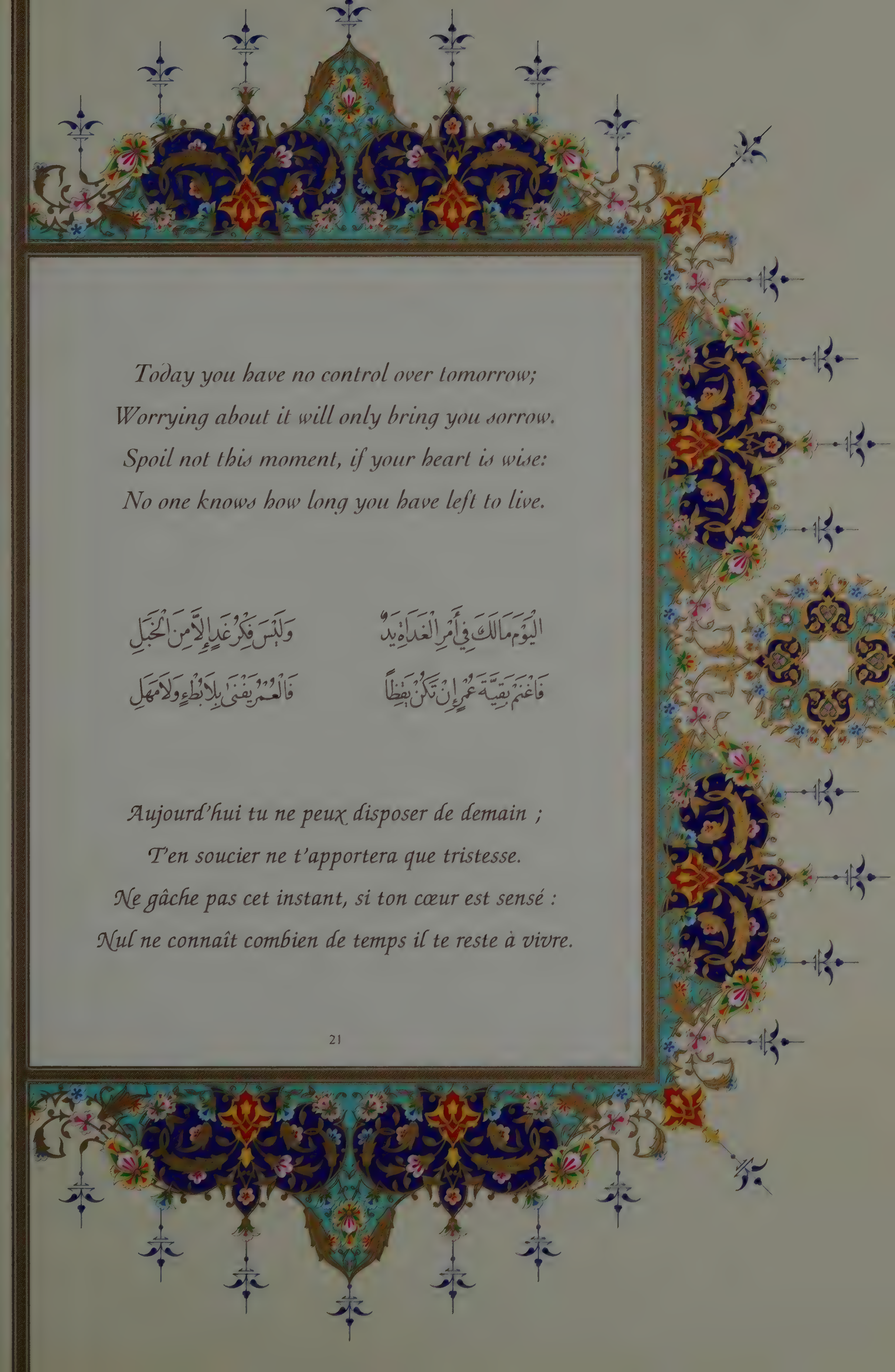
I am totally unaware if the One who created me
Destined me for the joys of heaven or the horrors of hell.
A lover on the verge of a field, some wine, and a lute,
These three are mine now; you can have paradise in the future.

لَسْتُ أَدْرِي هَلِ الْإِلَهُ بَرَانِي ‏ لِجِنَانِ الْأُخْرَى أَوِ النِّيرَانِ
لِيَ نَقْدًا سَاقٍ وَرَوْضٌ وَرَاحٌ ‏ وَلَكَ الْوَعْدُ فِي غَدٍ بِالْجِنَانِ

J'ignore totalement si Celui qui m'a créé
M'a destiné au beau paradis ou au vilain enfer.
Une amante à la lisière d'un champ, du vin et un luth,
Ces trois, je les ai maintenant; à toi le paradis futur.

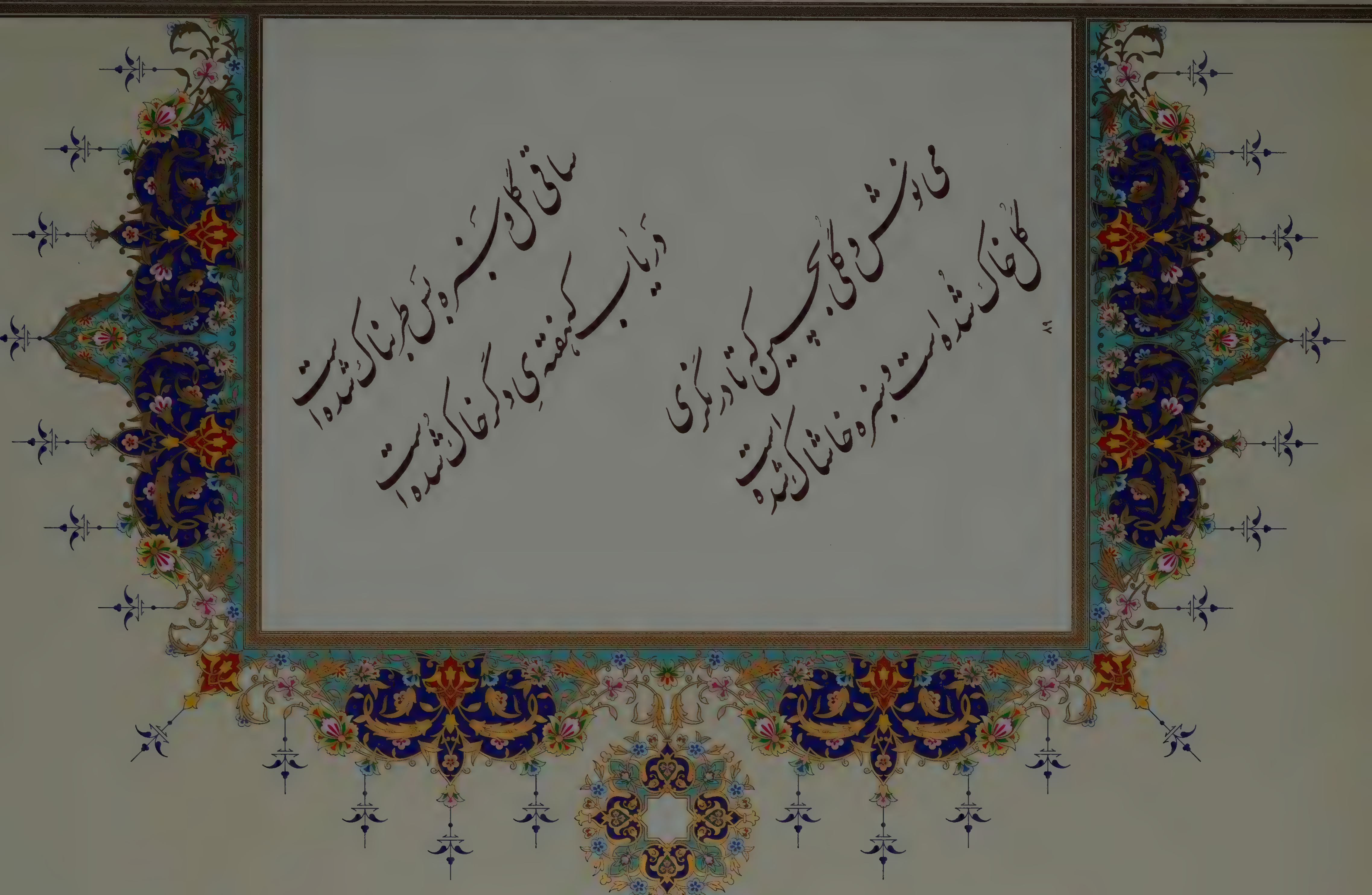
امروز ترا دسترس فردا نیست
واندیشهٔ فردات بجز سودا نیست
ضایع مکن این دم ار دلت شیدا نیست
کاین باقی عمر را بقا پیدا نیست

Today you have no control over tomorrow;
Worrying about it will only bring you sorrow.
Spoil not this moment, if your heart is wise:
No one knows how long you have left to live.

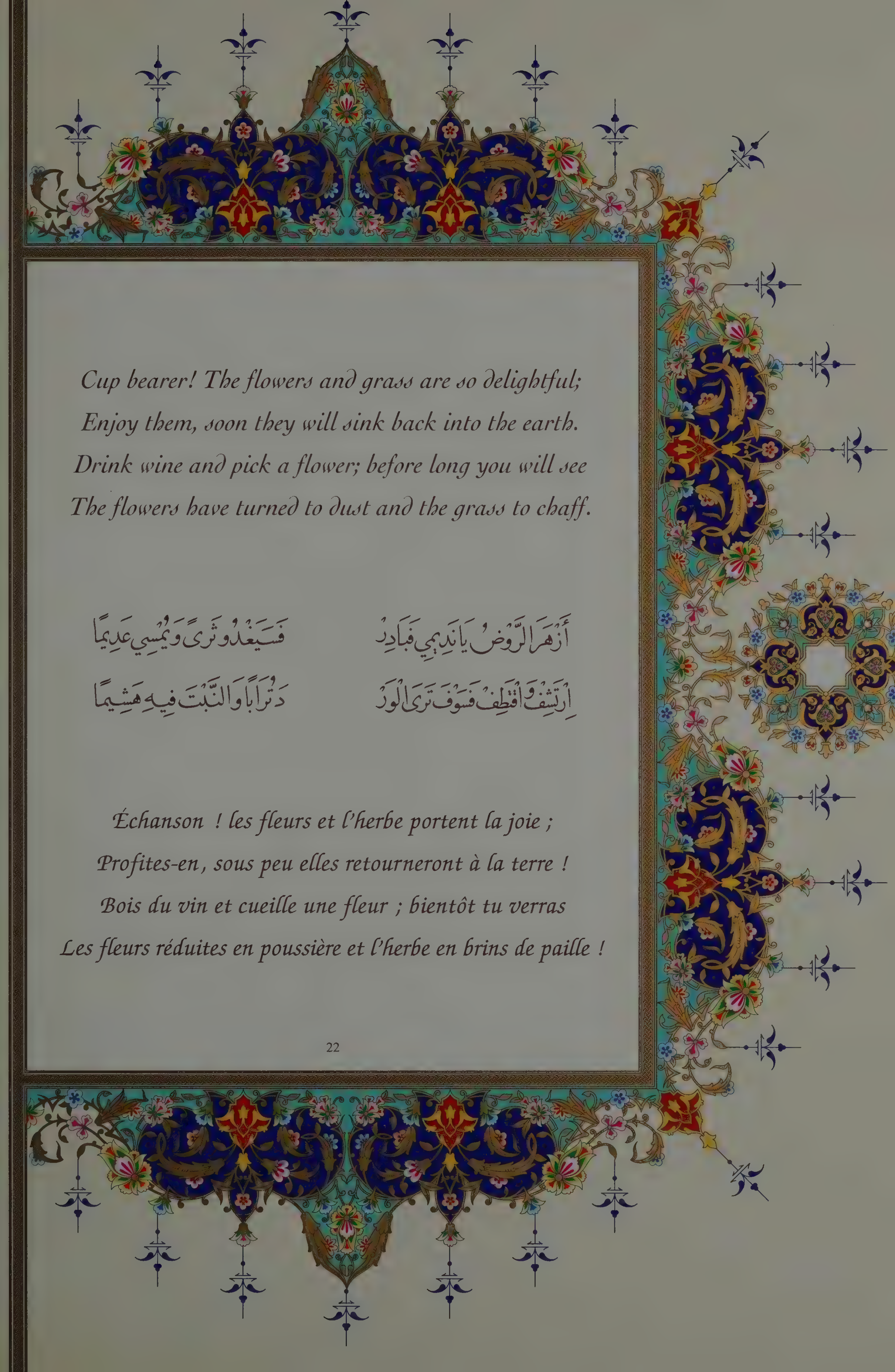
اليَوْمَ مَا لَكَ فِي أَمْرِ الغَدَاةِ يَدٌ — وَلَيْسَ فِكْرُ غَدٍ إِلَّا مِنَ الخَبَلِ
فَاغْنَمْ بَقِيَّةَ عُمْرٍ إِنْ تَكُنْ يَقِظاً — فَالعُمْرُ يَفْنَى بِلَا بُطْءٍ وَلَا مَهَلِ

Aujourd'hui tu ne peux disposer de demain ;
T'en soucier ne t'apportera que tristesse.
Ne gâche pas cet instant, si ton cœur est sensé :
Nul ne connaît combien de temps il te reste à vivre.

ساقی گل و سبزه بس طربناک شده است
دریاب که هفته‌ی دگر خاک شده است

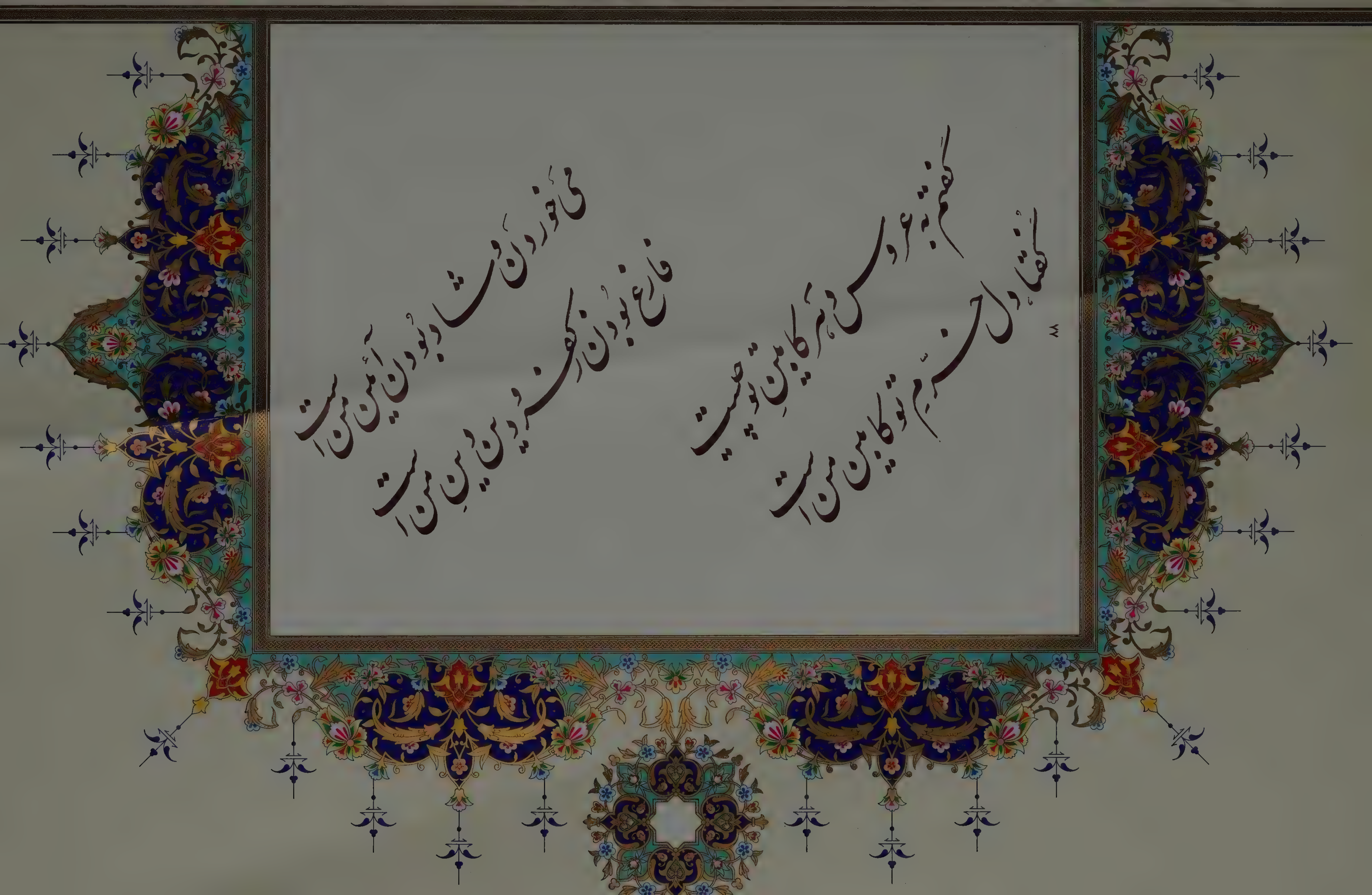
می نوش و گلی بچین که تا درنگری
گل خاک شده است و سبزه خاشاک شده

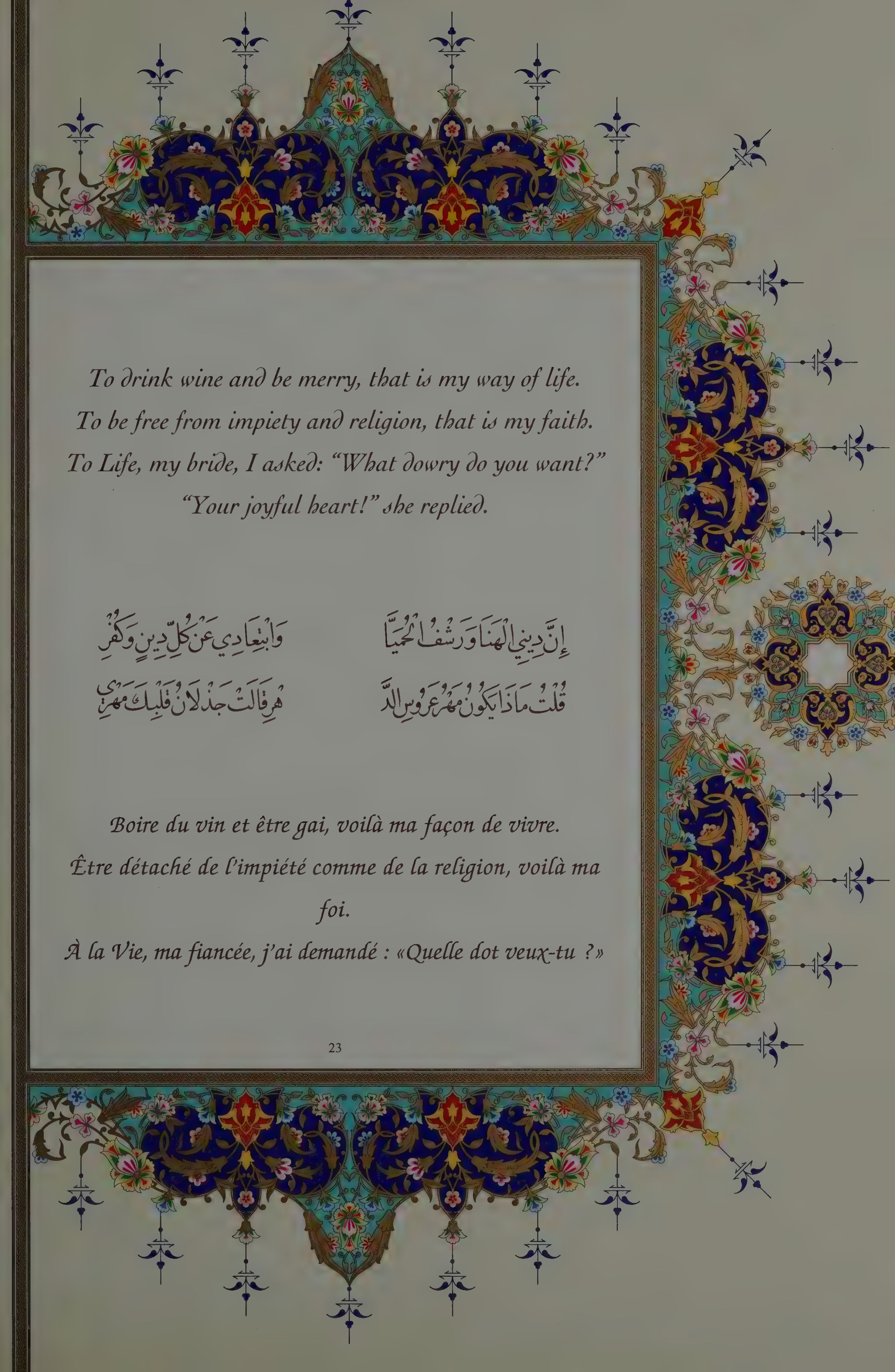
Cup bearer! The flowers and grass are so delightful;
Enjoy them, soon they will sink back into the earth.
Drink wine and pick a flower; before long you will see
The flowers have turned to dust and the grass to chaff.

أَزْهَرَ الرَّوْضُ يَا نَدِيمِي فَبَادِرْ — فَسَيَغْدُو ثَرًى وَيُمْسِي عَدِيمًا
اِرْتَشِفْ وَاقْطِفْ فَسَوْفَ تَرَى الْوَرْ — دَ تُرَابًا وَالنَّبْتَ فِيهِ هَشِيمًا

Échanson ! les fleurs et l'herbe portent la joie ;
Profites-en, sous peu elles retourneront à la terre !
Bois du vin et cueille une fleur ; bientôt tu verras
Les fleurs réduites en poussière et l'herbe en brins de paille !

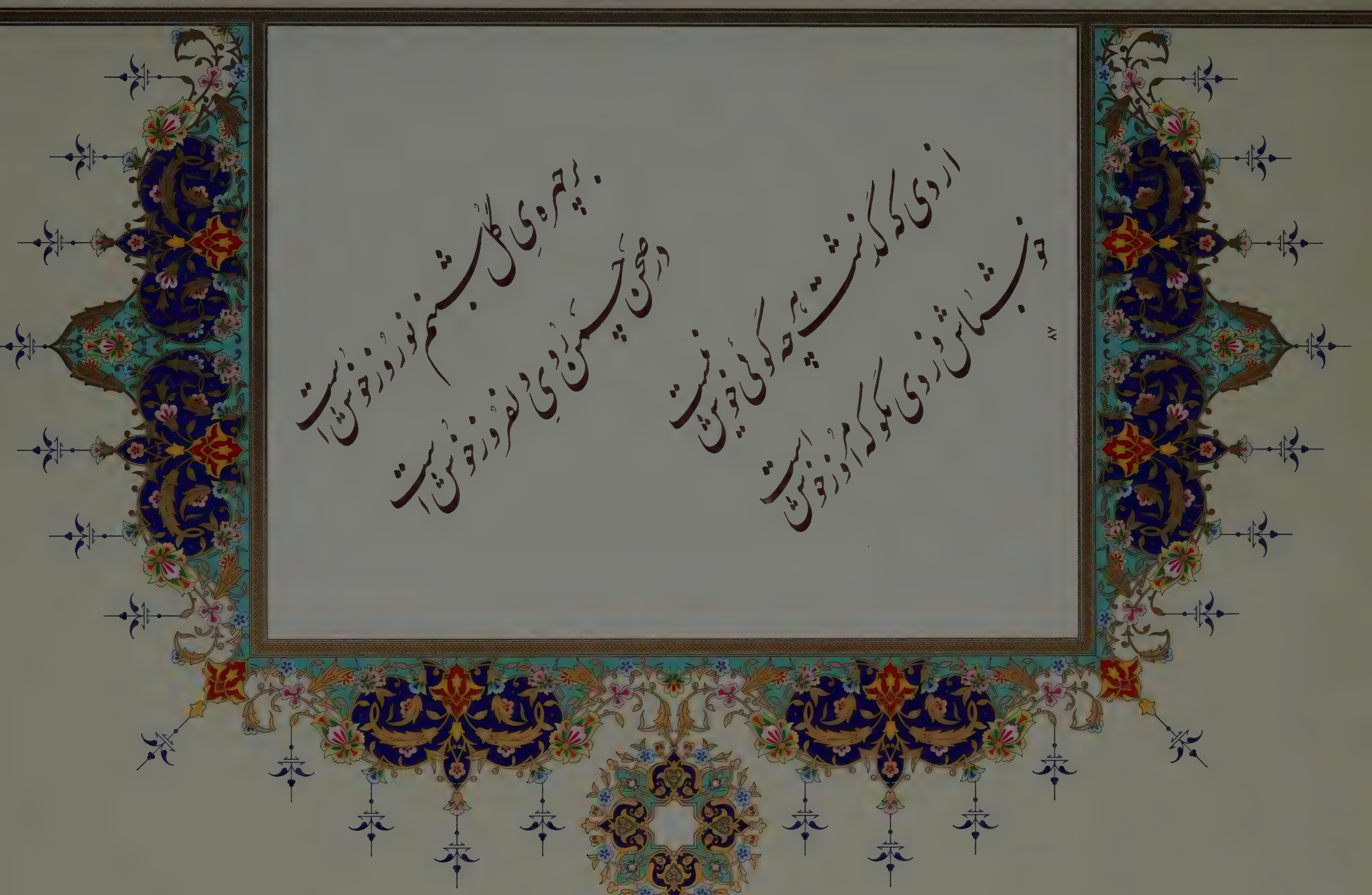
می خوردن و شاد بودن آیین من است
فارغ بودن ز کفر و دین دین من است
گفتم به عروس دهر کابین تو چیست
گفتا دل خرم تو کابین من است

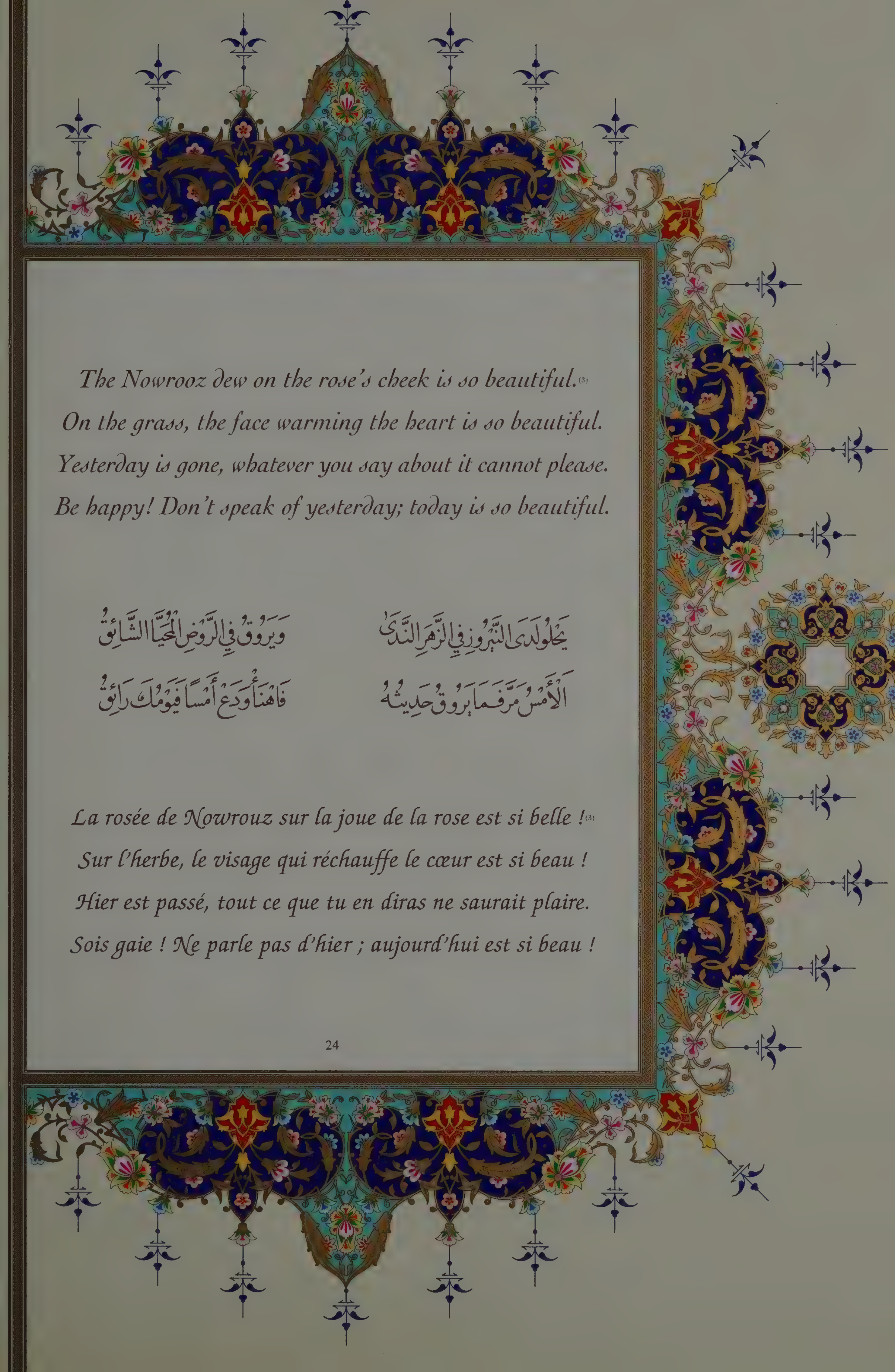
To drink wine and be merry, that is my way of life.
To be free from impiety and religion, that is my faith.
To Life, my bride, I asked: "What dowry do you want?"
"Your joyful heart!" she replied.

إِنَّ دِينِي الهَنَا وَرَشْفُ الحُمَيَّا   وَابْتِعَادِي عَنْ كُلِّ دِينٍ وَكُفْرِ
قُلْتُ مَاذَا يَكُونُ مَهْرُ عَرُوسِ الدَّ   هْرِ قَالَتْ جَذْلَانُ قَلْبِكَ مَهْرِي

Boire du vin et être gai, voilà ma façon de vivre.
Être détaché de l'impiété comme de la religion, voilà ma foi.
À la Vie, ma fiancée, j'ai demandé : «Quelle dot veux-tu ?»

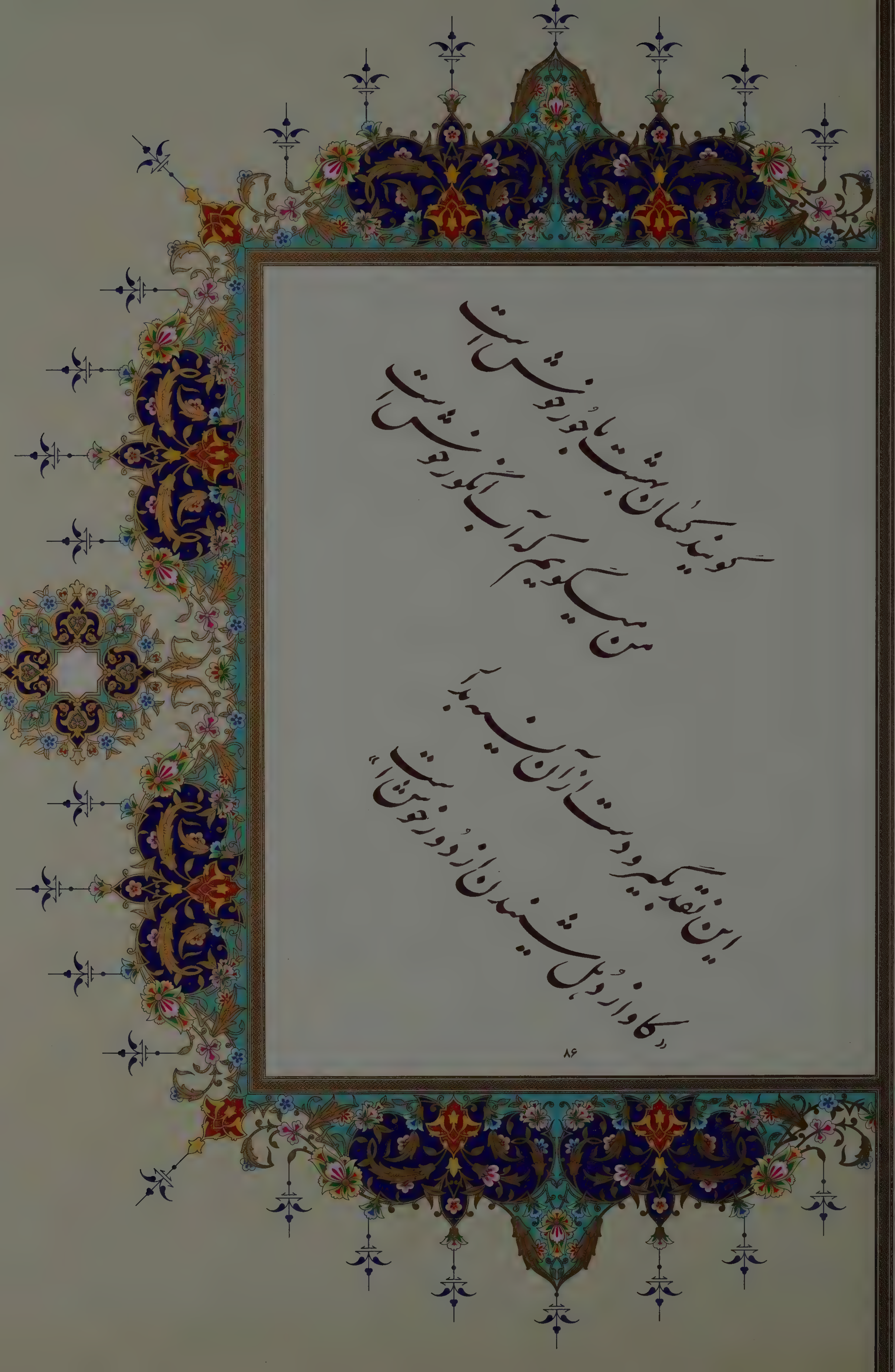
با چهره‌ی گل شبنم نوروز خوش است
در صحن چمن روی دل‌افروز خوش است
از دی که گذشت هر چه گویی خوش نیست
خوش باش و ز دی مگو که امروز خوش است

The Nowrooz dew on the rose's cheek is so beautiful.[3]
On the grass, the face warming the heart is so beautiful.
Yesterday is gone, whatever you say about it cannot please.
Be happy! Don't speak of yesterday; today is so beautiful.

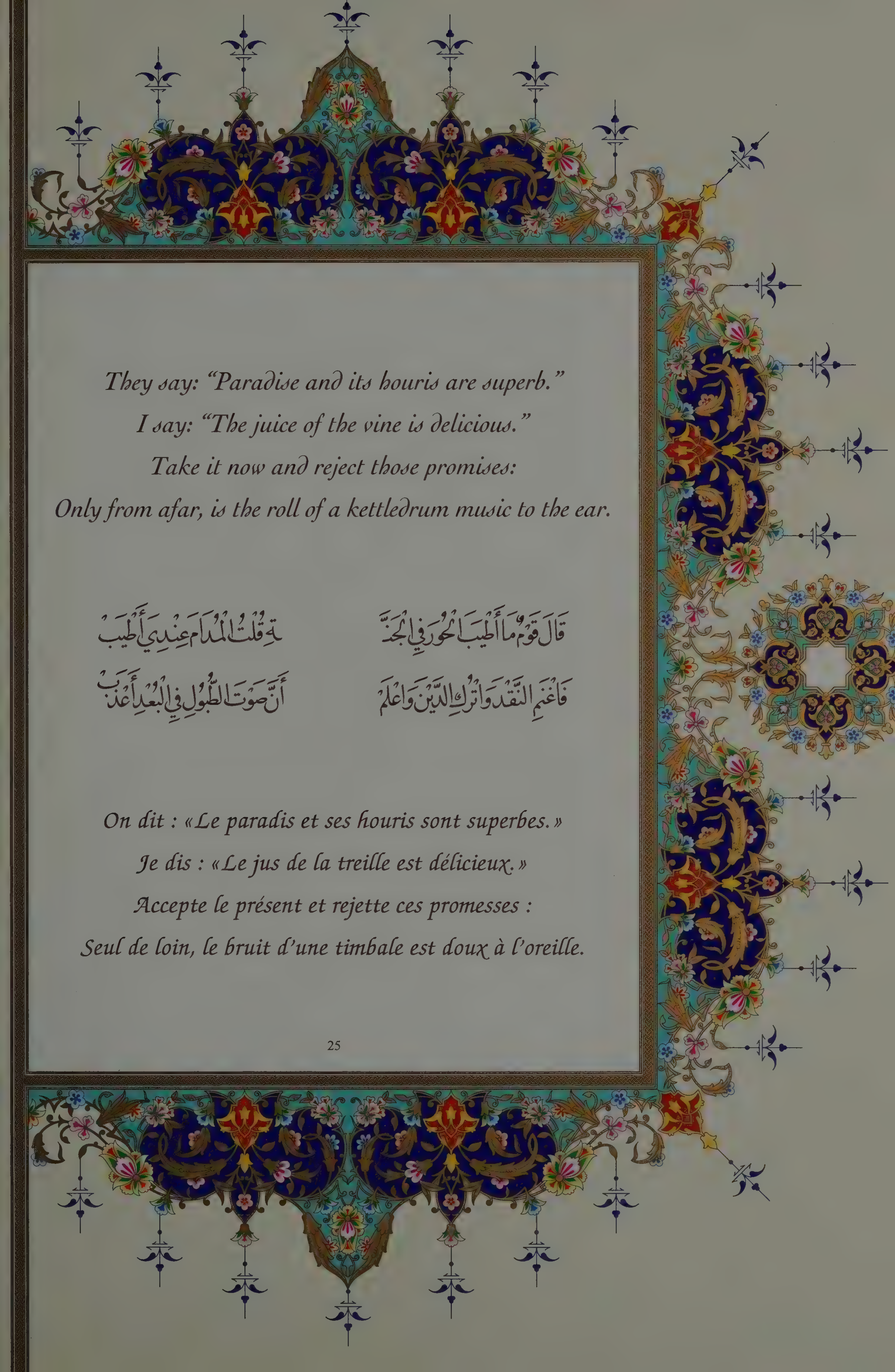
يَحْلُو لَدَى النَّيْرُوزِ فِي الزَّهَرِ النَّدَى وَيَرُوقُ فِي الرَّوْضِ المُحَيَّا الشَّائِقُ
الأَمْسُ مَرَّ فَمَا يَرُوقُ حَدِيثُهُ فَاهْنَأْ وَدَعْ أَمْسًا فَيَوْمُكَ رَائِقُ

La rosée de Nowrouz sur la joue de la rose est si belle ![3]
Sur l'herbe, le visage qui réchauffe le cœur est si beau !
Hier est passé, tout ce que tu en diras ne saurait plaire.
Sois gaie ! Ne parle pas d'hier ; aujourd'hui est si beau !

گویند کسان بهشت با حور خوش است
من می‌گویم که آب انگور خوش است

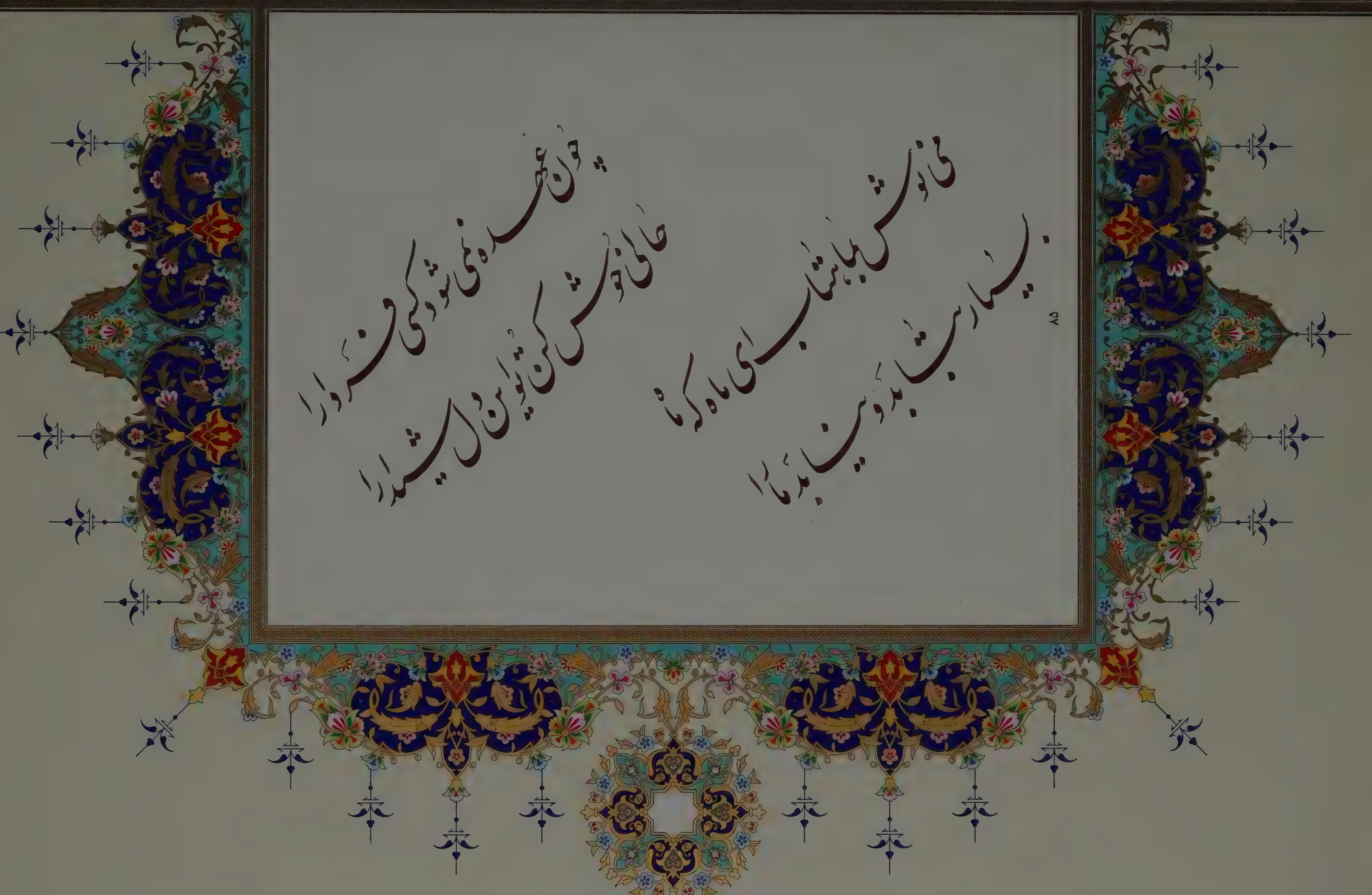
این نقد بگیر و دست از آن نسیه بدار
کآواز دهل شنیدن از دور خوش است

They say: "Paradise and its houris are superb."
I say: "The juice of the vine is delicious."
Take it now and reject those promises:
Only from afar, is the roll of a kettledrum music to the ear.

قال قوم ما أطيب الحور في الجنـ — ـة قلت المدام عندي أطيب
فاغنم النقد واترك الدين واعلم — أن صوت الطبول في البعد أعذب

On dit : « Le paradis et ses houris sont superbes. »
Je dis : « Le jus de la treille est délicieux. »
Accepte le présent et rejette ces promesses :
Seul de loin, le bruit d'une timbale est doux à l'oreille.

چون عهده نمی‌شود کسی فردا را
حالی خوش کن تو این دل شیدا را
می نوش بماهتاب ای ماه که ماه
بسیار بتابد و نیابد ما را

Since no one can assure us what tomorrow will be like,
Soothe now your tormented heart.
O lovely star! Drink wine in the moonlight:
Oft the moon will shine down and never find us.

لَئِنْ جَالَسْتَ مَنْ تَهْوَاهُ عُمْرًا   وَذُقْتَ جَمِيعَ لَذَّاتِ الْوُجُودِ
فَسَوْفَ تُفَارِقُ الدُّنْيَا كَأَنَّ الْـ   ـلَذِي شَاهَدْتَ حُلْمٌ فِي هُجُودِ

Puisque nul ne peut nous garantir ce que demain sera,
Calme en cet instant ton cœur tourmenté.
Ô bel astre ! bois du vin au clair de lune :
La lune luira souvent et ne nous retrouvera plus !

گر یک نفست ز زندگانی گذرد
مگذار که جز به شادمانی گذرد
زنهار که سرمایه‌ی این ملک وجود
عمرست چنان کش گذرانی گذرد

In life, every moment that passes by,
Live it not except in joy.
Beware! Life is earth's only treasure;
It will be spent as you choose.

هَيهَاتَ عُمرَكَ لَا تَقضِيَنهَا بِدُونِ التَّمَتُّعِ فِيهَا، حَذَارِ
وَذَا رَأسُ مَالِ الوُجُودِ الحَيَاةُ أُعِدَّتْ لِتَقضِيهَا بِاختِيَارِ

Dans la vie, chaque instant qui s'en va,
Ne le vis que dans la joie !
Gare ! la vie est le seul trésor sur cette terre ;
Il sera dépensé selon tes choix !

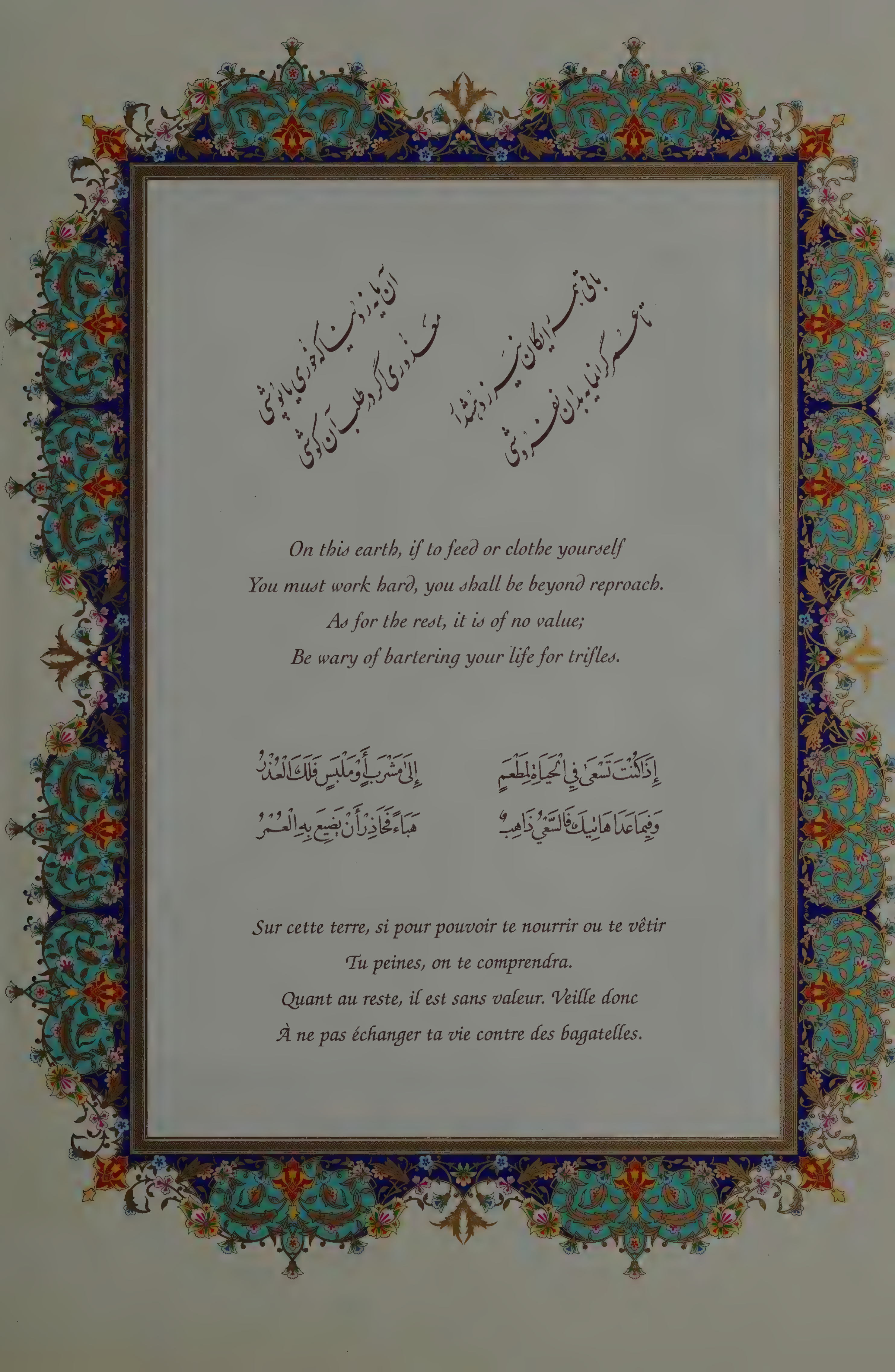
الفصل الخامس: اللحظات الممتعة

II- REALITIES OF SOCIAL LIFE

II- LES RÉALITÉS DE LA VIE SOCIALE

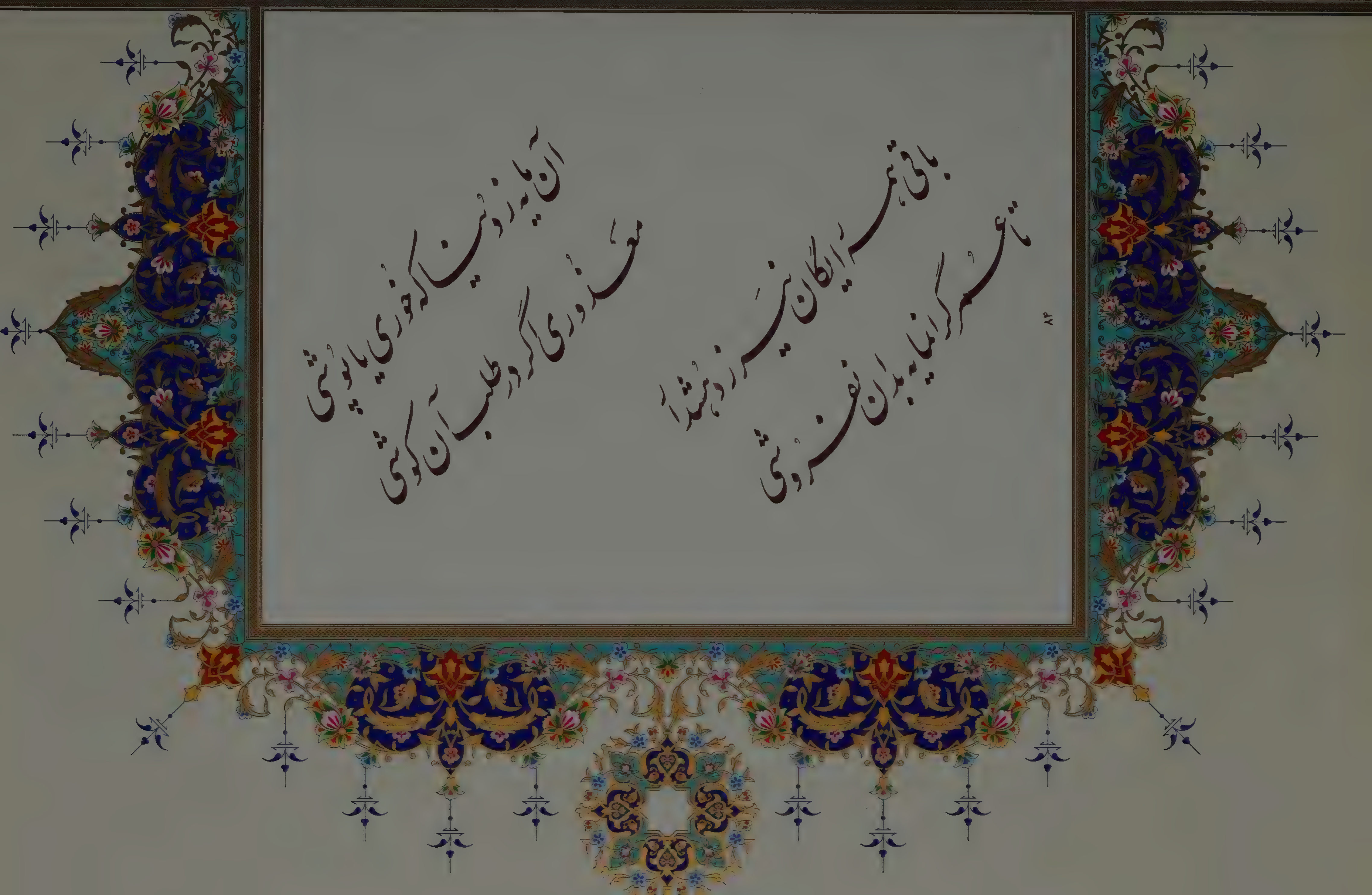

آن مایه ز دنیا که خوری یا پوشی
معذوری اگر در طلب آن کوشی
باقی همه رایگان نیرزد هشدار
تا عمر گرانمایه بدان نفروشی

On this earth, if to feed or clothe yourself
You must work hard, you shall be beyond reproach.
As for the rest, it is of no value;
Be wary of bartering your life for trifles.

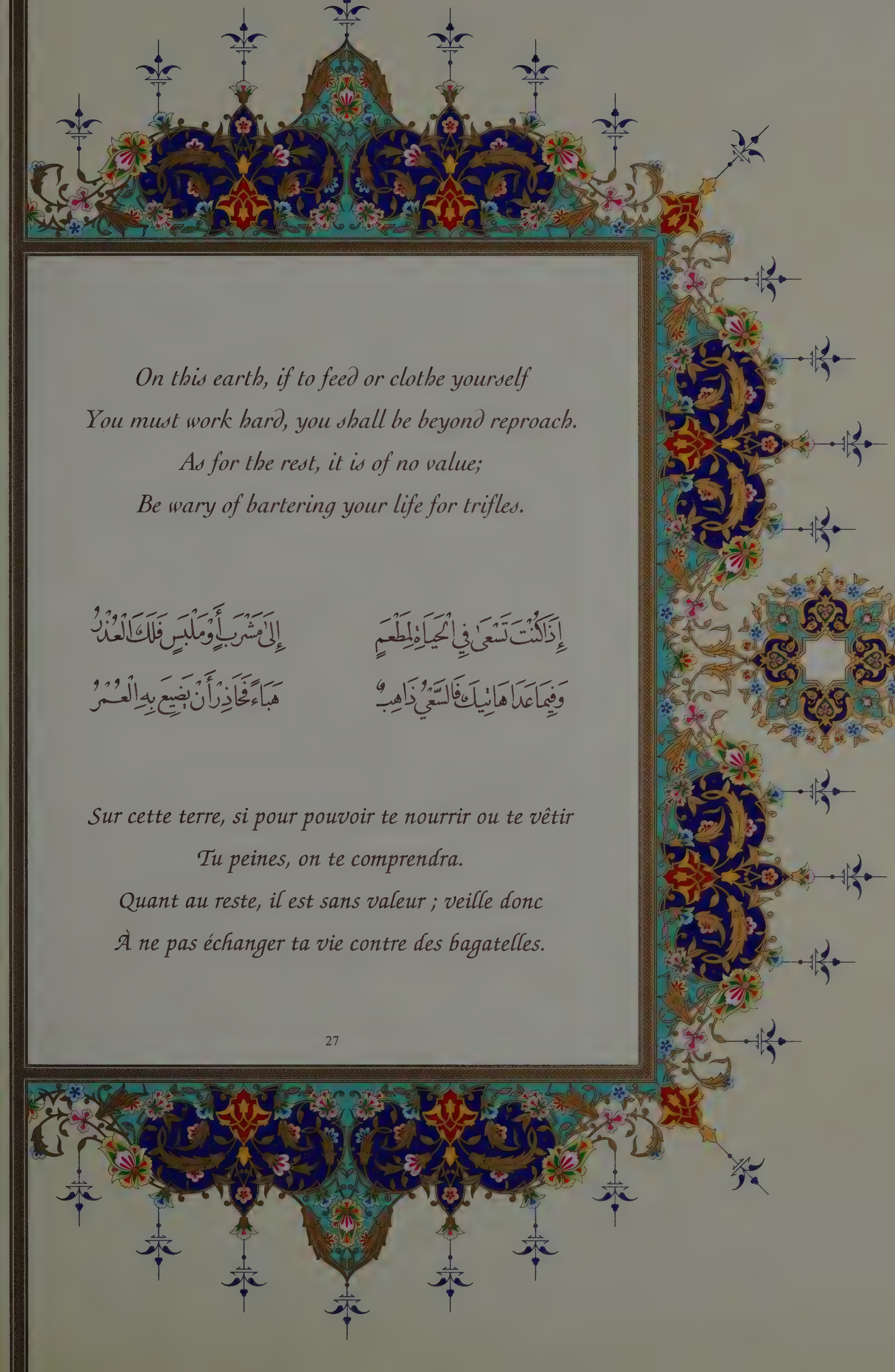
إذا كنتَ تسعى في الحياةِ لمطعمٍ — إلى مشربٍ أو ملبسٍ فلكَ العذرُ
وفيما عداها تيكَ فالسعيُ ذاهبٌ — هباءً فحاذِرْ أن يضيعَ بهِ العمرُ

Sur cette terre, si pour pouvoir te nourrir ou te vêtir
Tu peines, on te comprendra.
Quant au reste, il est sans valeur. Veille donc
À ne pas échanger ta vie contre des bagatelles.

آن مایه ز دنیا که خوری یا پوشی
معذوری اگر در طلب آن کوشی

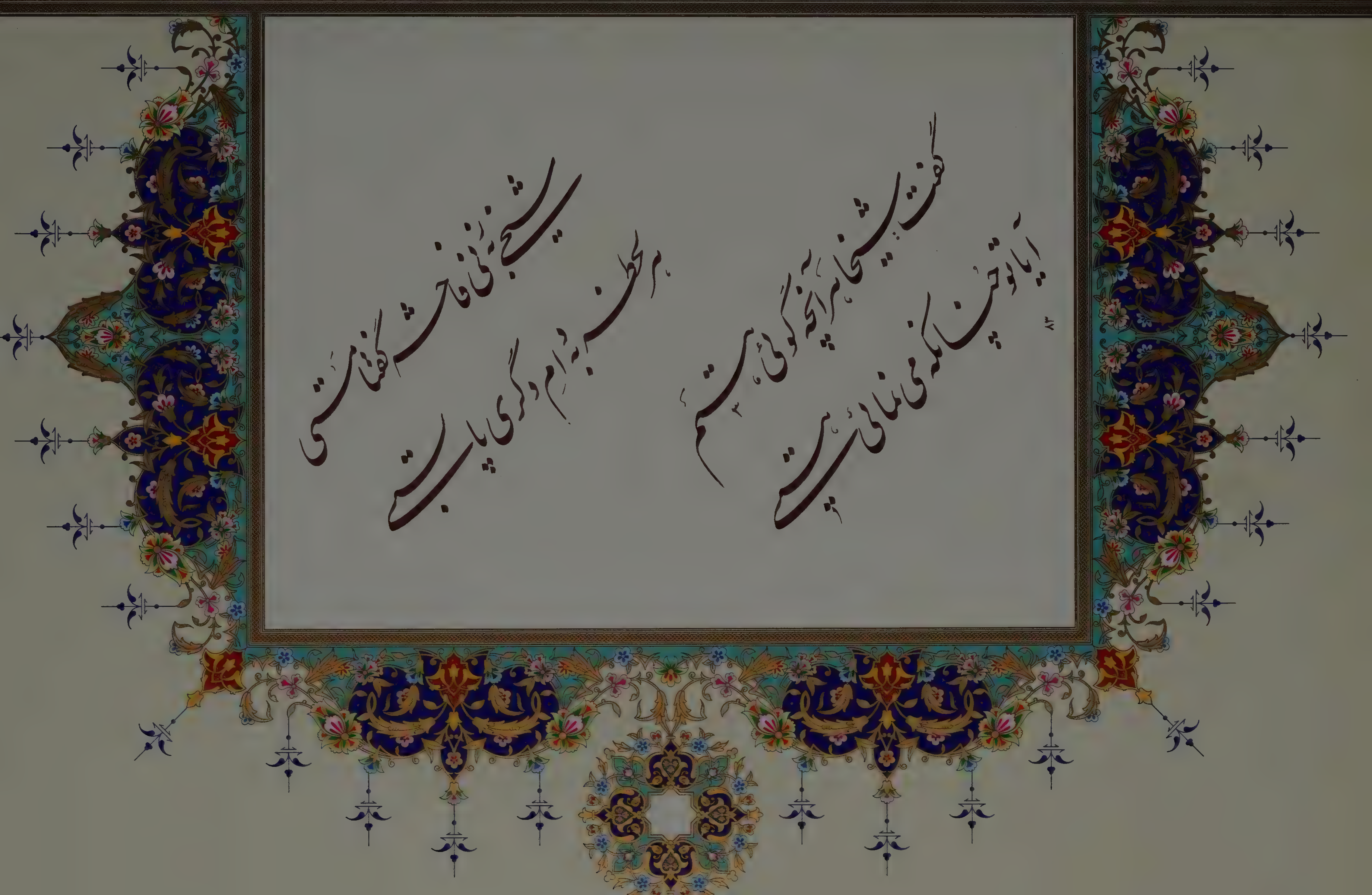
باقی همه رایگان نیرزد هشدار
تا عمر گرانمایه بدان نفروشی

On this earth, if to feed or clothe yourself
You must work hard, you shall be beyond reproach.
As for the rest, it is of no value;
Be wary of bartering your life for trifles.

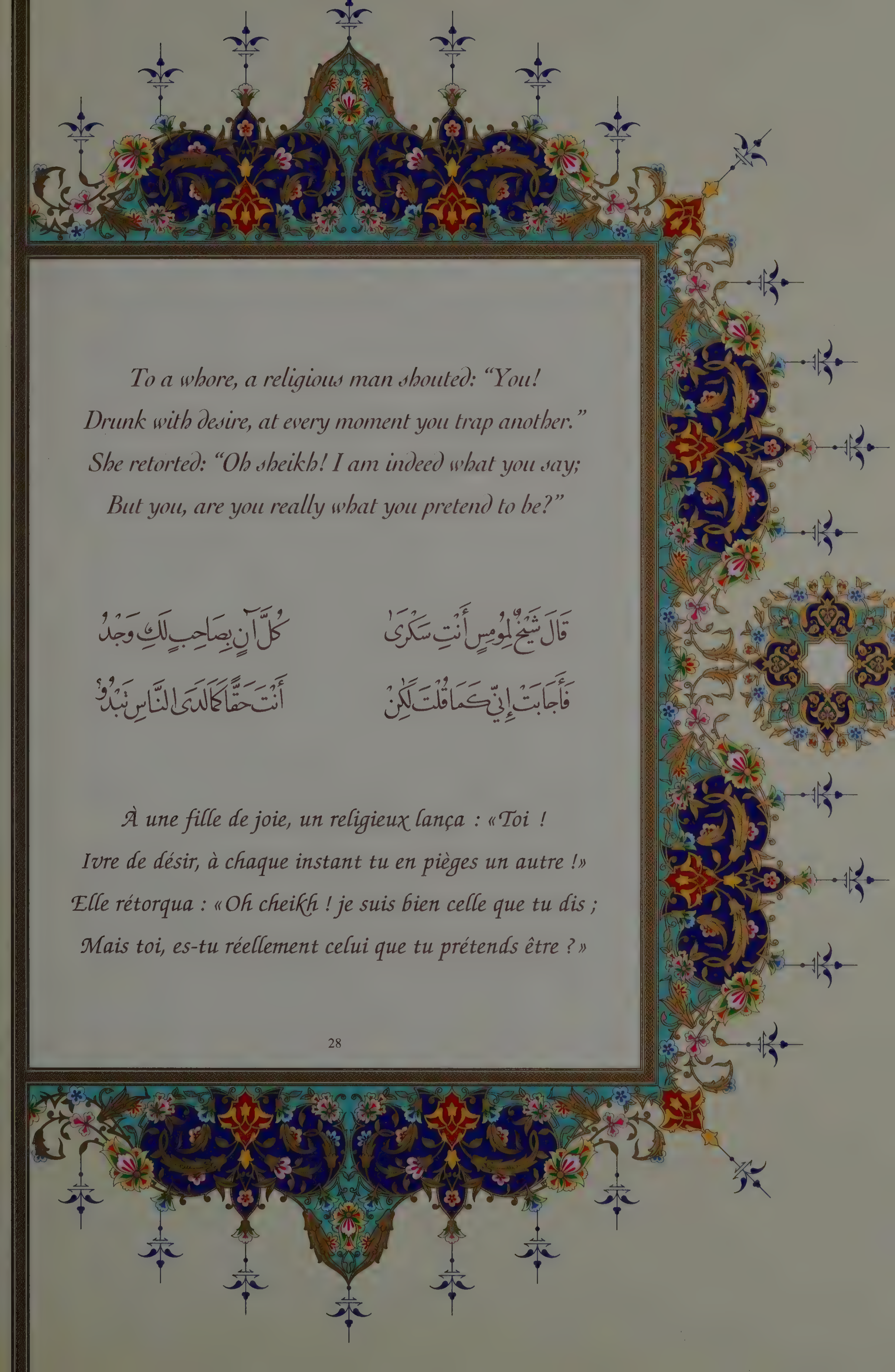
إِذَا كُنْتَ تَسْعَى فِي الْحَيَاةِ لِمَطْعَمٍ — إِلَى مَشْرَبٍ أَوْ مَلْبَسٍ فَلَكَ الْعُذْرُ
وَفِيمَا عَدَا هَاتِيكَ فَالسَّعْيُ ذَاهِبٌ — هَبَاءً فَحَاذِرْ أَنْ يَضِيعَ بِهِ الْعُمْرُ

Sur cette terre, si pour pouvoir te nourrir ou te vêtir
Tu peines, on te comprendra.
Quant au reste, il est sans valeur ; veille donc
À ne pas échanger ta vie contre des bagatelles.

شیخی به زنی فاحشه گفتا مستی
هر لحظه به دام دگری پابستی

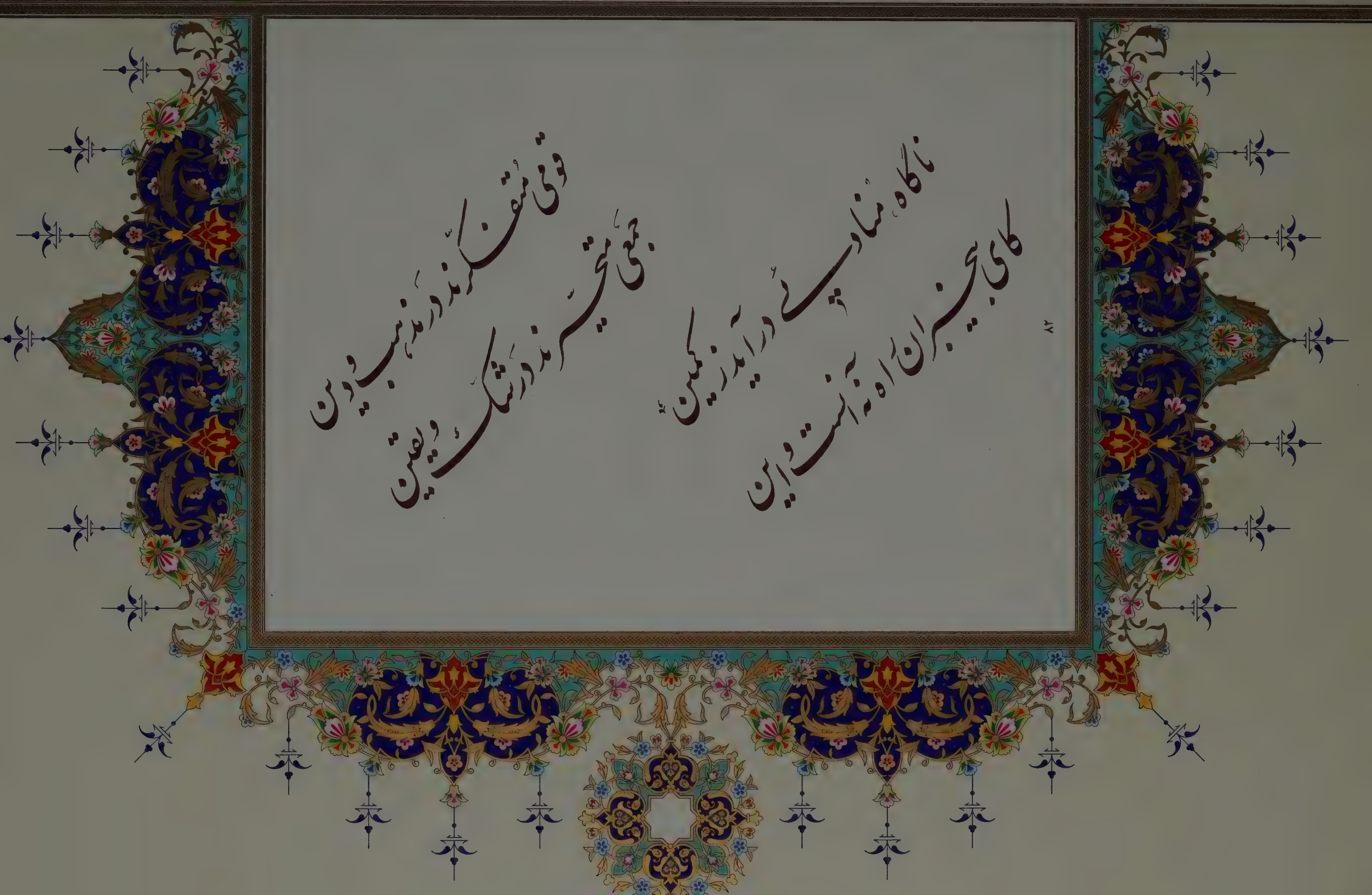
گفتا شیخا هر آنچه گویی هستم
آیا تو چنان که می‌نمایی هستی

To a whore, a religious man shouted: "You!
Drunk with desire, at every moment you trap another."
She retorted: "Oh sheikh! I am indeed what you say;
But you, are you really what you pretend to be?"

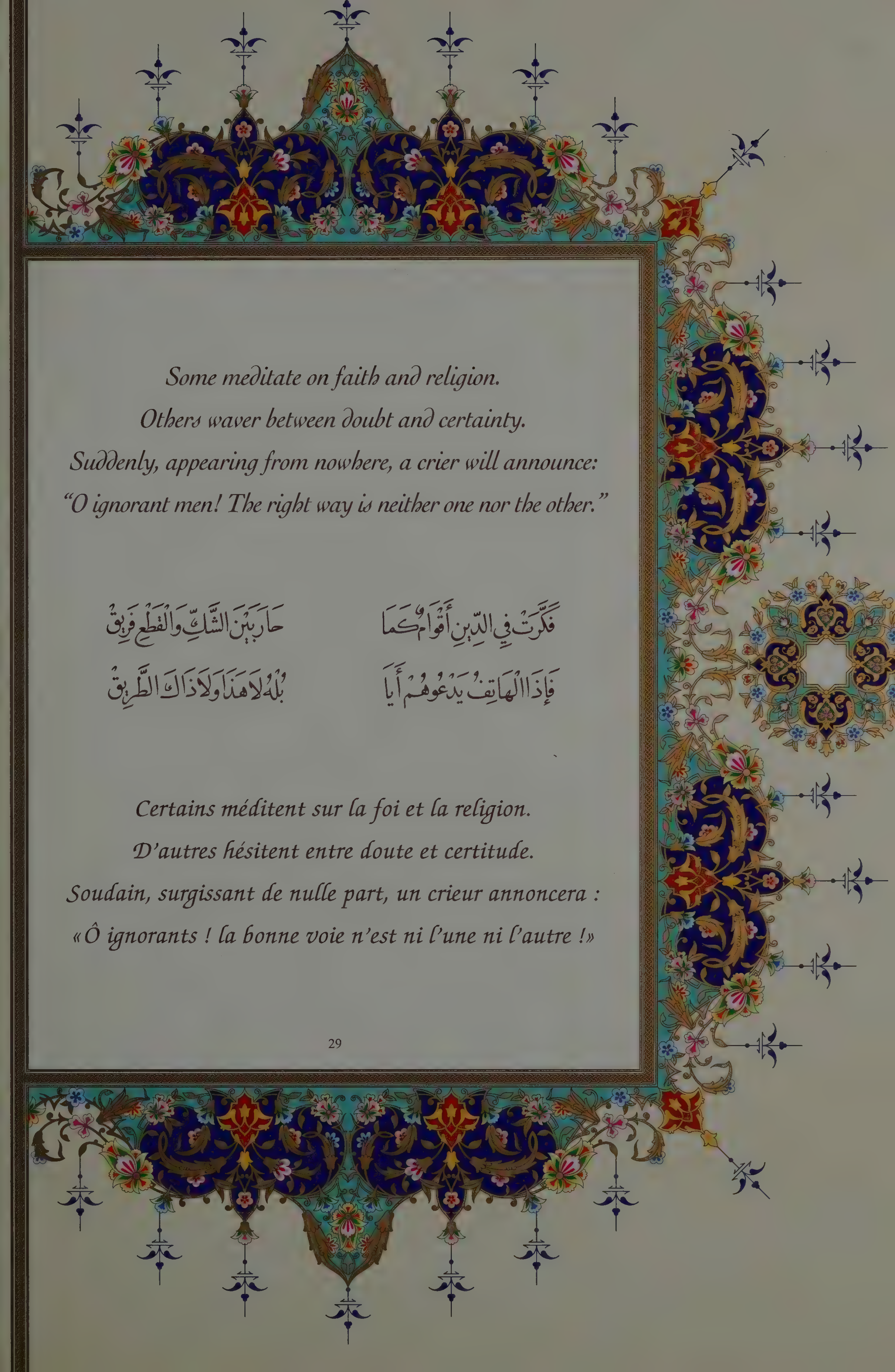
قَالَ شَيْخٌ لِمُومِسٍ أَنْتِ سَكْرَىٰ كُلَّ آنٍ بِصَاحِبٍ لَكِ وَجْدُ
فَأَجَابَتْ إِنِّي كَمَا قُلْتَ لَكِنْ أَنْتَ حَقًّا كَمَا لَدَى النَّاسِ تَبْدُو

À une fille de joie, un religieux lança : « Toi !
Ivre de désir, à chaque instant tu en pièges un autre ! »
Elle rétorqua : « Oh cheikh ! je suis bien celle que tu dis ;
Mais toi, es-tu réellement celui que tu prétends être ? »

قومی متفکرند در مذهب و دین
جمعی متحیرند در شک و یقین

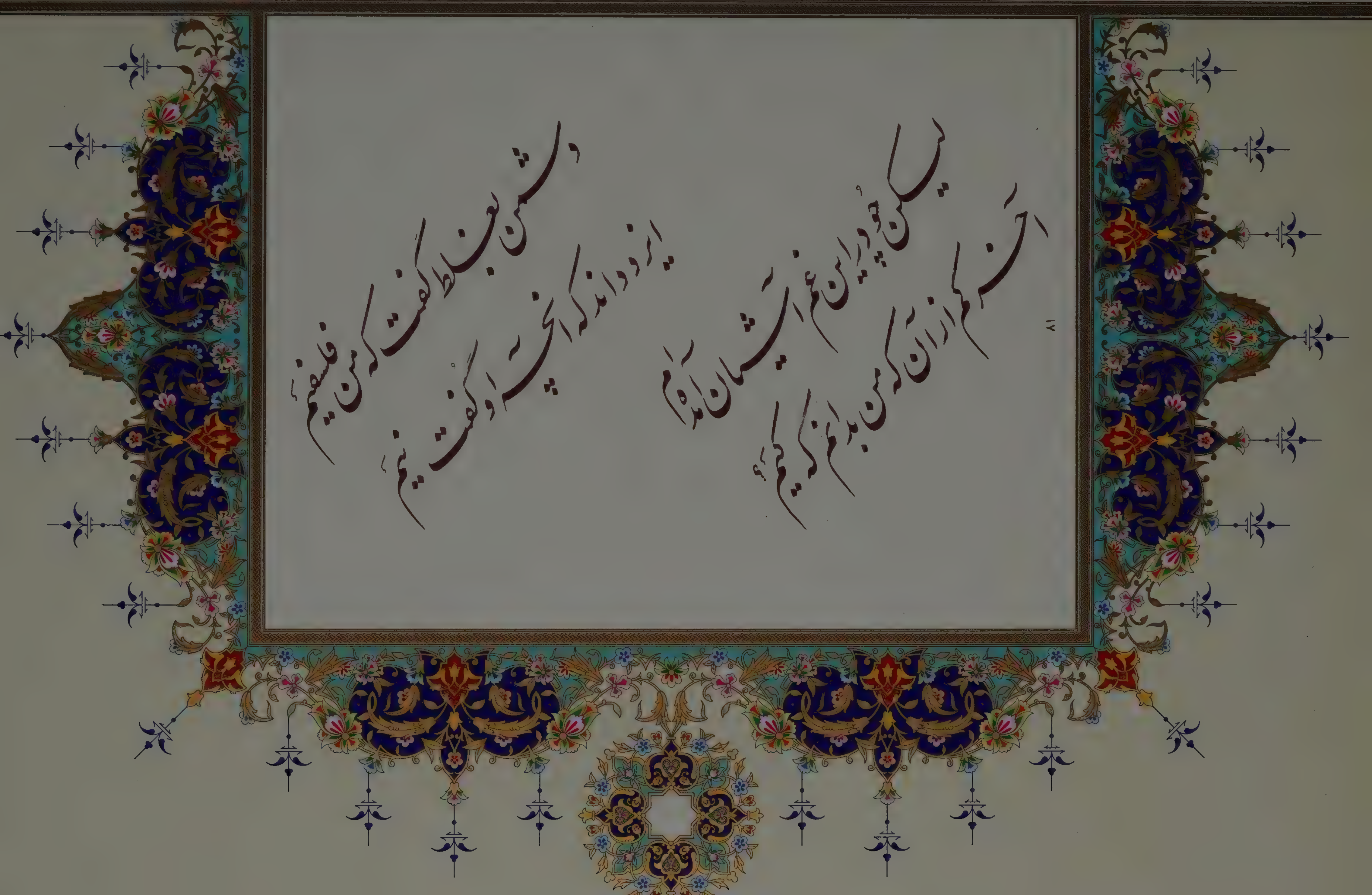
ناگاه منادیی درآید ز کمین
کای بیخبران راه نه آنست و نه این

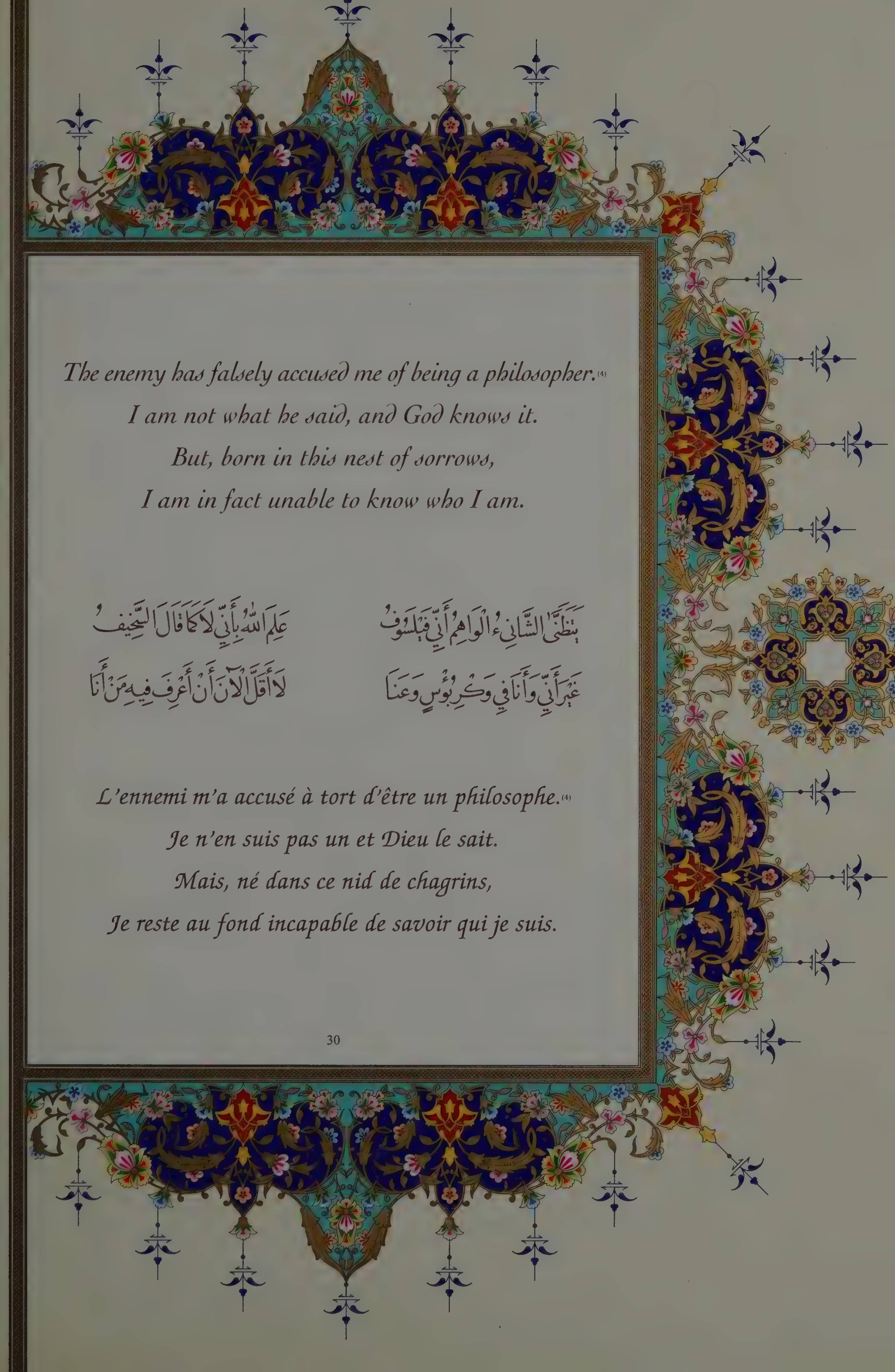
Some meditate on faith and religion.
Others waver between doubt and certainty.
Suddenly, appearing from nowhere, a crier will announce:
"O ignorant men! The right way is neither one nor the other."

فَكَّرَتْ فِي الدِّينِ أَقْوَامٌ كَمَا　　حَارَ بَيْنَ الشَّكِّ وَالْقَطْعِ فَرِيقْ
فَإِذَا الْهَاتِفُ يَدْعُوهُمْ أَيَا　　بُلْهُ لَا هَذَا وَلَا ذَاكَ الطَّرِيقْ

Certains méditent sur la foi et la religion.
D'autres hésitent entre doute et certitude.
Soudain, surgissant de nulle part, un crieur annoncera :
«Ô ignorants ! la bonne voie n'est ni l'une ni l'autre !»

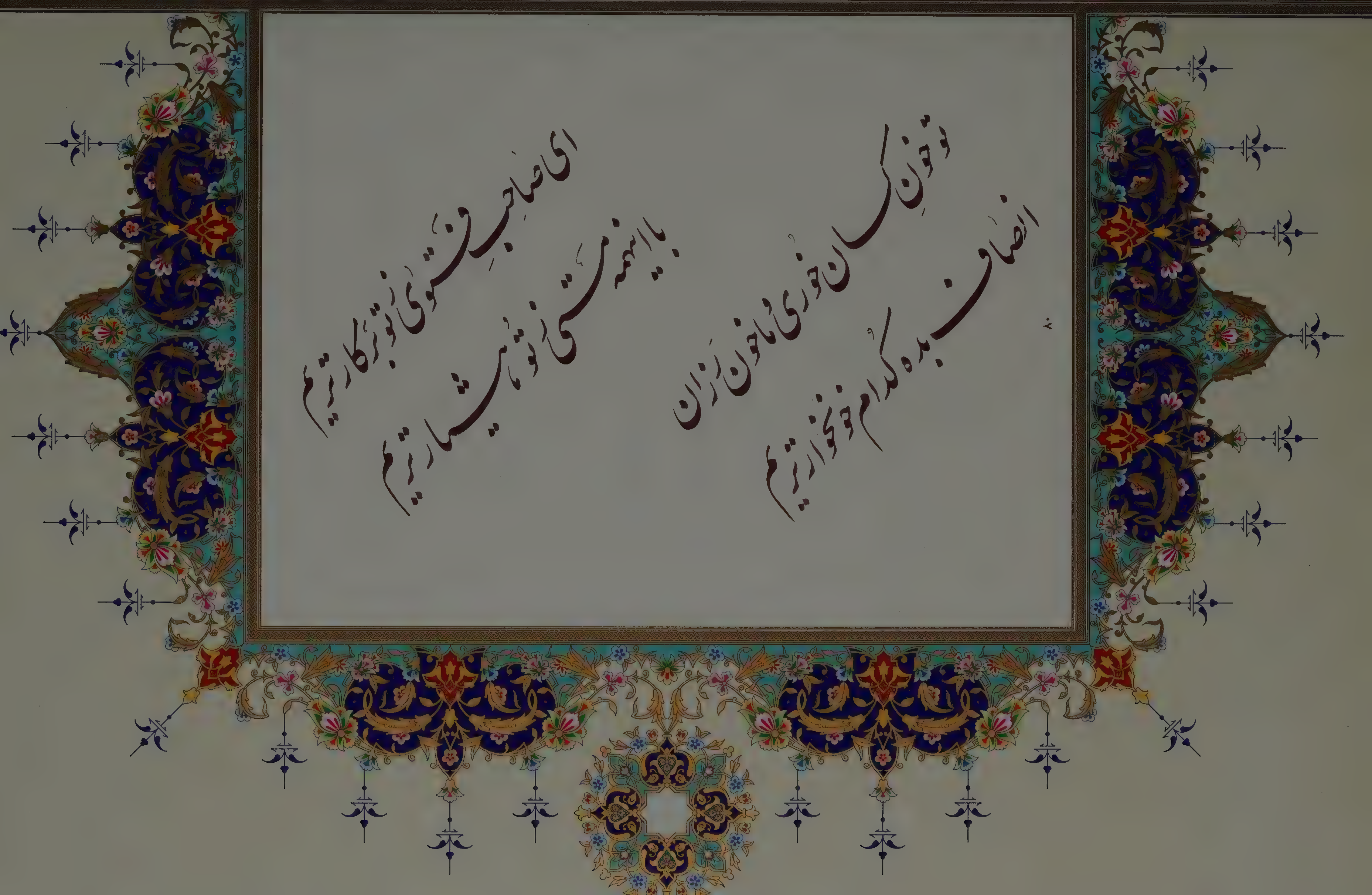
دشمن به غلط گفت که من فلسفیم
ایزد داند که آنچه او گفت نیم
لیکن چو در این غم آشیان آمده‌ام
آخر کم از آن که من بدانم که کیم؟

The enemy has falsely accused me of being a philosopher.(4)
I am not what he said, and God knows it.
But, born in this nest of sorrows,
I am in fact unable to know who I am.

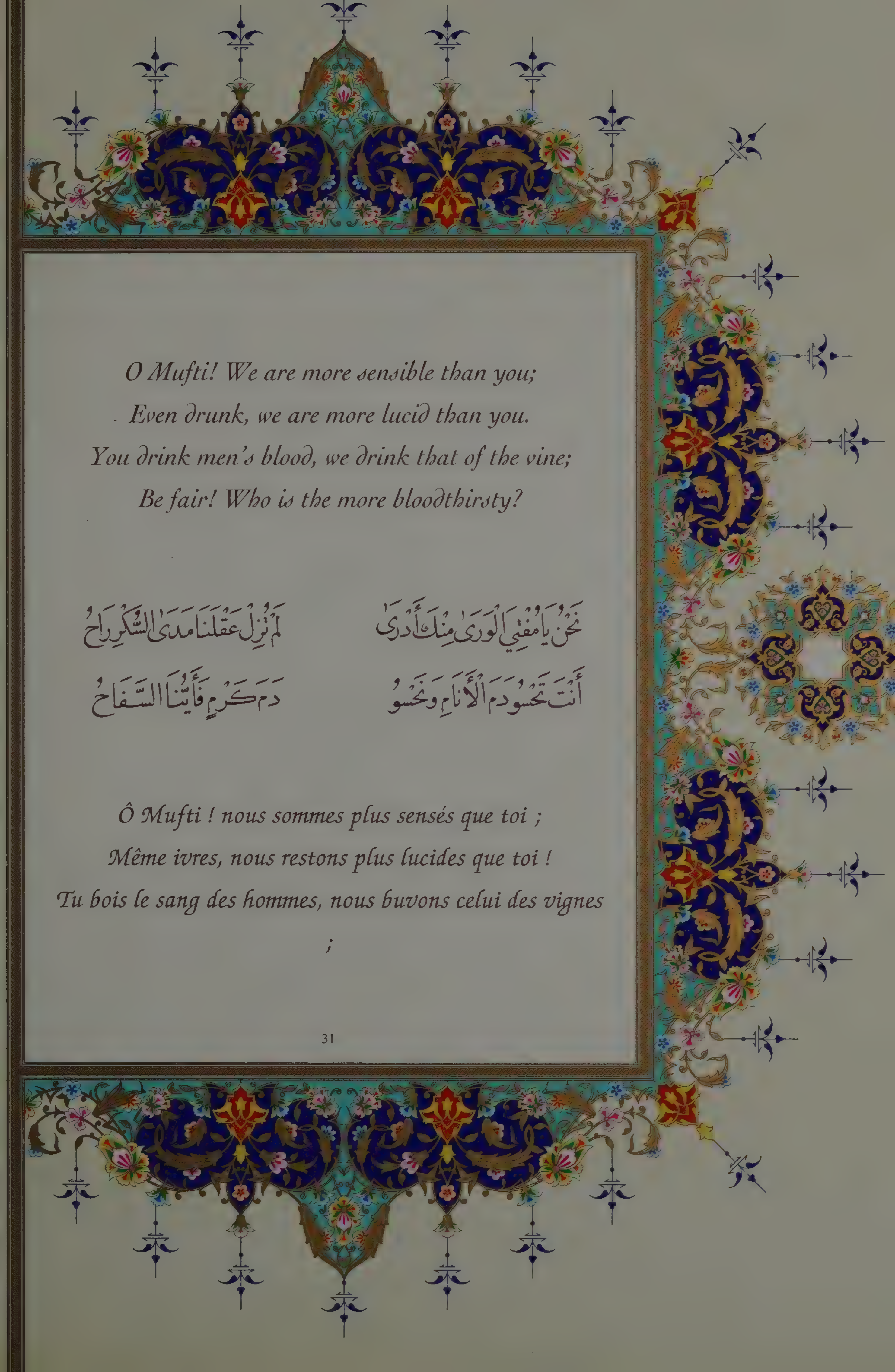
يَتَظَنَّى الشَّانِئُ الوَاهِمُ أَنِّي فَيْلَسُوفُ   عَلِمَ اللهُ بِأَنِّي لَا كَمَا قَالَ السَّخِيفُ
غَيْرَ أَنِّي وَأَنَا فِي وَكْرِ بُؤْسٍ وَعَنَا   لَا أَقَلَّ الآنَ أَنْ أَعْرِفَ فِيهِ مَنْ أَنَا

L'ennemi m'a accusé à tort d'être un philosophe.(4)
Je n'en suis pas un et Dieu le sait.
Mais, né dans ce nid de chagrins,
Je reste au fond incapable de savoir qui je suis.

ای صاحب فتوی ز تو پرکارتریم
با اینهمه مستی ز تو هشیارتریم

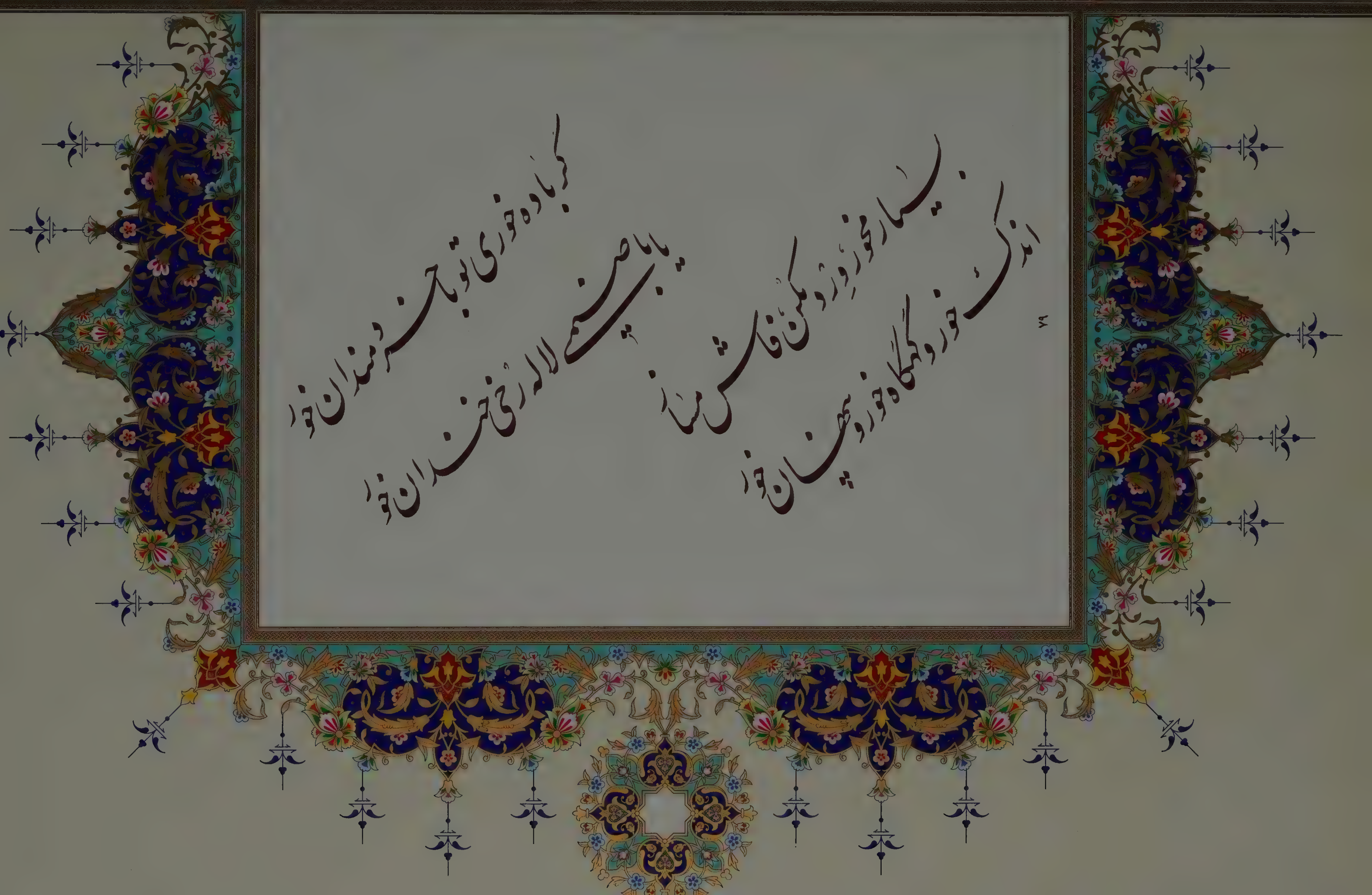
تو خون کسان خوری و ما خون رزان
انصاف بده کدام خونخوارتریم

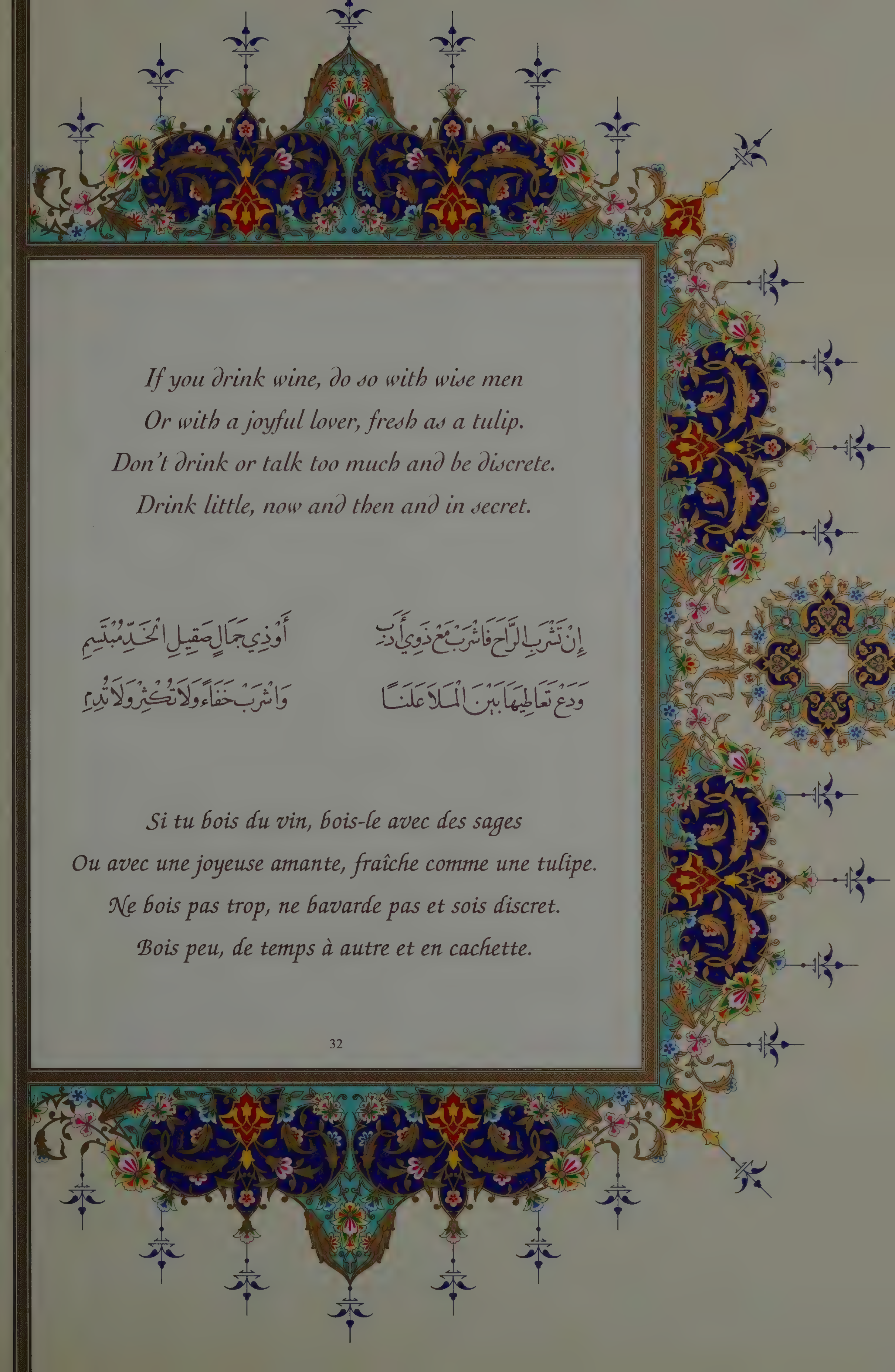

O Mufti! We are more sensible than you;
. Even drunk, we are more lucid than you.
You drink men's blood, we drink that of the vine;
Be fair! Who is the more bloodthirsty?

نَحْنُ يَا مُفْتِيَ الْوَرَىٰ مِنْكَ أَدْرَىٰ — لَمْ تَزِلْ عَقْلَنَا مَدَى السُّكْرِ رَاحُ
أَنْتَ تَحْسُو دَمَ الْأَنَامِ وَنَحْسُو — دَمَ كَرْمٍ فَأَيُّنَا السَّفَّاحُ

Ô Mufti ! nous sommes plus sensés que toi ;
Même ivres, nous restons plus lucides que toi !
Tu bois le sang des hommes, nous buvons celui des vignes
;

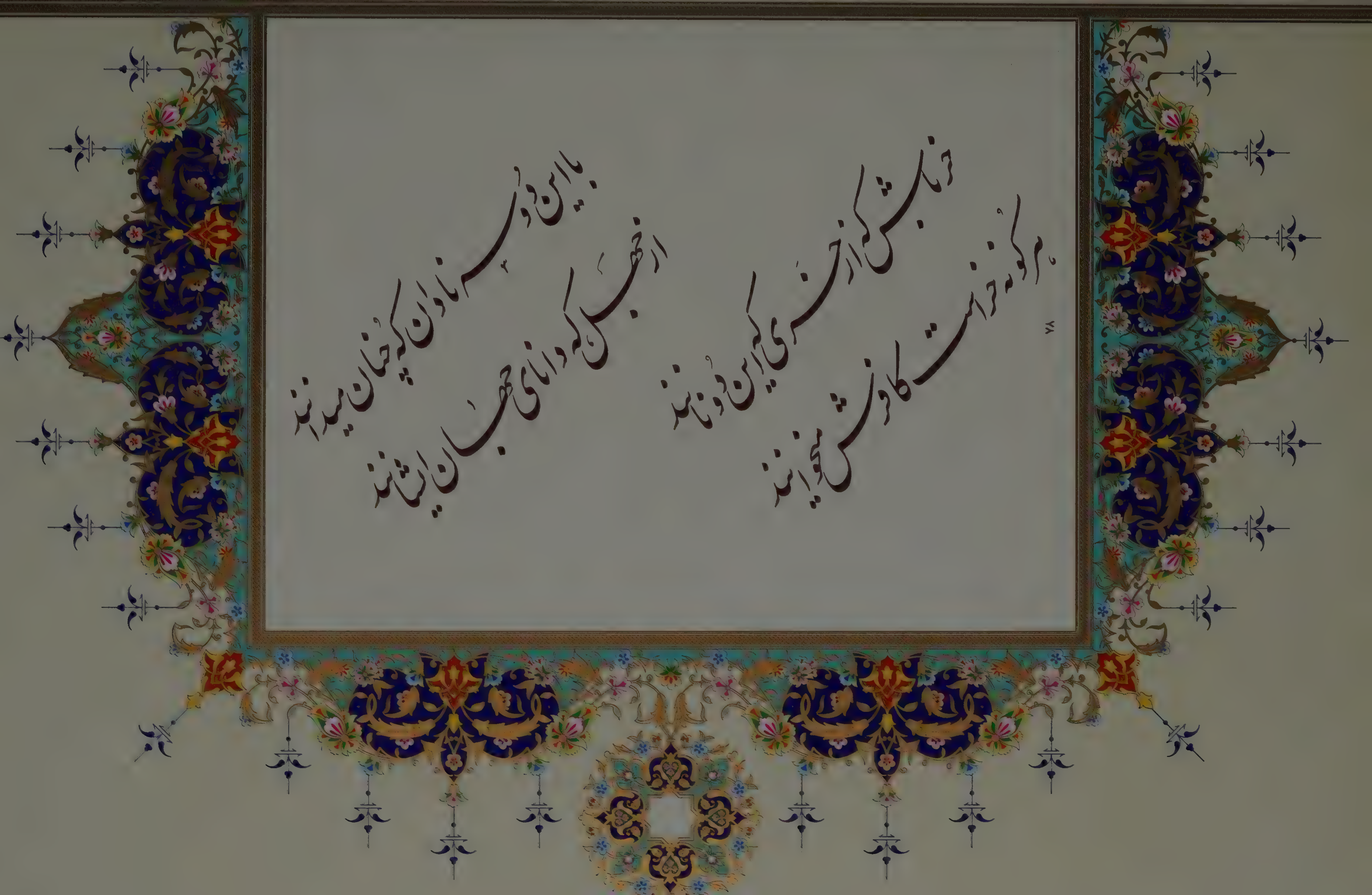

گر باده خوری تو با خردمندان خور
یا با صنمی لاله‌رخی خندان خور
بسیار مخور ورد مکن فاش مساز
اندک خور و گه‌گاه خور و پنهان خور

If you drink wine, do so with wise men
Or with a joyful lover, fresh as a tulip.
Don't drink or talk too much and be discrete.
Drink little, now and then and in secret.

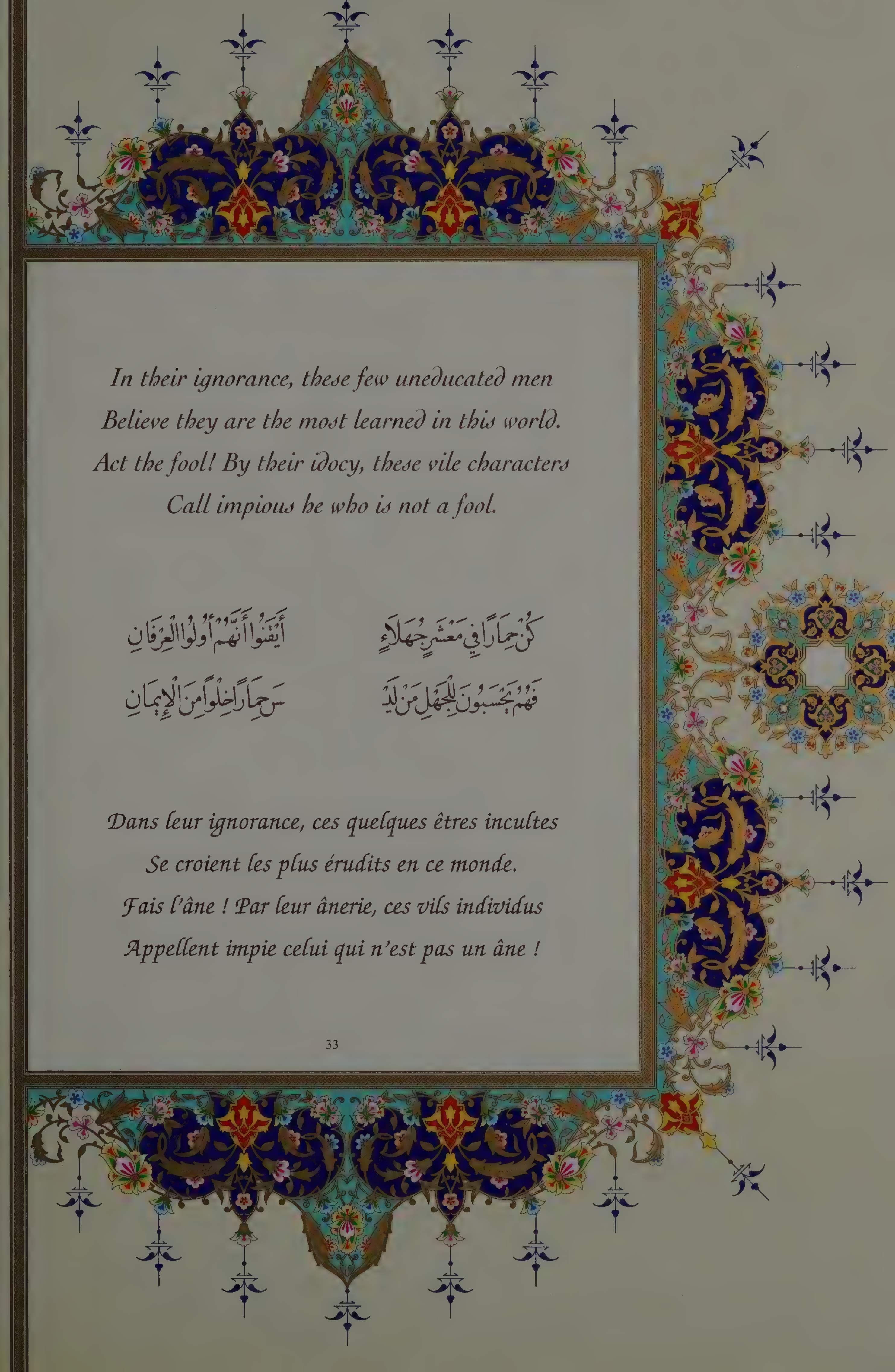
إِنْ تَشْرَبِ الرَّاحَ فَاشْرَبْ مَعْ ذَوِي أَدَبٍ   أَوْ ذِي جَمَالٍ صَقِيلِ الْخَدِّ مُبْتَسِمِ
وَدَعْ تَعَاطِيهَا بَيْنَ الْمَلَا عَلَنًا   وَاشْرَبْ خَفَاءً وَلَا تُكْثِرْ وَلَا تُدِمِ

Si tu bois du vin, bois-le avec des sages
Ou avec une joyeuse amante, fraîche comme une tulipe.
Ne bois pas trop, ne bavarde pas et sois discret.
Bois peu, de temps à autre et en cachette.

با این دو سه نادان که چنان می‌دانند
از جهل که دانای جهان ایشانند

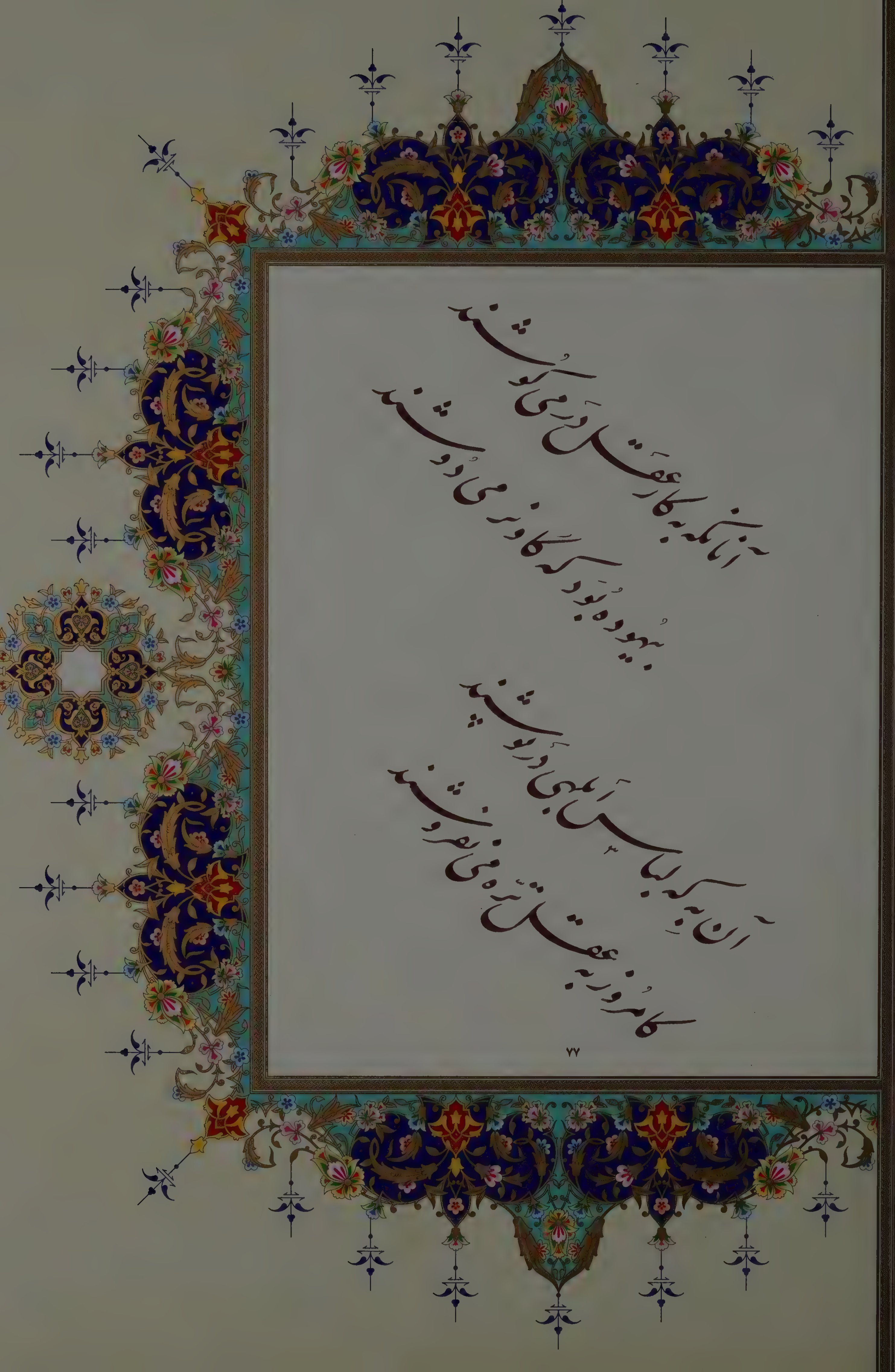
خر باش که از خری که این دونانند
هر کو نه خر است کافرش می‌خوانند

In their ignorance, these few uneducated men
Believe they are the most learned in this world.
Act the fool! By their idocy, these vile characters
Call impious he who is not a fool.

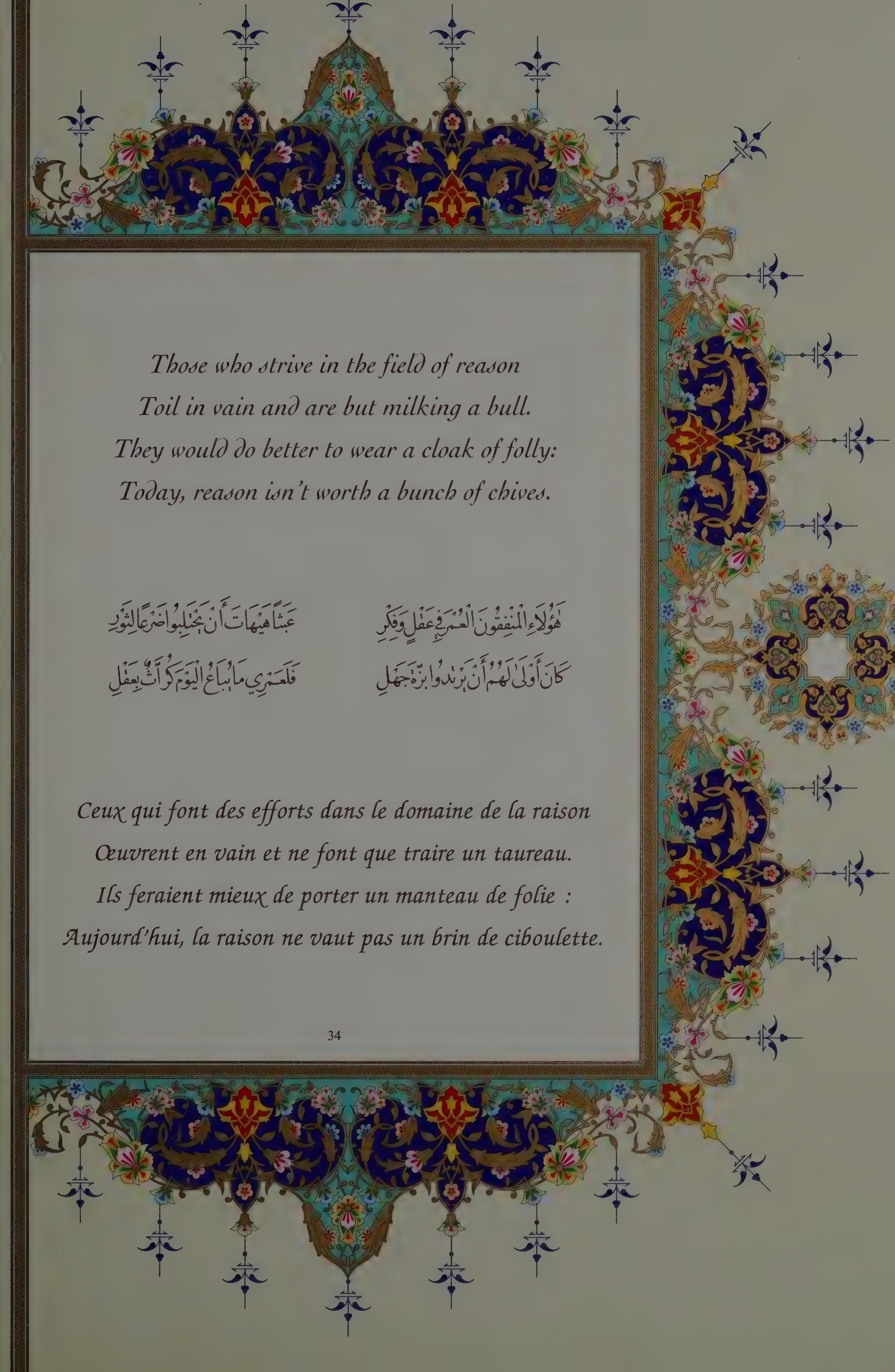
كن حمارا في معشر جهلاء   أيقنوا أنهم أولوا العرفان
فهم يحسبون للجهل من ليـ   ـس حمارا خلوا من الإيمان

Dans leur ignorance, ces quelques êtres incultes
Se croient les plus érudits en ce monde.
Fais l'âne ! Par leur ânerie, ces vils individus
Appellent impie celui qui n'est pas un âne !

آنانکه بکار عقل در می‌کوشند
بیهوده بود که گاو نر می‌دوشند

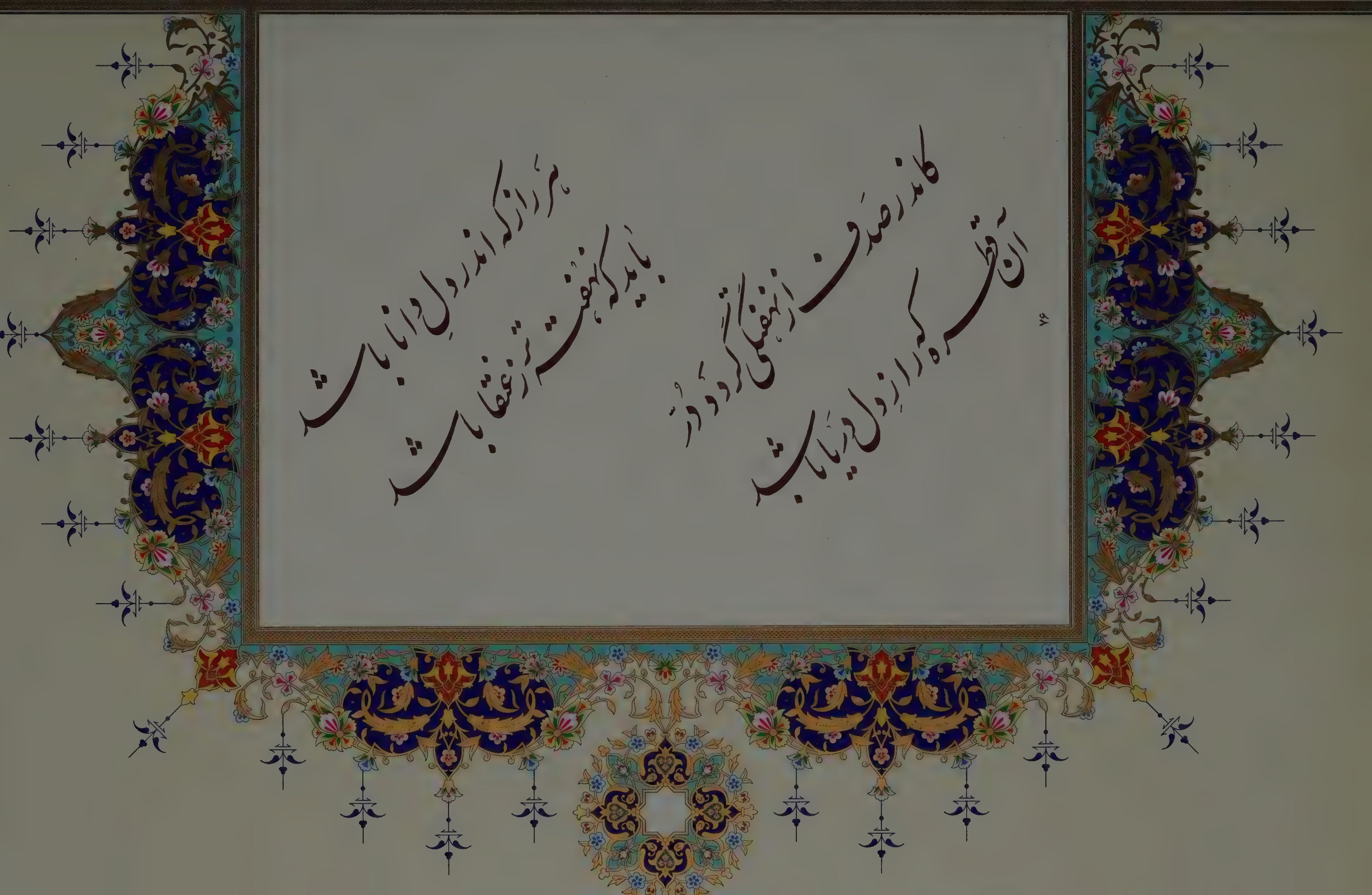
آن به که لباس ابلهی درپوشند
کامروز بعقل تره می‌نفروشند

Those who strive in the field of reason
Toil in vain and are but milking a bull.
They would do better to wear a cloak of folly:
Today, reason isn't worth a bunch of chives.

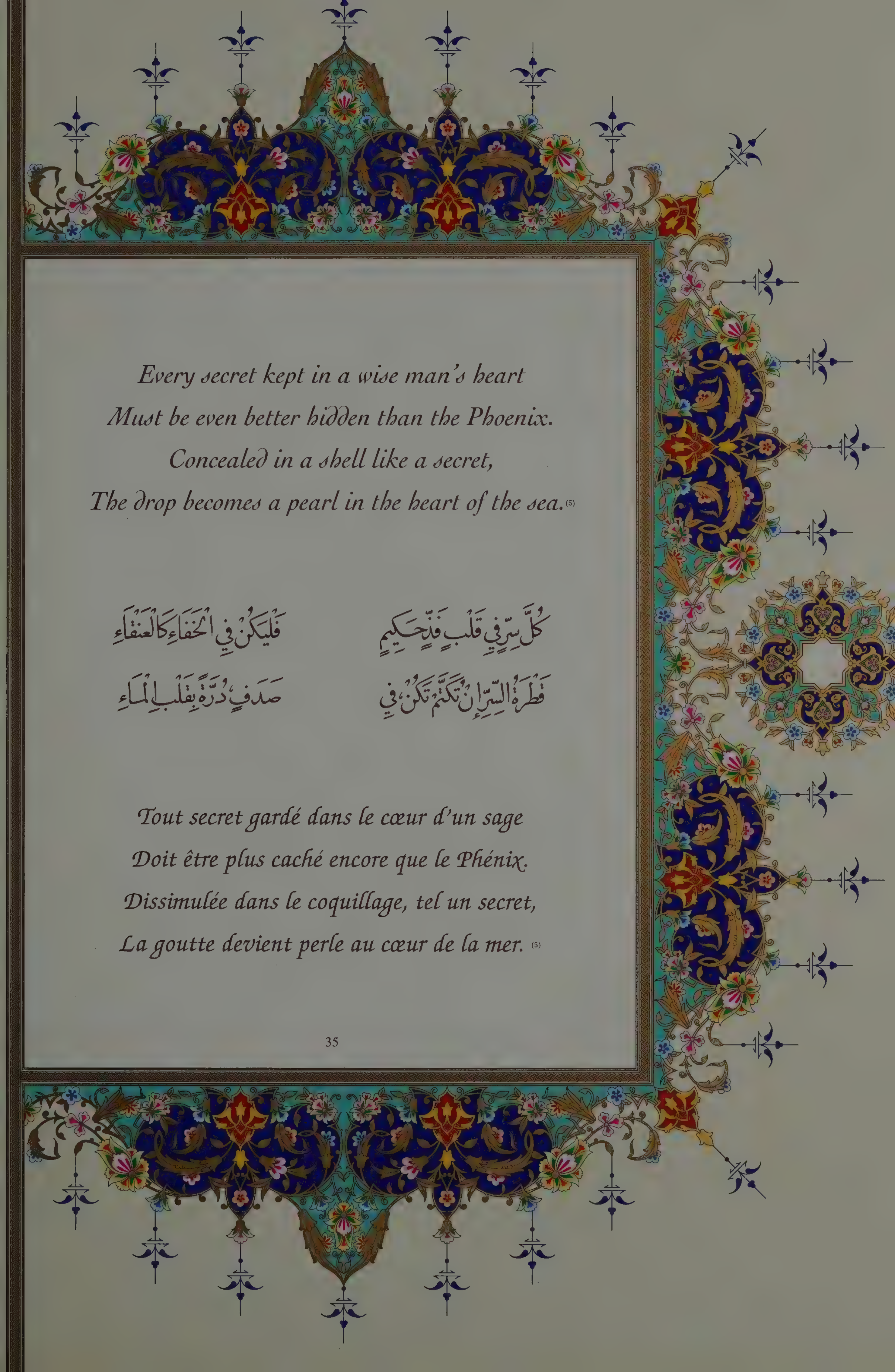
هَؤُلَاءِ الْمُنْفِقُونَ الْعُمْرَ فِي عَقْلٍ وَفِكْرِ	عَبَثًا هَيْهَاتَ أَنْ يَحْتَلِبُوا ضَرْعَ الثَّوْرِ
كَانَ أَوْلَى لَهُمُ أَنْ يَرْتَدُوا بِزَّةَ جَهْلِ	فَلَعَمْرِي مَا يُبَاعُ الْيَوْمَ كُرَّاثٌ بِعَقْلِ

Ceux qui font des efforts dans le domaine de la raison
Œuvrent en vain et ne font que traire un taureau.
Ils feraient mieux de porter un manteau de folie :
Aujourd'hui, la raison ne vaut pas un brin de ciboulette.

هر راز که اندر دل دانا باشد
باید که نهفته‌تر ز عنقا باشد

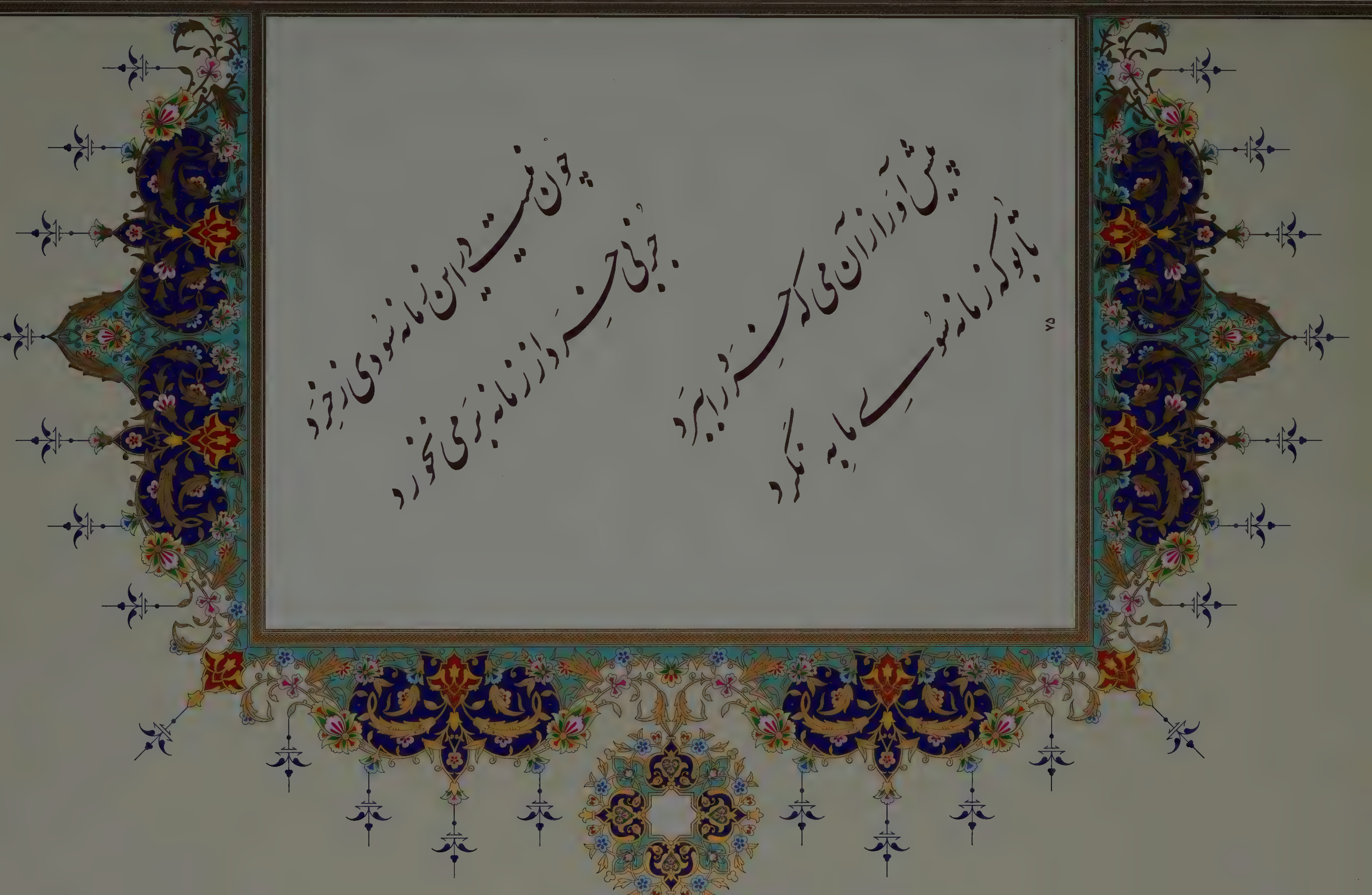
کاندر صدف از نهفتگی گردد دُر
آن قطره که راز دل دریا باشد

Every secret kept in a wise man's heart
Must be even better hidden than the Phoenix.
Concealed in a shell like a secret,
The drop becomes a pearl in the heart of the sea.[5]

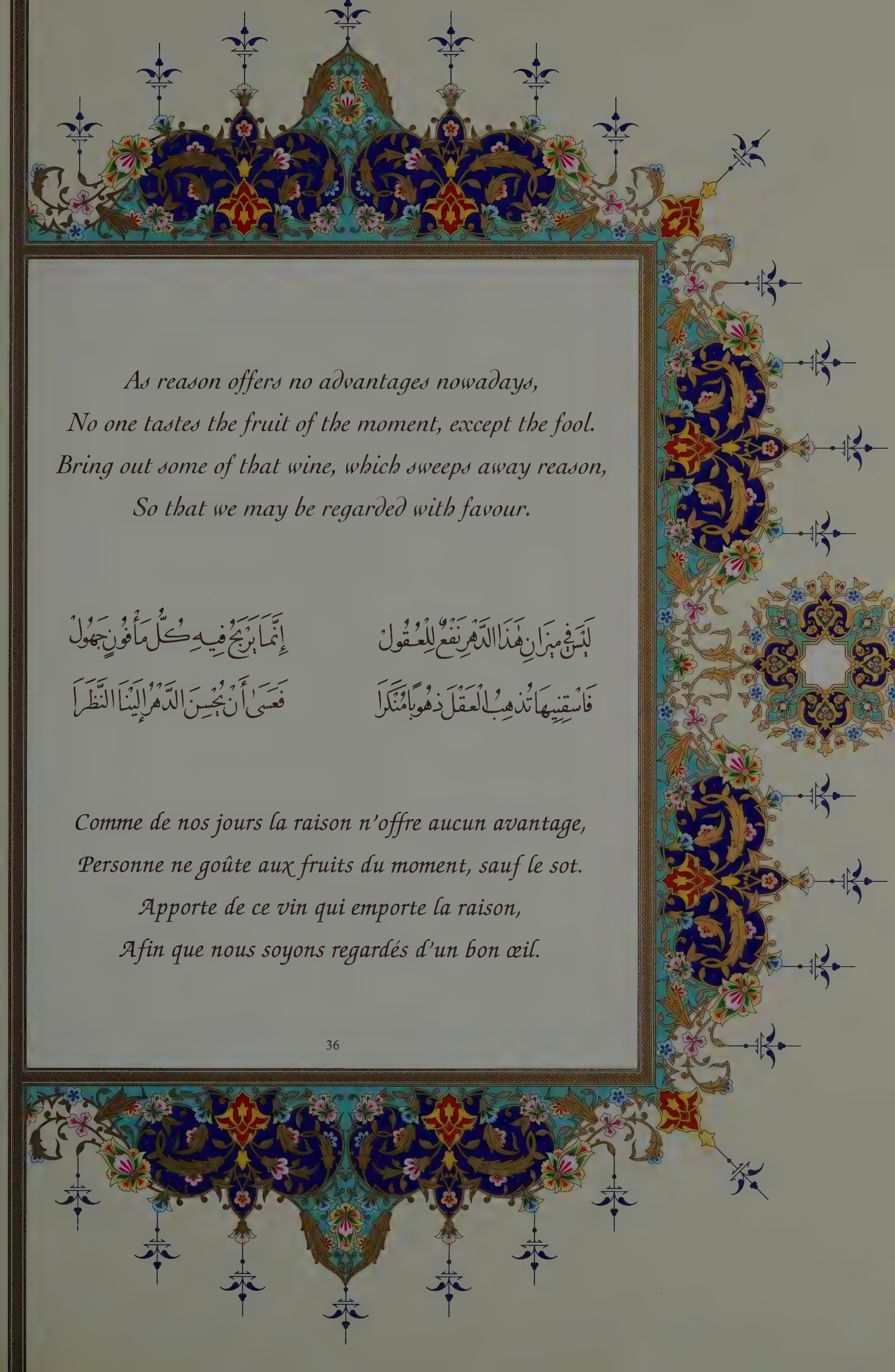
كُلَّ سِرٍّ فِي قَلْبِ فَذٍّ حَكِيمٍ   فَلْيَكُنْ فِي الْخَفَاءِ كَالْعَنْقَاءِ
قَطْرَةُ السِّرِّ إِنْ تُكَتَّمْ تَكُنْ فِي   صَدَفٍ دُرَّةً بِقَلْبِ الْمَاءِ

Tout secret gardé dans le cœur d'un sage
Doit être plus caché encore que le Phénix.
Dissimulée dans le coquillage, tel un secret,
La goutte devient perle au cœur de la mer. [5]

چون نیست در این زمانه سودی ز خرد
جز بی‌خرد از زمانه بر می‌نخورد

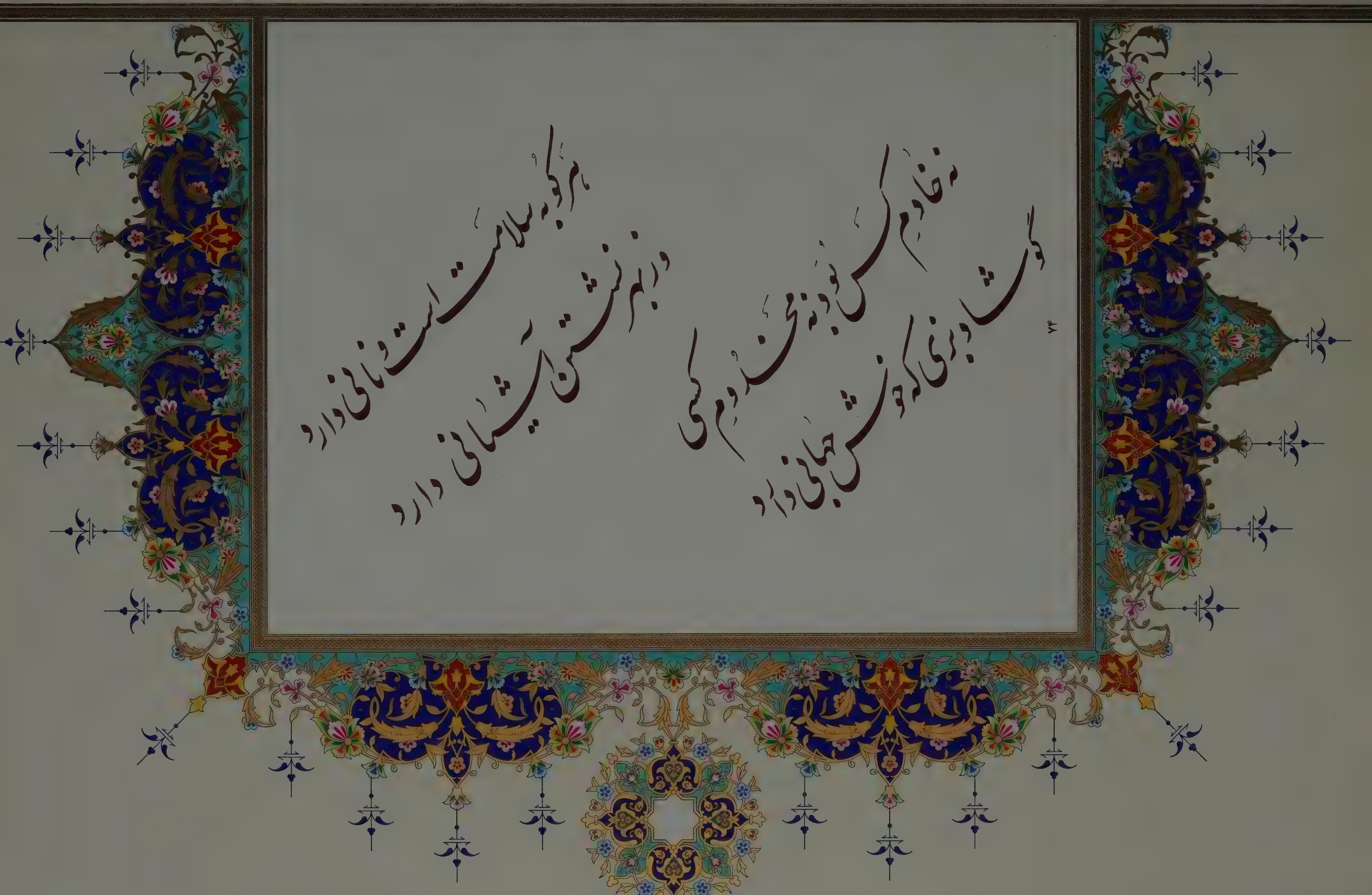
پیش آور از آن می که خرد را ببرد
تا بو که زمانه سوی ما به نگرد

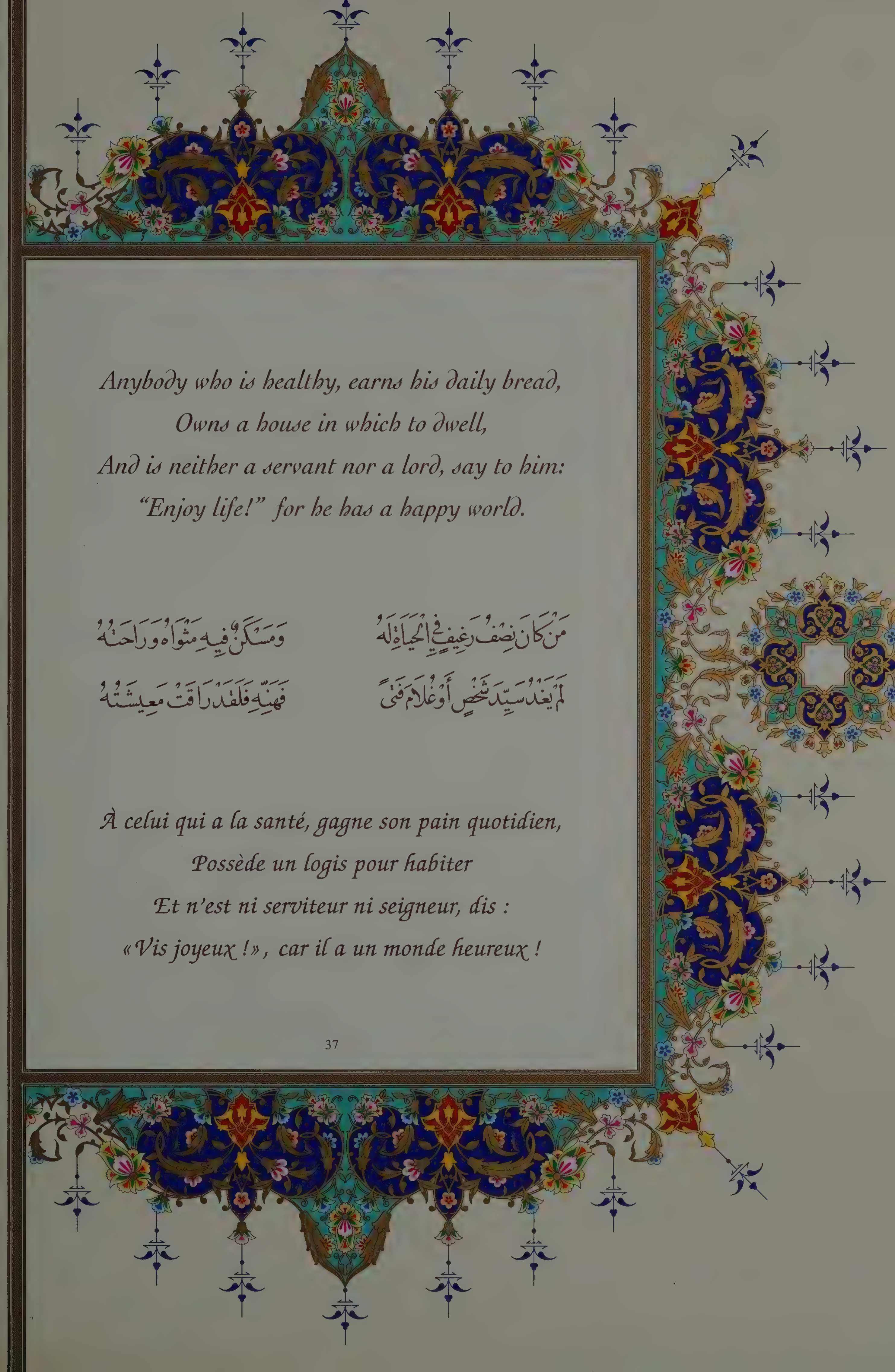

As reason offers no advantages nowadays,
No one tastes the fruit of the moment, except the fool.
Bring out some of that wine, which sweeps away reason,
So that we may be regarded with favour.

لَيسَ في ميزانِ هَذا الدَّهرِ نَفعٌ لِلعُقولْ ... إِنَّما يَربَحُ فيهِ كُلُّ مَأفونٍ جَهولْ
فَاسقِنيها تُذهِبُ العَقلَ ذُهوباً مُنكَرا ... فَعَسى أَن يُحسِنَ الدَّهرُ إِلَينا النَّظَرا

Comme de nos jours la raison n'offre aucun avantage,
Personne ne goûte aux fruits du moment, sauf le sot.
Apporte de ce vin qui emporte la raison,
Afin que nous soyons regardés d'un bon œil.

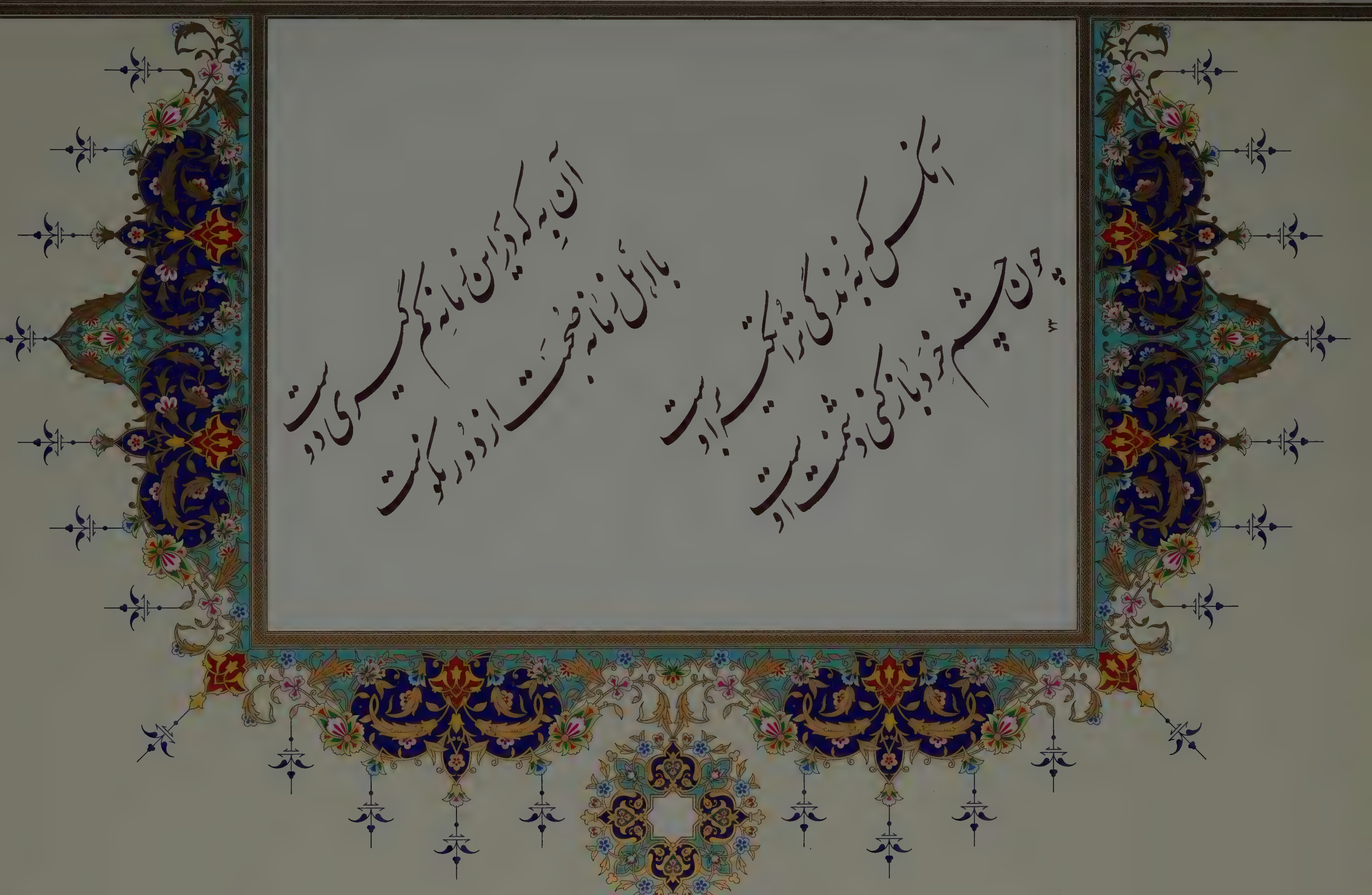

هر کو به سلامت است و نانی دارد
وز بهر نشستن آشیانی دارد
نه خادم کس بود نه مخدوم کسی
گو شاد بزی که خوش جهانی دارد

Anybody who is healthy, earns his daily bread,
Owns a house in which to dwell,
And is neither a servant nor a lord, say to him:
"Enjoy life!" for he has a happy world.

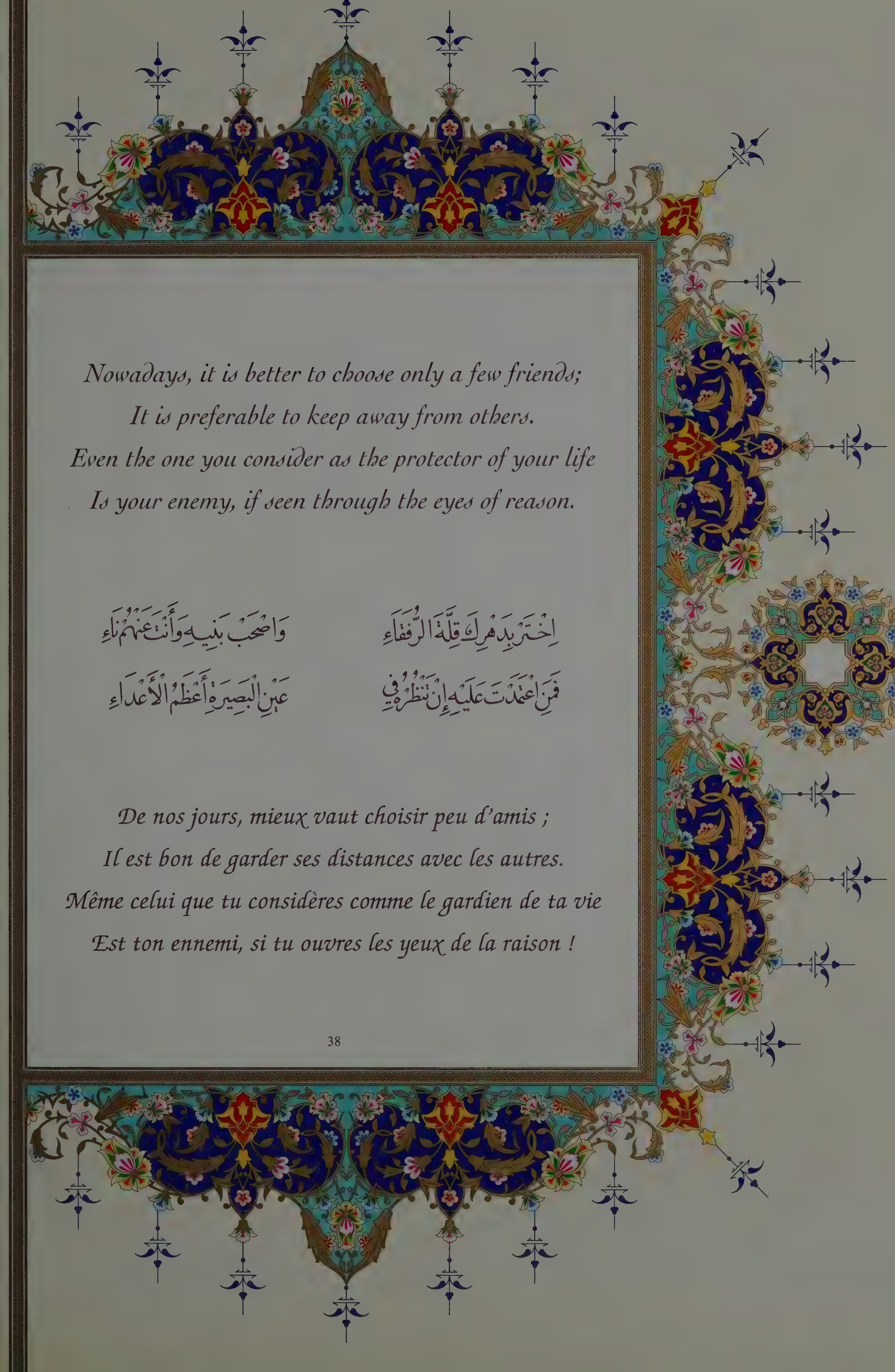
مَنْ كَانَ نِصْفُ رَغِيفٍ فِي الْحَيَاةِ لَهُ   وَمَسْكَنٌ فِيهِ مَثْوَاهُ وَرَاحَتُهُ
لَمْ يَغْدُ سَيِّدَ شَخْصٍ أَوْ غُلَامَ فَتًى   فَهَنِّهِ فَلَقَدْ رَاقَتْ مَعِيشَتُهُ

À celui qui a la santé, gagne son pain quotidien,
Possède un logis pour habiter
Et n'est ni serviteur ni seigneur, dis :
« Vis joyeux ! », car il a un monde heureux !

آن به که درین زمانه کم گیری دوست
با اهل زمانه صحبت از دور نکوست

آن کس که به زندگی تو را تکیه بر اوست
چون چشم خرد باز کنی دشمنت اوست

Nowadays, it is better to choose only a few friends;
It is preferable to keep away from others.
Even the one you consider as the protector of your life
Is your enemy, if seen through the eyes of reason.

اِخْتَرْ بِدَهْرِكَ قِلَّةَ الرُّفَقَاءِ وَاصْحَبْ بَنِيهِ وَأَنْتَ عَنْهُمْ نَاءِ
فَمَنِ اعْتَمَدْتَ عَلَيْهِ إِنْ تَنْظُرْهُ فِي عَيْنِ الْبَصِيرَةِ أَعْظَمُ الْأَعْدَاءِ

De nos jours, mieux vaut choisir peu d'amis ;
Il est bon de garder ses distances avec les autres.
Même celui que tu considères comme le gardien de ta vie
Est ton ennemi, si tu ouvres les yeux de la raison !

قومی متفکرند در مذهب و دین
جمعی متحیرند در شک و یقین
ناگاه منادیی درآید ز کمین
کای بیخبران راه نه آنست و نه این

Some meditate on faith and religion.
Others waver between doubt and certainty.
Suddenly, appearing from nowhere, a crier will announce:
"O ignorant men! The right way is neither one nor the other."

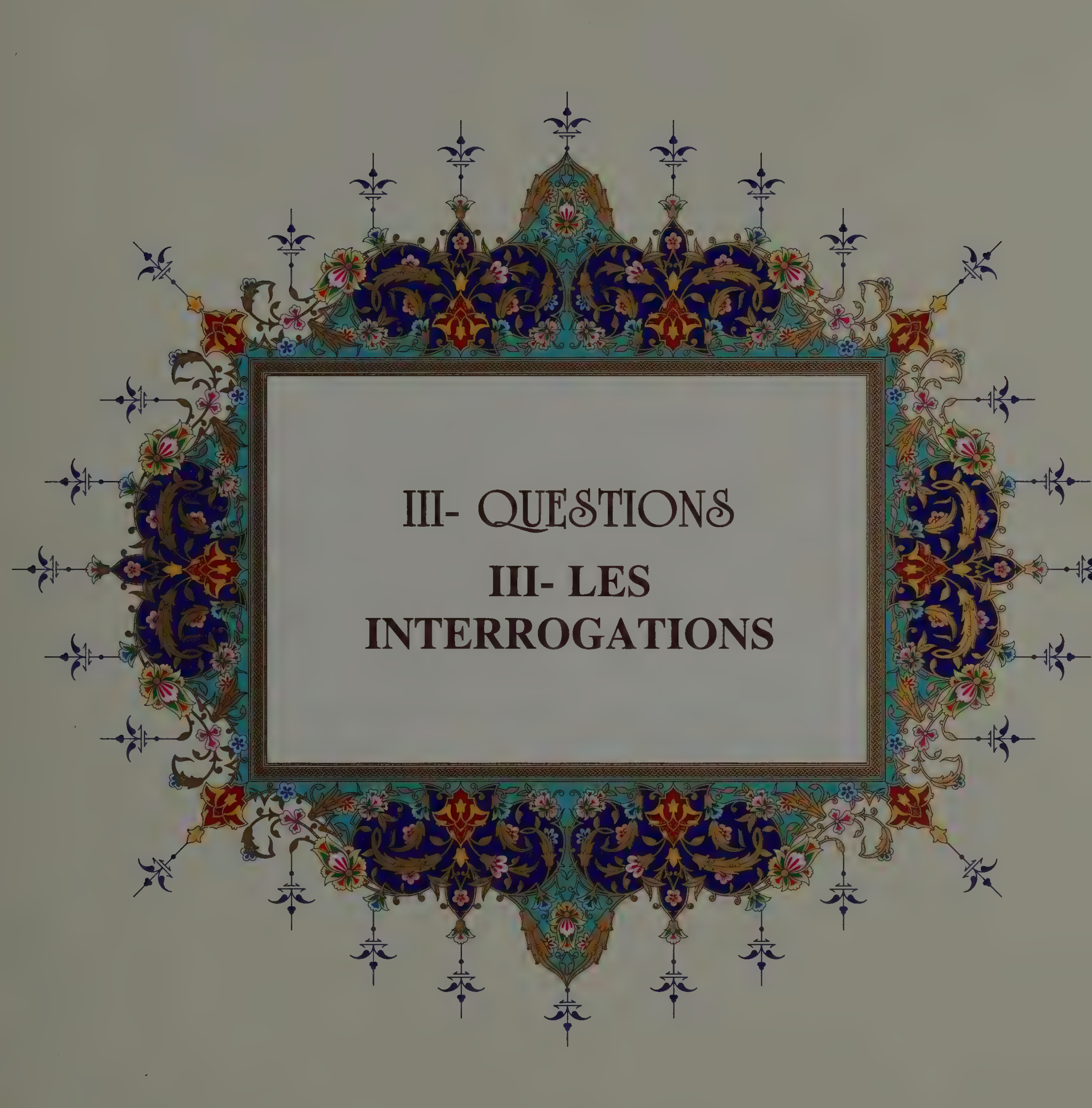
فَكَّرَتْ فِي الدِّينِ أَقْوَامٌ كَمَا   حَارَ بَيْنَ الشَّكِّ وَالْقَطْعِ فَرِيقْ
فَإِذَا الْهَاتِفُ يَدْعُوهُمْ أَيَا   بُلْهُ لَا هَذَا وَلَا ذَاكَ الطَّرِيقْ

Certains méditent sur la foi et la religion.
D'autres hésitent entre doute et certitude.
Soudain, surgi de nulle part, un crieur annoncera :
«Ô ignorants ! la bonne voie n'est ni l'une ni l'autre !»

الفصل الرابع: حقائق الحیاة الاجتماعیة

III- QUESTIONS
III- LES INTERROGATIONS

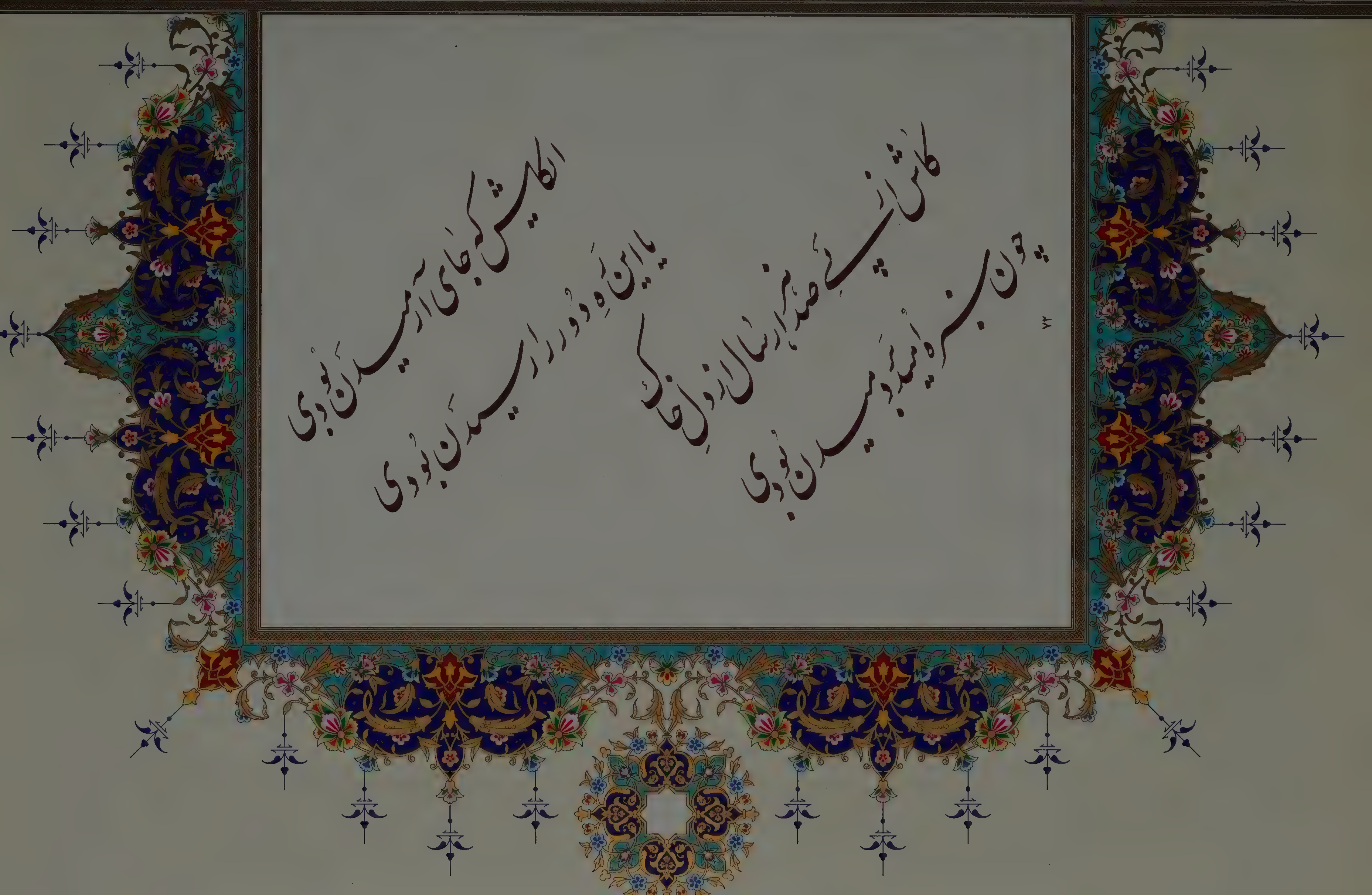

هر چند که موی و روی زیباست مرا
چون لاله رخ و چو سرو بالاست مرا
معلوم نشد که در طربخانهٔ خاک
نقاش ازل بهر چه آراست مرا

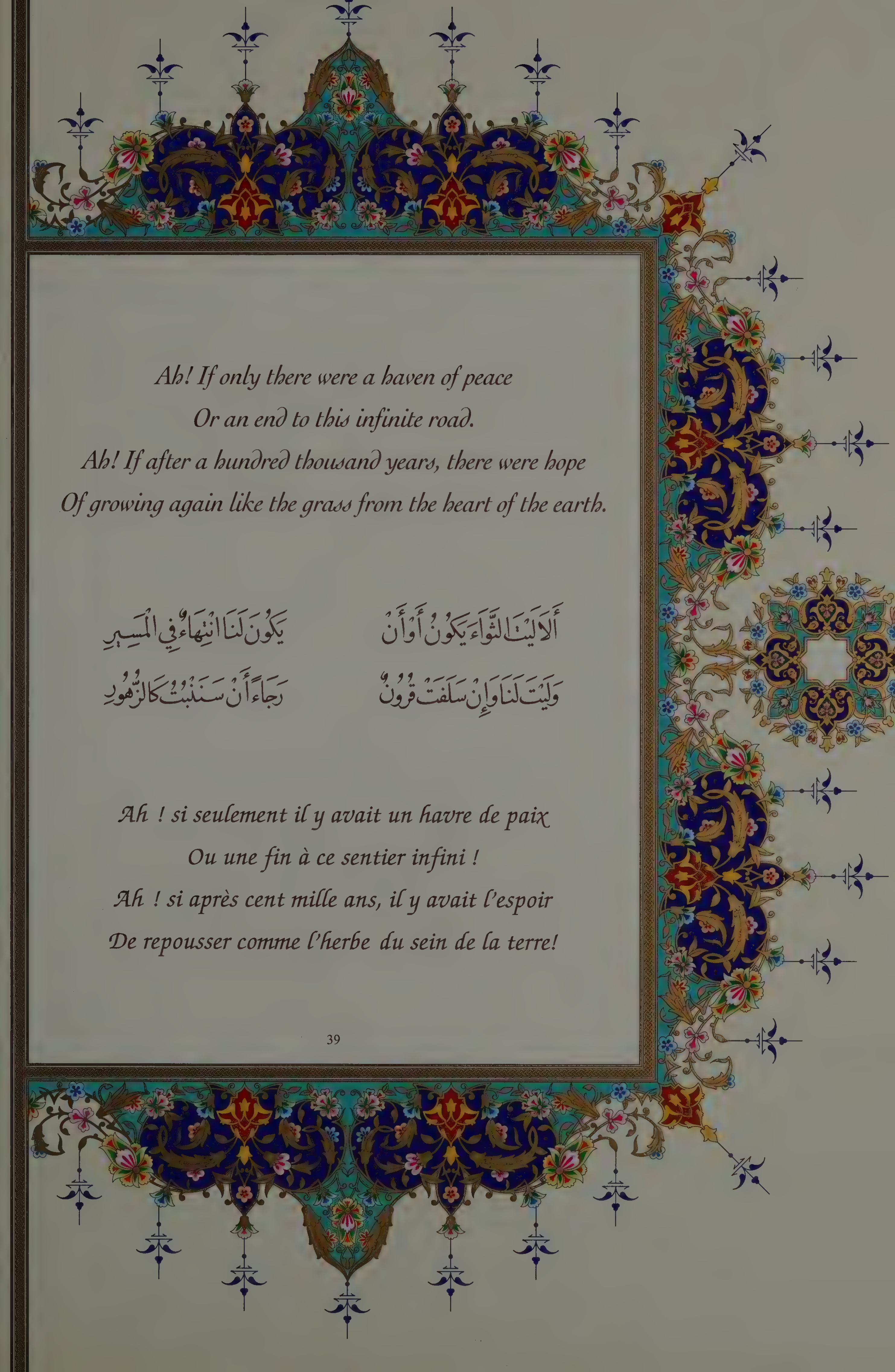
Although I have fine hair, a handsome face,
Cheeks fresh as a tulip, and the stature of a cypress,
No one knows why, on this earth as in a pleasure house,
The eternal Painter has drawn me so well!

لِي وَجهٌ يَبدُو جَمِيلاً كَوَردٍ وَقَوَامٌ يُبدِي اعتِدَالَ الأَغصُنِ
لَستُ أَدرِي وَكَيفَ أَدرِي لِمَاذَا هَكَذَا قَد زَانَ المُصَوِّرُ حُسنِي

Bien que j'aie de beaux cheveux, un visage harmonieux,
Des joues fraîches comme une tulipe et la stature d'un cyprès,
Nul ne sait pourquoi sur terre, comme dans un lieu de plaisirs,
Le Peintre éternel m'a si bien dessiné !

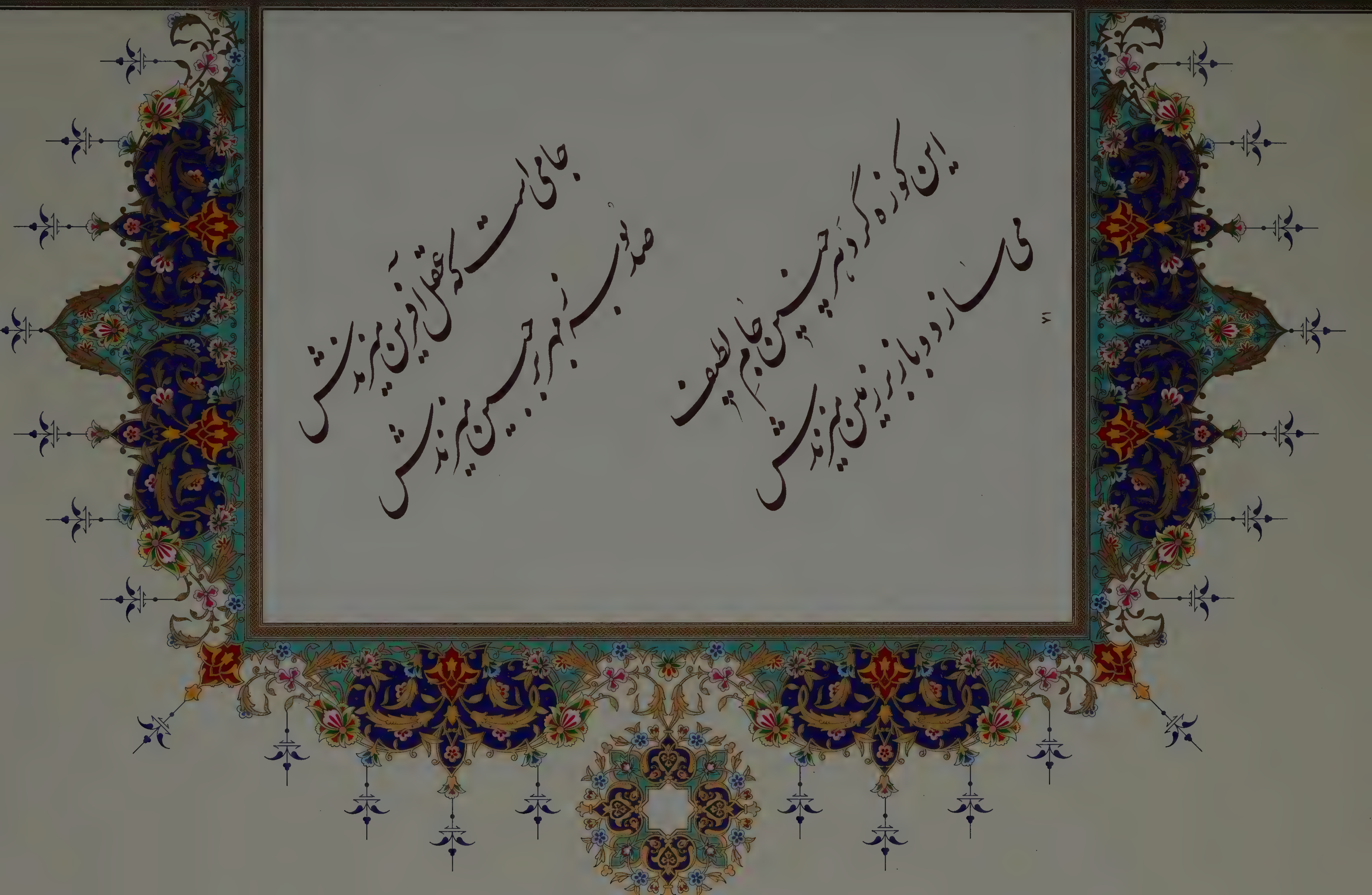
ای کاش که جای آرمیدن بودی
یا این ره دور را رسیدن بودی
کاش از پی صد هزار سال از دل خاک
چون سبزه امید بردمیدن بودی

Ah! If only there were a haven of peace
Or an end to this infinite road.
Ah! If after a hundred thousand years, there were hope
Of growing again like the grass from the heart of the earth.

أَلَا لَيْتَ الثَّوَاءَ يَكُونُ أَوْ أَنْ يَكُونَ لَنَا انْتِهَاءٌ فِي الْمَسِيرِ
وَلَيْتَ لَنَا وَإِنْ سَلَفَتْ قُرُونٌ رَجَاءً أَنْ سَنَنْبُتُ كَالزُّهُورِ

Ah ! si seulement il y avait un havre de paix
Ou une fin à ce sentier infini !
Ah ! si après cent mille ans, il y avait l'espoir
De repousser comme l'herbe du sein de la terre!

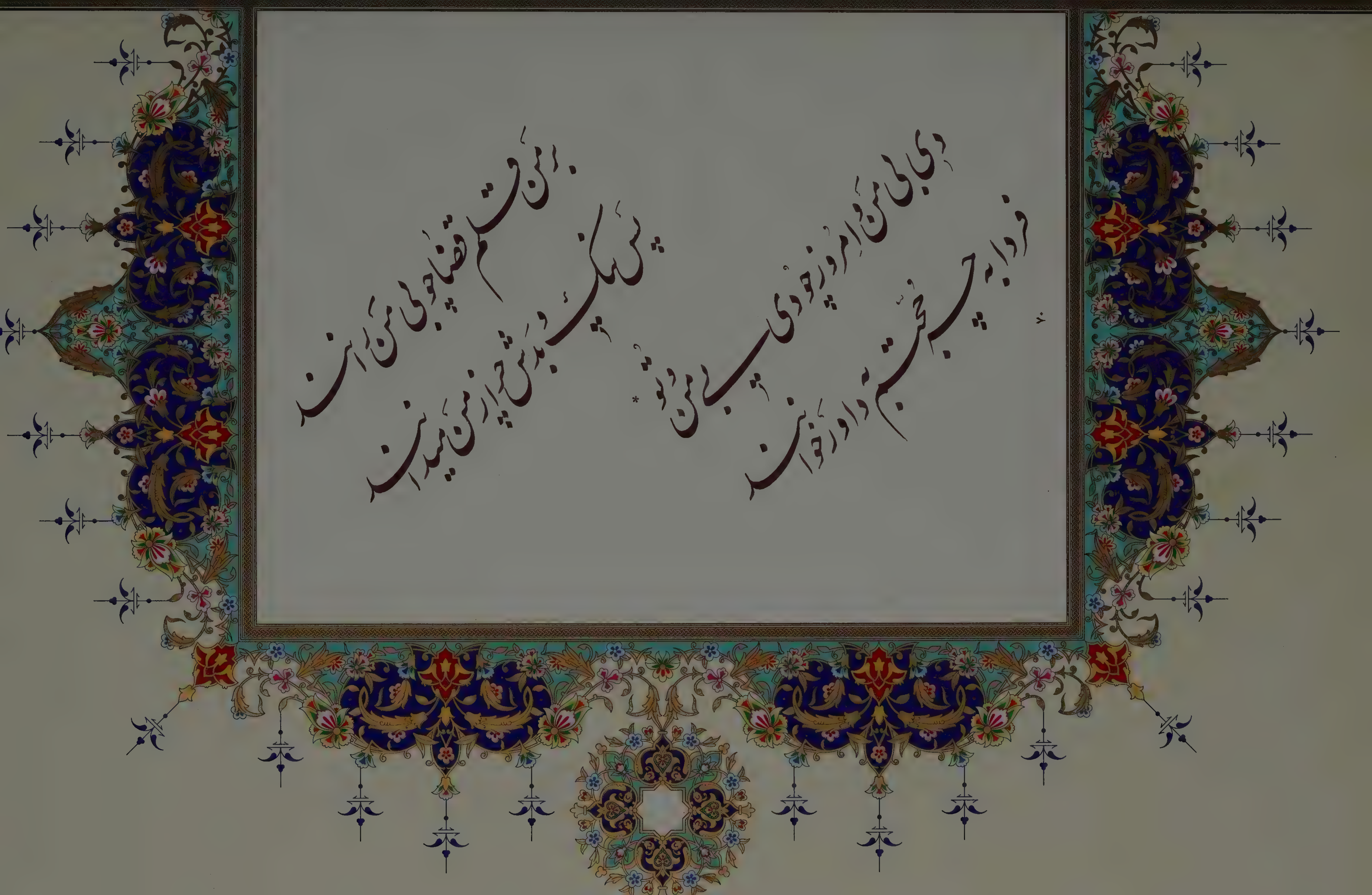

جامی است که عقل آفرین می‌زندش
صد بوسه ز مهر بر جبین می‌زندش
این کوزه‌گر دهر چنین جام لطیف
می‌سازد و باز بر زمین می‌زندش

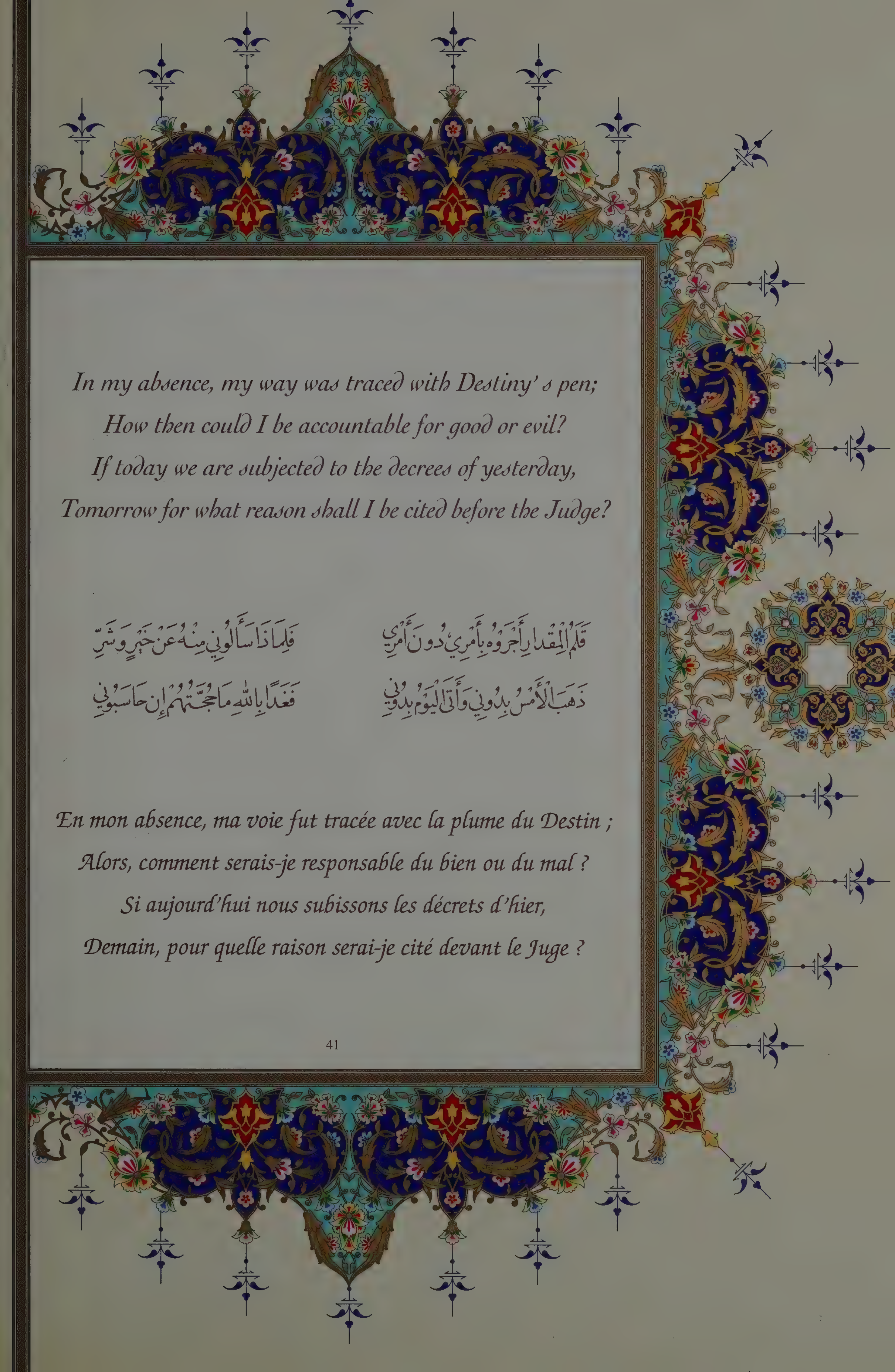
Here is a cup! Reason admires it
And tenderly poses a hundred kisses on its brow.
The eternal Potter makes such a fine cup,
Then throws it to the ground and shatters it.

وَجَامٍ يَرُوقُ الْعَقْلَ لُطْفًا وَرِقَّةً ... وَيَهْفُو عَلَيْهِ الْقَلْبُ مِنْ شِدَّةِ الْحُبِّ
تَفَنَّنَ خَزَّافُ الْوُجُودِ بِصُنْعِهِ ... وَيَكْسِرُهُ مِنْ بَعْدِ ذَاكَ عَلَى التُّرْبِ

Voilà une coupe ! La raison l'admire
Et tendrement lui donne cent baisers sur le front !
Le Potier éternel fait une coupe aussi fine,
Puis la jette à terre et la brise !

بر من قلم قضا چو بی من رانند
پس نیک و بدش چرا ز من میدانند
دی بی من امروز چو دی بی من و تو
فردا به چه حجتم به داور خوانند

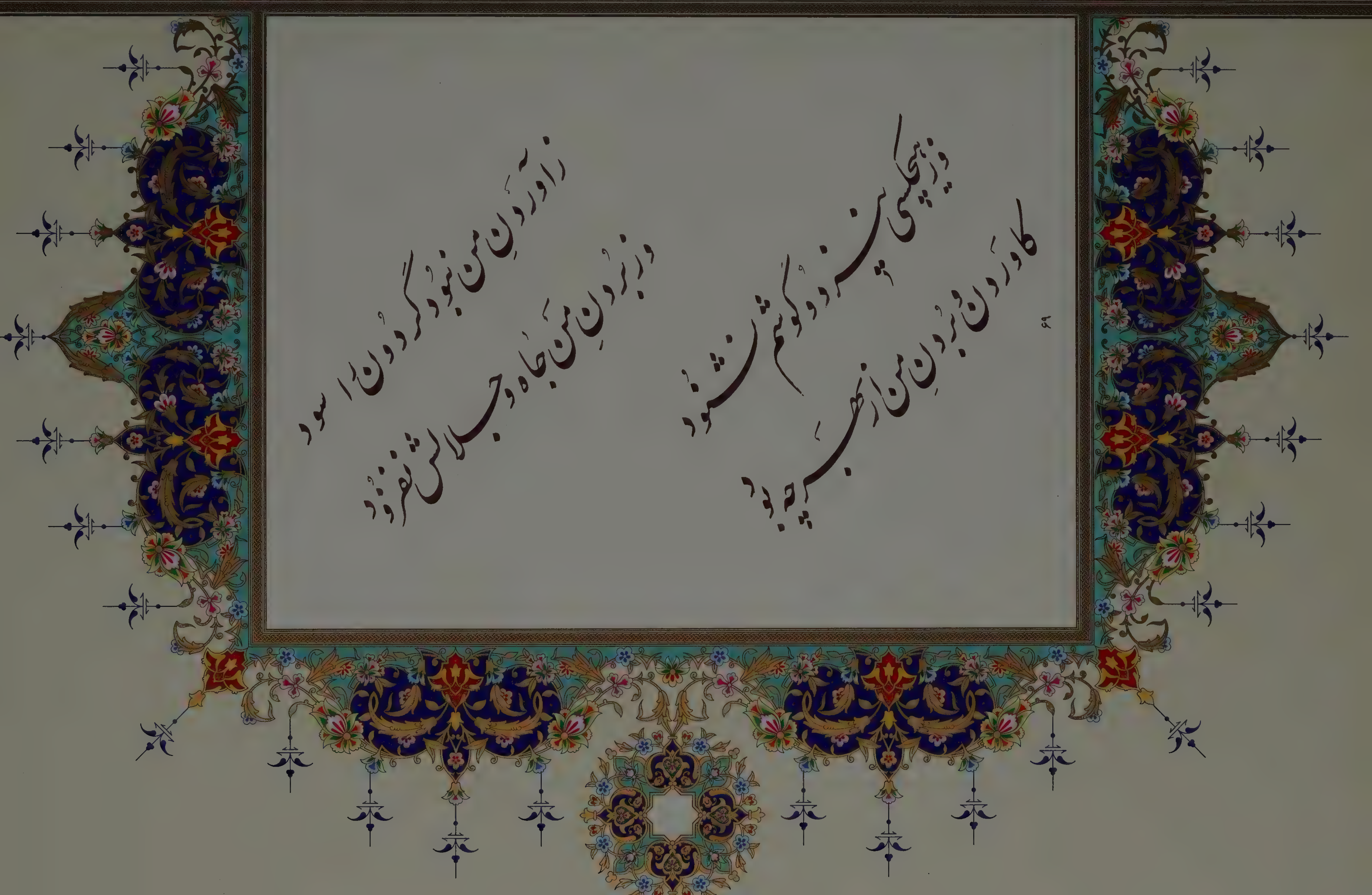

In my absence, my way was traced with Destiny' s pen;
How then could I be accountable for good or evil?
If today we are subjected to the decrees of yesterday,
Tomorrow for what reason shall I be cited before the Judge?

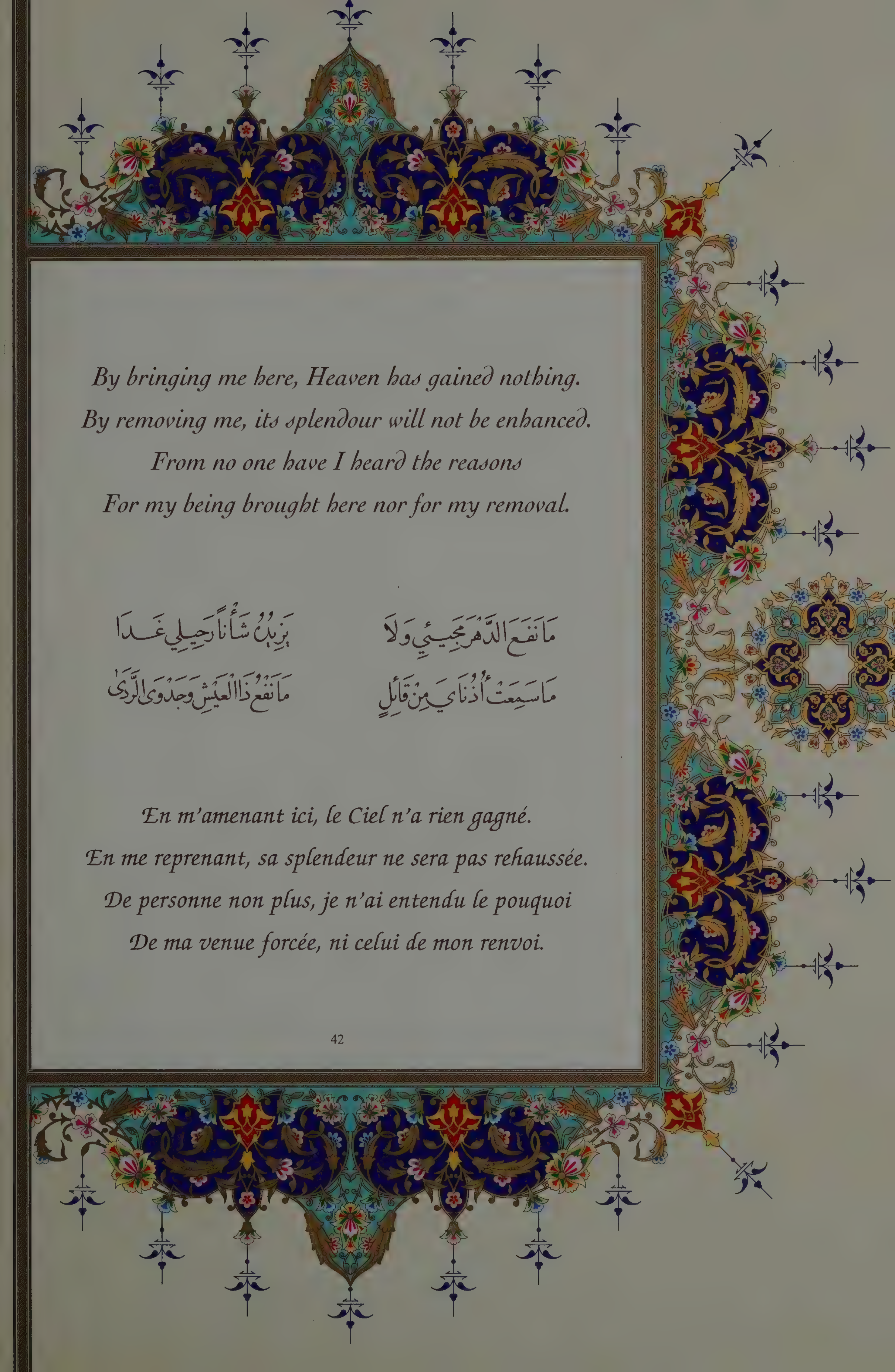
قَلَمُ المِقدارِ أَجرَوهُ بِأَمرِي دونَ أَمرِي فَلِماذا سَأَلوني مِنهُ عَن خَيرٍ وَشَرٍّ

ذَهَبَ الأَمسُ بِدوني وَأَتَى اليَومُ بِدوني فَغَدًا بِاللهِ ما حُجَّتُهُم إِن حاسَبوني

En mon absence, ma voie fut tracée avec la plume du Destin ;
Alors, comment serais-je responsable du bien ou du mal ?
Si aujourd'hui nous subissons les décrets d'hier,
Demain, pour quelle raison serai-je cité devant le Juge ?

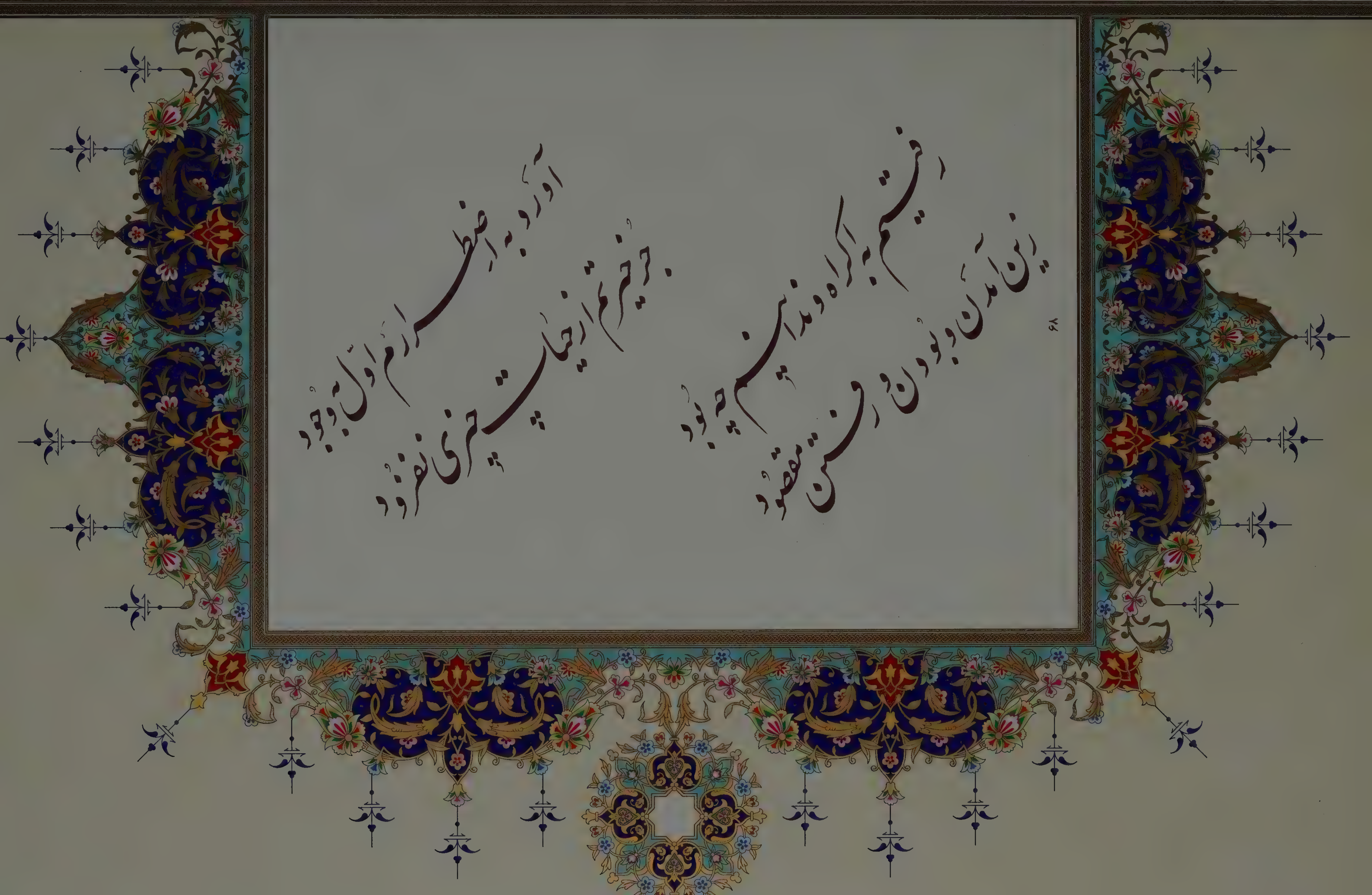
ز آوردن من نبود گردون را سود
وز بردن من جاه و جلالش نفزود
وز هیچ کسی نیز دو گوشم نشنود
کآوردن و بردن من از بهر چه بود

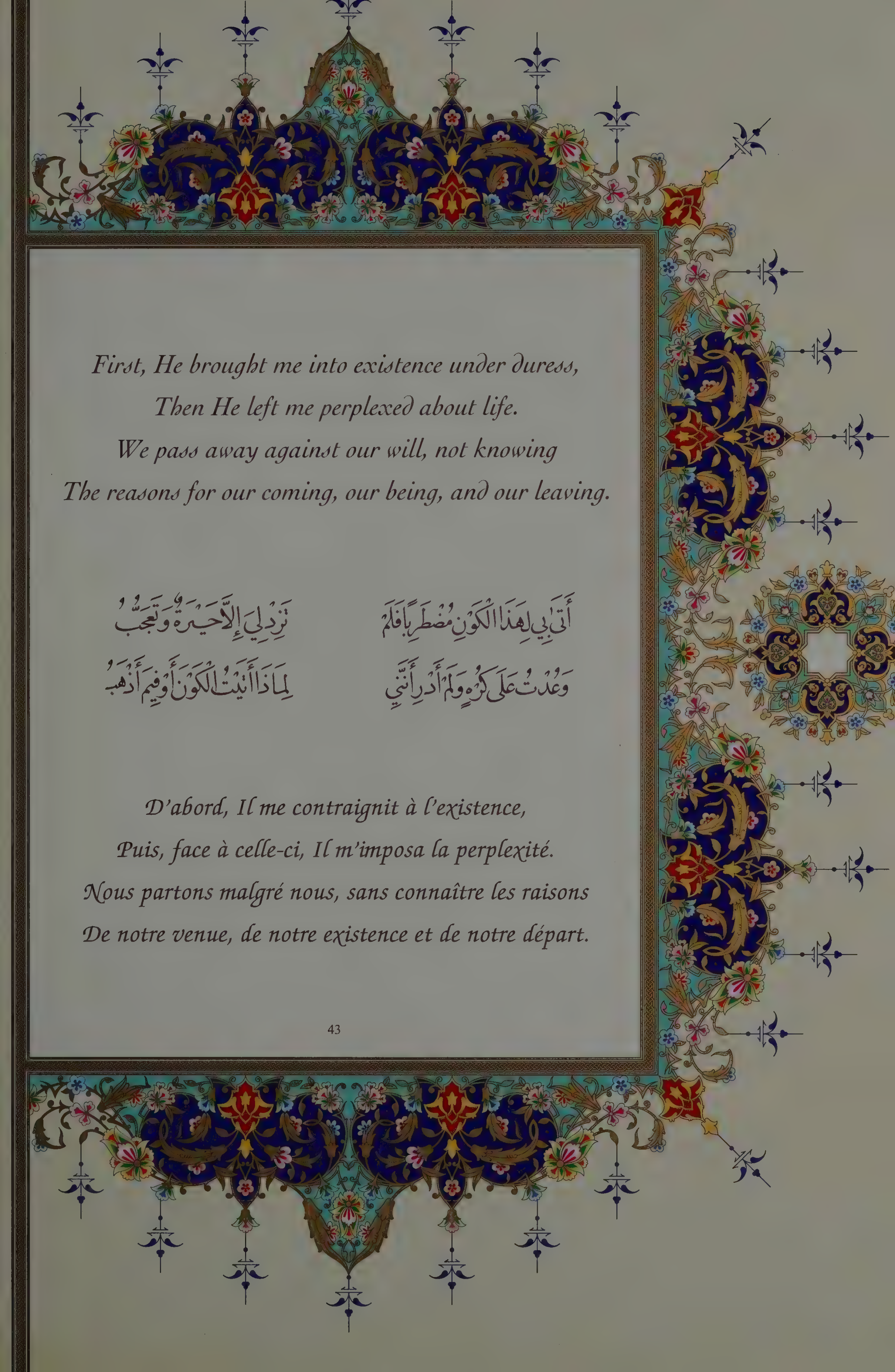

By bringing me here, Heaven has gained nothing.
By removing me, its splendour will not be enhanced.
From no one have I heard the reasons
For my being brought here nor for my removal.

مَا نَفَعَ الدَّهْرَ مَجِيئِي وَلَا يَزِيدُ شَأْنًا رَحِيلِي غَدَا
مَا سَمِعَتْ أُذُنَايَ مِنْ قَائِلٍ مَا نَفْعُ ذَا الْعَيْشِ وَجَدْوَى الرَّدَى

En m'amenant ici, le Ciel n'a rien gagné.
En me reprenant, sa splendeur ne sera pas rehaussée.
De personne non plus, je n'ai entendu le pouquoi
De ma venue forcée, ni celui de mon renvoi.

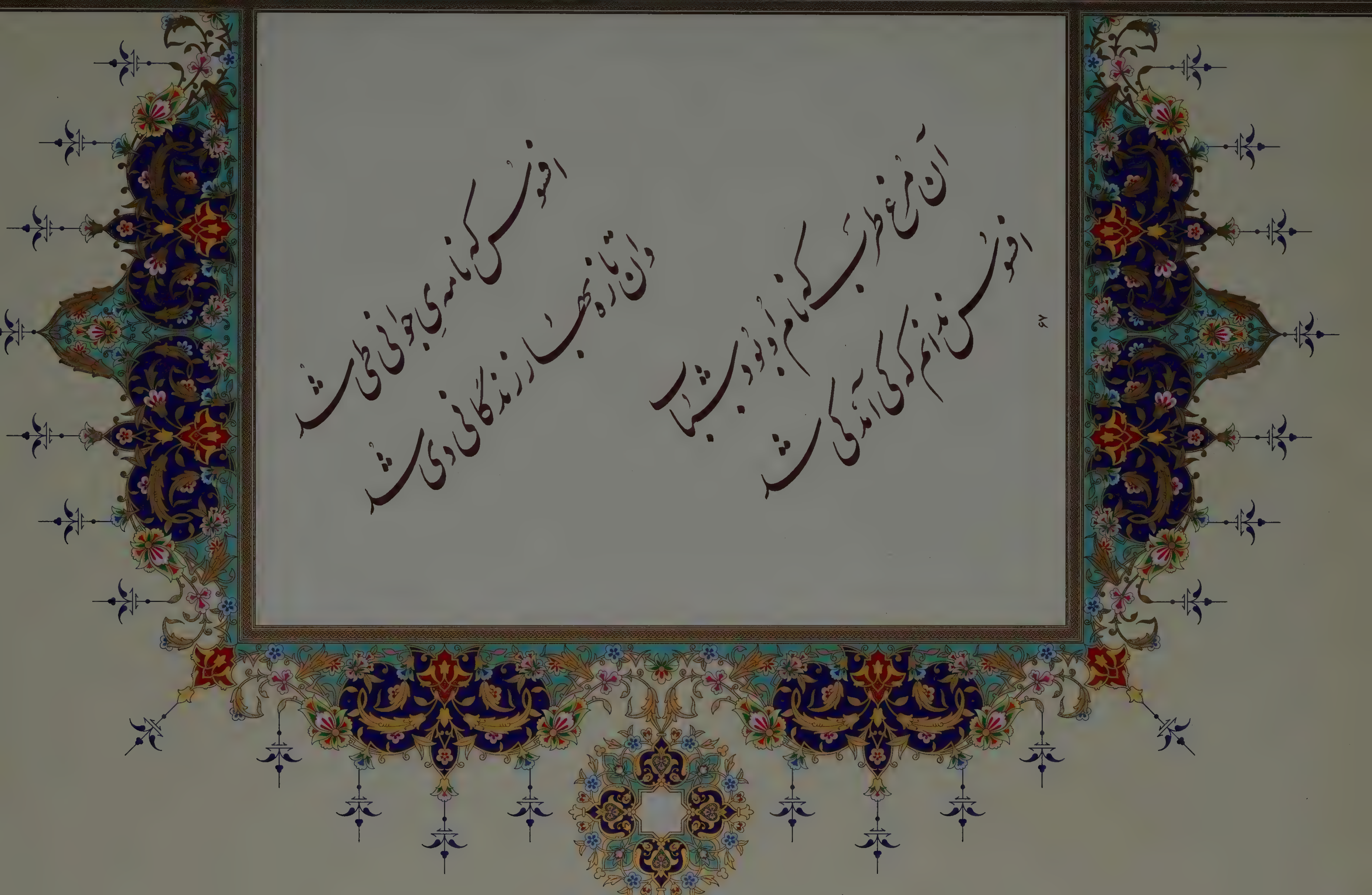

آورد به اضطرارم اول به وجود
جز حیرتم از حیات چیزی نفزود
رفتیم به اکراه و ندانیم چه بود
زین آمدن و بودن و رفتن مقصود

First, He brought me into existence under duress,
Then He left me perplexed about life.
We pass away against our will, not knowing
The reasons for our coming, our being, and our leaving.

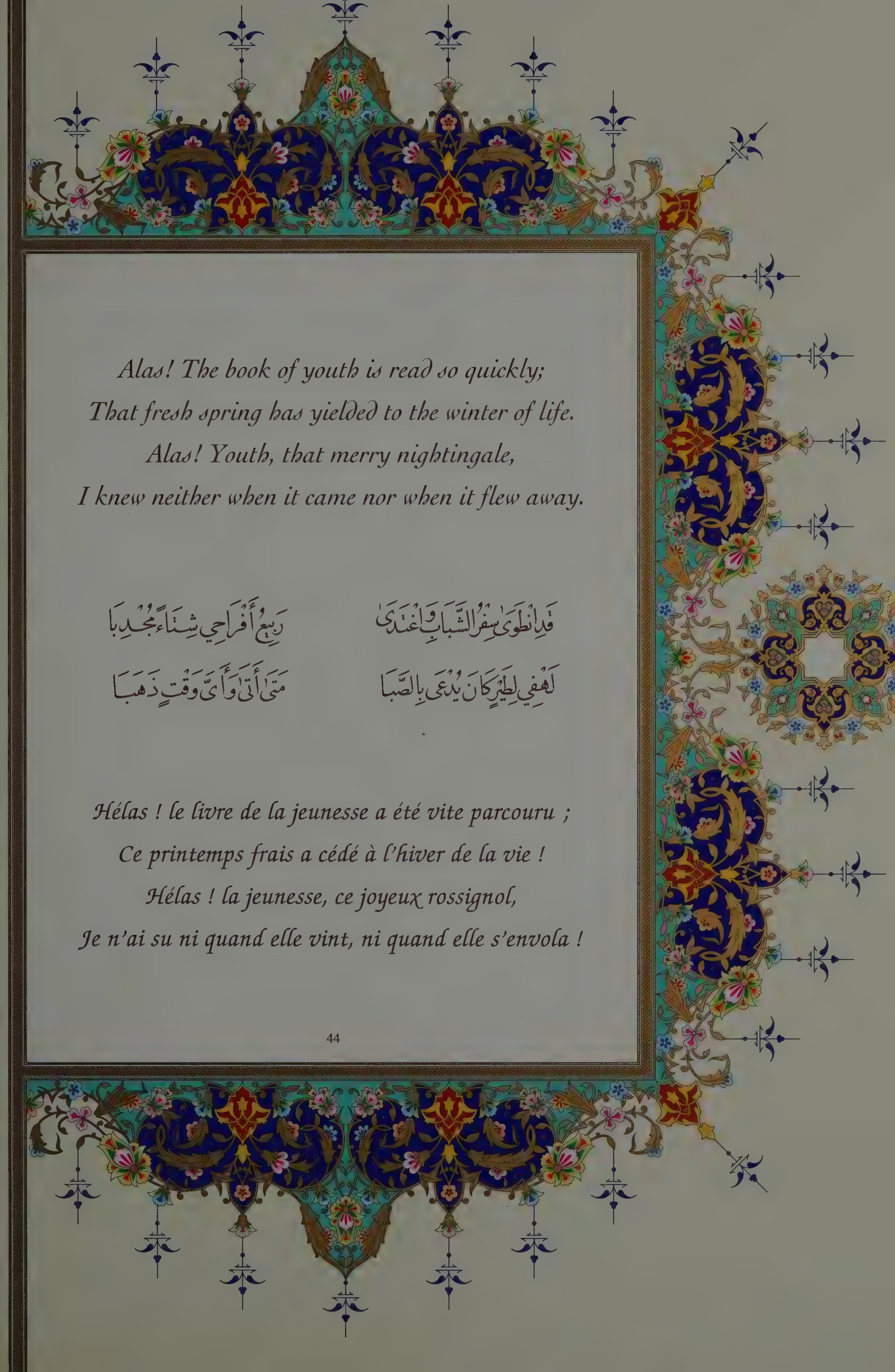
أَتَى بِي لِهَذَا الكَوْنِ مُضْطَرًّا فَلَمْ ... تَزِدْنِيَ إِلَّا الحَيْرَةَ وَتَعَجُّبُ
وَعُدْتُ عَلَى كُرْهٍ وَلَمْ أَدْرِ أَنَّنِي ... لِمَاذَا أَتَيْتُ الكَوْنَ أَوْ فِيمَ أَذْهَبُ

D'abord, Il me contraignit à l'existence,
Puis, face à celle-ci, Il m'imposa la perplexité.
Nous partons malgré nous, sans connaître les raisons
De notre venue, de notre existence et de notre départ.

افسوس که نامهٔ جوانی طی شد
وان تازه بهار زندگانی دی شد

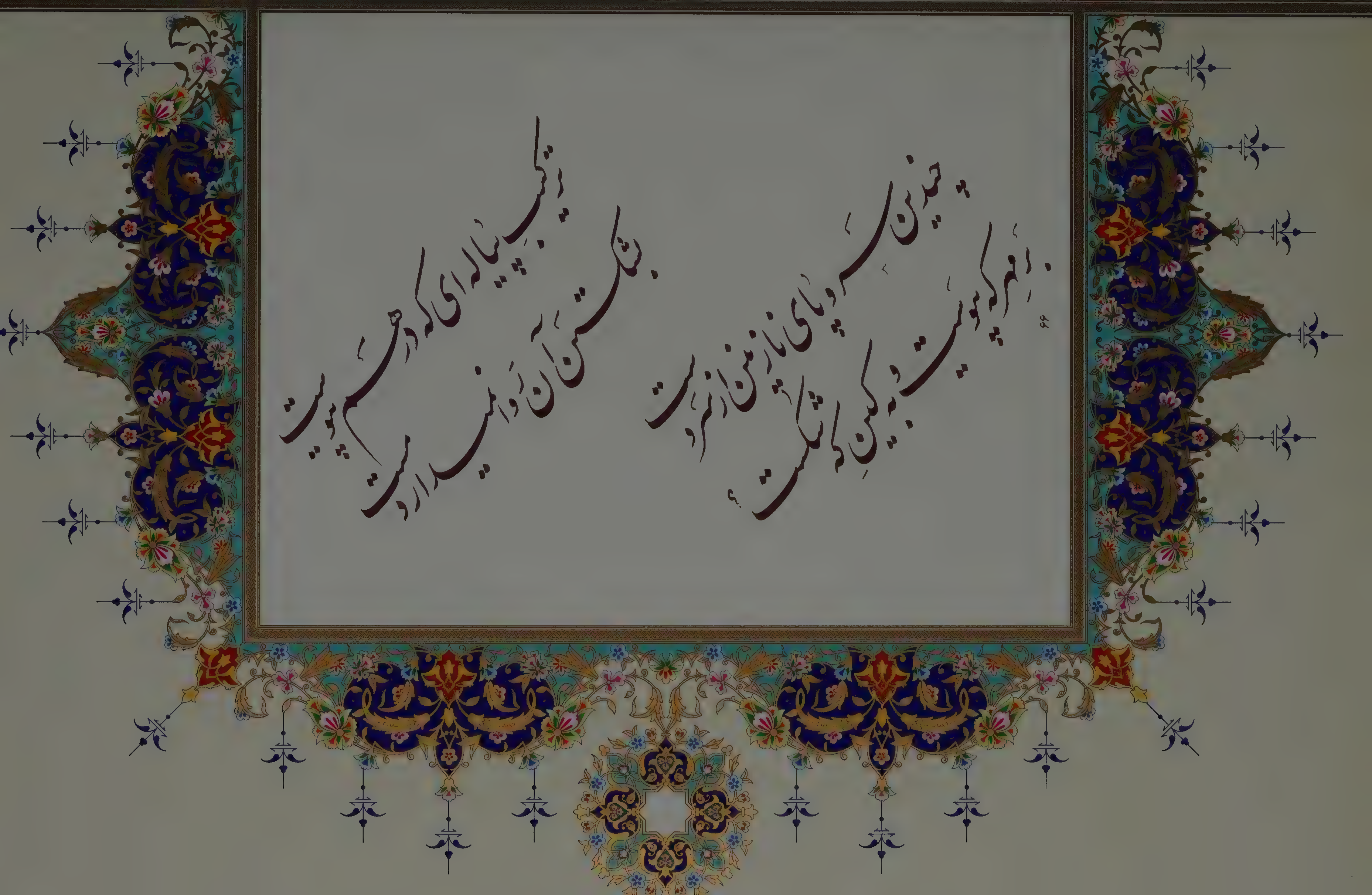
آن مرغ طرب که نام او بود شباب
افسوس ندانم که کی آمد کی شد

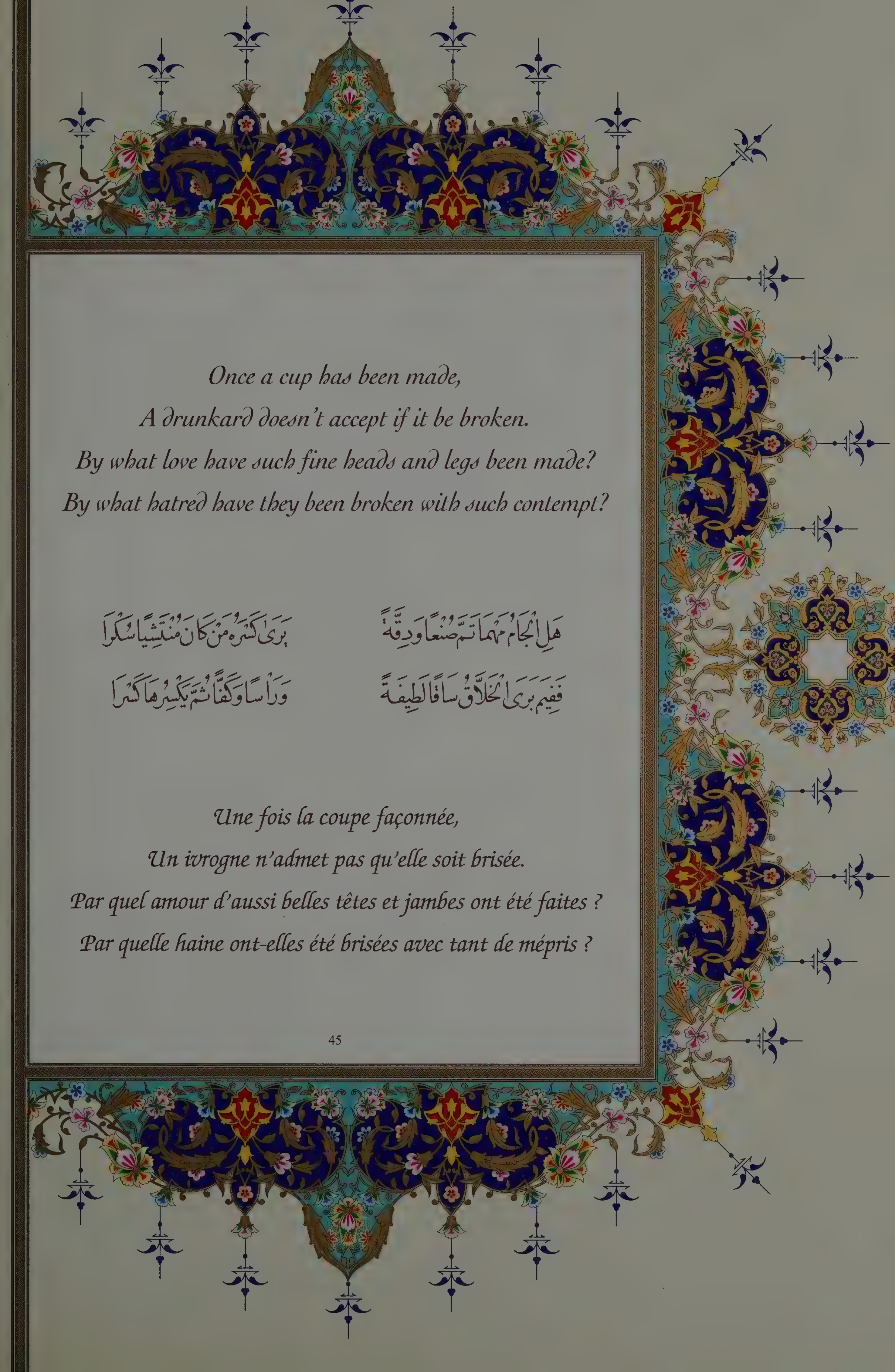
Alas! The book of youth is read so quickly;
That fresh spring has yielded to the winter of life.
Alas! Youth, that merry nightingale,
I knew neither when it came nor when it flew away.

قد انطوى سفر الشباب واغتدى　ربيع أفراحي شتاء مجدبا
لهفي لطير كان يدعى بالصبا　متى أتى وأي وقت ذهبا

Hélas ! le livre de la jeunesse a été vite parcouru ;
Ce printemps frais a cédé à l'hiver de la vie !
Hélas ! la jeunesse, ce joyeux rossignol,
Je n'ai su ni quand elle vint, ni quand elle s'envola !

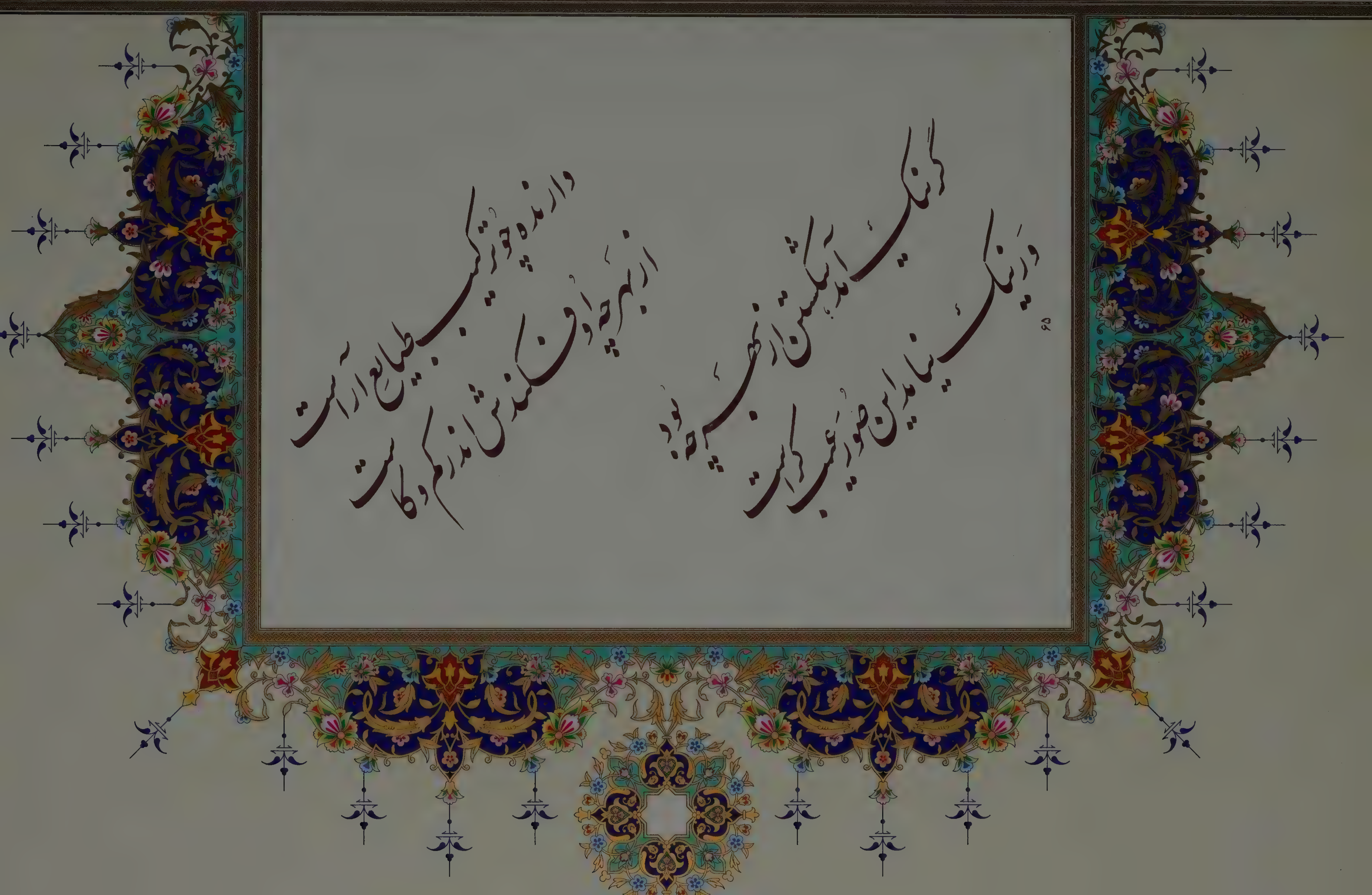
ترکیب پیاله‌ای که درهم پیوست
بشکستن آن روا نمی‌دارد مست
چندین سر و پای نازنین از سر دست
بر مهر که پیوست و به کین که شکست

Once a cup has been made,
A drunkard doesn't accept if it be broken.
By what love have such fine heads and legs been made?
By what hatred have they been broken with such contempt?

هَلِ الْجَامُ مَهْمَا تَمَّ صُنْعًا وَدِقَّةً ‏ يَرَى كَسْرَهُ مَنْ كَانَ مُنْتَشِيًا سُكْرَا
فَفِيمَ بَرَى الْخَلَّاقُ سَاقًا لَطِيفَةً ‏ وَرَأْسًا وَكَفًّا ثُمَّ يَكْسِرُهَا كَسْرَا

Une fois la coupe façonnée,
Un ivrogne n'admet pas qu'elle soit brisée.
Par quel amour d'aussi belles têtes et jambes ont été faites ?
Par quelle haine ont-elles été brisées avec tant de mépris ?

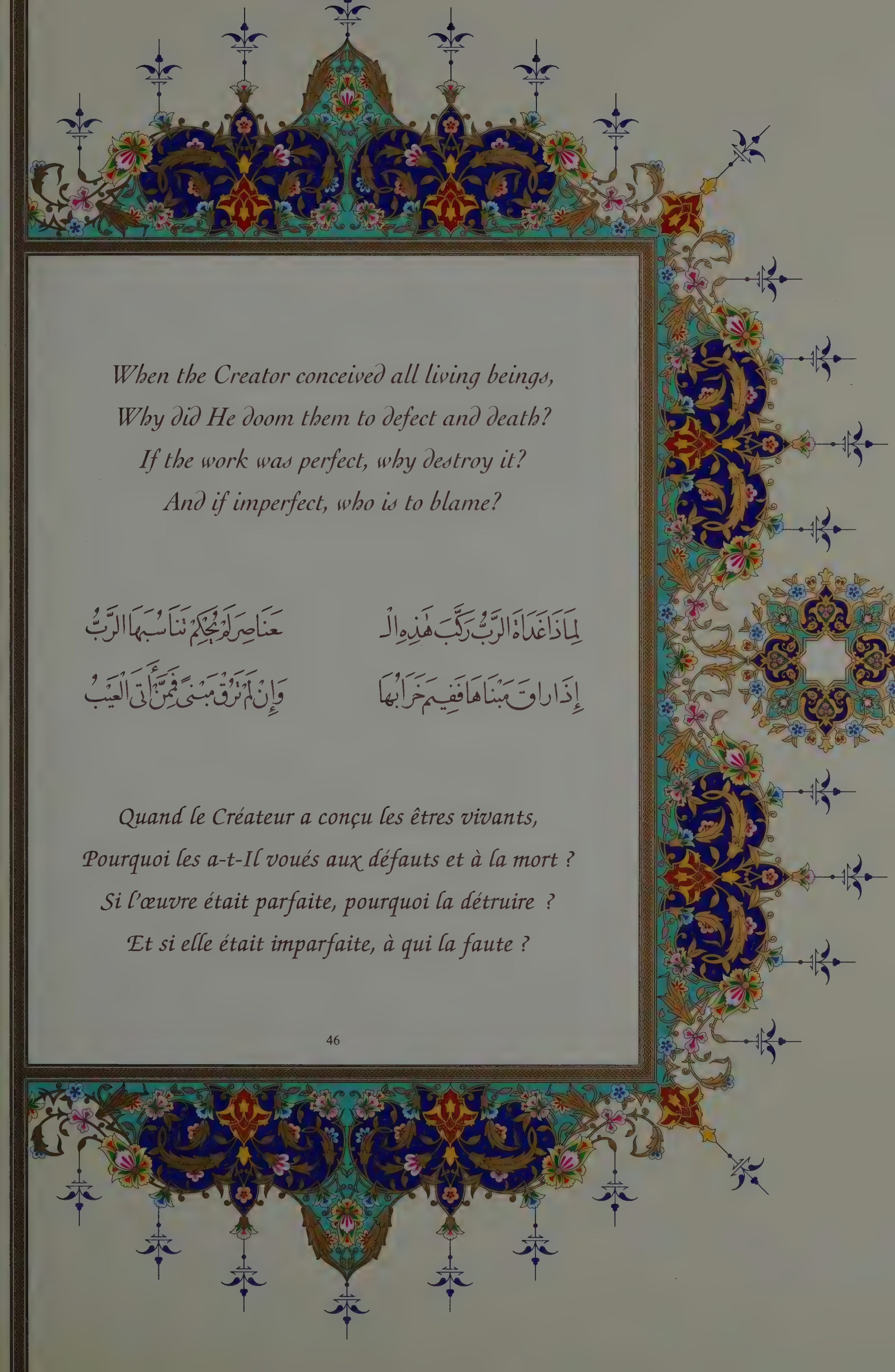

دارنده چو ترکیب طبایع آراست

از بهر چه او فکندش اندر کم و کاست

گر نیک آمد شکستن از بهر چه بود

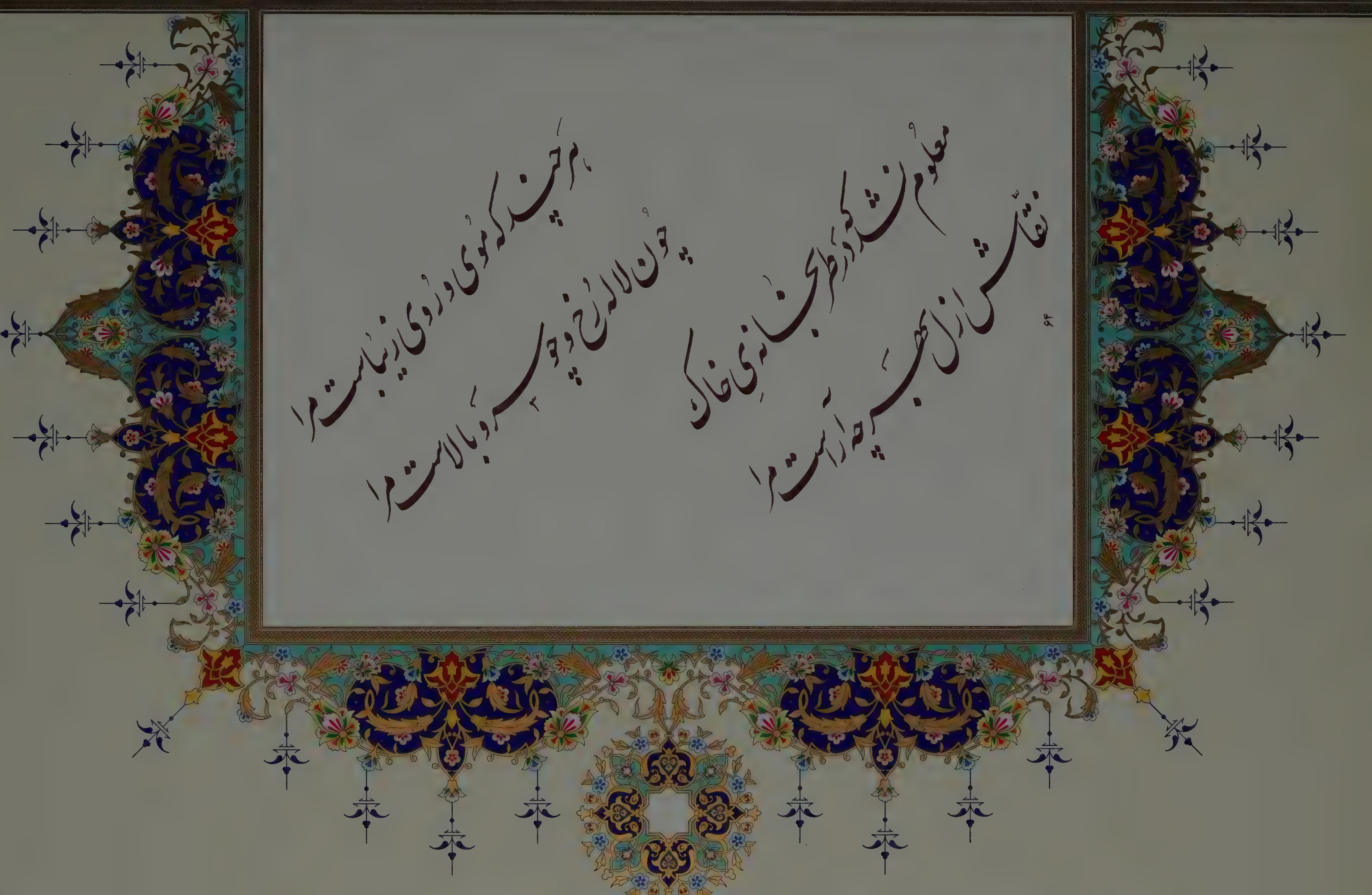
ور نیک نیامد این صور عیب کراست

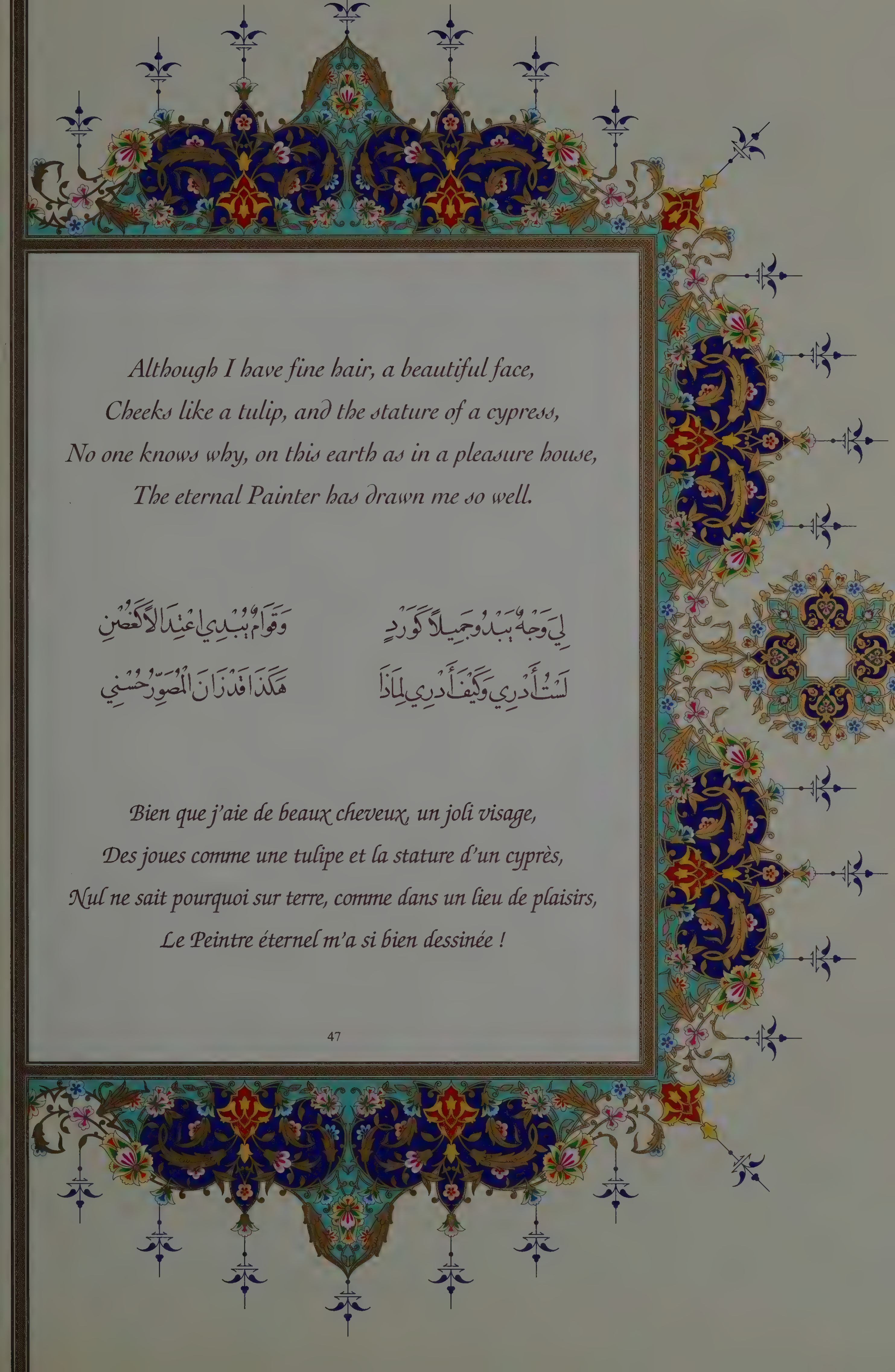
When the Creator conceived all living beings,
Why did He doom them to defect and death?
If the work was perfect, why destroy it?
And if imperfect, who is to blame?

لماذا غداةَ الربُّ ركّبَ هذهِ الـ   عناصرَ لم يُحكِم تناسُبَها الربُّ
إذا راقَ مبناها ففيمَ خرابُها   وإن لم تَرُقْ مبنىً فممَّنْ أتى العيبُ

Quand le Créateur a conçu les êtres vivants,
Pourquoi les a-t-Il voués aux défauts et à la mort ?
Si l'œuvre était parfaite, pourquoi la détruire ?
Et si elle était imparfaite, à qui la faute ?

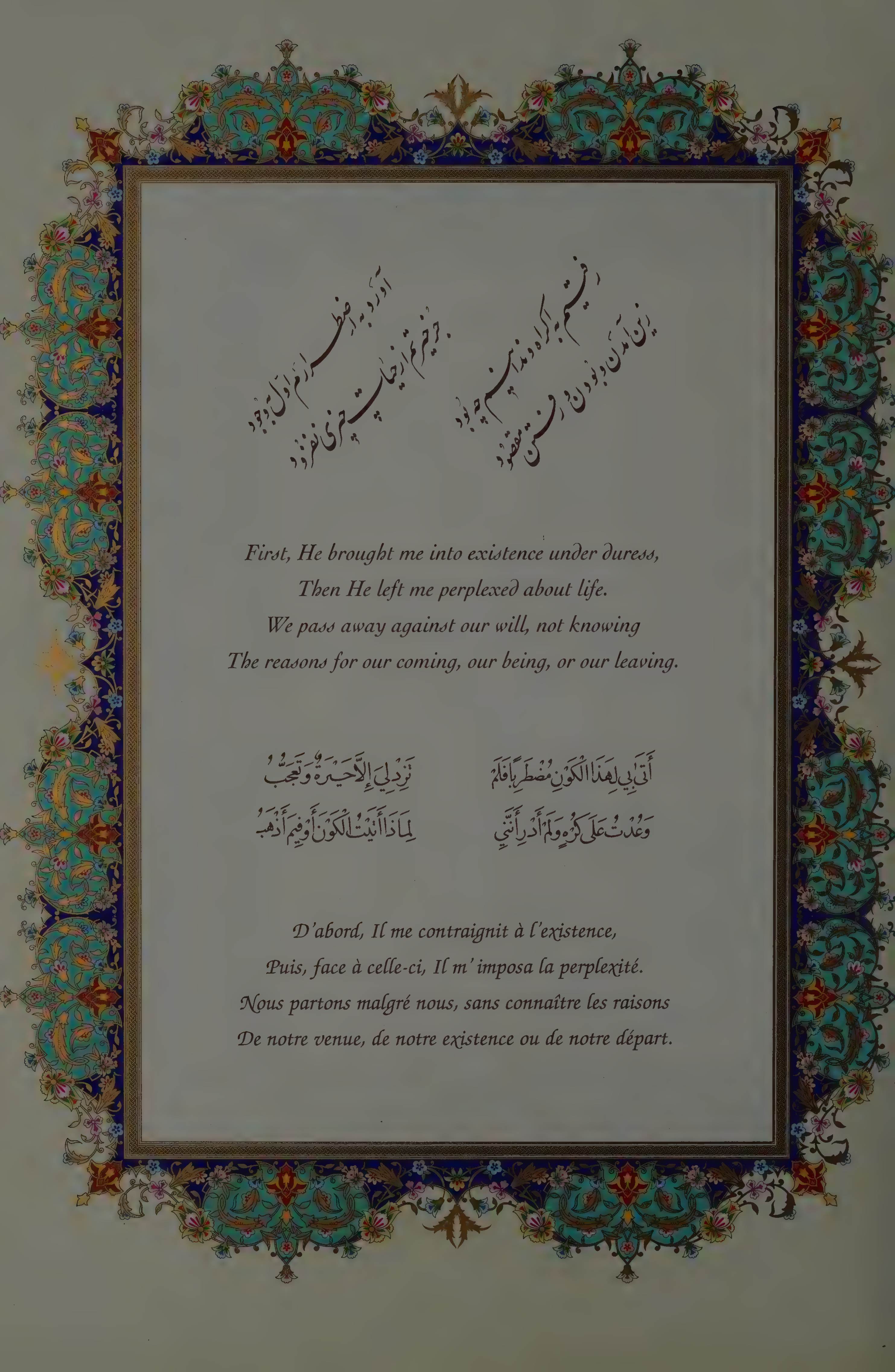
هر چند که موی و روی زیباست مرا
چون لاله رخ و چو سرو بالاست مرا
معلوم نشد که در طربخانهٔ خاک
نقّاش ازل بهر چه آراست مرا

Although I have fine hair, a beautiful face,
Cheeks like a tulip, and the stature of a cypress,
No one knows why, on this earth as in a pleasure house,
The eternal Painter has drawn me so well.

لِي وَجْهٌ يَبْدُو جَمِيلاً كَوَرْدٍ　　وَقَوَامٌ يُبْدِي اعْتِدَالَ الأَغْصُنِ
لَسْتُ أَدْرِي وَكَيْفَ أَدْرِي لِمَاذَا　　هَكَذَا قَدْ زَانَ الْمُصَوِّرُ حُسْنِي

Bien que j'aie de beaux cheveux, un joli visage,
Des joues comme une tulipe et la stature d'un cyprès,
Nul ne sait pourquoi sur terre, comme dans un lieu de plaisirs,
Le Peintre éternel m'a si bien dessinée !

آورد به اضطرارم اول به وجود
جز حیرتم از حیات چیزی نفزود
رفتیم به اکراه و ندانیم چه بود
زین آمدن و بودن و رفتن مقصود

First, He brought me into existence under duress,
Then He left me perplexed about life.
We pass away against our will, not knowing
The reasons for our coming, our being, or our leaving.

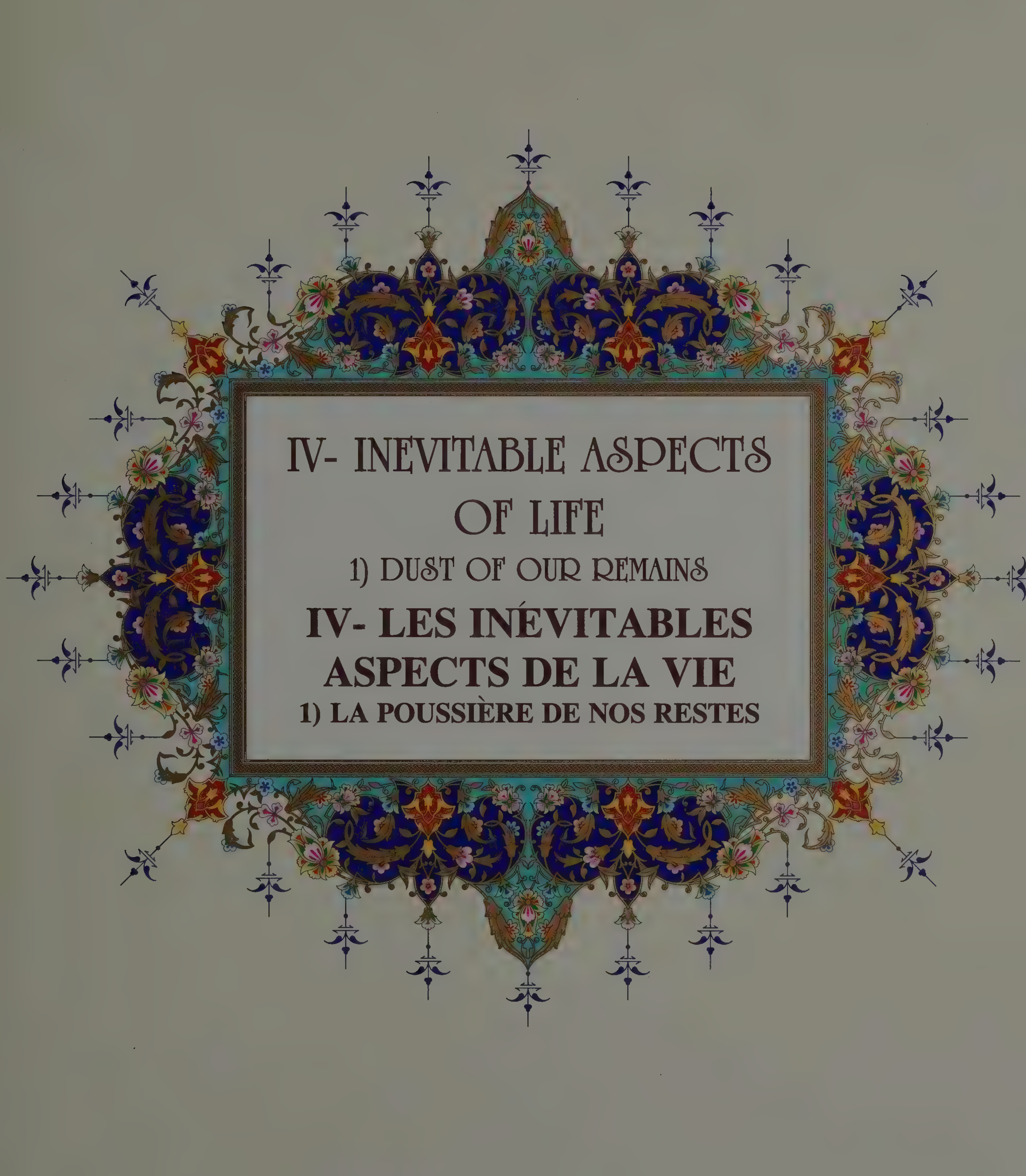
أَتَى بِي لِهَذَا الكَوْنِ مُضطَرًّا فَلَمْ تَزِدْ لِيَ إِلَّا الحَيرَةُ وَتَعَجُّبُ
وَعُدْتُ عَلَى كُرْهٍ وَلَمْ أَدْرِ أَنَّنِي لِمَاذَا أَتَيْتُ الكَوْنَ أَوْ فِيمَ أَذْهَبُ

D'abord, Il me contraignit à l'existence,
Puis, face à celle-ci, Il m' imposa la perplexité.
Nous partons malgré nous, sans connaître les raisons
De notre venue, de notre existence ou de notre départ.

الفصل الثالث: التساؤلات

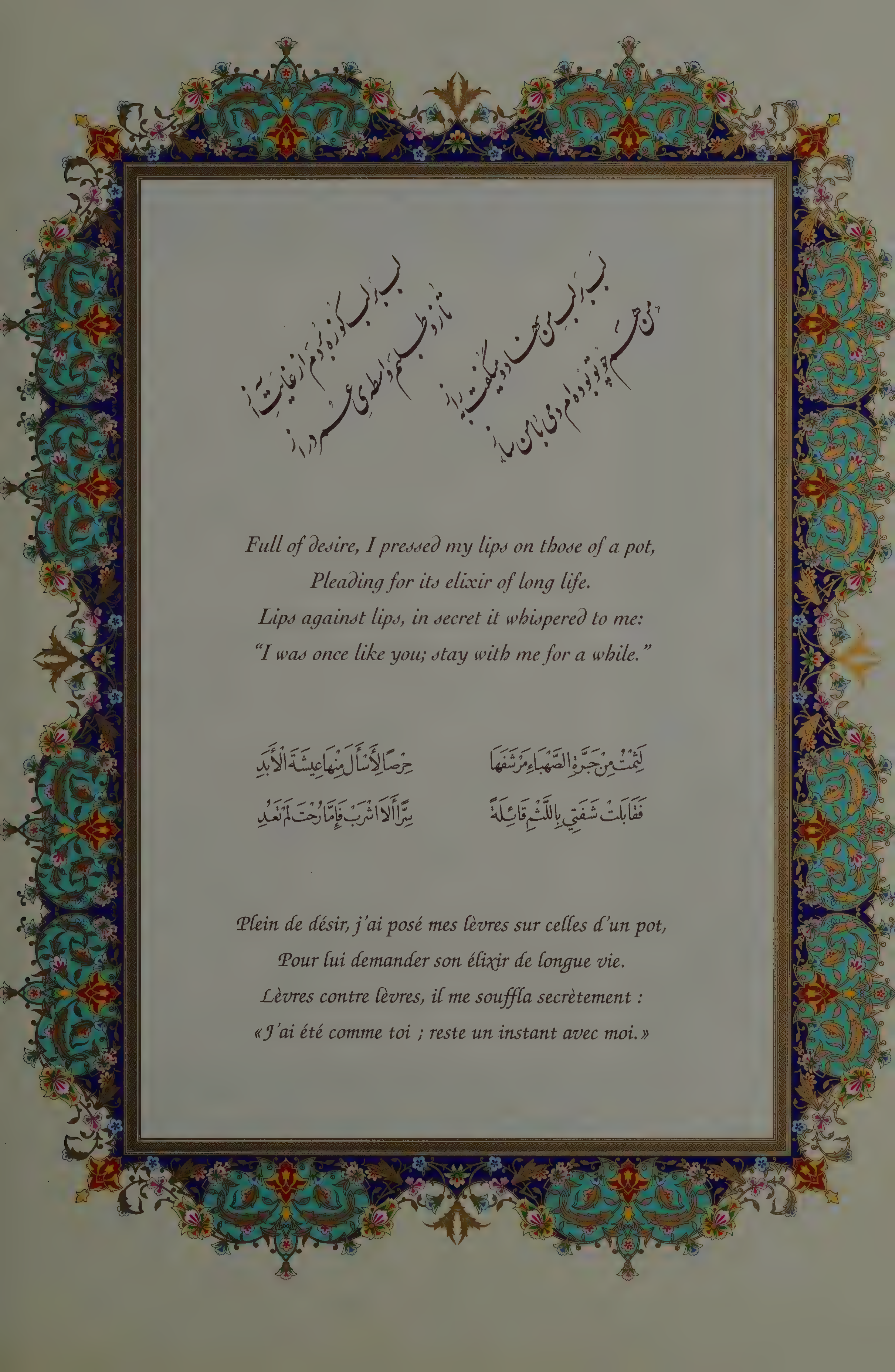
IV- INEVITABLE ASPECTS OF LIFE

1) DUST OF OUR REMAINS

IV- LES INÉVITABLES ASPECTS DE LA VIE

1) LA POUSSIÈRE DE NOS RESTES

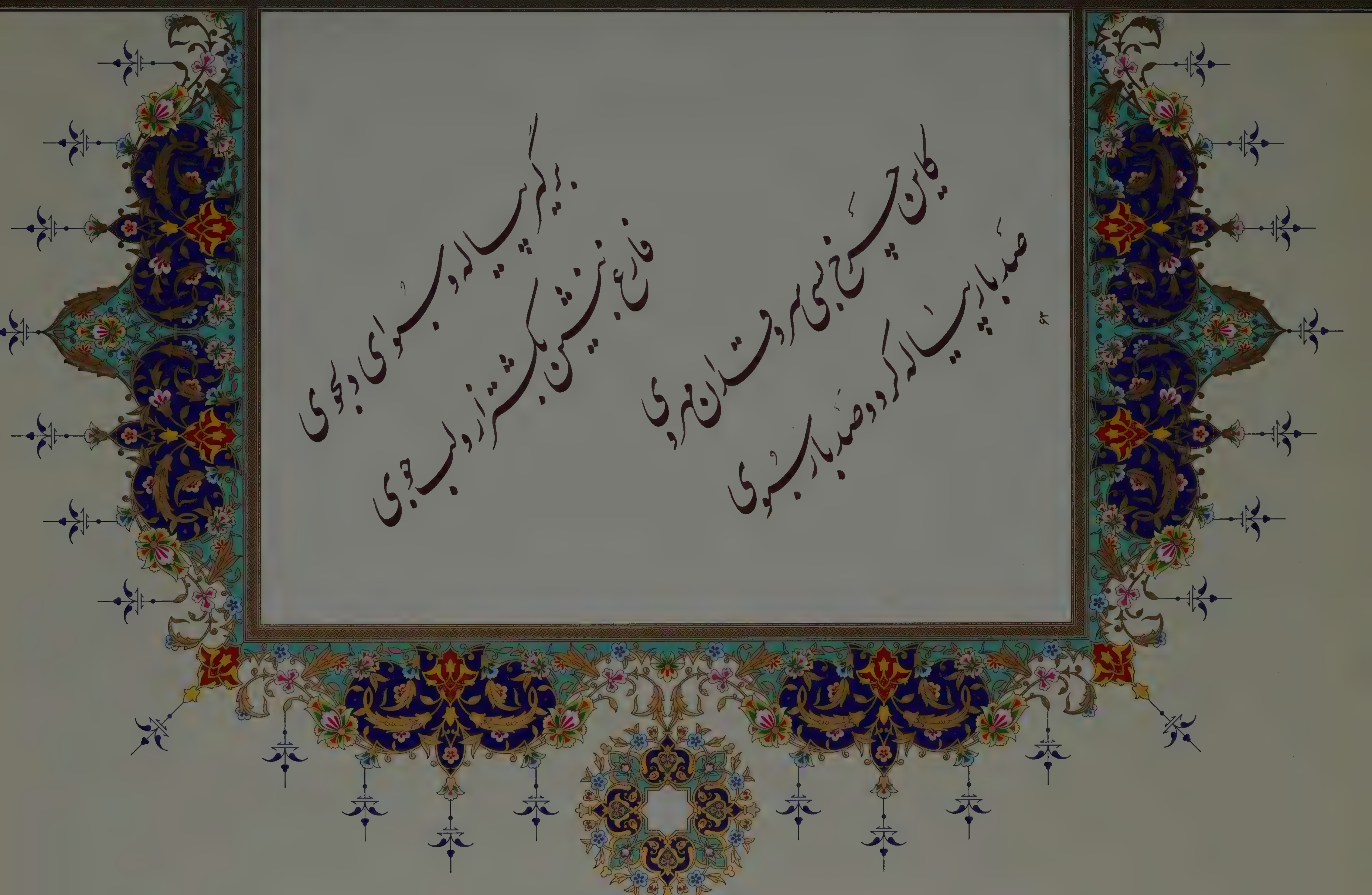

لب بر لب کوزه بردم از غایت آز
تا زو طلبم واسطهٔ عمر دراز
لب بر لب من نهاد و میگفت به راز
من همچو تو بوده‌ام دمی با من ساز

Full of desire, I pressed my lips on those of a pot,
Pleading for its elixir of long life.
Lips against lips, in secret it whispered to me:
"I was once like you; stay with me for a while."

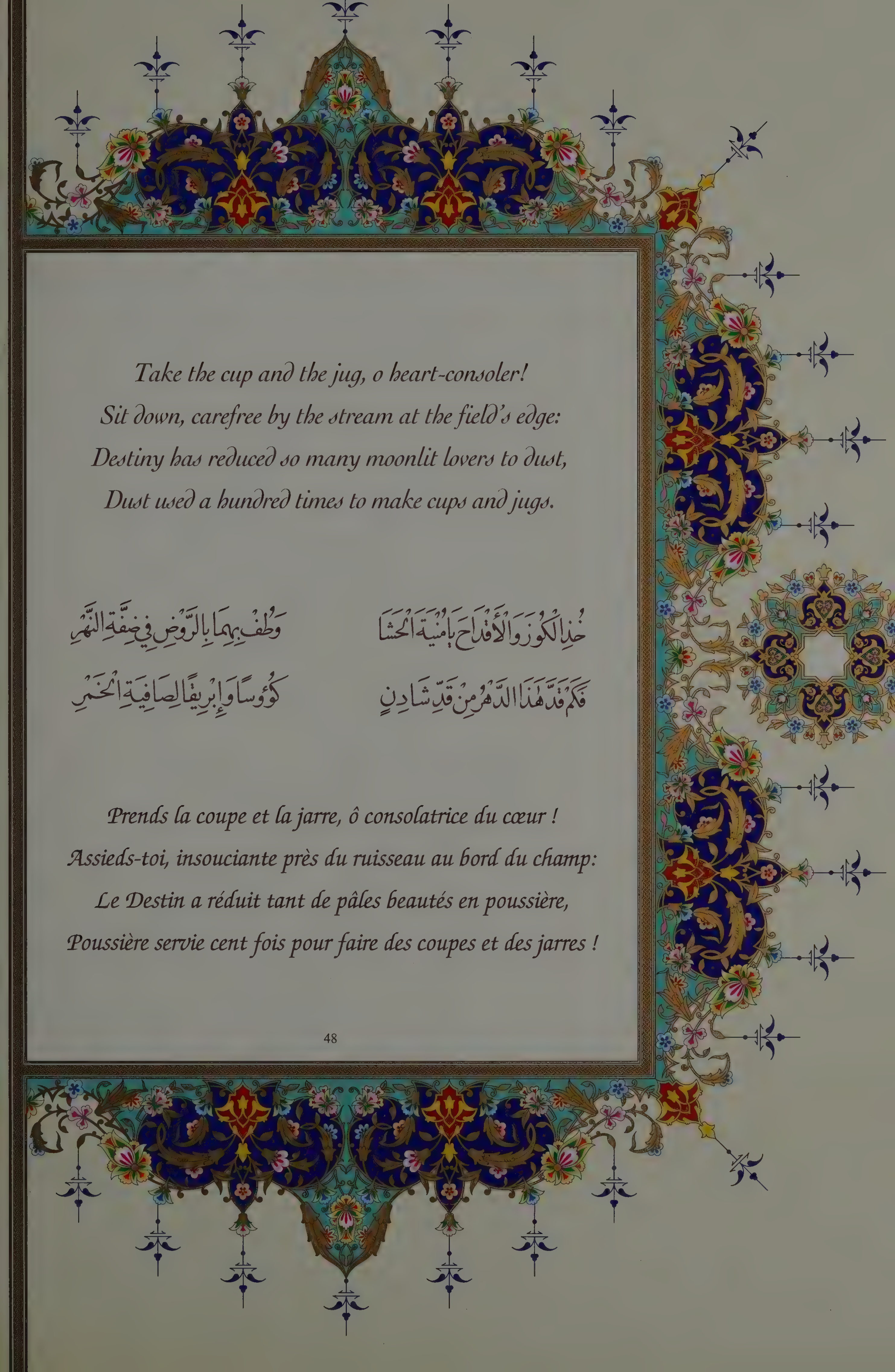
لَثِمْتُ مِن جَرَّةِ الصَّهْبَاءِ مَرْشَفَهَا   حِرْصًا لِأَسْأَلَ مِنْهَا عِيشَةَ الأَبَدِ
فَقَابَلَتْ شَفَتِي بِاللَّثْمِ قَائِلَةً   سِرًّا أَلَا اشْرَبْ فَإِمَّا رُحْتَ لَمْ تَعُدِ

Plein de désir, j'ai posé mes lèvres sur celles d'un pot,
Pour lui demander son élixir de longue vie.
Lèvres contre lèvres, il me souffla secrètement :
« J'ai été comme toi ; reste un instant avec moi. »

برگیر پیاله و سبو ای دلجوی
فارغ بنشین بکشتزار و لب جوی

کاین چرخ بسی سرو قدان مه روی
صد بار پیاله کرد و صد بار سبوی

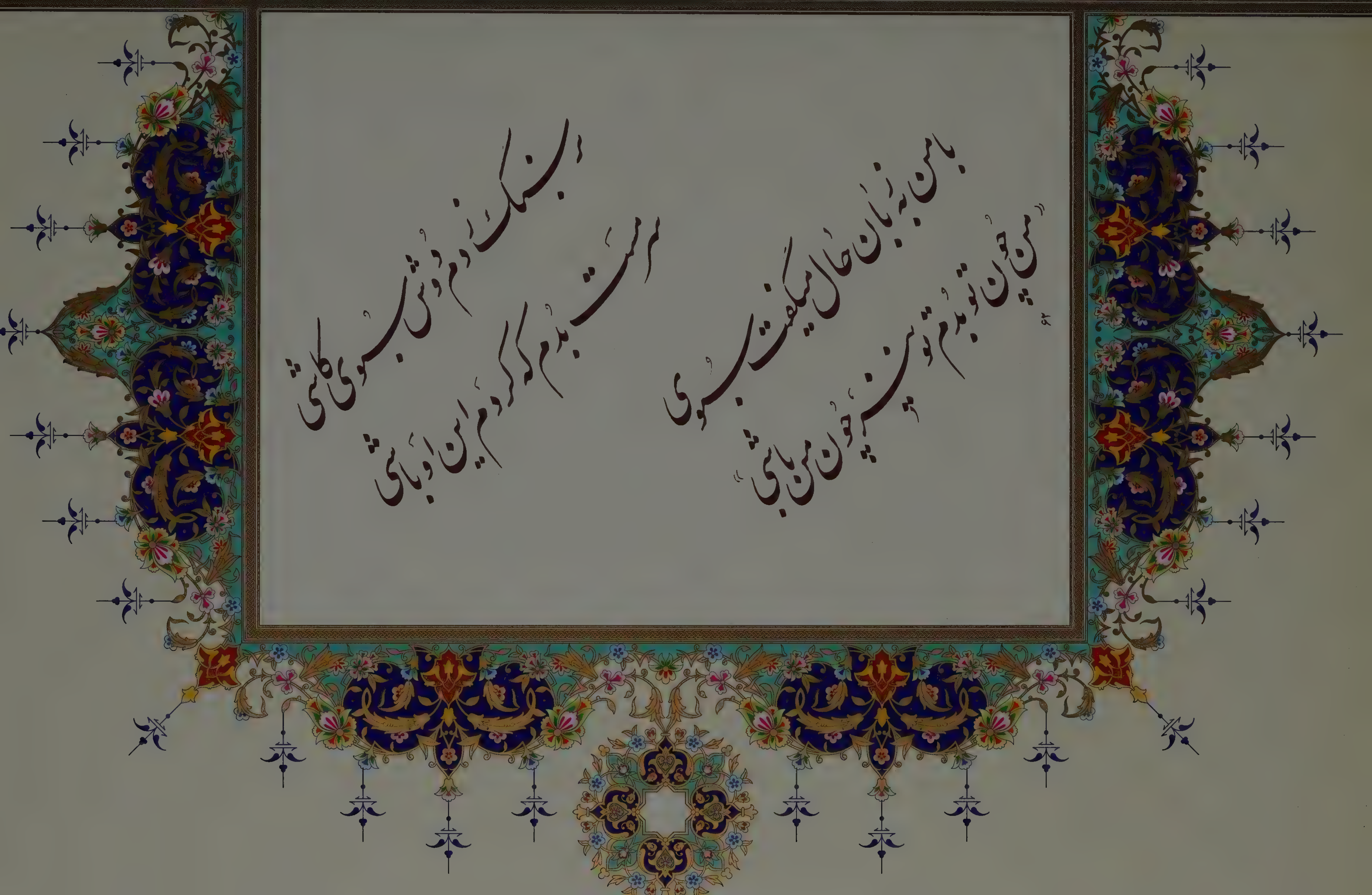

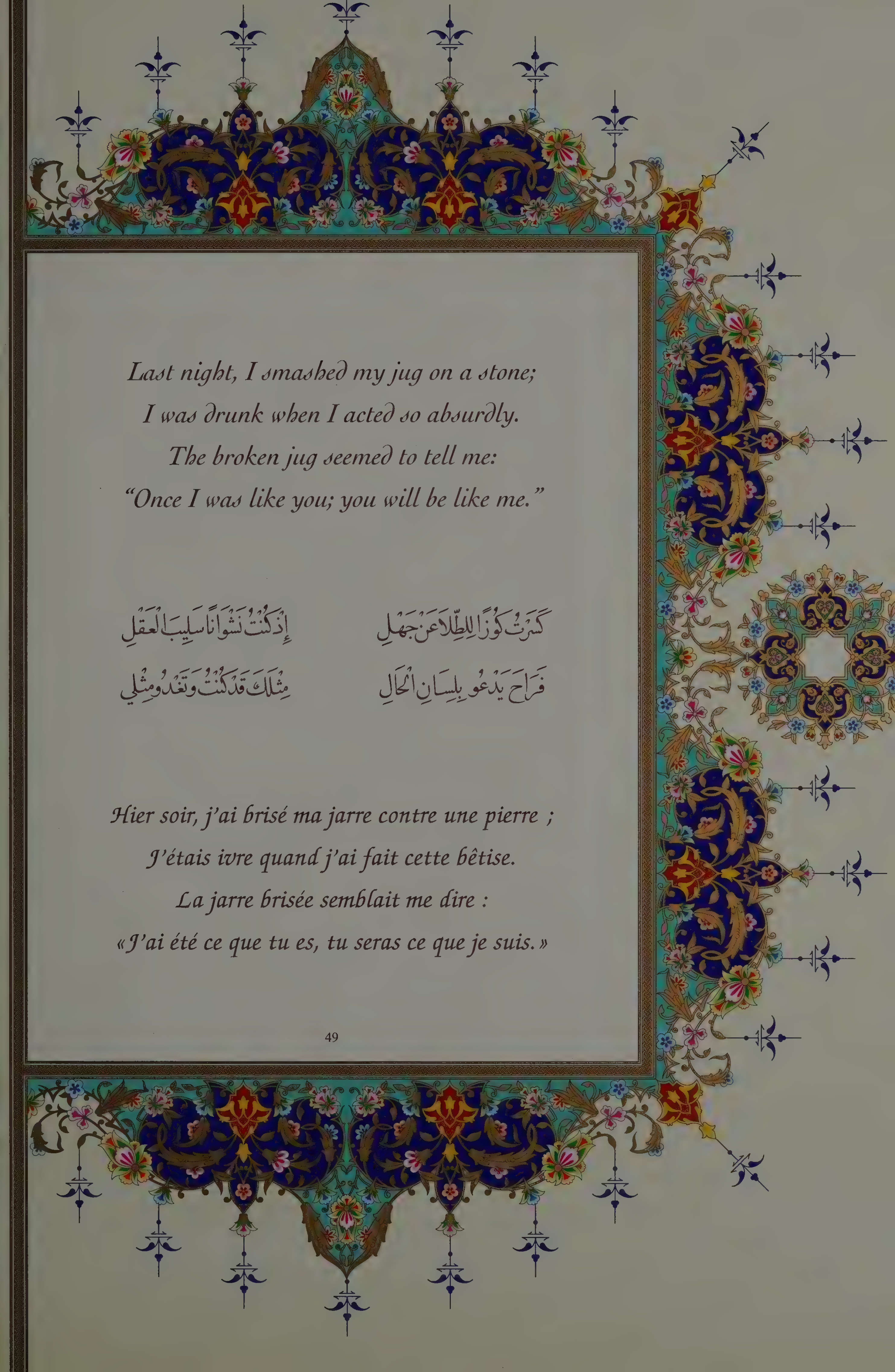
Take the cup and the jug, o heart-consoler!
Sit down, carefree by the stream at the field's edge:
Destiny has reduced so many moonlit lovers to dust,
Dust used a hundred times to make cups and jugs.

خُذِ الكُوزَ وَالأَقْدَاحَ يَا مُنْيَةَ الحَشَا　　وَطُفْ بِهِمَا بِالرَّوْضِ فِي ضِفَّةِ النَّهَرِ

فَكَمْ قَدَّ هَذَا الدَّهْرُ مِنْ قَدِّ شَادِنٍ　　كُؤُوسًا وَإِبْرِيقًا لِصَافِيَةِ الخَمْرِ

Prends la coupe et la jarre, ô consolatrice du cœur !
Assieds-toi, insouciante près du ruisseau au bord du champ:
Le Destin a réduit tant de pâles beautés en poussière,
Poussière servie cent fois pour faire des coupes et des jarres !

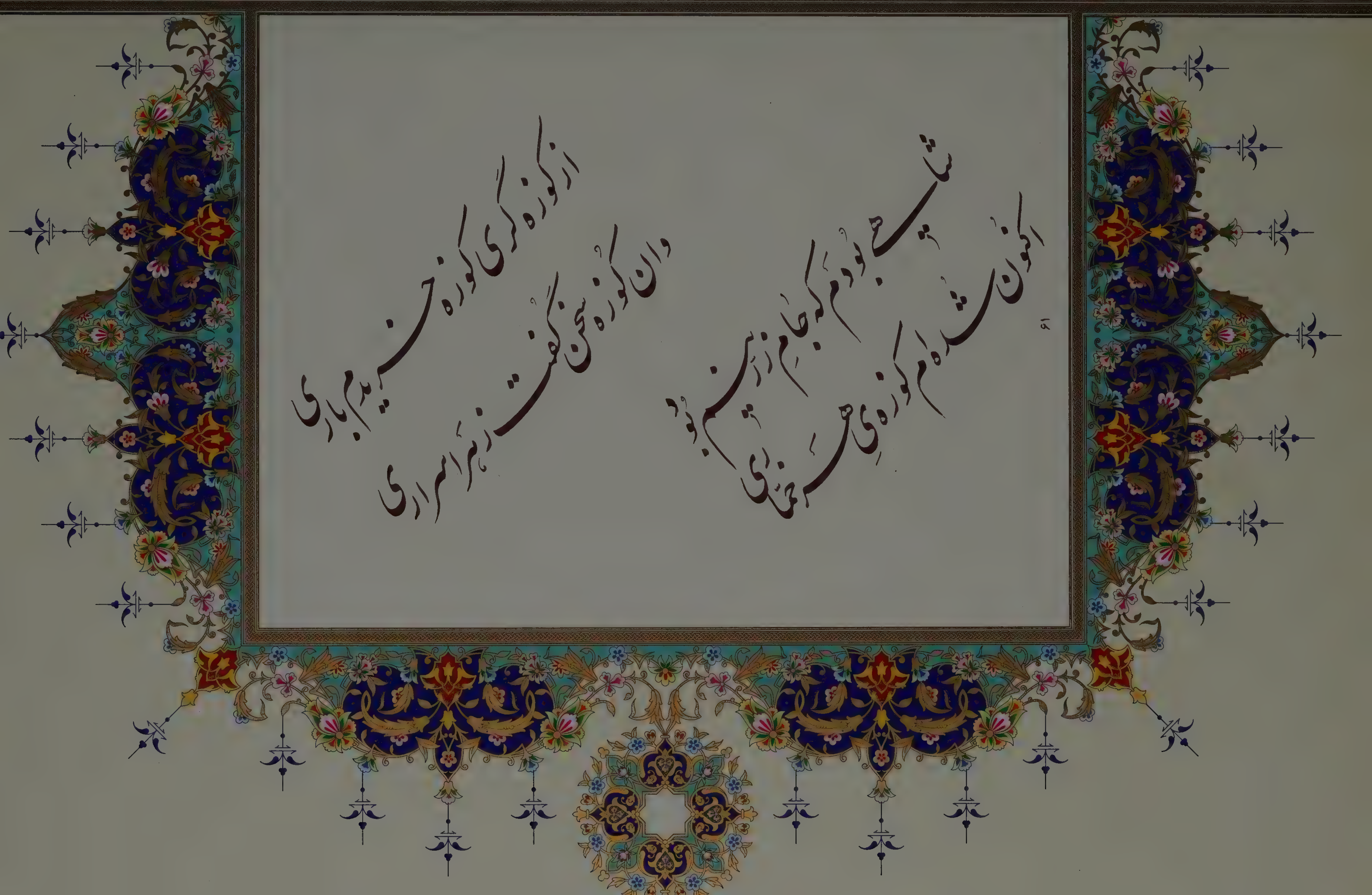

بر سنگ زدم دوش سبوی کاشی
سرمست بدم که کردم این اوباشی
با من به زبان حال میگفت سبو
«من چون تو بدم تو نیز چون من باشی»

Last night, I smashed my jug on a stone;
I was drunk when I acted so absurdly.
The broken jug seemed to tell me:
"Once I was like you; you will be like me."

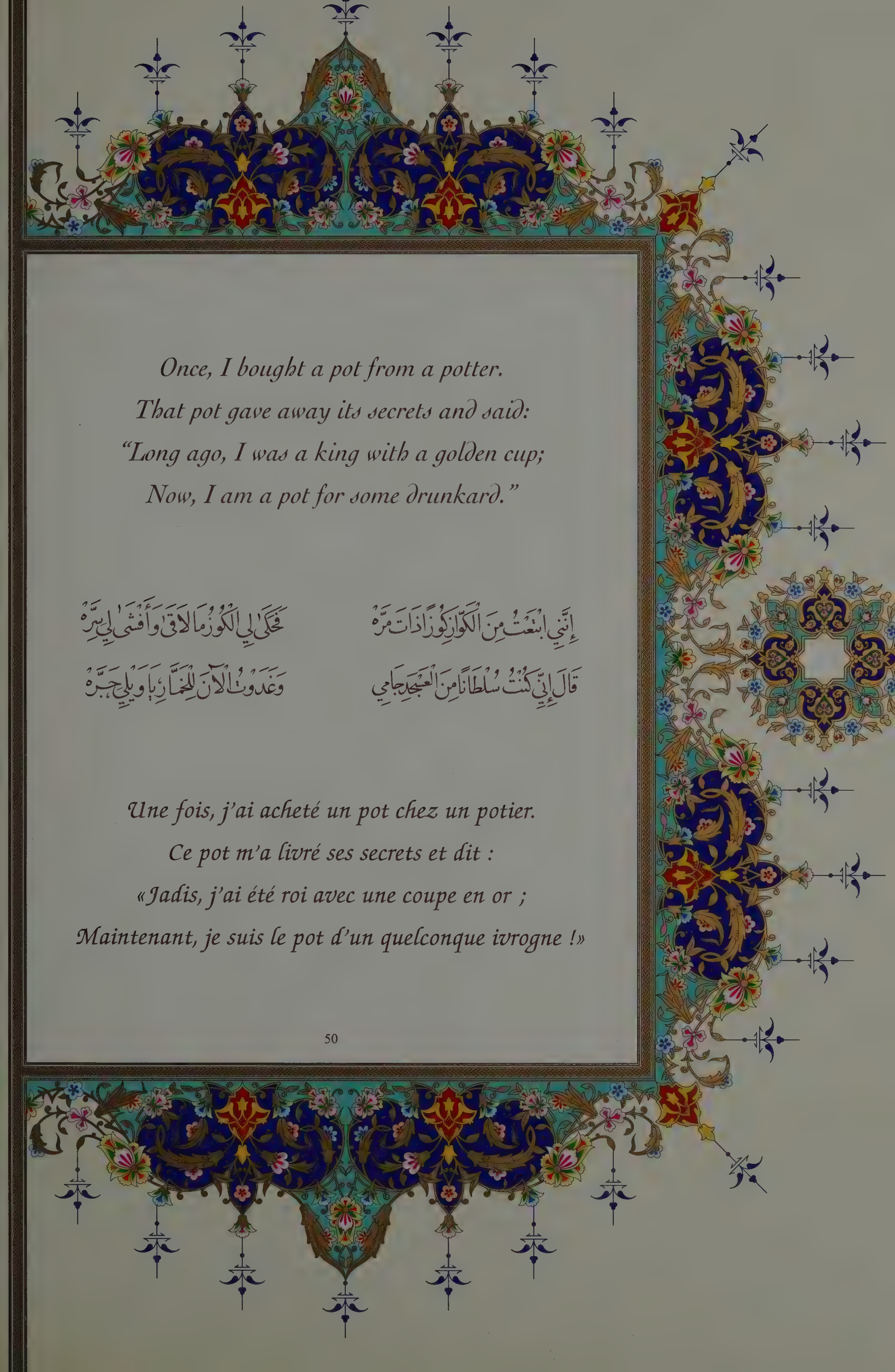
كَسَرْتُ كُوزاً لِلطِّلاَ عَنْ جَهْلِ إِذْ كُنْتُ نَشْوَاناً سَلِيبَ الْعَقْلِ
فَرَاحَ يَدْعُو بِلِسَانِ الْحَالِ مِثْلَكَ قَدْ كُنْتُ وَتَغْدُو مِثْلِي

Hier soir, j'ai brisé ma jarre contre une pierre ;
J'étais ivre quand j'ai fait cette bêtise.
La jarre brisée semblait me dire :
« J'ai été ce que tu es, tu seras ce que je suis. »

از کوزه‌گری کوزه خریدم باری
وان کوزه سخن گفت ز هر اسراری

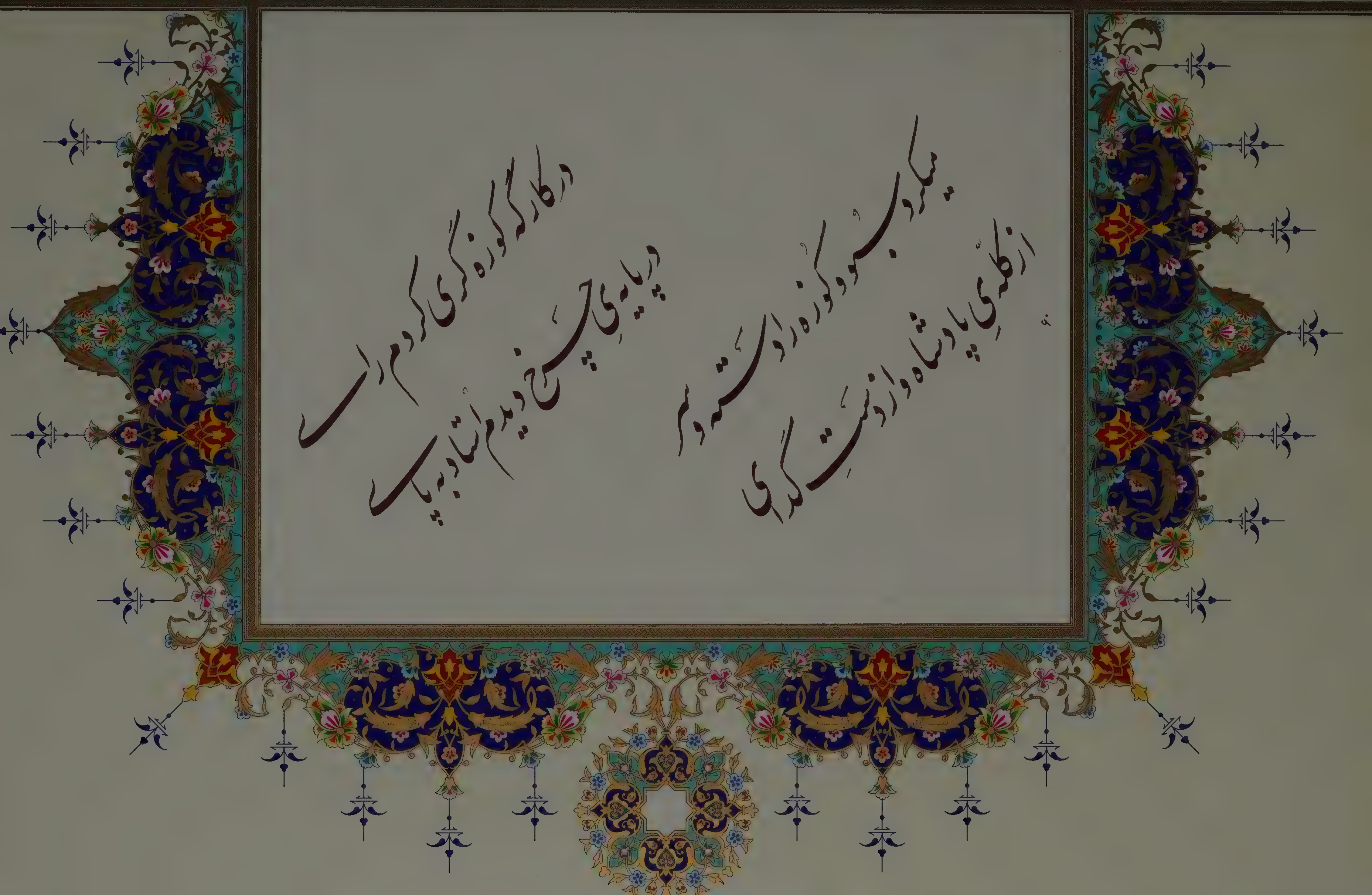
شاهی بودم که جام زرینم بود
اکنون شده‌ام کوزه‌ی هر خماری

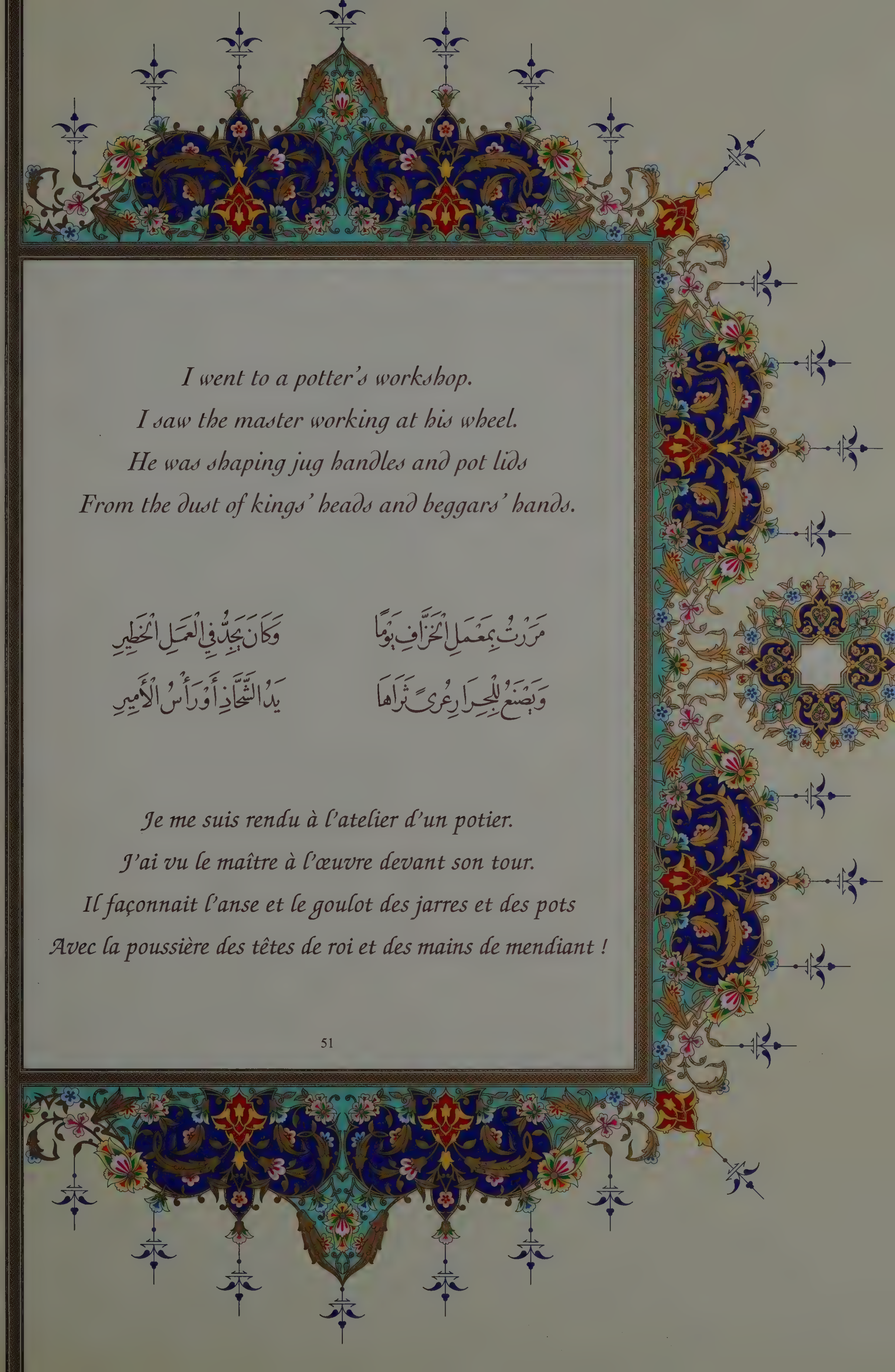
Once, I bought a pot from a potter.
That pot gave away its secrets and said:
"Long ago, I was a king with a golden cup;
Now, I am a pot for some drunkard."

إِنَّنِي ابْتَعْتُ مِنَ الْكَوَّازِ كُوزًا ذَاتَ مَرَّهْ   فَحَكَى لِي الْكُوزُ مَا لَاقَى وَأَفْشَى لِي سِرَّهْ
قَالَ إِنِّي كُنْتُ سُلْطَانًا مِنَ الْعَسْجَدِ جَامِي   وَغَدَوْتُ الْآنَ لِلْخَمَّارِ يَا وَيْلِي جَرَّهْ

Une fois, j'ai acheté un pot chez un potier.
Ce pot m'a livré ses secrets et dit :
«Jadis, j'ai été roi avec une coupe en or ;
Maintenant, je suis le pot d'un quelconque ivrogne !»

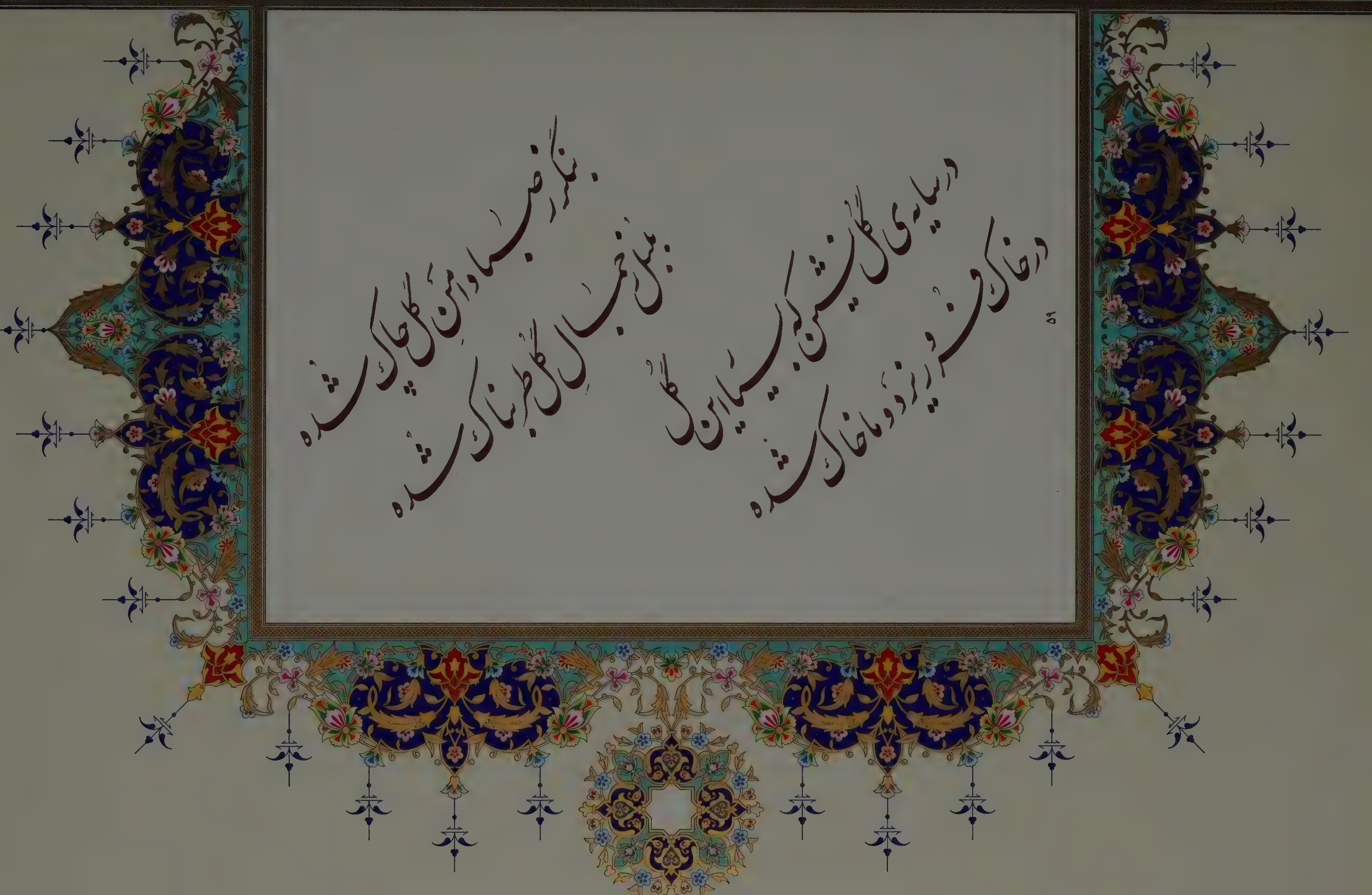
در کارگه کوزه‌گری کردم رای
در پایه‌ی چرخ دیدم استاد به پای
میکرد سبو و کوزه را دسته و سر
از کله‌ی پادشاه و از دست گدای

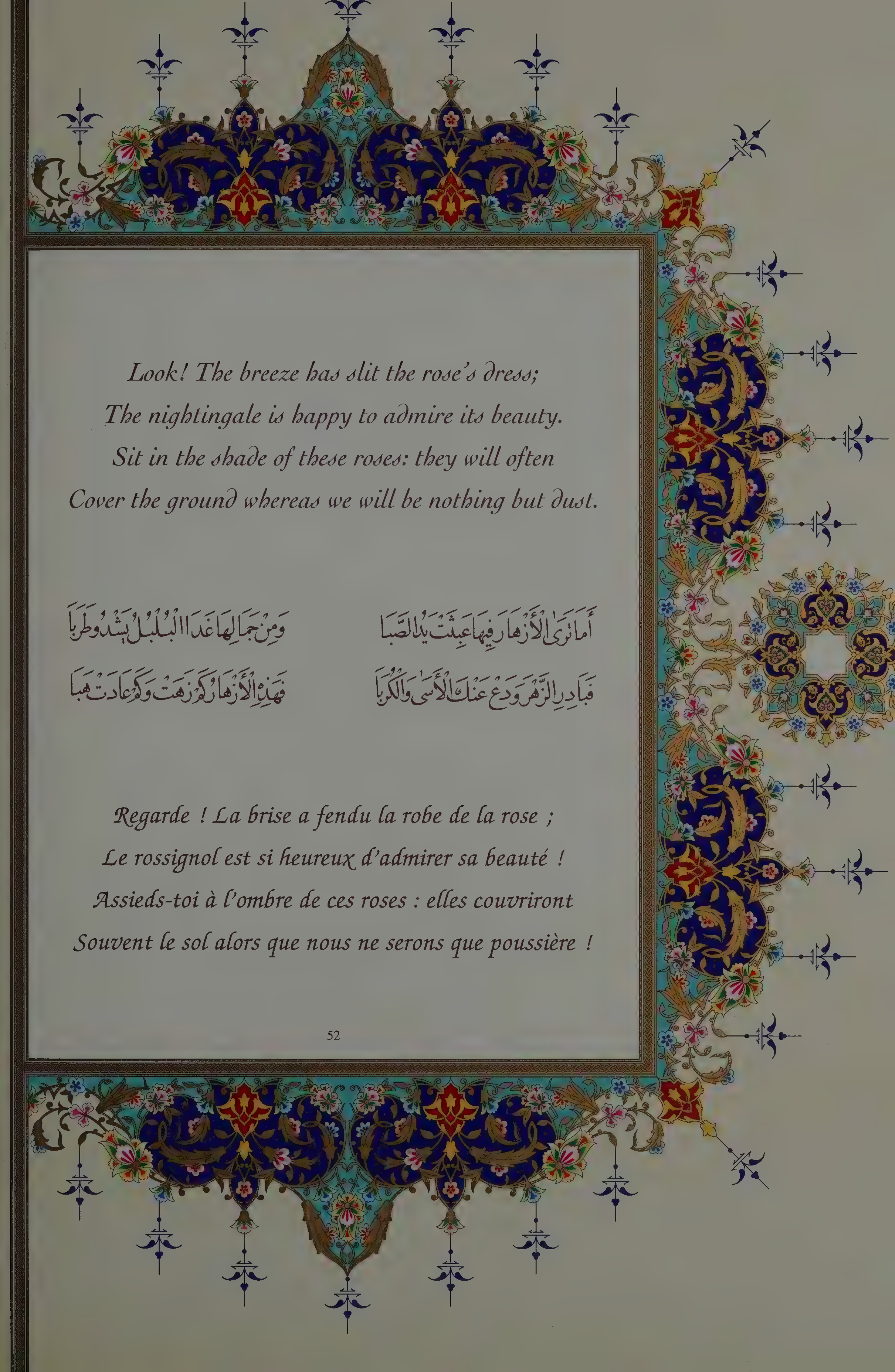
I went to a potter's workshop.
I saw the master working at his wheel.
He was shaping jug handles and pot lids
From the dust of kings' heads and beggars' hands.

مَرَرْتُ بِمَعْمَلِ الْخَزَّافِ يَوْمًا   وَكَانَ يَجِدُّ فِي الْعَمَلِ الْخَطِيرِ
وَيَصْنَعُ لِلْجِرَارِ عُرًى ثَرَاهَا   يَدُ الشَّحَّاذِ أَوْ رَأْسُ الْأَمِيرِ

Je me suis rendu à l'atelier d'un potier.
J'ai vu le maître à l'œuvre devant son tour.
Il façonnait l'anse et le goulot des jarres et des pots
Avec la poussière des têtes de roi et des mains de mendiant !

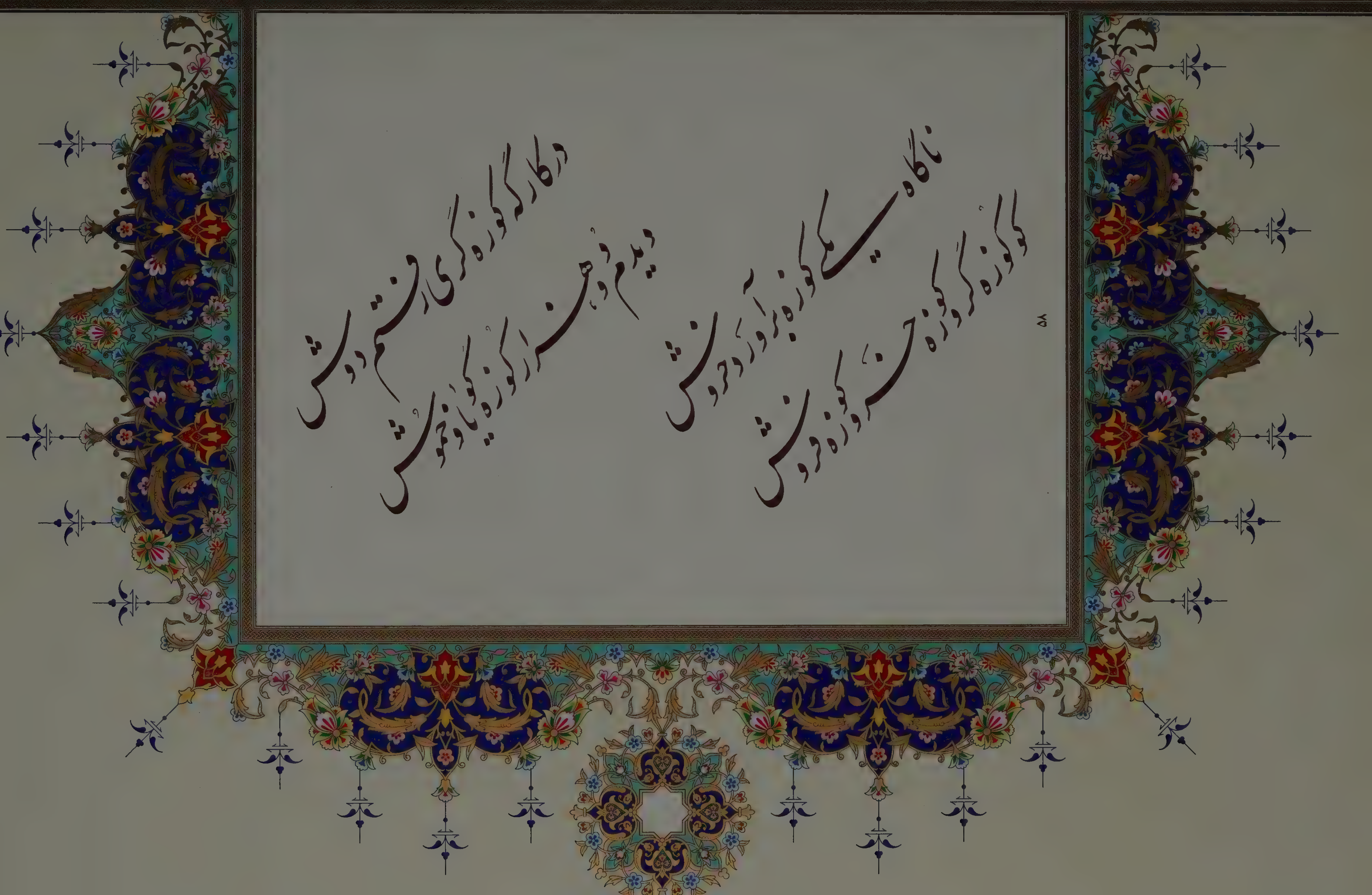
بنگر ز صبا دامن گل چاک شده
بلبل ز جمال گل طربناک شده
در سایه‌ی گل نشین که بسیار این گل
در خاک فرو ریزد و ما خاک شده

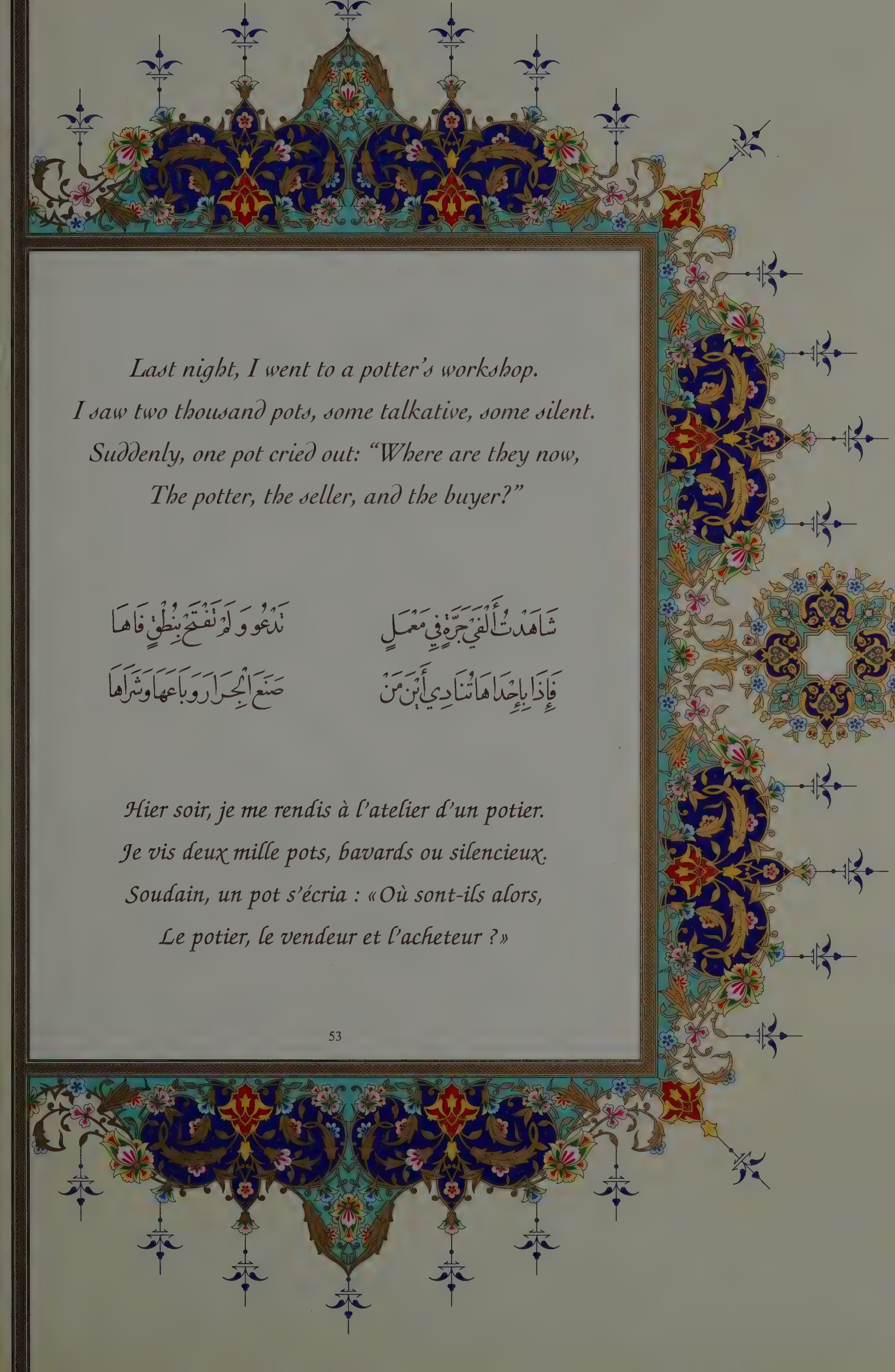
Look! The breeze has slit the rose's dress;
The nightingale is happy to admire its beauty.
Sit in the shade of these roses: they will often
Cover the ground whereas we will be nothing but dust.

أما ترى الأزهار فيها عبثت يد الصبا   ومن جمالها غدا البلبل يشدو طربا
فبادر الزهر ودع عنك الأسى والكربا   فهذه الأزهار كم زهت وكم عادت هبا

Regarde ! La brise a fendu la robe de la rose ;
Le rossignol est si heureux d'admirer sa beauté !
Assieds-toi à l'ombre de ces roses : elles couvriront
Souvent le sol alors que nous ne serons que poussière !

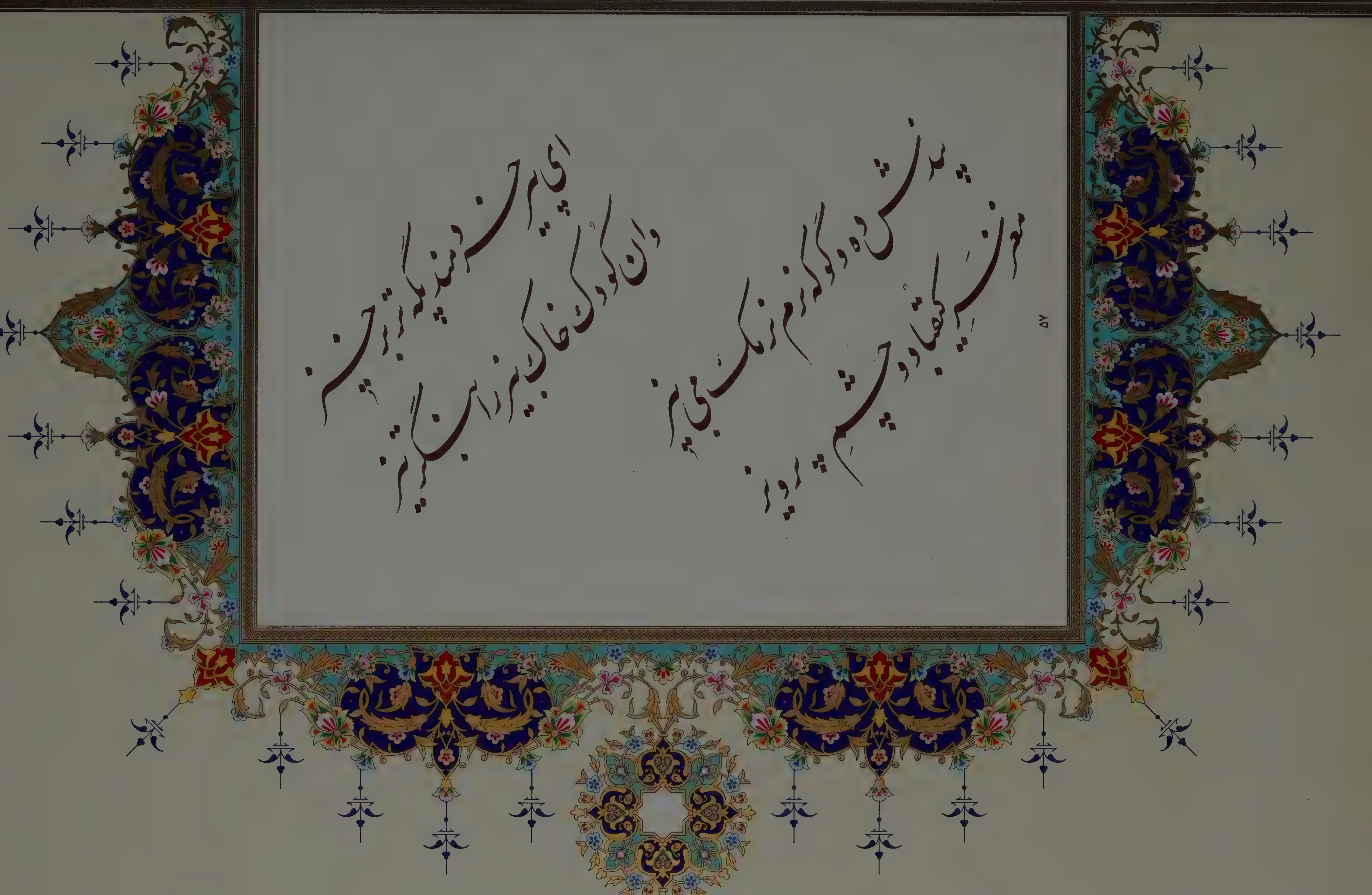
در کارگه کوزه‌گری رفتم دوش
دیدم دو هزار کوزه گویا و خموش
ناگاه یکی کوزه برآورد خروش
کو کوزه‌گر و کوزه‌خر و کوزه‌فروش

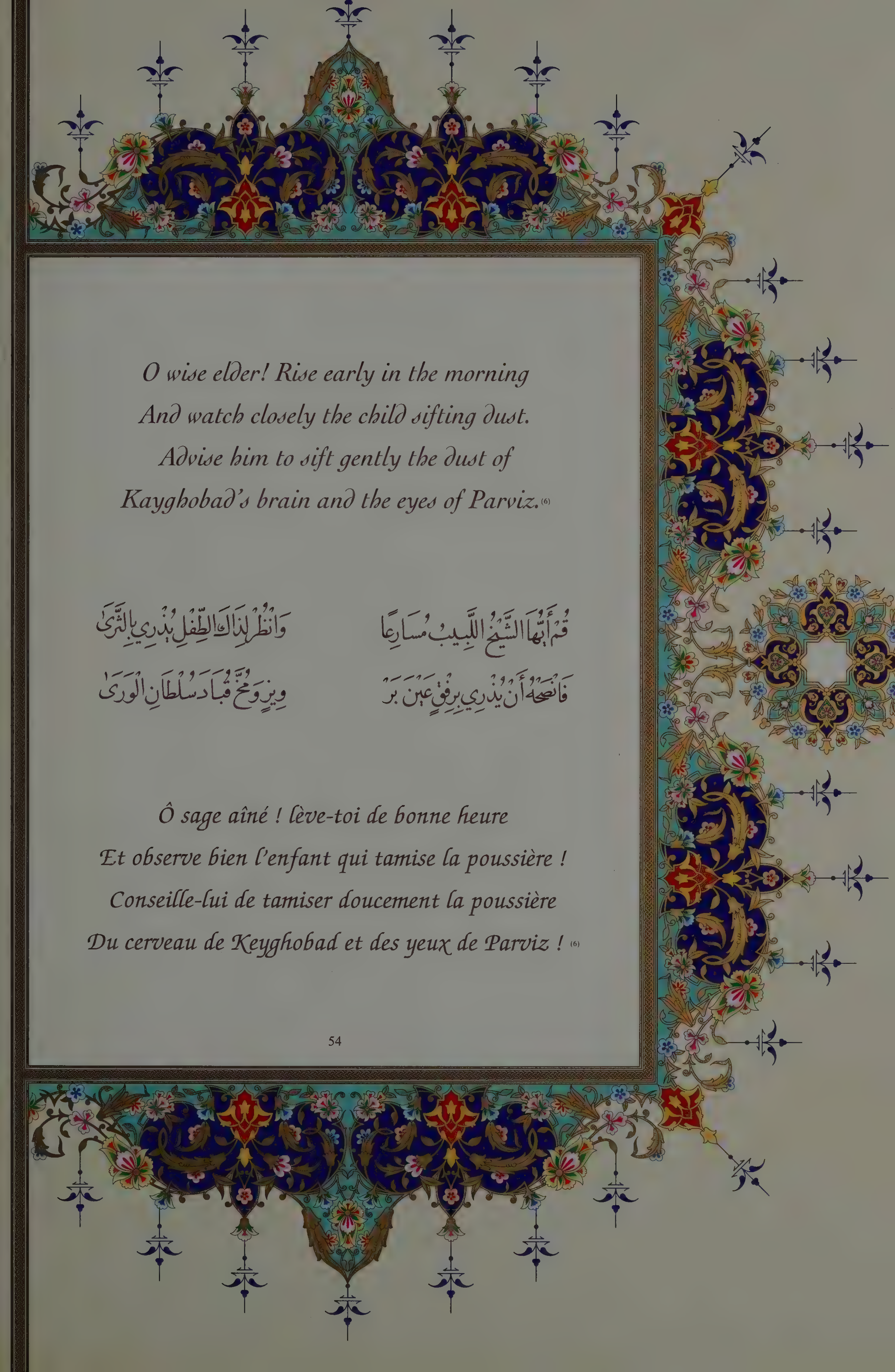
Last night, I went to a potter's workshop.
I saw two thousand pots, some talkative, some silent.
Suddenly, one pot cried out: "Where are they now,
The potter, the seller, and the buyer?"

شَاهَدْتُ أَلْفَيْ جَرَّةٍ فِي مَعْمَلٍ تَدْعُو وَلَمْ تَفْتَحْ بِنُطْقٍ فَاهَا
فَإِذَا بِإِحْدَاهَا تُنَادِي أَيْنَ مَنْ صَنَعَ الْجِرَارَ وَبَاعَهَا وَشَرَاهَا

Hier soir, je me rendis à l'atelier d'un potier.
Je vis deux mille pots, bavards ou silencieux.
Soudain, un pot s'écria : « Où sont-ils alors,
Le potier, le vendeur et l'acheteur ? »

ای پیر خردمند پگه‌تر برخیز
وان کودک خاک‌بیز را بنگر تیز
پندش ده و گو که نرم نرمک می‌بیز
مغز سر کیقباد و چشم پرویز

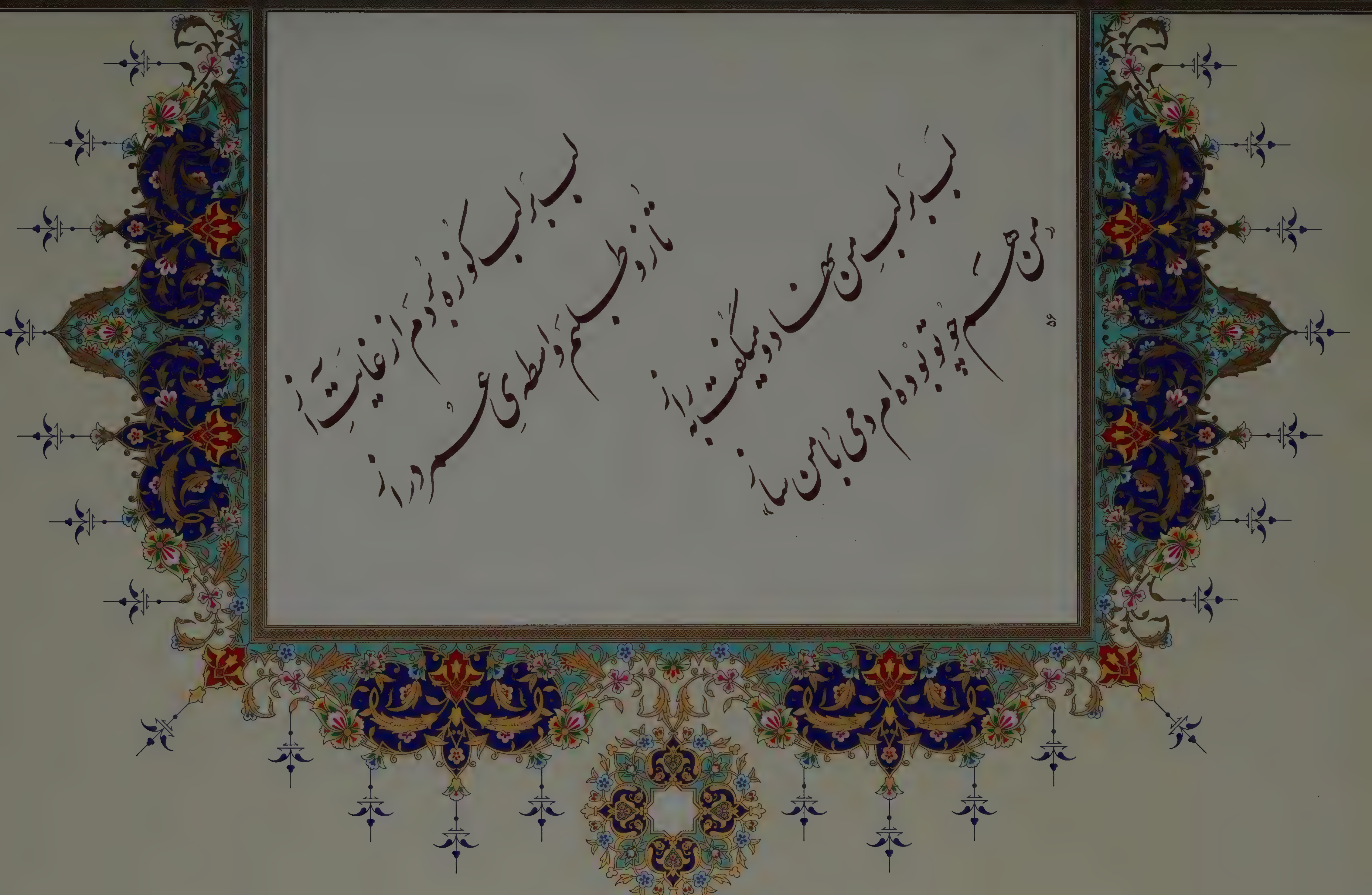

O wise elder! Rise early in the morning
And watch closely the child sifting dust.
Advise him to sift gently the dust of
Kayghobad's brain and the eyes of Parviz.(6)

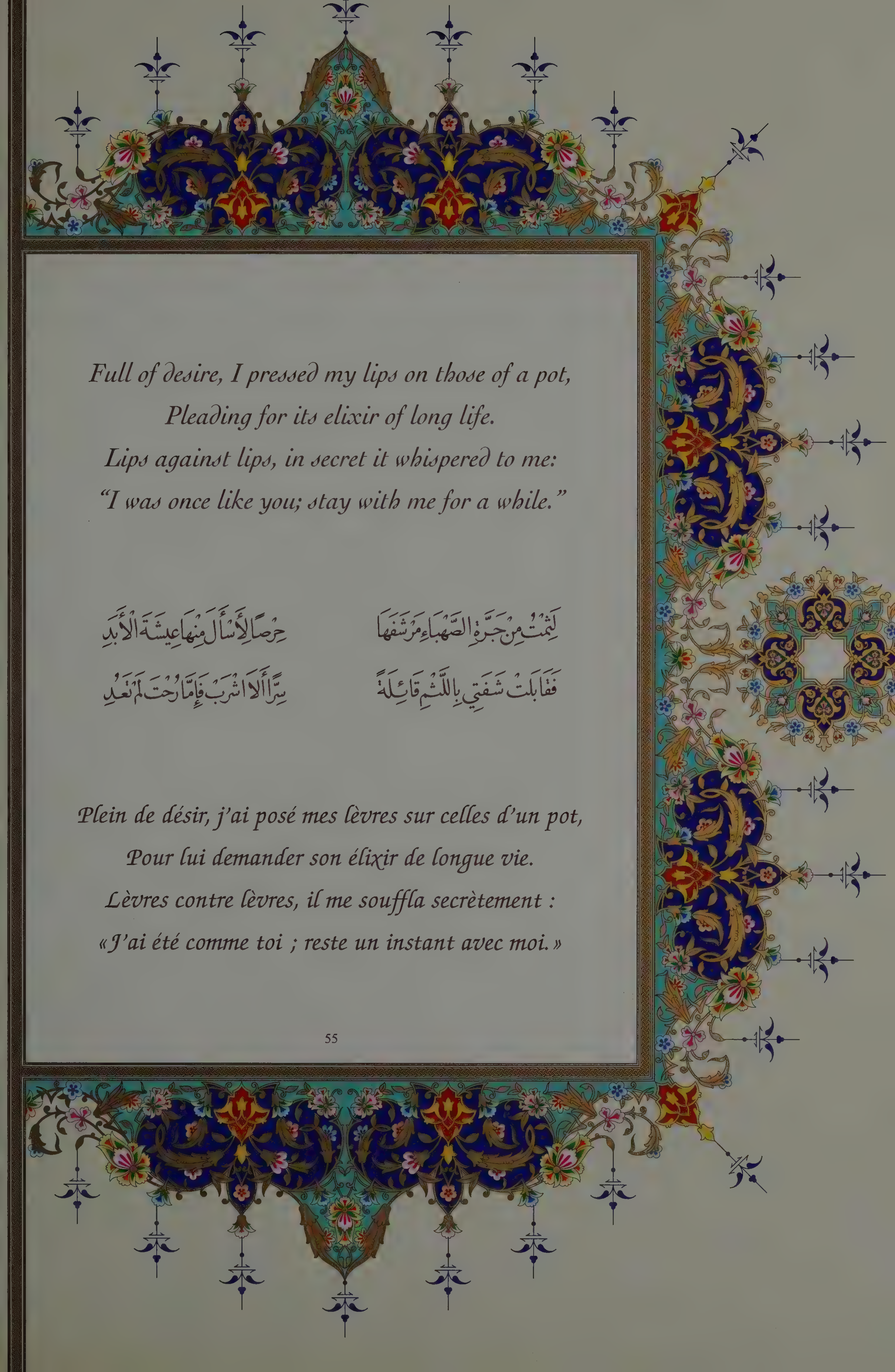
قُمْ أَيُّهَا الشَّيْخُ اللَّبِيبُ مُسَارِعًا وَانْظُرْ لِذَاكَ الطِّفْلِ يُذْرِي بِالثَّرَى

فَانْصَحْهُ أَنْ يُذْرِي بِرِفْقٍ عَيْنَ بَرْ وِيزٍ وَمُخَّ قُبَادَ سُلْطَانِ الْوَرَى

Ô sage aîné ! lève-toi de bonne heure
Et observe bien l'enfant qui tamise la poussière !
Conseille-lui de tamiser doucement la poussière
Du cerveau de Keyghobad et des yeux de Parviz ! (6)

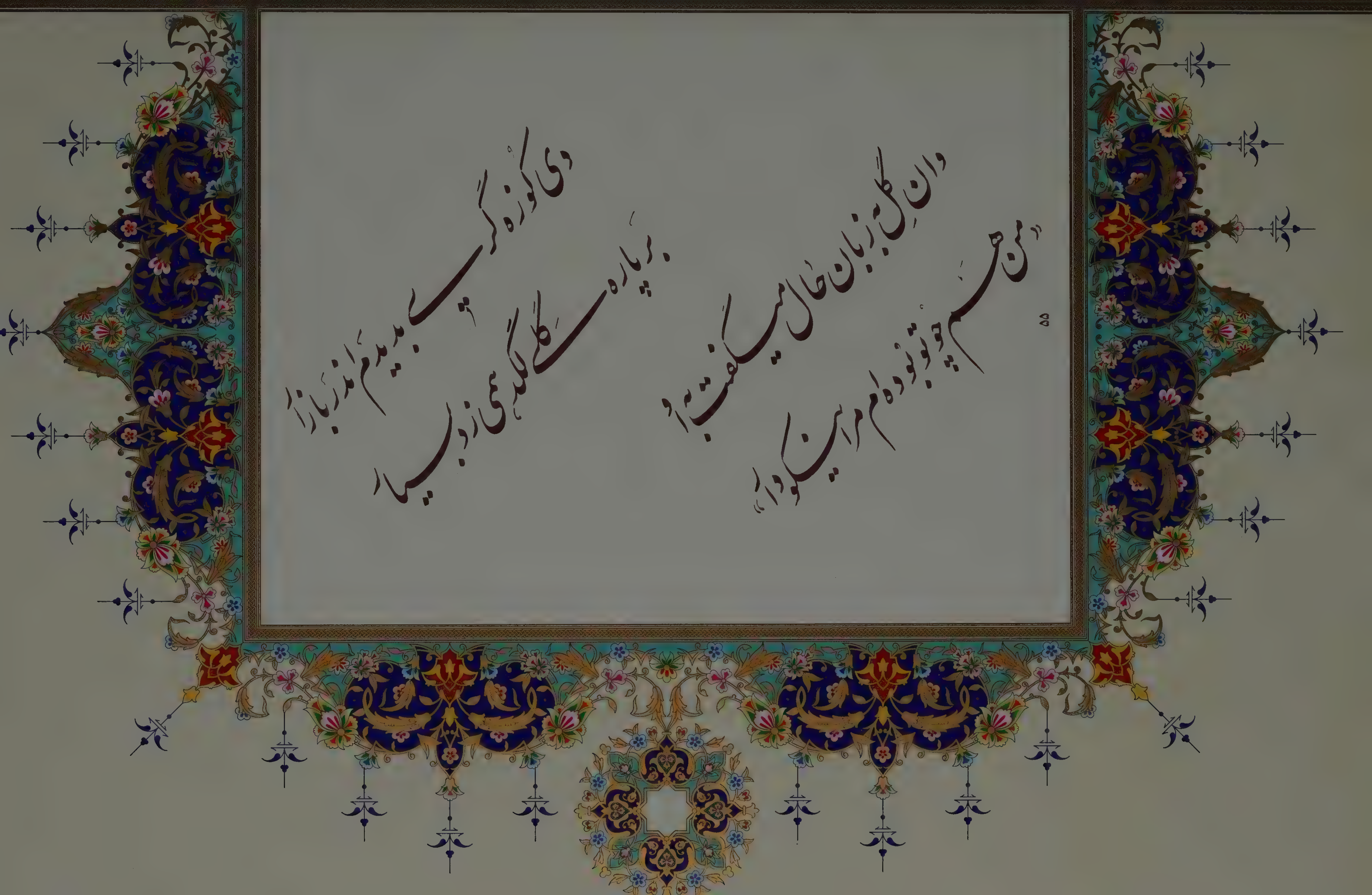
لب بر لب کوزه بردم از غایت آز
تا زو طلبم واسطهٔ عمر دراز
لب بر لب من نهاد و میگفت به راز
من همچو تو بوده‌ام دمی با من ساز

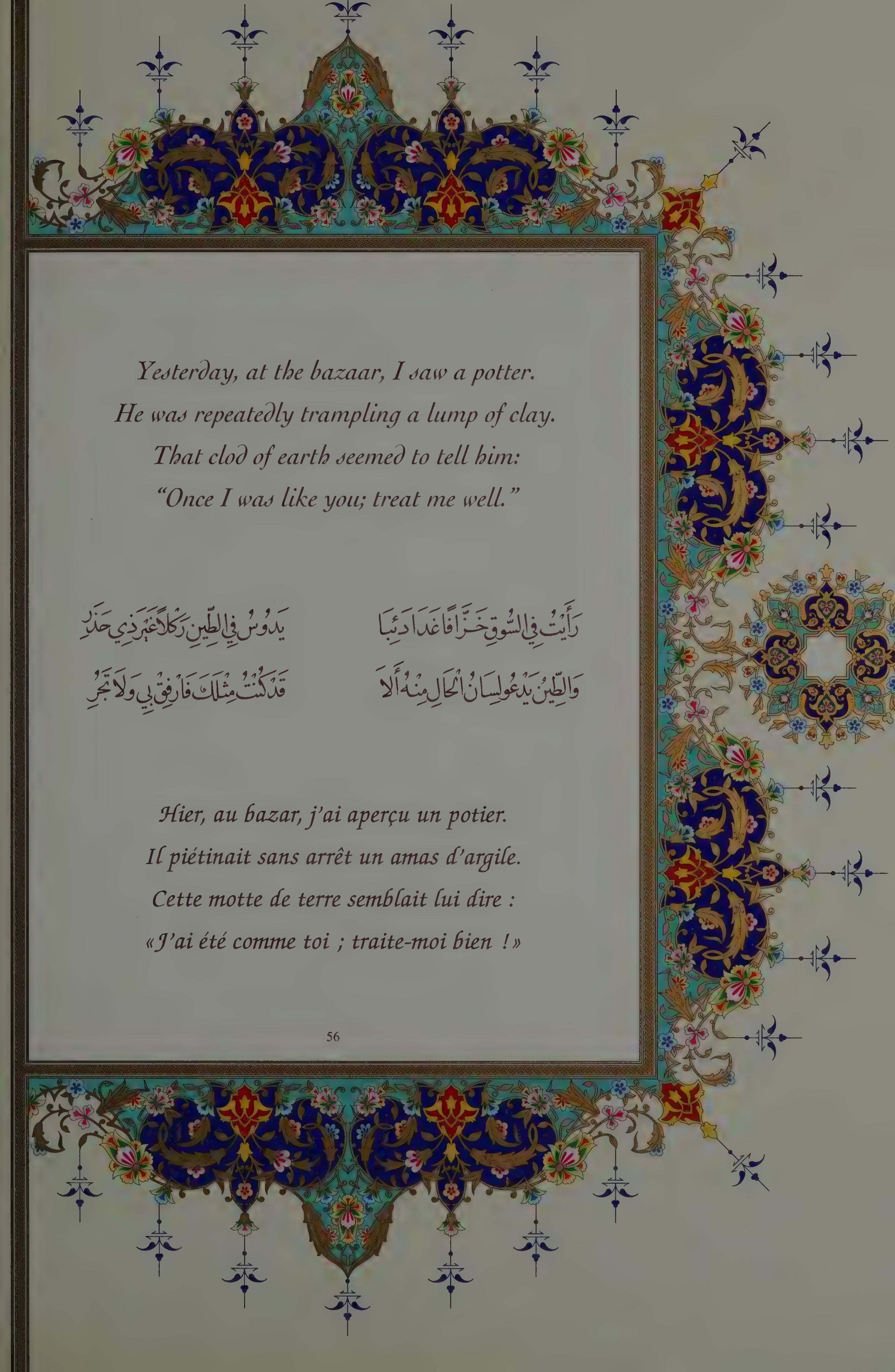
Full of desire, I pressed my lips on those of a pot,
Pleading for its elixir of long life.
Lips against lips, in secret it whispered to me:
"I was once like you; stay with me for a while."

لَثِمْتُ مِنْ جَرَّةِ الصَّهْبَاءِ مَرْشَفَهَا   حِرْصًا لِأَسْأَلَ مِنْهَا عِيشَةَ الْأَبَدِ
فَقَابَلَتْ شَفَتِي بِاللَّثْمِ قَائِلَةً   سِرًّا أَلَا اشْرَبْ فَإِمَّا رُحْتَ لَمْ تَعُدِ

Plein de désir, j'ai posé mes lèvres sur celles d'un pot,
Pour lui demander son élixir de longue vie.
Lèvres contre lèvres, il me souffla secrètement :
«J'ai été comme toi ; reste un instant avec moi.»

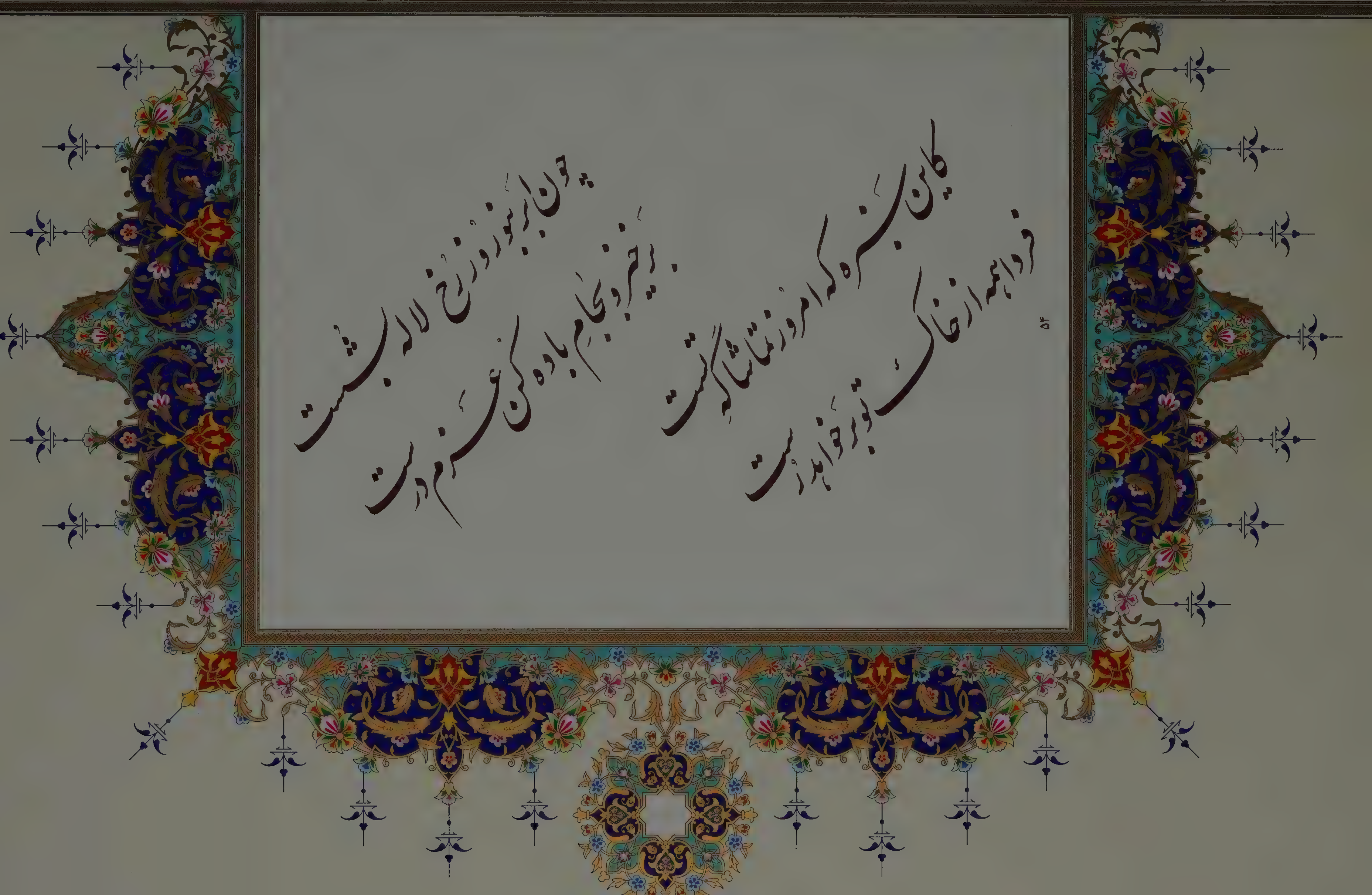
دی کوزه‌گری بدیدم اندر بازار
بر پاره گلی لگد همی زد بسیار
وان گل به زبان حال می‌گفت بدو
«من هم چو تو بوده‌ام مرا نیکو دار»

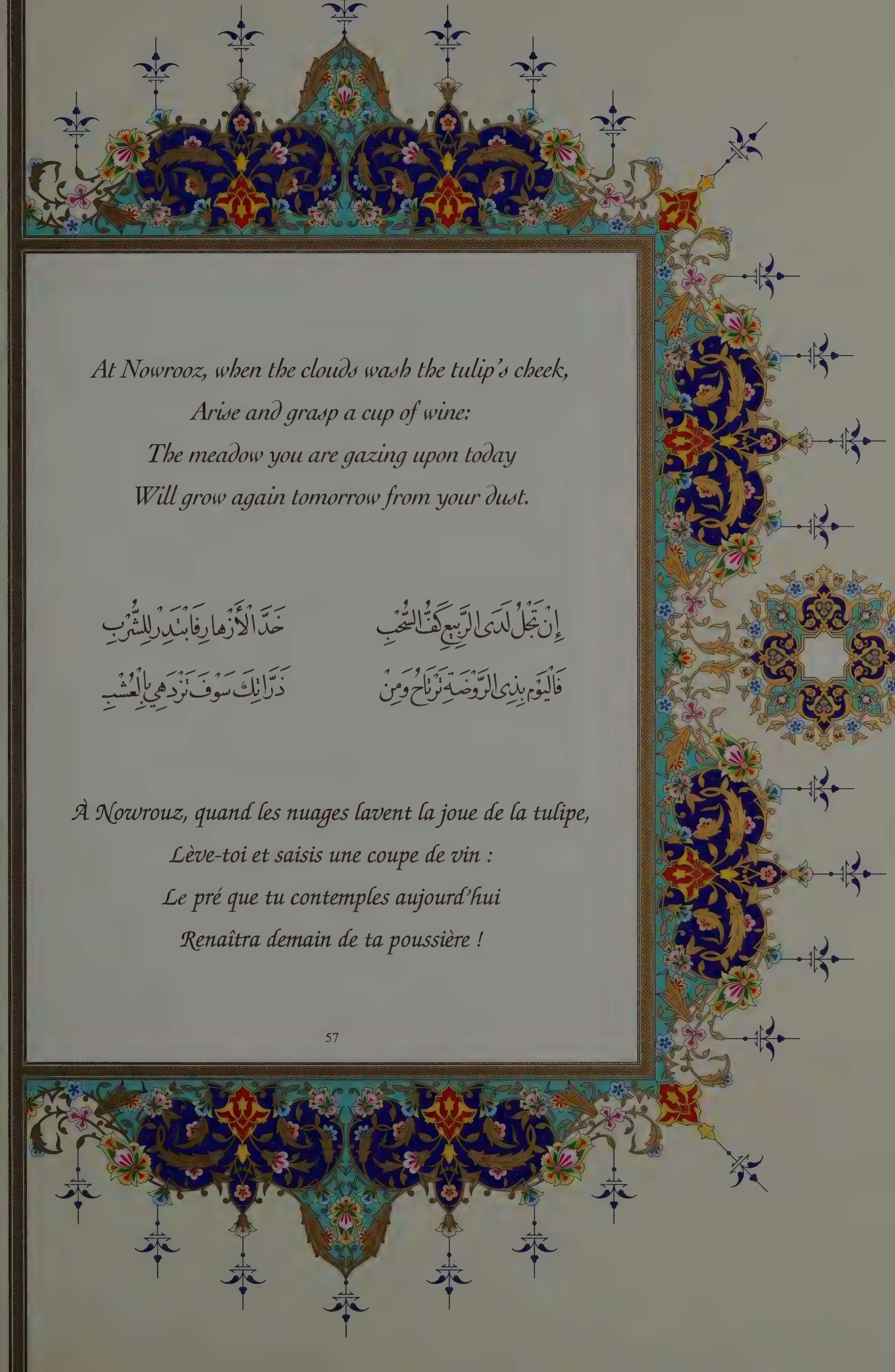

Yesterday, at the bazaar, I saw a potter.
He was repeatedly trampling a lump of clay.
That clod of earth seemed to tell him:
"Once I was like you; treat me well."

رَأَيْتُ فِي السُّوقِ خَزَّافًا غَدَا دَئِبًا   يَدُوسُ فِي الطِّينِ رَكْلًا غَيْرَ ذِي حَذَرِ
وَالطِّينُ يَدْعُو لِسَانُ الْحَالِ مِنْهُ أَلَا   قَدْ كُنْتُ مِثْلَكَ فَارْفِقْ بِي وَلَا تَجُرِ

Hier, au bazar, j'ai aperçu un potier.
Il piétinait sans arrêt un amas d'argile.
Cette motte de terre semblait lui dire :
«J'ai été comme toi ; traite-moi bien !»

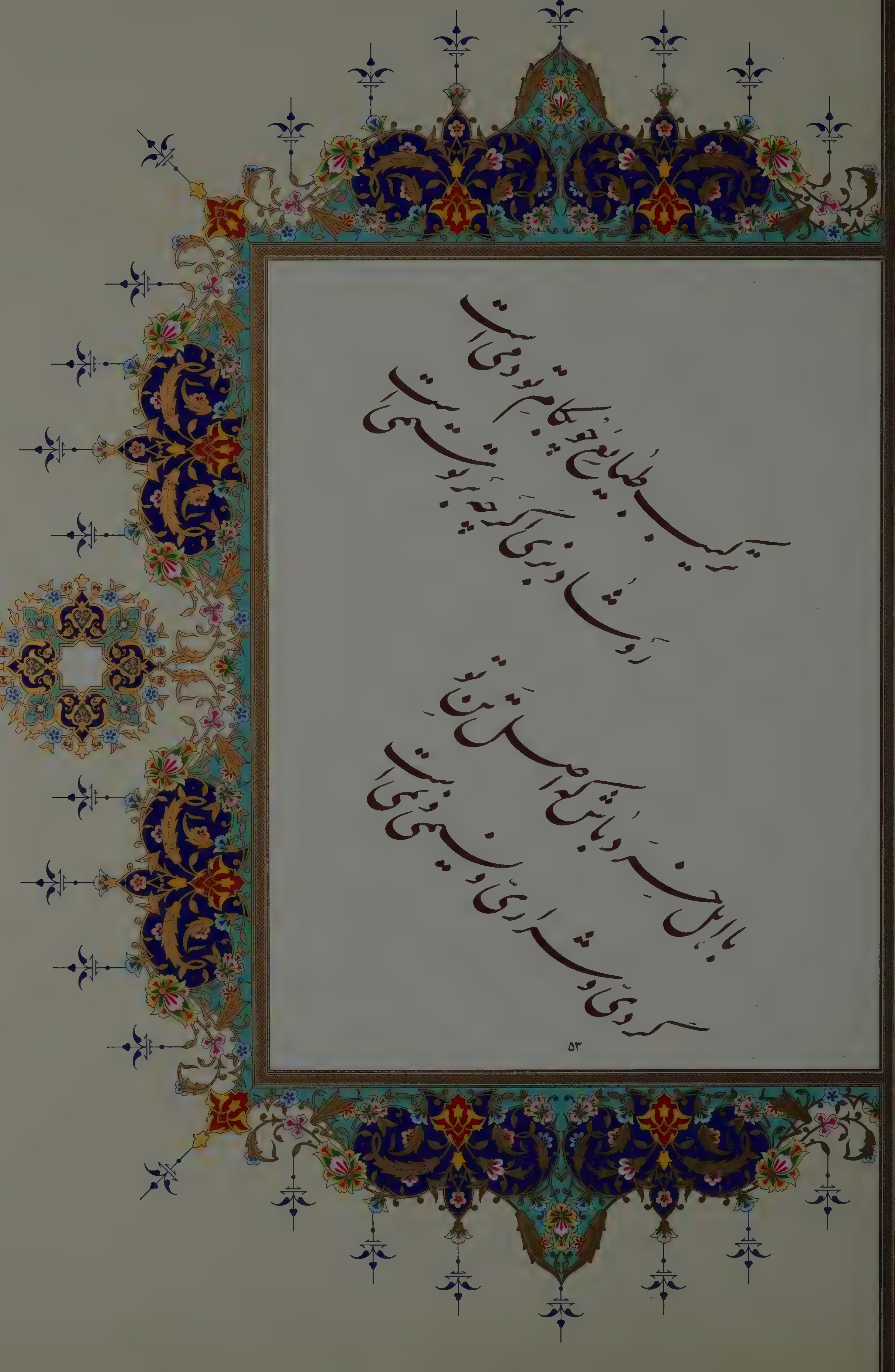

چون ابر بنوروز رخ لاله بشست
برخیز و بجام باده کن عزم درست
کاین سبزه که امروز تماشاگه تست
فردا همه از خاک تو برخواهد رست

At Nowrooz, when the clouds wash the tulip's cheek,
Arise and grasp a cup of wine:
The meadow you are gazing upon today
Will grow again tomorrow from your dust.

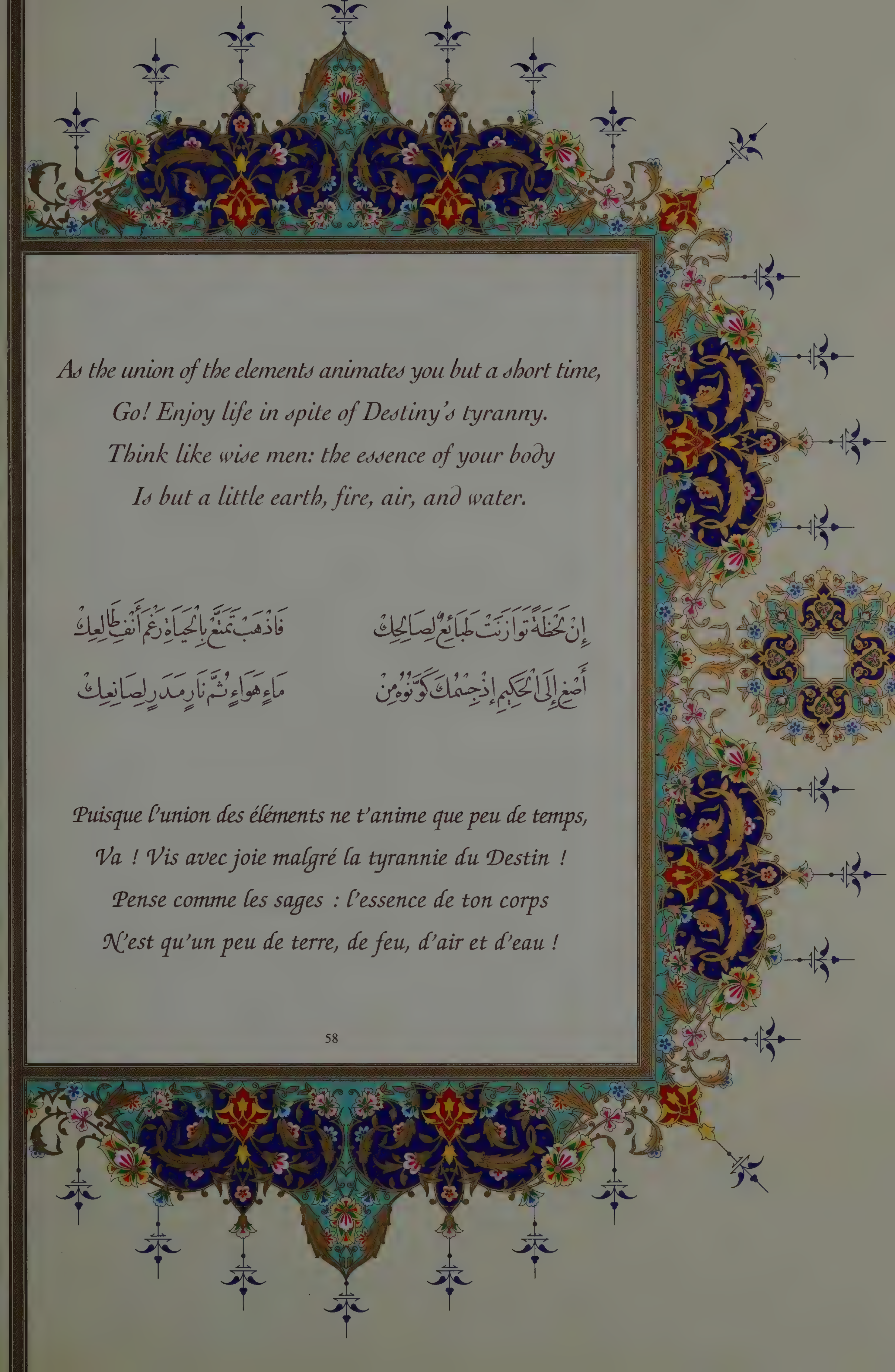
إِنْ تَجْلُ لَدَى الرَّبِيعِ كَفُّ السُّحُبِ   خَدَّ الأَزْهَارِ فَابْتَدِرْ لِلشُّرْبِ
فَالْيَوْمَ بِذِى الرَّوْضَةِ تَرْتَاحُ وَمِنْ   ذَرَّاتِكَ سَوْفَ تَزْدَهِي بِالْعُشْبِ

À Nowrouz, quand les nuages lavent la joue de la tulipe,
Lève-toi et saisis une coupe de vin :
Le pré que tu contemples aujourd'hui
Renaîtra demain de ta poussière !

ترکیب طبایع چو بکام تو دمی است
رو شاد بزی اگرچه بر تو ستمی است

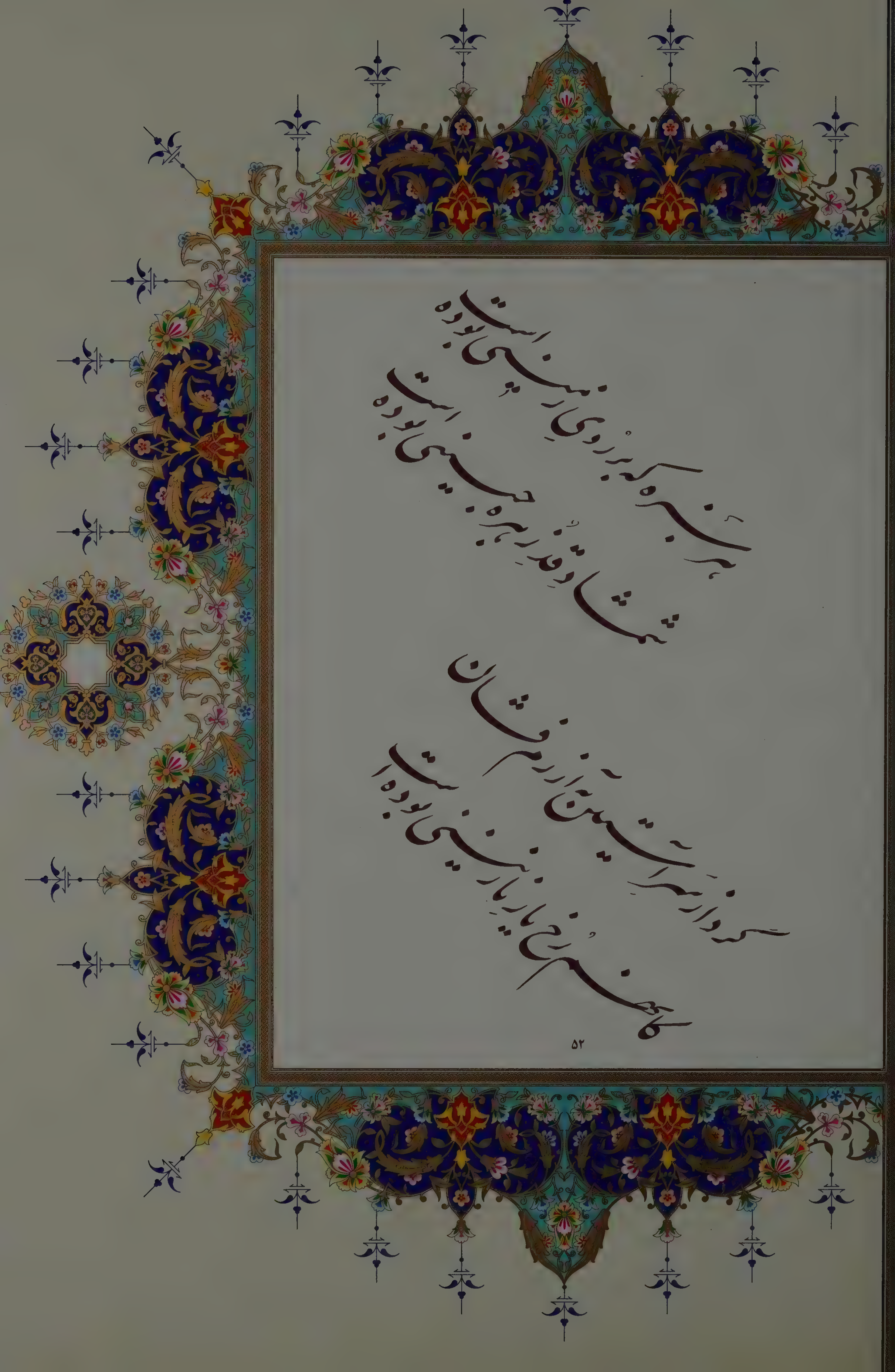
با اهل خرد باش که اصل تن تو
گردی و شراری و نسیمی و دمی است

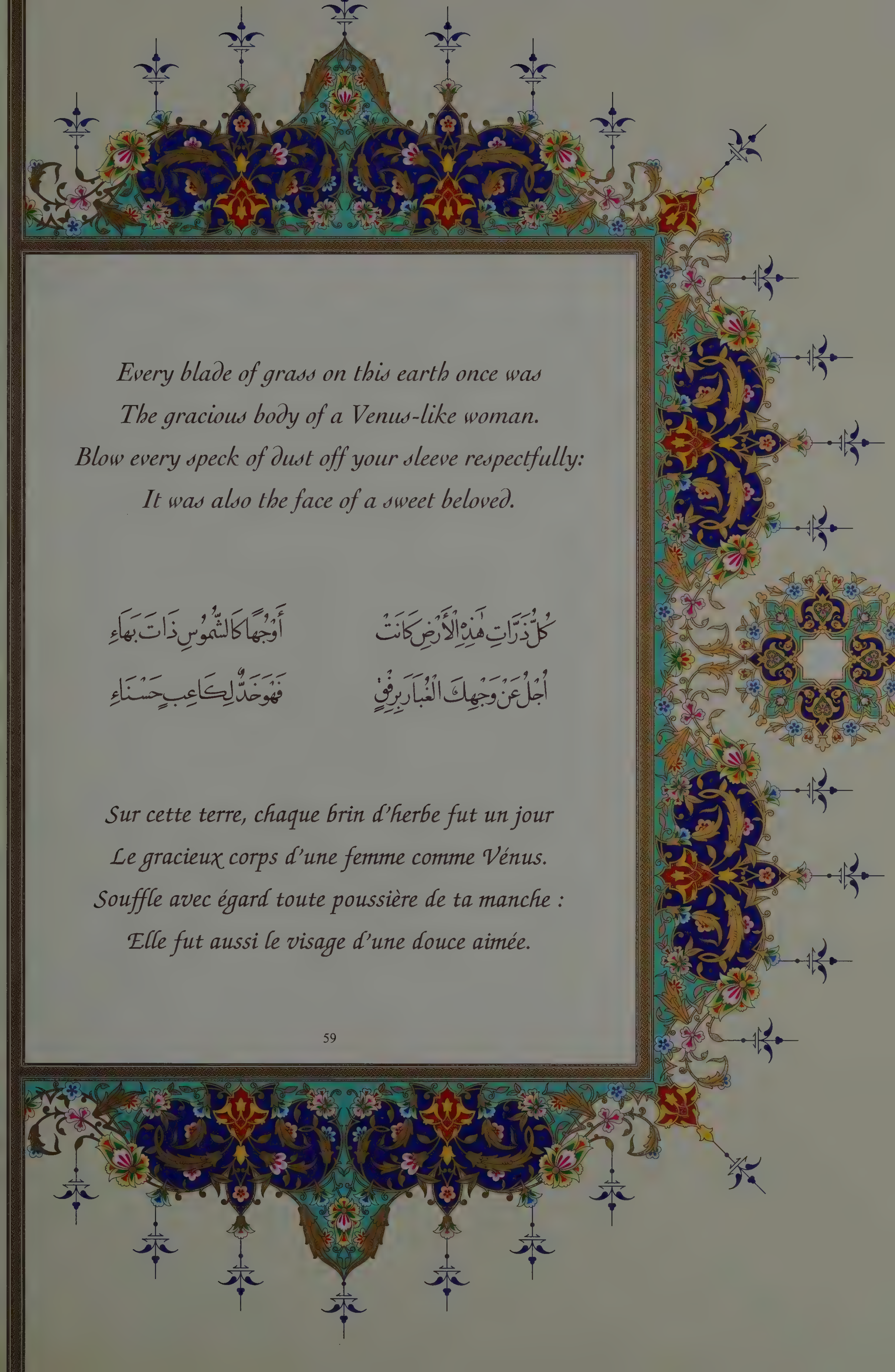
As the union of the elements animates you but a short time,
Go! Enjoy life in spite of Destiny's tyranny.
Think like wise men: the essence of your body
Is but a little earth, fire, air, and water.

إِنْ لَحْظَةً تَوَازَنَتْ طَبَائِعُ لِصَالِحِكْ   فَاذْهَبْ تَمَتَّعْ بِالْحَيَاةِ رَغْمَ أَنْفِ طَالِعِكْ
أَصْغِ إِلَى الْحَكِيمِ إِذْ جِسْمُكَ كَوَّنُوهُ مِنْ   مَاءٍ هَوَاءٍ ثُمَّ نَارٍ مَدَرٍ لِصَانِعِكْ

Puisque l'union des éléments ne t'anime que peu de temps,
Va ! Vis avec joie malgré la tyrannie du Destin !
Pense comme les sages : l'essence de ton corps
N'est qu'un peu de terre, de feu, d'air et d'eau !

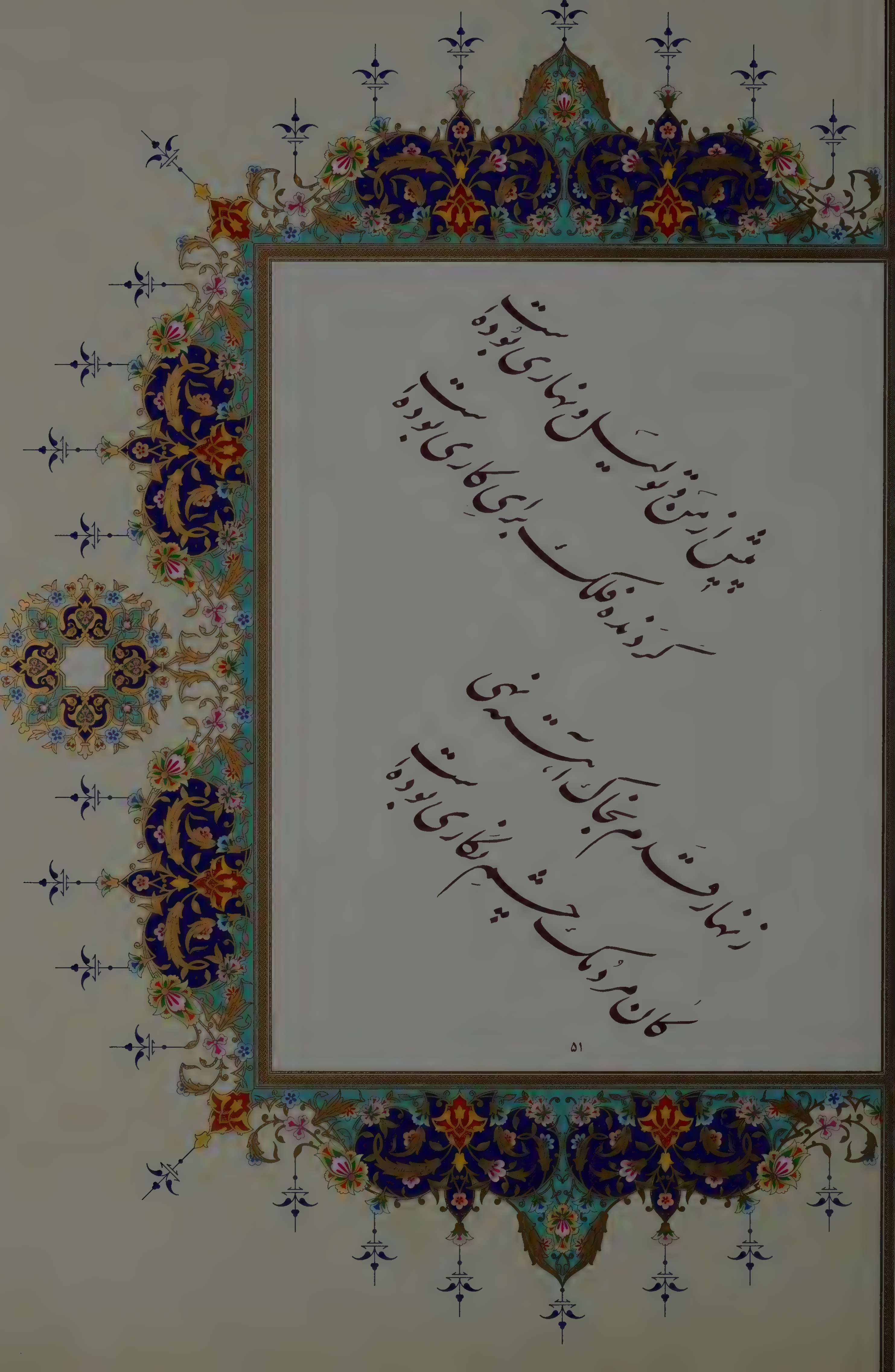
هر ذره که بر روی زمینی بوده است
تمثال رخ و قد مه جبینی بوده است
گرد از سر آستین به آزرم فشان
کان هم رخ یار نازنینی بوده است

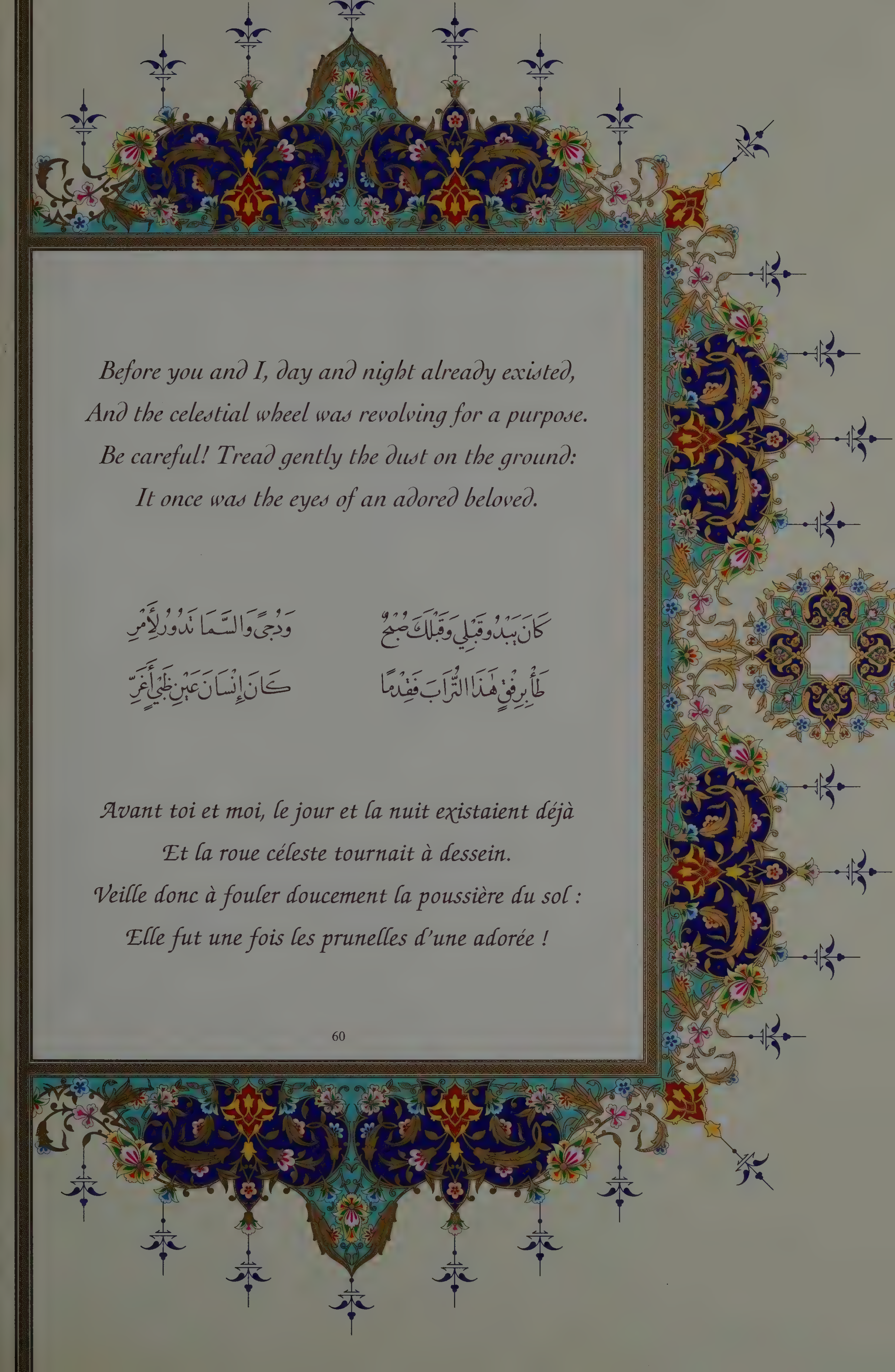
Every blade of grass on this earth once was
The gracious body of a Venus-like woman.
Blow every speck of dust off your sleeve respectfully:
It was also the face of a sweet beloved.

كُلُّ ذَرَّاتِ هَذِهِ الأَرْضِ كَانَتْ أَوْجُهاً كَالشُّمُوسِ ذَاتَ بَهَاءِ
أُجْلُ عَنْ وَجْهِكَ الغُبَارَ بِرِفْقٍ فَهْوَ خَدٌّ لِكَاعِبٍ حَسْنَاءِ

Sur cette terre, chaque brin d'herbe fut un jour
Le gracieux corps d'une femme comme Vénus.
Souffle avec égard toute poussière de ta manche :
Elle fut aussi le visage d'une douce aimée.

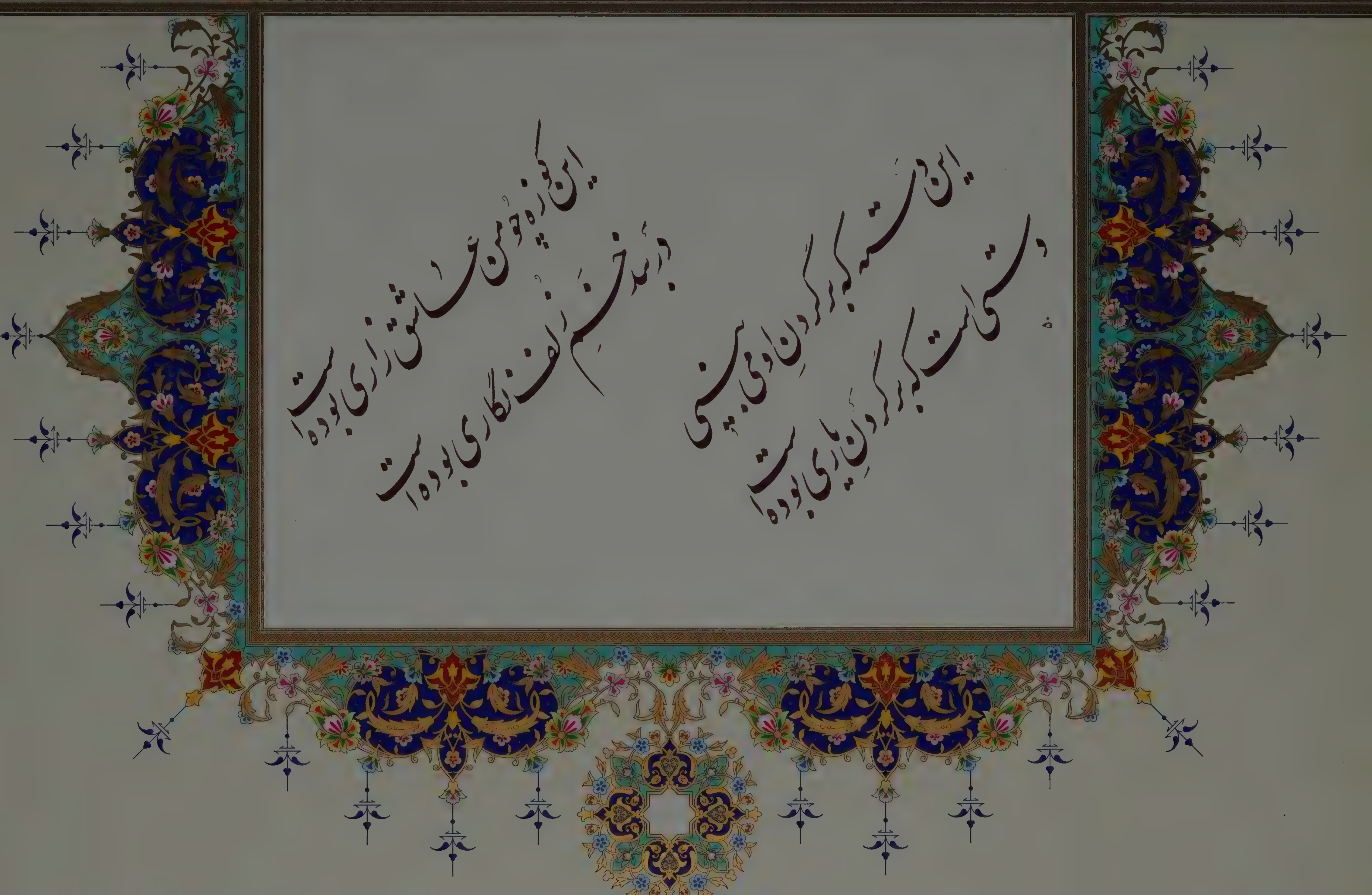
پیش از من و تو لیل و نهاری بوده است
گردنده فلک برای کاری بوده است
زنهار قدم به خاک آهسته نهی
کان مردمک چشم نگاری بوده است

Before you and I, day and night already existed,
And the celestial wheel was revolving for a purpose.
Be careful! Tread gently the dust on the ground:
It once was the eyes of an adored beloved.

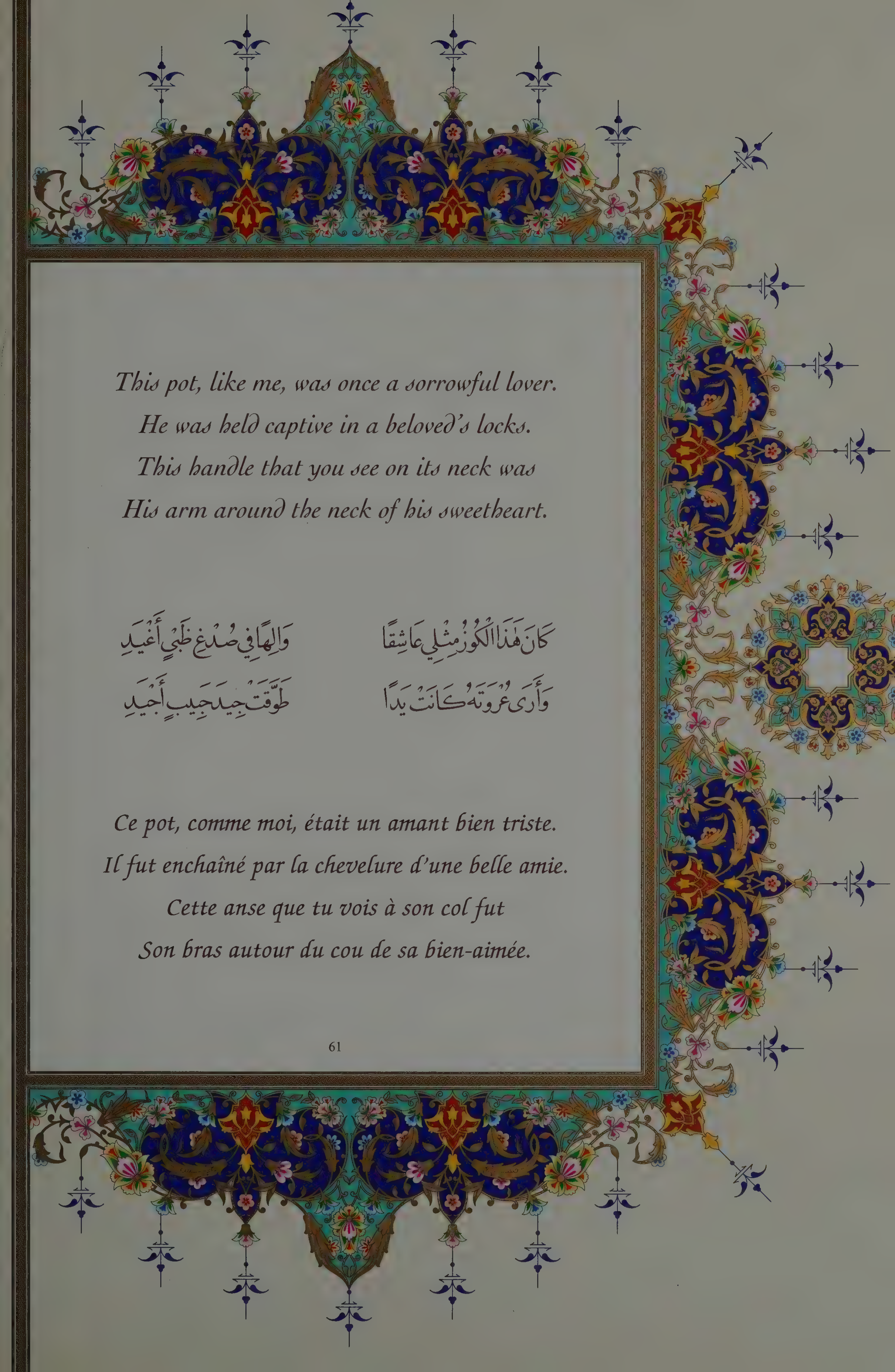
كَانَ يَبْدُو قَبْلِي وَقَبْلَكَ صُبْحٌ   وَدُجًى وَالسَّمَا تَدُورُ لِأَمْرِ
طَأْ بِرِفْقٍ هَذَا التُّرَابَ فَقِدْمًا   كَانَ إِنْسَانَ عَيْنِ ظَبْيٍ أَغَرِّ

Avant toi et moi, le jour et la nuit existaient déjà
Et la roue céleste tournait à dessein.
Veille donc à fouler doucement la poussière du sol :
Elle fut une fois les prunelles d'une adorée !

این کوزه چو من عاشق زاری بوده است
در بند سر زلف نگاری بوده است

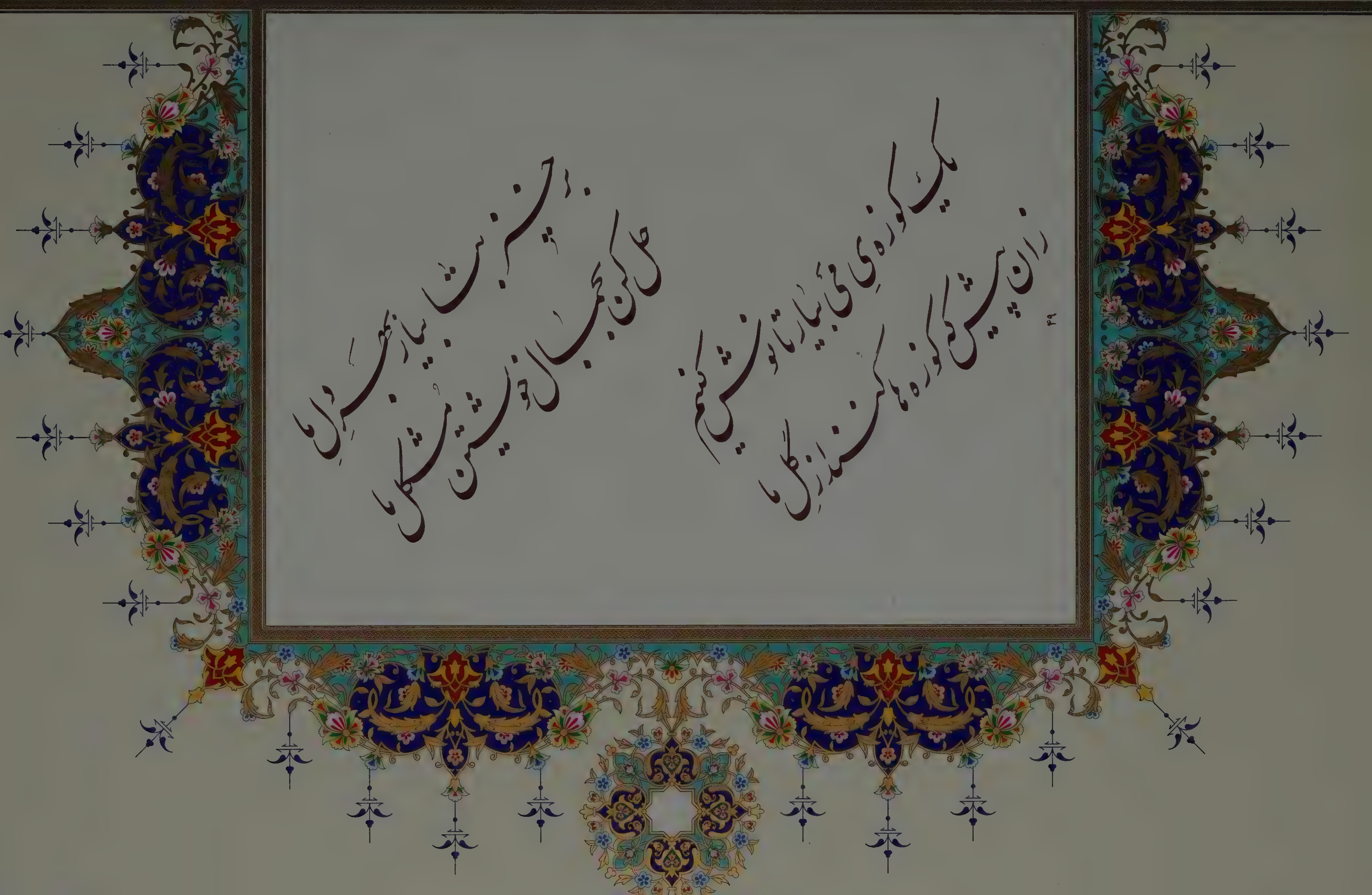
این دسته که بر گردن او می‌بینی
دستی است که بر گردن یاری بوده است

This pot, like me, was once a sorrowful lover.
He was held captive in a beloved's locks.
This handle that you see on its neck was
His arm around the neck of his sweetheart.

كَانَ هَذَا الكُوزُ مِثْلِي عَاشِقًا　　وَالِهًا فِي صُدْغِ ظَبْيٍ أَغْيَدِ
وَأَرَى عُرْوَتَهُ كَانَتْ يَدًا　　طَوَّقَتْ جِيدَ حَبِيبٍ أَجْيَدِ

Ce pot, comme moi, était un amant bien triste.
Il fut enchaîné par la chevelure d'une belle amie.
Cette anse que tu vois à son col fut
Son bras autour du cou de sa bien-aimée.

برخیز بتا بیا ز بهر دل ما
حل کن به جمال خویشتن مشکل ما
یک کوزه می بیار تا نوش کنیم
زان پیش که کوزه‌ها کنند از گل ما

Arise my love! Come and fill my heart with joy;
Let your beauty soothe my distress.
Bring out a pot of wine; let us drink together,
Before our dust is turned into pots.

يَا صَنَمِي قُمْ وَائْتِنِي مُعَجِّلاً   وَحُلَّ فِي حُسْنِكَ لِي مَا أَشْكَلاَ
وَهَاتِنِي كُوزَ الْمُدَامِ قَبْلَ أَنْ   يُصْنَعَ مِنْ رُفَاتِنَا كُوزُ الطِّلاَ

Lève-toi mon adorée ! Viens et réjouis mon cœur ;
Laisse ta beauté apaiser ma détresse !
Apporte un pot de vin et buvons ensemble,
Avant que notre poussière soit modelée en pots !

این کوزه چو من عاشق زاری بوده است
در بند خم زلف نگاری بوده است
این دسته که بر گردن او می‌بینی
دستی است که بر گردن یاری بوده است

This pot, like me, was once a sorrowful lover.
His heart was held captive in a maiden's locks.
This handle that you see on its neck was
His arm around the neck of his sweetheart.

كَانَ هَذَا الْكُوزُ مِثْلِي عَاشِقًا   وَالِهًا فِي صُدْغِ ظَبْيٍ أَغْيَدِ
وَأَرَى عُرْوَتَهُ كَانَتْ يَدًا   طَوَّقَتْ جِيدَ حَبِيبٍ أَجْيَدِ

Ce pot, comme moi, était un amant bien triste.
Son cœur fut enchaîné par la chevelure d'une belle.
Cette anse que tu vois à son col fut
Son bras autour du cou de sa bien-aimée.

الفصل الثاني: مستلزمات الحياة ٤- الطين و ترابنا

IV- INEVITABLE ASPECTS OF LIFE

2) DEATH

IV- LES INÉVITABLES ASPECTS DE LA VIE

2) LA MORT

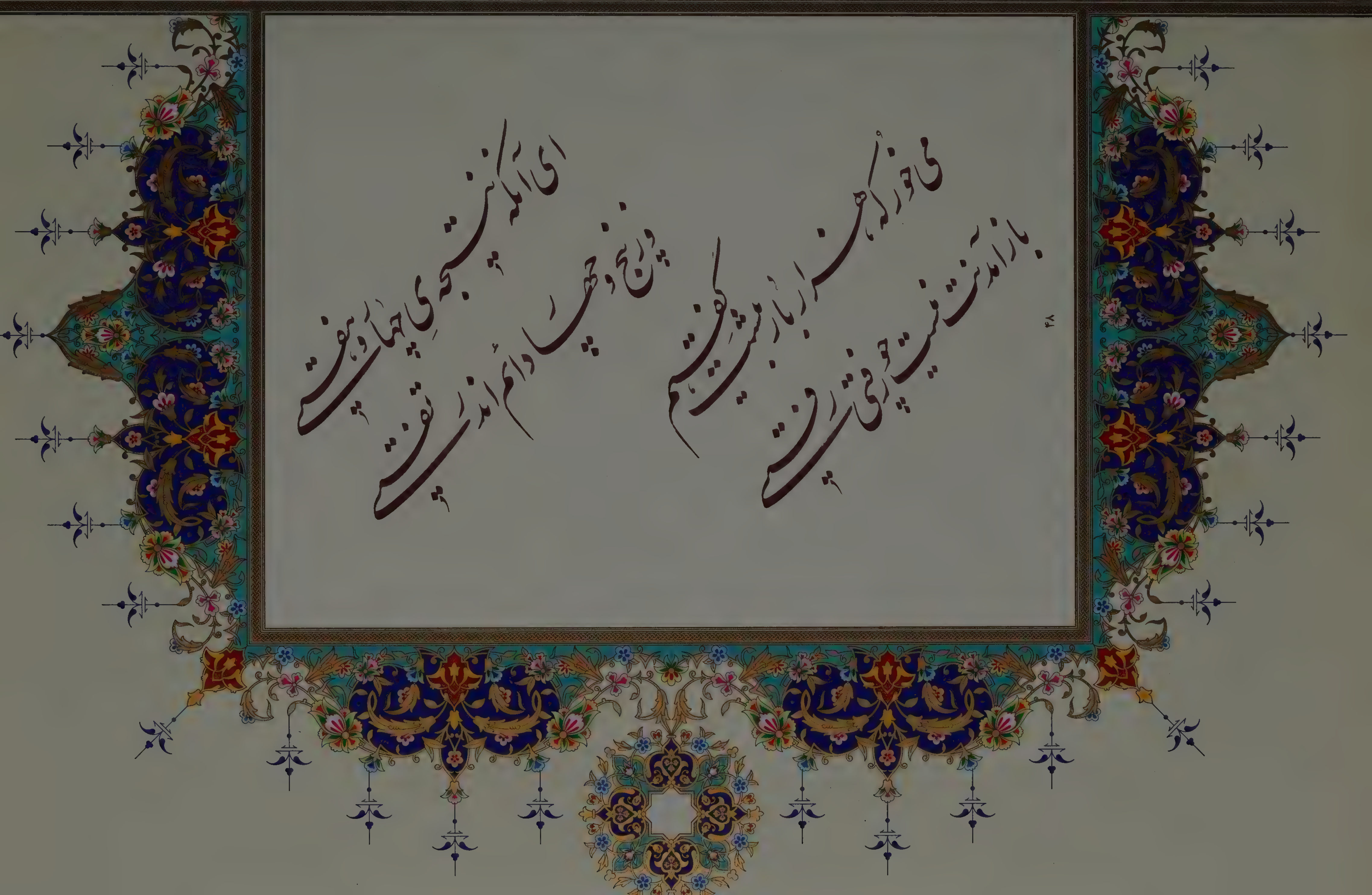

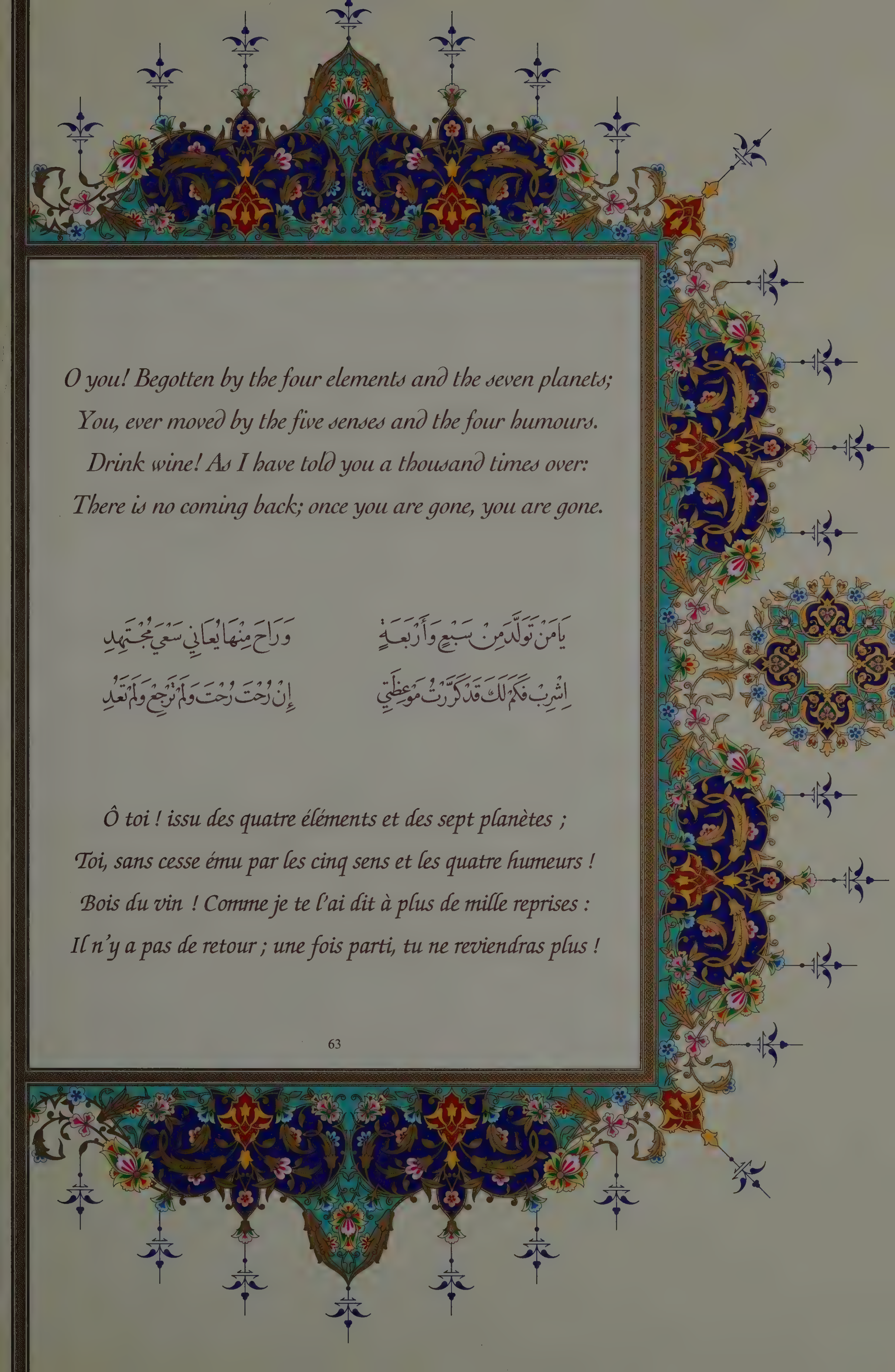
زان پیش که بر سرت شبیخون آرند
فرمای که تا باده‌ی گلگون آرند
تو زر نئی ای غافل نادان که ترا
در خاک نهند و باز بیرون آرند

Before fate takes you by surprise,
Order them to bring out rose-coloured wine.
O ignorant fool! You're not like gold
That they bury and dig up later.

قُمْ قَبْلَ غَارَةِ الأَسَى مُبَكِّرًا　　وَادْعُ بِهَا وَرْدِيَّةً تَجْلُو الدُّجَى
فَلَسْتَ يَا هَذَا الغَبِيُّ عَسْجَدًا　　حَتَّى تُوَارَى فِي الثَّرَى وَتُخْرَجَا

Avant que le sort ne te frappe par surprise,
Ordonne qu'on apporte du vin couleur de rose.
Ô fol ignorant ! tu n'es pas comme l'or
Qu'on enfouit et déterre plus tard !

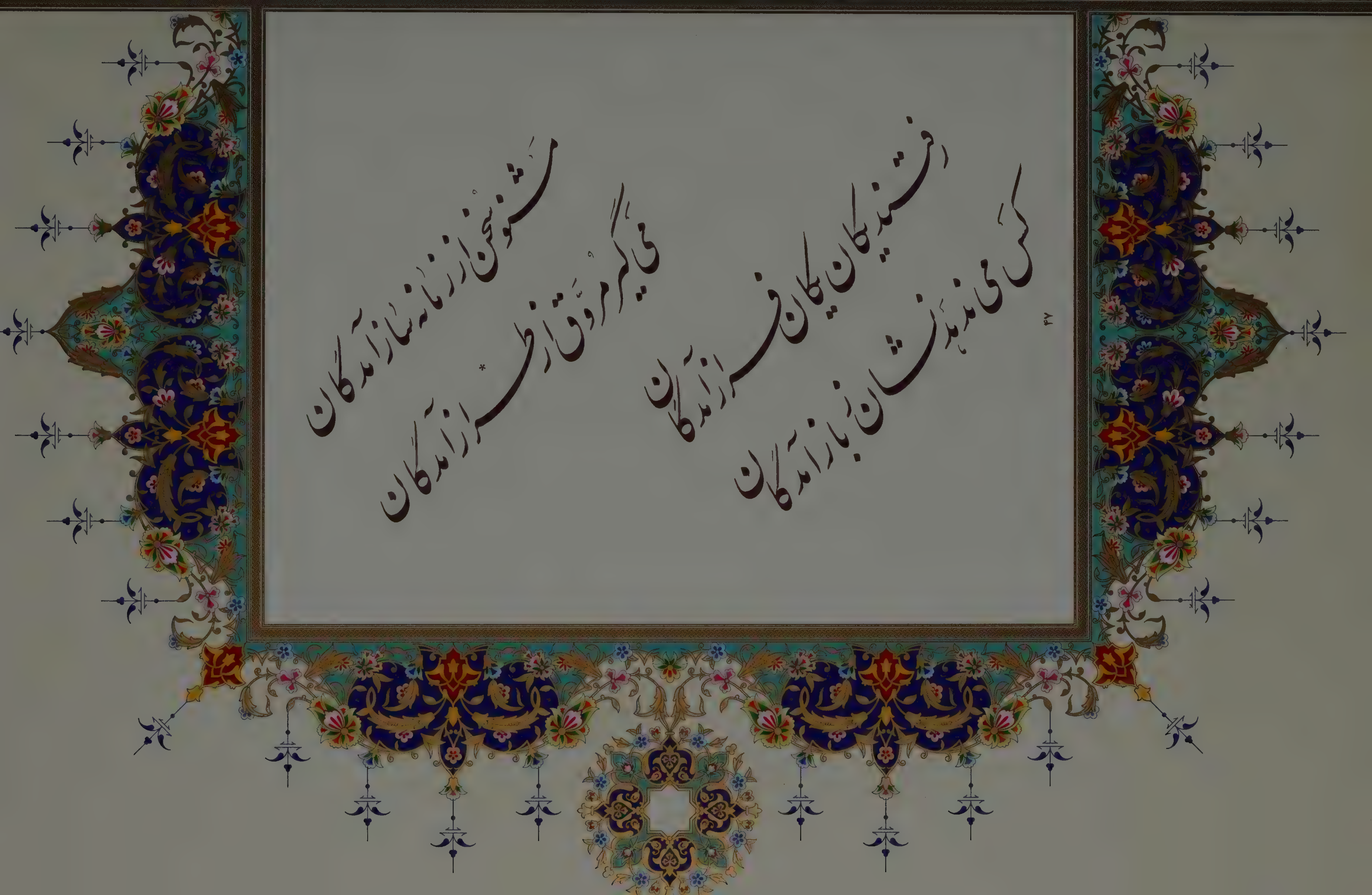

ای آنکه نتیجهٔ چهار و هفتی
ورپنج و چهار دائم اندر تفتی
می خور که هزار بار بیشت گفتم
باز آمدنت نیست چو رفتی رفتی
۴۸

O you! Begotten by the four elements and the seven planets;
You, ever moved by the five senses and the four humours.
Drink wine! As I have told you a thousand times over:
There is no coming back; once you are gone, you are gone.

يَامَنْ تَوَلَّدَ مِنْ سَبْعٍ وَأَرْبَعَةٍ   وَرَاحَ مِنْهَا يُعَانِي سَعْيَ مُجْتَهِدِ
اِشْرِبْ فَكَمْ لَكَ قَدْ كَرَّرْتُ مَوْعِظَتِي   إِنْ رُحْتَ رُحْتَ وَلَمْ تَرْجِعْ وَلَمْ تَعُدِ

Ô toi ! issu des quatre éléments et des sept planètes ;
Toi, sans cesse ému par les cinq sens et les quatre humeurs !
Bois du vin ! Comme je te l'ai dit à plus de mille reprises :
Il n'y a pas de retour ; une fois parti, tu ne reviendras plus !

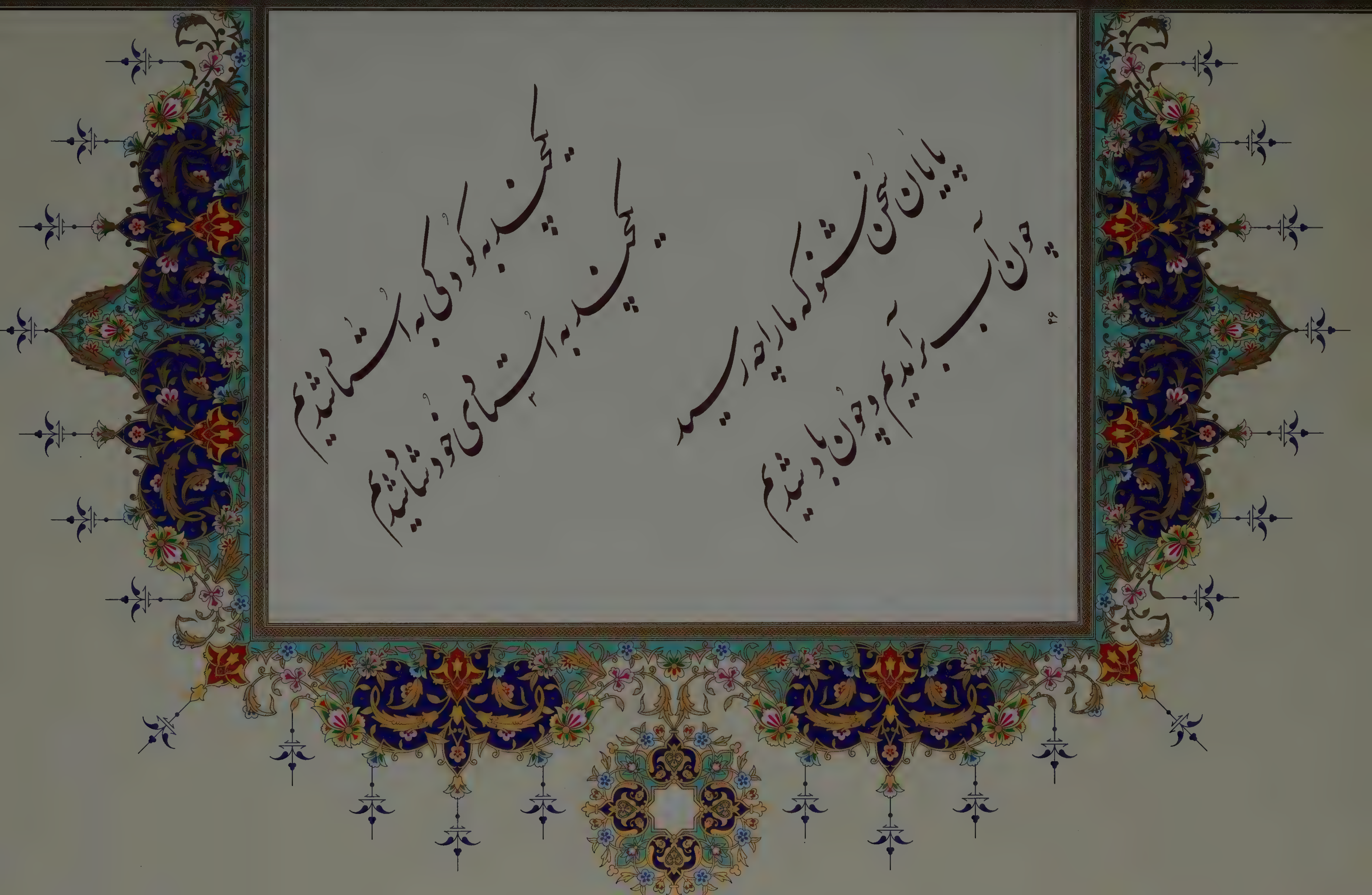
مشنو سخن از زمانه‌ساز آمدگان
می‌گیر مروّق از طراز آمدگان
رفتند یکان یکان فراز آمدگان
کس می‌ندهد نشان ز باز آمدگان

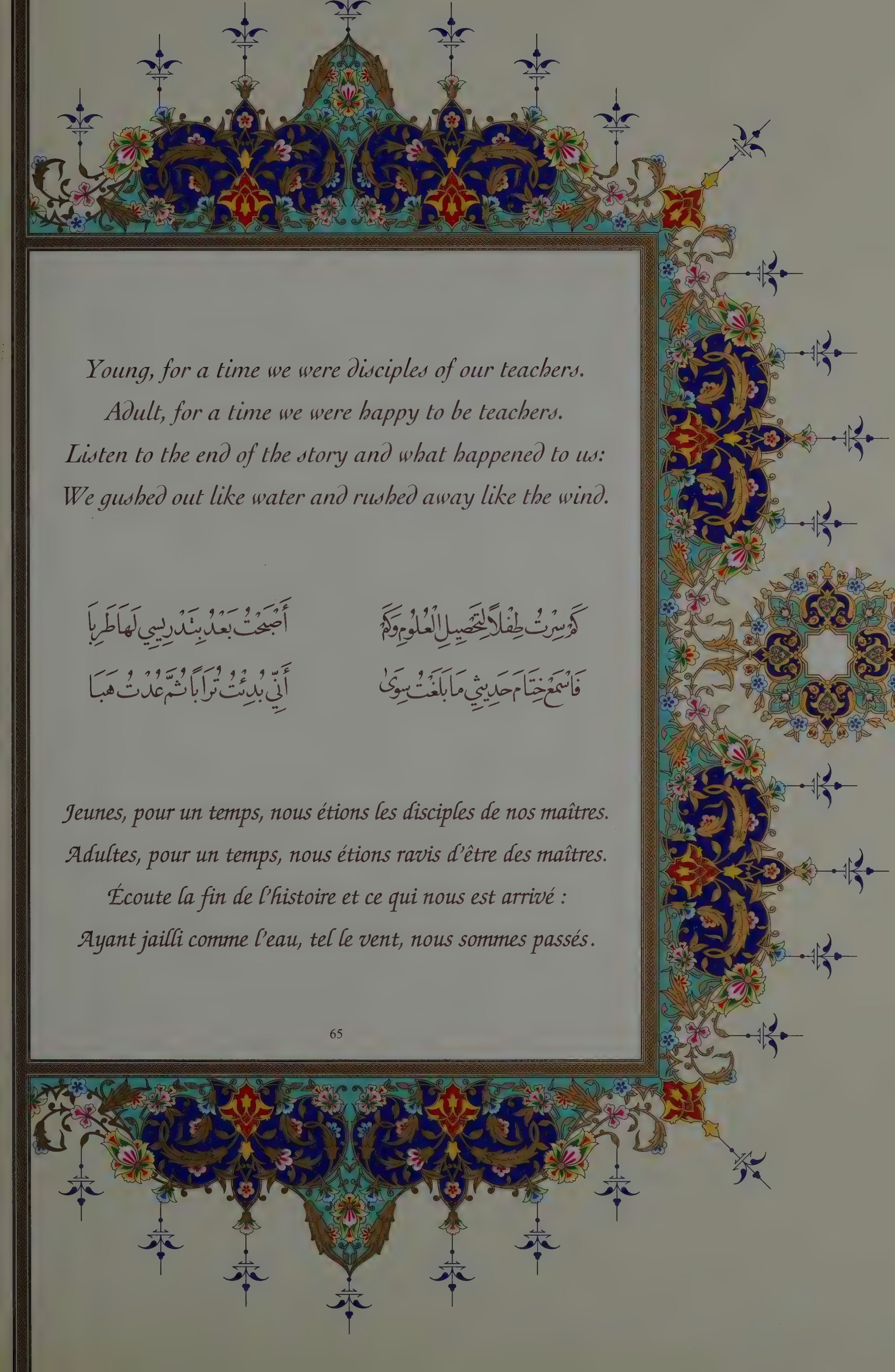
Pay no heed to the opportunists' tattle.
Take clear wine, given by graceful girls from Taraz.[7]
One by one, those who ended up here are gone,
And none has given sign that any have returned.

لِقَوْلِ الانْتِهَازِيِّينَ لَا تُصْغِ وَخُذْ سُلَافًا مِنْ يَدِ الْعَذَارَى
فَمَنْ أَتَوْا هُنَا.. فُرَادَى غَادَرُوا وَلَمْ يَعُدْ شَخْصٌ وَلَا أَشَارَا

Ne tiens pas compte du bavardage des opportunistes.
Prends du vin limpide, offert par des belles de Taraz.[7]
Tous ceux qui ont abouti ici, un à un, sont repartis
Et personne n'a vu trace de ceux qui seraient revenus.

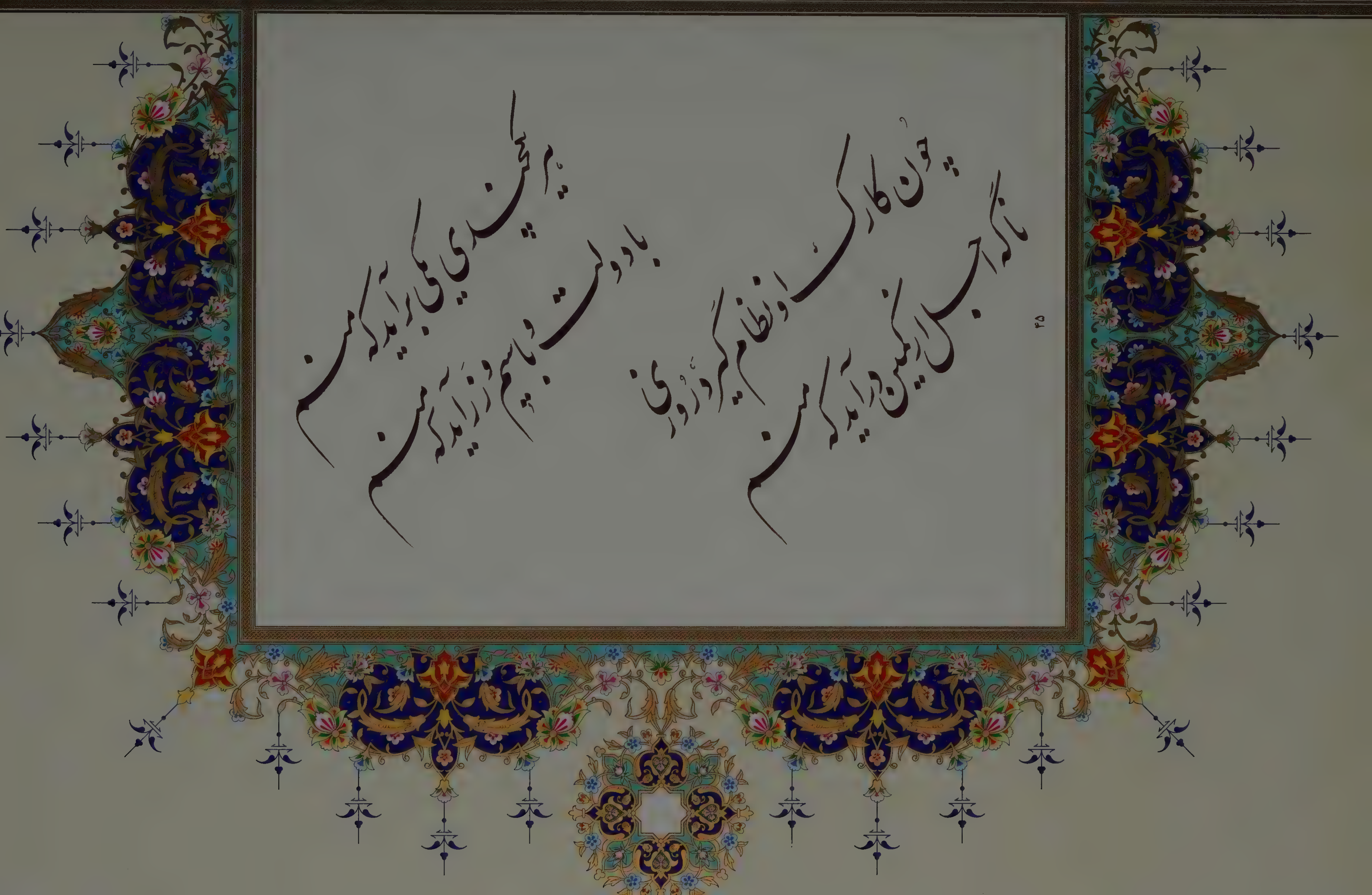
یکچند به کودکی به استاد شدیم
یکچند به استادی خود شاد شدیم
پایان سخن شنو که ما را چه رسید
چون آب برآمدیم و چون باد شدیم

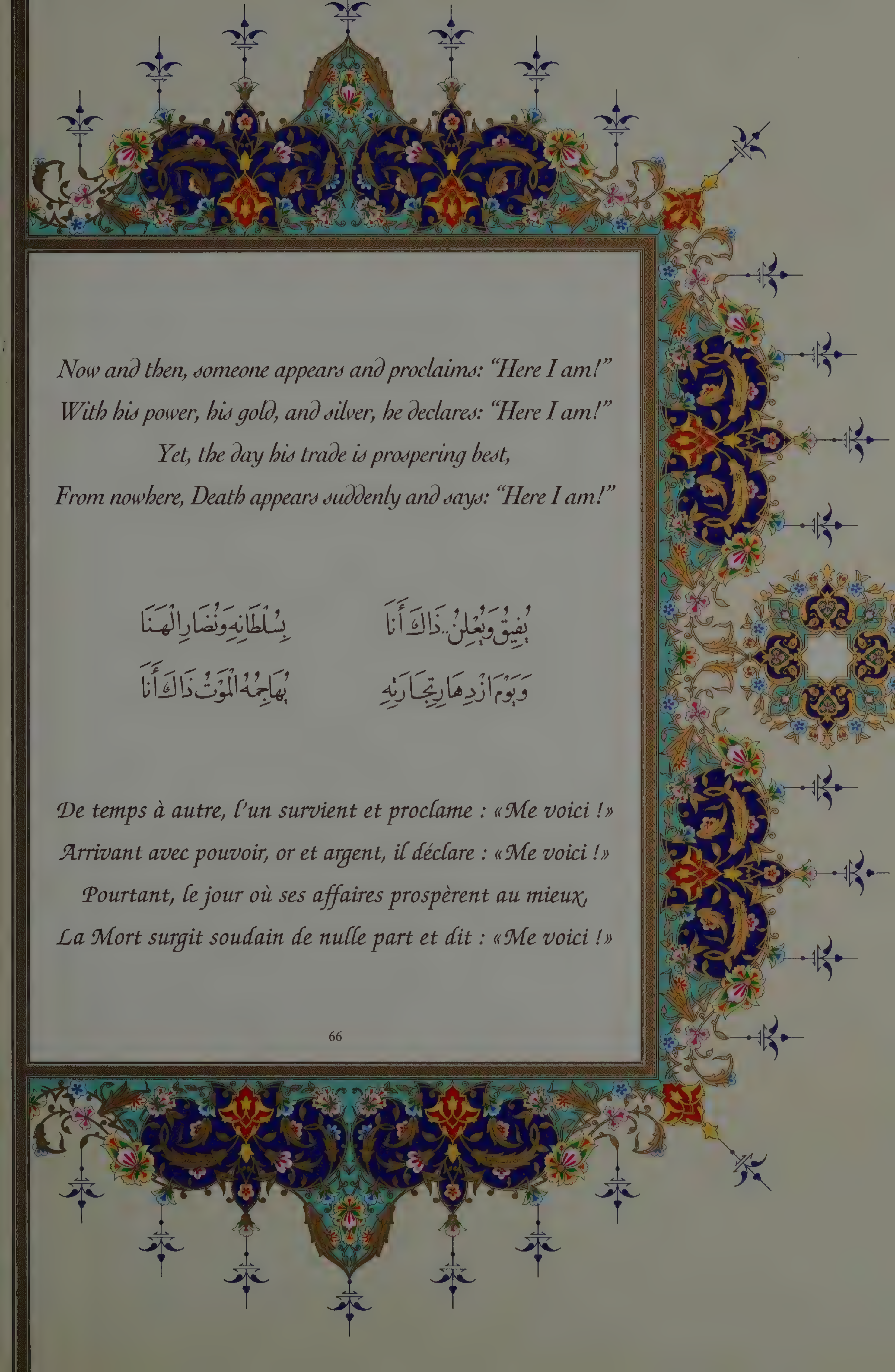
Young, for a time we were disciples of our teachers.
Adult, for a time we were happy to be teachers.
Listen to the end of the story and what happened to us:
We gushed out like water and rushed away like the wind.

كَمْ سِرْتُ طِفْلاً لِتَحْصِيلِ الْعُلُومِ وَكَمْ — أَصْبَحْتُ بَعْدُ بِتَدْرِيسِي لَهَا طَرِبَا
فَاسْمَعْ خِتَامَ حَدِيثِي مَا بَلَغْتُ سِوَى — أَنِّي بُدِئْتُ تُرَاباً ثُمَّ عُدْتُ هَبَا

Jeunes, pour un temps, nous étions les disciples de nos maîtres.
Adultes, pour un temps, nous étions ravis d'être des maîtres.
Écoute la fin de l'histoire et ce qui nous est arrivé :
Ayant jailli comme l'eau, tel le vent, nous sommes passés.

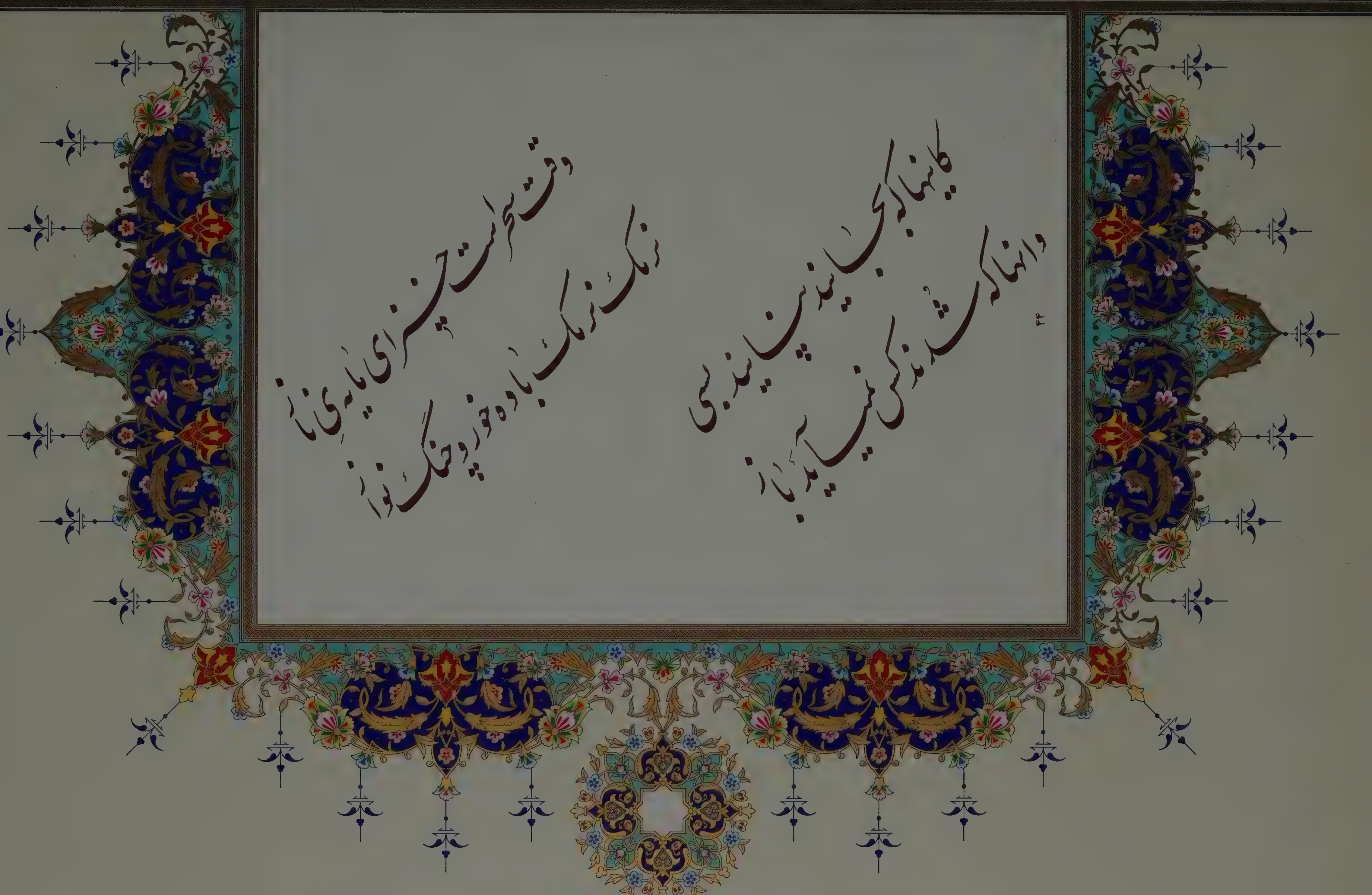
پیچیدن سری کی برآید که من
با دولت و با سیم و زر آید که من
چون کار گذشت از نظام گردون روزی
تا گر جسد از زمین در آید که من

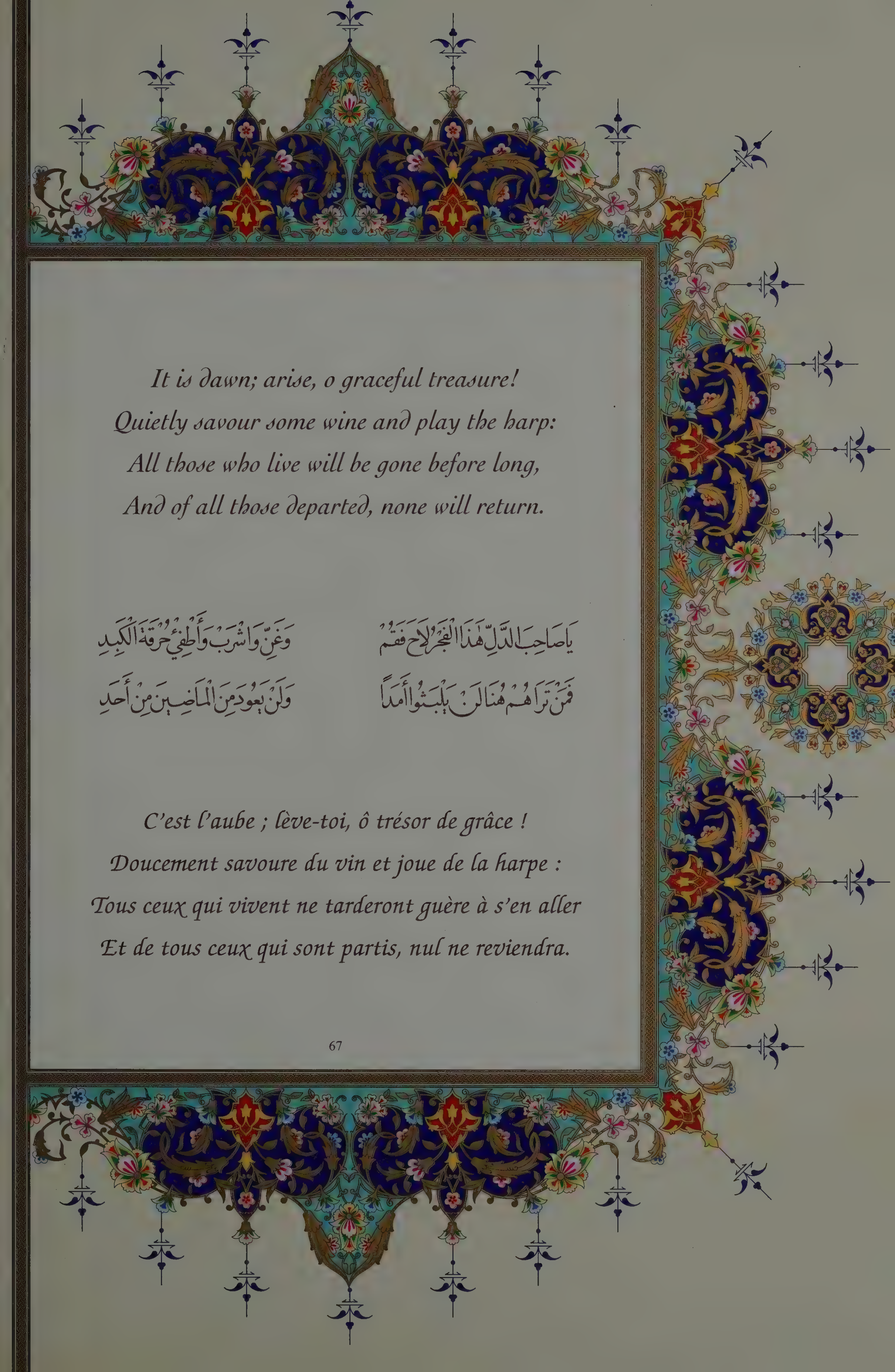
Now and then, someone appears and proclaims: "Here I am!"
With his power, his gold, and silver, he declares: "Here I am!"
Yet, the day his trade is prospering best,
From nowhere, Death appears suddenly and says: "Here I am!"

يُفِيقُ وَيُعلِنُ.. ذَاكَ أَنَا   بِسُلْطَانِهِ وَنُضَارِ الْهَنَا
وَيَوْمَ ازْدِهَارِ تِجَارَتِهِ   يُهَاجِمُهُ الْمَوْتُ ذَاكَ أَنَا

De temps à autre, l'un survient et proclame : «Me voici !»
Arrivant avec pouvoir, or et argent, il déclare : «Me voici !»
Pourtant, le jour où ses affaires prospèrent au mieux,
La Mort surgit soudain de nulle part et dit : «Me voici !»

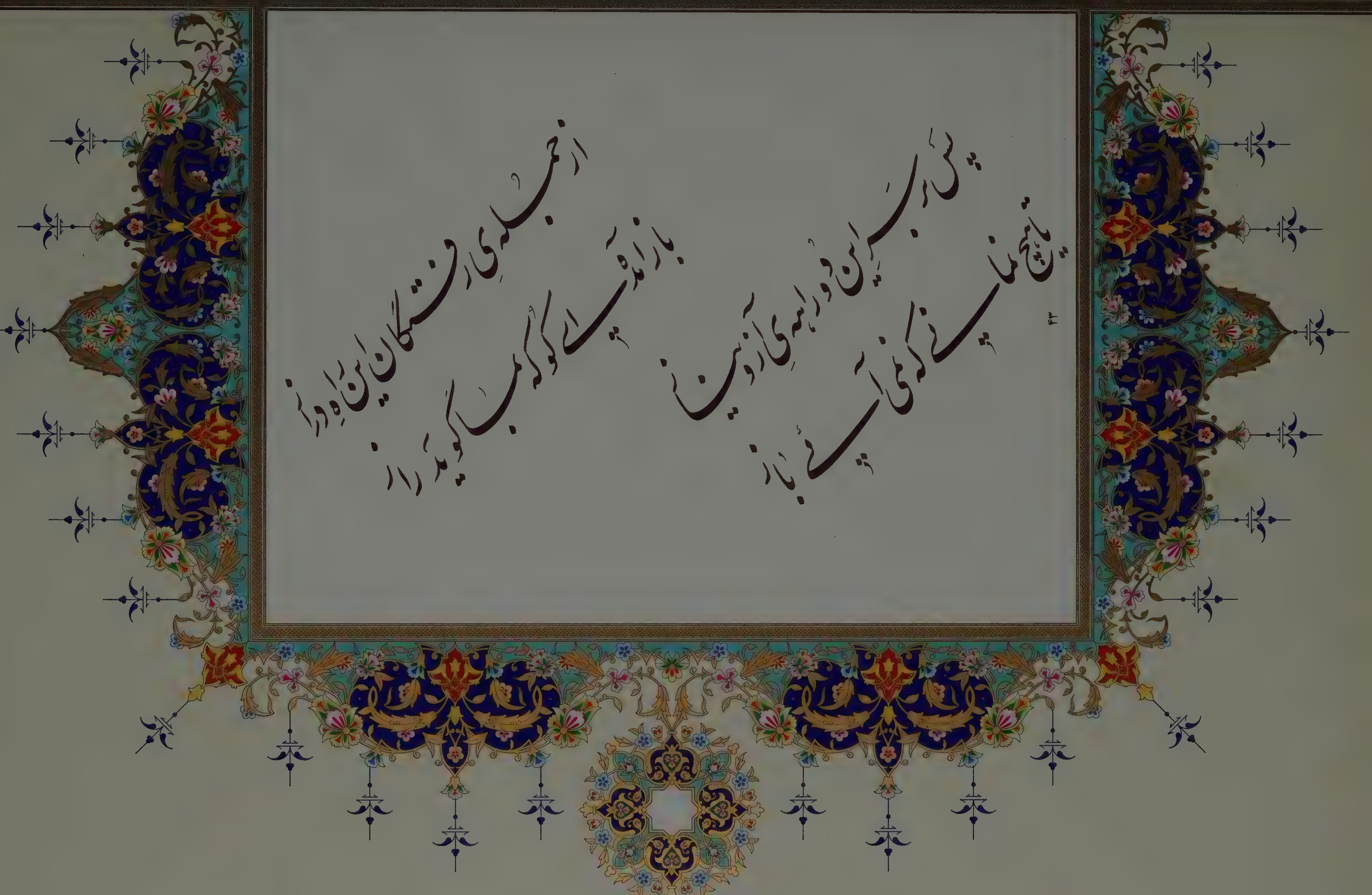
وقت سحر است خیز ای مایهٔ ناز
نرمک نرمک باده خور و چنگ نواز
کانها که بجایند نپایند بسی
وانها که شدند کس نمی‌آید باز

It is dawn; arise, o graceful treasure!
Quietly savour some wine and play the harp:
All those who live will be gone before long,
And of all those departed, none will return.

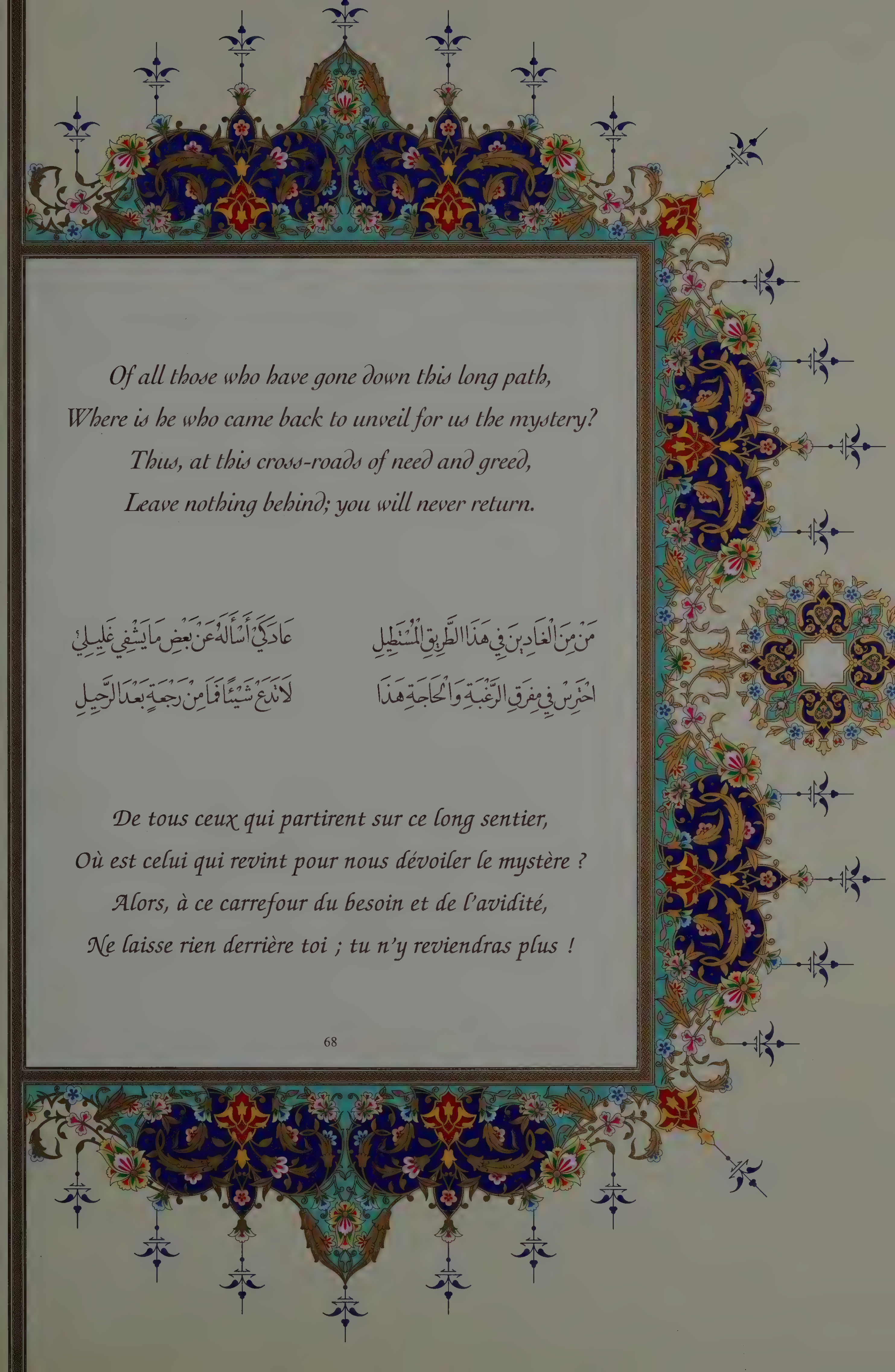
يَا صَاحِبَ الدَّلِّ هَٰذَا الْفَجْرُ لَاحَ فَقُمْ — وَغَنِّ وَاشْرَبْ وَأَطْفِئْ حُرْقَةَ الْكَبِدِ
فَمَنْ تَرَاهُمْ هُنَا لَنْ يَلْبَثُوا أَمَدًا — وَلَنْ يَعُودَ مِنَ الْمَاضِينَ مِنْ أَحَدِ

C'est l'aube ; lève-toi, ô trésor de grâce !
Doucement savoure du vin et joue de la harpe :
Tous ceux qui vivent ne tarderont guère à s'en aller
Et de tous ceux qui sont partis, nul ne reviendra.

از جمله‌ی رفتگان این راه دراز
باز آمده‌ای کو که به ما گوید راز

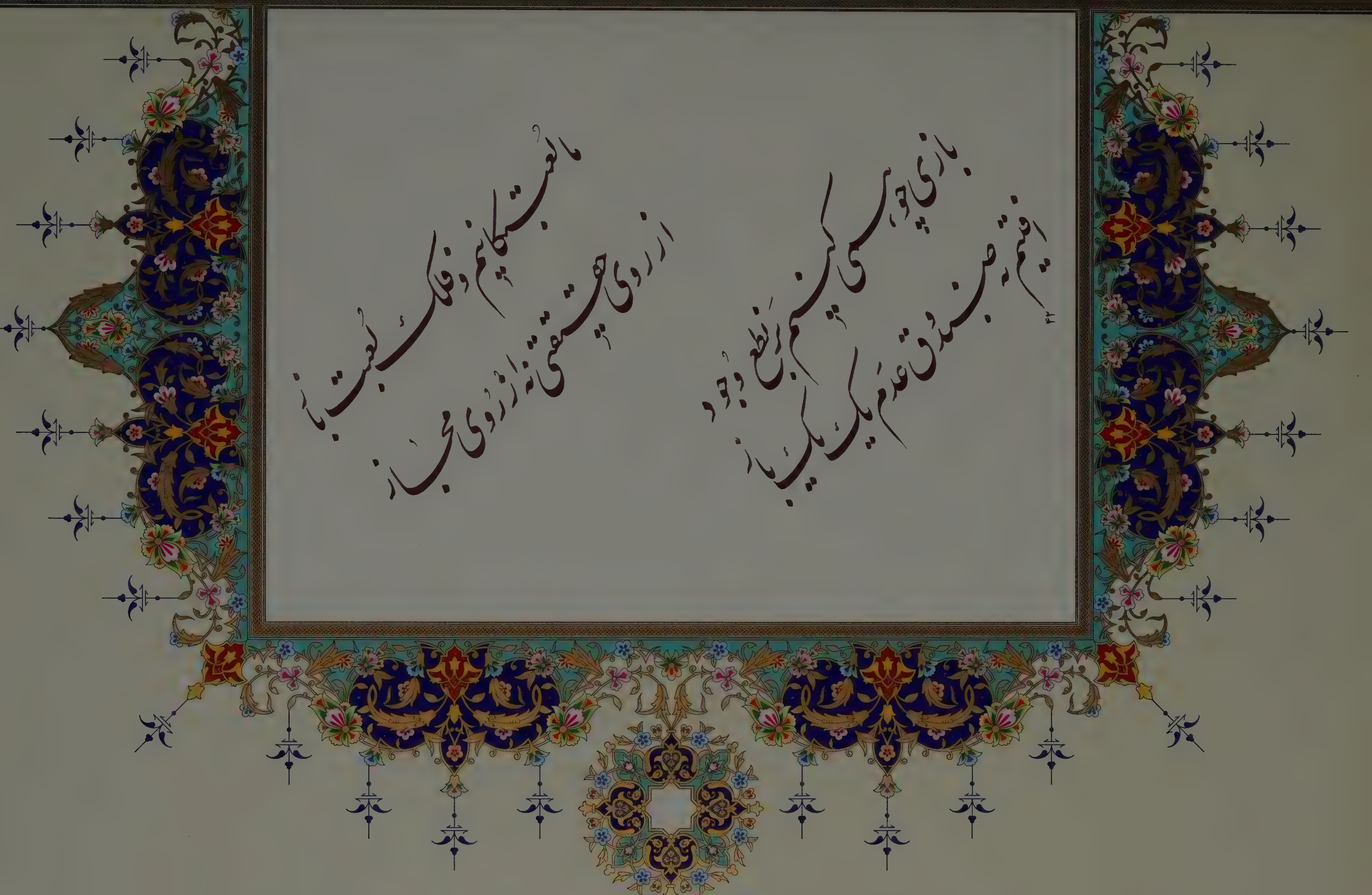
پس بر سر این دوراهه‌ی آز و نیاز
تا هیچ نمانی که نمی‌آیی باز

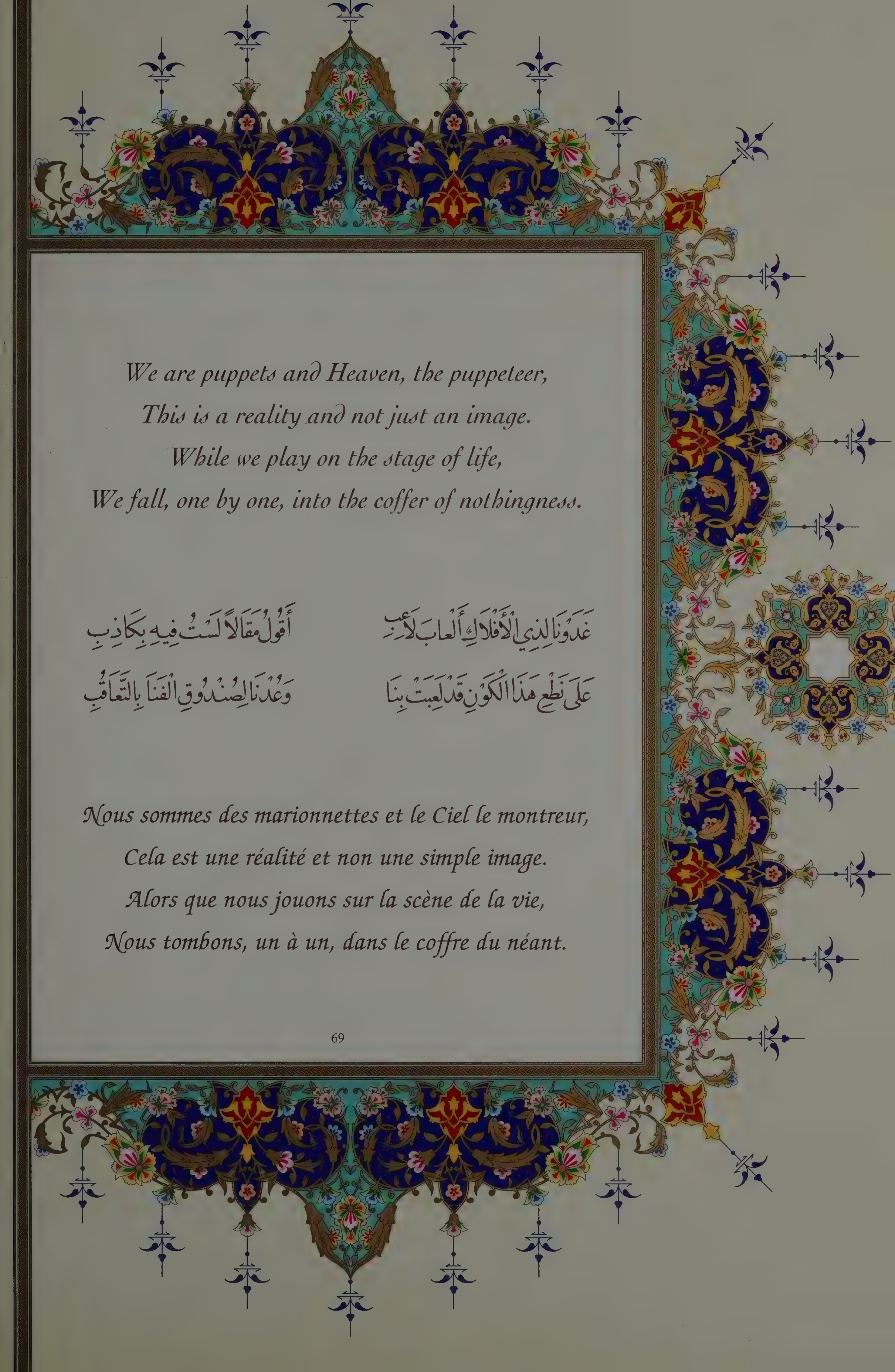

Of all those who have gone down this long path,
Where is he who came back to unveil for us the mystery?
Thus, at this cross-roads of need and greed,
Leave nothing behind; you will never return.

مَنْ مِنَ الْغَادِينَ فِي هَذَا الطَّرِيقِ الْمُسْتَطِيلِ ... عَادَ كَيْ أَسْأَلَهُ عَنْ بَعْضِ مَا يَشْفِي غَلِيلِي؟
احْتَرِسْ فِي مَفْرِقِ الرَّغْبَةِ وَالْحَاجَةِ هَذَا ... لَا تَدَعْ شَيْئًا فَمَا مِنْ رَجْعَةٍ بَعْدَ الرَّحِيلِ

De tous ceux qui partirent sur ce long sentier,
Où est celui qui revint pour nous dévoiler le mystère ?
Alors, à ce carrefour du besoin et de l'avidité,
Ne laisse rien derrière toi ; tu n'y reviendras plus !

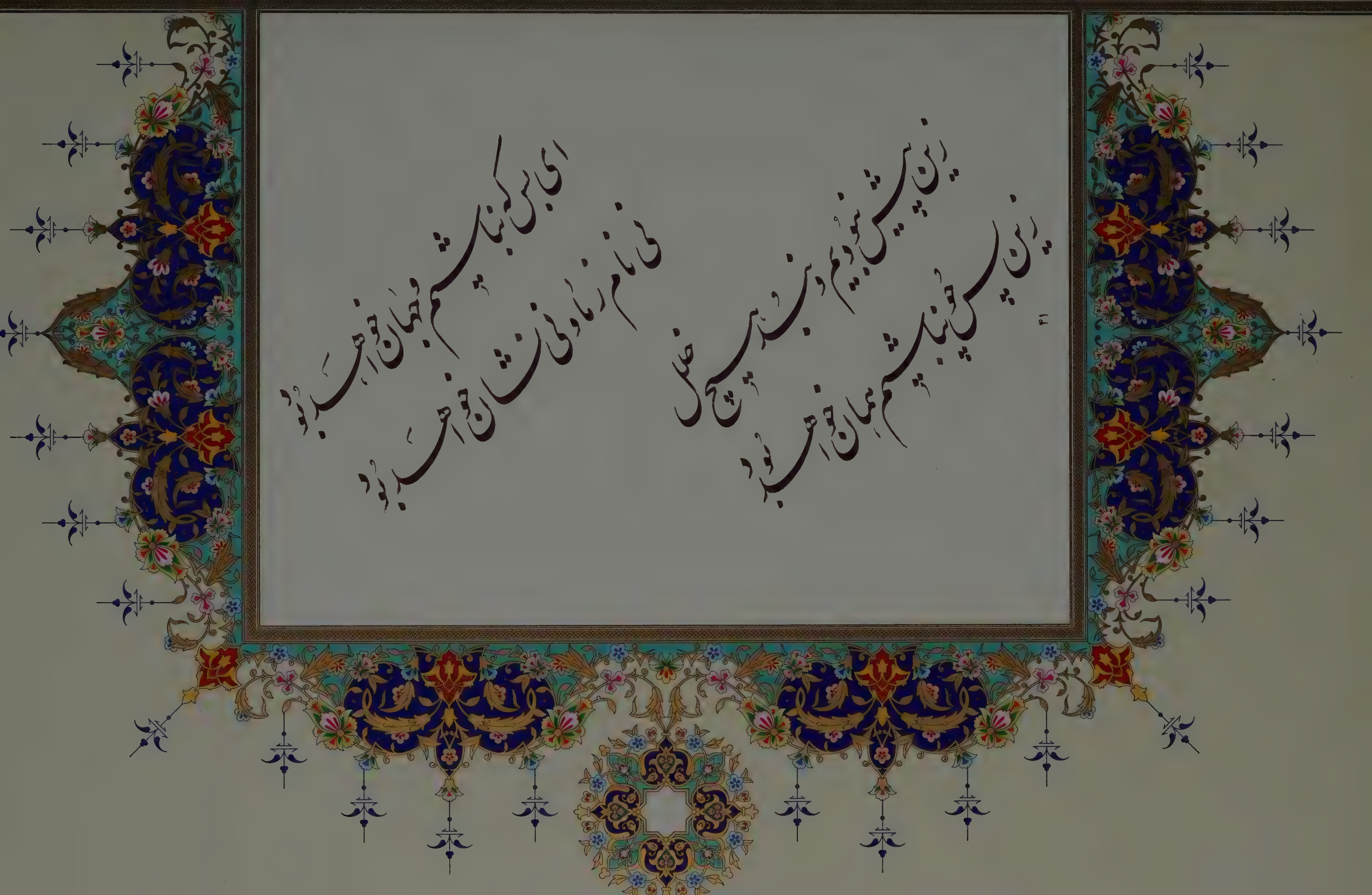

ما لعبتکانیم و فلک لعبت باز
از روی حقیقتی نه از روی مجاز
بازیچه همی کنیم بر نطع وجود
افتیم به صندوق عدم یک یک باز

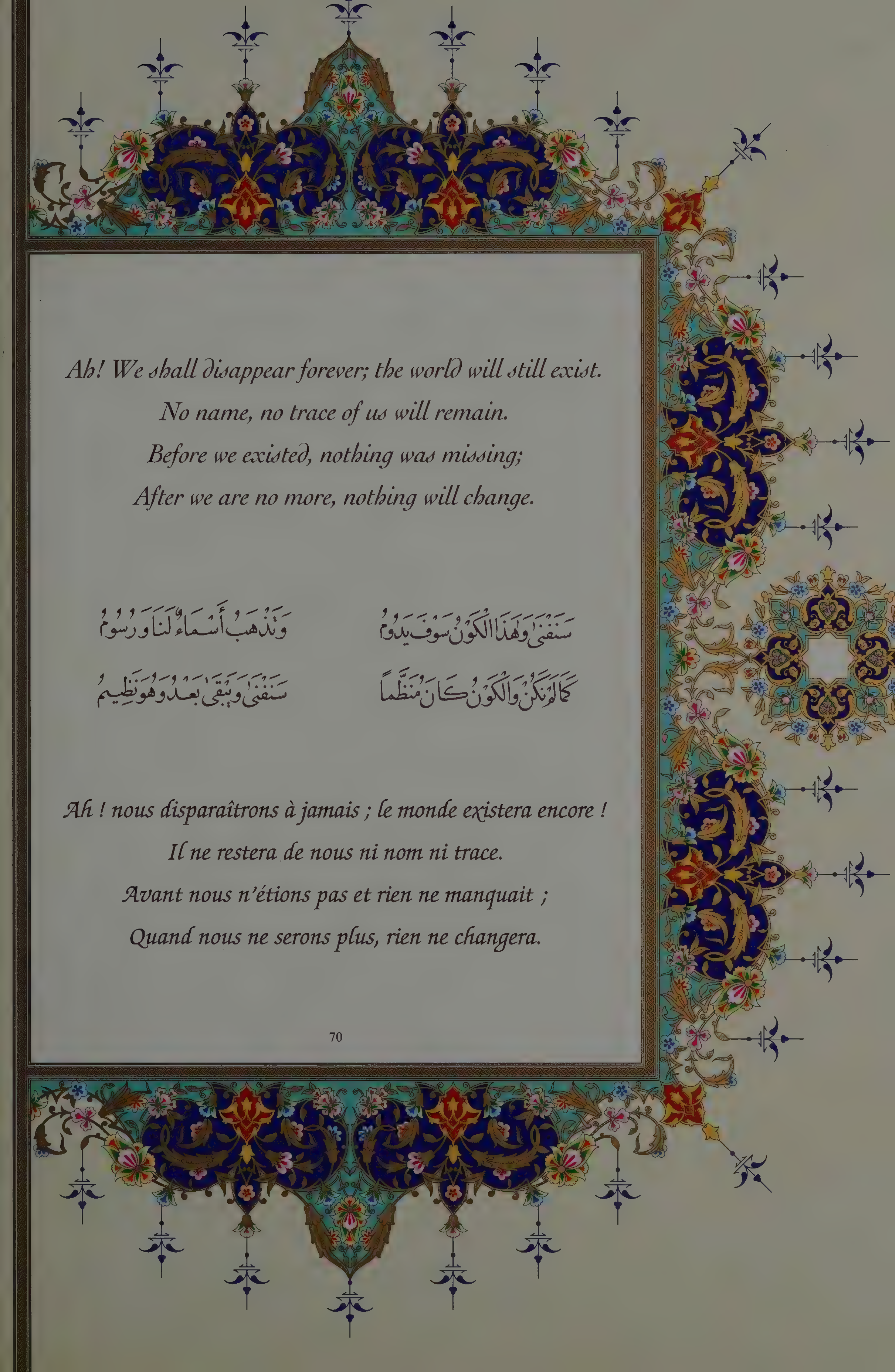
We are puppets and Heaven, the puppeteer,
This is a reality and not just an image.
While we play on the stage of life,
We fall, one by one, into the coffer of nothingness.

غَدَوْنَا لِذِي الأَفْلاكِ أَلْعَابَ لاعِبٍ   أَقُولُ مَقَالًا لَسْتُ فِيهِ بِكَاذِبِ
عَلَى نَطْعِ هَذَا الكَوْنِ قَدْ لَعِبَتْ بِنَا   وَعُدْنَا لِصُنْدُوقِ الفَنَا بِالتَّعَاقُبِ

Nous sommes des marionnettes et le Ciel le montreur,
Cela est une réalité et non une simple image.
Alors que nous jouons sur la scène de la vie,
Nous tombons, un à un, dans le coffre du néant.

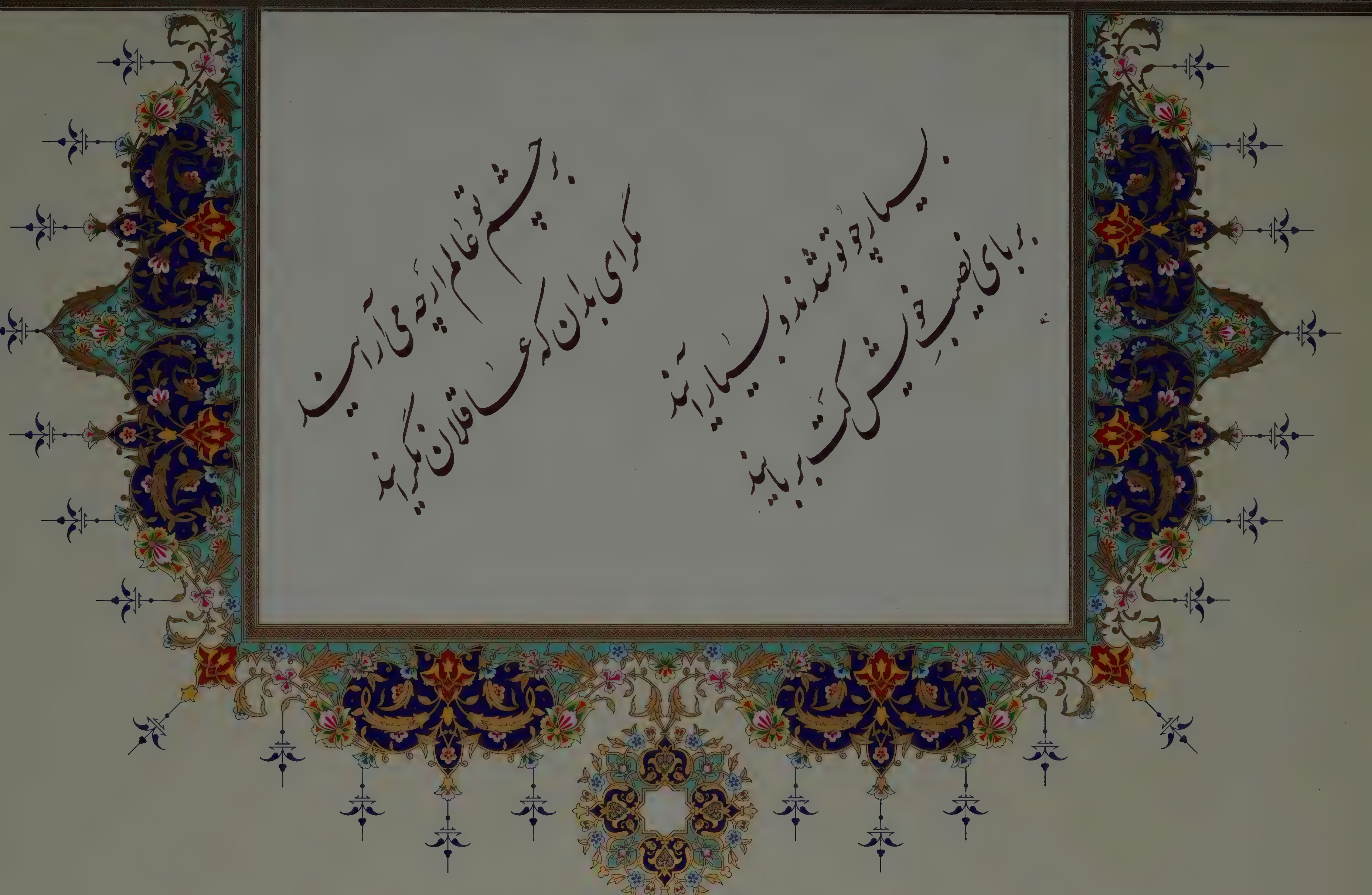
ای بس که نباشیم و جهان خواهد بود
نی نام ز ما و نی نشان خواهد بود
زین پیش نبودیم و نبد هیچ خلل
زین پس چو نباشیم همان خواهد بود

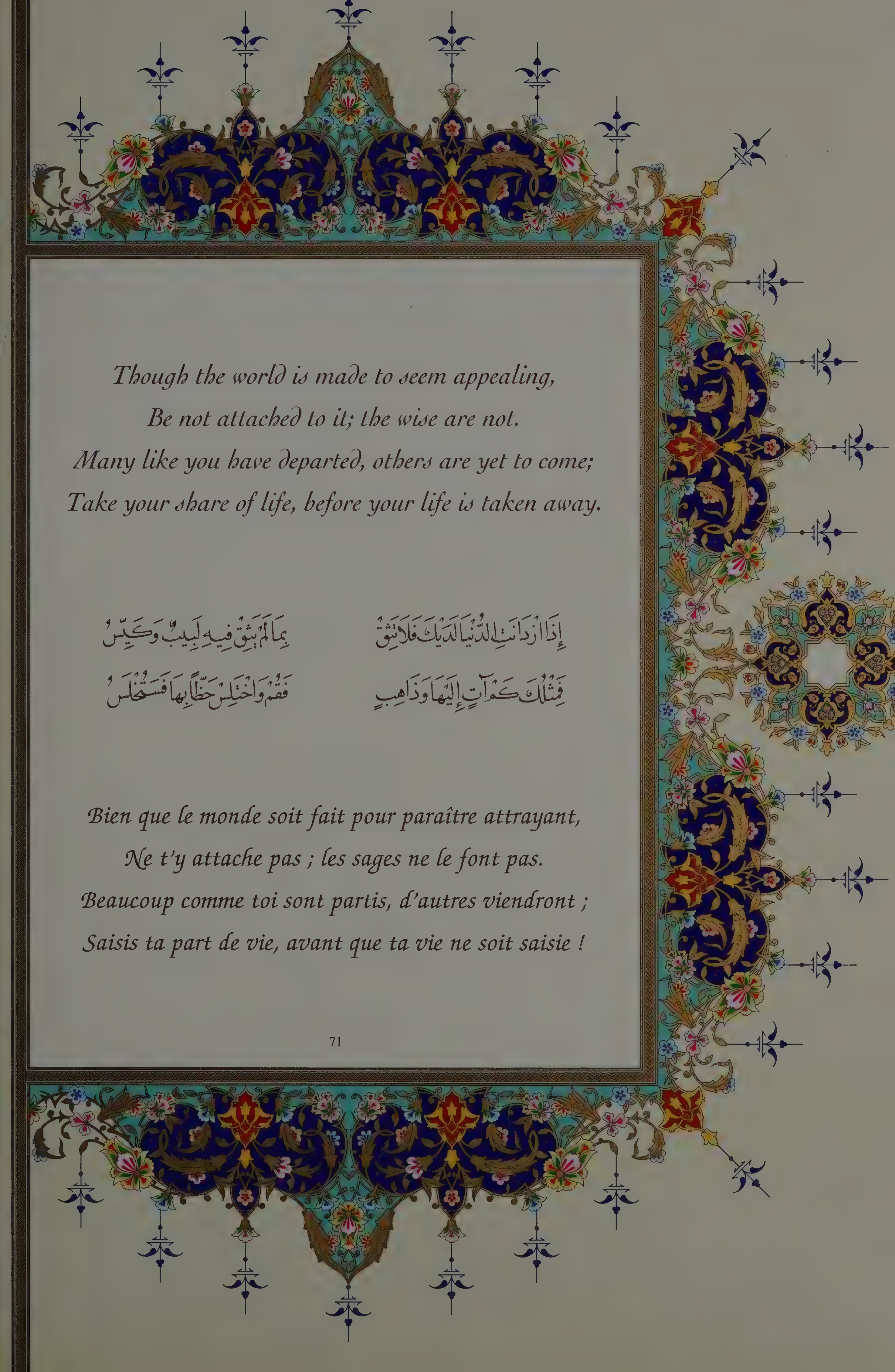
Ah! We shall disappear forever; the world will still exist.
No name, no trace of us will remain.
Before we existed, nothing was missing;
After we are no more, nothing will change.

سَنَفْنَى وَهَذَا الْكَوْنُ سَوْفَ يَدُومُ   وَتَذْهَبُ أَسْمَاءٌ لَنَا وَرُسُومُ
كَمَا لَمْ نَكُنْ وَالْكَوْنُ كَانَ مُنَظَّمًا   سَنَفْنَى وَيَبْقَى بَعْدُ وَهُوَ نَظِيمُ

Ah ! nous disparaîtrons à jamais ; le monde existera encore !
Il ne restera de nous ni nom ni trace.
Avant nous n'étions pas et rien ne manquait ;
Quand nous ne serons plus, rien ne changera.

در چشم تو عالم ار چه می‌آرایند
مگرای بدان که عاقلان نگرایند
بسیار چو تو شدند و بسیار آیند
بربای نصیب خویش کت بربایند

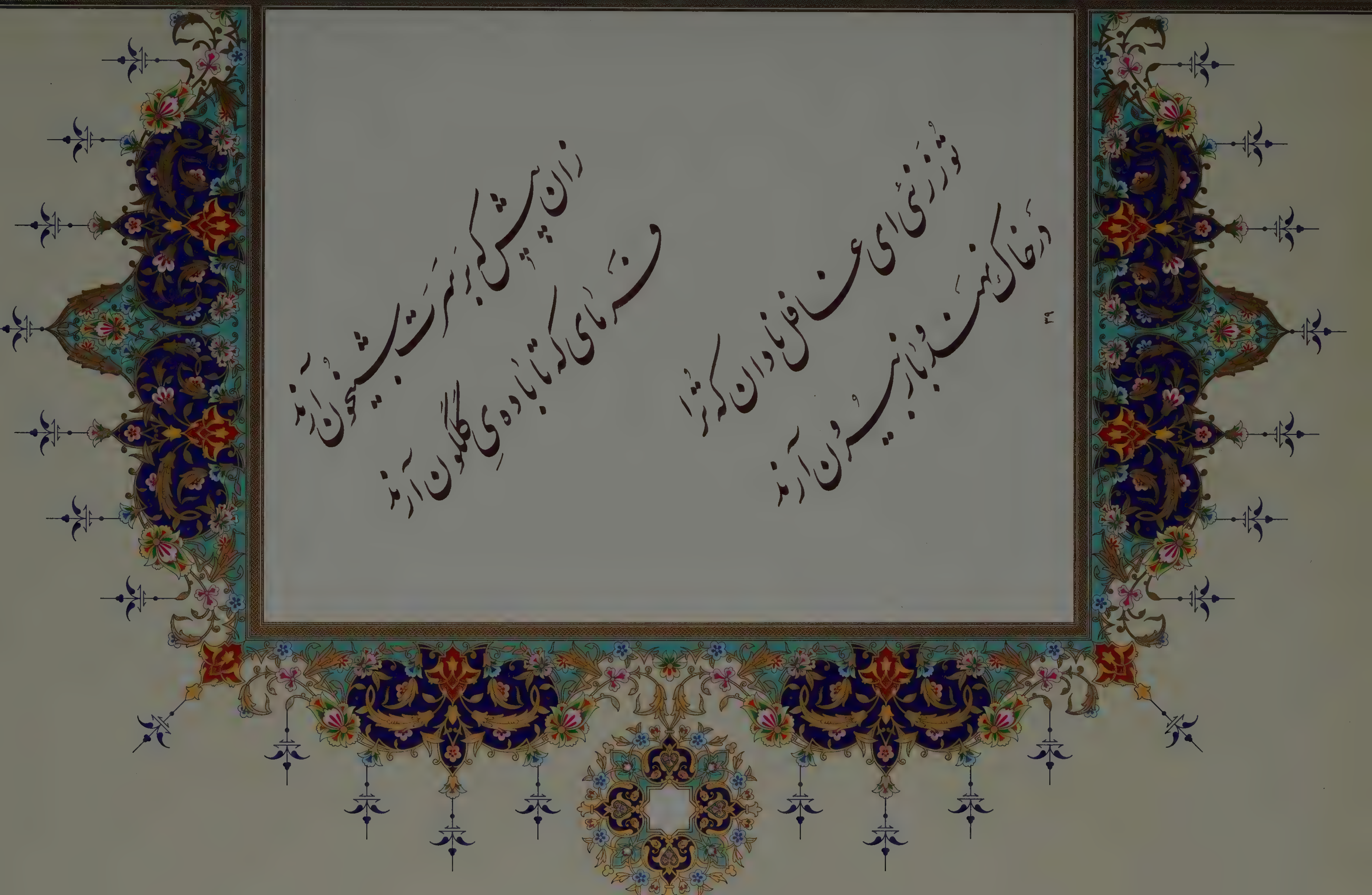

Though the world is made to seem appealing,
Be not attached to it; the wise are not.
Many like you have departed, others are yet to come;
Take your share of life, before your life is taken away.

إِذَا ازْدَانَتِ الدُّنْيَا لَدَيْكَ فَلَا تَثِقْ — بِمَا لَمْ يَثِقْ فِيهِ لَبِيبٌ وَكَيِّسُ

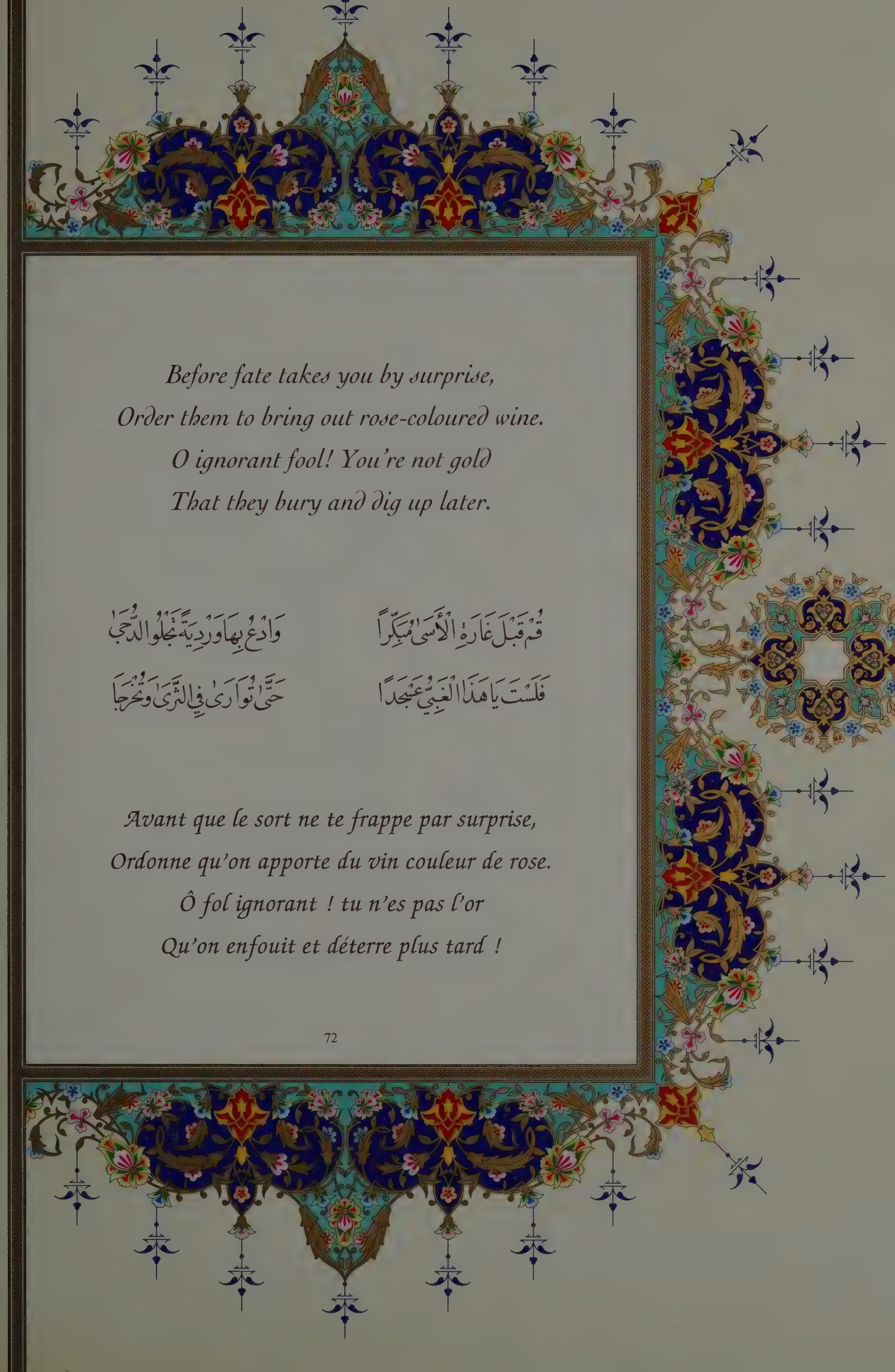
فَمِثْلُكَ كَمْ آتٍ إِلَيْهَا وَذَاهِبٍ — فَقُمْ وَاخْتَلِسْ حَظًّا بِهَا فَسَتُخْلَسُ

Bien que le monde soit fait pour paraître attrayant,
Ne t'y attache pas ; les sages ne le font pas.
Beaucoup comme toi sont partis, d'autres viendront ;
Saisis ta part de vie, avant que ta vie ne soit saisie !

زان پیش که بر سرت شبیخون آرند
فرمای که تا باده‌ی گلگون آرند

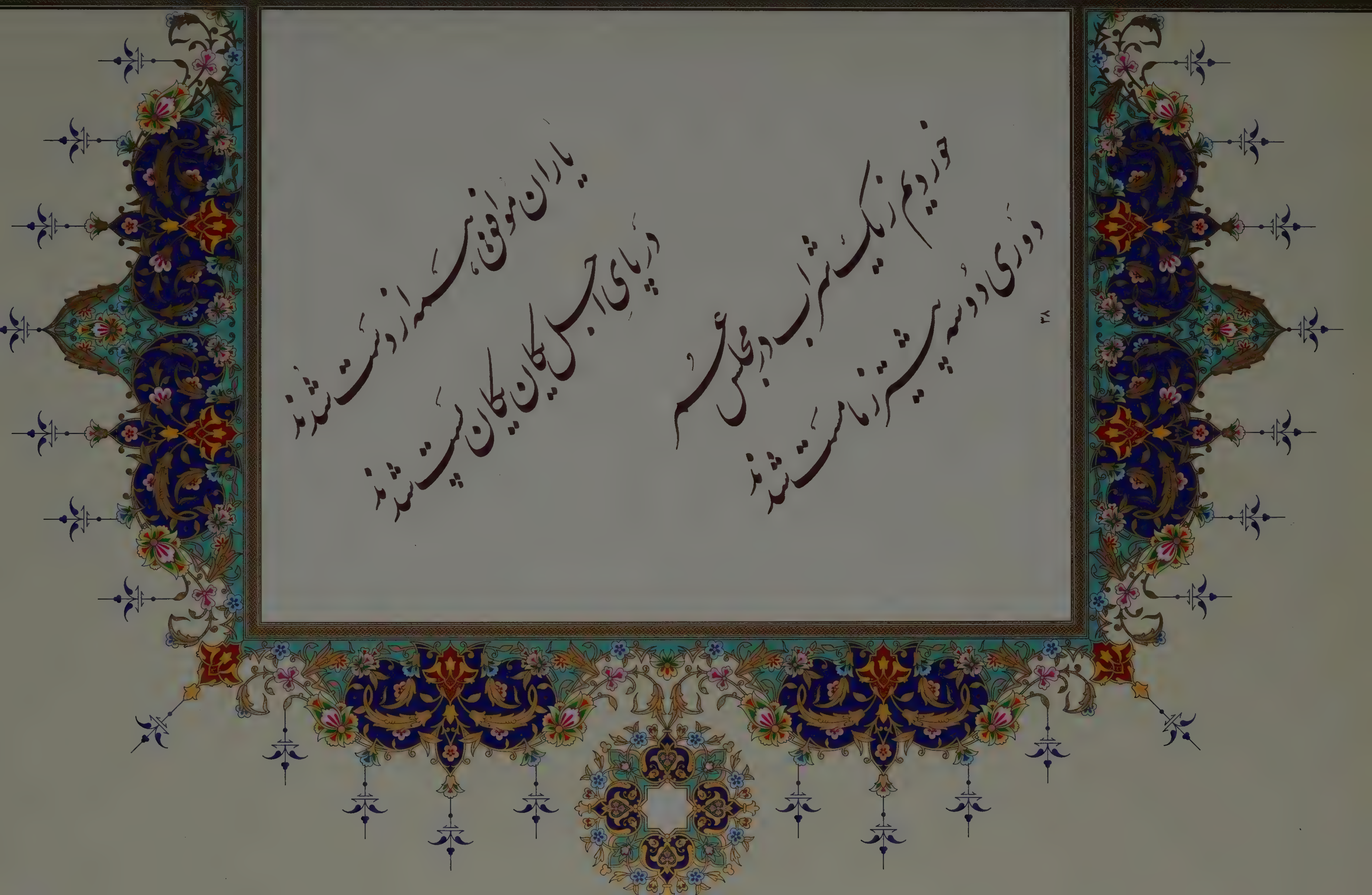
تو زر نئی ای غافل نادان که ترا
در خاک نهند و باز بیرون آرند

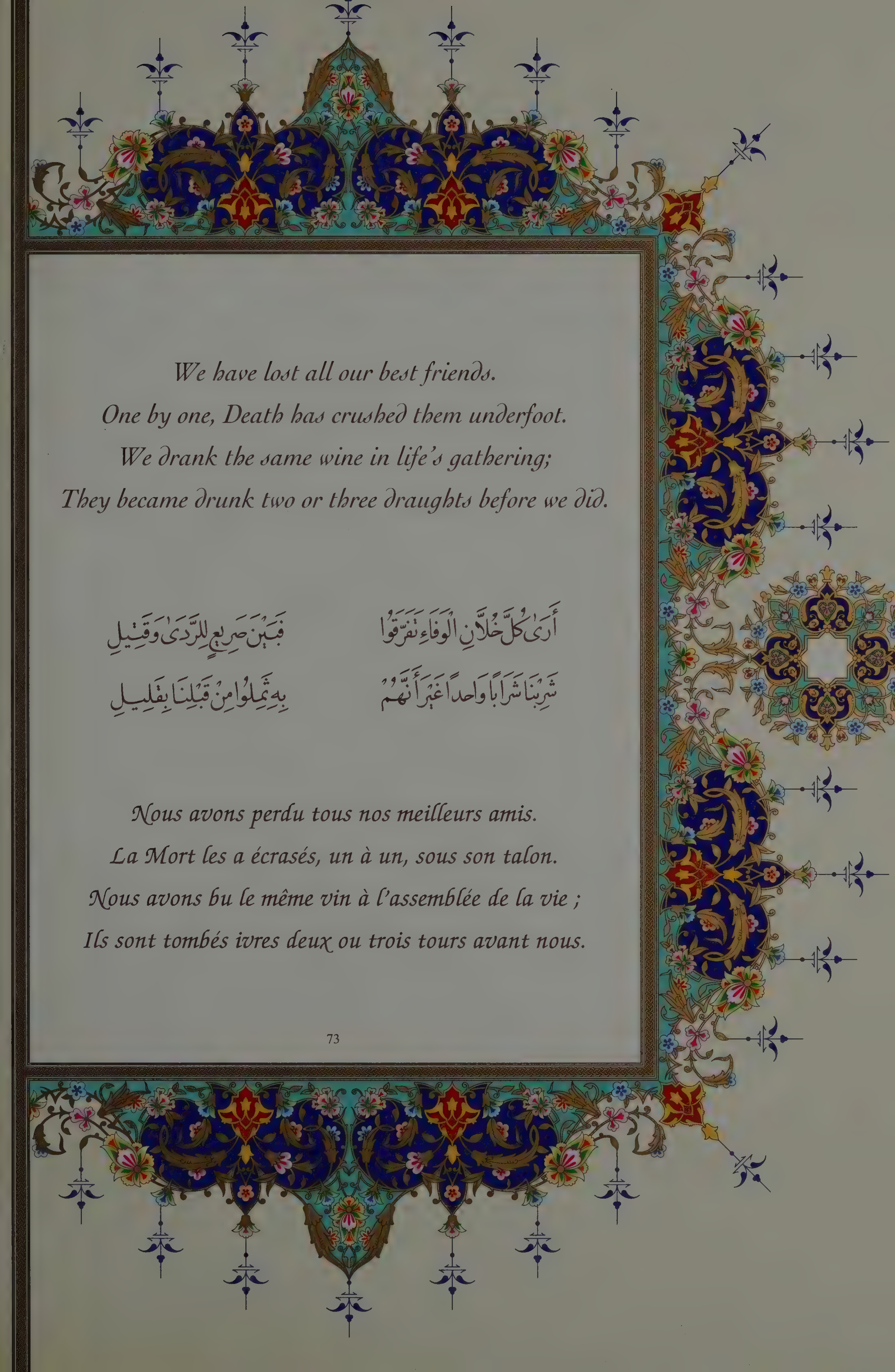
Before fate takes you by surprise,
Order them to bring out rose-coloured wine.
O ignorant fool! You're not gold
That they bury and dig up later.

قُمْ قَبْلَ غَارَةِ الأَسَى مُبَكِّراً　　وَادْعُ بِهَا وَرْدِيَّةً تَجْلُو الدُّجَى
فَلَسْتَ يَا هَذَا الغَبِيُّ عَسْجَداً　　حَتَّى تُوَارَى فِي الثَّرَى وَتُخْرَجَا

Avant que le sort ne te frappe par surprise,
Ordonne qu'on apporte du vin couleur de rose.
Ô fol ignorant ! tu n'es pas l'or
Qu'on enfouit et déterre plus tard !

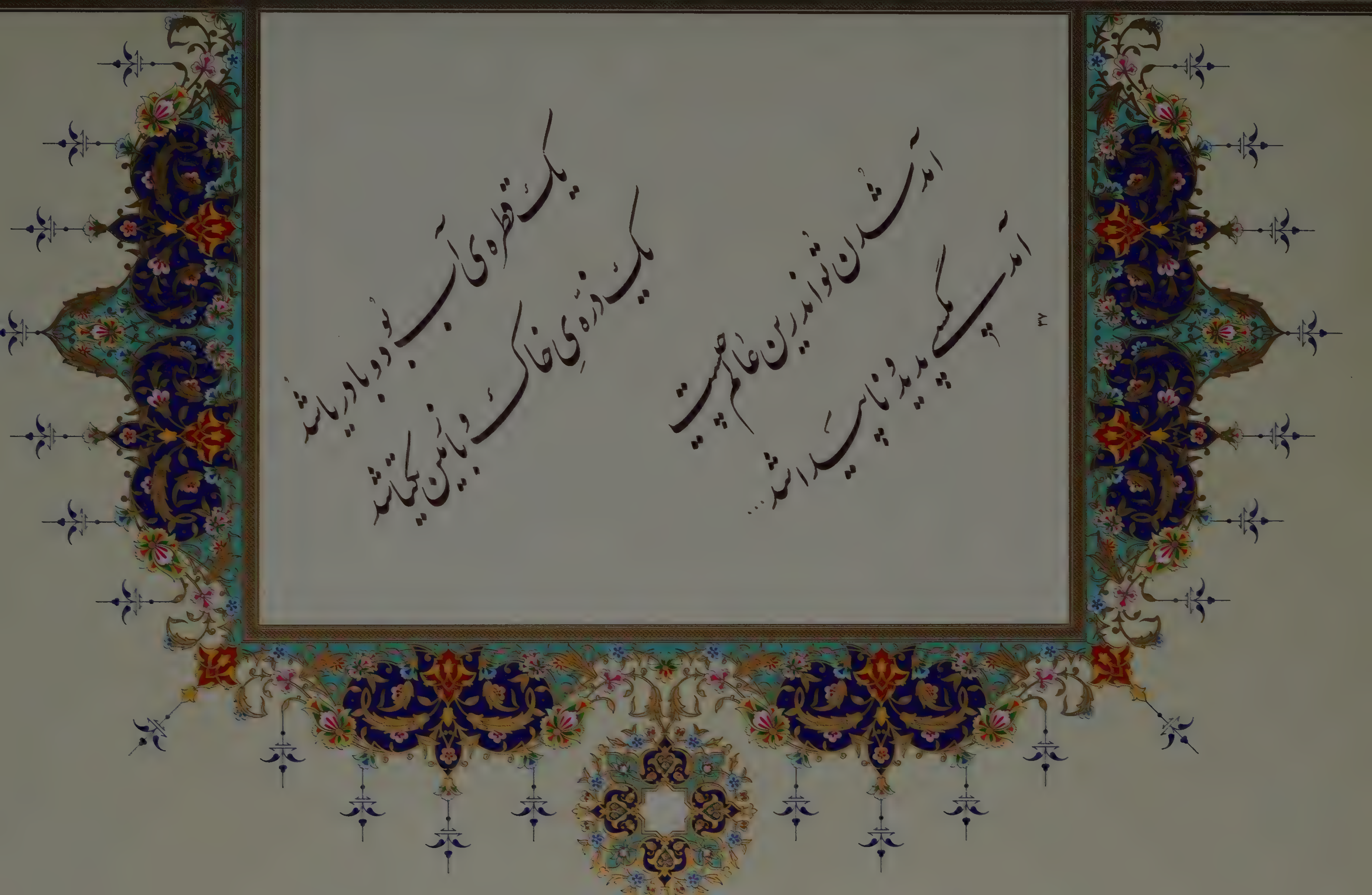
یاران موافق همه از دست شدند
در پای اجل یکان یکان پست شدند
خوردیم ز یک شراب در مجلس عمر
دوری دو سه پیشتر ز ما مست شدند

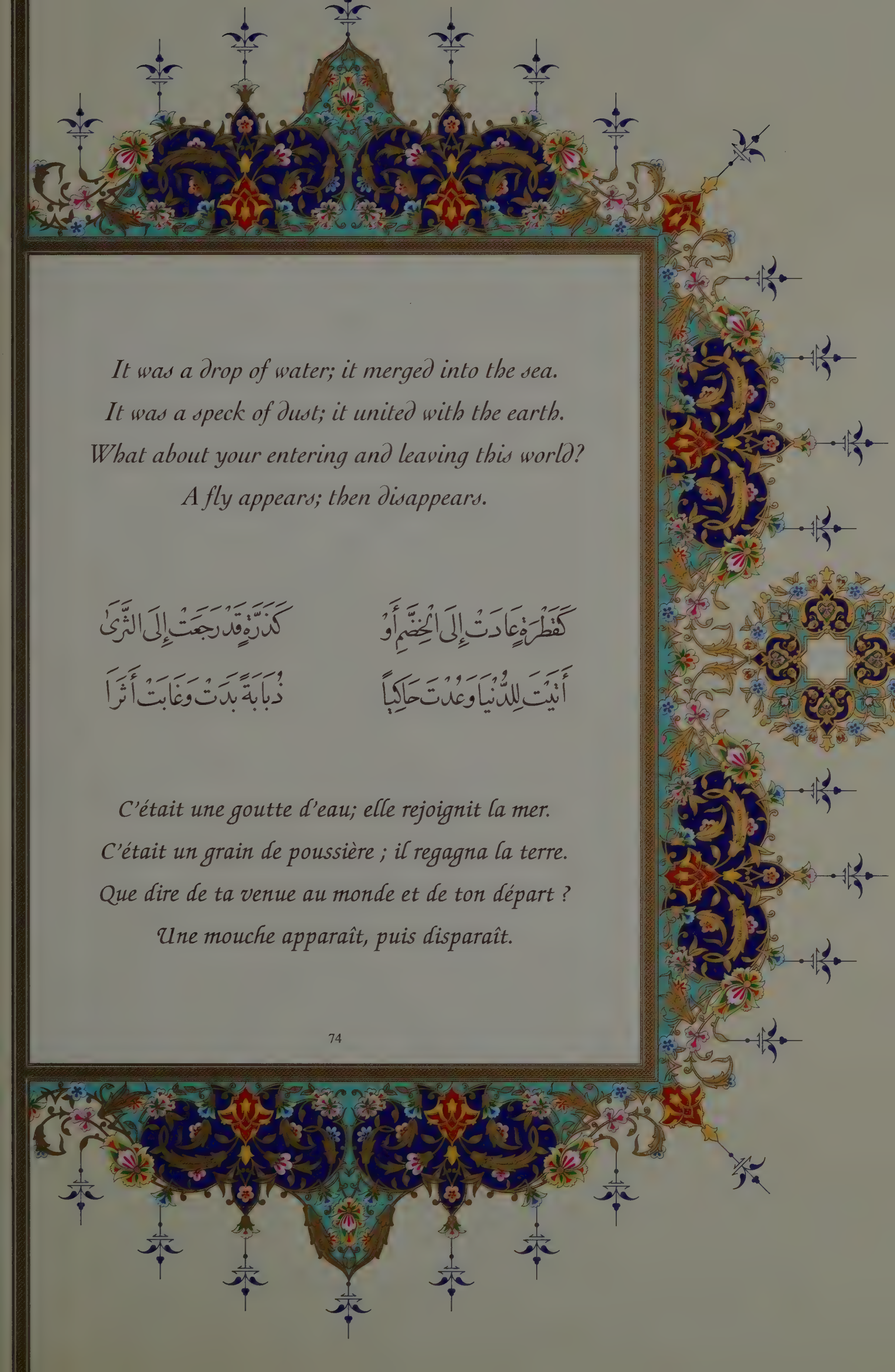
We have lost all our best friends.
One by one, Death has crushed them underfoot.
We drank the same wine in life's gathering;
They became drunk two or three draughts before we did.

أَرَى كُلَّ خُلَّانِ الْوَفَاءِ تَفَرَّقُوا　　فَبَيْنَ صَرِيعٍ لِلرَّدَى وَقَتِيلِ
شَرِبْنَا شَرَابًا وَاحِدًا غَيْرَ أَنَّهُمْ　　بِهِ ثَمِلُوا مِنْ قَبْلِنَا بِقَلِيلِ

Nous avons perdu tous nos meilleurs amis.
La Mort les a écrasés, un à un, sous son talon.
Nous avons bu le même vin à l'assemblée de la vie ;
Ils sont tombés ivres deux ou trois tours avant nous.

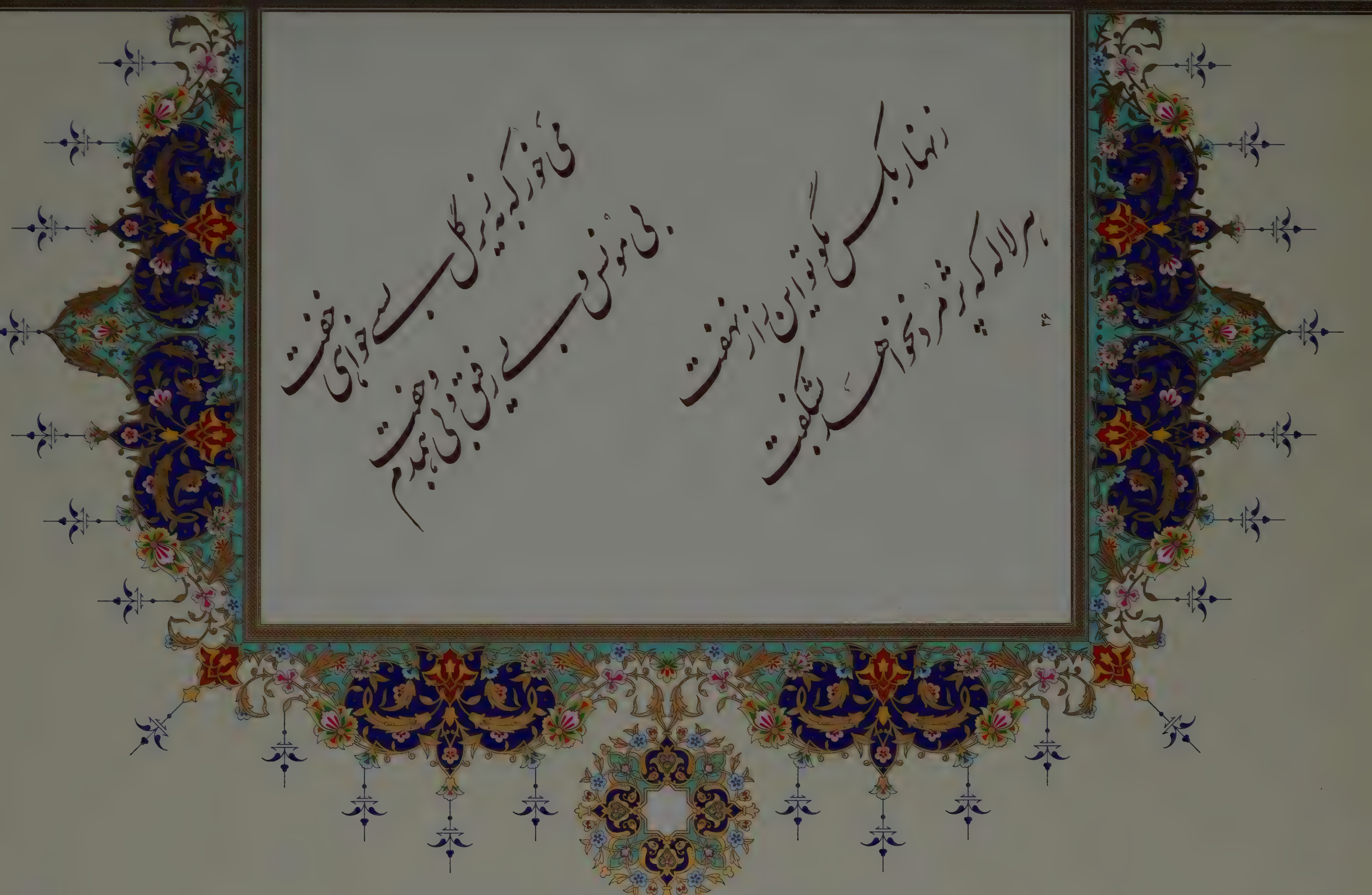
یک قطره‌ی آب بود و با دریا شد
یک ذره‌ی خاک با زمین یکتا شد
آمد شدن تو اندرین عالم چیست
آمد مگسی پدید و ناپیدا شد...

It was a drop of water; it merged into the sea.
It was a speck of dust; it united with the earth.
What about your entering and leaving this world?
A fly appears; then disappears.

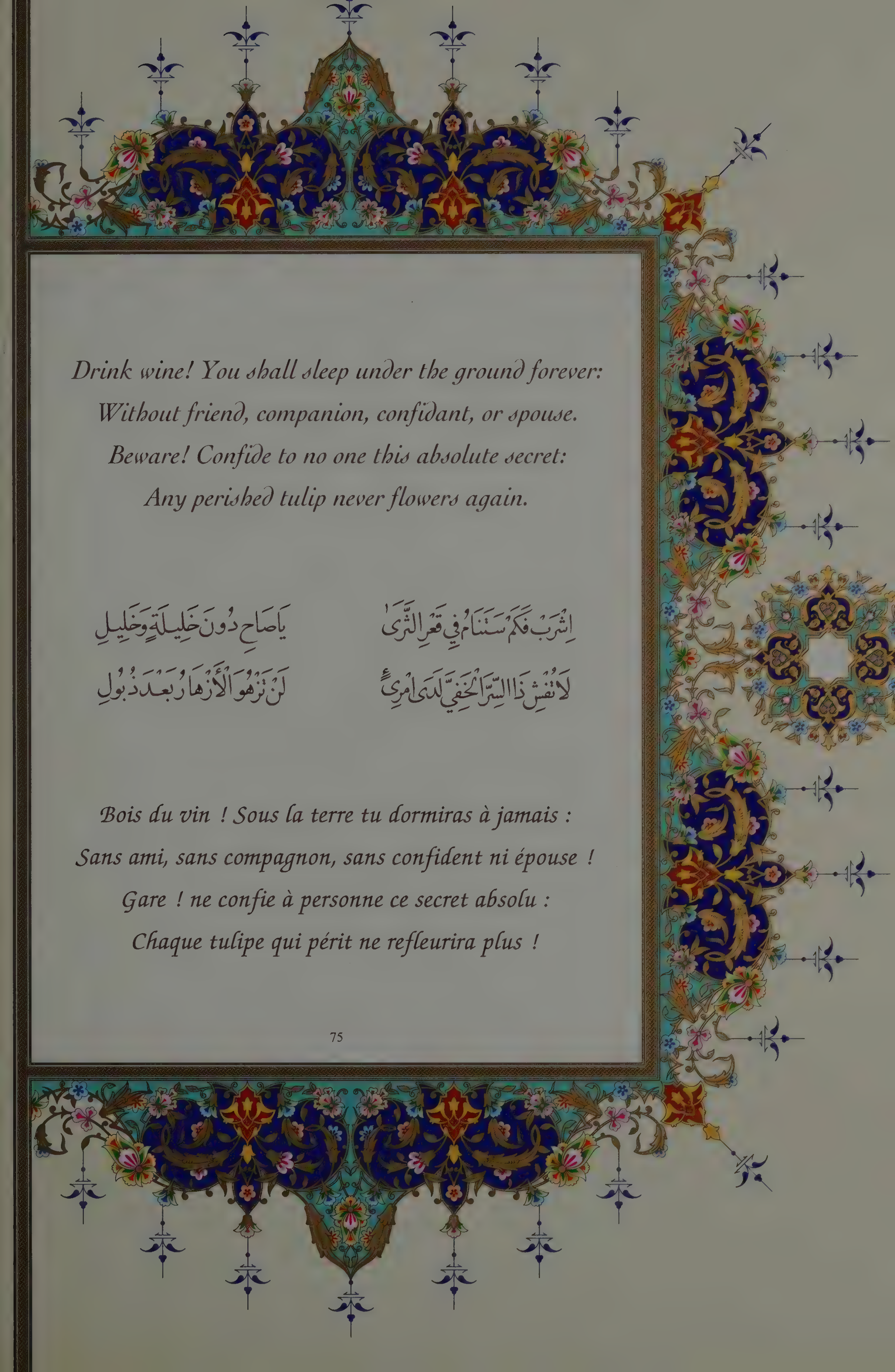
كَقَطْرَةٍ عَادَتْ إِلَى الْخِضَمِّ أَوْ   كَذَرَّةٍ قَدْ رَجَعَتْ إِلَى الثَّرَى
أَتَيْتَ لِلدُّنْيَا وَعُدْتَ حَاكِيًا   ذُبَابَةً بَدَتْ وَغَابَتْ أَثَرَا

C'était une goutte d'eau; elle rejoignit la mer.
C'était un grain de poussière ; il regagna la terre.
Que dire de ta venue au monde et de ton départ ?
Une mouche apparaît, puis disparaît.

می خور که به زیر گل بسی خواهی خفت
بی مونس و بی رفیق و بی همدم و جفت

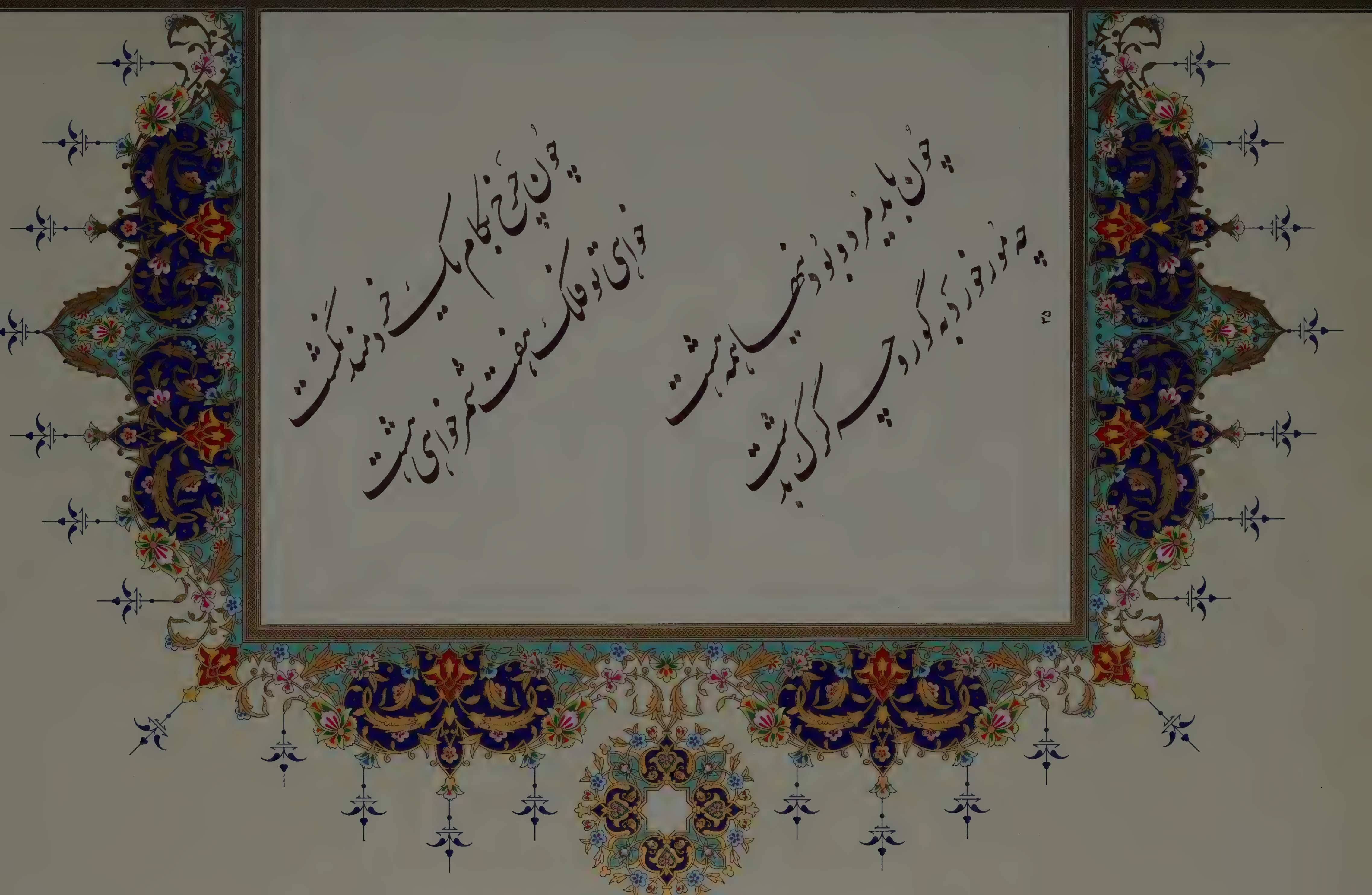
زنهار به کس مگو تو این راز نهفت
هر لاله که پژمرد نخواهد بشکفت

Drink wine! You shall sleep under the ground forever:
Without friend, companion, confidant, or spouse.
Beware! Confide to no one this absolute secret:
Any perished tulip never flowers again.

اِشْرَبْ فَكَمْ سَتَنَامُ فِي قَعْرِ الثَّرَى   يَا صَاحِ دُونَ خَلِيلَةٍ وَخَلِيلِ
لَا تُفْشِ ذَا السِّرَّ الْخَفِيَّ لَدَى امْرِئٍ   لَنْ تَزْهُوَ الْأَزْهَارُ بَعْدَ ذُبُولِ

Bois du vin ! Sous la terre tu dormiras à jamais :
Sans ami, sans compagnon, sans confident ni épouse !
Gare ! ne confie à personne ce secret absolu :
Chaque tulipe qui périt ne refleurira plus !

چون چرخ بکام یک خردمند نگشت
خواهی تو فلک هفت شمر خواهی هشت
چون باید مرد و بودنی ها همه هشت
چه مور خورد به گور و چه گرگ به دشت

As the celestial wheel turns to no wise man's bidding,
No matter if you count seven or eight celestial spheres.
As we must die, no matter whether the remains are devoured
By ants in the grave or wolves on the plain.

إنْ كانَتِ الأَفلاكُ ضِدَّ ذَوِي البَصائِرِ جارِيَه   إنْ شِئْتَ قُلْ هِيَ سَبْعَةٌ أَوْ شِئْتَ عُدَّ ثَمانِيَه

وَإِذا رَحَلْتَ غَداً وَخَلَّفْتَ الأَمانِي باقِيَه   فَلْيَأْكُلَنَّكَ نَمْلُ قَبْرِكَ أَوْ ذِئابُ البادِيَه

Puisque la roue céleste ne tourne au gré d'aucun sage,
Peu importe si tu comptes sept ou huit sphères célestes !
Puisqu'il faut mourir, peu importe si les restes sont dévorés
Par les fourmis dans la tombe ou les loups dans la plaine !

یکچند به کودکی به استاد شدیم
یکچند به استادی خود شاد شدیم
پایان سخن شنو که ما را چه رسید
چون آب برآمدیم و چون باد شدیم

Young, for a time we were disciples of our teachers.
Adult, for a time we were happy to be teachers.
Listen to the end of the story and what happened to us:
Sprung up like water, we rushed away like the wind.

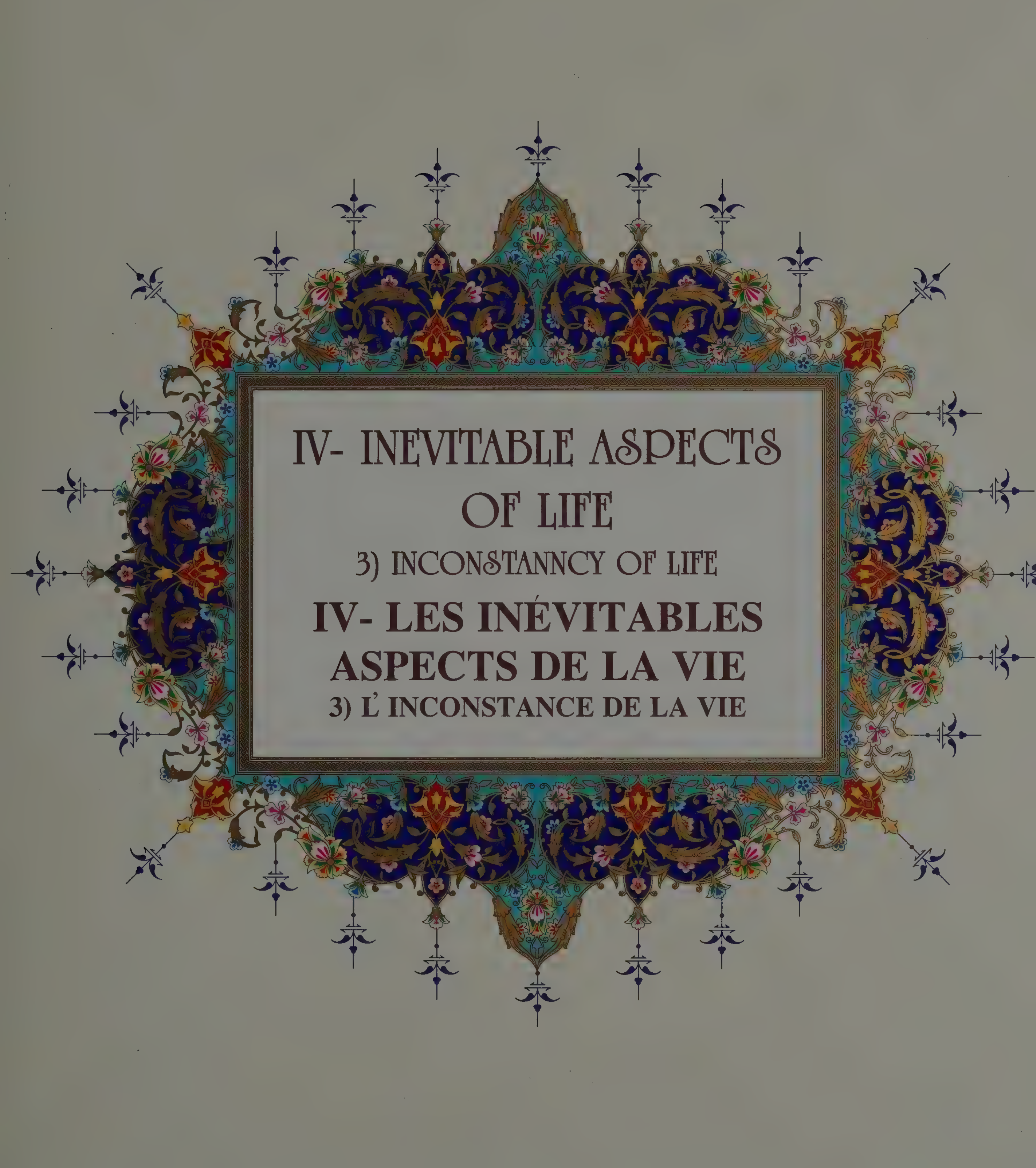
كَمْ سِرْتُ طِفْلاً لِتَحْصِيلِ الْعُلُومِ وَكَمْ   أَصْبَحْتُ بَعْدُ بِتَدْرِيسِي لَهَا طَرِبَا
فَاسْمَعْ خِتَامَ حَدِيثِي مَا بَلَغْتُ سِوَى   أَنِّي بُدِئْتُ تُرَابًا ثُمَّ عُدْتُ هَبَا

Jeunes, pour un temps, nous étions les disciples de nos maîtres.
Adultes, pour un temps, nous étions ravis d'être des maîtres.
Ecoute la fin de l'histoire et ce qui nous est arrivé !
Jaillis telle l'eau, tel le vent, nous sommes passés.

الفصل الثاني: مستلزمات الحياة ٣- الموت

IV- INEVITABLE ASPECTS OF LIFE

3) INCONSTANNCY OF LIFE

IV- LES INÉVITABLES ASPECTS DE LA VIE

3) L' INCONSTANCE DE LA VIE

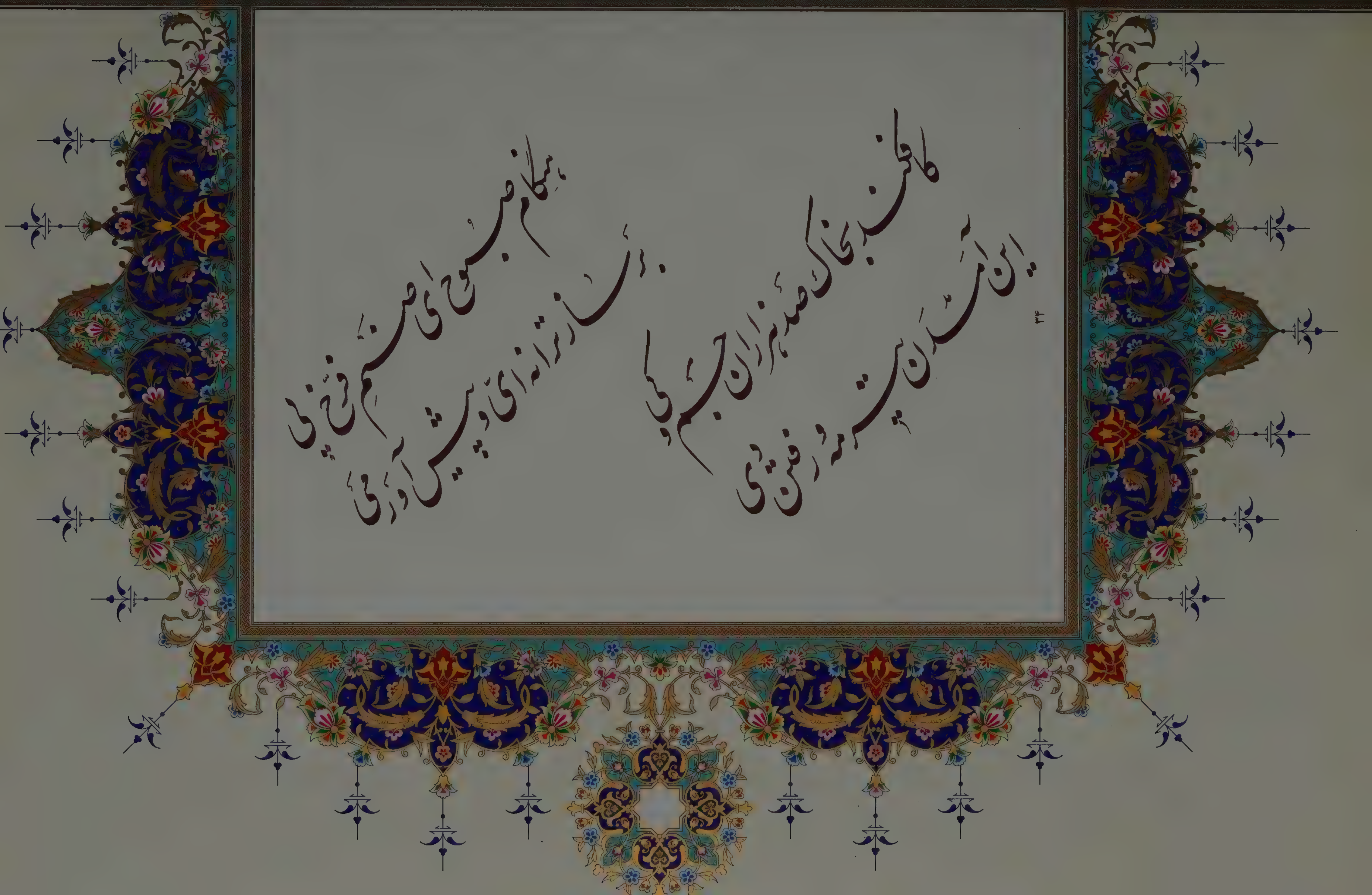

آن قصر که جمشید در او جام گرفت
آهو بچه کرد و روبه آرام گرفت
بهرام که گور می‌گرفتی همه عمر
دیدی که چگونه گور بهرام گرفت

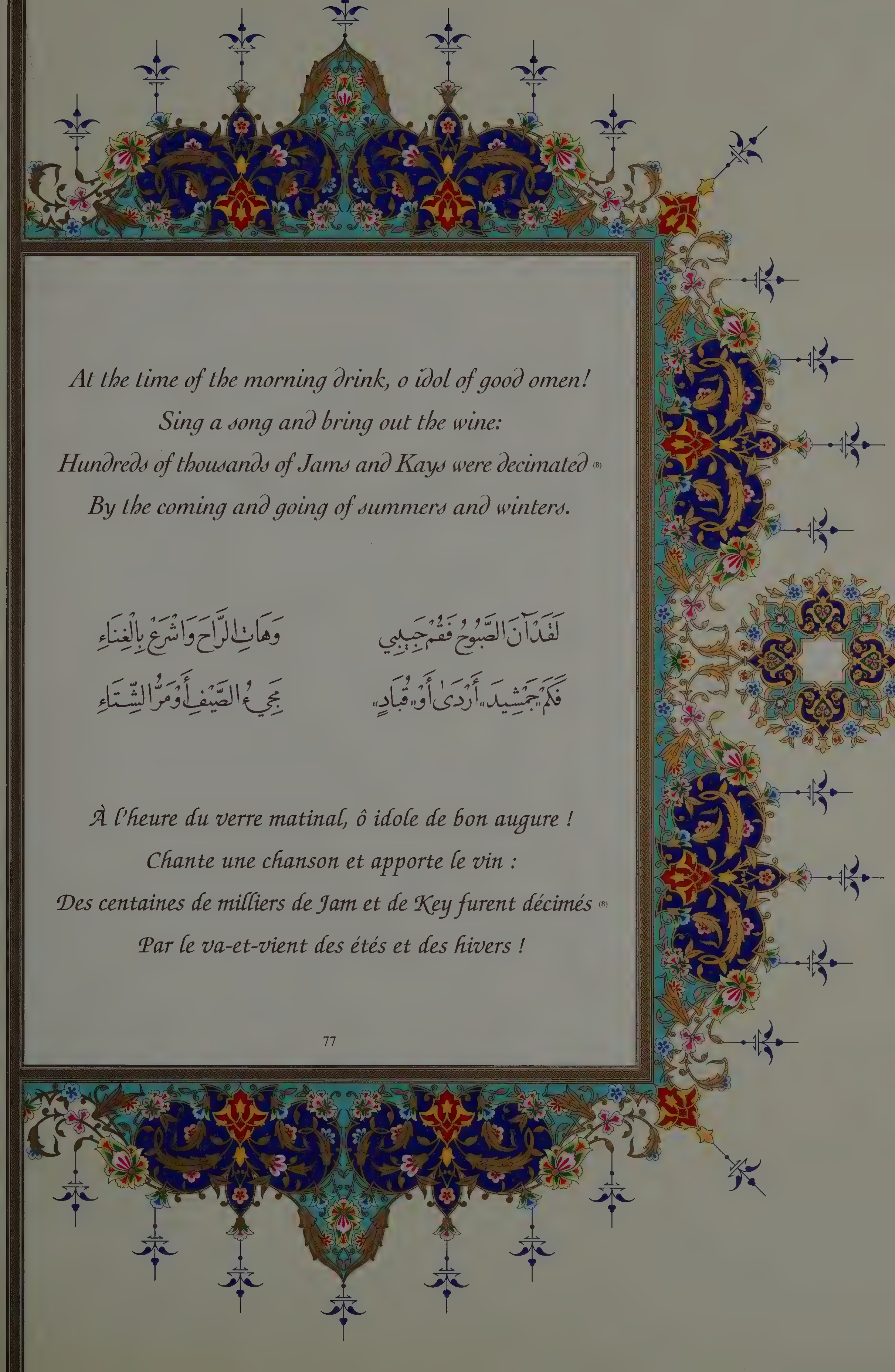
In the palace where Jamshid raised his cup,
The antelope gives birth and the fox takes his rest.
Bahram, he who hunted wild asses all his life,
Did you see how the grave hunted him down?

يا لجمشيدَ وقصرٍ كانَ فيهِ يشربُ　　ولدتْ فيهِ ظباءٌ واستكنَّ الثعلبُ
يا لبهرامَ الذي كانَ يصيدُ الحمرَ عمرًا　　أرأيتَ القبرَ كيفَ اصطادهُ لا يرهبُ؟!

Dans le palais où Jamshid levait sa coupe,
L'antilope met bas et le renard se repose.
Bahram, lui qui chassait des onagres sa vie entière,
As-tu vu comment la tombe le chassa ?

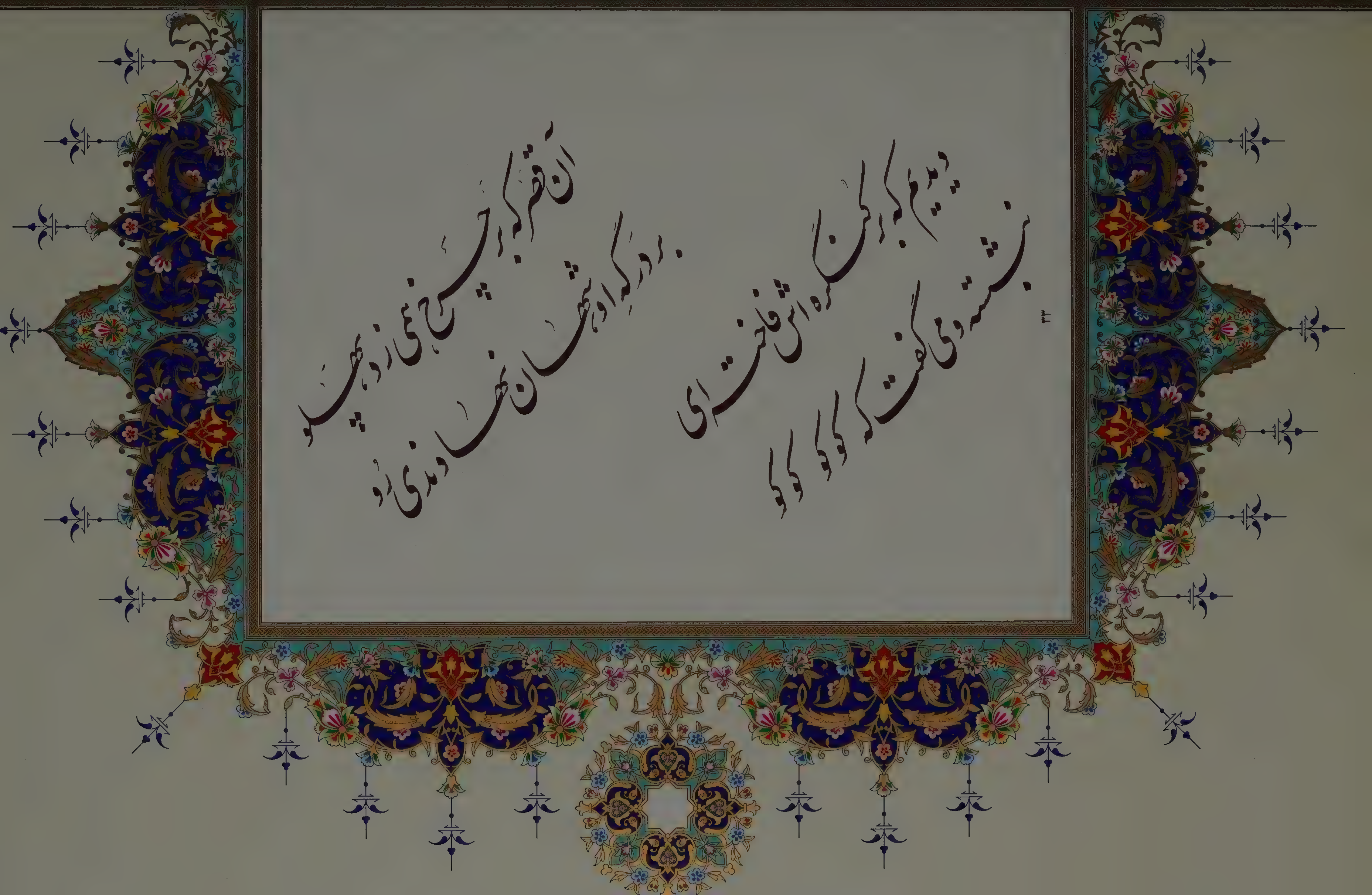
هنگام صبوح ای صنم فرخ پی
برساز ترانه‌ای و پیش آور می
کافکند به خاک صد هزاران جم و کی
این آمدن تیرمه و رفتن دی

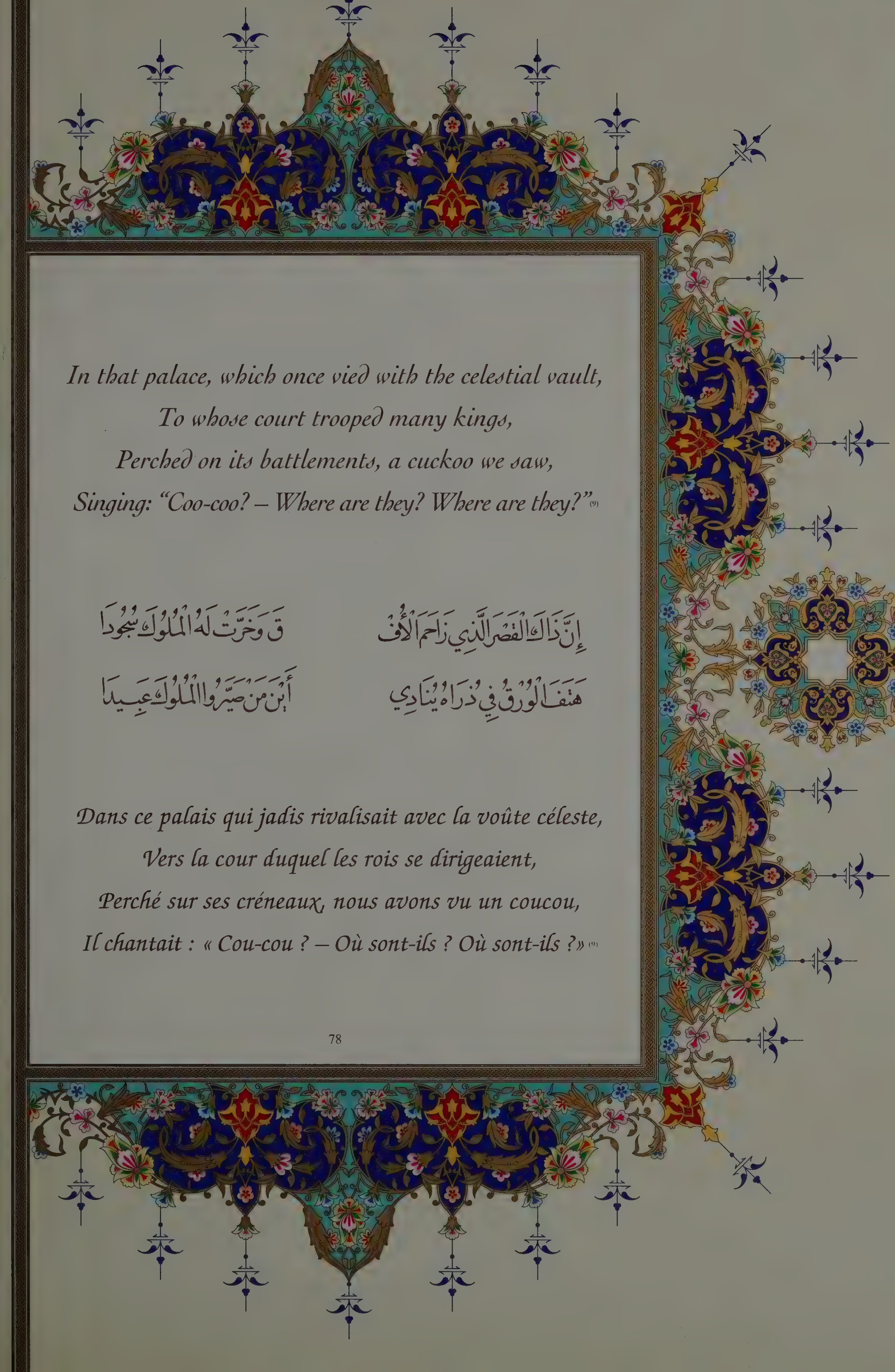
At the time of the morning drink, o idol of good omen!
Sing a song and bring out the wine:
Hundreds of thousands of Jams and Kays were decimated (8)
By the coming and going of summers and winters.

لَقَدْ آنَ الصَّبُوحُ فَقُمْ حَبِيبِي — وَهَاتِ الرَّاحَ وَاشْرَعْ بِالْغِنَاءِ
فَكَمْ «جَمْشِيدَ» أَرْدَى أَوْ «قُبَادٍ» — مَجِيءُ الصَّيْفِ أَوْ مَرُّ الشِّتَاءِ

À l'heure du verre matinal, ô idole de bon augure !
Chante une chanson et apporte le vin :
Des centaines de milliers de Jam et de Key furent décimés (8)
Par le va-et-vient des étés et des hivers !

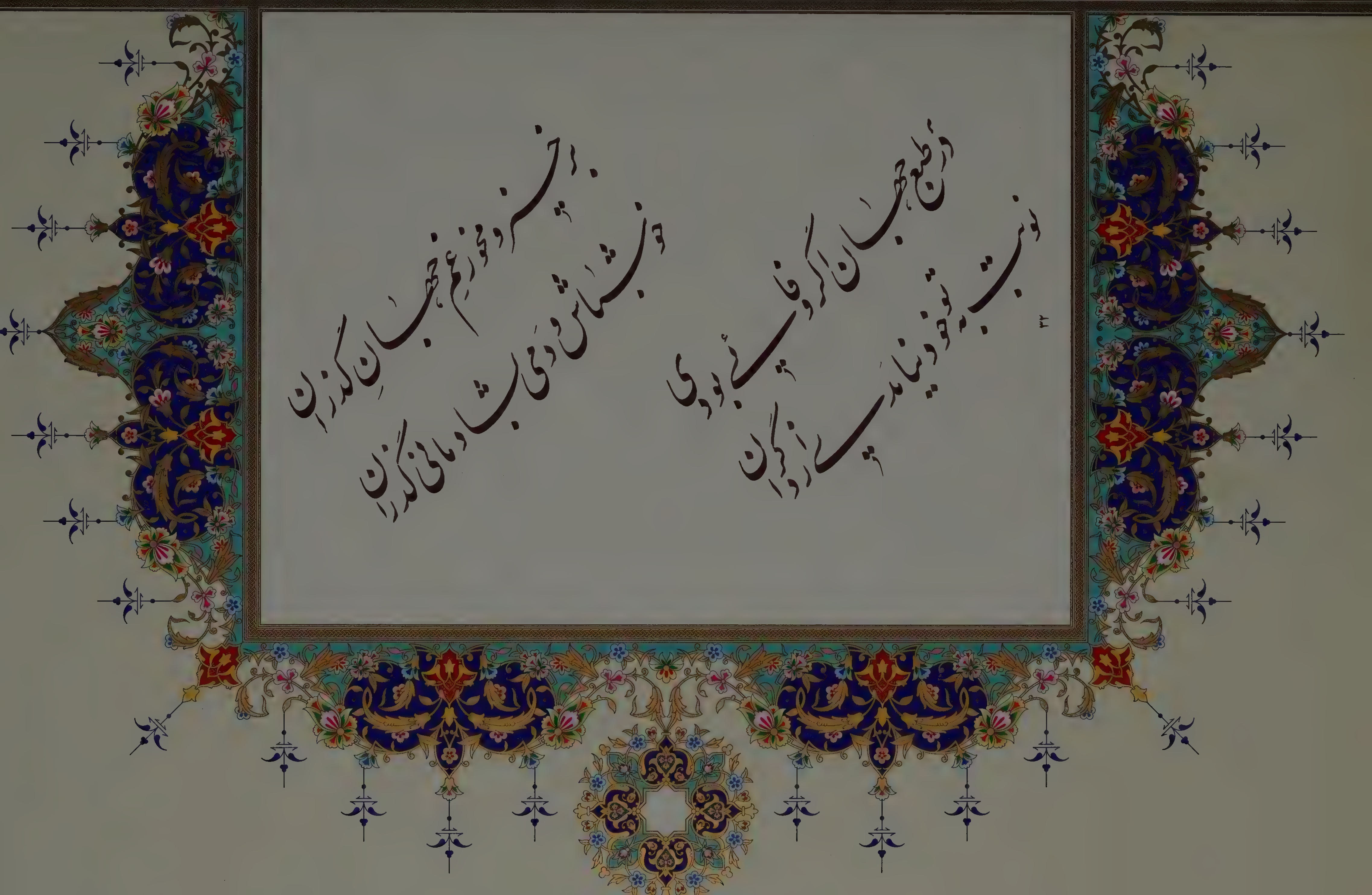
آن قصر که بر چرخ همی زد پهلو
بر درگه او شهان نهادندی رو
دیدیم که بر کنگره‌اش فاخته‌ای
بنشسته و می گفت که کوکو کوکو

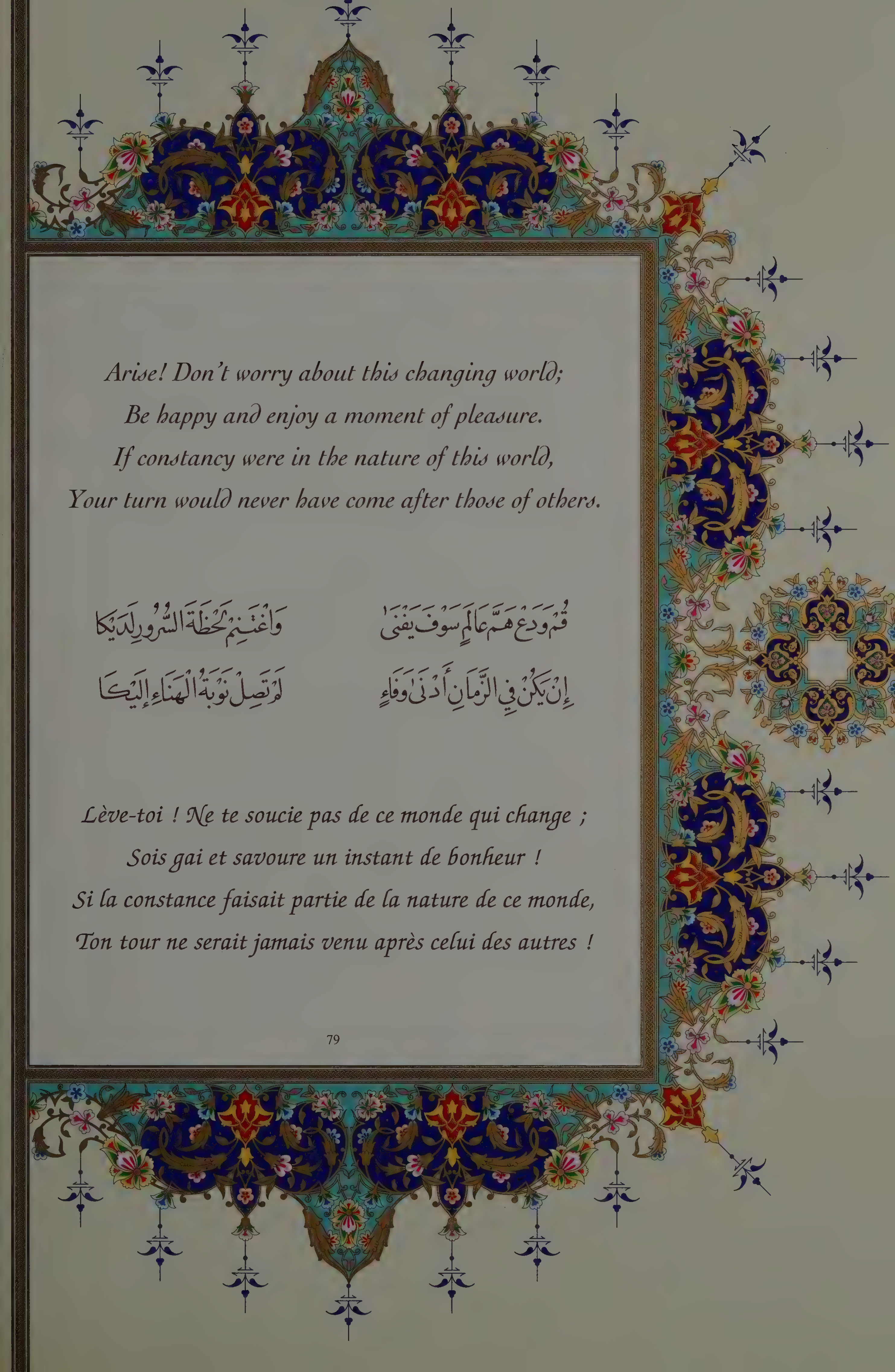
In that palace, which once vied with the celestial vault,
To whose court trooped many kings,
Perched on its battlements, a cuckoo we saw,
Singing: "Coo-coo? – Where are they? Where are they?"[9]

إِنَّ ذَاكَ الْقَصْرَ الَّذِي زَاحَمَ الأُفْ ... قَ وَخَرَّتْ لَهُ الْمُلُوكُ سُجُودَا
هَتَفَ الْوُرْقُ فِي ذُرَاهُ يُنَادِي ... أَيْنَ مَنْ صَيَّرُوا الْمُلُوكَ عَبِيدَا

Dans ce palais qui jadis rivalisait avec la voûte céleste,
Vers la cour duquel les rois se dirigeaient,
Perché sur ses créneaux, nous avons vu un coucou,
Il chantait : « Cou-cou ? – Où sont-ils ? Où sont-ils ? »[9]

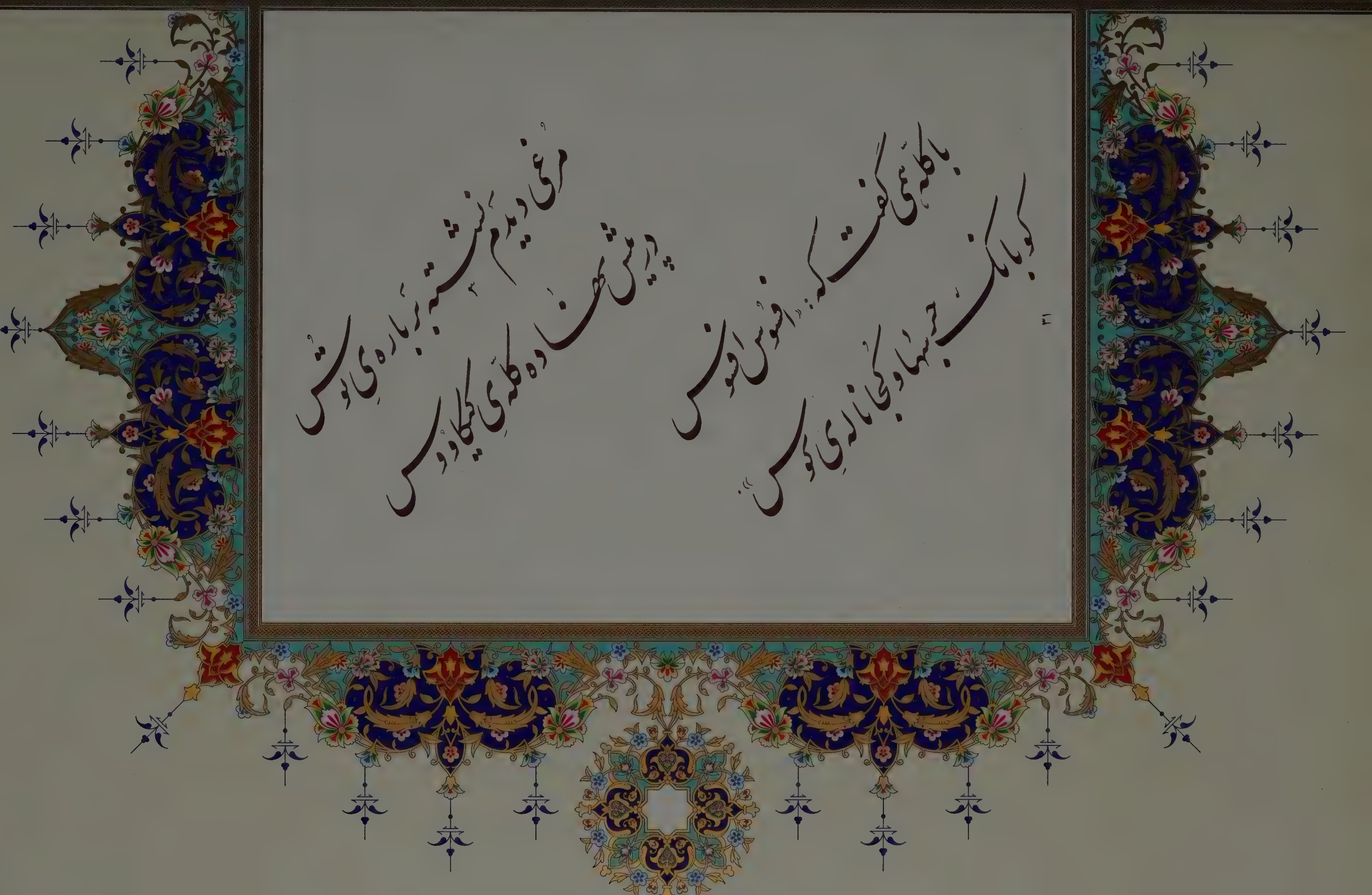
برخیز و مخور غم جهان گذران
خوش باش و دمی به شادمانی گذران
در طبع جهان اگر وفایی بودی
نوبت به تو خود نیامدی از دگران

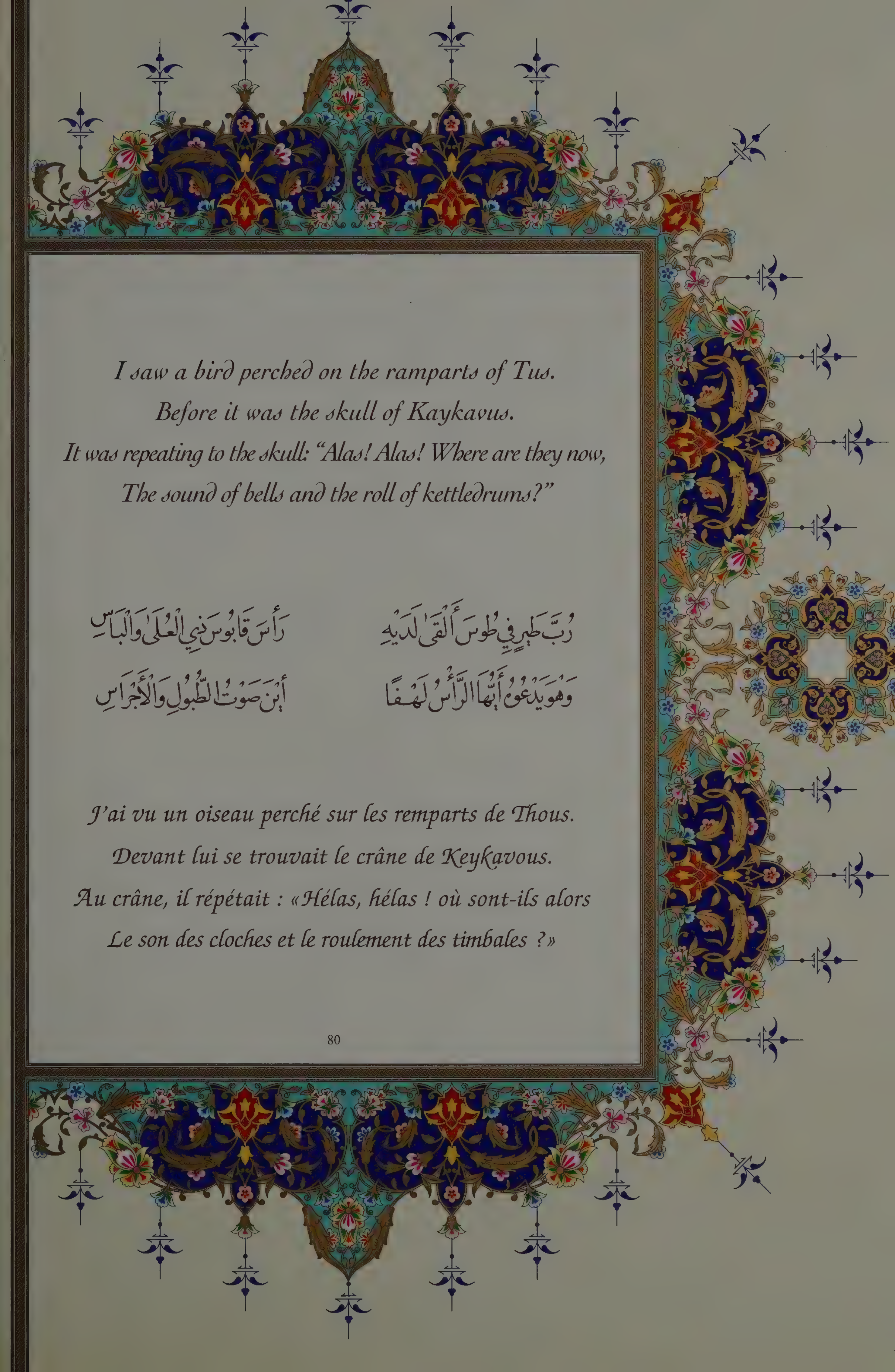

Arise! Don't worry about this changing world;
Be happy and enjoy a moment of pleasure.
If constancy were in the nature of this world,
Your turn would never have come after those of others.

قُمْ وَدَعْ هَمَّ عَالَمٍ سَوْفَ يَفْنَىٰ   وَاغْتَنِمْ لَحْظَةَ السُّرُورِ لَدَيْكَا
إِنْ يَكُنْ فِي الزَّمَانِ أَدْنَىٰ وَفَاءٍ   لَمْ تَصِلْ نَوْبَةُ الْهَنَاءِ إِلَيْكَا

Lève-toi ! Ne te soucie pas de ce monde qui change ;
Sois gai et savoure un instant de bonheur !
Si la constance faisait partie de la nature de ce monde,
Ton tour ne serait jamais venu après celui des autres !

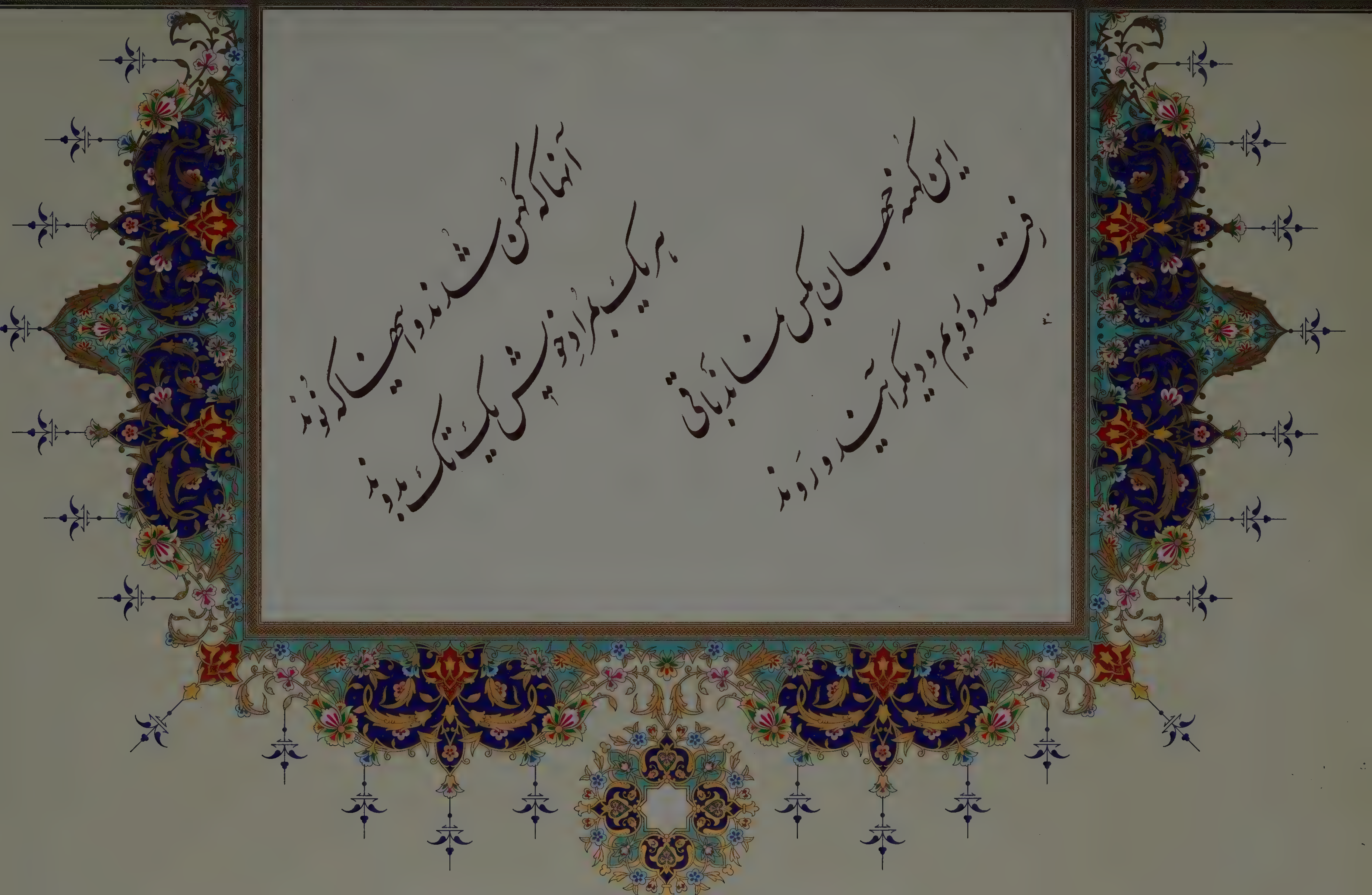

مرغی دیدم نشسته بر باره‌ی توس
در پیش نهاده کله‌ی کیکاووس
با کله همی گفت که: «افسوس افسوس
کو بانگ جرسها و کجا ناله‌ی کوس»

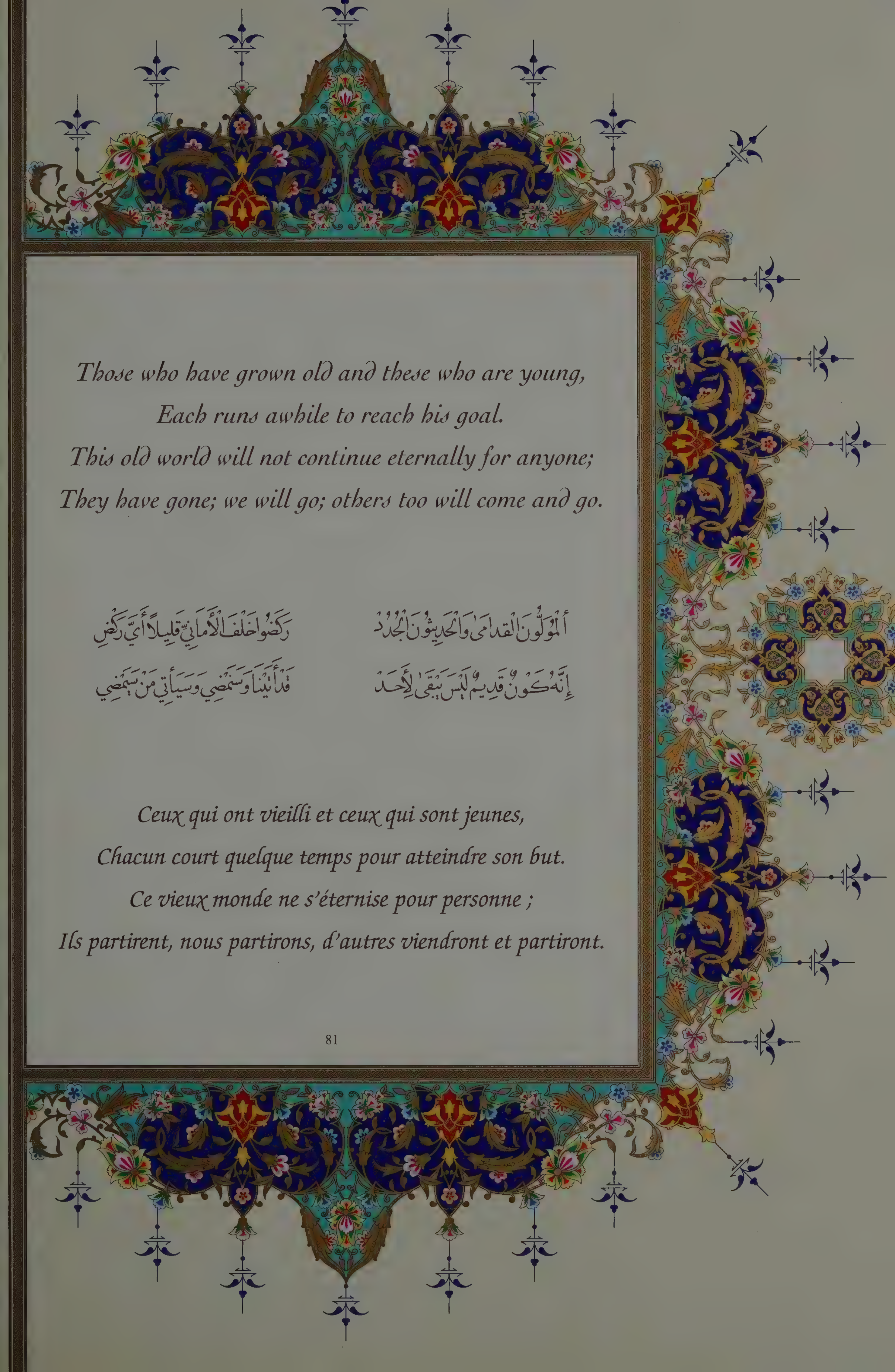
I saw a bird perched on the ramparts of Tus.
Before it was the skull of Kaykavus.
It was repeating to the skull: "Alas! Alas! Where are they now,
The sound of bells and the roll of kettledrums?"

رُبَّ طَيرٍ فِي طُوسَ أَلْقَى لَدَيْهِ   رَأْسَ قَابُوسَ ذِي الْعُلَى وَالْبَاسِ
وَهُوَ يَدْعُو أَيُّهَا الرَّأْسُ لَهْفًا   أَيْنَ صَوْتُ الطُّبُولِ وَالأَجْرَاسِ

J'ai vu un oiseau perché sur les remparts de Thous.
Devant lui se trouvait le crâne de Keykavous.
Au crâne, il répétait : « Hélas, hélas ! où sont-ils alors
Le son des cloches et le roulement des timbales ? »

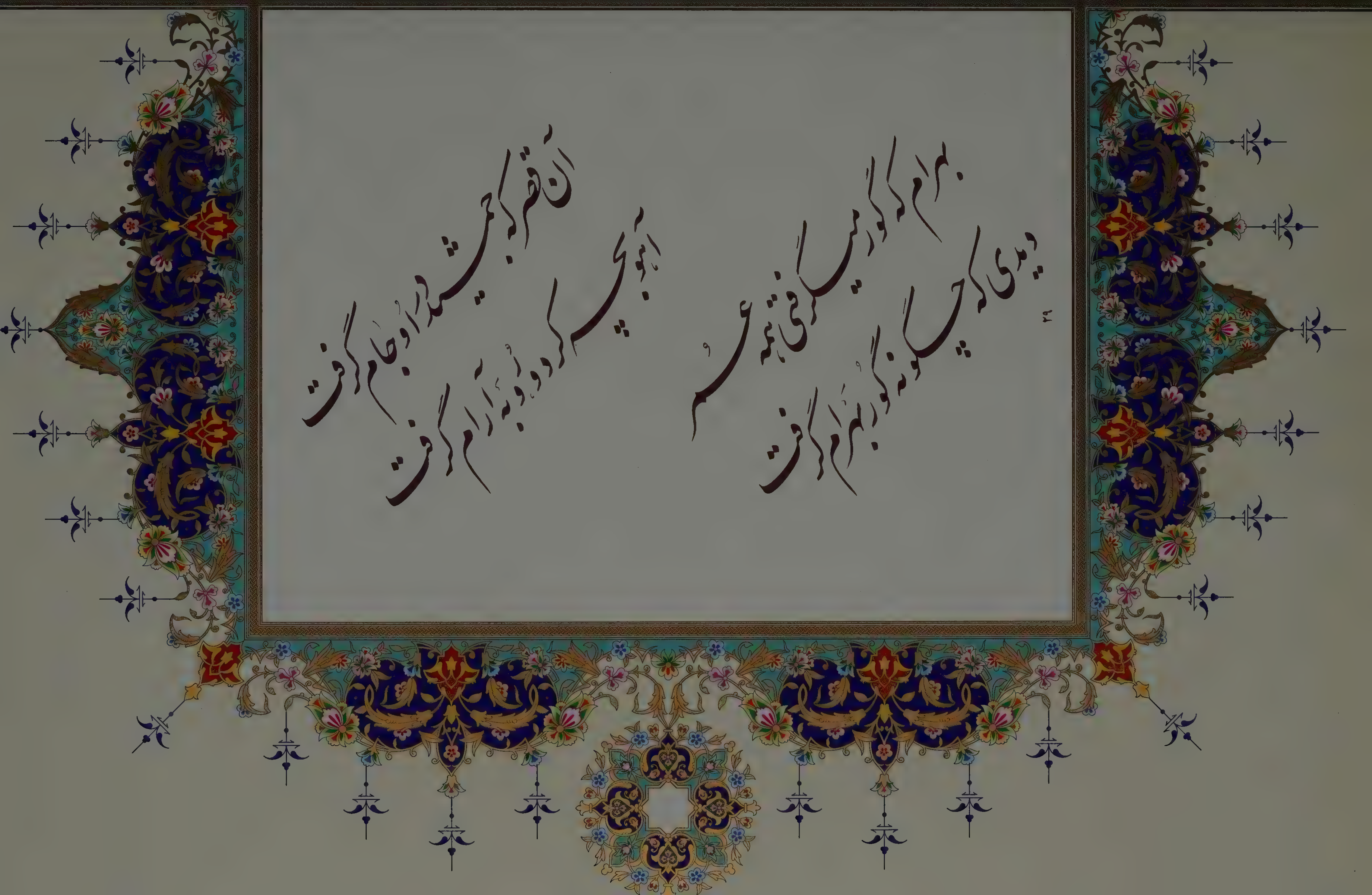
این کهنه جهان بکس نماند باقی
رفتند و رویم و دیگر آیند و روند
آنها که کهن شدند و اینها که نوند
هر یک بمراد خویش یک تک بدوند

Those who have grown old and these who are young,
Each runs awhile to reach his goal.
This old world will not continue eternally for anyone;
They have gone; we will go; others too will come and go.

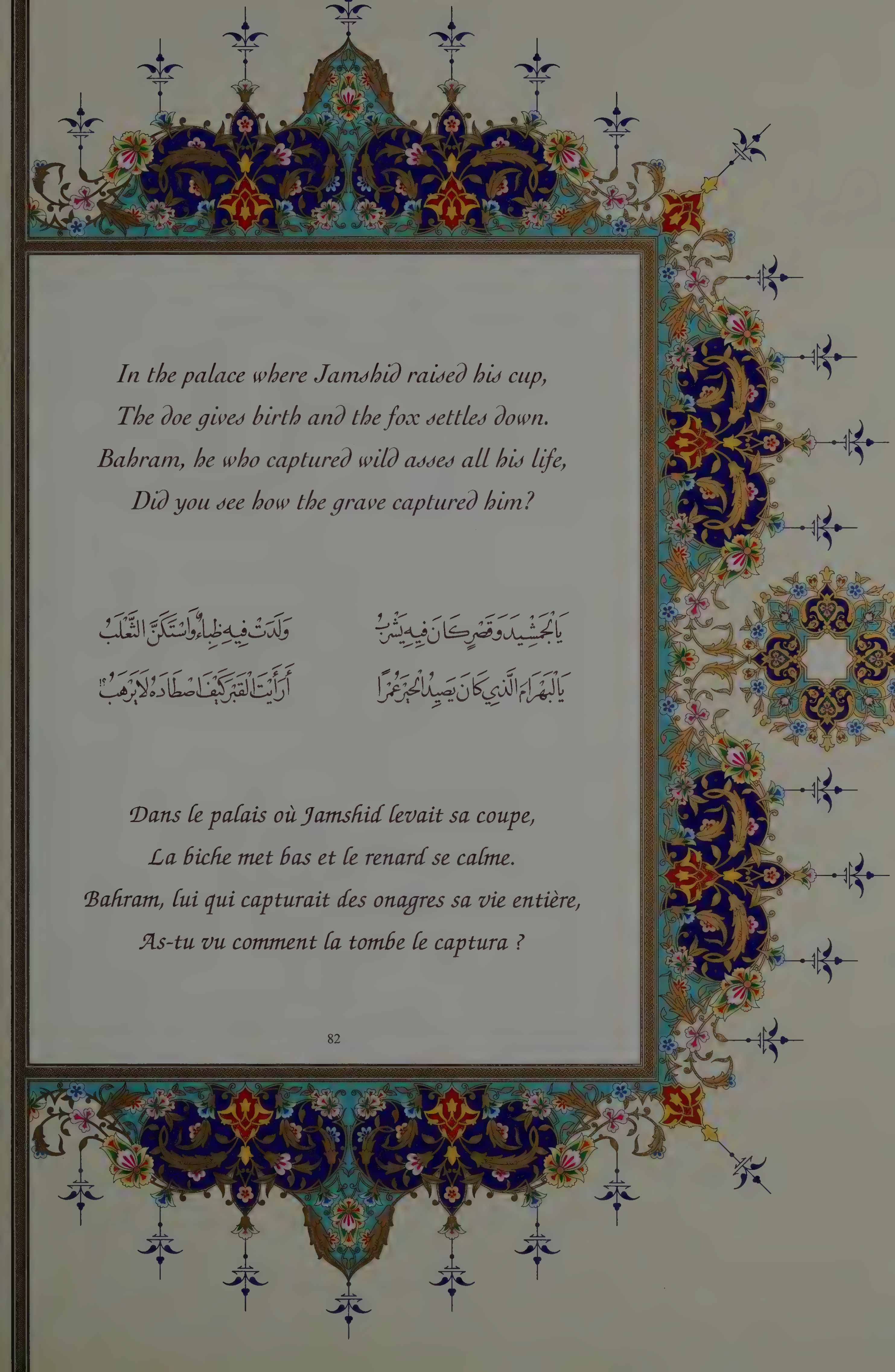
أَلمُوَلُّونَ القُدَامَى وَالحَدِيثُونَ الجُدُدُ   رَكَضُوا خَلْفَ الأَمَانِيِّ قَلِيلاً أَيَّ رَكْضِ
إِنَّهُ كَوْنٌ قَدِيمٌ لَيْسَ يَبْقَى لِأَحَدْ   قَدْ أَتَيْنَا وَسَنَمْضِي وَسَيَأْتِي مَنْ سَيَمْضِي

Ceux qui ont vieilli et ceux qui sont jeunes,
Chacun court quelque temps pour atteindre son but.
Ce vieux monde ne s'éternise pour personne ;
Ils partirent, nous partirons, d'autres viendront et partiront.

بهرام که گور می‌گرفتی همه عمر
دیدی که چگونه گور بهرام گرفت

آن قصر که جمشید در او جام گرفت
آهو بچه کرد و روبه آرام گرفت

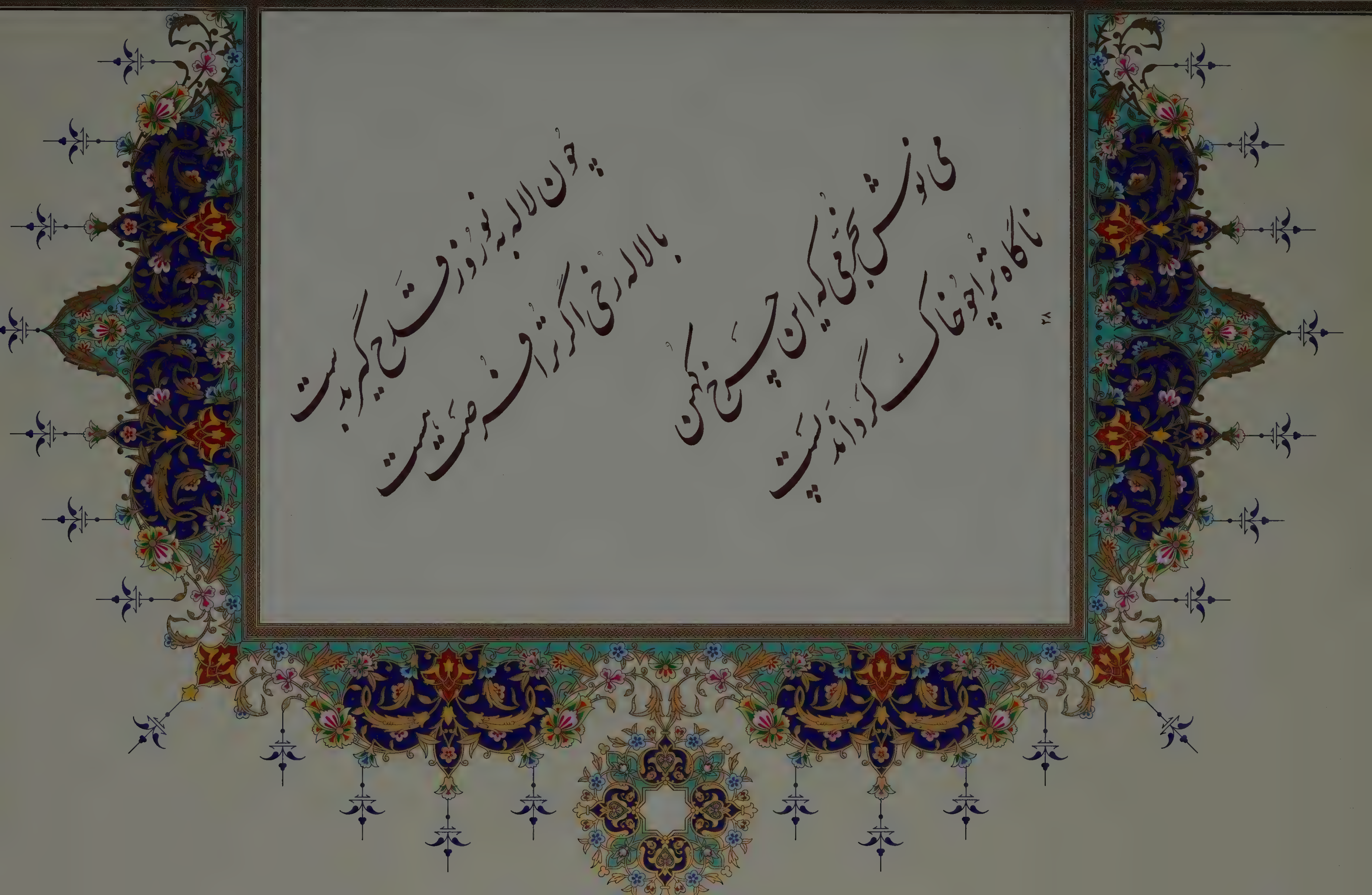

In the palace where Jamshid raised his cup,
The doe gives birth and the fox settles down.
Bahram, he who captured wild asses all his life,
Did you see how the grave captured him?

يَا لَجَمْشِيدَ وَقَصْرٍ كَانَ فِيهِ يَشْرَبُ — وَلَدَتْ فِيهِ ظِبَاءٌ وَاسْتَكَنَّ الثَّعْلَبُ

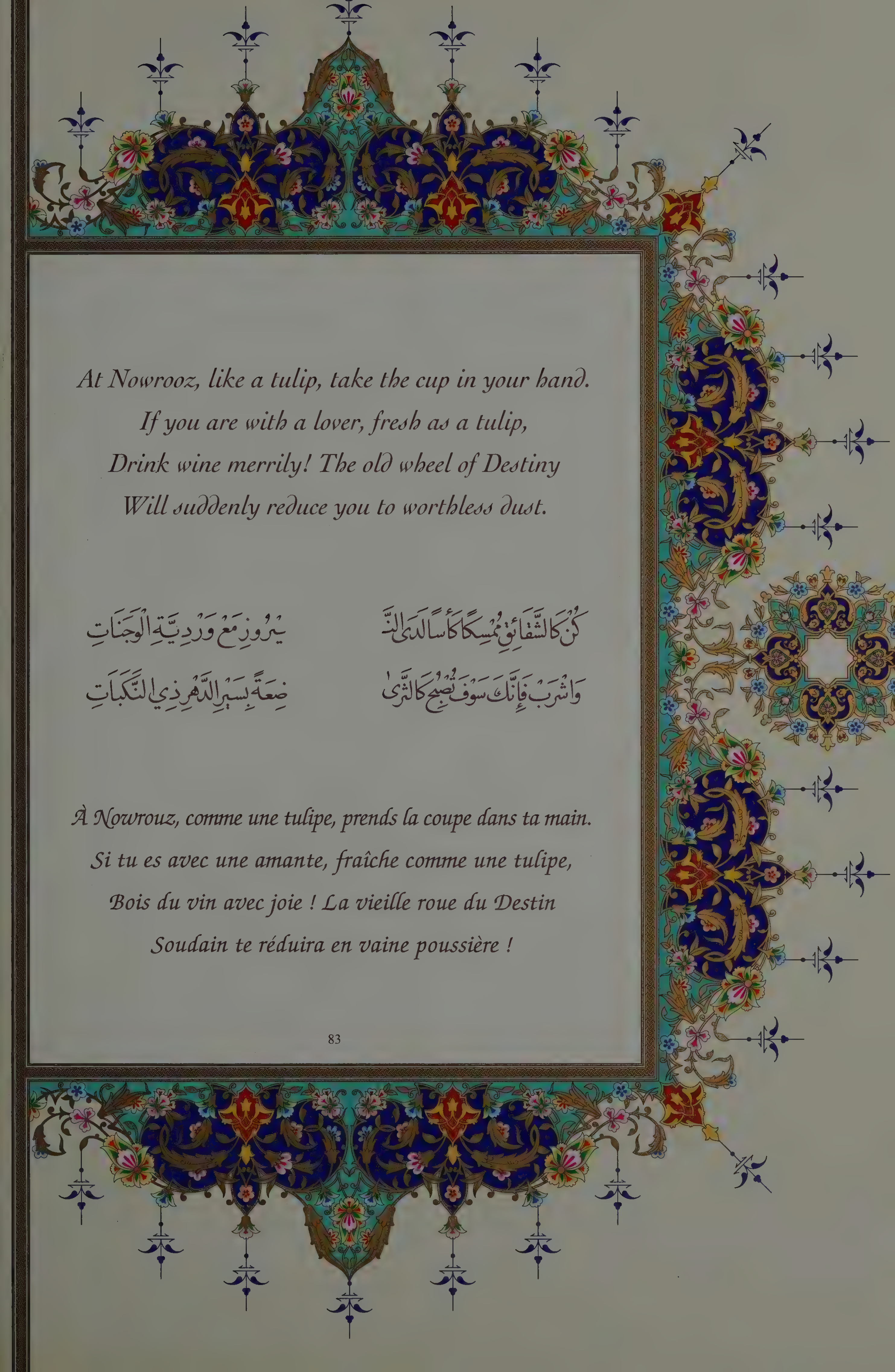
يَا لَبَهْرَامَ الَّذِي كَانَ يَصِيدُ الحُمْرَ عُمْرًا — أَرَأَيْتَ القَبْرَ كَيْفَ اصْطَادَهُ لَا يَرْهَبُ ؟!

Dans le palais où Jamshid levait sa coupe,
La biche met bas et le renard se calme.
Bahram, lui qui capturait des onagres sa vie entière,
As-tu vu comment la tombe le captura ?

چون لاله بنوروز قدح گیر بدست
با لاله رخی اگر ترا فرصت هست

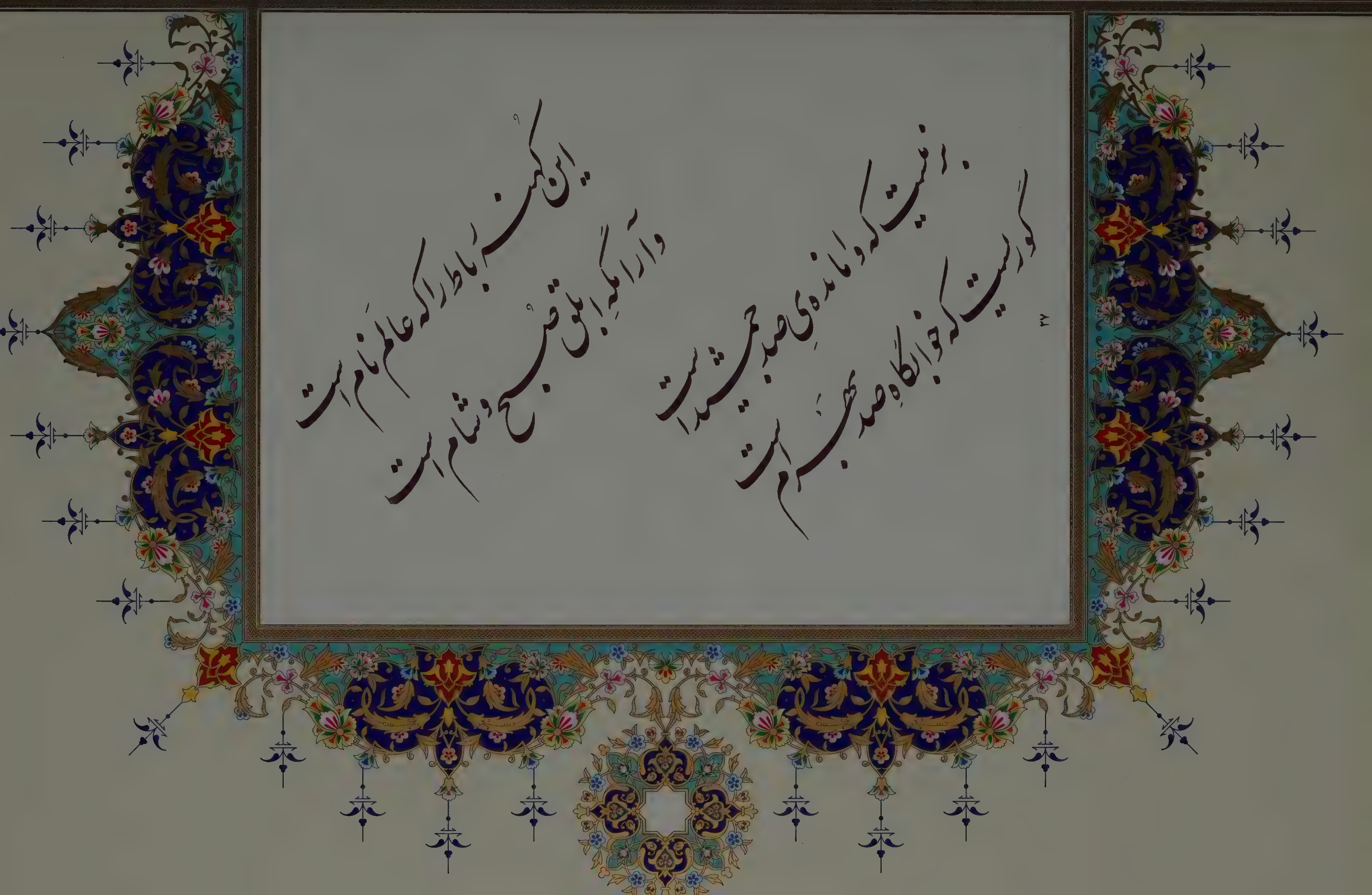
می نوش بخرمی که این چرخ کهن
ناگاه ترا چو خاک گرداند پست

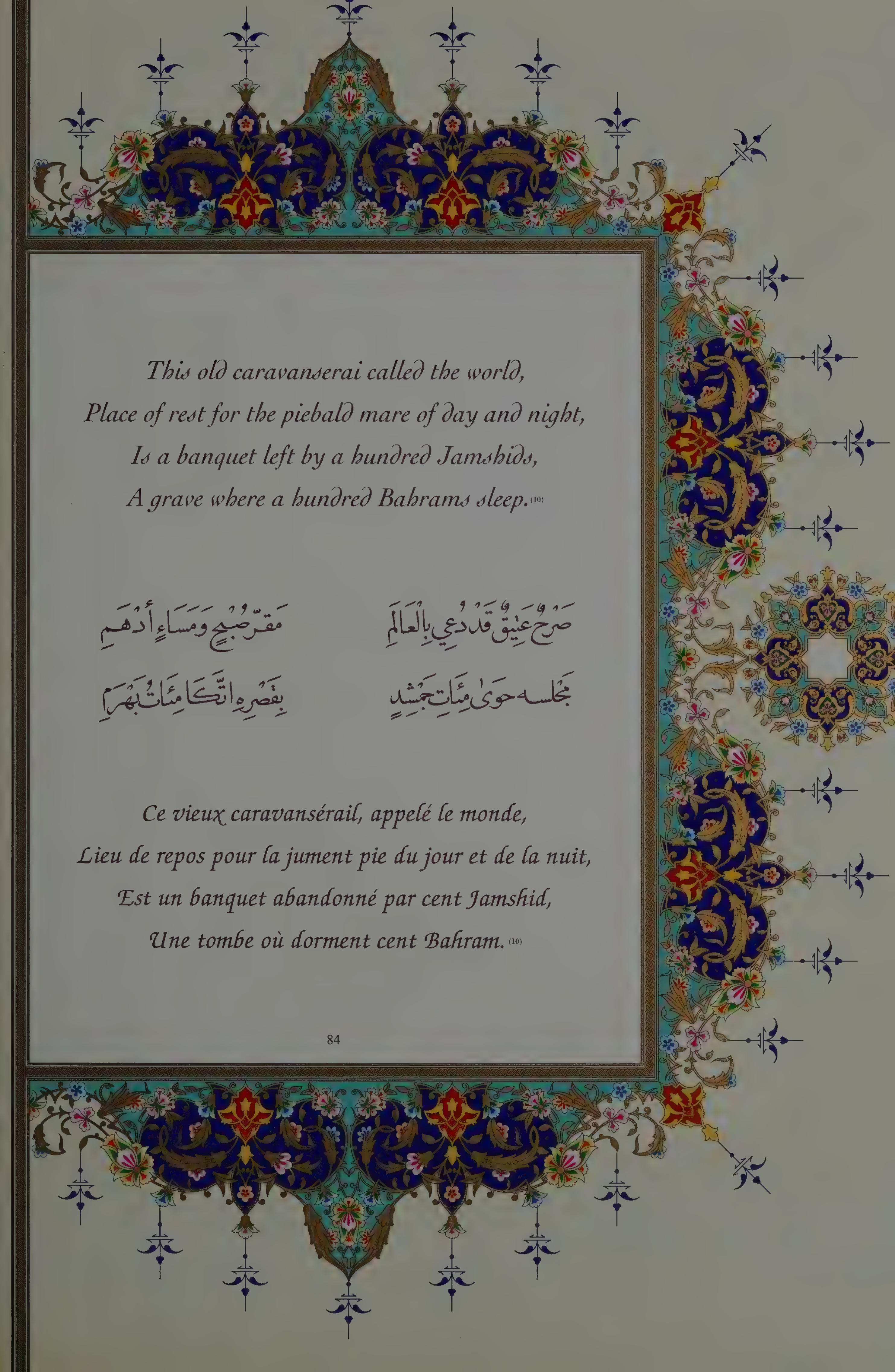
At Nowrooz, like a tulip, take the cup in your hand.
If you are with a lover, fresh as a tulip,
Drink wine merrily! The old wheel of Destiny
Will suddenly reduce you to worthless dust.

كُنْ كَالشَّقَائِقِ مُمْسِكًا كَأْسًا لَدَى النَّـ   يْرُوزِ مَعْ وَرْدِيَّةِ الْوَجَنَاتِ
وَاشْرَبْ فَإِنَّكَ سَوْفَ تُصْبِحُ كَالثَّرَى   ضِعَةً بِسَيْرِ الدَّهْرِ ذِي النَّكَبَاتِ

À Nowrouz, comme une tulipe, prends la coupe dans ta main.
Si tu es avec une amante, fraîche comme une tulipe,
Bois du vin avec joie ! La vieille roue du Destin
Soudain te réduira en vaine poussière !

این کهنه رباط را که عالم نام است
و آرامگه ابلق صبح و شام است
بزمیست که وامانده‌ی صد جمشید است
گوریست که خوابگه صد بهرام است

This old caravanserai called the world,
Place of rest for the piebald mare of day and night,
Is a banquet left by a hundred Jamshids,
A grave where a hundred Bahrams sleep.(10)

صَرْحٌ عَتِيقٌ قَدْ دُعِيَ بِالْعَالَمِ　　مَقَرُّ صُبْحٍ وَمَسَاءٍ أَدْهَمِ
مَجْلِسُهُ حَوَى مِئَاتِ جَمْشِدِ　　بِقَصْرِهِ اتَّكَا مِئَاتُ بَهْرَامِ

Ce vieux caravansérail, appelé le monde,
Lieu de repos pour la jument pie du jour et de la nuit,
Est un banquet abandonné par cent Jamshid,
Une tombe où dorment cent Bahram.(10)

آنها که کهن شدند و اینها که نوند
هر یک بمراد خویش یک تک بدوند

این کهنه جهان بکس نماند باقی
رفتند و رویم دیگر آیند و روند

Of all those who have lived and all those who are living,
Each runs awhile to reach his goal.
This old world does not last for anyone;
They have gone; we will go; others too will come and go.

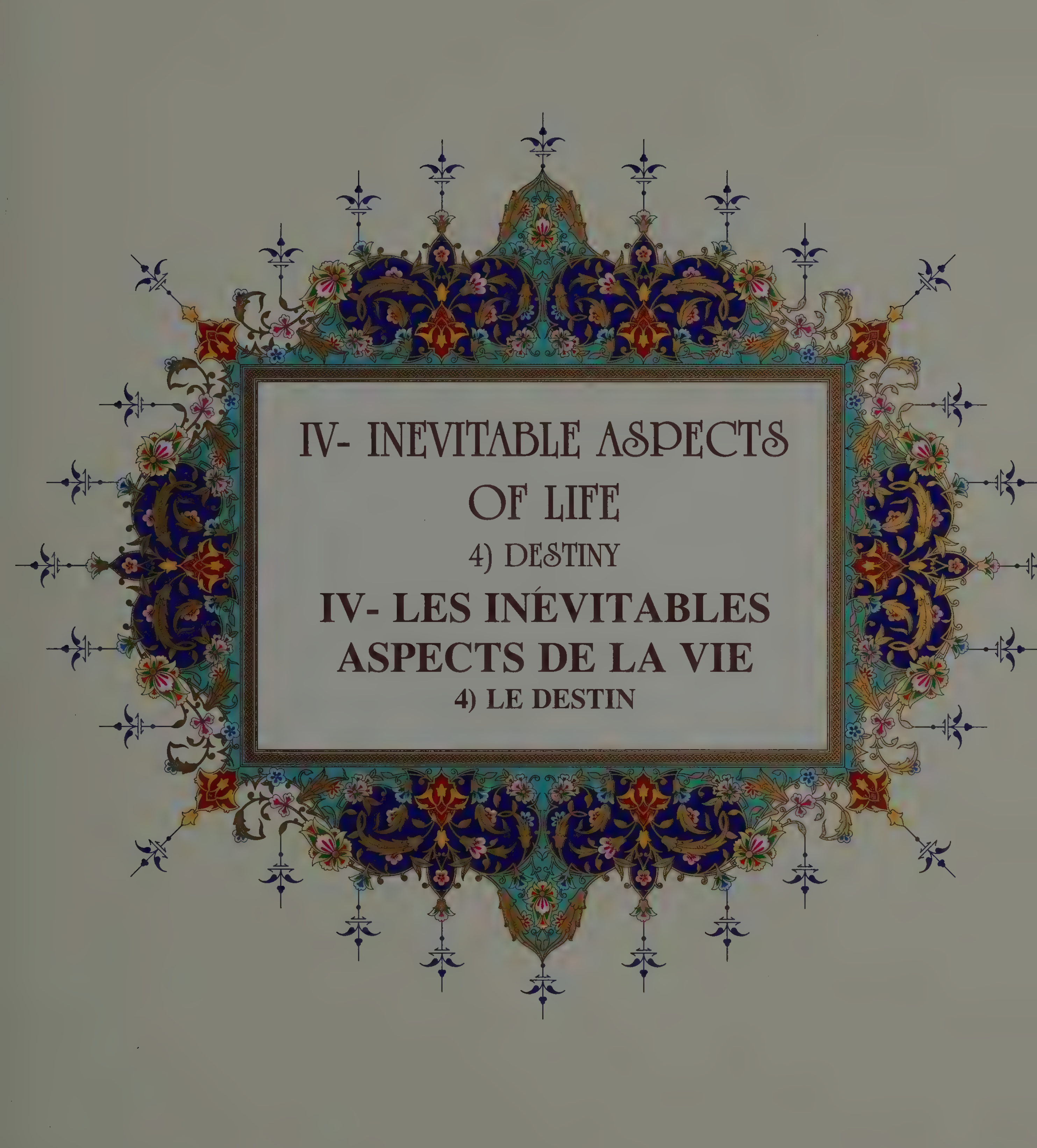
أَلْأَوَّلُونَ القدامى والحديثون الجدد　　ركضوا خلف الأماني قليلاً أيَّ ركض
إنه كون قديم ليس يبقى لأحد　　قد أتينا وسنمضي وسيأتي من سيمضي

De tous ceux qui ont vécu et de tous ceux qui vivent,
Chacun court quelque temps pour atteindre son but.
Ce vieux monde ne dure pour personne ;
Ils partirent, nous partirons, d'autres viendront et partiront.

الفصل الثاني: مستلزمات الحياة ٢- الدنيا الغادرة

IV- INEVITABLE ASPECTS OF LIFE

4) DESTINY

IV- LES INÉVITABLES ASPECTS DE LA VIE

4) LE DESTIN

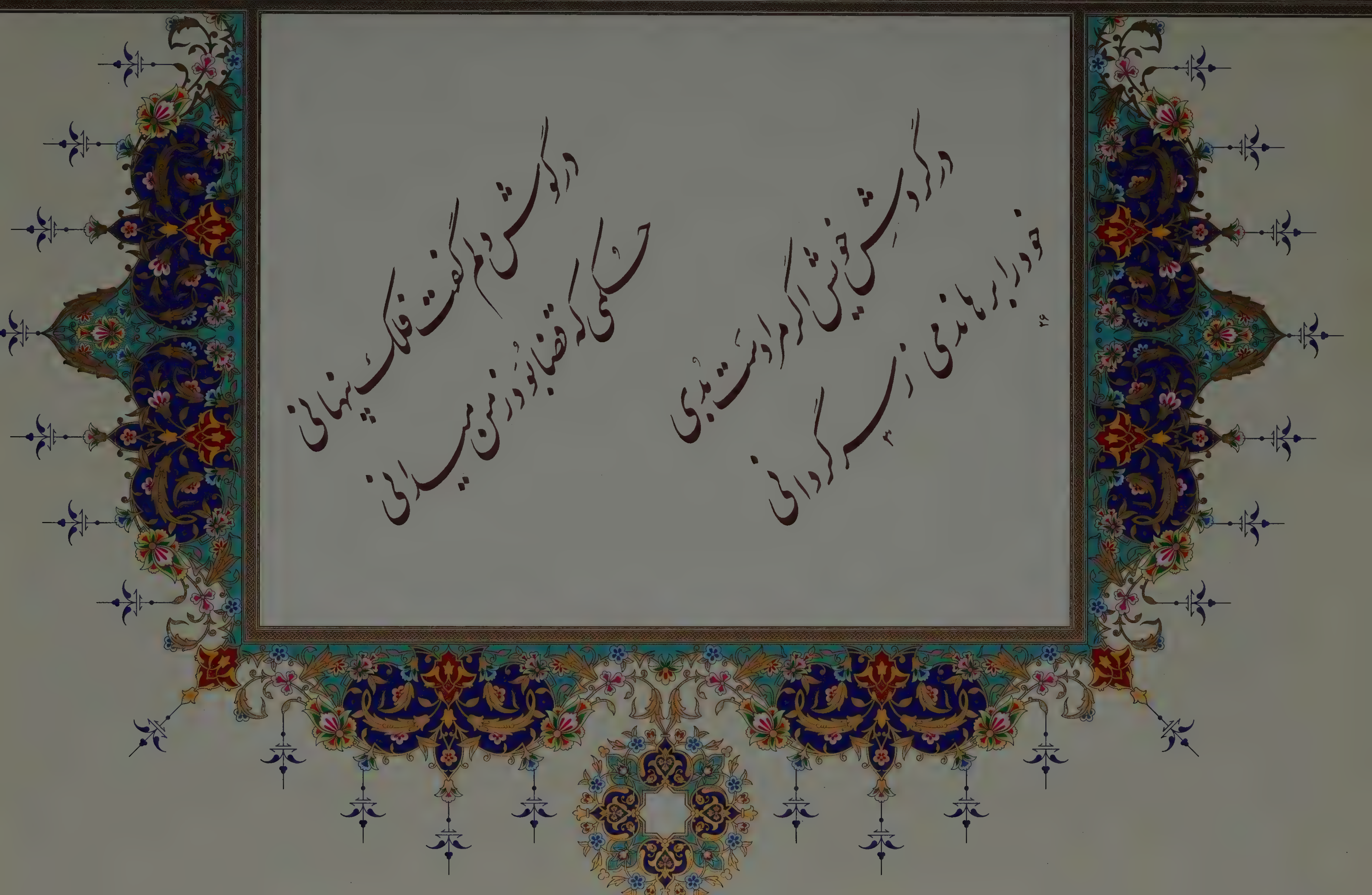

عمرت چه دو صد بود چه سیصد چه هزار
زین کهنه سرا برون برندت ناچار
گر پادشهی و گر گدای بازار
این هر دو به یک نرخ بود آخر کار

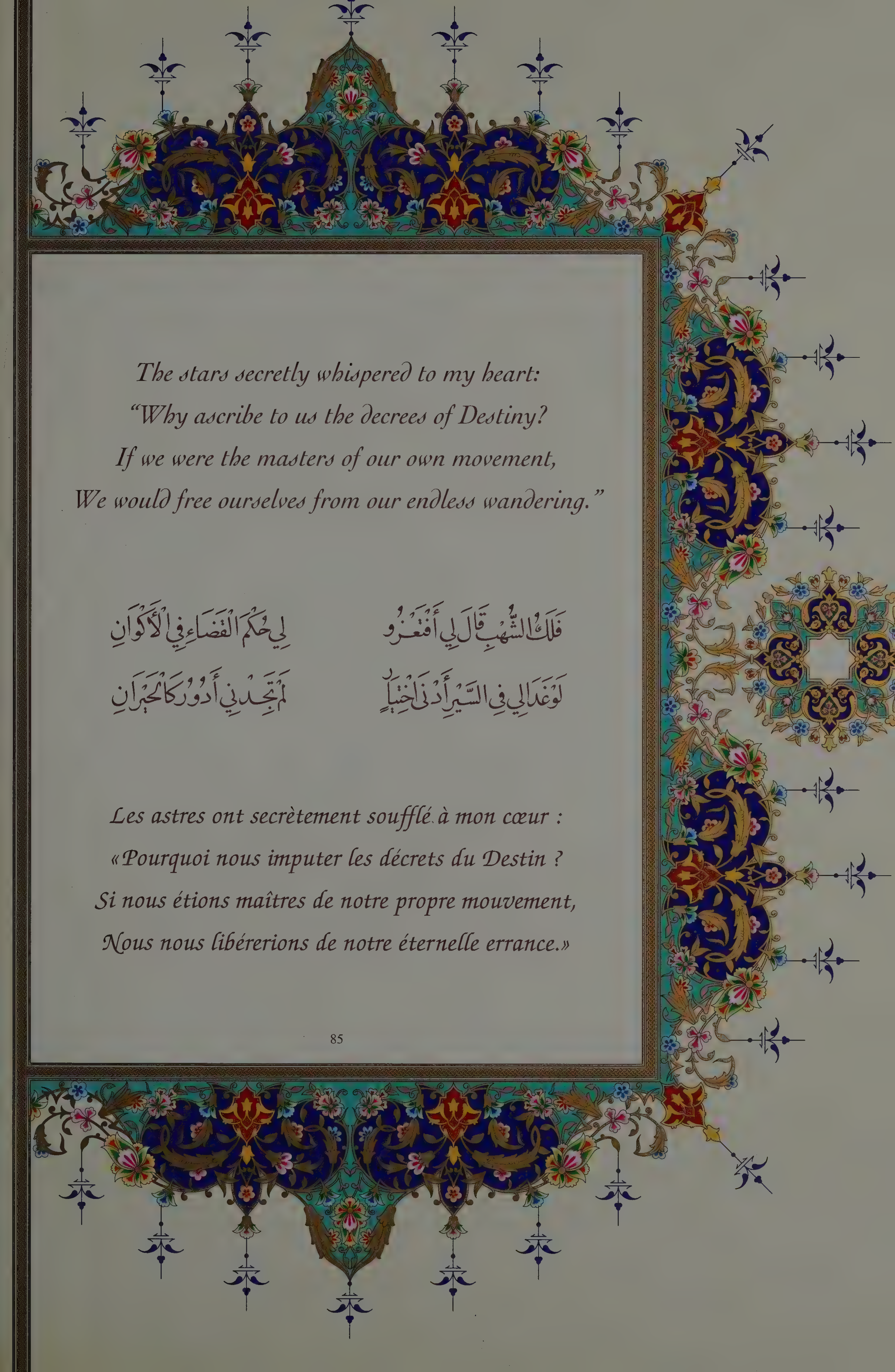
Even if you live a few hundreds or a thousand years,
You will inevitably be chased from this old seraglio.
Whether a king or a beggar in the bazaar,
In the end, both will have the same worth.

لَئِنْ عُمِّرْتَ صَاحِيَ أَلْفَ حَوْلٍ فَسَوْفَ تَعَافُ هٰذِي الدَّارَ قَهْرَا
وَإِنْ تَكُ سَائِلاً أَوْ رَبَّ تَاجٍ فَذَانِ غَداً سَيَسْتَوِيَانِ قَدْرَا

Même si tu vis quelque cent ou mille ans,
Tu seras forcément chassé de ce vieux sérail.
Roi ou mendiant du bazar,
Tous deux auront à la fin la même valeur.

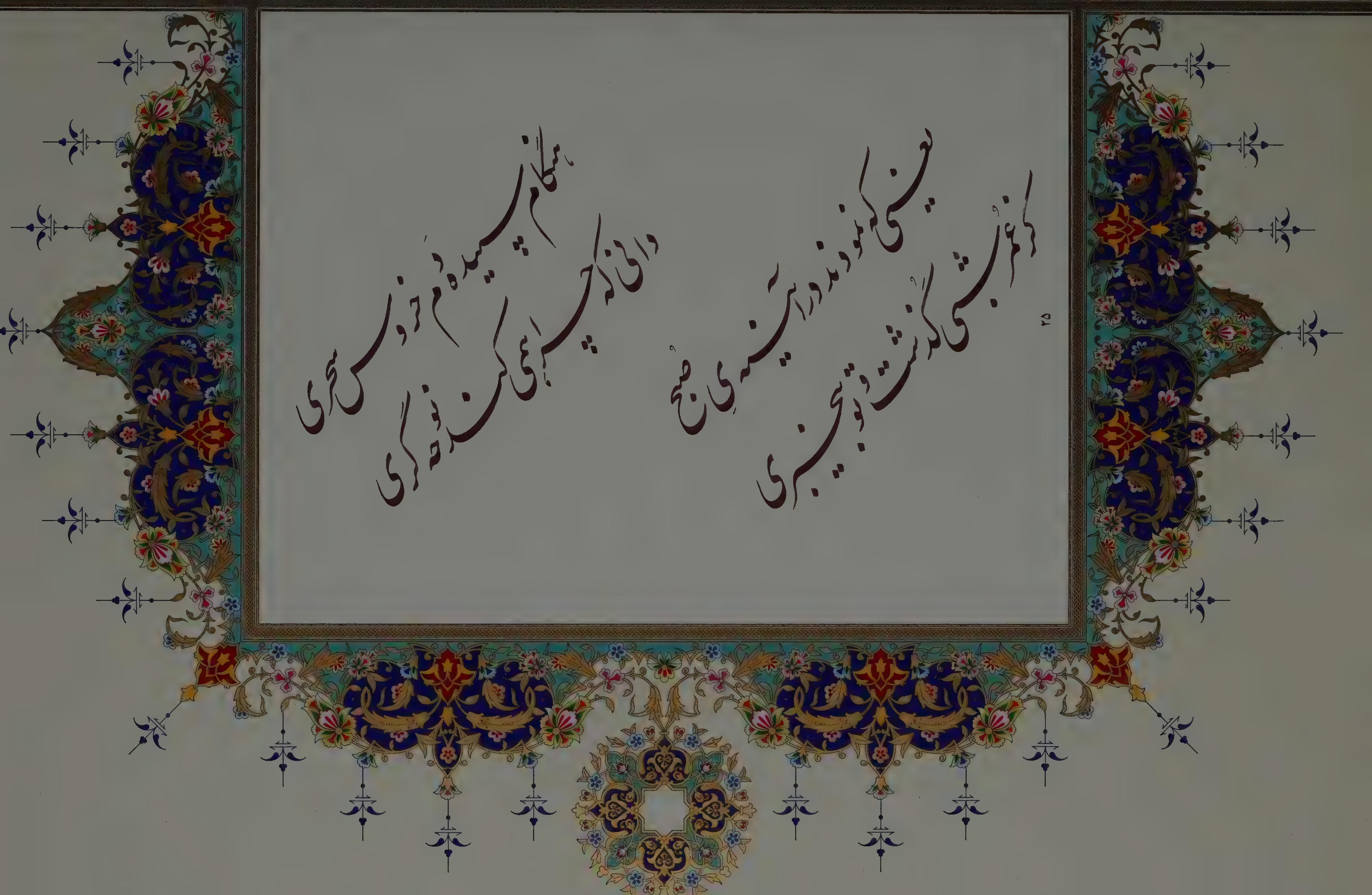
در گوش دلم گفت فلک پنهانی
حکمی که قضا بود ز من میدانی
در گردش خویش اگرم دست بدی
خود را برهاندمی ز سرگردانی

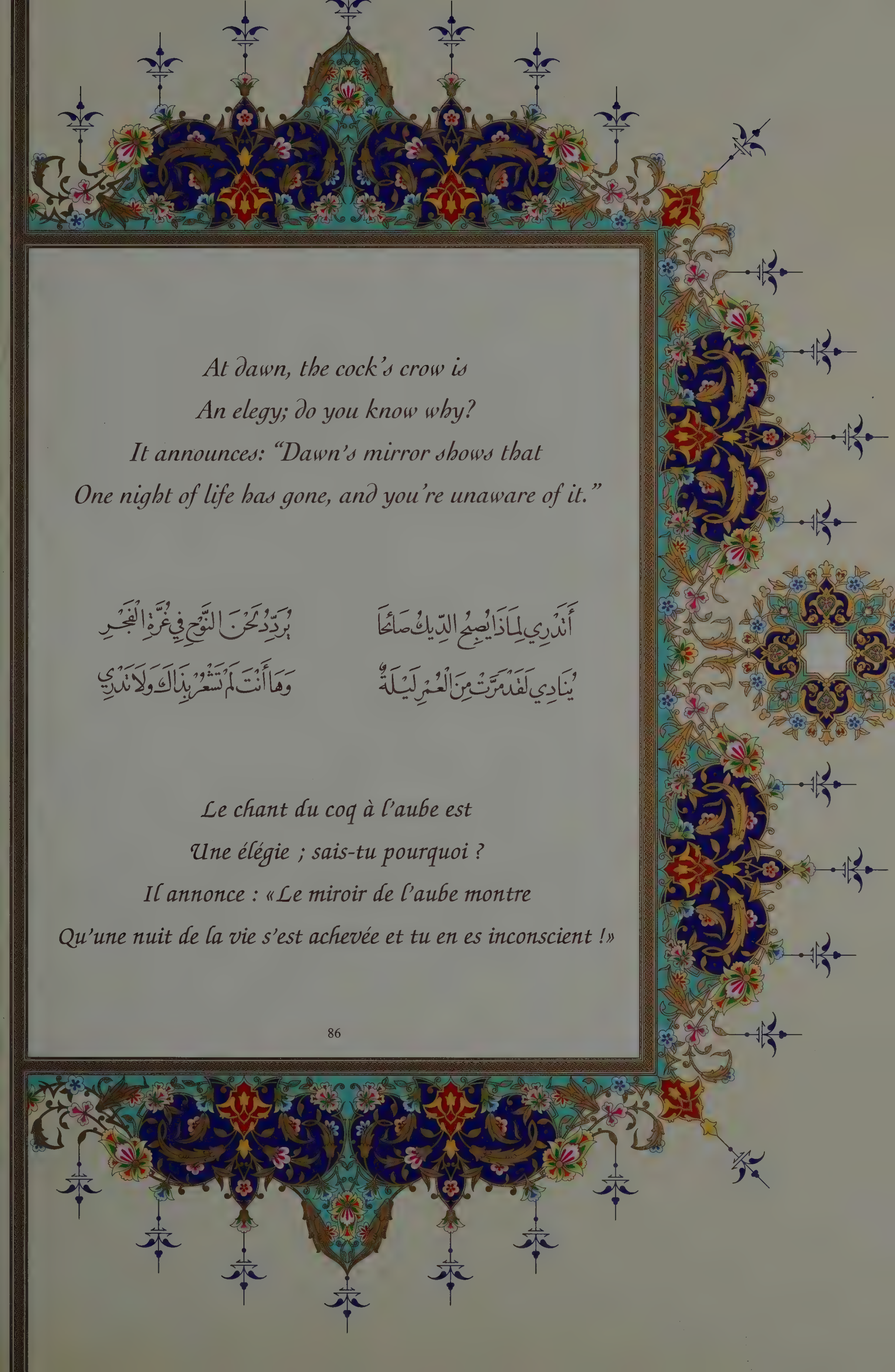

The stars secretly whispered to my heart:
"Why ascribe to us the decrees of Destiny?
If we were the masters of our own movement,
We would free ourselves from our endless wandering."

فَلَكُ الشُّهُبِ قَالَ لِي أَتَعْزُو　　لِي حُكْمَ الْقَضَاءِ فِي الْأَكْوَانِ
لَوْ غَدَا لِي فِي السَّيْرِ أَدْنَى اخْتِيَارٍ　　لَمْ تَجِدْنِي أَدُورُ كَالْحَيْرَانِ

Les astres ont secrètement soufflé à mon cœur :
«Pourquoi nous imputer les décrets du Destin ?
Si nous étions maîtres de notre propre mouvement,
Nous nous libérerions de notre éternelle errance.»

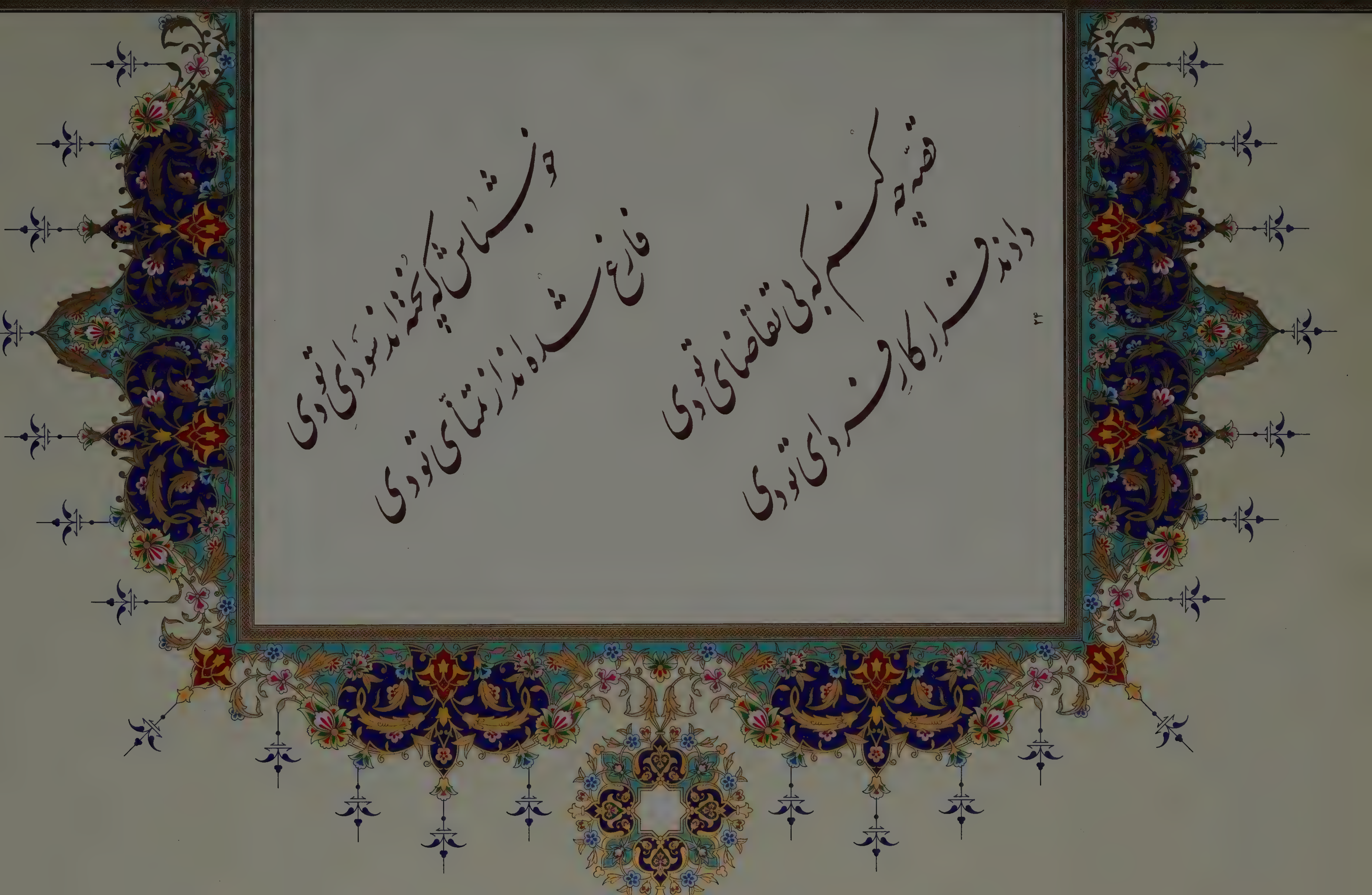

هنگام سپیده دم خروس سحری
دانی که چرا همی کند نوحه گری
یعنی که نمودند در آیینهٔ صبح
کز عمر شبی گذشت و تو بی خبری

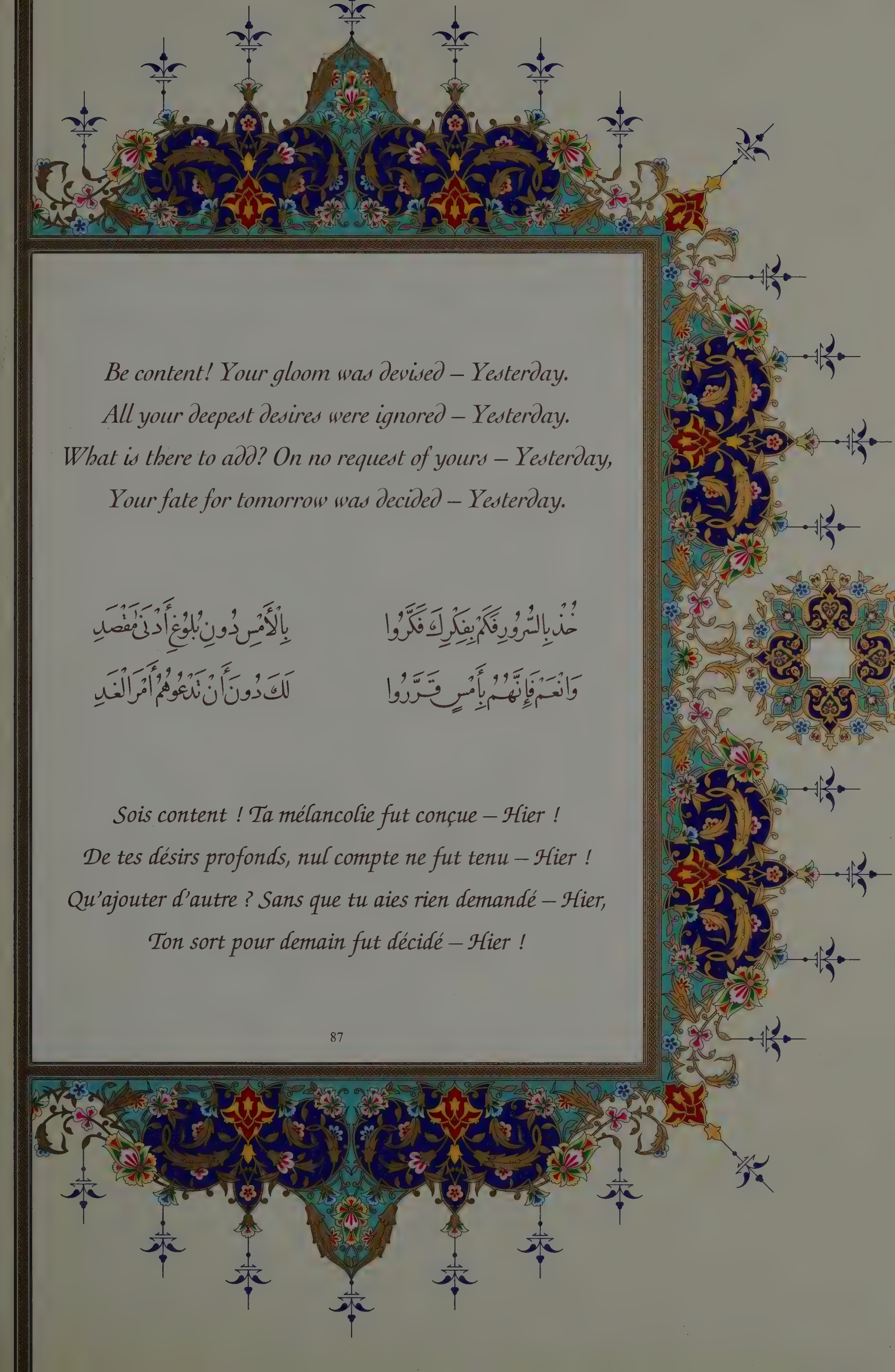

At dawn, the cock's crow is
An elegy; do you know why?
It announces: "Dawn's mirror shows that
One night of life has gone, and you're unaware of it."

أَتَدْرِي لِمَاذَا يُصْبِحُ الدِّيكُ صَائِحًا   يُرَدِّدُ لَحْنَ النَّوْحِ فِي غُرَّةِ الْفَجْرِ
يُنَادِي لَقَدْ مَرَّتْ مِنَ الْعُمْرِ لَيْلَةٌ   وَهَا أَنْتَ لَمْ تَشْعُرْ بِذَاكَ وَلَا تَدْرِي

Le chant du coq à l'aube est
Une élégie ; sais-tu pourquoi ?
Il annonce : « Le miroir de l'aube montre
Qu'une nuit de la vie s'est achevée et tu en es inconscient ! »

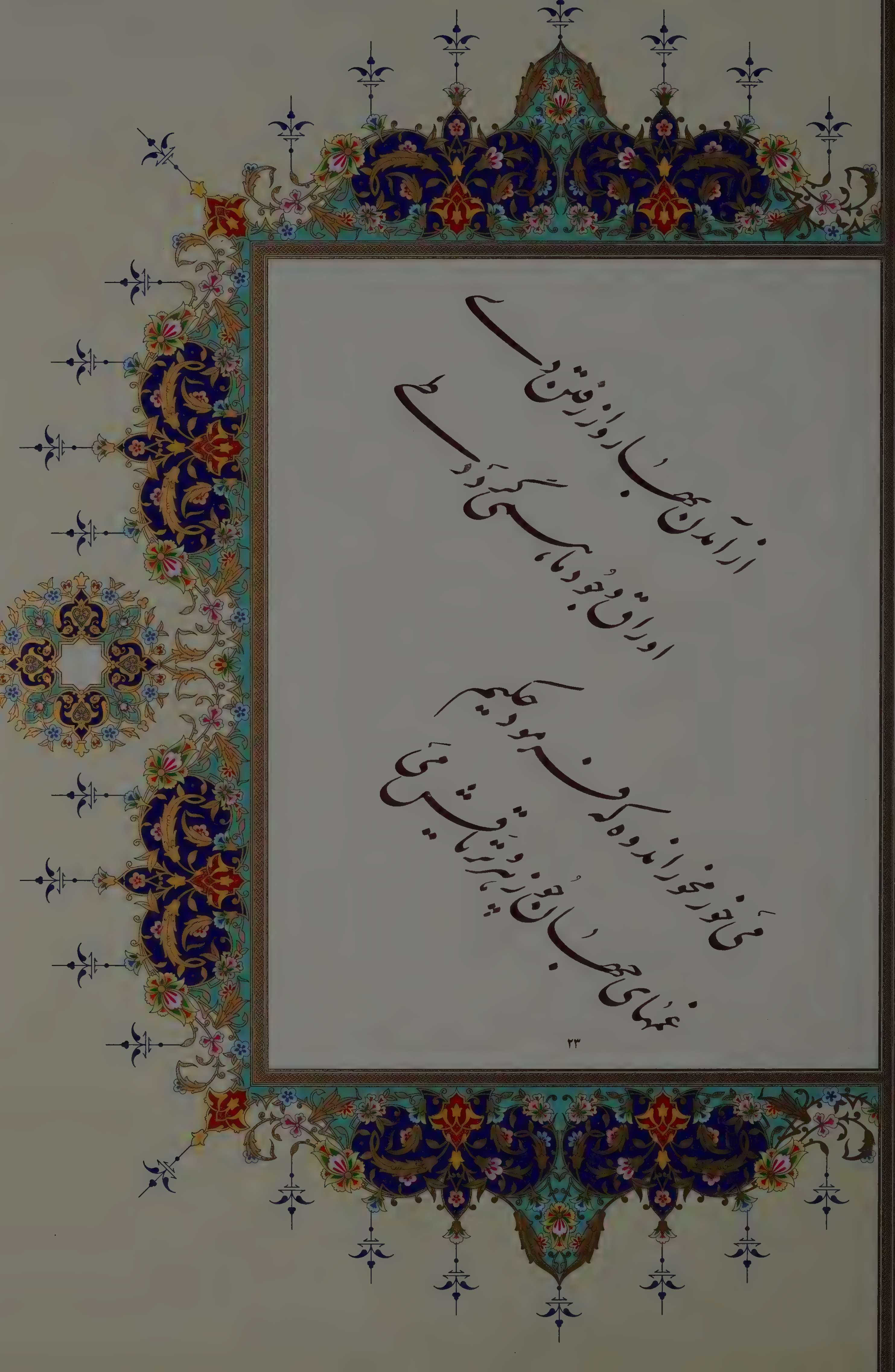

قصّه چه کنم که بی تقاضای تو بودی
وادند قرار کارِ فردای تو بودی
تو بشناس که پخته اند سودای تو بودی
فارغ شده اند از تمنّای تو بودی

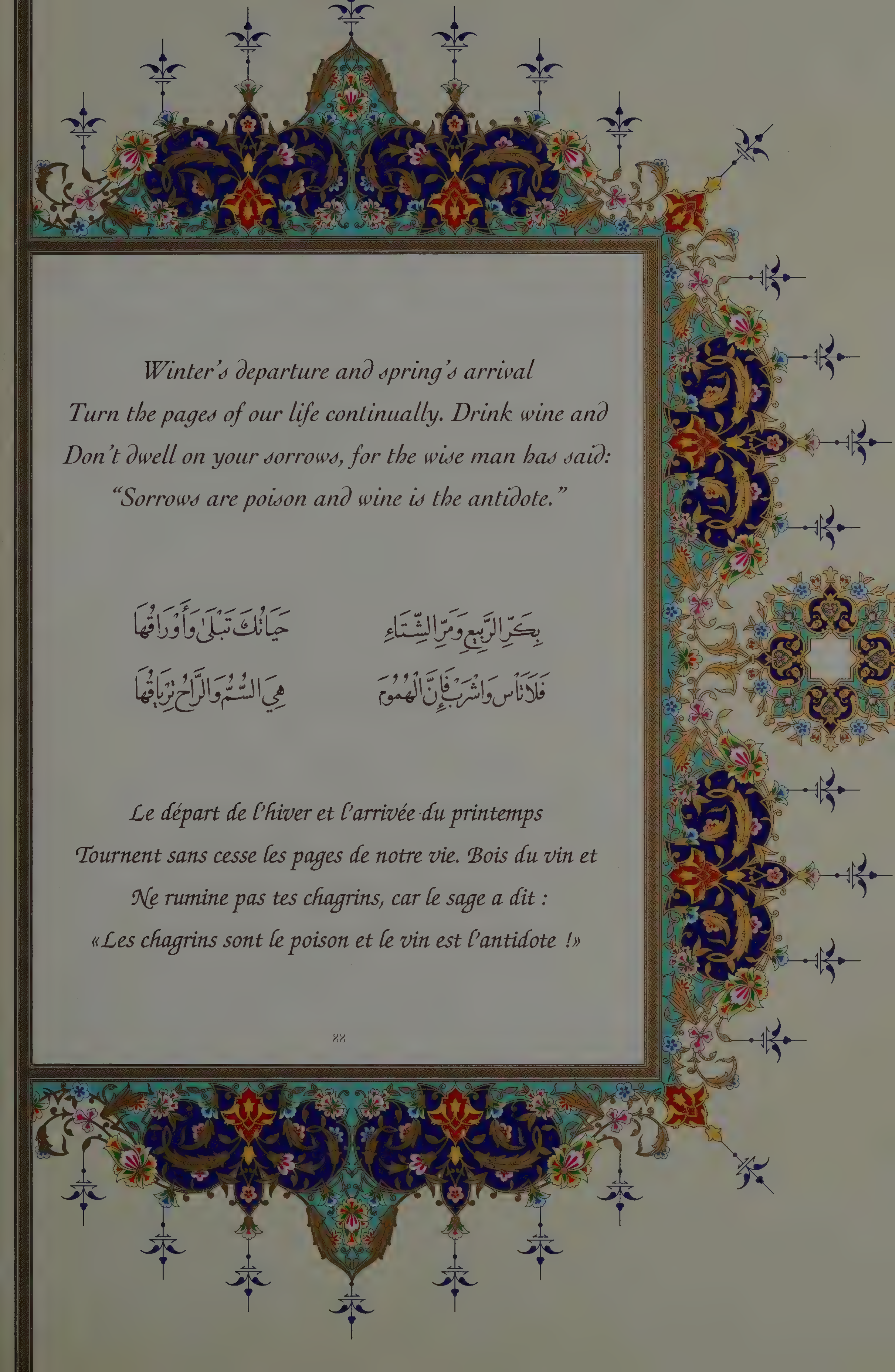
Be content! Your gloom was devised – Yesterday.
All your deepest desires were ignored – Yesterday.
What is there to add? On no request of yours – Yesterday,
Your fate for tomorrow was decided – Yesterday.

خُذْ بِالسُّرُورِ فَكَمْ بِفِكْرِكَ فَكَّرُوا ... بِالأَمْسِ دُونِ بُلُوغِ أَدْنَى مَقْصَدِ
وَانْعَمْ فَإِنَّهُمُ بِأَمْسٍ قَرَّرُوا ... لَكَ دُونَ أَنْ تَدْعُوهُمُ أَمْرَ الغَدِ

Sois content ! Ta mélancolie fut conçue – Hier !
De tes désirs profonds, nul compte ne fut tenu – Hier !
Qu'ajouter d'autre ? Sans que tu aies rien demandé – Hier,
Ton sort pour demain fut décidé – Hier !

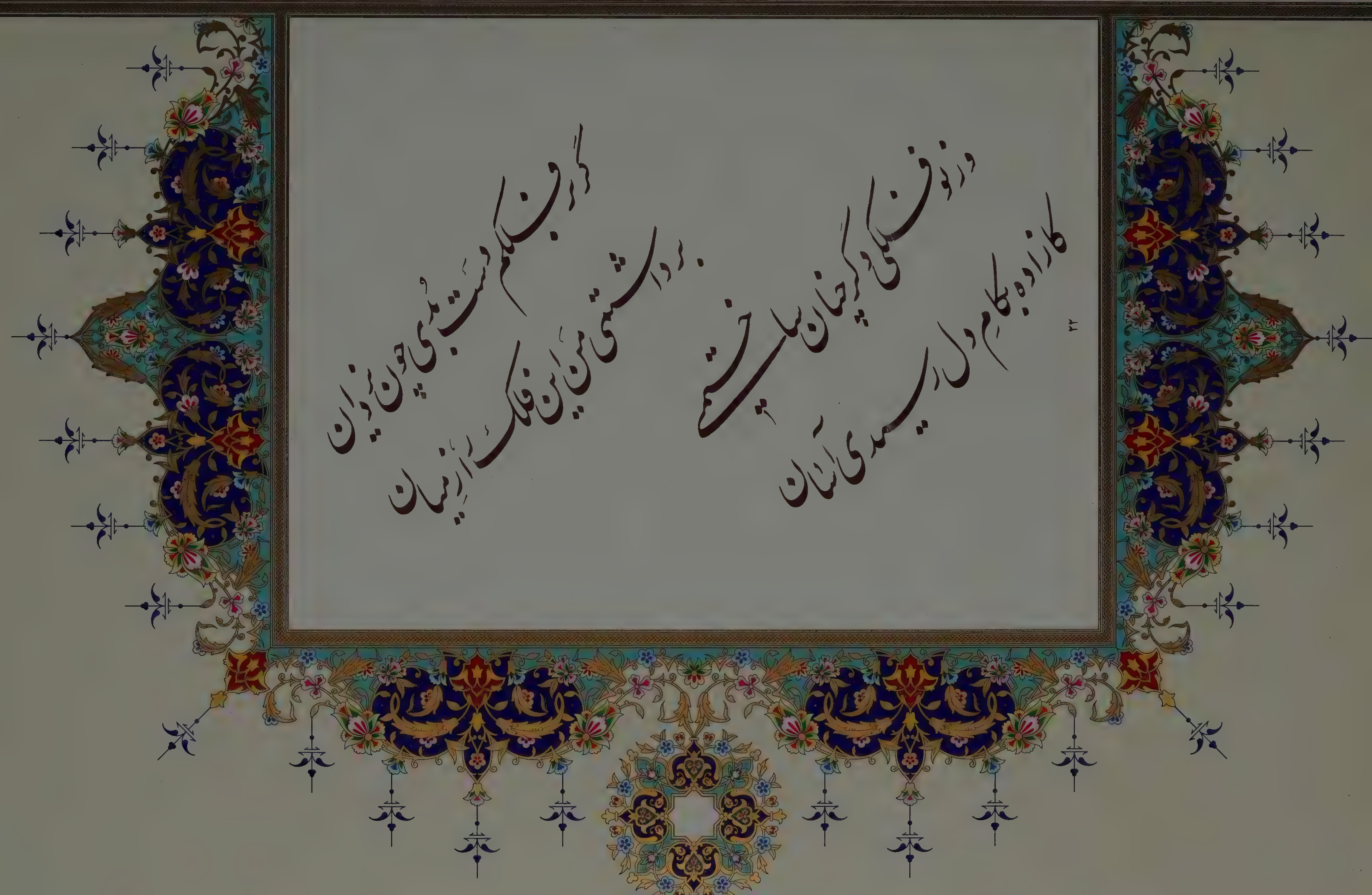
از آمدن بهار و از رفتن دی
اوراق وجود ما همی گردد طی
می خور مخور اندوه که فرمود حکیم
غمهای جهان چو زهر و تریاقش می

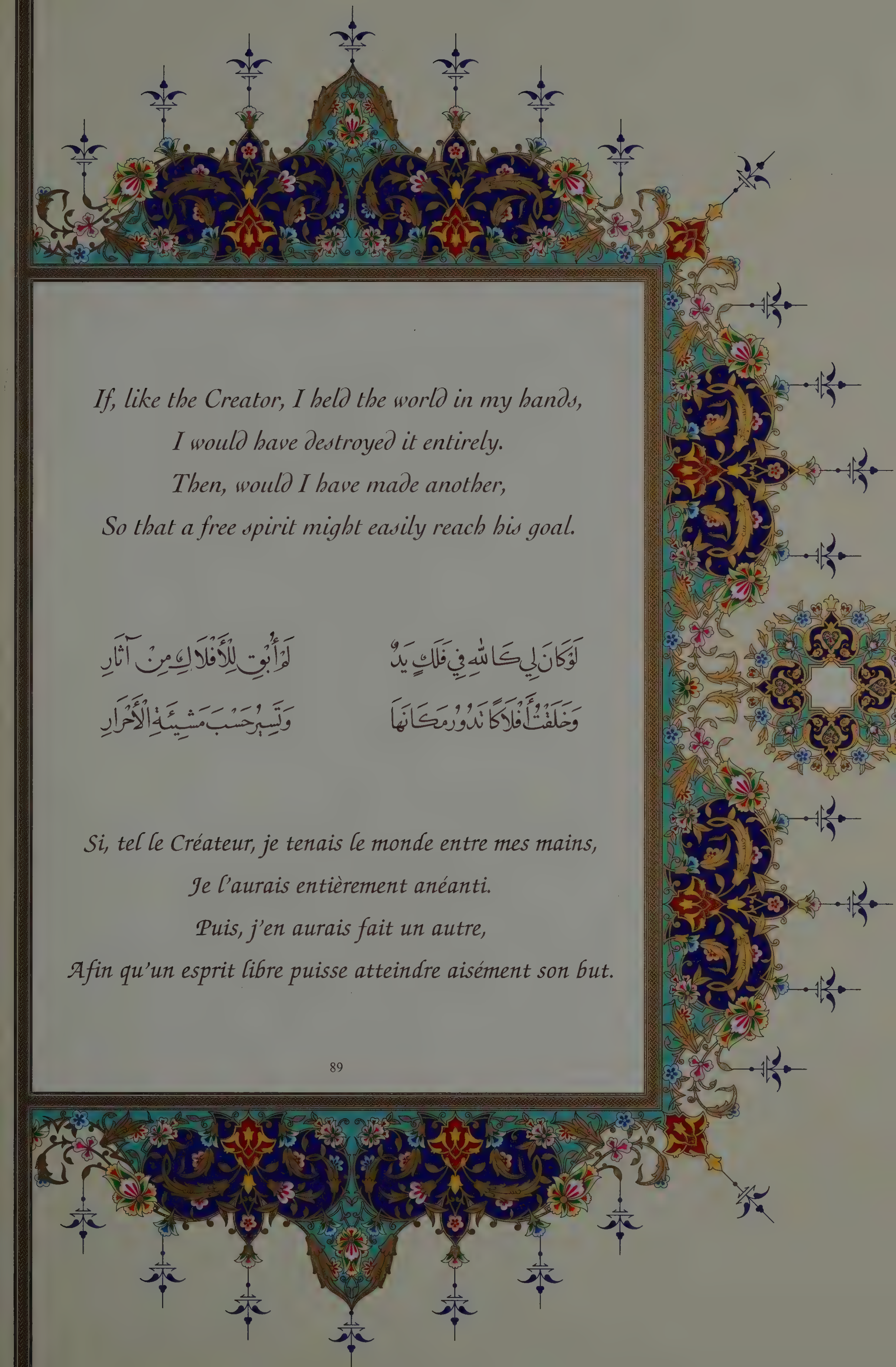
Winter's departure and spring's arrival
Turn the pages of our life continually. Drink wine and
Don't dwell on your sorrows, for the wise man has said:
"Sorrows are poison and wine is the antidote."

بِكَرِّ الرَّبيعِ وَمَرِّ الشِّتَاءِ   حَيَاتُكَ تَبْلَى وَأَوْرَاقُهَا
فَلَا تَأْسَ وَاشْرَبْ فَإِنَّ الْهُمُومَ   هِيَ السُّمُّ وَالرَّاحُ تِرْيَاقُهَا

Le départ de l'hiver et l'arrivée du printemps
Tournent sans cesse les pages de notre vie. Bois du vin et
Ne rumine pas tes chagrins, car le sage a dit :
«Les chagrins sont le poison et le vin est l'antidote !»

گر بر فلکم دست بُدی چون یزدان
برداشتمی من این فلک را ز میان
وز نو فلکی دگر چنان ساختمی
کازاده بکام دل رسیدی آسان

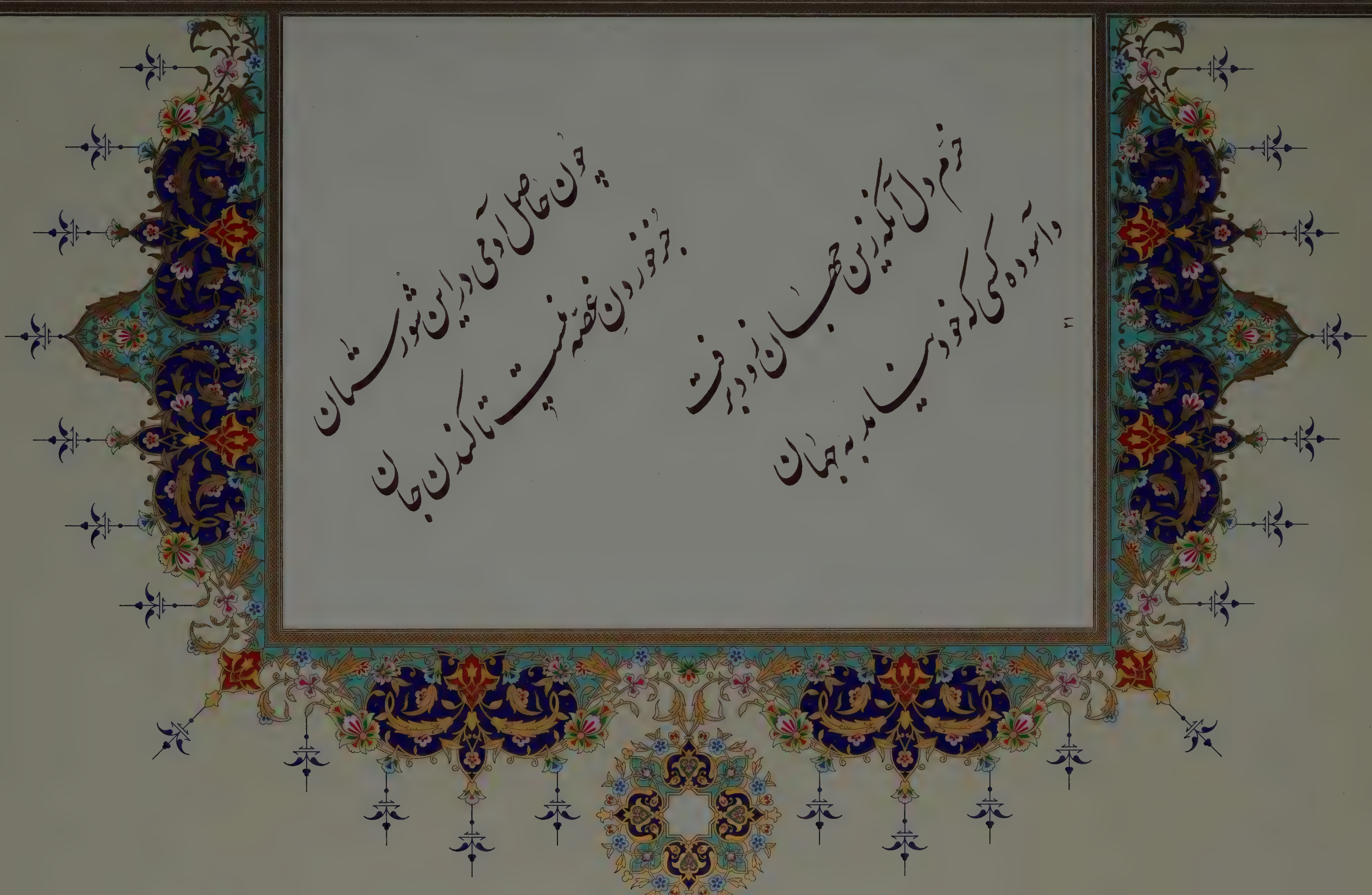

If, like the Creator, I held the world in my hands,
I would have destroyed it entirely.
Then, would I have made another,
So that a free spirit might easily reach his goal.

لَوْ كَانَ لِي كَاللهِ فِي فَلَكٍ يَدٌ   لَمْ أُبْقِ لِلْأَفْلَاكِ مِنْ آثَارِ

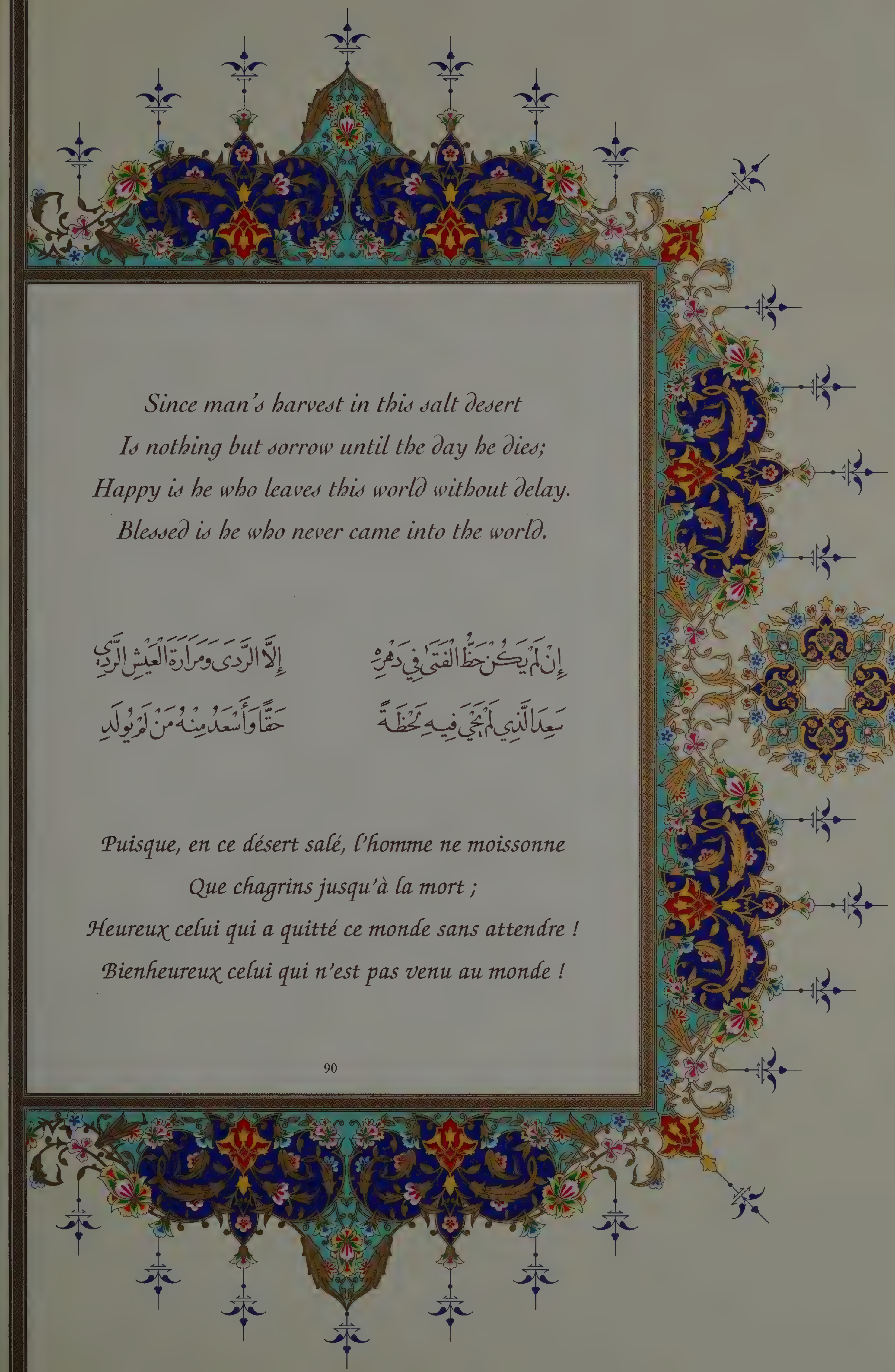
وَخَلَقْتُ أَفْلَاكًا تَدُورُ مَكَانَهَا   وَتَسِيرُ حَسْبَ مَشِيئَةِ الْأَحْرَارِ

Si, tel le Créateur, je tenais le monde entre mes mains,
Je l'aurais entièrement anéanti.
Puis, j'en aurais fait un autre,
Afin qu'un esprit libre puisse atteindre aisément son but.

چون حاصل آدمی در این شورستان
جز خوردن غصه نیست تا کندن جان

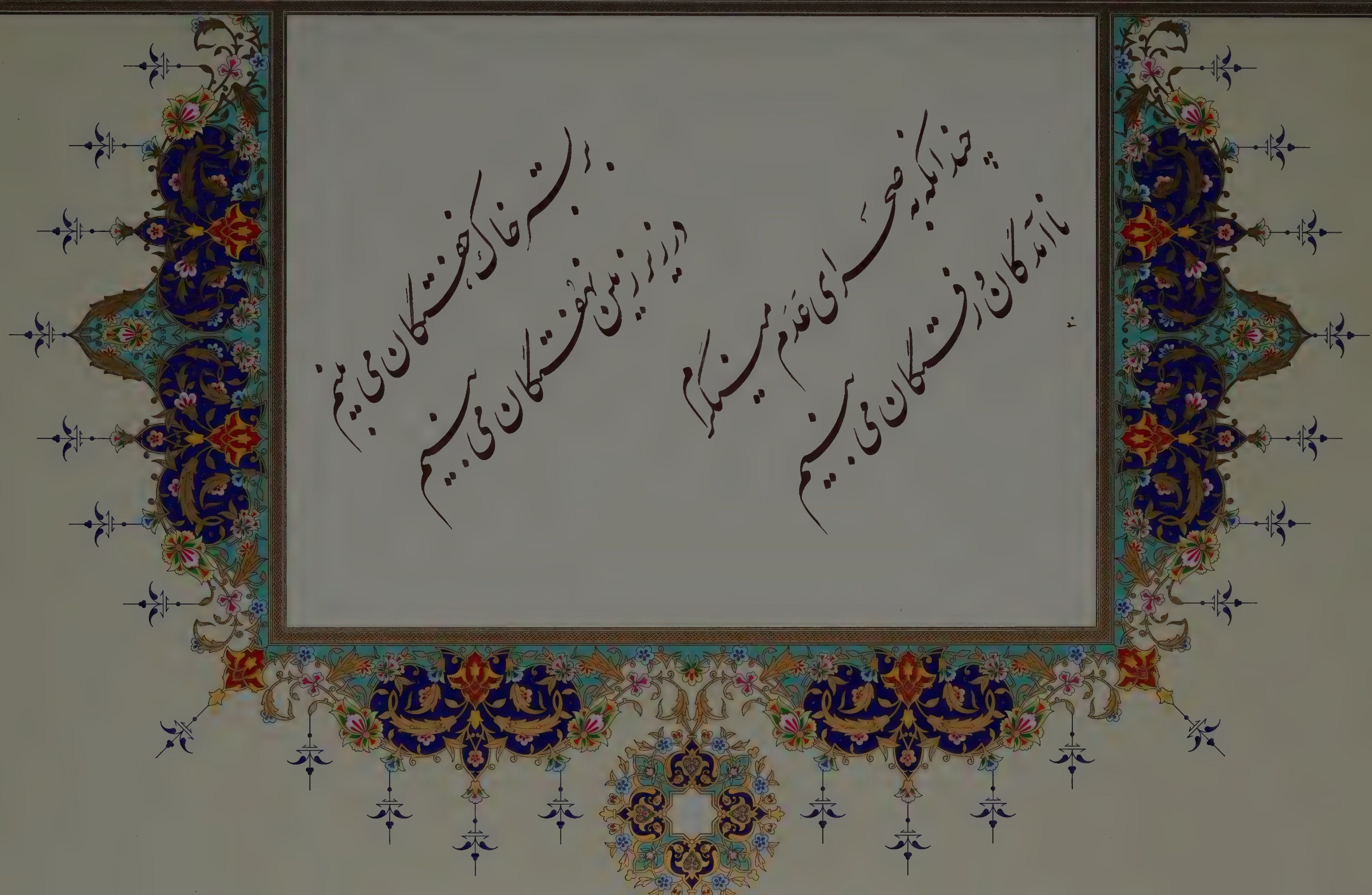
خرم دل آنکه زین جهان زود برفت
و آسوده کسی که خود نیامد به جهان

Since man's harvest in this salt desert
Is nothing but sorrow until the day he dies;
Happy is he who leaves this world without delay.
Blessed is he who never came into the world.

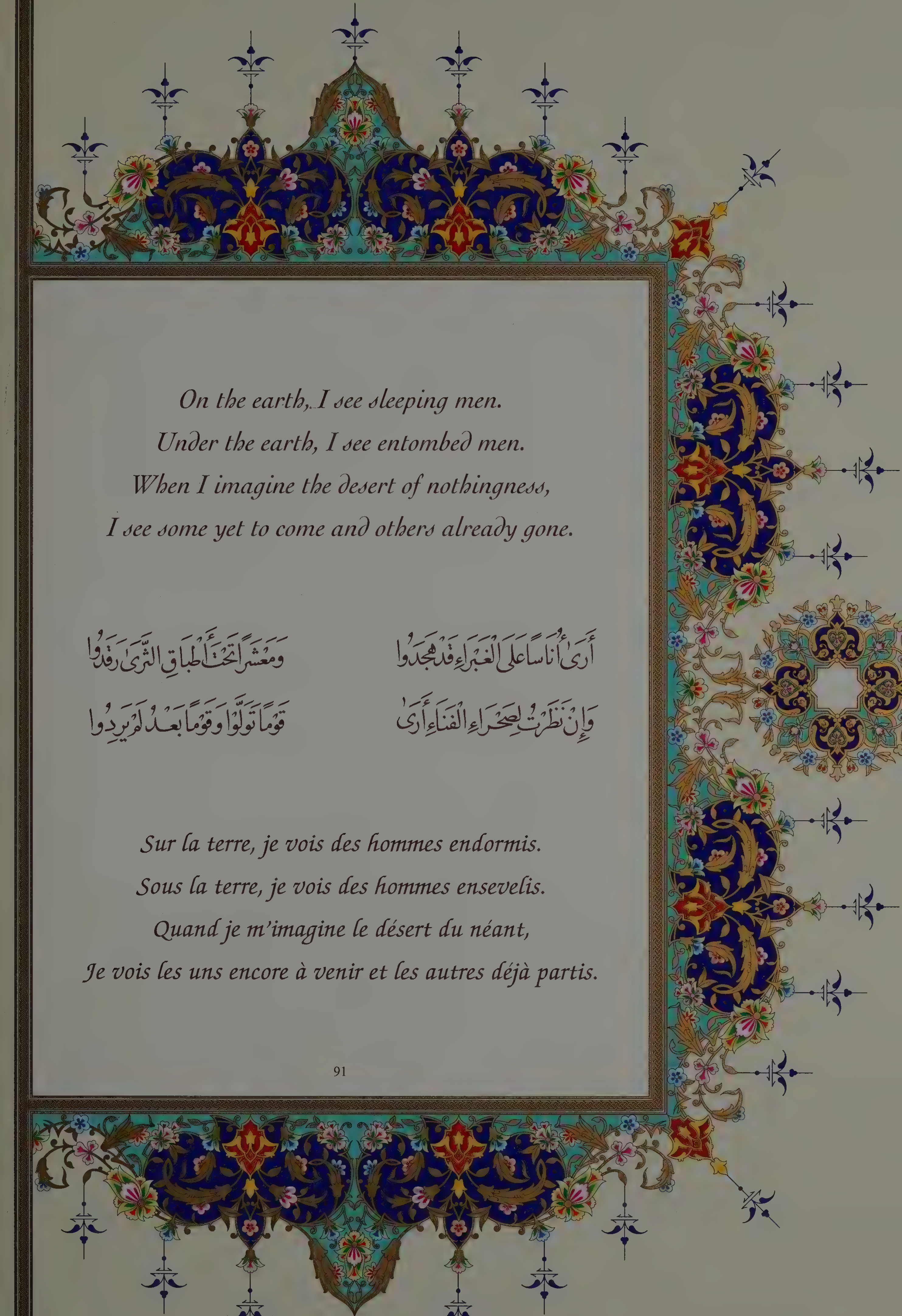
إِنْ لَمْ يَكُنْ حَظُّ الفَتَى فِي دَهْرِهِ   إِلَّا الرَّدَى وَمَرَارَةَ العَيْشِ الرَّدِي
سَعِدَ الَّذِي لَمْ يَحْيَ فِيهِ لَحْظَةً   حَقًّا وَأَسْعَدُ مِنْهُ مَنْ لَمْ يُولَدِ

Puisque, en ce désert salé, l'homme ne moissonne
Que chagrins jusqu'à la mort ;
Heureux celui qui a quitté ce monde sans attendre !
Bienheureux celui qui n'est pas venu au monde !

بر بستر خاک خفتگان می‌بینم
در زیر زمین نهفتگان می‌بینم

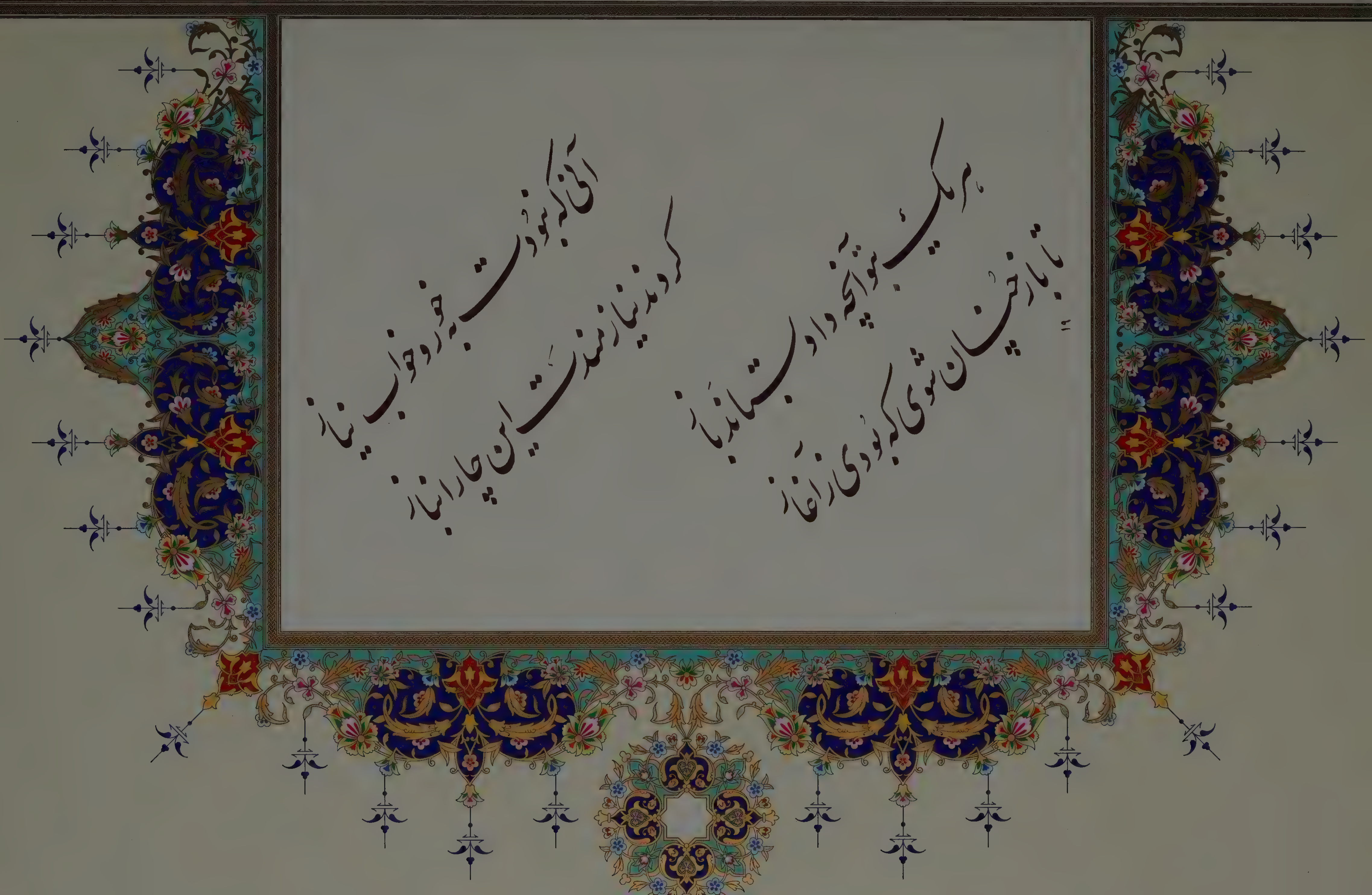
چندانکه به صحرای عدم می‌نگرم
ناآمدگان و رفتگان می‌بینم

On the earth, I see sleeping men.
Under the earth, I see entombed men.
When I imagine the desert of nothingness,
I see some yet to come and others already gone.

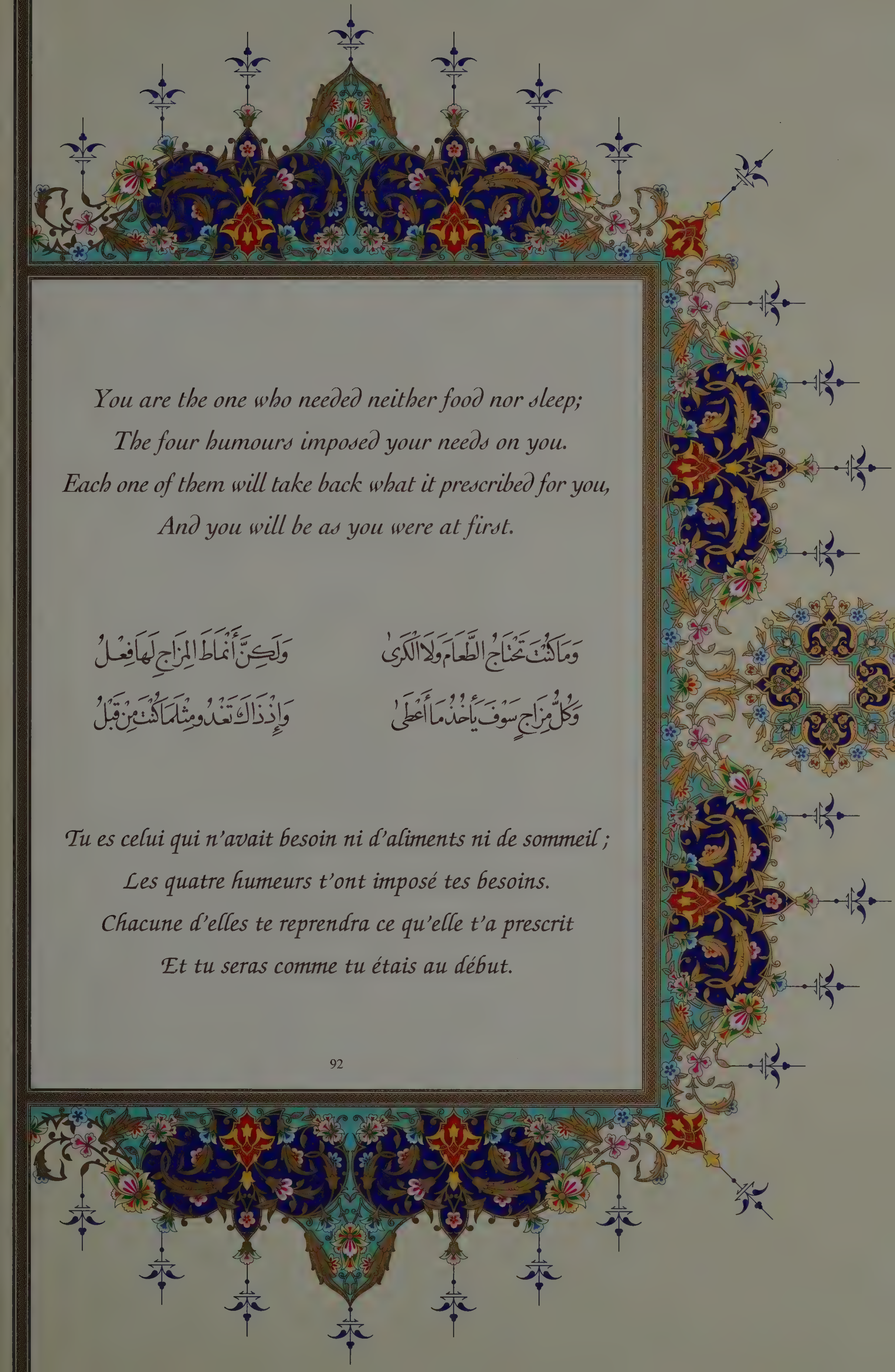
أَرَى أُنَاسًا عَلَى الْغَبْرَاءِ قَدْ هَجَدُوا   وَمَعْشَرًا تَحْتَ أَطْبَاقِ الثَّرَى رَقَدُوا
وَإِنْ نَظَرْتُ لِصَحْرَاءِ الْفَنَاءِ أَرَى   قَوْمًا تَوَلَّوْا وَقَوْمًا بَعْدُ لَمْ يَرِدُوا

Sur la terre, je vois des hommes endormis.
Sous la terre, je vois des hommes ensevelis.
Quand je m'imagine le désert du néant,
Je vois les uns encore à venir et les autres déjà partis.

هر یک به تو آنچه داد بستاند باز
تا باز چنان شوی که بودی ز آغاز

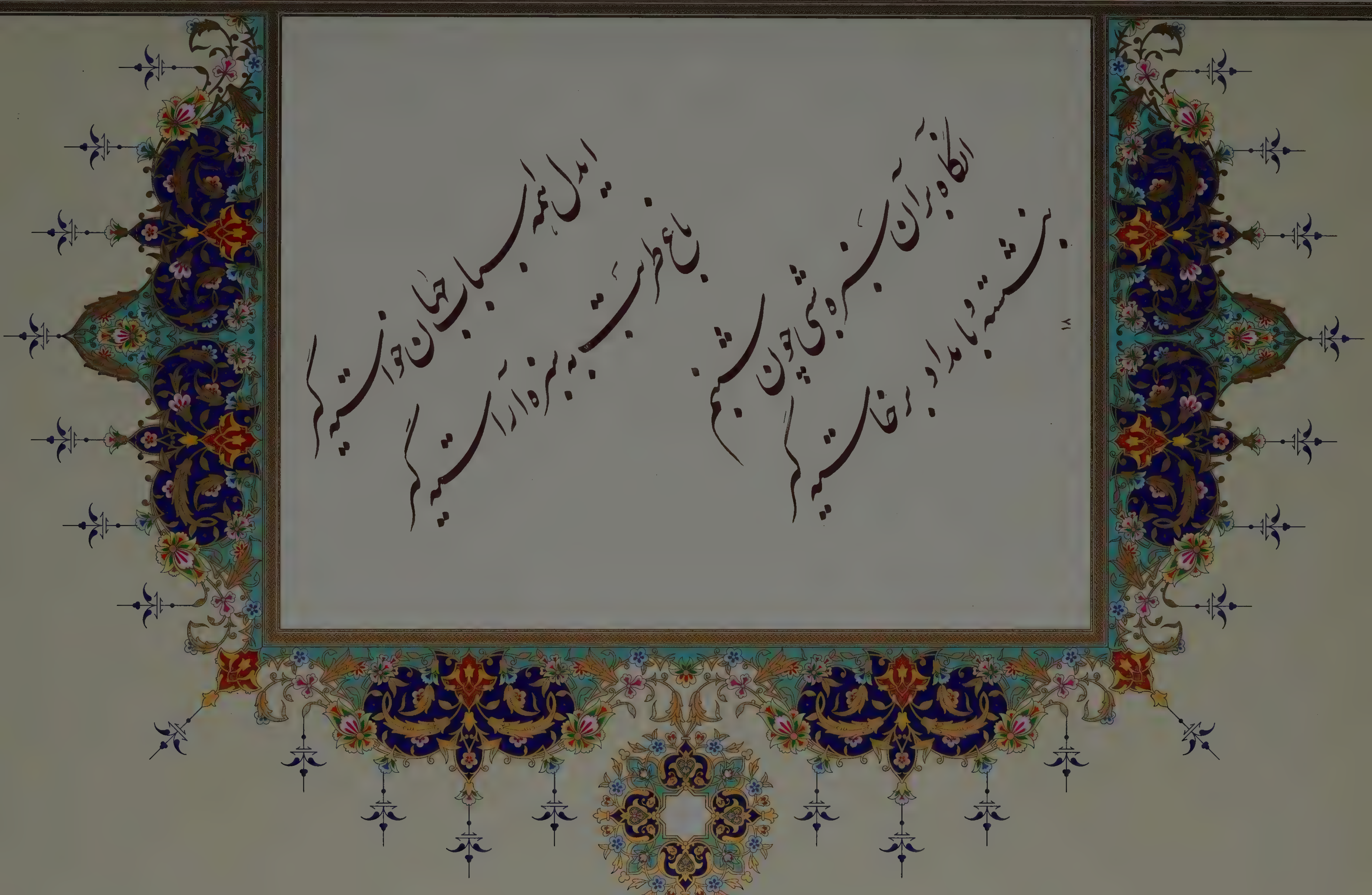
آنی که بنوذست به خور و خواب نیاز
گردند نیازمند تست این چار انباز

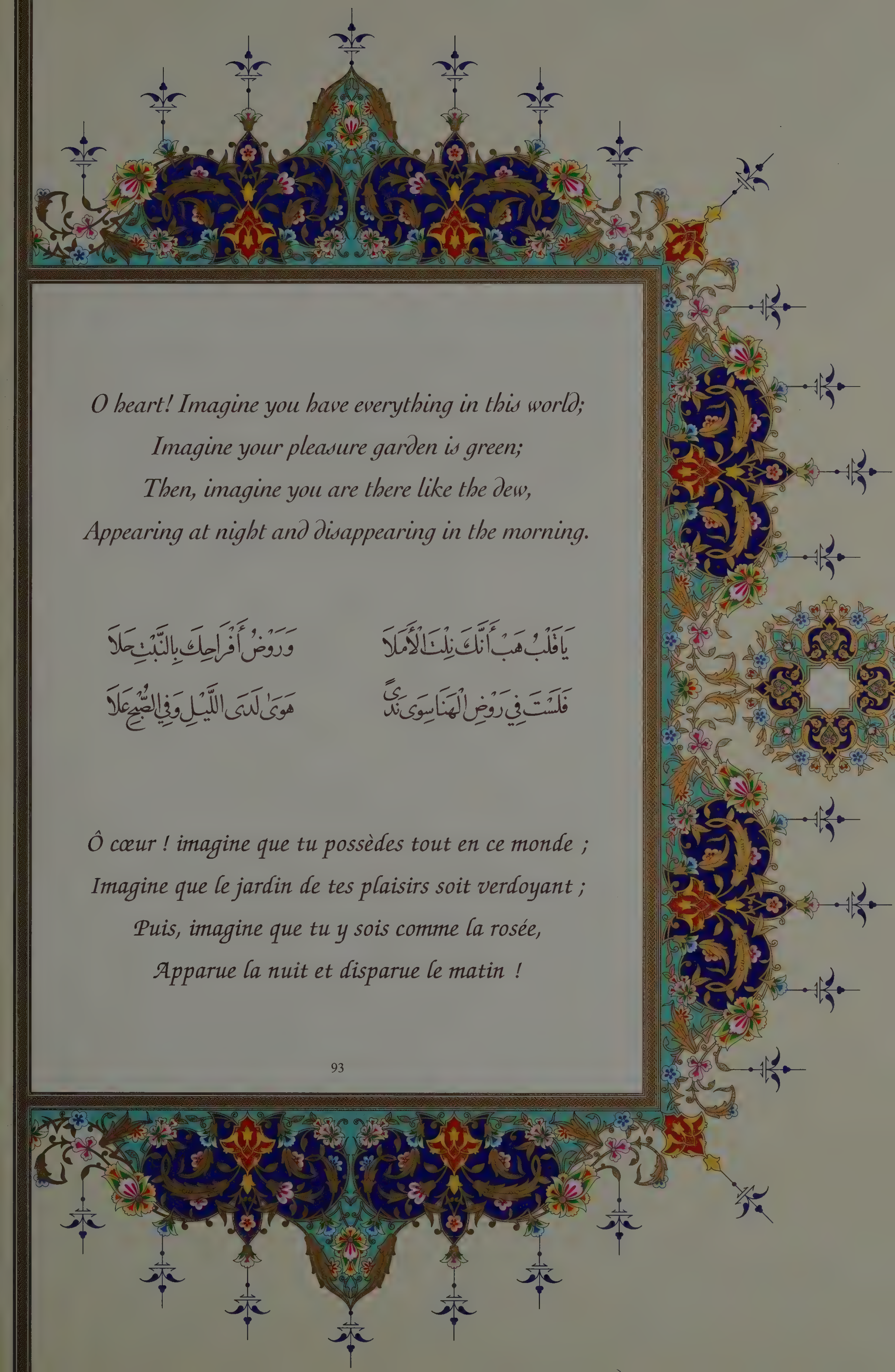
You are the one who needed neither food nor sleep;
The four humours imposed your needs on you.
Each one of them will take back what it prescribed for you,
And you will be as you were at first.

وَمَا كُنْتَ تَحْتَاجُ الطَّعَامَ وَلَا الْكَرَىٰ   وَلَكِنَّ أَنْمَاطَ الْمِزَاجِ لَهَا فِعْلُ
وَكُلُّ مِزَاجٍ سَوْفَ يَأْخُذُ مَا أَعْطَىٰ   وَإِذْ ذَاكَ تَغْدُو مِثْلَمَا كُنْتَ مِنْ قَبْلُ

Tu es celui qui n'avait besoin ni d'aliments ni de sommeil ;
Les quatre humeurs t'ont imposé tes besoins.
Chacune d'elles te reprendra ce qu'elle t'a prescrit
Et tu seras comme tu étais au début.

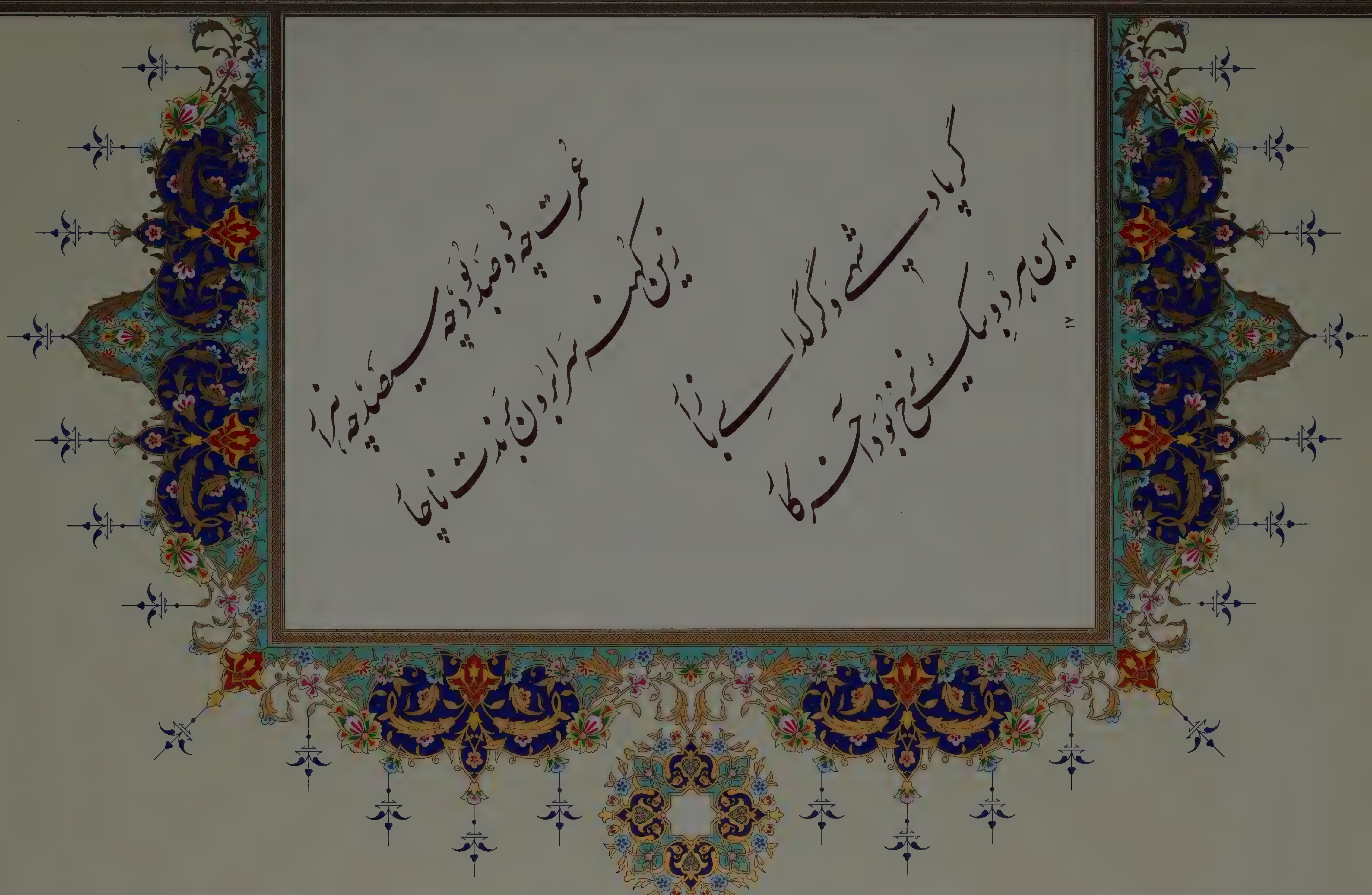
ای دل همه اسباب جهان خواسته گیر
باغ طربت به سبزه آراسته گیر
وانگاه بر آن سبزه شبی چون شبنم
بنشسته و بامداد برخاسته گیر

O heart! Imagine you have everything in this world;
Imagine your pleasure garden is green;
Then, imagine you are there like the dew,
Appearing at night and disappearing in the morning.

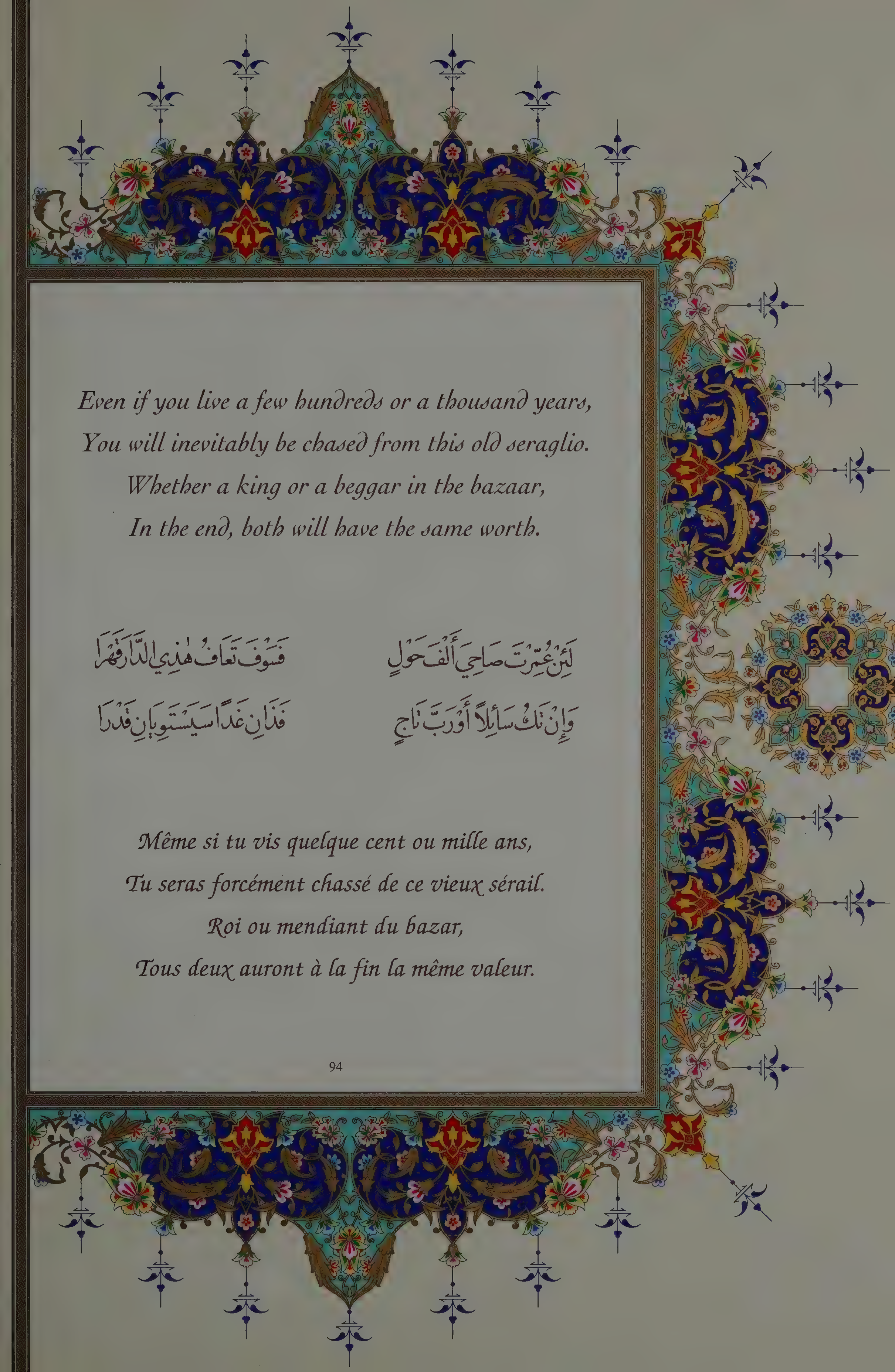
يَا قَلْبُ هَبْ أَنَّكَ نِلْتَ الْأَمَلَا　　وَرَوْضُ أَفْرَاحِكَ بِالنَّبْتِ حَلَا
فَلَسْتَ فِي رَوْضِ الْهَنَا سِوَى نَدًى　　هَوَى لَدَى اللَّيْلِ وَفِي الصُّبْحِ عَلَا

Ô cœur ! imagine que tu possèdes tout en ce monde ;
Imagine que le jardin de tes plaisirs soit verdoyant ;
Puis, imagine que tu y sois comme la rosée,
Apparue la nuit et disparue le matin !

عمرت چه دو صد بود چه سیصد چه هزار
زین کهنه سرا برون برندت ناچار

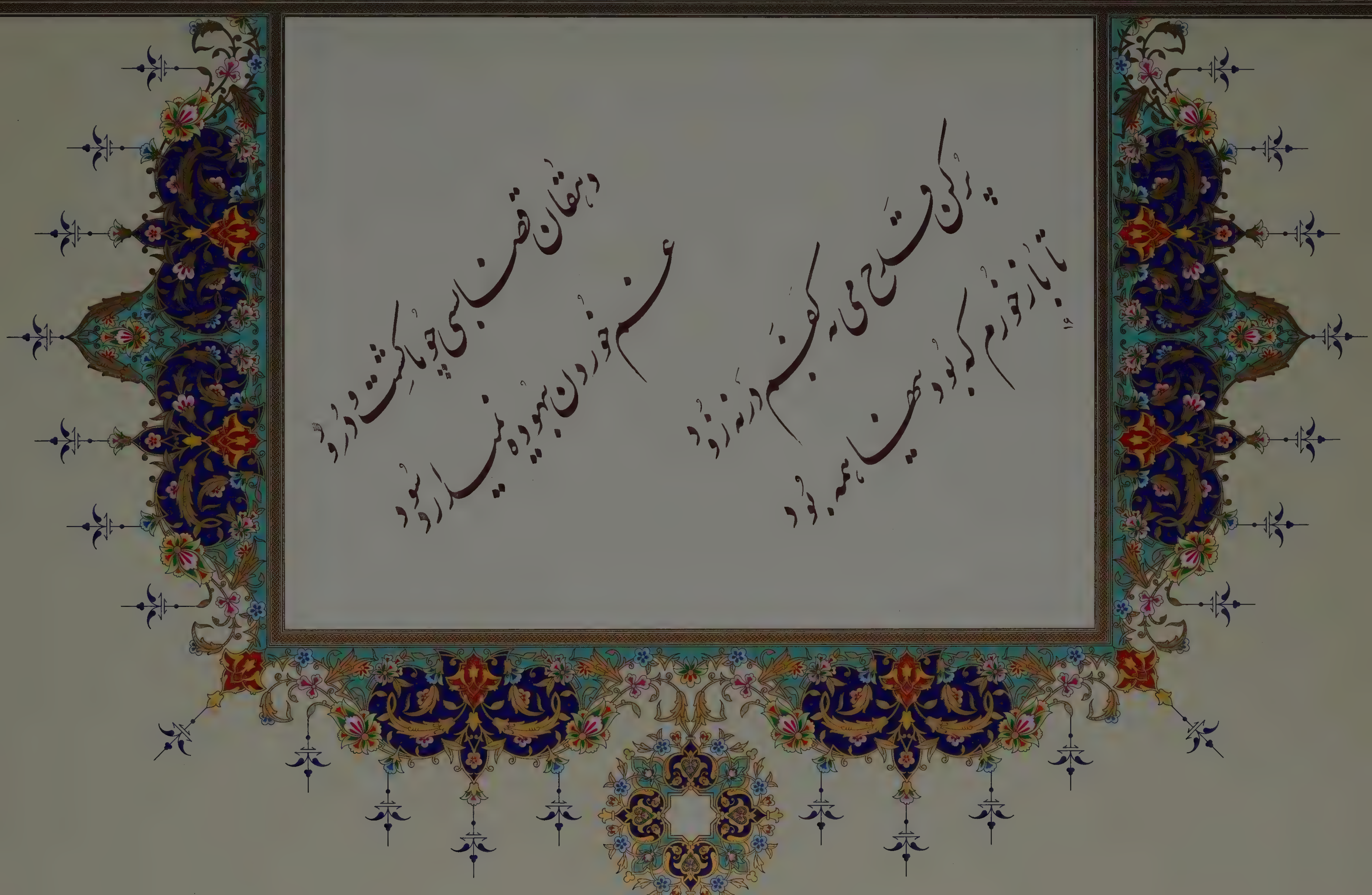
گر پادشهی و گر گدای بازار
این هر دو بیک نرخ بود آخر کار

Even if you live a few hundreds or a thousand years,
You will inevitably be chased from this old seraglio.
Whether a king or a beggar in the bazaar,
In the end, both will have the same worth.

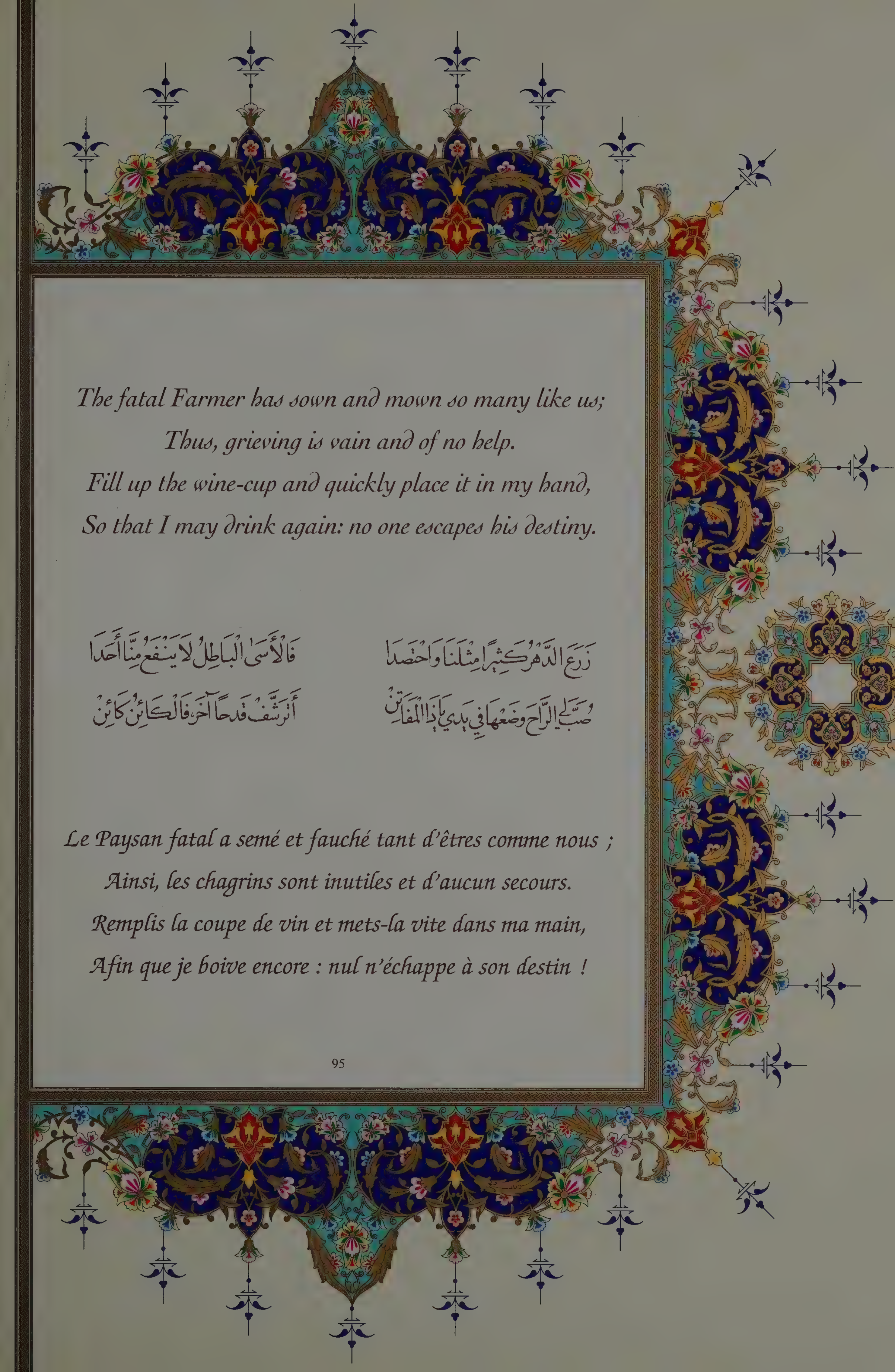
لَئِنْ عُمِّرْتَ صَاحِي أَلْفَ حَوْلٍ ... فَسَوْفَ تَعَافُ هٰذِي الدَّارَ قَهْرَا
وَإِنْ تَكُ سَائِلاً أَوْ رَبَّ تَاجٍ ... فَذَانِ غَداً سَيَسْتَوِيَانِ قَدْرَا

Même si tu vis quelque cent ou mille ans,
Tu seras forcément chassé de ce vieux sérail.
Roi ou mendiant du bazar,
Tous deux auront à la fin la même valeur.

پر کن قدح می به کفم درنه زود
تا باز خورم که بودنی‌ها همه بود

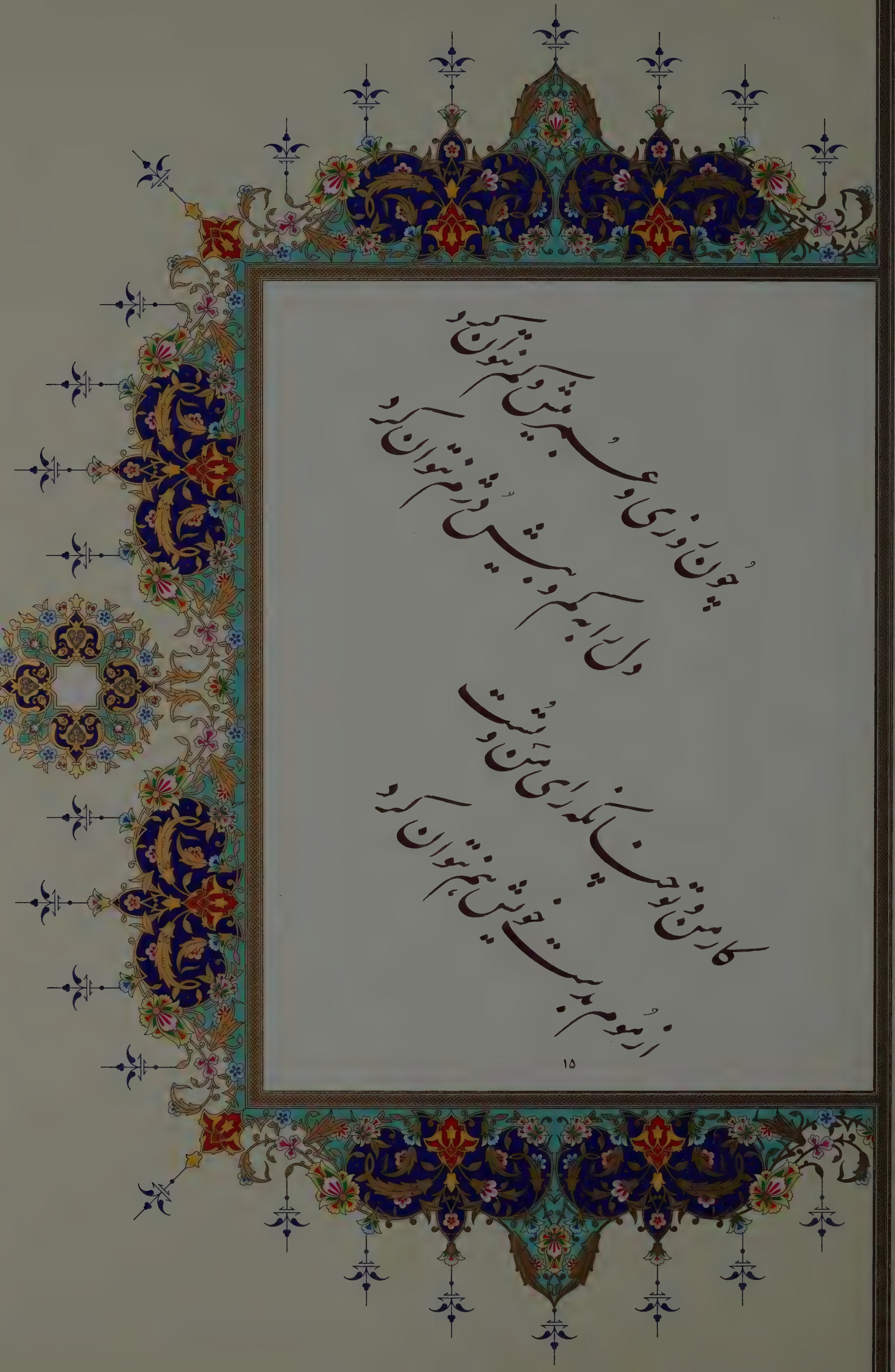
دهقان قضا بسی چو ما کشت و درود
غم خوردن بیهوده نیارد سود

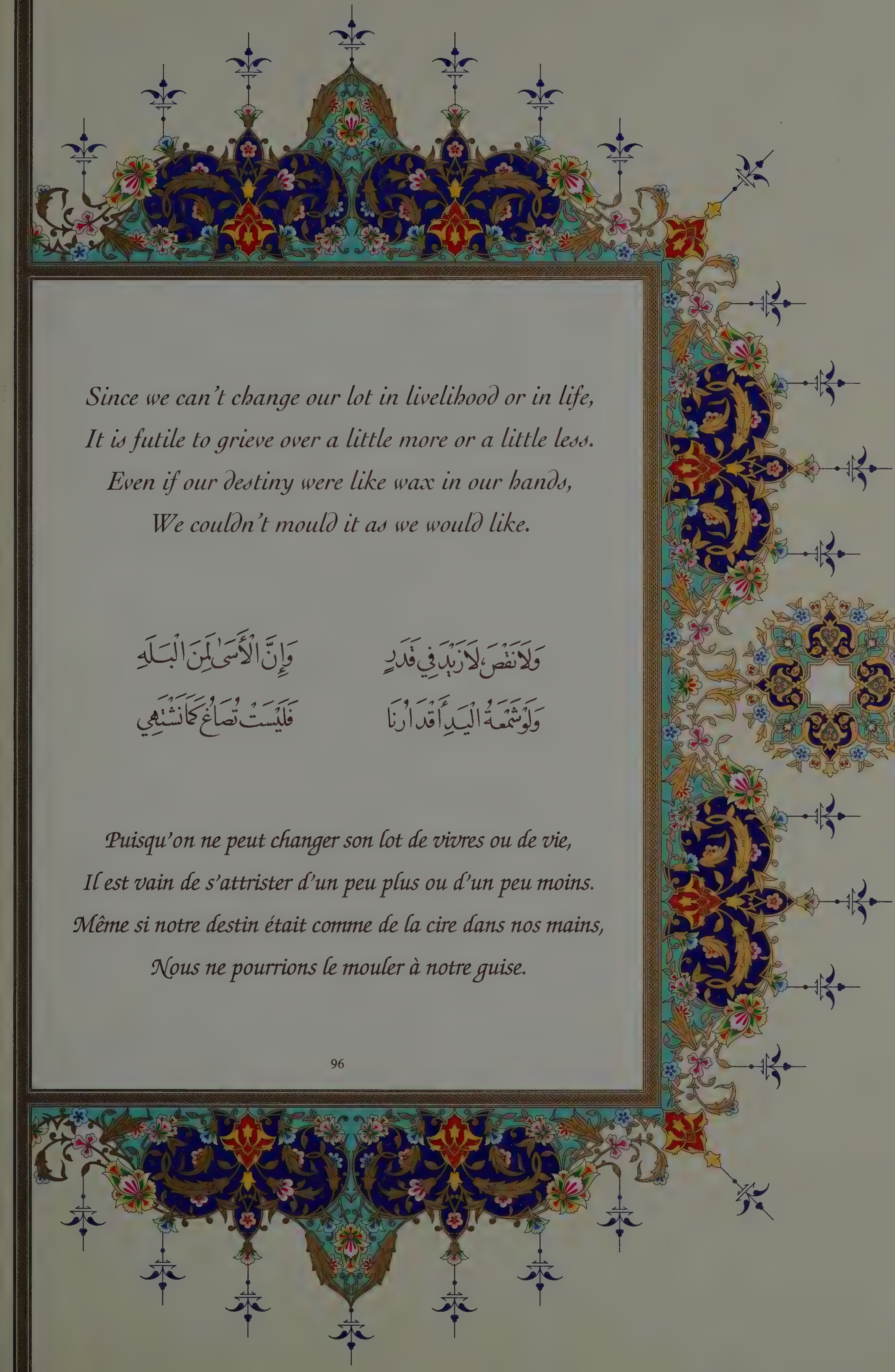
The fatal Farmer has sown and mown so many like us;
Thus, grieving is vain and of no help.
Fill up the wine-cup and quickly place it in my hand,
So that I may drink again: no one escapes his destiny.

زَرَعَ الدَّهْرُ كَثِيراً مِثْلَنَا وَاحْتَصَدَا   فَالْأَسَى الْبَاطِلُ لَا يَنْفَعُ مِنَّا أَحَدَا
صُبَّ لِي الرَّاحَ وَضَعْهَا فِي يَدِي يَا ذَا الْمَفَاتِنْ   أَتَرَشَّفُ قَدَحاً آخَرَ فَالْكَائِنُ كَائِنْ

Le Paysan fatal a semé et fauché tant d'êtres comme nous ;
Ainsi, les chagrins sont inutiles et d'aucun secours.
Remplis la coupe de vin et mets-la vite dans ma main,
Afin que je boive encore : nul n'échappe à son destin !

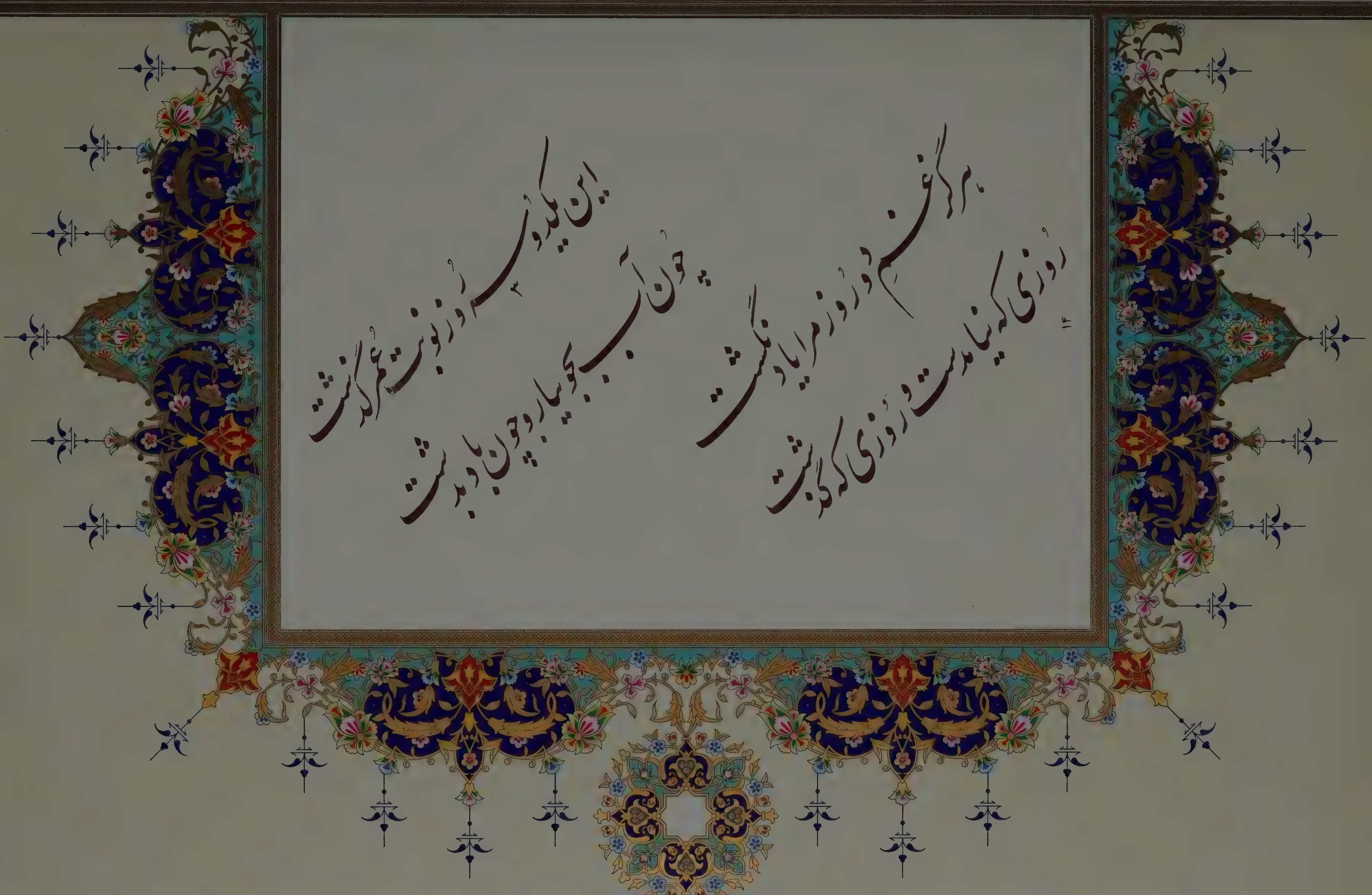
چون روزی و عمر بیش و کم نتوان کرد
دل را به کم و بیش دژم نتوان کرد
کار من و تو چنانکه رای من و توست
از موم به دست خویش هم نتوان کرد

Since we can't change our lot in livelihood or in life,
It is futile to grieve over a little more or a little less.
Even if our destiny were like wax in our hands,
We couldn't mould it as we would like.

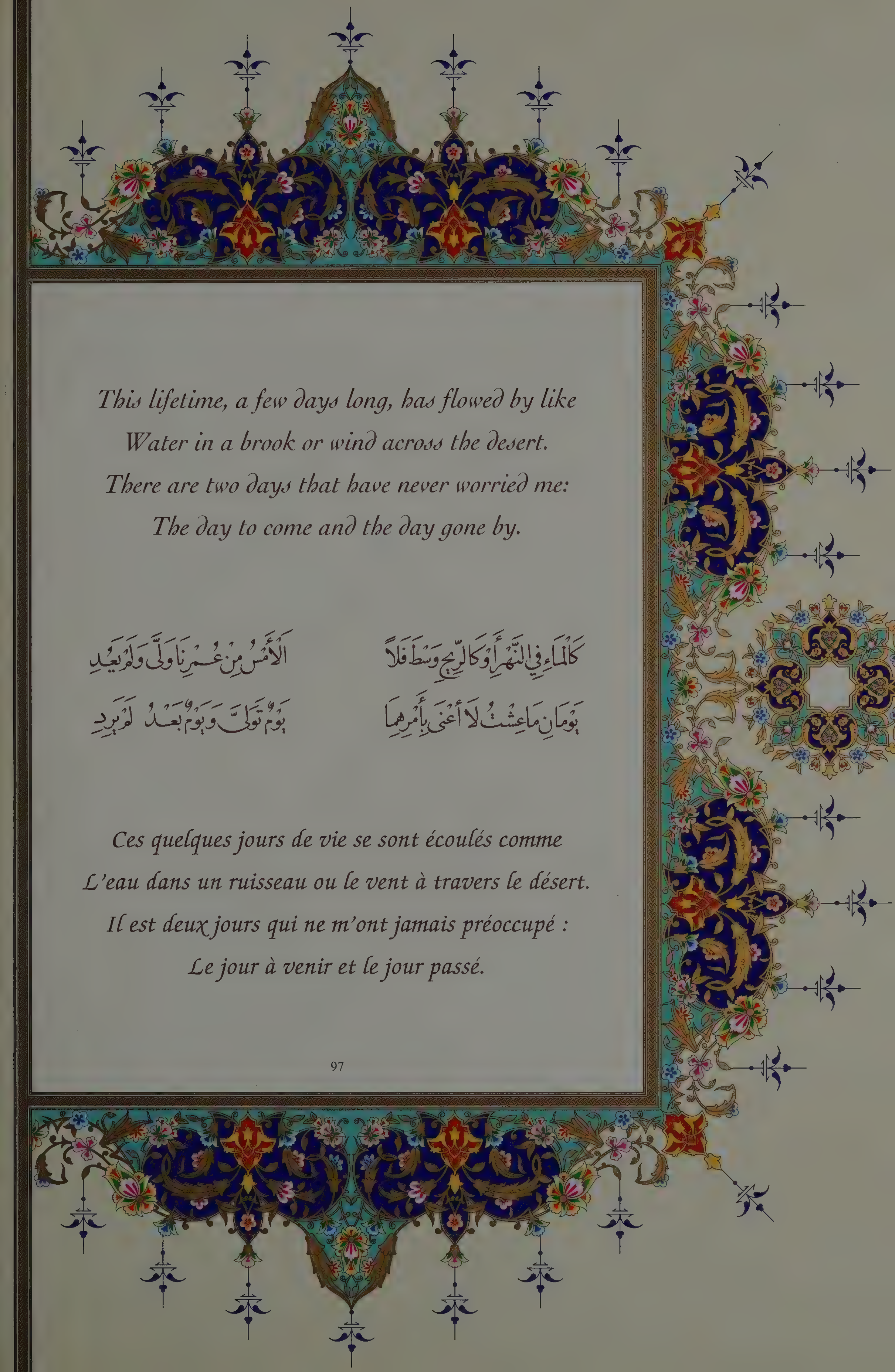
وَلاَ نَقصَ، لاَ زَيدَ فِي قَدَرٍ　　وَإِنَّ الأَسَى لَمِنَ البَلَهِ
وَلَو شَمعَةُ اليَدِ أَقدَارُنَا　　فَلَيسَت تُصَاغُ كَمَا نَشتَهِي

Puisqu'on ne peut changer son lot de vivres ou de vie,
Il est vain de s'attrister d'un peu plus ou d'un peu moins.
Même si notre destin était comme de la cire dans nos mains,
Nous ne pourrions le mouler à notre guise.

این یکدو سه روز نوبت عمر گذشت
چون آب بجویبار و چون باد بدشت

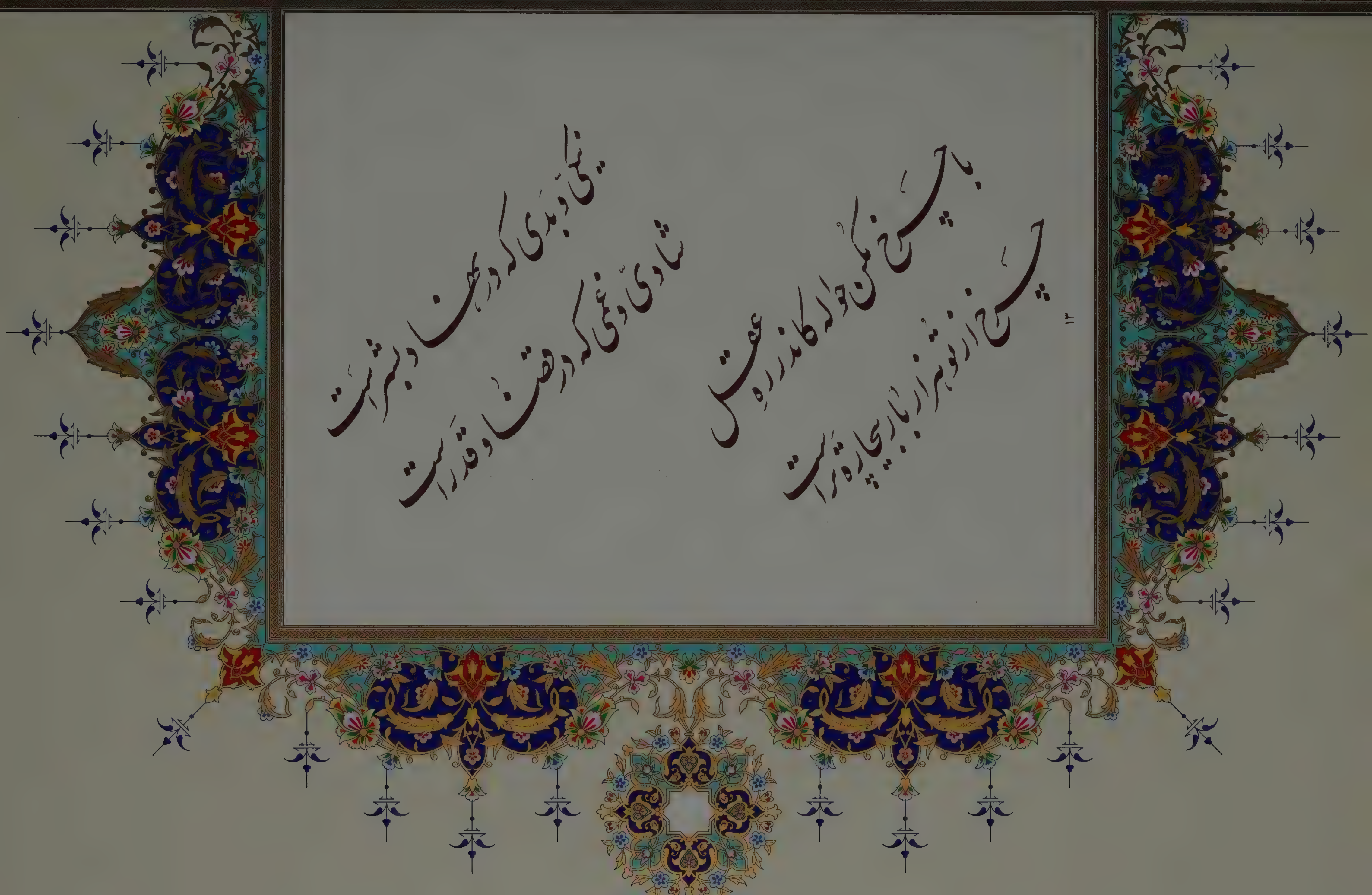
هرگز غم دو روز مرا یاد نگشت
روزی که نیامدست و روزی که گذشت

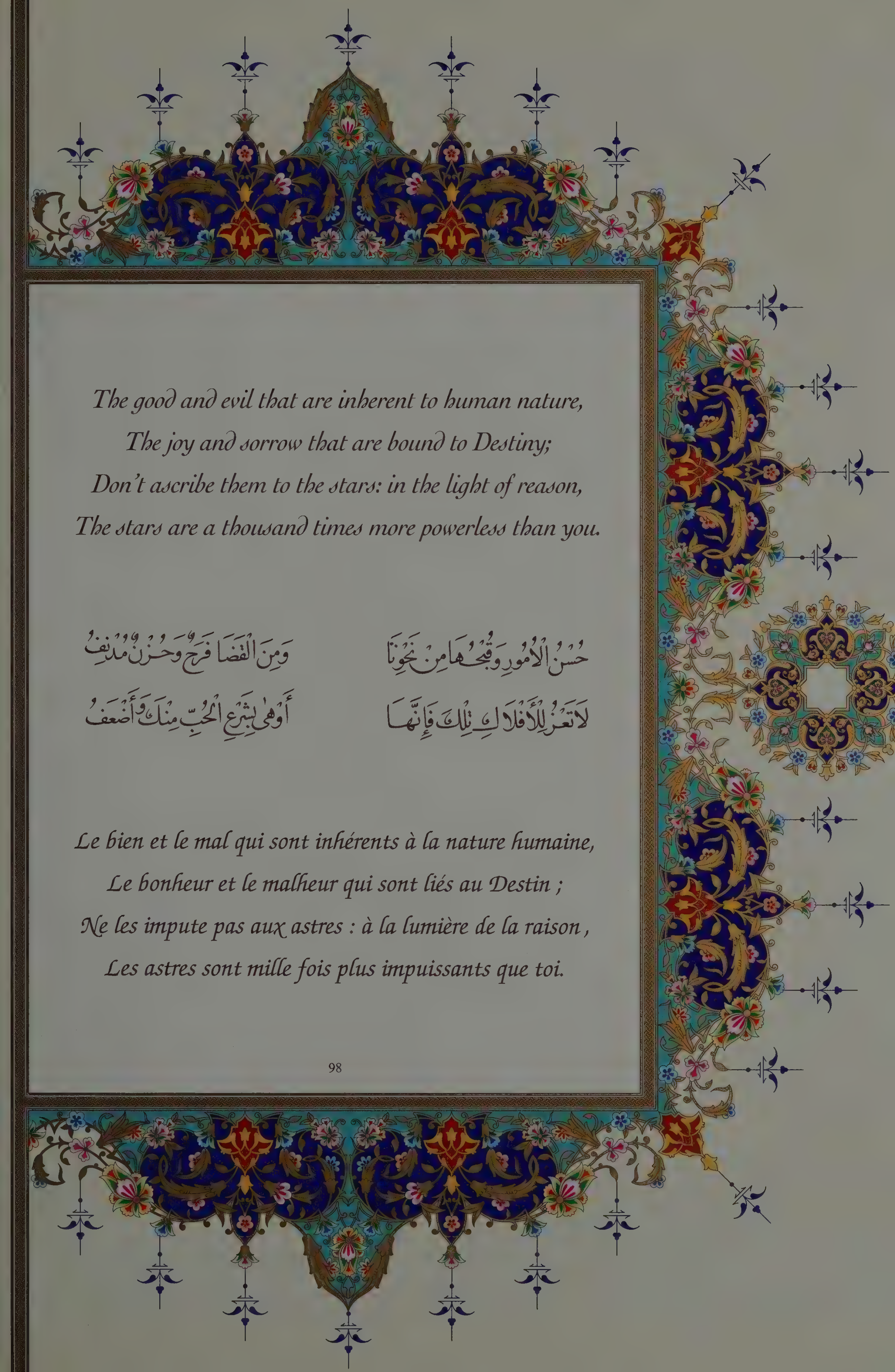

This lifetime, a few days long, has flowed by like
Water in a brook or wind across the desert.
There are two days that have never worried me:
The day to come and the day gone by.

كَالْمَاءِ فِي النَّهَرِ أَوْ كَالرِّيحِ وَسْطَ فَلاً   الأَمْسُ مِنْ عُمْرِنَا وَلَّى وَلَمْ يَعُدِ
يَوْمَانِ مَا عِشْتُ لَا أُعْنَى بِأَمْرِهِمَا   يَوْمٌ تَوَلَّى وَيَوْمٌ بَعْدُ لَمْ يَرِدِ

Ces quelques jours de vie se sont écoulés comme
L'eau dans un ruisseau ou le vent à travers le désert.
Il est deux jours qui ne m'ont jamais préoccupé :
Le jour à venir et le jour passé.

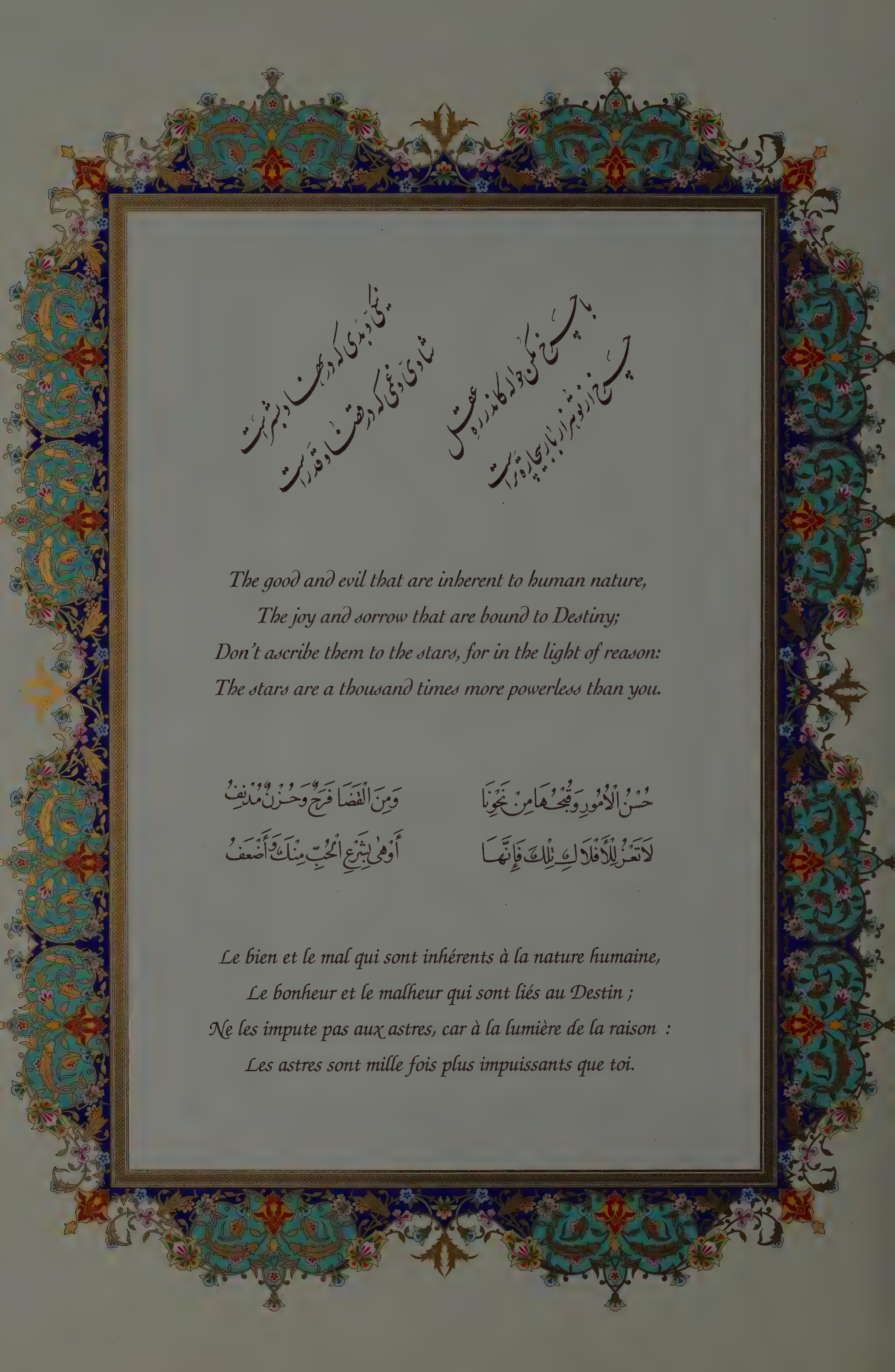

نیکی و بدی که در نهاد بشرست
شادی و غمی که در قضا و قدرست
با چرخ مکن حواله کاندر ره عقل
چرخ از تو هزار بار بیچاره‌ترست
۱۳

The good and evil that are inherent to human nature,
The joy and sorrow that are bound to Destiny;
Don't ascribe them to the stars: in the light of reason,
The stars are a thousand times more powerless than you.

حُسْنُ الأُمورِ وَقُبْحُهَا مِنْ نَحْوِنَا وَمِنَ القَضَا فَرَحٌ وَحُزْنٌ مُدْنِفُ
لَا تَعْزُ لِلأَفْلَاكِ تِلْكَ فَإِنَّهَا أَوْهَى بِشَرْعِ الحُبِّ مِنْكَ وَأَضْعَفُ

Le bien et le mal qui sont inhérents à la nature humaine,
Le bonheur et le malheur qui sont liés au Destin ;
Ne les impute pas aux astres : à la lumière de la raison ,
Les astres sont mille fois plus impuissants que toi.

نیکی و بدی که در نهاد بشر است
شادی و غمی که در قضا و قدر است
با چرخ مکن حواله کاندر ره عقل
چرخ از تو هزار بار بیچاره‌تر است

The good and evil that are inherent to human nature,
The joy and sorrow that are bound to Destiny;
Don't ascribe them to the stars, for in the light of reason:
The stars are a thousand times more powerless than you.

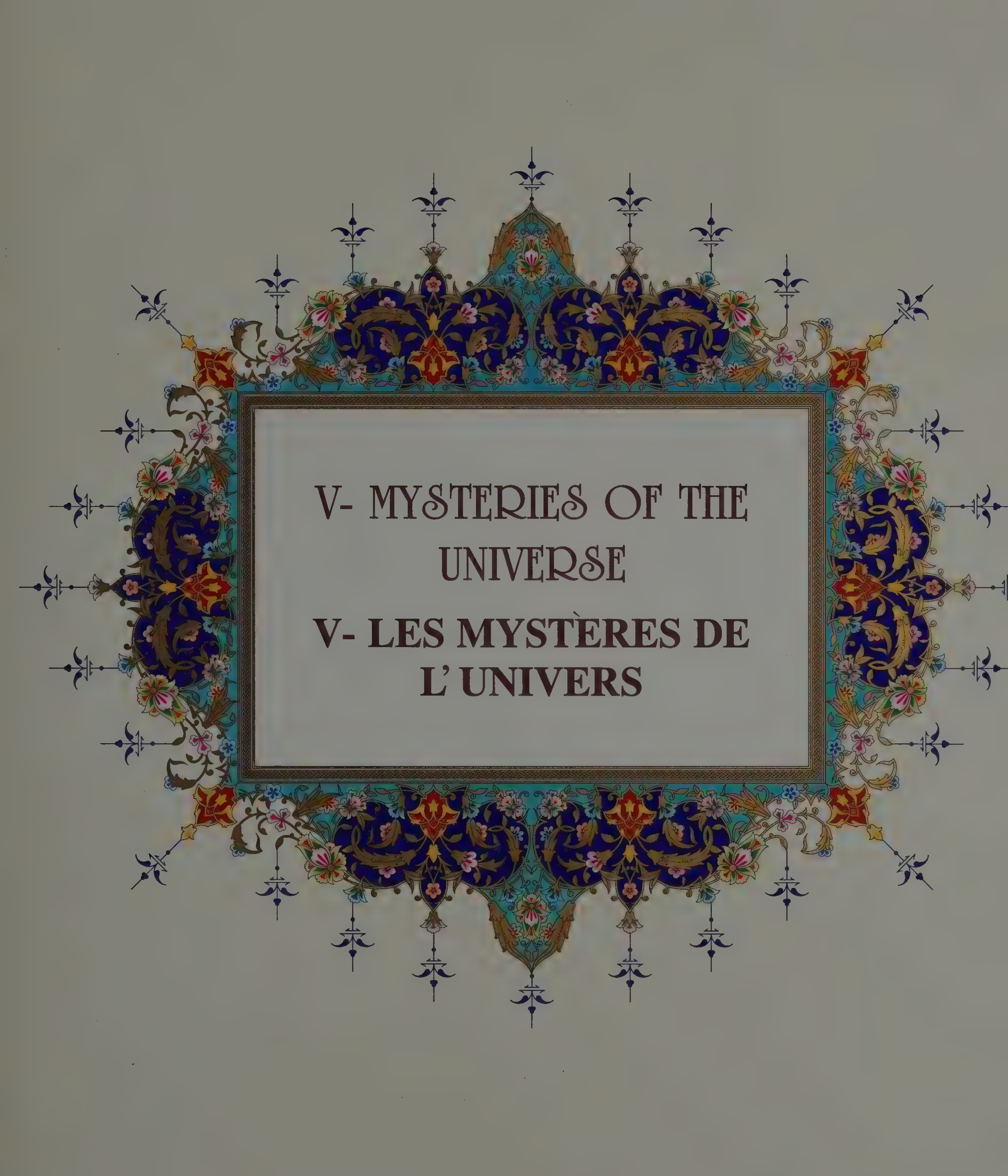
حسن الأمور وقبحها من نحونا   ومن القضا فرح وحزن مدنف
لا تعز للأفلاك تلك فإنها   أوهى بشرع الحب منك وأضعف

Le bien et le mal qui sont inhérents à la nature humaine,
Le bonheur et le malheur qui sont liés au Destin ;
Ne les impute pas aux astres, car à la lumière de la raison :
Les astres sont mille fois plus impuissants que toi.

الفصل الثاني: مستلزمات الحياة ١- التقدير

V- MYSTERIES OF THE UNIVERSE

V- LES MYSTÈRES DE L’UNIVERS

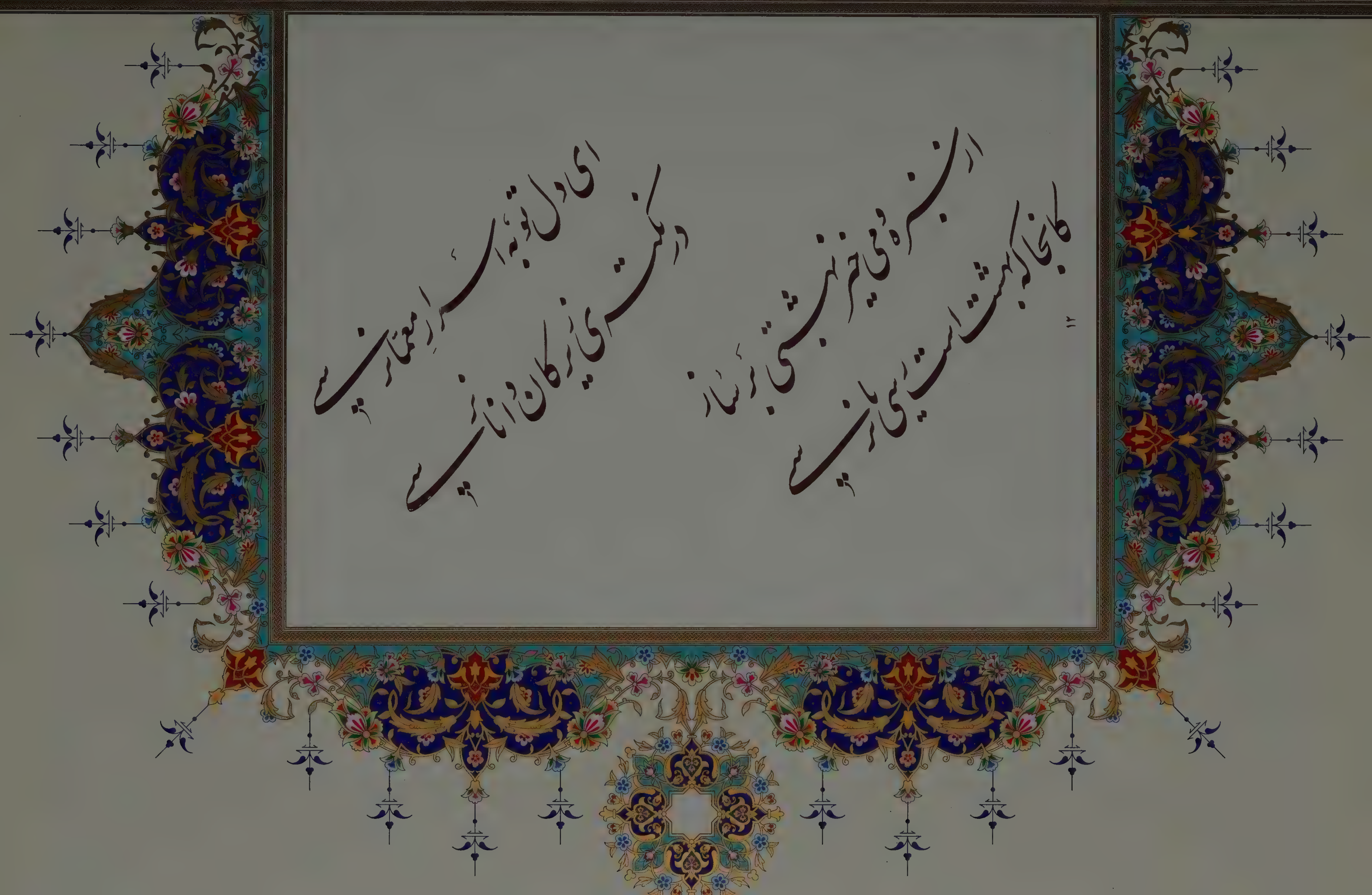

دوری که در او آمدن و رفتن ماست
او را نه بدایت نه نهایت پیداست
کس می نزند دمی در این معنی راست
کاین آمدن از کجا و رفتن به کجاست

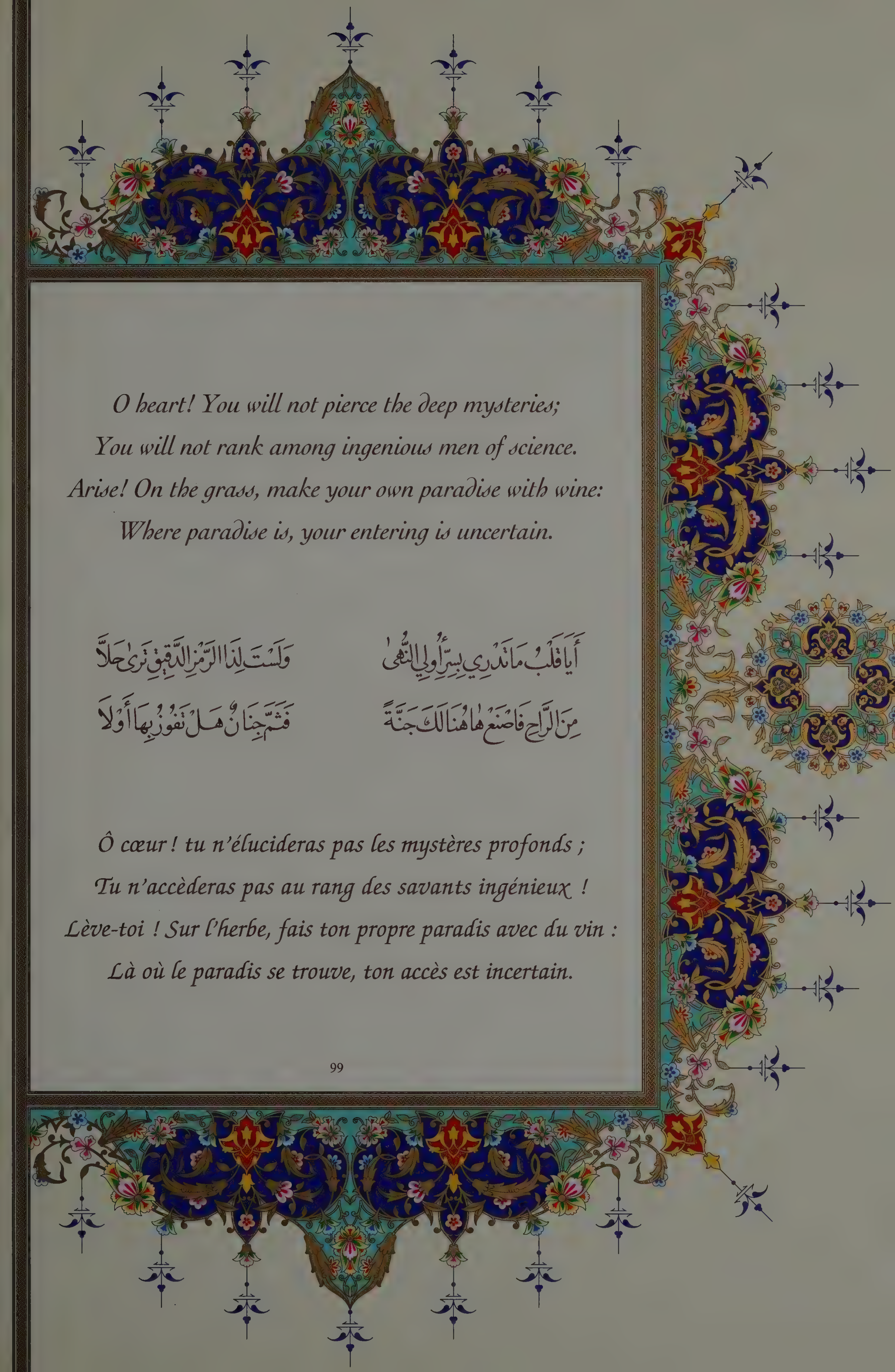
Time, which includes our coming and going,
Has no known beginning nor end.
No one can tell the truth in this matter:
Where do we come from and where do we go?

لَيسَ لِذَا العَالَمِ ابتِدَاءٌ يَبدُو وَلَا غَايَةٌ وَحَدُّ
وَلَم أَجِد مَن يَقُولُ حَقّاً مِن أَينَ جِئنَا وَأَينَ نَعدُو

Le Temps qui inclut notre venue et notre départ
N'a ni commencement ni fin connus.
Nul ne peut dire la vérité sur ce point :
D'où venons-nous et où allons-nous ?

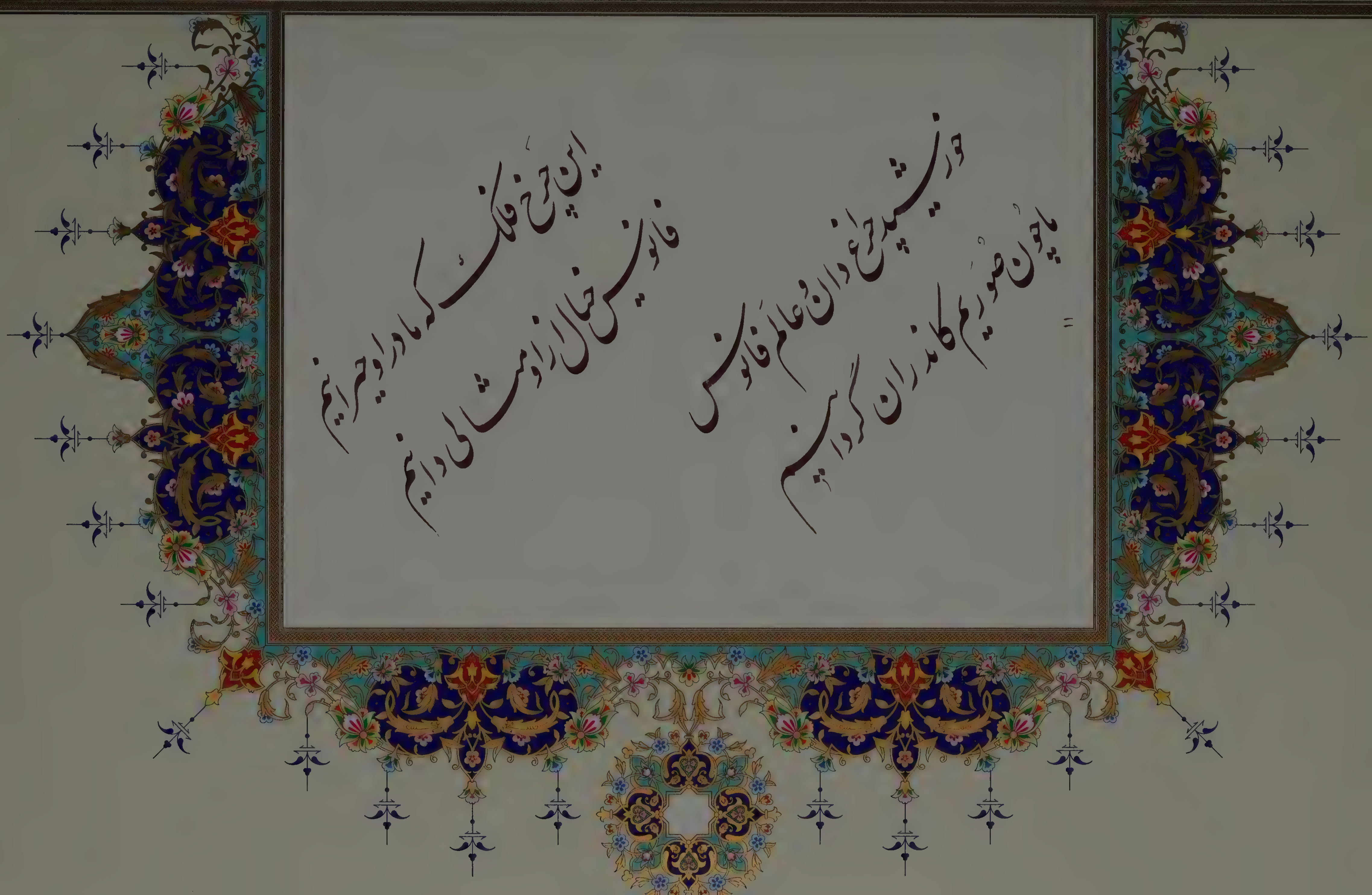
ای دل تو به اسرار معما نرسی
در نکتهٔ زیرکان دانا نرسی
از سبزه و می خرم بهشتی برساز
کانجا که بهشت است رسی یا نرسی

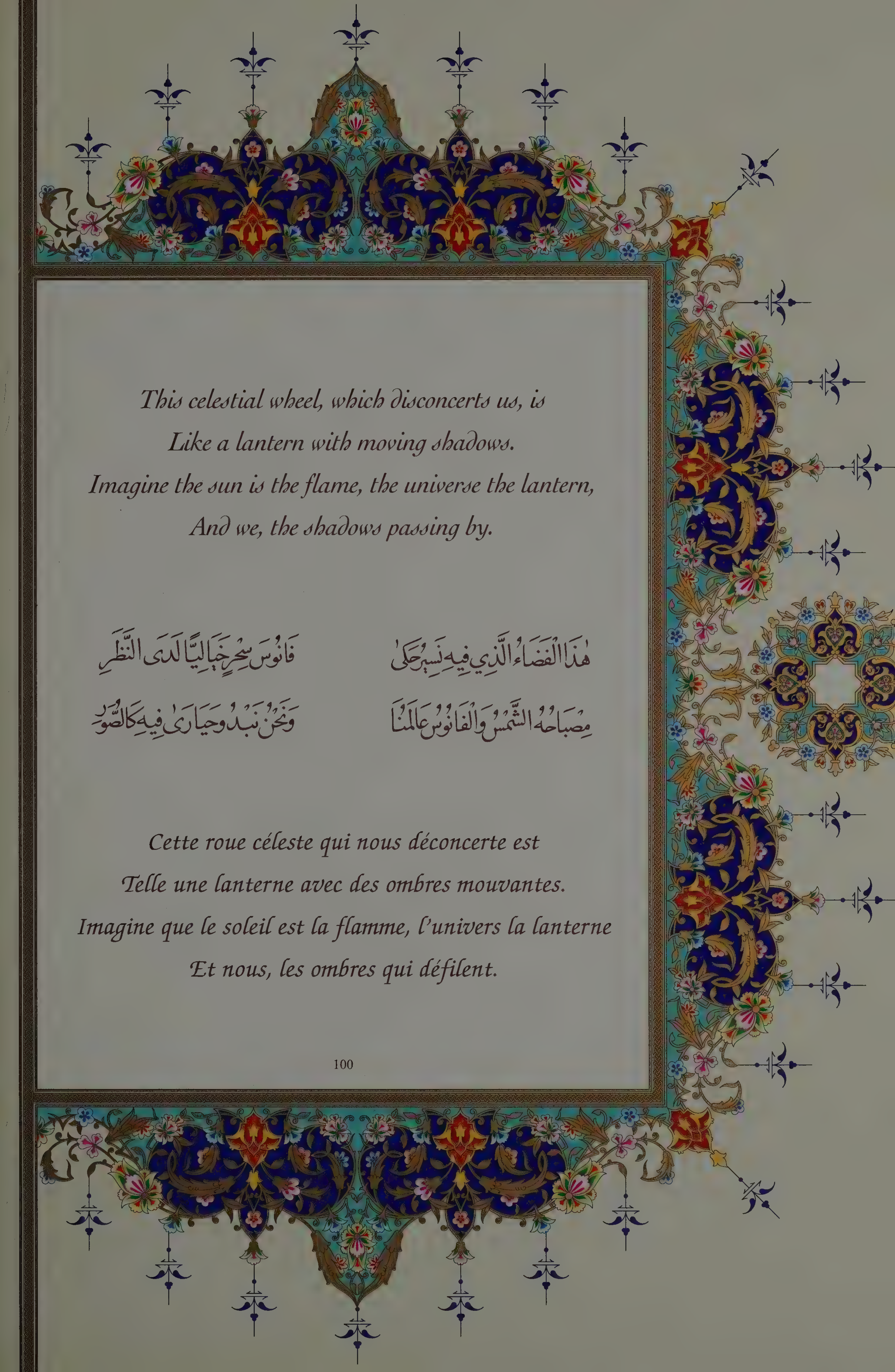

O heart! You will not pierce the deep mysteries;
You will not rank among ingenious men of science.
Arise! On the grass, make your own paradise with wine:
Where paradise is, your entering is uncertain.

أيا قلب ما تدري بسر أولي النهى   ولست لذا الرمز الدقيق ترى حلا
من الراح فاصنع ها هنا لك جنة   فثم جنان هل تفوز بها أو لا

Ô cœur ! tu n'élucideras pas les mystères profonds ;
Tu n'accèderas pas au rang des savants ingénieux !
Lève-toi ! Sur l'herbe, fais ton propre paradis avec du vin :
Là où le paradis se trouve, ton accès est incertain.

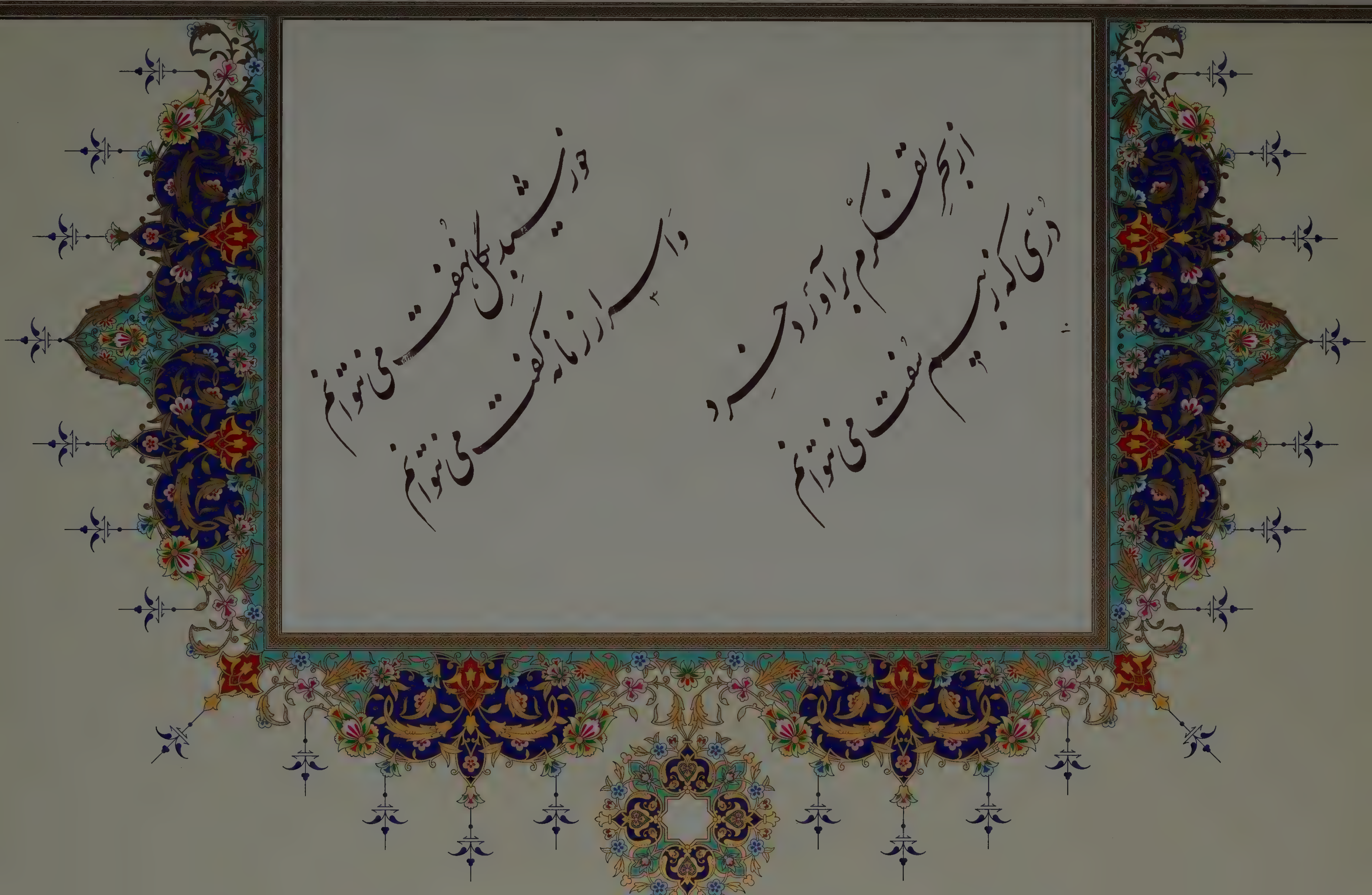

این چرخ فلک که ما در او حیرانیم
فانوس خیال از او مثالی دانیم
خورشید چراغدان و عالم فانوس
ما چون صوریم کاندر آن گردانیم

This celestial wheel, which disconcerts us, is
Like a lantern with moving shadows.
Imagine the sun is the flame, the universe the lantern,
And we, the shadows passing by.

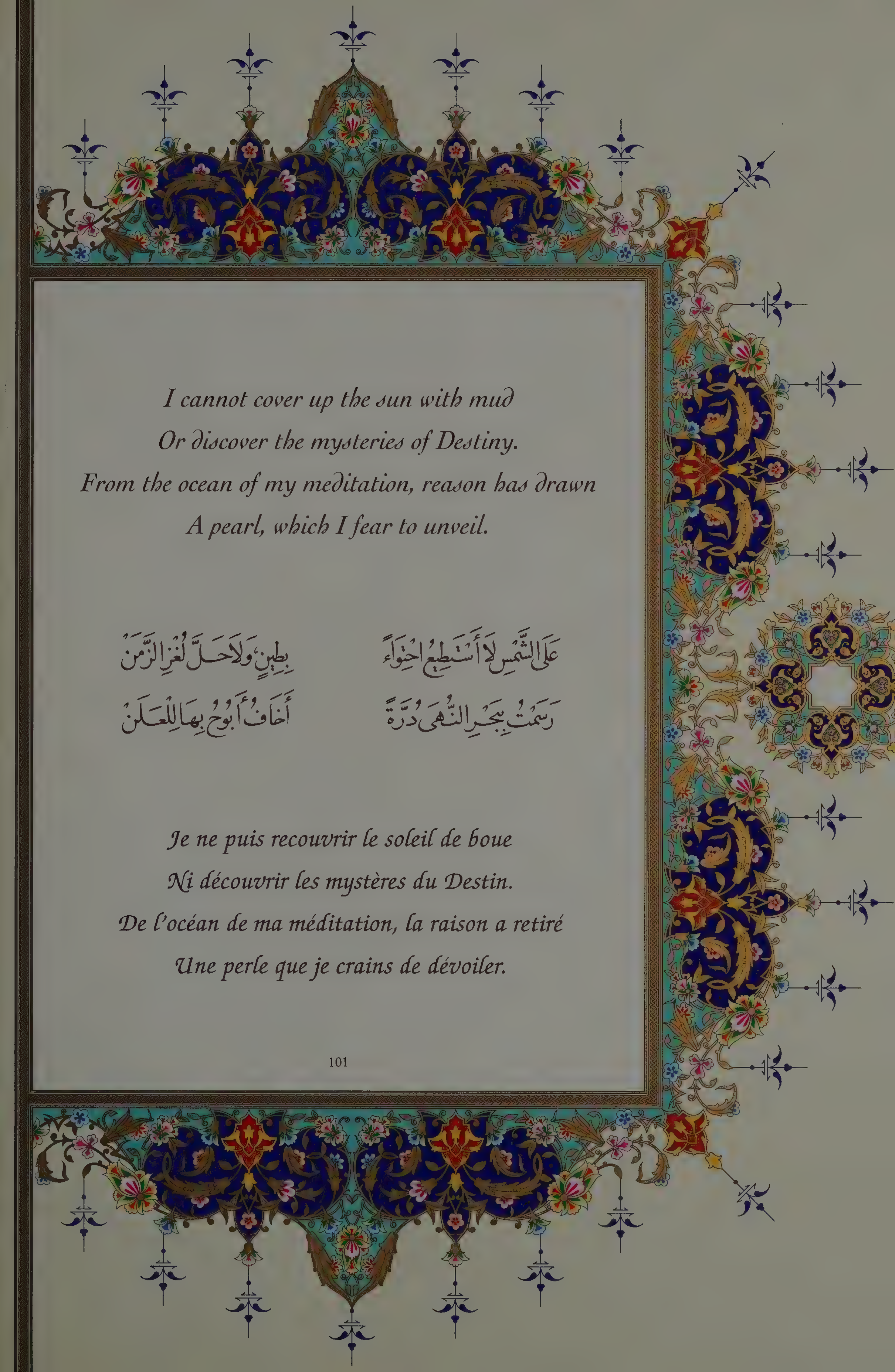
هذا الفضاء الذي فيه نسير حكى   فانوس سحر خياليا لدى النظر
مصباحه الشمس والفانوس عالمنا   ونحن نبدو حيارى فيه كالصور

Cette roue céleste qui nous déconcerte est
Telle une lanterne avec des ombres mouvantes.
Imagine que le soleil est la flamme, l'univers la lanterne
Et nous, les ombres qui défilent.

خورشید بگل نهفت می‌نتوانم
واسرار زمانه گفت می‌نتوانم

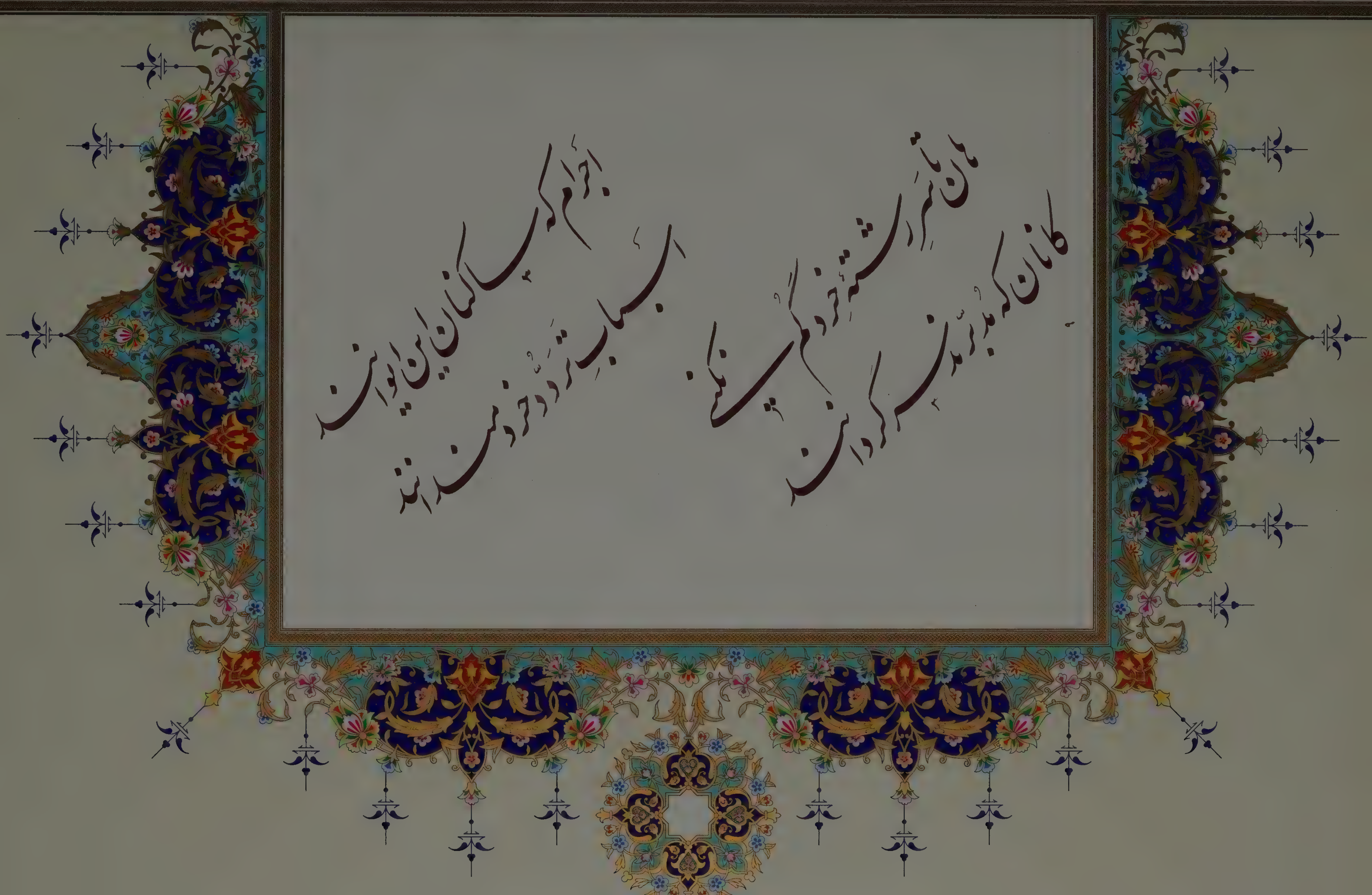
از بحر تفکرم برآورد خرد
دری که ز بیم سفت می‌نتوانم

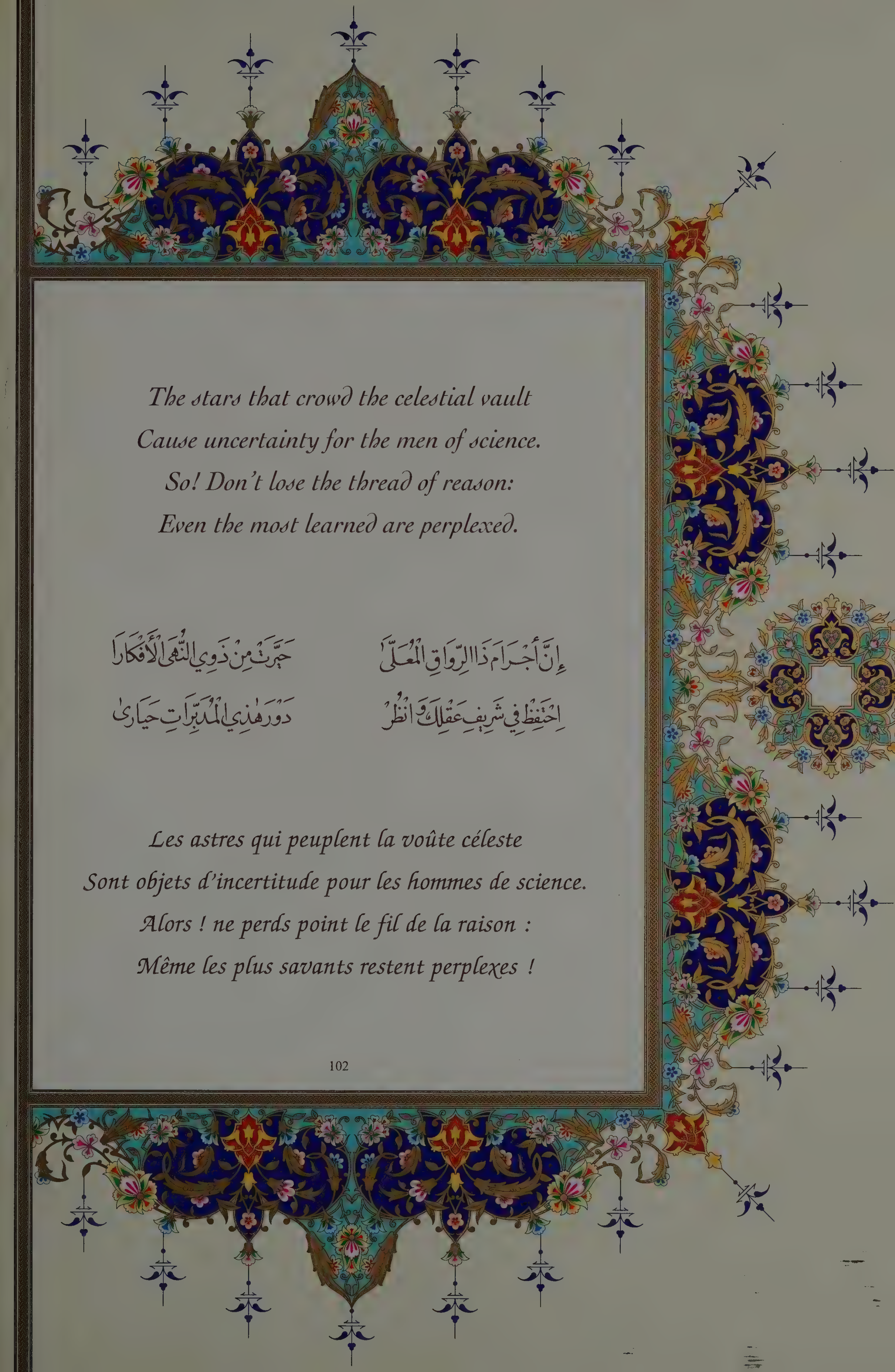
I cannot cover up the sun with mud
Or discover the mysteries of Destiny.
From the ocean of my meditation, reason has drawn
A pearl, which I fear to unveil.

عَلَى الشَّمسِ لَا أَستَطِيعُ احتِوَاءً   بِطِينٍ، وَلَا حَلَّ لُغزِ الزَّمَن
رَسَمتُ بِبَحرِ النُّهَى دُرَّةً   أَخَافُ أَبُوحُ بِهَا لِلعَلَن

Je ne puis recouvrir le soleil de boue
Ni découvrir les mystères du Destin.
De l'océan de ma méditation, la raison a retiré
Une perle que je crains de dévoiler.

اجرام که ساکنان این ایوانند
اسباب تردد خردمندانند
هان تا سر رشتهٔ خرد گم نکنی
کانان که مدبرند سرگردانند

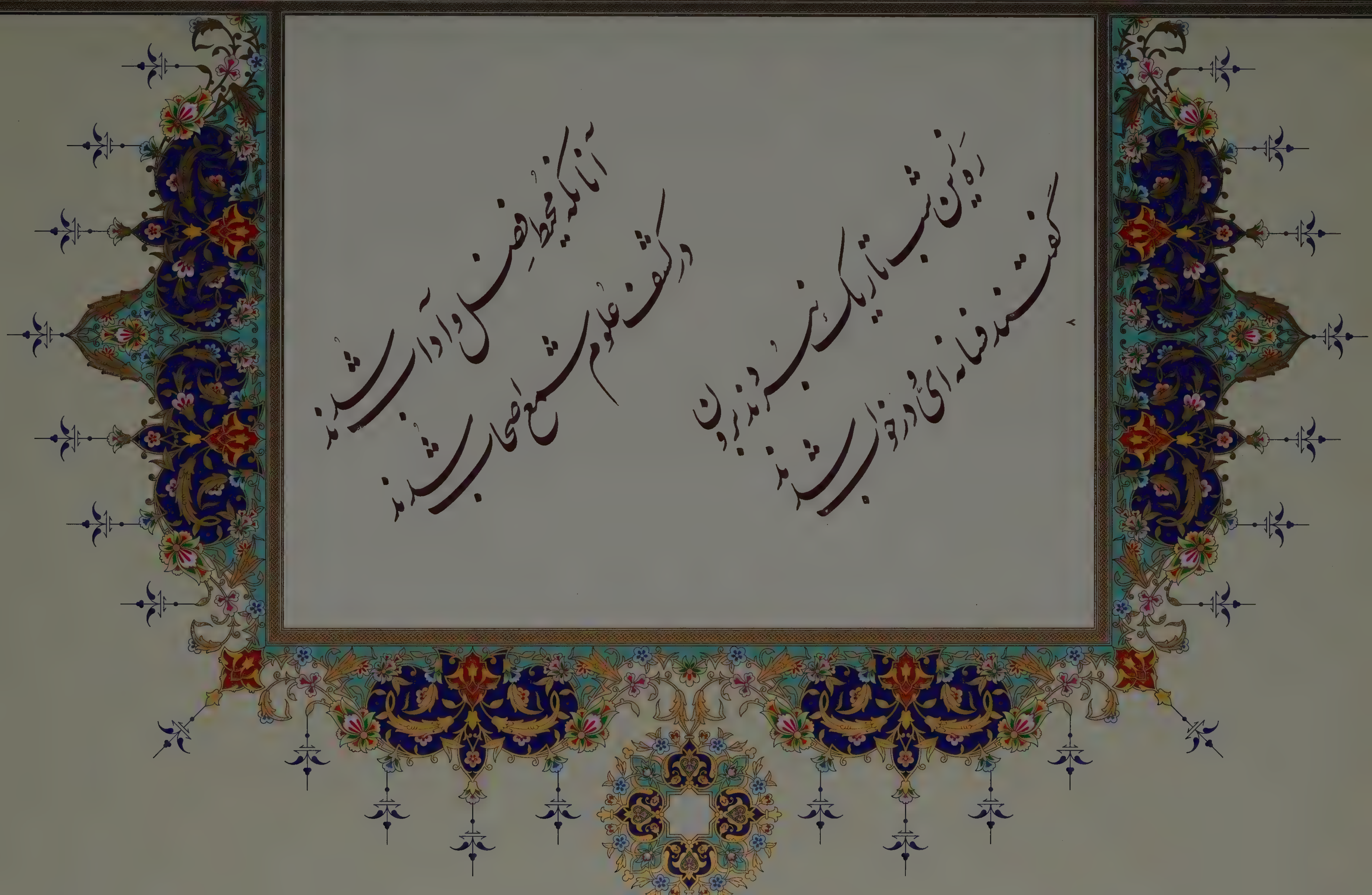

The stars that crowd the celestial vault
Cause uncertainty for the men of science.
So! Don't lose the thread of reason:
Even the most learned are perplexed.

إِنَّ أَجْرَامَ ذَا الرِّوَاقِ الْمُعَلَّى حَيَّرَتْ مِنْ ذَوِي النُّهَى الْأَفْكَارَا

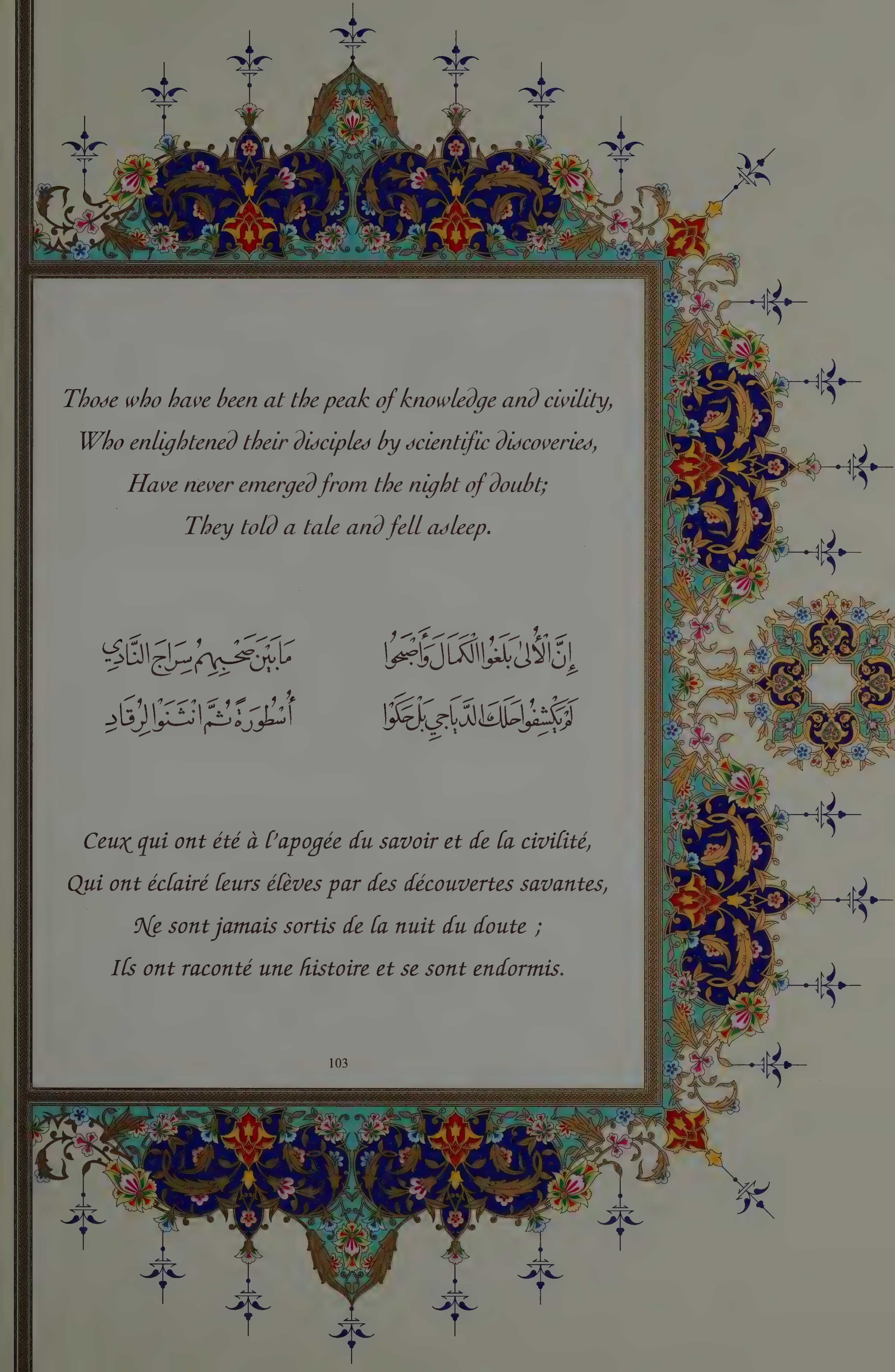
اِحْتَفِظْ فِي شَرِيفِ عَقْلِكَ وَانْظُرْ دَوْرَ هٰذِي الْمُدَبِّرَاتِ حَيَارَى

Les astres qui peuplent la voûte céleste
Sont objets d'incertitude pour les hommes de science.
Alors ! ne perds point le fil de la raison :
Même les plus savants restent perplexes !

آنانکه محیط فضل و آداب شدند
در کشف علوم شمع اصحاب شدند

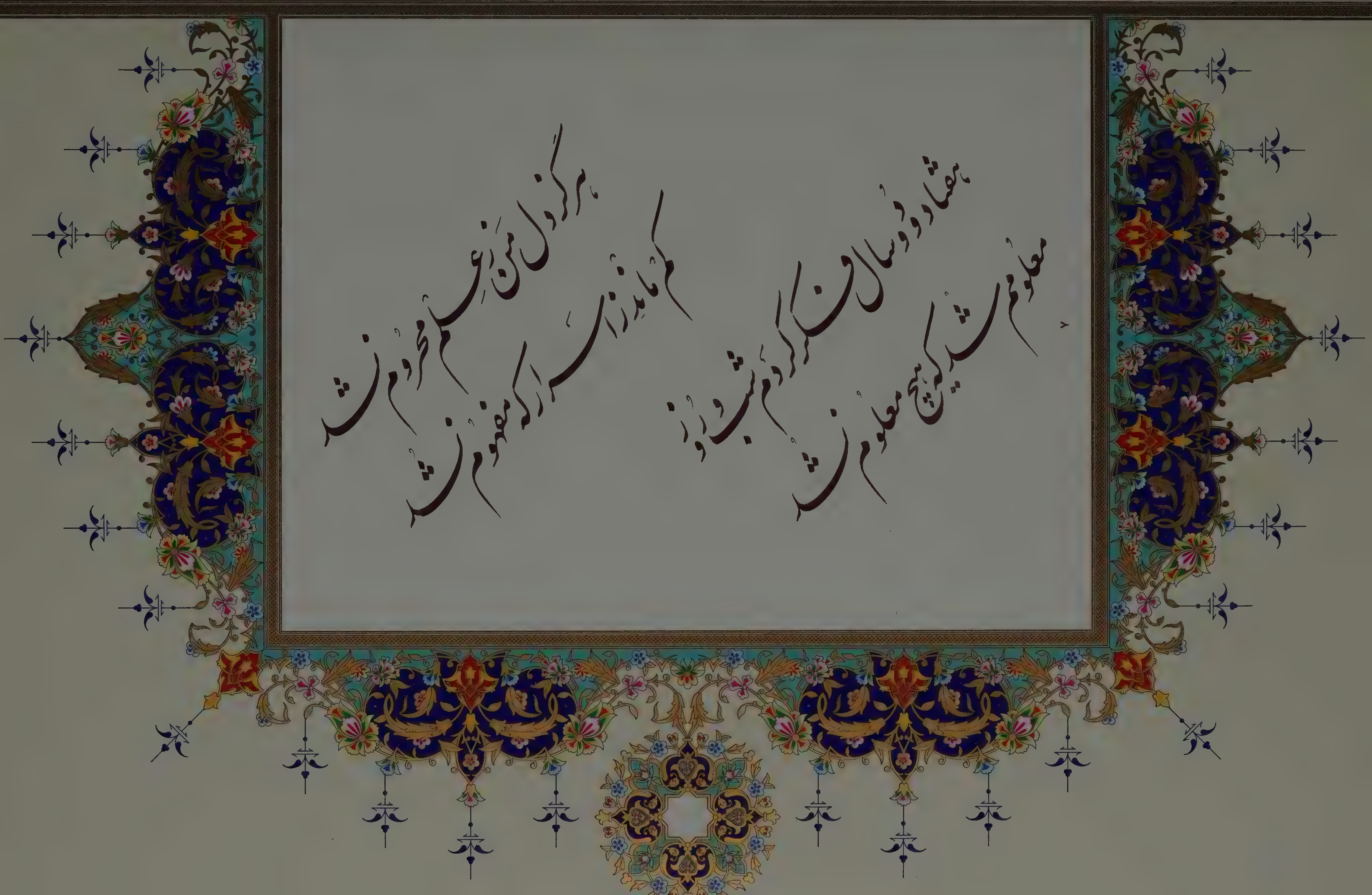
ره زین شب تاریک نبردند برون
گفتند فسانه‌ای و در خواب شدند

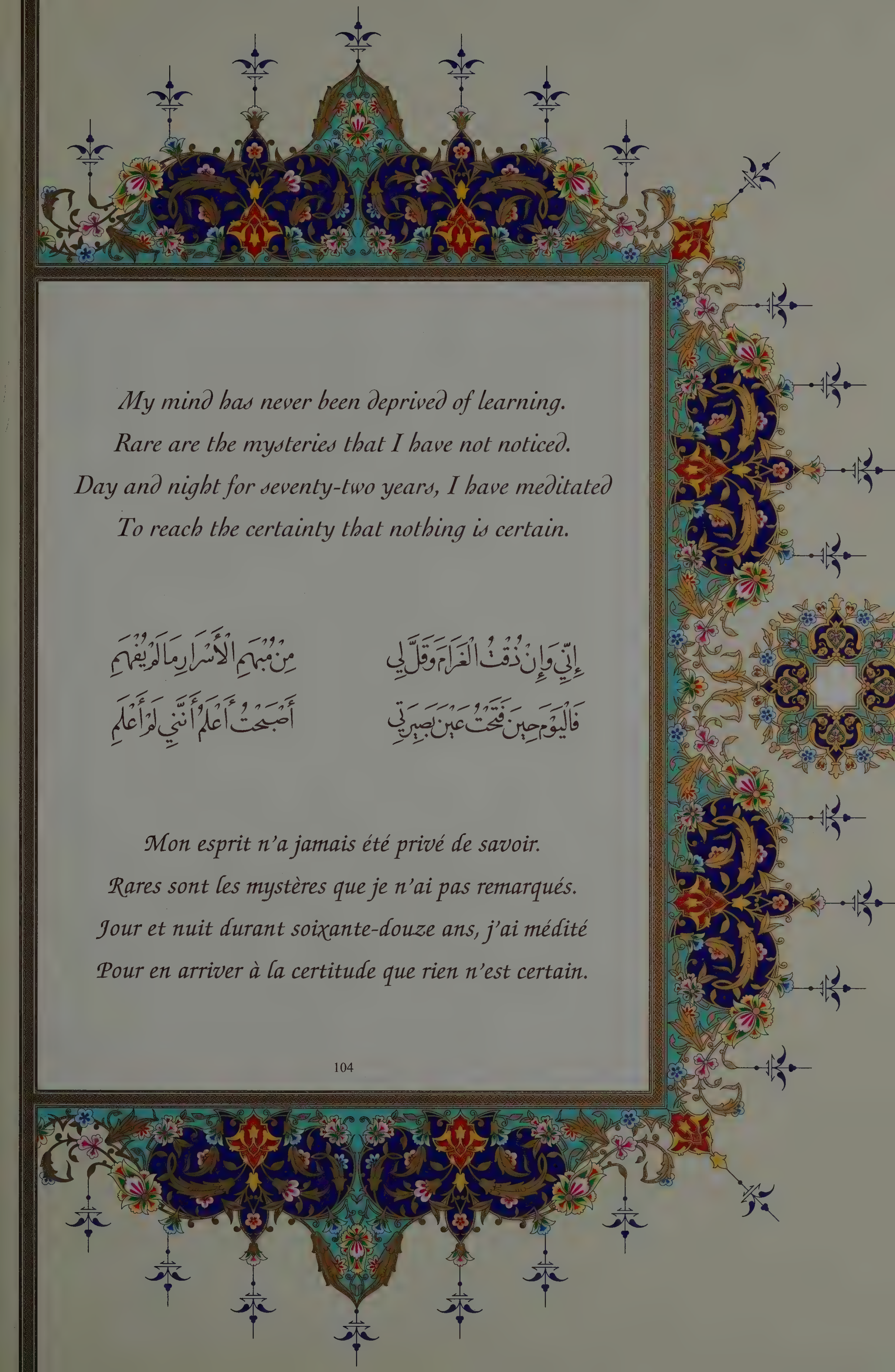

Those who have been at the peak of knowledge and civility,
Who enlightened their disciples by scientific discoveries,
Have never emerged from the night of doubt;
They told a tale and fell asleep.

إِنَّ الأُلَى بَلَغُوا الكَمَالَ وَأَصْبَحُوا   مَا بَيْنَ صَحْبِهِمُ سِرَاجَ النَّادِي
لَمْ يَكْشِفُوا حَلَكَ الدَّيَاجِي بَلْ حَكَوْا   أُسْطُورَةً ثُمَّ انْثَنَوا لِرُقَادِ

Ceux qui ont été à l'apogée du savoir et de la civilité,
Qui ont éclairé leurs élèves par des découvertes savantes,
Ne sont jamais sortis de la nuit du doute ;
Ils ont raconté une histoire et se sont endormis.

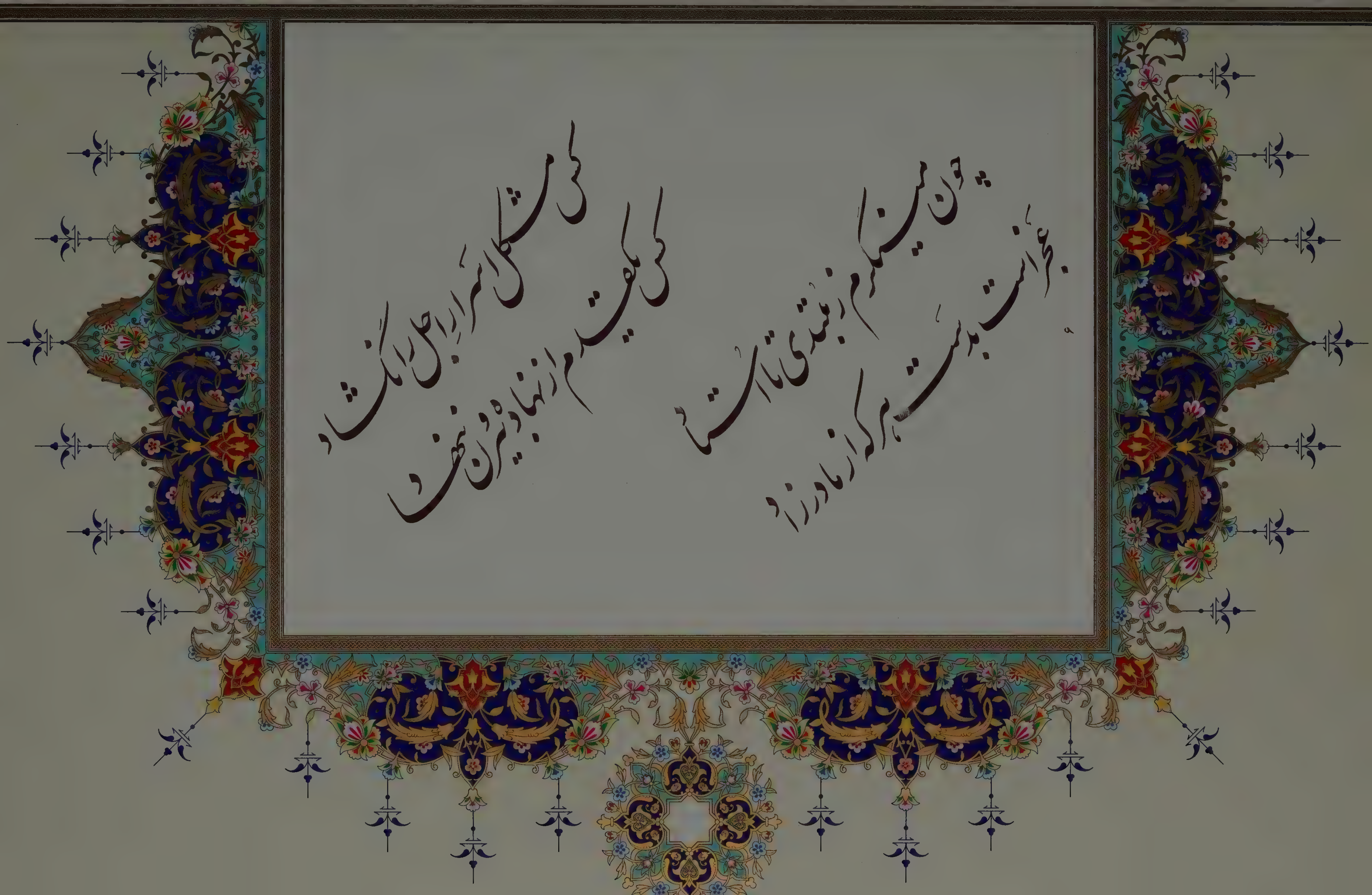

هرگز دل من ز علم محروم نشد
کم ماند ز اسرار که مفهوم نشد
هفتاد و دو سال فکر کردم شب و روز
معلومم شد که هیچ معلوم نشد

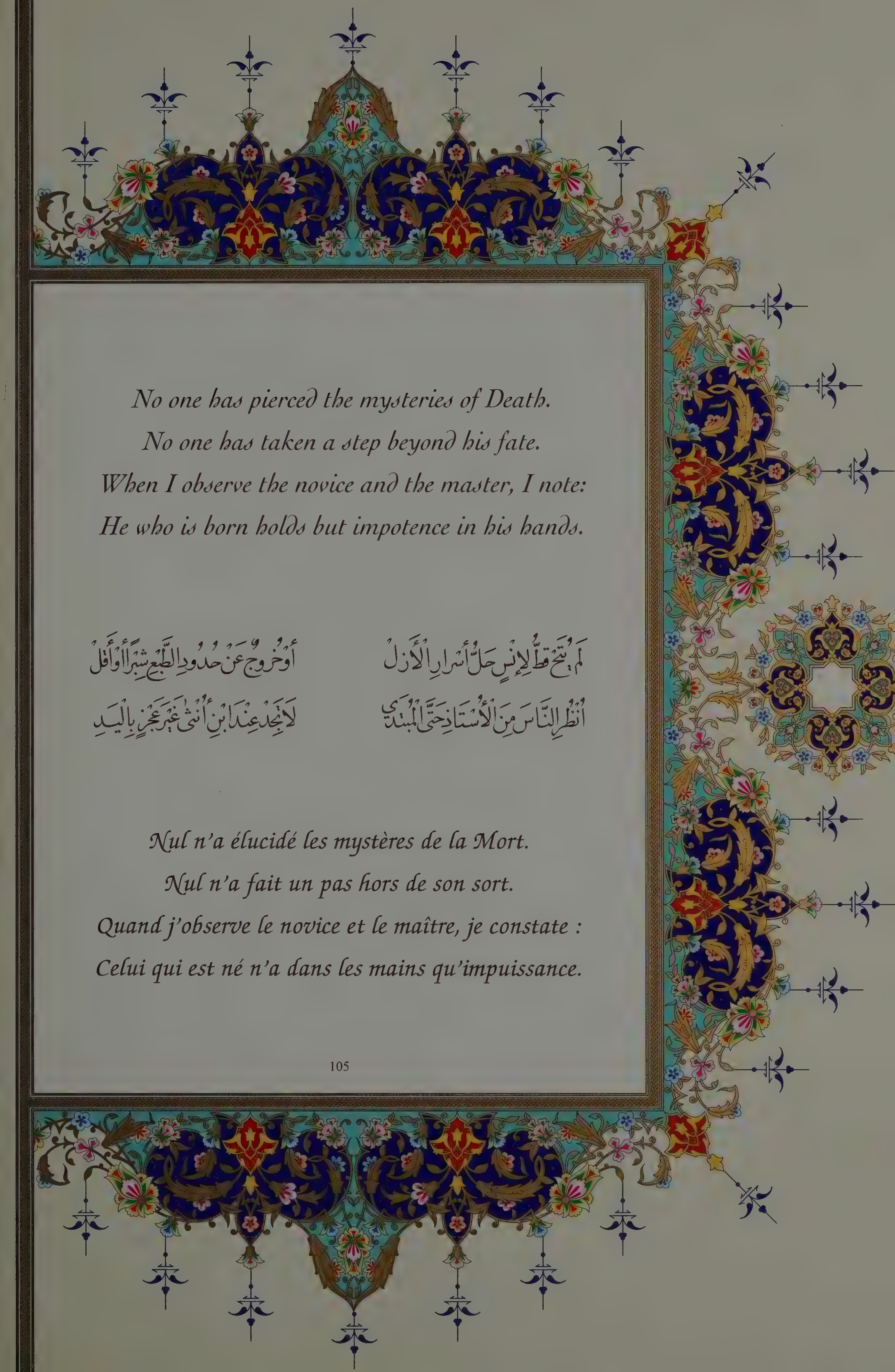
My mind has never been deprived of learning.
Rare are the mysteries that I have not noticed.
Day and night for seventy-two years, I have meditated
To reach the certainty that nothing is certain.

إِنِّي وَإِنْ ذُقْتُ الْغَرَامَ وَقَلَّ لِي — مِنْ مُبْهَمِ الْأَسْرَارِ مَا لَمْ يُفْهَمِ
فَالْيَوْمَ حِينَ فَتَحْتُ عَيْنَ بَصِيرَتِي — أَصْبَحْتُ أَعْلَمُ أَنَّنِي لَمْ أَعْلَمِ

Mon esprit n'a jamais été privé de savoir.
Rares sont les mystères que je n'ai pas remarqués.
Jour et nuit durant soixante-douze ans, j'ai médité
Pour en arriver à la certitude que rien n'est certain.

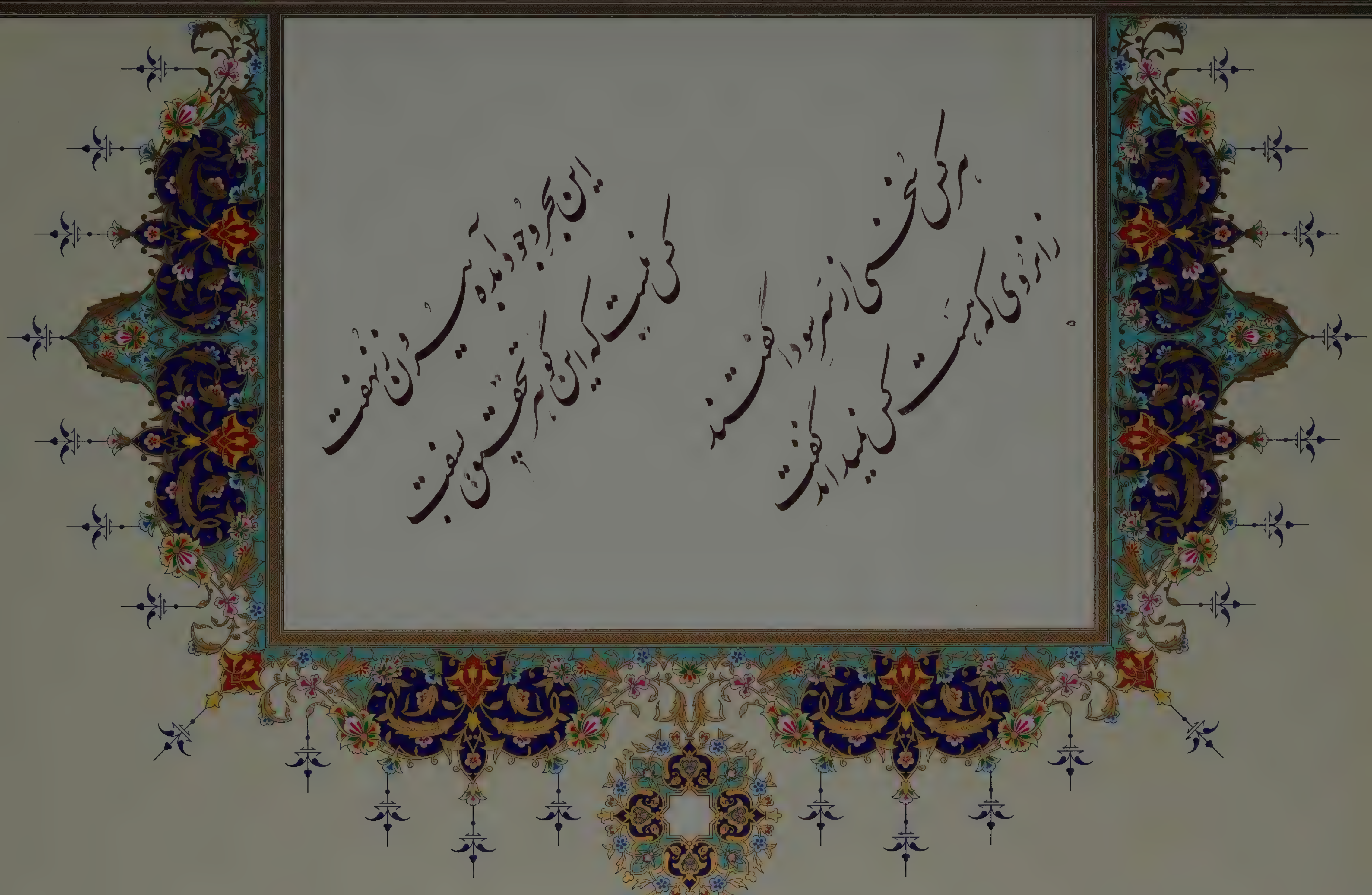
کس مشکل اسرار اجل را نگشاد
کس یک قدم از نهاد بیرون ننهاد
چون می‌نگرم ز مبتدی تا استاد
عجز است به دست هر که از مادر زاد

No one has pierced the mysteries of Death.
No one has taken a step beyond his fate.
When I observe the novice and the master, I note:
He who is born holds but impotence in his hands.

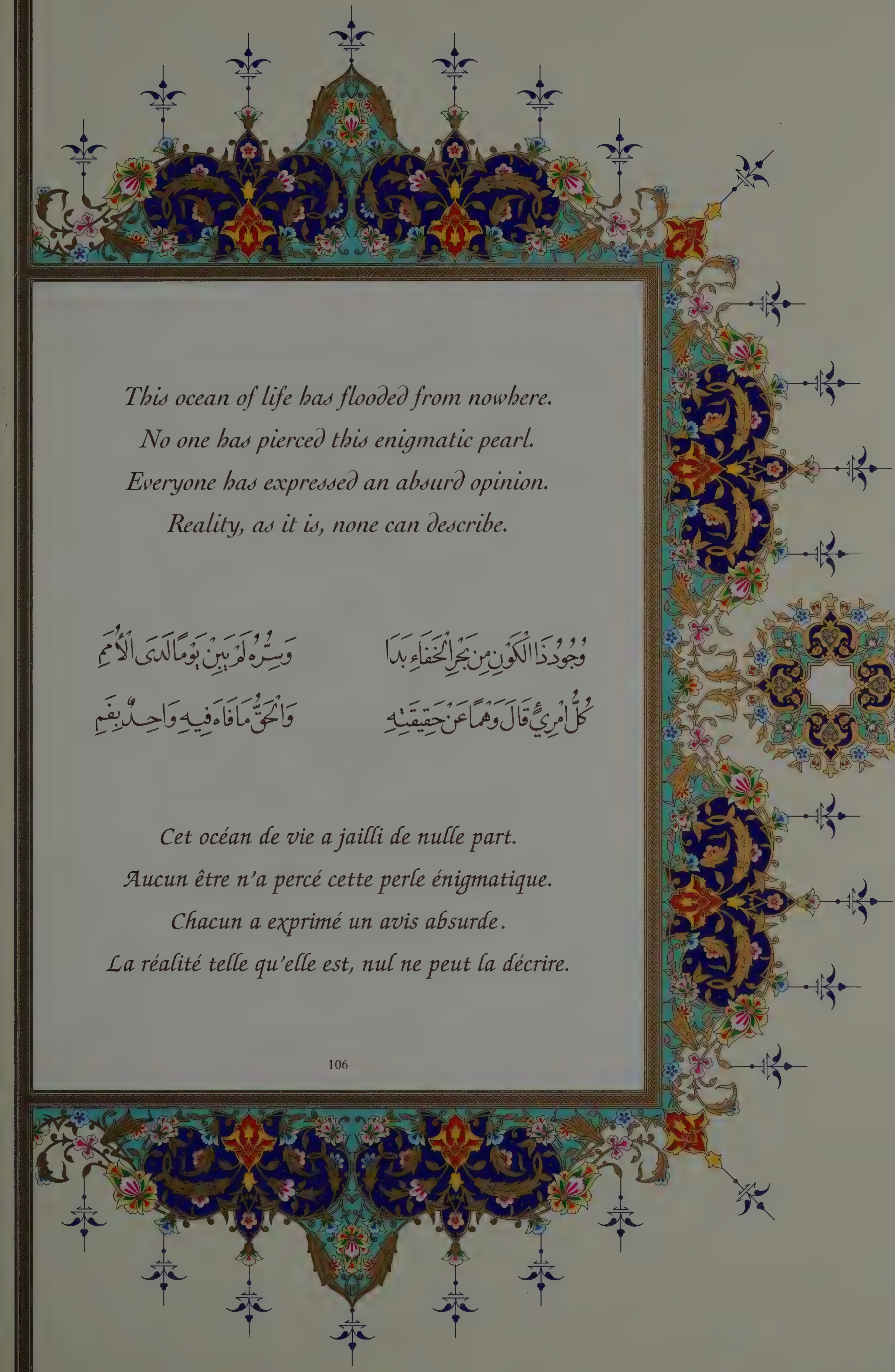
لَمْ يُتَحْ قَطُّ لِإِنْسٍ حَلُّ أَسْرَارِ الْأَزَلْ ‏ ‏ أَوْ خُرُوجٌ عَنْ حُدُودِ الطَّبْعِ شِبْرًا أَوْ أَقَلْ
أُنْظُرِ النَّاسَ مِنَ الْأُسْتَاذِ حَتَّى الْمُبْتَدِي ‏ ‏ لَا تَجِدْ عِنْدَ ابْنِ أُنْثَى غَيْرَ عَجْزٍ بِالْيَدِ

Nul n'a élucidé les mystères de la Mort.
Nul n'a fait un pas hors de son sort.
Quand j'observe le novice et le maître, je constate :
Celui qui est né n'a dans les mains qu'impuissance.

هر کس سخنی از سر سودا گفتند
زان روی که هست کس نمیداند گفت

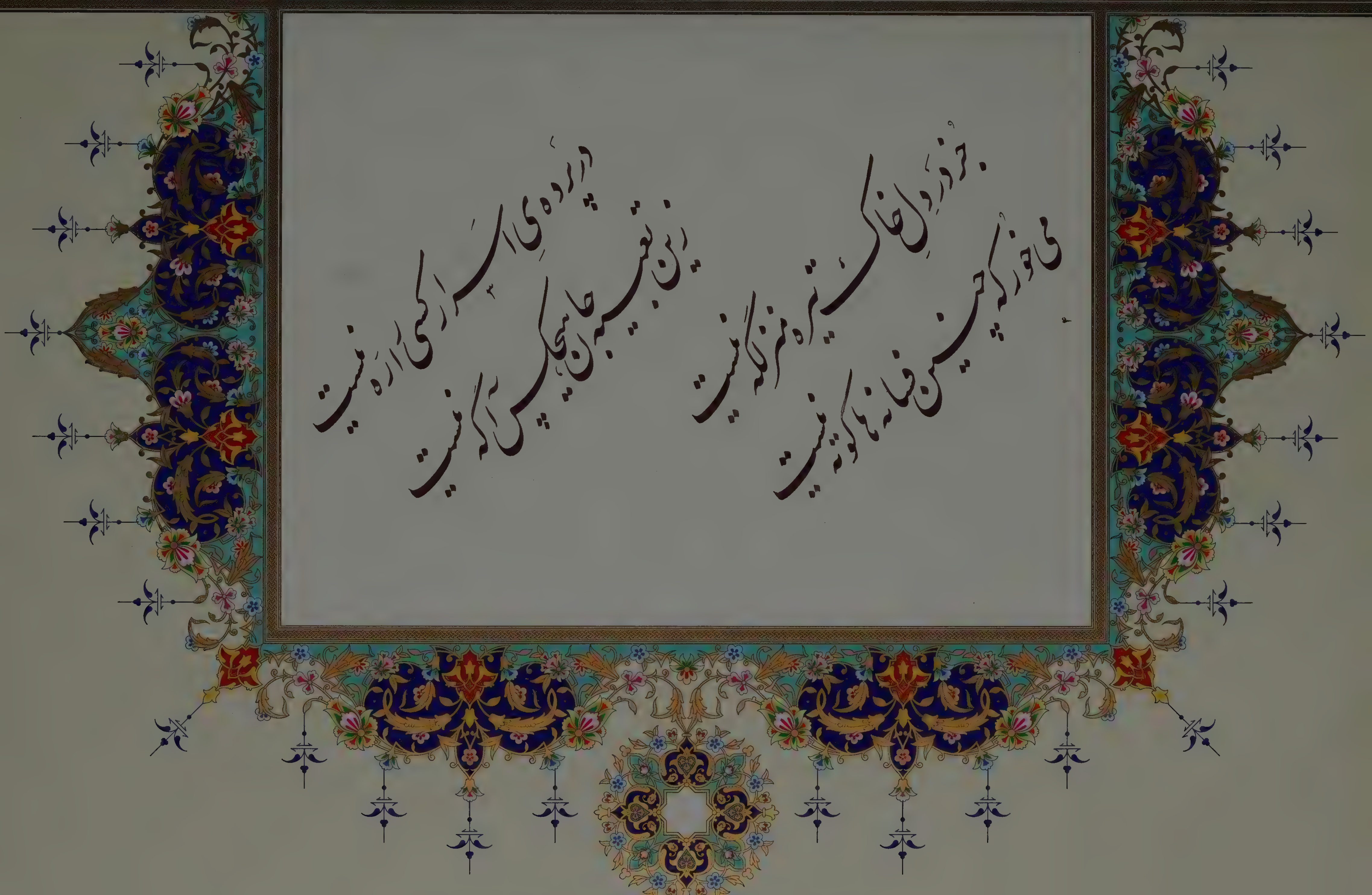
این بحر وجود آمده بیرون ز نهفت
کس نیست که این گوهر تحقیق بسفت

This ocean of life has flooded from nowhere.
No one has pierced this enigmatic pearl.
Everyone has expressed an absurd opinion.
Reality, as it is, none can describe.

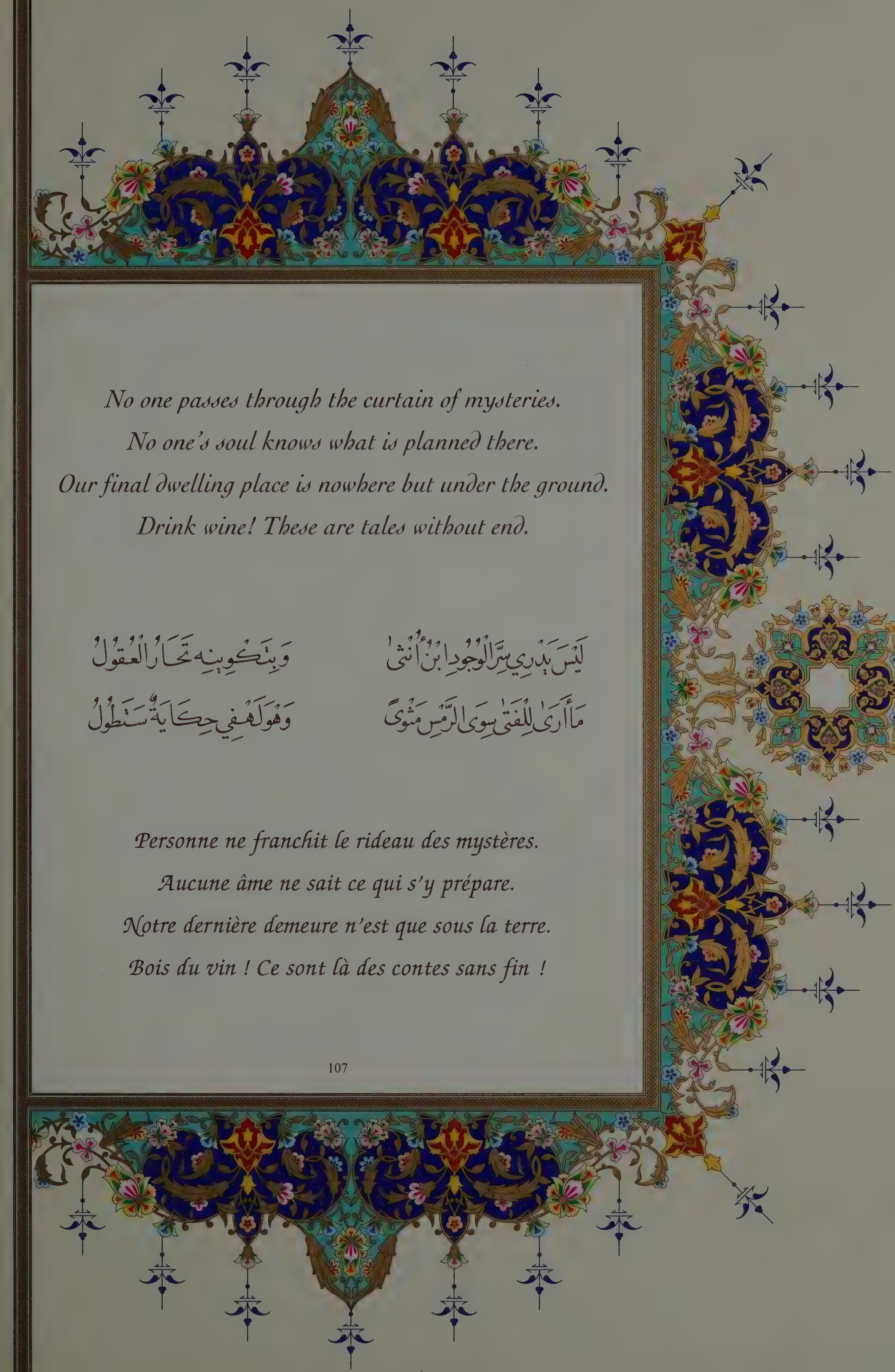
وُجُودُ ذَا الكَوْنِ مِنْ بَحْرِ الخَفَاءِ بَدَا ... وَسِرُّهُ لَمْ يَبِنْ يَوْمًا لَدَى الأُمَمِ
كُلُّ امْرِئٍ قَالَ وَهْمًا عَنْ حَقِيقَتِهِ ... وَالحَقُّ مَا فَاهَ فِيهِ وَاحِدٌ بِفَمِ

Cet océan de vie a jailli de nulle part.
Aucun être n'a percé cette perle énigmatique.
Chacun a exprimé un avis absurde.
La réalité telle qu'elle est, nul ne peut la décrire.

در پرده‌ی اسرار کسی را ره نیست
زین تعبیه جان هیچ کس آگه نیست

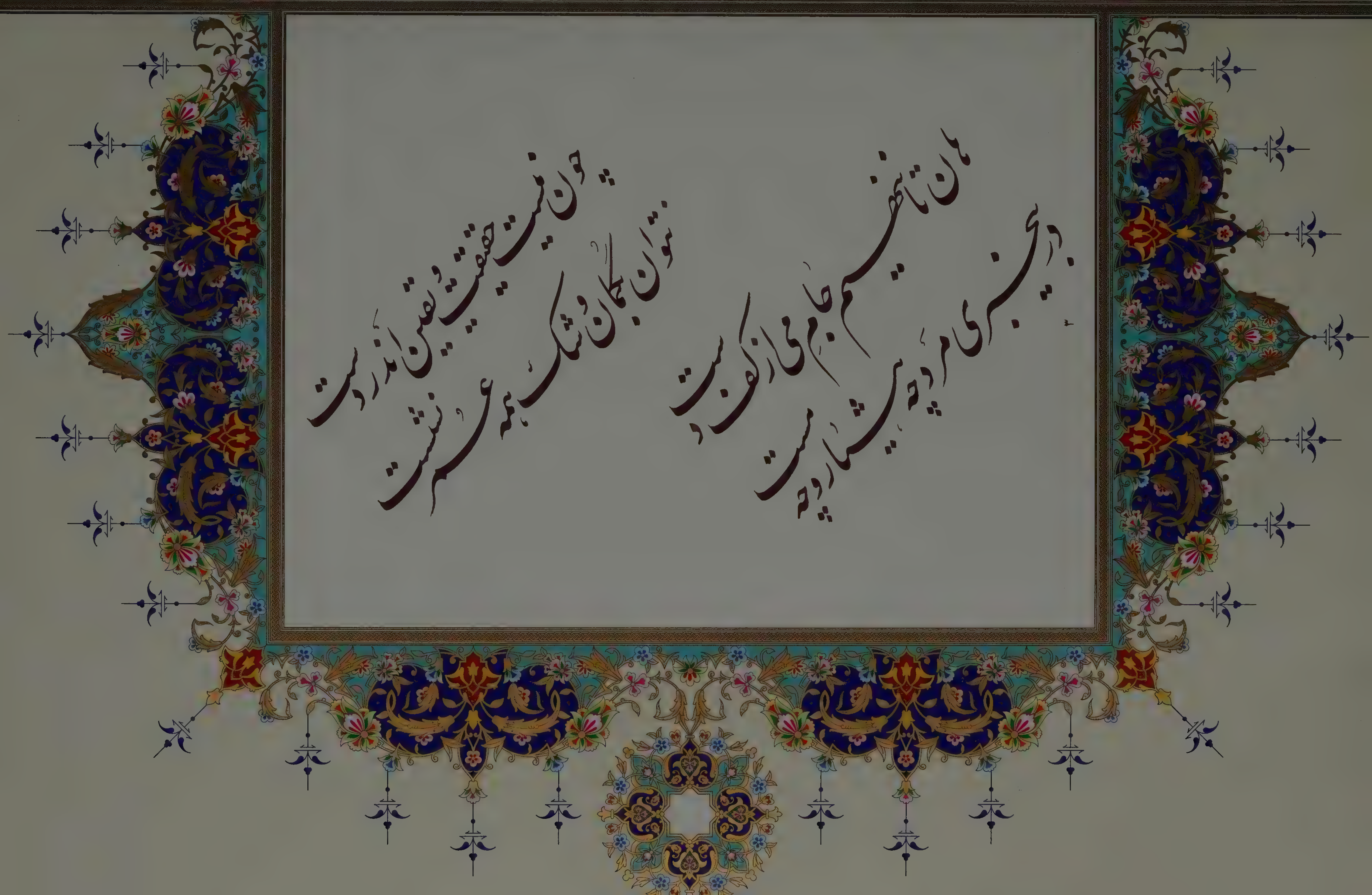
جز در دل خاک تیره منزلگه نیست
می خور که چنین فسانه‌ها کوته نیست

No one passes through the curtain of mysteries.
No one's soul knows what is planned there.
Our final dwelling place is nowhere but under the ground.
Drink wine! These are tales without end.

لَيسَ يَدري سِرَّ الوُجودِ ابنُ أُنثى   وَبِتَكوينِه تَحارُ العُقولُ
ما أَرى لِلفَتى سِوى الرَّمسِ مَثوىً   وَهوَ لَهفي حِكايَةٌ سَتَطولُ

Personne ne franchit le rideau des mystères.
Aucune âme ne sait ce qui s'y prépare.
Notre dernière demeure n'est que sous la terre.
Bois du vin ! Ce sont là des contes sans fin !

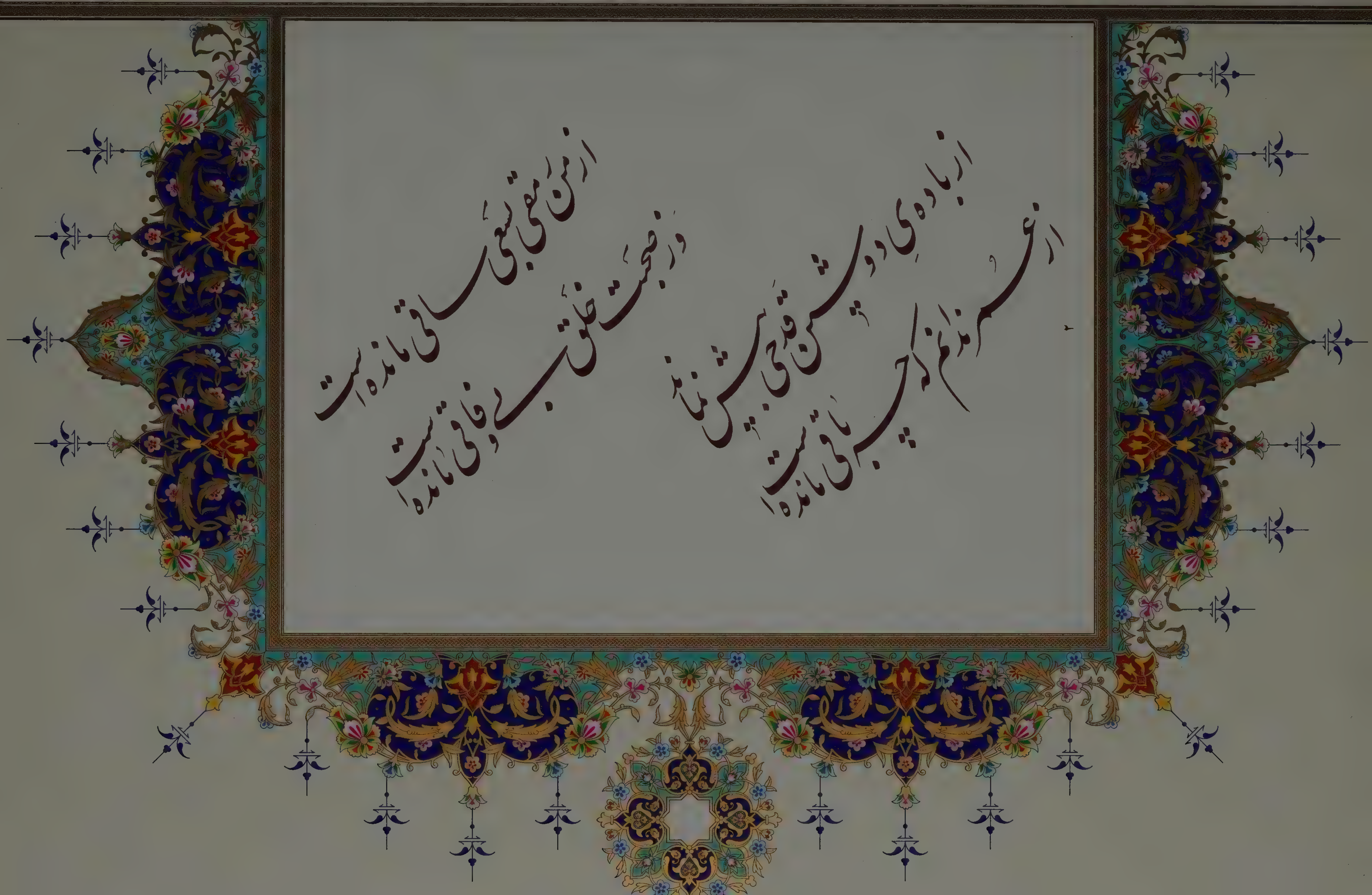
چون نیست حقیقت و یقین اندر دست
نتوان به گمان و شک همه عمر نشست
هان تا ننهیم جام می از کف دست
در بی‌خبری مرد چه هشیار و چه مست

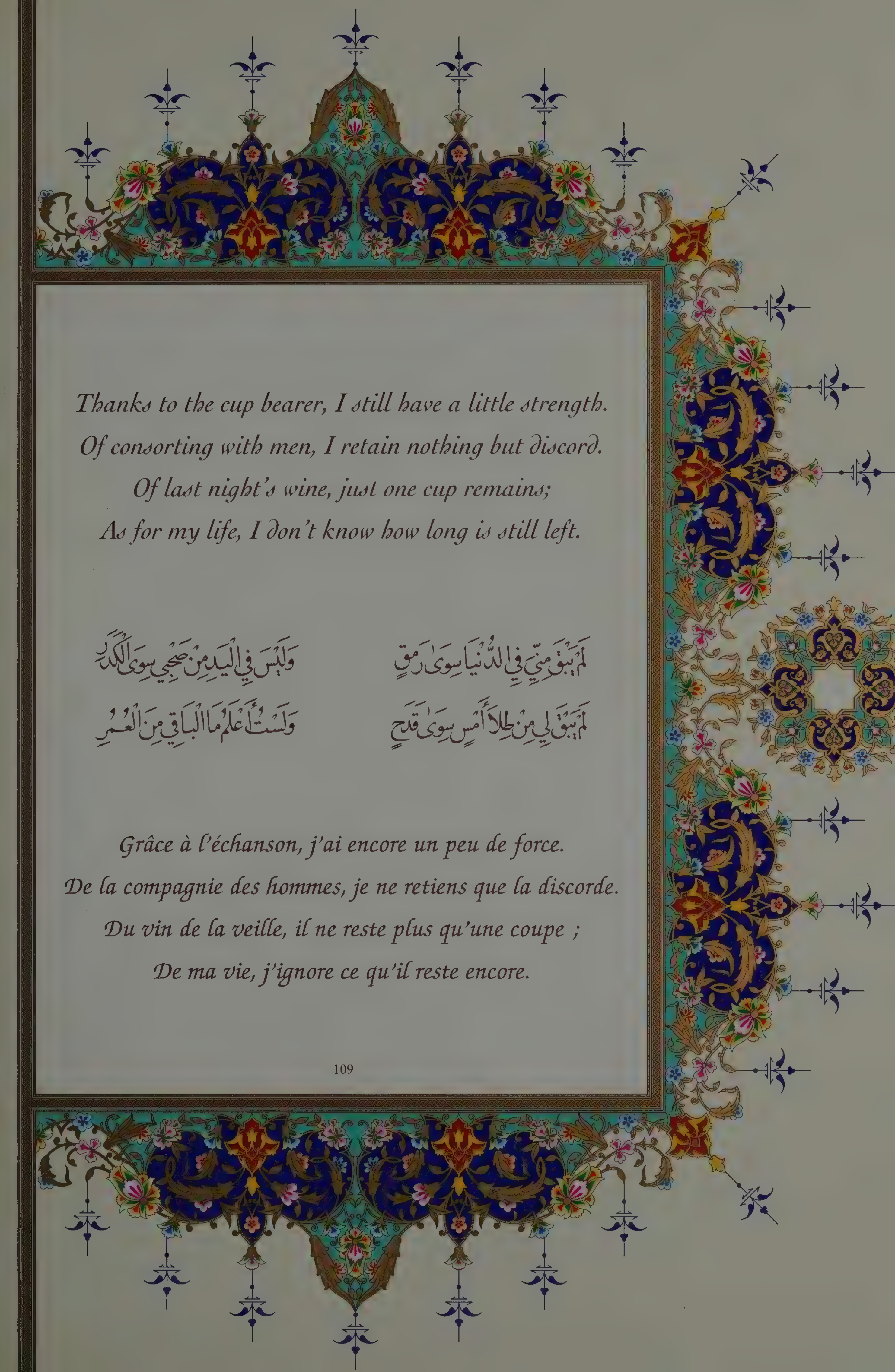
As certainty and truth are beyond reach,
We can't spend all our life assuming or doubting.
So! Let us not give up the wine-cup:
In ignorance, it matters not if one be drunk or sober.

إِذَا لَمْ يَكُنْ عِلْمُ الْيَقِينِ بِمُمْكِنٍ لَنَا وَانْقِضَاءُ الْعُمْرِ بِالشَّكِّ خُسْرَانُ
فَلَا يَنْبَغِي أَنْ نَتْرُكَ الرَّاحَ لَحْظَةً وَسِيَّانِ حِينَ الْجَهْلِ صَاحٍ وَنَشْوَانُ

Puisque la certitude et la vérité sont inaccessibles,
On ne peut passer toute sa vie à assumer ou à douter.
Alors ! ne lâchons point la coupe de vin :
Dans l'ignorance, peu importe qu'on soit ivre ou lucide !

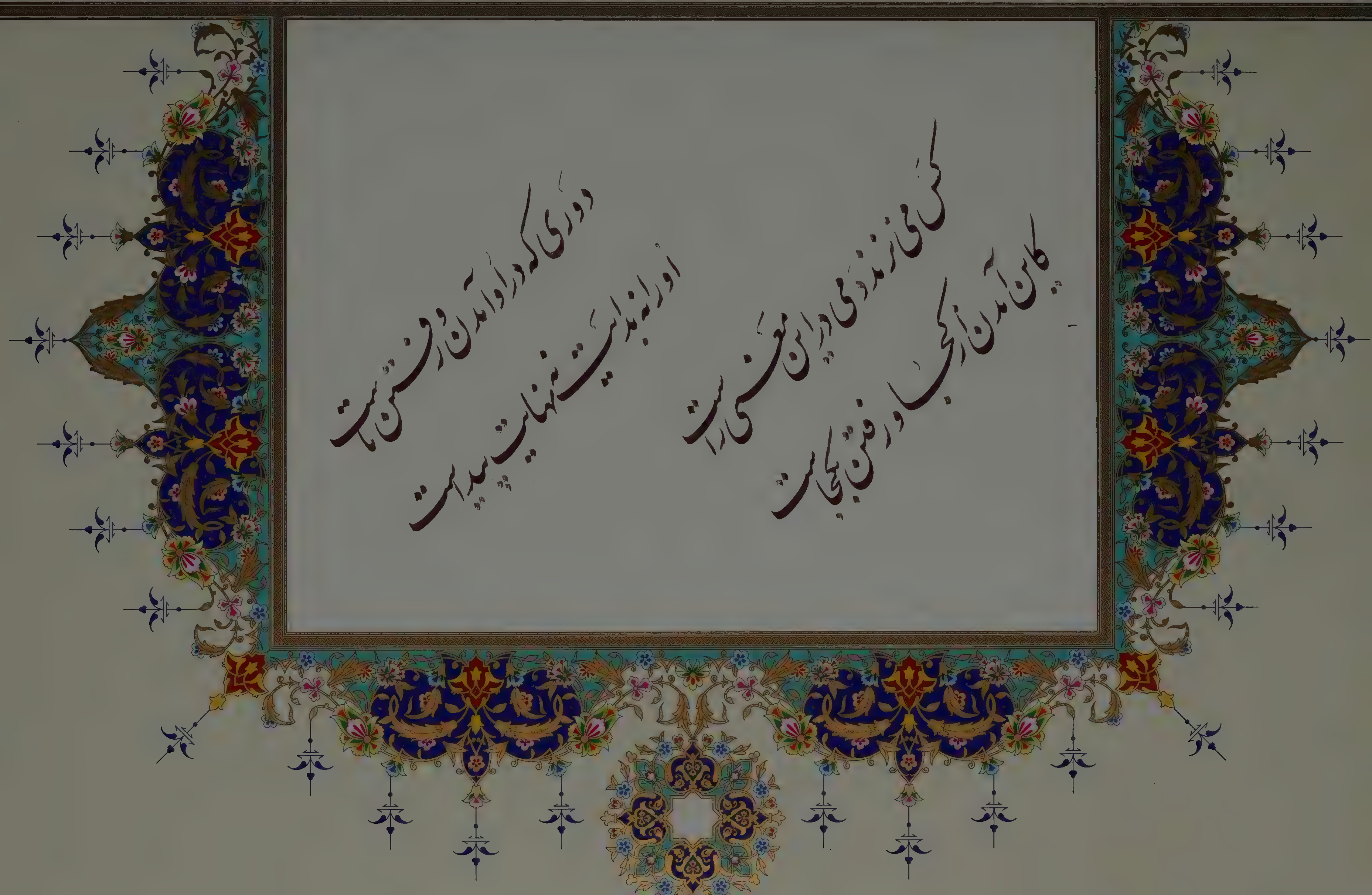
از من رمقی بسعی ساقی مانده است
وز صحبت خلق بی‌وفایی مانده است
از باده‌ی دوشین قدحی بیش نماند
از عمر ندانم که چه باقی مانده است

Thanks to the cup bearer, I still have a little strength.
Of consorting with men, I retain nothing but discord.
Of last night's wine, just one cup remains;
As for my life, I don't know how long is still left.

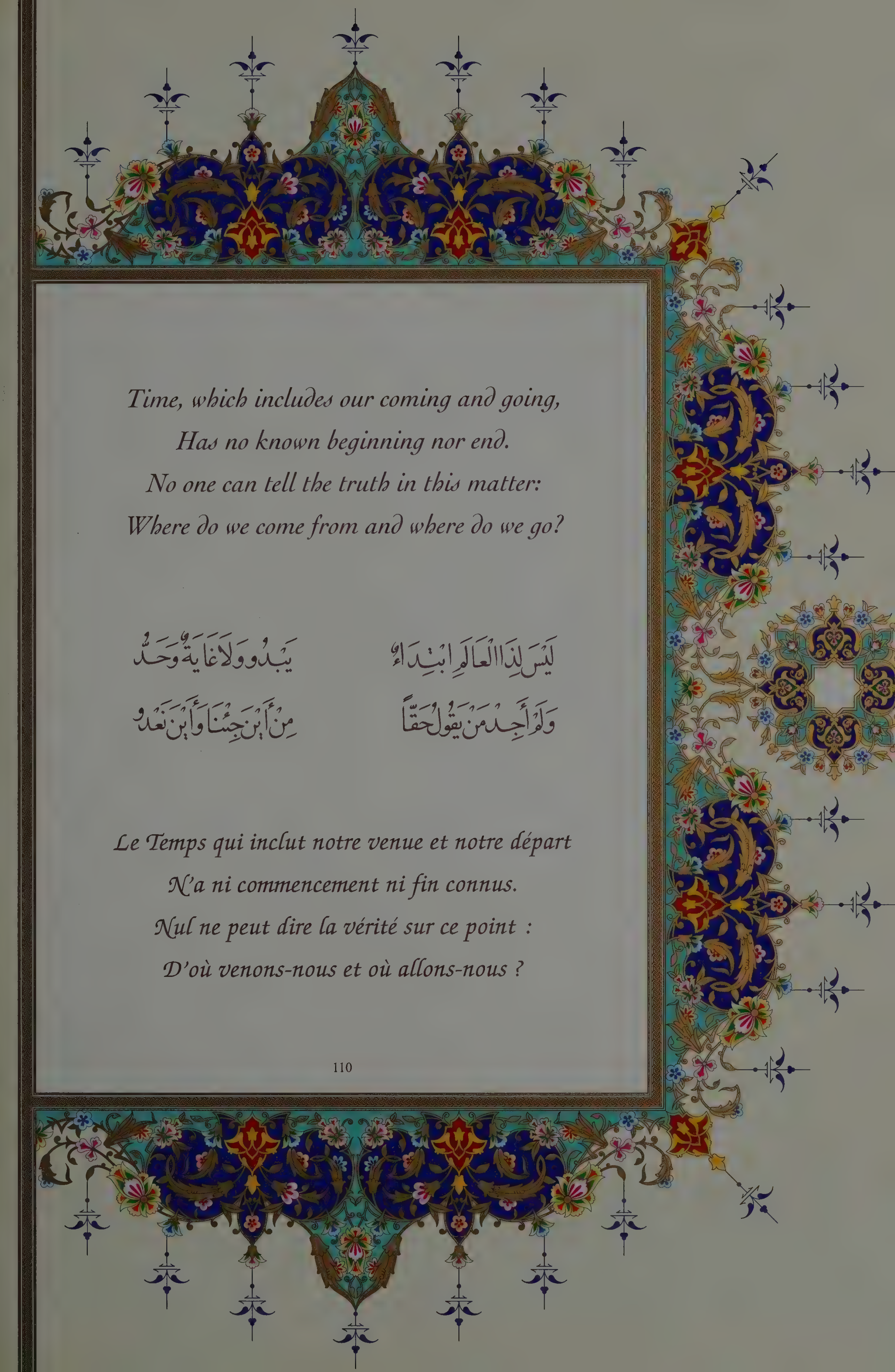
لم يبقَ مني في الدنيا سوىٰ رمقٍ   وليس في اليد من صحبي سوى الكدرِ
لم يبقَ لي من طلا أمسِ سوىٰ قدحٍ   ولستُ أعلمُ ما الباقي من العمرِ

Grâce à l'échanson, j'ai encore un peu de force.
De la compagnie des hommes, je ne retiens que la discorde.
Du vin de la veille, il ne reste plus qu'une coupe ;
De ma vie, j'ignore ce qu'il reste encore.

دوری که در او آمدن و رفتن ماست
او را نه بدایت نه نهایت پیداست
کس می نزند دمی در این معنی راست
کاین آمدن از کجا و رفتن بکجاست

۱

Time, which includes our coming and going,
Has no known beginning nor end.
No one can tell the truth in this matter:
Where do we come from and where do we go?

لَيسَ لِذا العالَمِ ابتِداءٌ　　يَبدو ولا غايَةٌ وحَدٌّ
ولَم أجِد مَن يَقولُ حقّاً　　مِن أينَ جِئنا وأينَ نَغدو

Le Temps qui inclut notre venue et notre départ
N'a ni commencement ni fin connus.
Nul ne peut dire la vérité sur ce point :
D'où venons-nous et où allons-nous ?

این بحر وجود آمده بیرون ز نهفت
کس نیست که این گوهر تحقیق بسفت
هر کس سخنی از سر سودا گفتند
ز آن روی که هست کس نمی‌داند گفت

This ocean of life has flooded from nowhere.
No one has pierced this enigmatic pearl.
Everyone has expressed an absurd opinion.
Reality, as it is, none can describe.

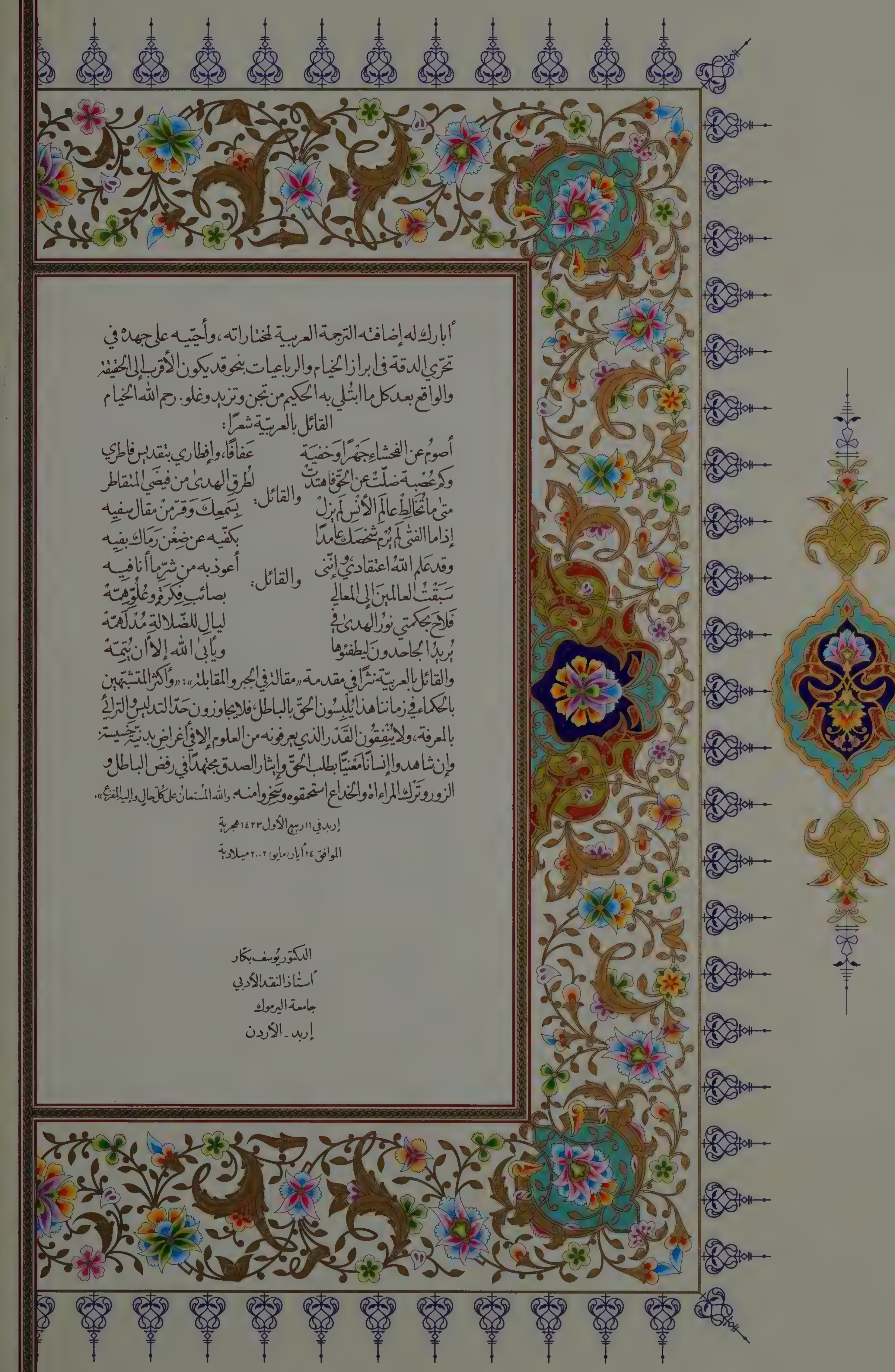
وُجودُ ذا الكونِ مِن بَحرِ الخفاءِ بَدا   وَسِرُّهُ لَم يَبِن يَومًا لَدى الأُمَمِ
كُلُّ امرِئٍ قالَ وَهمًا عَن حَقيقَتِهِ   وَالحَقُّ ما فاهَ فيهِ واحِدٌ بِفَمِ

Cet océan de vie a jailli de nulle part.
Aucun être n'a percé cette perle énigmatique.
Chacun a exprimé un avis absurde.
La réalité telle qu'elle est, nul ne peut la décrire.

الفصل الأوّل: أسرار الوجود

أبارك له إضافته الترجمة العربية لمختاراته، وأحيّيه على جهدٍ في تحرّي الدقة في إبراز الخيام والرباعيات بنحو قد يكون الأقرب إلى الحقيقة والواقع بعد كل ما ابتُلي به الحكيم من تجنٍ وتزيد وغلو. رحم الله الخيام القائل بالعربيّة شعرًا:

أصومُ عن الفحشاءِ جَهرًا وَخفيَة ... عفافًا، وإفطاري بتقديس فاطري
وكم عُصبة ضلّت عن الحقِّ فاهتدتْ ... لطُرقِ الهدى من فيضي المتقاطر

والقائل:

متى ما تُخالِطْ عالَمَ الأنسِ لم يزلْ ... بِسَمعِكَ وَقرٌ من مقال سفيهِ
إذا ما الفتى لم يُرمِ شخصكَ عامدًا ... بكفّيه عن ضِغنٍ رَماكَ بفيهِ

والقائل:

وقد علمَ اللهُ اعتقاديُ إنّني ... أعوذ به من شرِّ ما أنا فيهِ
سَبقتُ العالمين إلى المعالي ... بصائبِ فِكرةٍ وعُلوِّ همّةْ
فَلاحَ بحكمتي نورُ الهدى في ... ليالٍ للضّلالةِ مُدلَهمّةْ
يُريدُ الجاحدونَ ليطفئوها ... ويأبى اللهُ إلا أن يُتمّهْ

والقائل بالعربيّة نثرًا في مقدمة «مقالة في الجبر والمقابلة»: «وأكثر المتشبّهين بالحكماء في زماننا هذا يُلبِسون الحقّ بالباطل، فلا يجاوزون حدّ التدليس والترائي بالمعرفة، ولا يُنفِقون القَدر الذي يعرفونه من العلوم إلا في أغراضٍ بدنيّة خسيسة. وإن شاهدوا إنسانًا مَعنيًّا بطلب الحقّ وإيثار الصدق مجتهدًا في رفض الباطل والزور وترك المراءاة والخداع استحقوه وسَخِروا منه. والله المُستعان على كُلّ حالٍ وإليه المفزع».

إربد في ١١ ربيع الأول ١٤٢٣ هجرية

الموافق ٢٤ أيار (مايو) ٢٠٠٢ ميلادية

الدكتور يُوسف بكّار

أُستاذ النقد الأدبي

جامعة اليرموك

إربد - الأردن

كل المعرفة أن «الرباعية» في الفارسية وحدة قائمة بذاتها تُعبّر عن فكرة مستقلة بعينها وإن كثُرت مثيلاتها، سلك رباعيات ترجمته في خمسة موضوعات رئيسية هي التي كانت محورا اهتمامات الخيّام و فلسفته وفكره وشغله الشاغل، وهي: أسرار الكون (١-١٢)، وحتميات الحياة: المقدّر وغدر الدنيا والموت والخلق (١٣-٦٣)، والتساؤلات المحيّرة (٦٤-٧٢)، والحياة الاجتماعية (٧٣-٨٤)، واغتنام لحظات السعادة في الحياة (٨٥-١١٠)

وحين أنعمت النظر في الترجمة الإنجليزية، لعدم معرفتي اللغة الفرنسية

ادركت أنها دقيقة جدًا بعيدًا عن الحرفيه، وأن المترجم حافظ على مفاصل الرباعيات الأساسية وبؤرها المركزية مكامن أفكارها واهدافها.

رغب البروفسور صادقي، وهو في صدد إصدار طبعة ثانية من الترجمة، في أن يضم إليها الترجمات الشعرية العربية لرباعياتها من ترجمات المترجمين العرب الشعراء، وهي رغبة علمية فنية تُعلي من سُهمة بعض المترجمين العرب وتذكّر بهم وتقدّمهم إلى القراء في العالم، وتزيد من قيمة الترجمة وأهميتها. وقد تيسر له ترجمة ست وثمانين (٨٦) منها من ترجمة الشاعر العراقي المرحوم أحمد الصافي النجفي عن الفارسية وهي من أقدم الترجمات العربية وأدقها وأكثرها حفاظًا على الأصل. أما الأربع والعشرون الأخرى، فاثنتا عشرة (١٢) منها من ترجمة الشاعر العراقي المرحوم عبد الحق فاضل عن الفارسية أيضًا وهي من الترجمات العربية الدقيقة الجيدة، وواحدة من ترجمة الشاعر العراقي جميل صدقي الزهاوي وأخرى من ترجمة المترجم المغربي محمّد ابن تاويت.

وأما العشر الباقية، فقد تفضل الشاعر محمّد صالح القرق بترجمتها في بيتين (أربعة شطور) مجاراةً لترجمات الشعراء الآخرين في حين أنه ترجم مختاراته هو في أربعة أبيات رغبة منه في خَلق فضاء أرحب للشعرية دون تخوّنٍ أو تزيّد. أهنىء المترجم الكريم على ترجمتيه الفرنسية والإنجليزية، و

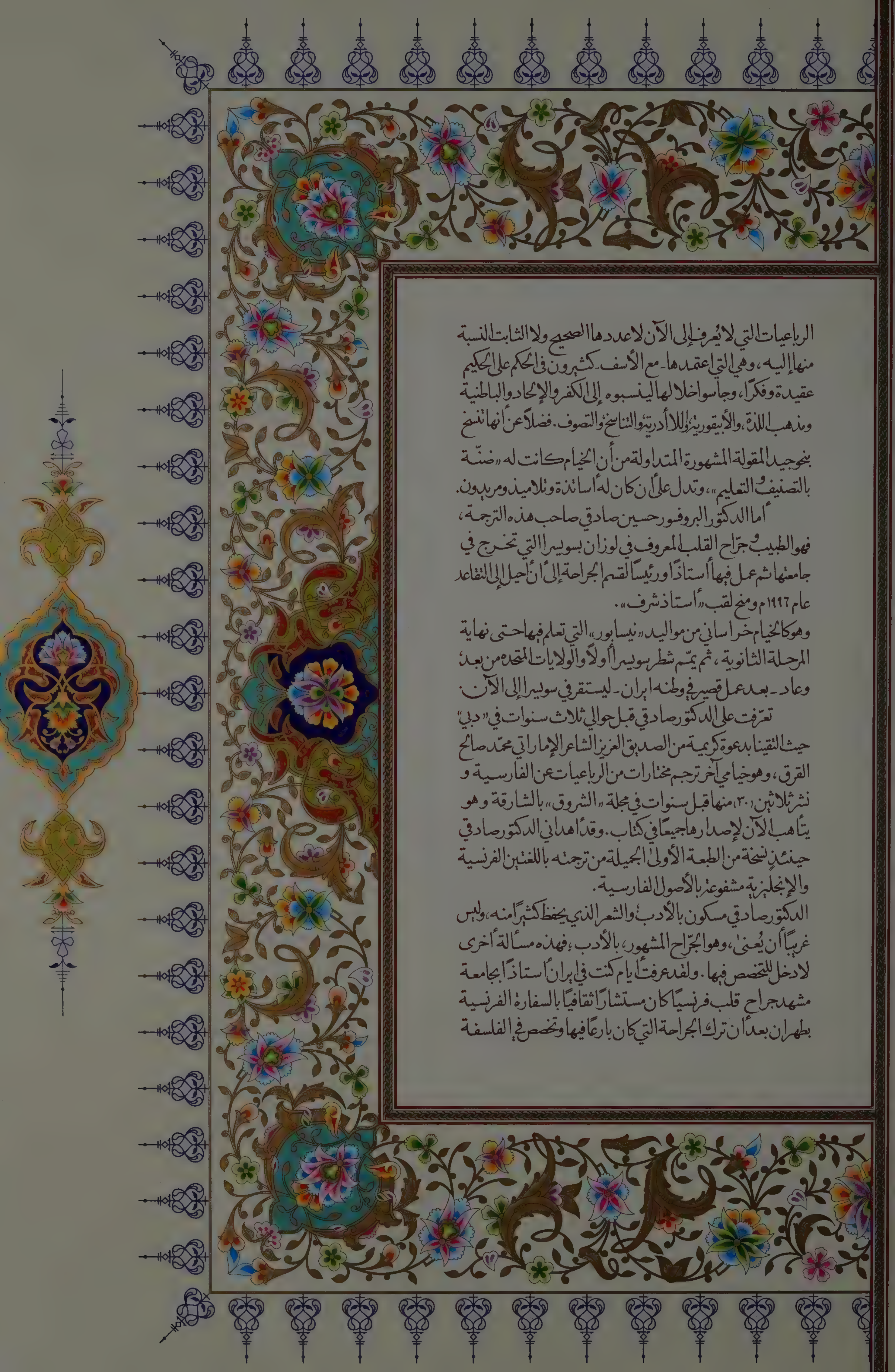
الإسلاميّة، وكان على صلة بالعلامة الإيراني جلال الدين آشتياني أستاذ الفلسفة الإسلاميّة بجامعة مشهد وبالفيلسوف الفرنسي المعروف «هنري كوربان». ولما سألته عن مبعث انصرافه إلى الفلسفة، قال: «لقد سئمت بدن الإنسان واتجهت إلى روحه».

اختار الدكتور صادقي مئة وعشر (١١٠) رباعيات مما قد يكون ظن الأصالة الخيامية فيها كبيرًا اختيارًا علميًا واعيًا، وترجمها إلى اللغتين الفرنسية والإنجليزية، وهو من القلائل جدًا الذين ترجموا رباعياتٍ إلى لغتين اثنتين.

اللافت في ترجمته أنه كان يعي ببصيرةٍ تامة نافذة، كنفرٍ قليل من الخياميين الإيرانيين الإثبات أمثال: محمد علي فروغي وقاسم غني وعلى دشتي وصادق هدايت وجلال الدين همايي، ما أُثير ويُثار من جدلٍ في الخيام وما يكتنف حياته من غموض، وما لحق الرباعيات من انتحال وتزيّدٍ على مرّ القرون. وقد هداه وعيه هذا، كما يبدو من بيانه ومقدمته ومصادره ومراجعه، إلى التنبّه على هذين الأمرين المهمين بخلاف كثيرين من دارسي الخيام ومترجميه الغربيين والعرب، وتحري الدقة في اختيار رباعيات ترجمته اختيارًا يتواءم مع شخصية الخيام الأخلاقية والعلمية والأدبية، والسعي قَدر الإمكان إلى أن تُمثّل المجموعة المختارة ما يُظنّ أنها الأفكار الفلسفية لحجة الحق حكيم نيسابور.

لقد جاءت رباعيات الترجمة، وفقًا لهذا، متجاوبة مع ما ذهبت إليه المصادر الأقرب زمنًا إلى الخيام والأوثق ومع كثير من آراء الخياميين الإيرانيين ممن ذكرت وغيرهم أيضًا. وبان لي من خلال إحصاء دقيق أنّ مئة (١٠٠) رباعية من رباعيات المجموعة موجودة في مجموعات محمد علي فروغي وصادق هدايت وعلى دشتي، وأن تسعين (٩٠) منها موجودة في مجموعة فروغي تحديدًا.

اللافت، كذلك، أن المترجم، الذي لا يساورني شك في أنه يعرف

الرباعيات التي لا يُعرف إلى الآن لا عددها الصحيح ولا الثابت النسبة منها إليه، وهي التي اعتمدها - مع الأسف - كثيرون في الحكم على الحكيم عقيدة وفكرًا، وجاسوا خلالها لينسبوه إلى الكفر والإلحاد والباطنية ومذهب اللذة، والأبيقورية، واللاأدرية، والتناسخ، والتصوف. فضلاً عن أنها تنسخ بنجوجيد المقولة المشهورة المتداولة من أن الخيام كانت له «ضنّة بالتصنيف والتعليم»، وتدل على أن كان له أساتذة وتلاميذ ومريدون.

أما الدكتور البروفسور حسين صادقي صاحب هذه الترجمة، فهو الطبيب وجرّاح القلب المعروف في لوزان بسويسرا التي تخرج في جامعتها ثم عمل فيها أستاذًا ورئيسًا لقسم الجراحة إلى أن أحيل إلى التقاعد عام ١٩٩٦م ومنح لقب «أستاذ شرف».

وهو كالخيام خراساني من مواليد «نيسابور» التي تعلم فيها حتى نهاية المرحلة الثانوية، ثم يمّم شطر سويسرا أولاً والولايات المتحدة من بعد، وعاد - بعد عمل قصير في وطنه ايران - ليستقر في سويسرا إلى الآن.

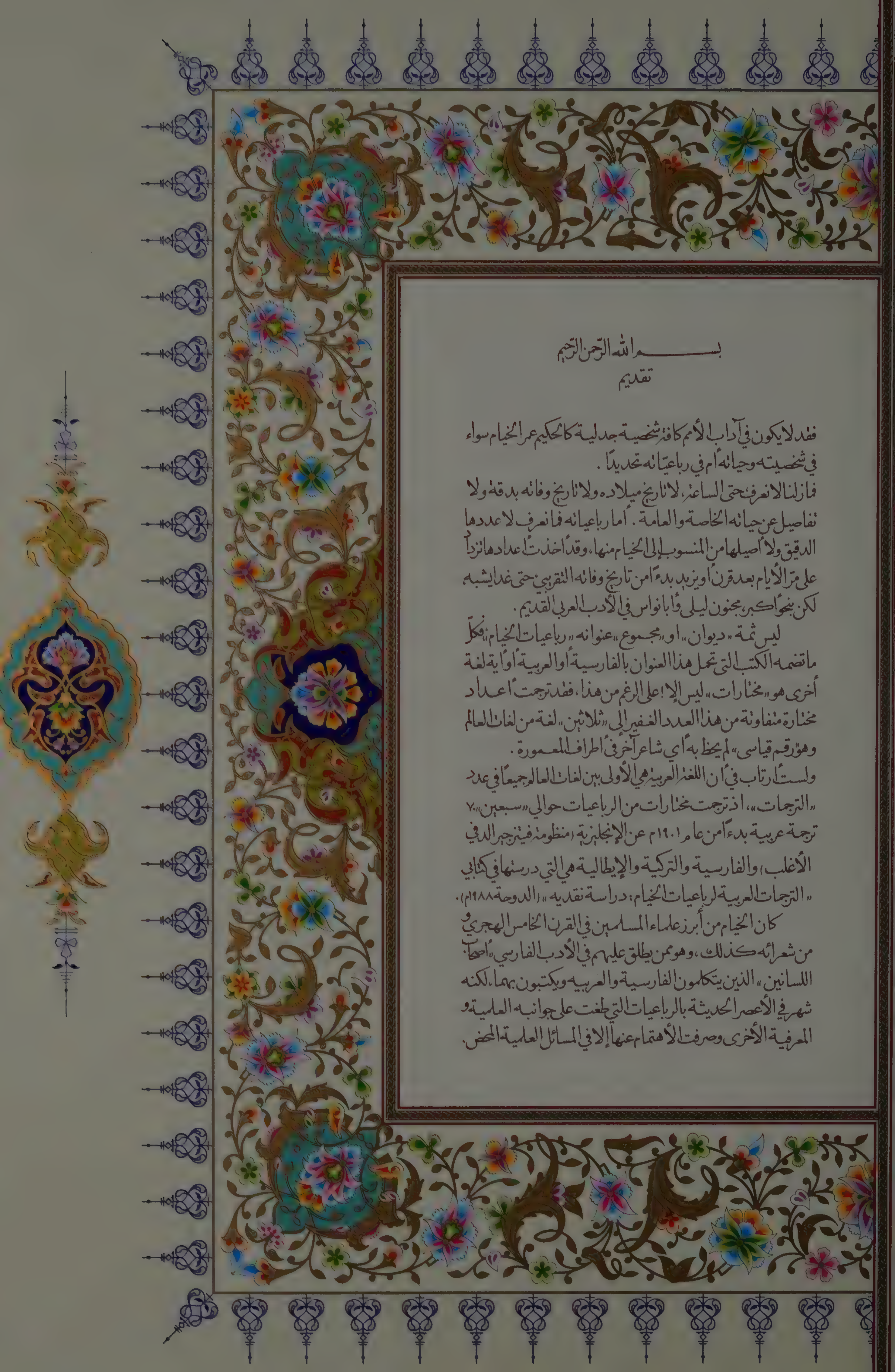
تعرّفت على الدكتور صادقي قبل حوالي ثلاث سنوات في «دبي» حيث التقينا بدعوة كريمة من الصديق العزيز الشاعر الإماراتي محمّد صالح القرق، وهو خيامي آخر ترجم مختارات من الرباعيات عن الفارسية و نشر ثلاثين (٣٠) منها قبل سنوات في مجلة «الشروق» بالشارقة وهو يتأهب الآن لإصدارها جميعًا في كتاب. وقد أهداني الدكتور صادقي حينئذٍ نسخة من الطبعة الأولى الجميلة من ترجمته باللغتين الفرنسية والإنجليزية مشفوعة بالأصول الفارسية.

الدكتور صادقي مسكون بالأدب، والشعر الذي يحفظ كثيرًا منه، وليس غريبًا أن يُعنى، وهو الجرّاح المشهور، بالأدب، فهذه مسألة أخرى لا دخل للتخصص فيها. ولقد عرفت أيام كنت في إيران أستاذًا بجامعة مشهد جراح قلب فرنسيًا كان مستشارًا ثقافيًا بالسفارة الفرنسية بطهران بعد أن ترك الجراحة التي كان بارعًا فيها وتخصص في الفلسفة

لقد عرف الخيام اللغة العربية وتعلّم بها وتتلمذ على بعض علمائها مباشرةً وعلى مؤلفات الشيخ الرئيس ابن سينا، وعلّم عدداً من التلاميذ والأتباع والمريدين وطلاب المعرفة، وجالس بعض علماء عصره كالزمخشري والغزالي وحاورهم وناظرهم، وأجاب عن سؤالات من كان يسأله و استفساراتهم في مسائل العلم والأدب والدين، وألّف جُلّ مؤلفاته العلميّة والفلسفيّة، وترجم منها إلى الفارسية الخطبة المعروفة لشيخه ابن سينا، ونظم شعراً عربياً قد يكون مقياساً ومعياراً للرباعيات الفارسية الأصيلة ودليلاً يدحض كثيراً مما رُمي به من تُهمٍ وأباطيل جرّاء الرباعيات المنسوب كثيرها إليه، في حين أنه لم يشتهر كثيراً في العصور القديمة بأنه شاعر لا بما نظم من رباعيات فارسية يكاد يوقن المحققون والعلماء والباحثون الإثبات من الإيرانيين المحدثين أنها قليلة، ولا بشعره العربي القليل جداً؛ إنّما عُرف كثيراً واشتهر بعلوم الحكمة: الفلك والرياضيات والنجوم والطبيعيات والفلسفة وكلّ ما يلوذ بها جميعاً حتى إن تلميذه المعروف عروضي سمرقندي صاحب كتاب «چهار مقاله» «المقالات الأربع» تحدّث عنه في مقالة «الفلك» وليس في مقالة «الشعر»!

في أخبار الخيام القليلة نسبياً في كتب التراث العربي ما يؤكد موسوعيته ومشاركته ومساهمته في معارف عصره وعلومه المختلفة سواء تلك التي خلّف فيها آثاراً مدونة أم التي لم يترك فيها إلا آثاراً شفوية تناقلتها الأخبار والروايات. لقد أنصفه -إلى حد كبير- مؤلفو هاتيك المصادر، وأشادوا بذكائه وفطنته وجهوده وفضله ومكانته العلمية في العربية وعلومها. وإذا ما تقرّينا أخباره في المصادر العربية والفارسية، و أحصينا مؤلفاته، ووقفنا على شعره العربي ورسائله أو جواباته الفلسفية ومقدمات كتبه العلمية من مثل «مقالة في الجبر والمقابلة» و«رسالة في شرح ما أشكل من مصادرات إقليدس» نجد أنها هي التي تمثّل الخيام الأقرب إلى الحقيقة والواقع مما تصوره وتعكسه الأعداد الكثيرة من

بســــــم الله الرحمن الرحيم

تقديم

فقد لا يكون في آداب الأمم كافة شخصية جدلية كالحكيم عمر الخيام سواء في شخصيته وحياته أم في رباعياته تحديدًا.

فما زلنا لا نعرف حتى الساعة، لا تاريخ ميلاده ولا تاريخ وفاته بدقة ولا تفاصيل عن حياته الخاصة والعامة. أما رباعياته فما نعرف لا عددها الدقيق ولا أصيلها من المنسوب إلى الخيام منها، وقد أخذت أعدادها تزداد على مر الأيام بعد قرن أو يزيد بدءًا من تاريخ وفاته التقريبي حتى غدا يشبه لكن بنحو أكبر، مجنون ليلى وأبا نواس في الأدب العربي القديم.

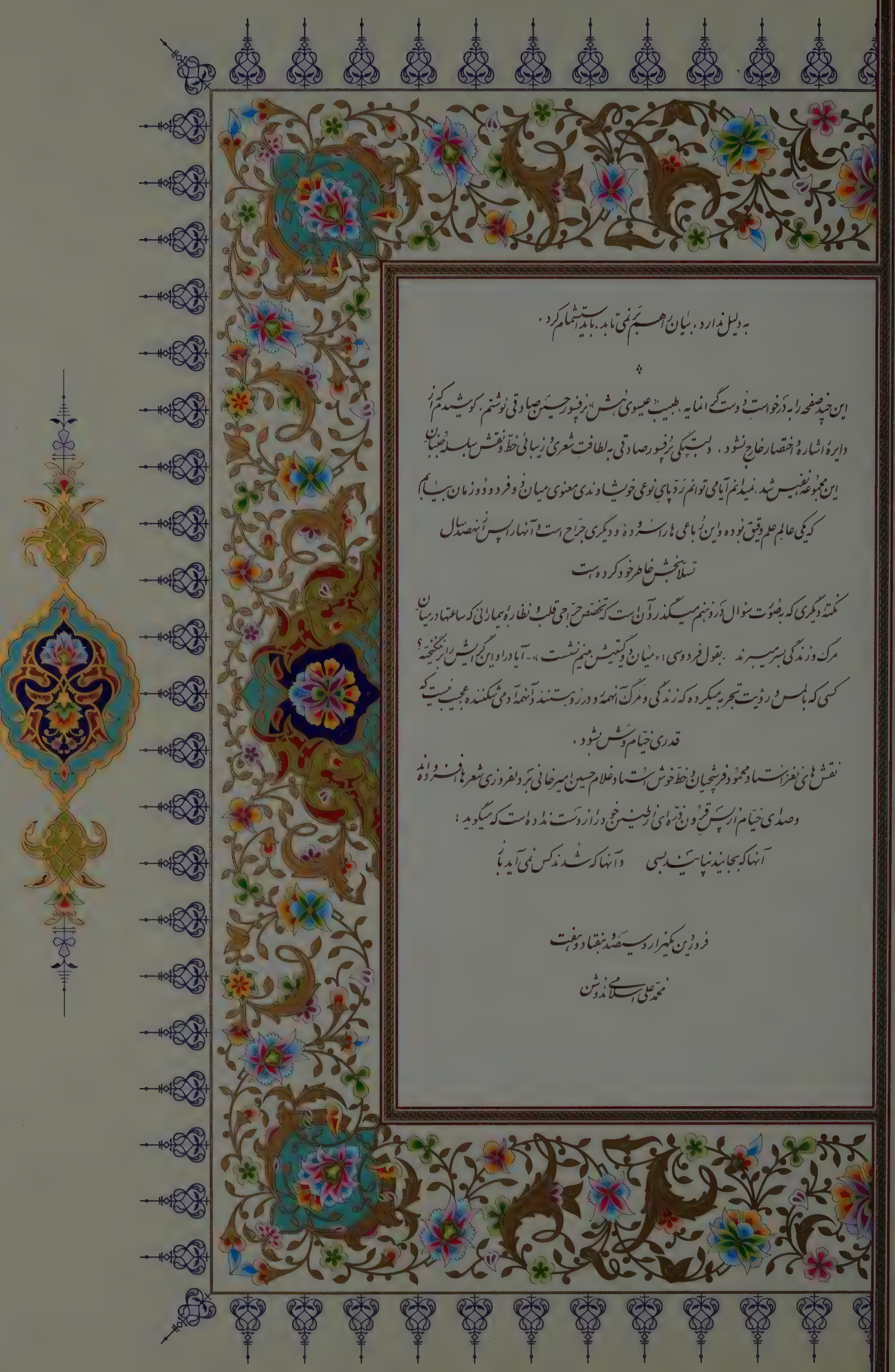
ليس ثمة «ديوان» أو «مجموع» عنوانه «رباعيات الخيام»، فكل ما تضمه الكتب التي تحمل هذا العنوان بالفارسية أو العربية أو أية لغة أخرى هو «مختارات» ليس إلا! على الرغم من هذا، فقد ترجمت أعداد مختارة متفاوتة من هذا العدد الغفير إلى «ثلاثين» لغة من لغات العالم وهو «رقم قياسي» لم يحظ به أي شاعر آخر في أطراف المعمورة.

ولست أرتاب في أن اللغة العربية هي الأولى بين لغات العالم جميعًا في عدد «الترجمات»، إذ ترجمت مختارات من الرباعيات حوالي «سبعين» ٧٠ ترجمة عربية بدءًا من عام ١٩٠١م عن الإنجليزية (منظومة فيتزجيرالد في الأغلب)، والفارسية والتركية والإيطالية هي التي درستها في كتابي «الترجمات العربية لرباعيات الخيام: دراسة نقدية» (الدوحة ١٩٨٨م).

كان الخيام من أبرز علماء المسلمين في القرن الخامس الهجري و من شعرائه كذلك، وهو ممن يطلق عليهم في الأدب الفارسي «أصحاب اللسانين» الذين يتكلمون الفارسية والعربية ويكتبون بهما. لكنه شهر في الأعصر الحديثة بالرباعيات التي طغت على جوانبه العلمية و المعرفية الأخرى وصرفت الأهتمام عنها إلا في المسائل العلمية المحض.

«الفهرست»

به دلیل ندارد. بیان را هم برنمی‌تابد، باید استشمام کرد.

*

این چند صفحه را به درخواست دوست گرانمایه، طبیب عیسوی‌دمش پرفسور حسن صادقی نوشتم. کوشیدم که از دایرهٔ اشاره و اختصار خارج نشود. دلبستگی پرفسور صادقی به لطافت شعری و زیبائی خط و نقش سلسله‌جنبان این مجموعهٔ نفیس شد. نمیدانم آیا می‌توانم ردّ پای نوعی خویشاوندی معنوی میان دو فرد دو زمان بیابم که یکی عالم علم دقیق بوده و این رباعی‌ها را سروده و دیگری جرّاح است و آنها را پس از نهصد سال تسلابخش خاطر خود کرده است

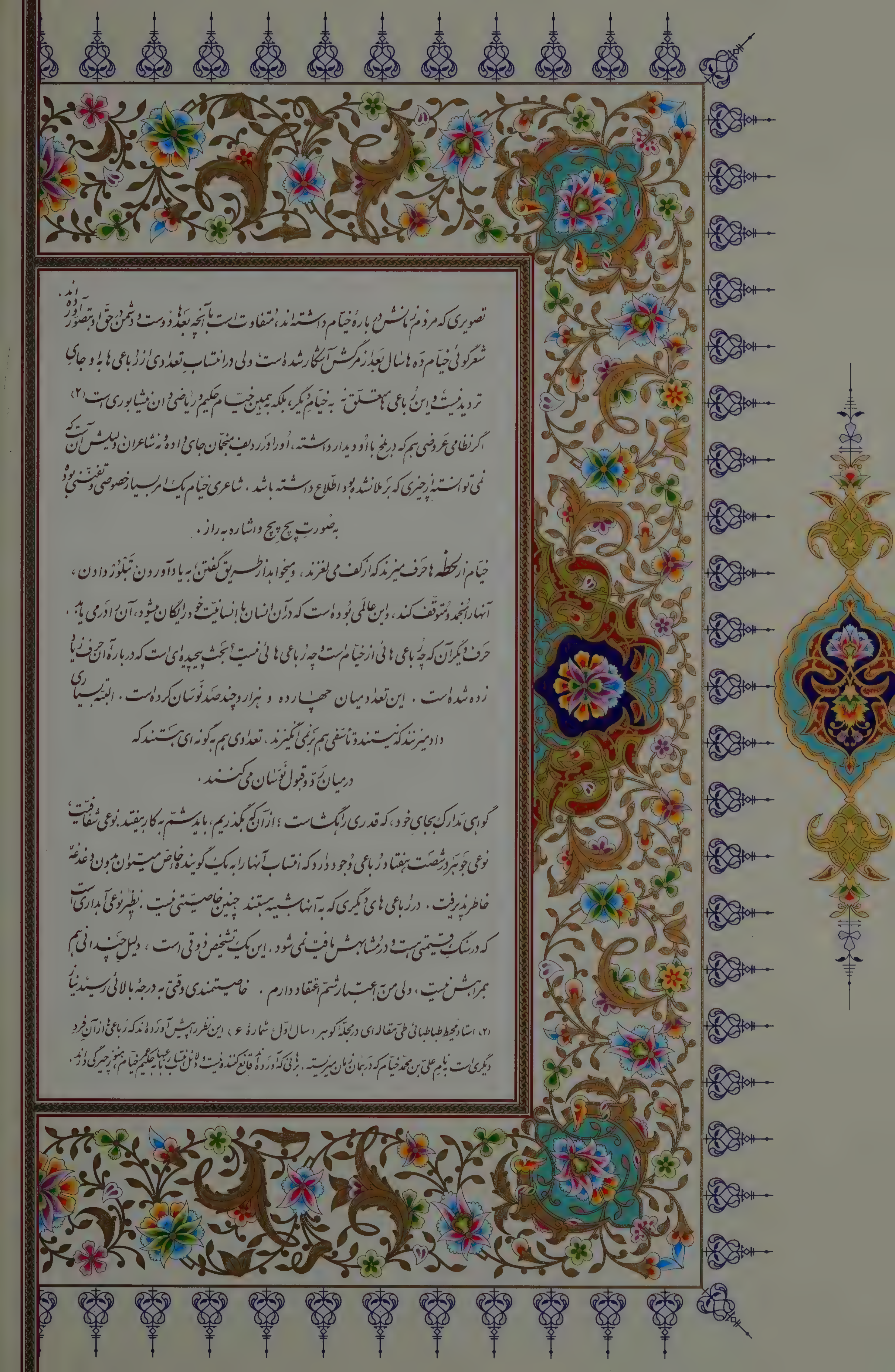
نکتهٔ دیگری که به صورت سؤال در ذهنم میگذرد آن است که تخصص جرّاحی قلب و نظارهٔ بیمارانی که ساعتها در میان مرگ و زندگی بسر میبرند. بقول فردوسی: «میان دو گیتیش منیم نشست». - آیا در او این گرایش را برانگیخته؟ کسی که با لمس و رؤیت تجربه میکرده که زندگی و مرگ آنهمه دو در روبستند و آنهمه آدمی شکننده عجیب نیست که قدری خیام‌وش بشود.

نقش‌های نغز استاد محمود فرشچیان و خط خوش استاد غلام‌حسین امیرخانی بر دلفروزی شعرها افزوده‌اند و صدای خیام از پس قرون ذرّه‌ای از طنین خود را از دست نداده است که میگوید:

آنها که بجایند نپایند بسی — و آنها که شدند کس نمی‌آید باز

فروردین یکهزار و سیصد و هفتاد و هفت

محمدعلی اسلامی ندوشن

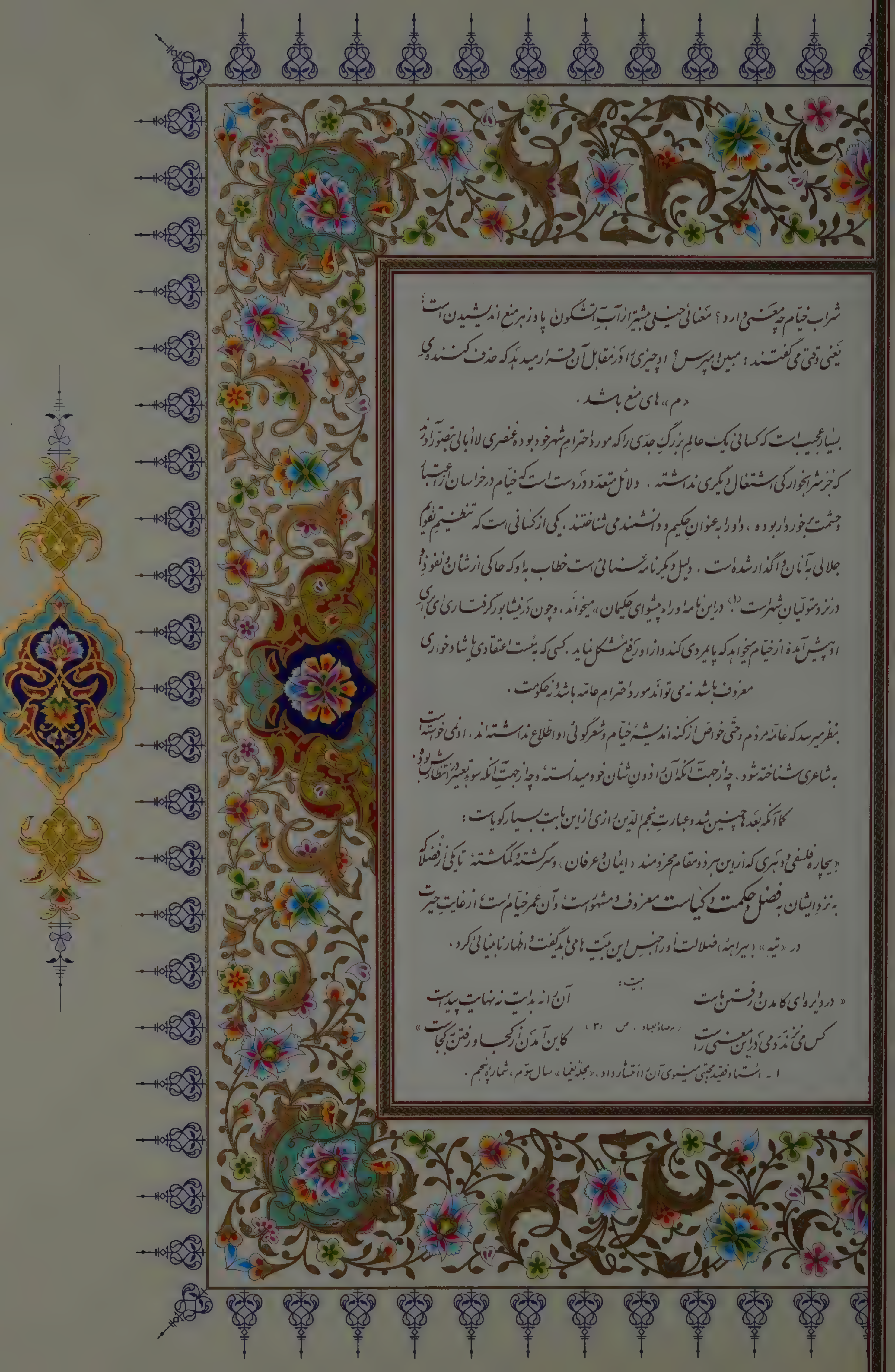

تصویری که مردم زمانش درباره خیام داشته‌اند، متفاوت است با آنچه بعدها دوست و دشمن در حق او تصور آورده‌اند. شعرگوئی خیام ده‌ها سال بعد از مرگش آشکار شده است، ولی در انتساب تعدادی از رباعی‌ها به او جای تردید نیست و این رباعی‌ها متعلق نه به خیامِ دیگر، بلکه به همین خیام حکیم و ریاضی‌دان نیشابوری است(۲). اگر نظامی عروضی هم که در بلخ با او دیدار داشته، او را در ردیف منجمان جای داده نه شاعران، دلیلش آن است که نمی‌توانسته از چیزی که برملا نشده بود اطلاع داشته باشد. شاعری خیام یک امر بسیار خصوصی و تفننی بوده به صورتِ پیچ پیچ و اشاره به راز.

خیام از لحظه‌ها حرف می‌زند که از کف می‌لغزند، و می‌خواهد از طریق گفتن، به یاد آوردن، تبلور دادن، آنها را منجمد و متوقف کند، و این عالمی بوده است که در آن انسان با انسانیت خود درایگان می‌شود، آن را آدمی یابد. حرف دیگر آن که چه رباعی‌هائی از خیام است و چه رباعی‌هائی نیست؟ بحث پیچیده‌ای است که درباره آن حرف زیاد زده شده است. این تعداد میان چهارده و هزار و چند صد نوسان کرده است. البته بسیاری داد می‌زنند که نیستند و تأسفی هم برنمی‌انگیزند. تعدادی هم به گونه‌ای هستند که در میان رد و قبول نوسان می‌کنند.

گواهی مدارک به جای خود، که قدری رنگ‌باخته است؛ از آن که بگذریم، باید شم به کار بیفتد. نوعی شفافیت، نوعی جوهر در شصت هفتاد رباعی وجود دارد که انتساب آنها را به یک گوینده خاص می‌توان بدون دغدغه خاطر پذیرفت. در رباعی‌های دیگری که به آنها شبیه هستند چنین خاصیتی نیست. نظیر نوعی آبداری است که در سنگِ قیمتی هست و در مشابهش یافت نمی‌شود. این یک تشخیص ذوقی است، دلیلِ چندانی هم همراهش نیست، ولی من به اعتبار شم اعتقاد دارم. خاصیتمندی وقتی به درجه بالائی رسید نیاز

(۲) استاد محیط طباطبائی طی مقاله‌ای در مجله گوهر (سال اول شماره ۶) این نظر را پیش آورده‌اند که رباعی‌ها از آن فرد دیگری است به نام علی بن محمد خیام که در همان زمان می‌زیسته. برهانی که آورده‌اند قانع‌کننده نیست و دلائل انتساب رباعی‌ها به حکیم خیام هنوز چیرگی دارد.

شراب خیام چه معنی دارد؟ معنائی خیلی بیشتر از آبِ آتشگون، یاد زهر منعِ اندیشیدن است؛ یعنی وقتی می‌گفتند: «ببین و مپرس»، او چیزی را در مقابل آن قرار میدهد که حذف کنندهٔ «م»های منع باشد.

بسیار عجیب است که کسانی یک عالِمِ بزرگِ جدّی را که موردِ احترامِ شهرِ خود بوده، عنصری لاابالی تصوّر کرده‌اند که جز شرابخوارگی اشتغال دیگری نداشته. دلائل متعدد در دست است که خیّام در خراسان از اعتبار و حشمت برخوردار بوده، و او را به عنوانِ حکیم و دانشمند می‌شناختند. یکی از کسانی است که تنظیمِ تقویم جلالی به آنان واگذار شده است. دلیل دیگر نامهٔ سنائی است خطاب به او که حاکی از شأن و نفوذِ او در نزد متولیانِ شهر است (۱). در این نامه او را «پیشوای حکیمان» میخواند، و چون در نیشابور گرفتاری‌ای برای او پیش آمده از خیام میخواهد که پایمردی کند و از او رفعِ مشکل نماید. کسی که به سستِ اعتقادی یا شادخواری معروف باشد نه می‌تواند موردِ احترامِ عامه باشد و نه حکومت.

بنظر میرسد که عامهٔ مردم و حتی خواص از کُنهِ اندیشهٔ خیام و شعرگوئی او اطلاع نداشته‌اند. او نمی‌خواسته است به شاعری شناخته شود، چه از جهت آنکه آن را دونِ شأن خود میدانسته، و چه از جهتِ آنکه سوءِ تعبیر در انتظارش بوده.

کما آنکه بعدها چنین شد و عبارتِ نجم‌الدین رازی از این بابت بسیار گویاست:

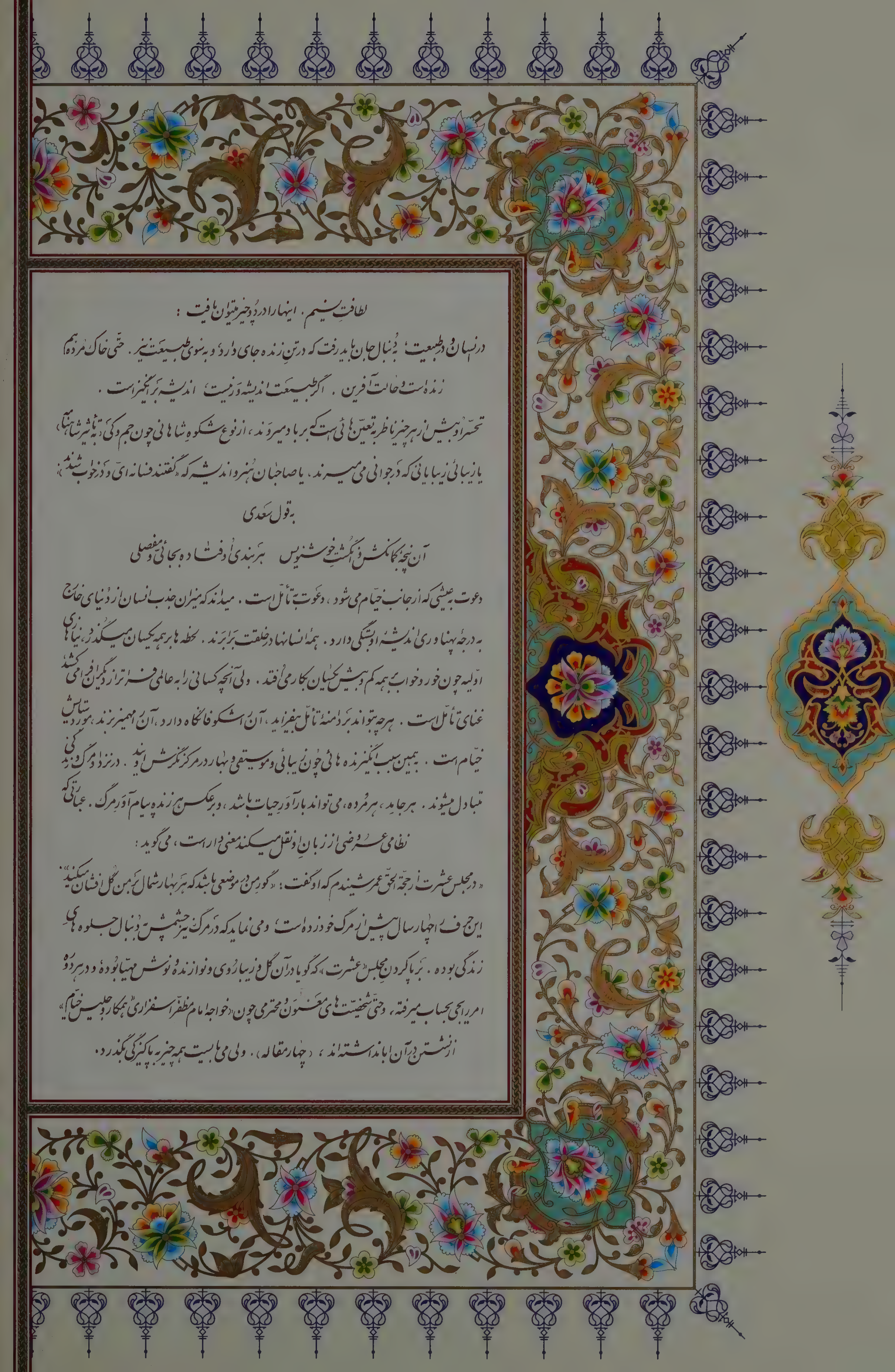
«بیچاره فلسفی و دهری که از این هر دو مقام محروم‌اند (ایمان و عرفان)، و سرگشته و گمگشته، تا یکی از فضلا که به نزدِ ایشان به فضل و حکمت و کیاست معروف و مشهور است، و آن عمرِ خیّام است، از غایتِ حیرت در «تیه» (بیراهه) ضلالت او را جنسِ این بیت‌ها می‌باید گفت و اظهار نابینائی کرد،

بیت:

«در دایره‌ای کآمدن و رفتنِ ماست | آن را نه بدایت نه نهایت پیداست
کس می‌نزند دمی در این معنی راست | کاین آمدن از کجا و رفتن به کجاست»

(مرصاد العباد، ص ۳۱)

۱ـ استاد فقید مجتبی مینوی آن را انتشار داد، «مجلهٔ یغما»، سال سوم، شمارهٔ پنجم.

لطافت نسیم. اینها را در دو چیز می‌توان یافت:

در انسان و در طبیعت. به دنبال جان باید رفت که در تن زنده جای دارد و به سوی طبیعت نیز. حتی خاک مرده هم زنده است و حالت آفرین. اگر طبیعت اندیشه‌ورزیست، اندیشه برانگیز است.

تحسر او بیش از هر چیز ناظر به تعین‌هائی است که بر باد می‌روند، از نوع شکوه شاهانی چون جم و کی، به تأثیر شاهنامه، یا زیبائی زیبایانی که در جوانی می‌میرند، یا صاحبان هنر و اندیشه که «گفتند فسانه‌ای و در خواب شدند»؛

به قول سعدی

آن پنجهٔ کمانکش و انگشت خوشنویس   هر بندی اوفتاده بجائی و مفصلی

دعوت به عیشی که از جانب خیام می‌شود، دعوت به تأمل است. می‌داند که میزان جذب انسان از دنیای خارج به درجهٔ پهناوری اندیشهٔ او بستگی دارد. همهٔ انسانها در خلقت برابرند. لحظه‌ها بر همه یکسان می‌گذرد، نیازهای اولیه چون خورد و خواب به همه کم و بیش یکسان بکار می‌افتد. ولی آنچه کسانی را به عالمی فراتر از دیگران فرا می‌کشد غنای تأمل است. هر چه بتواند بر دامنهٔ تأمل بیفزاید، آن را شکوفا نگاه دارد، آن را مهمیز بزند، مورد ستایش خیام است. به همین سبب انگیزنده‌هائی چون زیبائی و موسیقی و بهار در مرکز نگرش او یند. در نزد او مرگ و زندگی متبادل می‌شوند. هر جامد، هر مرده، می‌تواند بارآور حیات باشد، و برعکس هر زنده پیام‌آور مرگ. عبارتی که

نظامی عروضی از زبان او نقل می‌کند معنی‌دار است، می‌گوید:

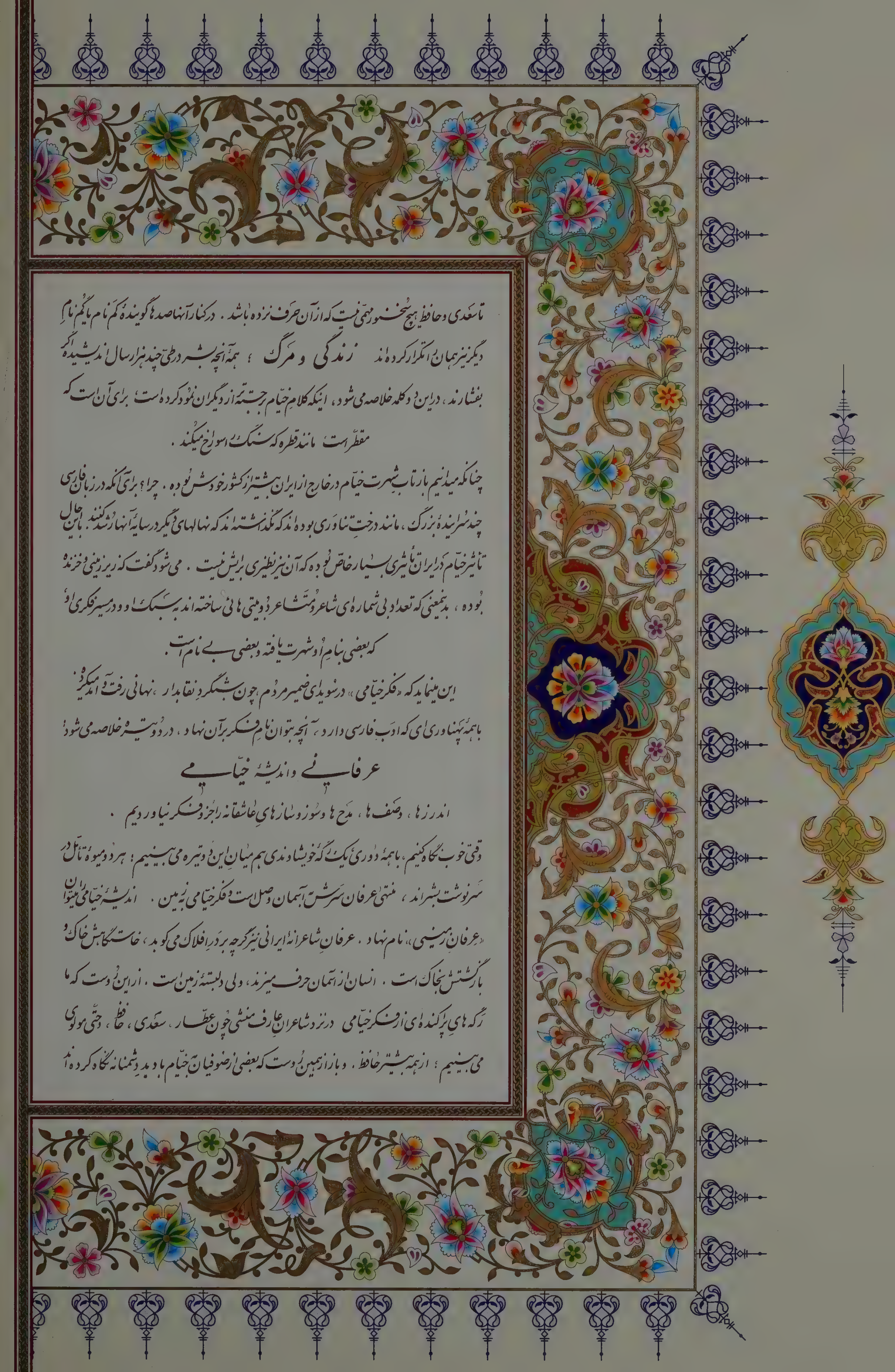
«در مجلس عشرت از حجة الحق عمر شنیدم که او گفت: «گور من در موضعی باشد که هر بهار شمال بر من گل افشان می‌کند».» این حرف را چهار سال پیش از مرگ خود زده است و می‌نماید که در مرگ نیز چشمش به دنبال جلوه‌های زندگی بوده. برپا کردن مجلس «عشرت»، که گویا در آن گل و زیبارو و نوازنده و نوشش مهیا بوده و در هر دوره امری رایج بحساب می‌رفته، و حتی شخصیت‌های معنون و محترمی چون «خواجه امام مظفر اسفزاری» همکار و جلیس خیام» از نشستن در آن ابا نداشته‌اند، (چهار مقاله)، ولی می‌بایست همه چیز به پاکیزگی بگذرد.

«نمونه‌اش نجم‌الدین رازی»، مانند دو خواهر رقیب که چشم دیدن یکدیگر را نداشته باشند. همین معنی موجب گشته که بعضی از ایرانشناسان خواسته باشند خیام را یک متفکر عرفانی قلمداد کنند، در حالی که او از آن فاصلهٔ زیاد دارد. بطور کلی در ایران کسانی که او را موافق طبع عرف نمی‌دیدند دو تلقی متضاد نسبت به او داشته‌اند: یا رد کردن او، یا توجیه کردن او. در مقام توجیه، رباعی‌های چندی از جانب دیگران از زبان او گفته شده است که آب توبه بر سر او بریزد. این در حالی است که خیام نیازی به توبه کردن ندارد، او یک اندیشه‌ور است، مگر آنکه اندیشیدن را گناه بدانیم. محور فکر او تأمل است در کار جهان. آنچه حکمای یونان، دانایان چین، رایان هند، و کسانی چون ابن سینای خودمان در کتابهای قطور جای داده‌اند، او فشرده و فشرده و در چند کلمه بیان کرده. عظمت هستی و کیهان و تاریخ افزون‌تر از آن است که در یک اندیشهٔ خاص و قالب منفرد بگنجد. اگر چنین چیزی میسر بود، بشریت همگی یک بار در میرسیدند و مسئله‌ای برای حل کردن نبود، و دیگر موجبی برای نوشتن اینهمه کتاب و حرف و بحث باقی نمیماند.

در هیچ تمدنی دگراندیشان در زمان خود مردمان مقبولی نبوده‌اند. رنج بسیار هم کشیده‌اند، که همان «لذت دگراندیشی» آنان را بس بوده است، ولی در هر حال آنان بوده‌اند که اجاق گوناگونی و رنگارنگی را گرم نگاه داشته‌اند. وقتی میگوئیم تأمل تفکر، یعنی به عمق رفتن، به مرکز رفتن، به ظاهر و متعارف و مقسوم قناعت نکردن.

خیام که با اندیشهٔ علمی آشناست، از سوی دیگر با روح اشراقی و معرفت جهانی و تاریخ نیز انسی دارد، در دیدهٔ مجموع آنها و ترکیب آنها، تفکر خود را به خرامش می‌آورد. در یک دوران آشوب‌زدهٔ بی‌سر و پا و بی‌قرار، که تعبد و زور بر آن حاکم است، و در عین حال آزادگی نیز سوسو میزند، میان دو اندیشهٔ نامتجانس ـ فرهنگ معاش و فرهنگ اندیشه ـ نگاهی بر پهنهٔ جهان و پهنهٔ تاریخ می‌افکند و سؤالهائی را طرح میکند. به هر سو که می‌نگرد می‌بیند که هیچ چیز دل‌بستنی در جهان نیست مگر: زیبائی، پاکیزگی جسم و روح، همدمی و گرمای تن،

تا سعدی و حافظ هیچ سخنور مهمی نیست که از آن حرف نزده باشد. در کنار آنها صدها گوینده کم نام یا گم نام دیگر نیز همان را تکرار کرده اند. **زندگی و مرگ**؛ همهٔ آنچه بشر در طی چند هزار سال اندیشیده اگر بفشارند، در این دو کلمه خلاصه می شود، اینکه کلام خیام بر جسته تر از دیگران نمود کرده است، برای آن است که مقطّر است، مانند قطره که سنگ را سوراخ میکند.

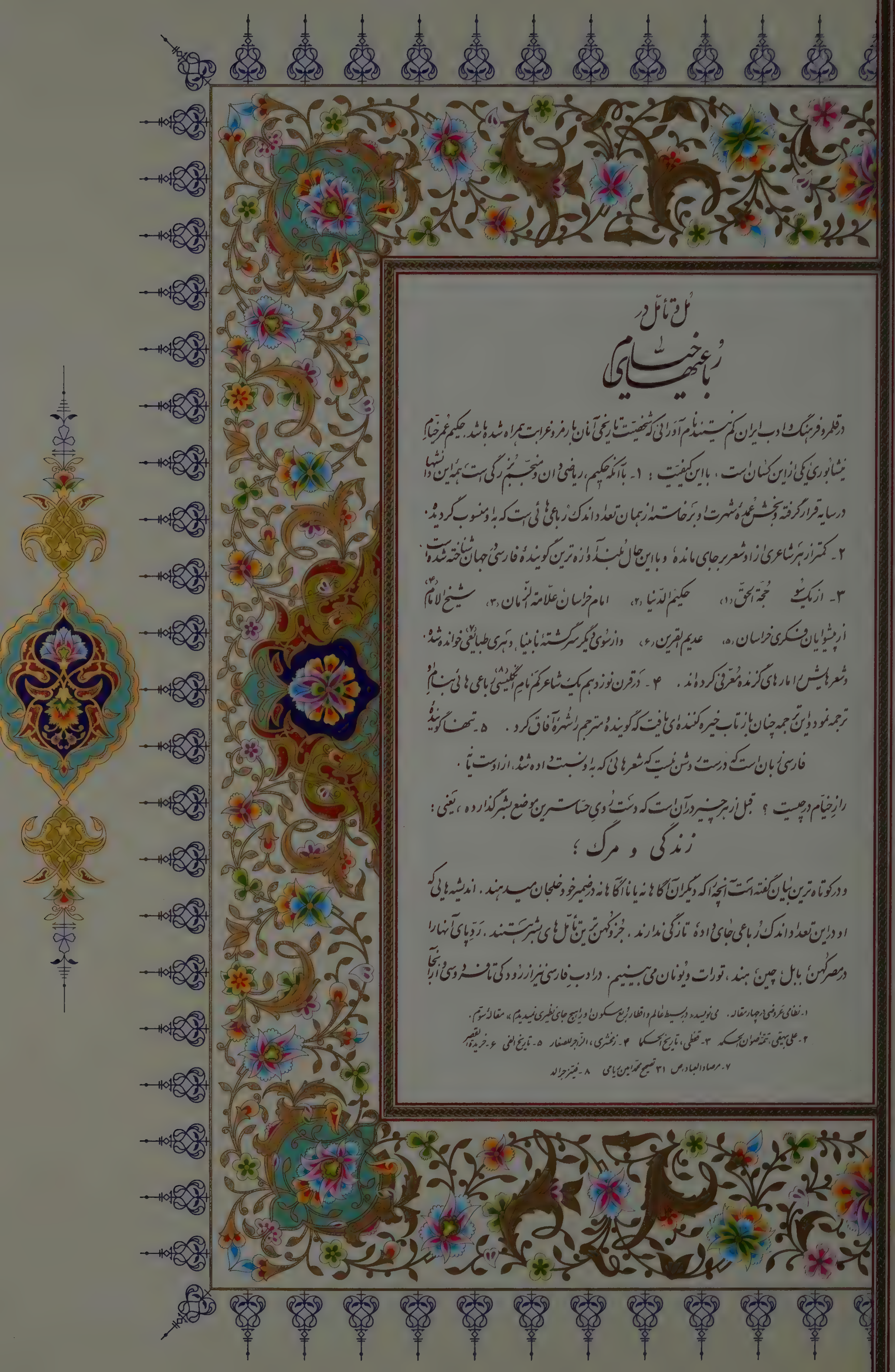
چنانکه میدانیم بازتاب شهرت خیام در خارج از ایران بیشتر از کشور خودش بوده. چرا؟ برای آنکه در زبان فارسی چند سراینده بزرگ، مانند درخت تناوری بوده اند که نگذاشته اند که نهالهای دیگر در سایهٔ آنها رشد کنند. با این حال تأثیر خیام در ایران تأثیری بسیار خاص بوده که آن نیز نظیری برایش نیست. می شود گفت که زیرزمینی و خزنده بوده، بدینمعنی که تعداد بی شماره ای شاعر و متشاعر دوبیتی هائی ساخته اند به سبک او و در مسیر فکری او که بعضی بنام او شهرت یافته و بعضی بی نام است.

این مینماید که «فکر خیامی» در سویدای ضمیر مردم، چون شبگرد نقابدار، نهانی رفت و آمد میکرده، با همهٔ پهناوری ای که ادب فارسی دارد، آنچه بتوان نام فکر بر آن نهاد، در دو بیتره خلاصه می شود:

عرفانی و اندیشهٔ خیامی

اندرزها، وصفها، مدحها و سوز و سازهای عاشقانه را جزو فکر نیاوردیم.

وقتی خوب نگاه کنیم، با همهٔ دوری یک رگه خویشاوندی هم میان این دو تیره می بینیم: هر دو میوهٔ تأمل در سرنوشت بشراند، منتهی عرفان سرش به آسمان وصل است و فکر خیامی به زمین. اندیشهٔ خیامی را میتوان «عرفان زمینی»، نام نهاد. عرفان شاعرانهٔ ایرانی نیز گرچه بر در افلاک می کوبد، خاستگاهش خاک و بازگشتش بخاک است. انسان از آسمان حرف میزند، ولی دلبستهٔ زمین است. از این روست که ما رگه های پراکنده ای از فکر خیامی در نزد شاعران عارف منشی چون عطار، سعدی، حافظ، و حتی مولوی می بینیم؛ از همه بیشتر حافظ. و باز از همین روست که بعضی از صوفیان به خیام با دید دشمنانه نگاه کرده اند

تأمّل در
رباعیهای خیام

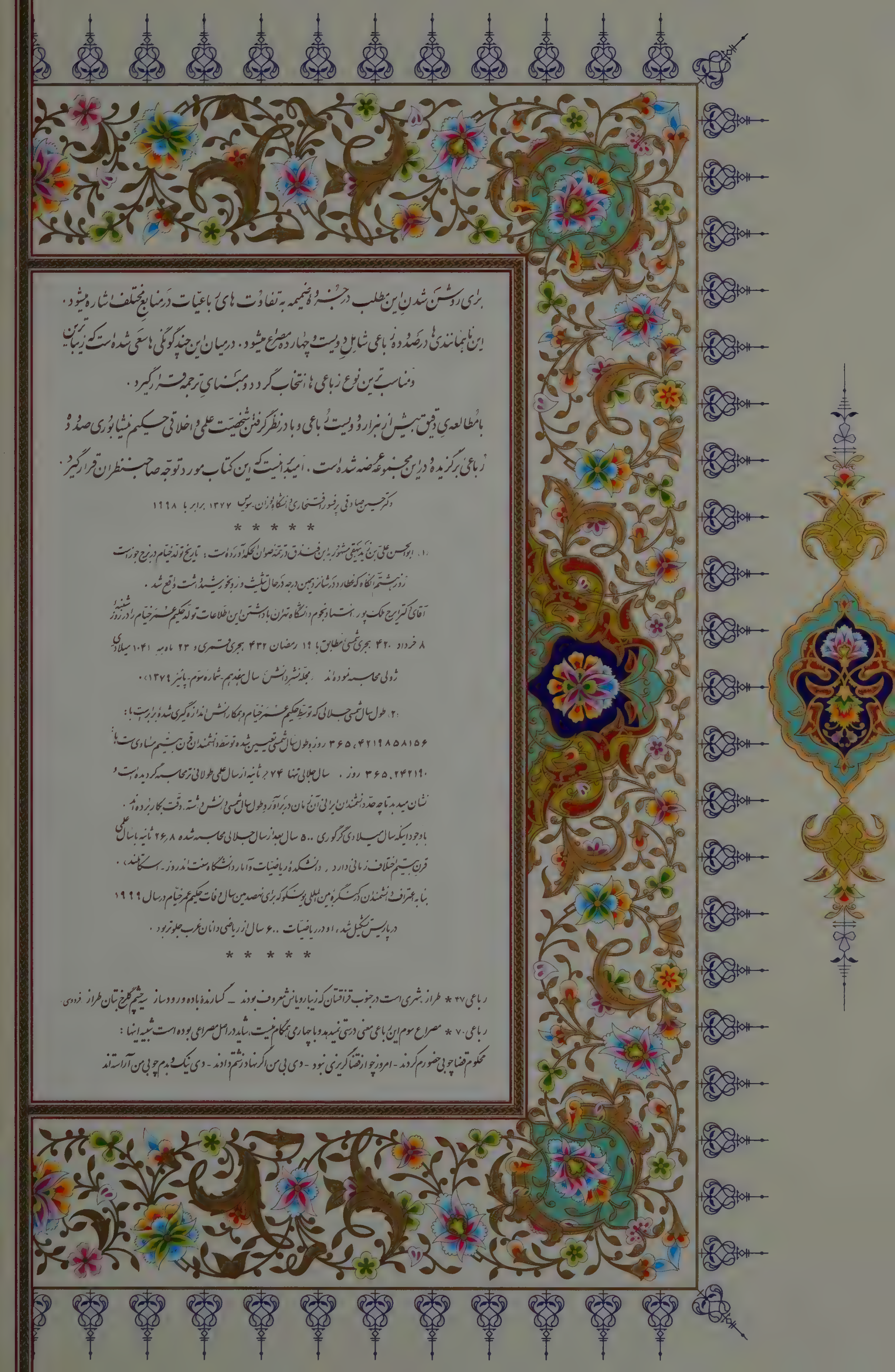
در قلمرو فرهنگ و ادب ایران کم نیستند نام‌آورانی که شخصیت تاریخی آنان با رمز و غرابت همراه شده باشد. حکیم عمر خیام نیشابوری یکی از این کسان است، با این کیفیت: ۱- با آنکه حکیم، ریاضی‌دان و منجّم بزرگی است همهٔ این نشانه‌ها در سایه قرار گرفته و بخش عمدهٔ شهرت او برخاسته از همان تعداد اندک رباعی‌هائی است که به او منسوب گردیده. ۲- کمتر از هر شاعری از او شعر برجای مانده و با این حال بلندآوازه‌ترین گویندهٔ فارسی در جهان شناخته شده است. ۳- از یک سو حجّة الحق (۱)، حکیم الدنیا (۲)، امام خراسان علّامة الزّمان (۳)، شیخ الامام (۴) از پیشوایان فکری خراسان (۵)، عدیم القرین (۶)، و از سوی دیگر سرگشتهٔ نابینا، دهری طبایعی (۷) خوانده شده و شعرهایش را مارهای گزنده معرفی کرده‌اند. ۴- در قرن نوزدهم یک شاعر کم‌نام انگلیسی (۸) رباعی‌هائی به نام او ترجمه نمود و این ترجمه چنان بازتاب خیره‌کننده‌ای یافت که گوینده و مترجم را شهرهٔ آفاق کرد. ۵- تنها گویندهٔ فارسی‌زبان است که درست روشن نیست که شعرهائی که به او نسبت داده شده، از اوست یا نه.

رازِ خیام در چیست؟ قبل از هر چیز در آن است که دست روی حساس‌ترین موضوع بشر گذارده، یعنی:

زندگی و مرگ؛

و در کوتاه‌ترین بیان گفته است آنچه را که دیگران آگاهانه یا ناآگاهانه در ضمیر خود خلجان می‌دهند. اندیشه‌هائی که او در این تعداد اندک رباعی جای داده تازگی ندارند. جزو کهن‌ترین تأمّل‌های بشر هستند. ردِ پای آنها را در مصر کهن، بابل، چین، هند، تورات و یونان می‌بینیم. در ادبِ فارسی نیز از رودکی تا فردوسی و از آنجا

۱. نظامی عروضی در چهار مقاله. می‌نویسد «در بسیط عالم و اقطار ربع مسکون او را هیچ جای نظیری ندیدم»، مقالهٔ سوم.
۲. علی بیهقی، تتمّة صوان الحکمة ۳. قفطی، تاریخ الحکما ۴. زمخشری، الزاجر للصغار ۵. تاریخ الفی ۶. خریدة القصر
۷. مرصاد العباد، ص ۳۱ تصحیح محمّد امین ریاحی ۸. فیتز جرالد

برای روشن شدن این مطلب در جزوه‌ی ضمیمه به تفاوت‌های رباعیات در منابع مختلف اشاره میشود.
این ناهمانندی‌ها در صد و ده رباعی شامل دویست و چهارده مصرع میشود. در میان این چندگونگی‌ها سعی شده است که زیباترین
و مناسب‌ترین نوع رباعی‌ها انتخاب گردد و مبنای ترجمه قرار گیرد.

با مطالعه‌ی دقیق بیش از هزار و دویست رباعی و با در نظر گرفتن شخصیت علمی و اخلاقی حکیم نیشابوری صد و ده
رباعی برگزیده و در این مجموعه عرضه شده است. امید است که این کتاب مورد توجه صاحبنظران قرار گیرد.

دکتر حسین صادقی پرفسور افتخاری دانشگاه لوزان - سویس ۱۳۷۷ برابر با ۱۹۹۸

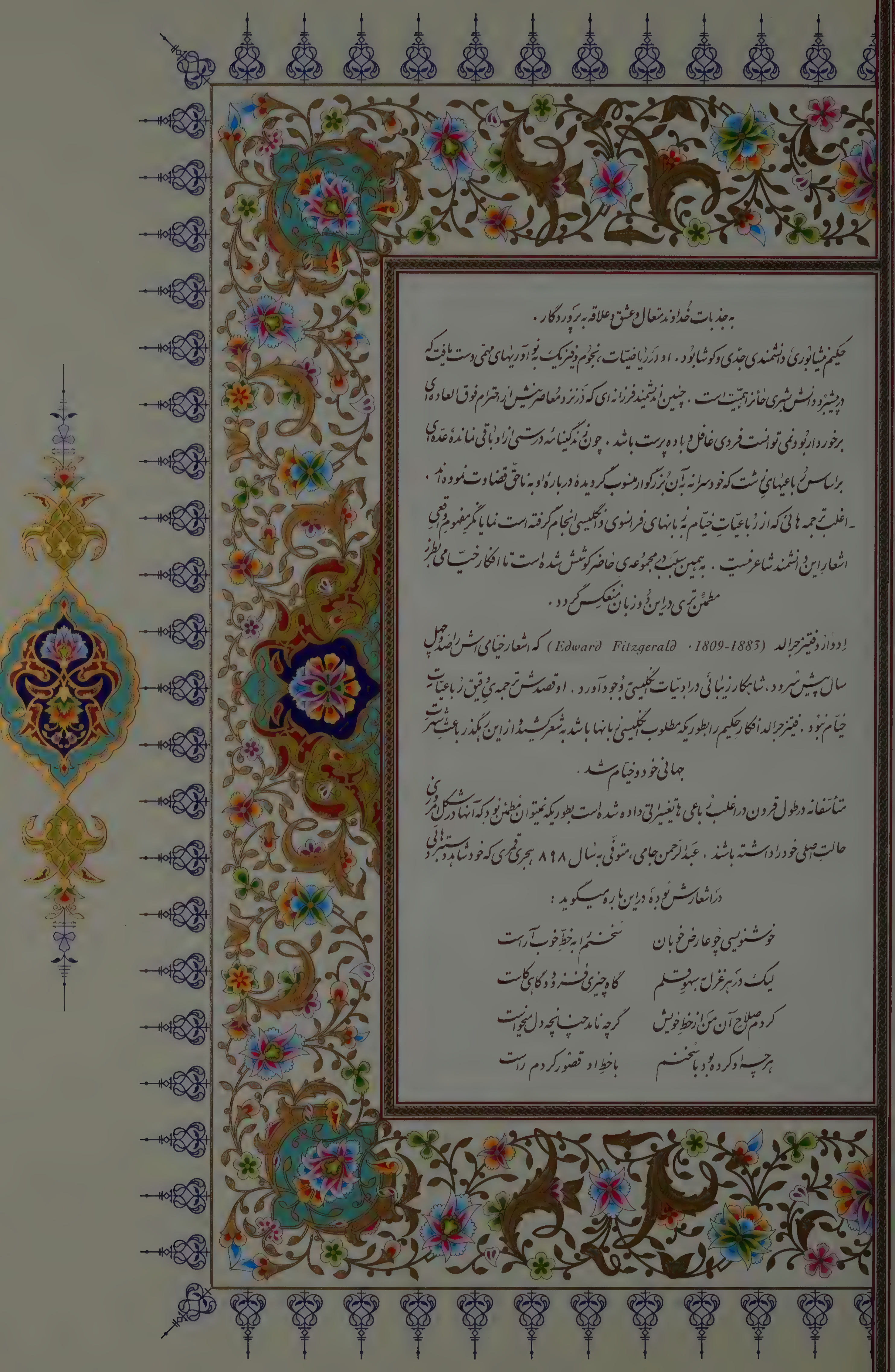
* * * * *

(۱) ابوالحسن علی بن زید بیهقی مشهور به ابن فندق در تتمه صوان الحکمه آورده است: تاریخ تولد خیام در برج جوزا است
روز هشتم آنگاه که عطارد در شانزدهمین درجه در حال تثلیث و زو بخورشید داشت واقع شد.
آقای دکتر ایرج ملک پور استاد نجوم دانشگاه تهران با داشتن این اطلاعات تولد حکیم عمر خیام را در روز شنبه
۸ خرداد ۴۲۰ هجری شمسی مطابق با ۱۹ رمضان ۴۳۲ هجری قمری و ۲۳ ماه مه ۱۰۴۱ میلادی
ژولی محاسبه نموده‌اند (مجله نشر دانش سال هفدهم - شماره سوم - پاییز ۱۳۷۹).

(۲) طول سال شمسی جلالی که توسط حکیم عمر خیام و همکارانش اندازه گیری شده برابر است با:
۳۶۵،۴۲۱۹۸۵۸۱۵۶ روز و طول سال شمسی تعیین شده توسط دانشمندان قرن بیستم مساوی است با:
۳۶۵،۲۴۲۱۹۰ روز. سال جلالی تنها ۷۴ ر ثانیه از سال علمی طولانی تر محاسبه گردیده است و
نشان میدهد تا چه حد دانشمندان ایرانی آن زمان در برآورد طول سال شمسی دانش داشته. دقت بکار برده‌اند.
با وجود اینکه سال میلادی گرگوری ۵۰۰ سال بعد از سال جلالی محاسبه شده ۲۶٫۸ ثانیه با سال علمی
قرن بیستم اختلاف زمانی دارد. (دانشکده‌ی ریاضیات و آمار دانشگاه سنت اندروز - اسکاتلند).
بنا به اعتراف دانشمندان در کنگره‌ی بین المللی یونسکو که برای نهصدمین سال وفات حکیم عمر خیام در سال ۱۹۹۹
در پاریس تشکیل شد، او در ریاضیات ۶۰۰ سال از ریاضی دانان غرب جلوتر بود.

* * * * *

رباعی ۴۷ * طراز: شهری است در جنوب قزاقستان که زیبارویانش معروف بودند - گسارنده باده و رود ساز سیه چشم گلرخ بتان طراز. فردوسی.
رباعی ۷۰ * مصراع سوم این رباعی معنی درستی نمیدهد و با چهارمی همگام نیست، شاید در اصل مصراعی بوده است شبیه اینها:
محکوم قضا چو بی حضورم کردند - امروز چو از قضا گریزی نبود - دی بی من اگر نهاد زشتم دادند - دی نیک و بدم چو بی من آراسته‌اند

به جذبات خداوند متعال و عشق و علاقه به پروردگار .

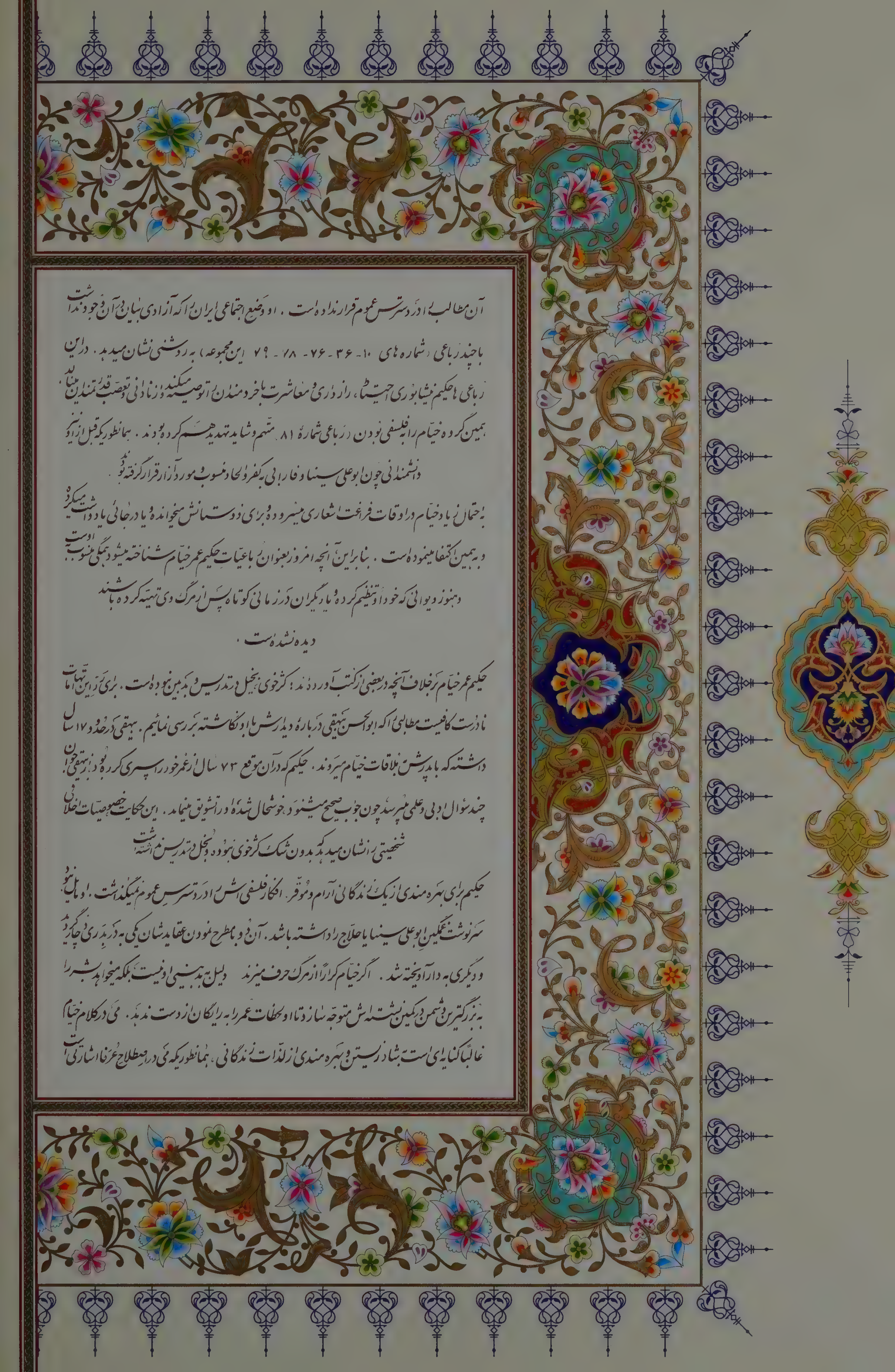
حکیم نیشابوری دانشمندی جدّی و کوشا بود . او در ریاضیات، نجوم و فیزیک به نوآوریهای مهمی دست یافت که در پیشبرد دانش بشری حائز اهمیّت است . چنین دانشمند فرزانه ای که در نزد معاصرینش از احترام فوق العاده ای برخوردار بود نمی توانست فردی غافل و باده پرست باشد . چون زندگینامه درستی از او باقی نمانده عدّه ای بر اساس رباعیهای زشت که خودسرانه به آن بزرگوار منسوب گردیده درباره او به ناحق قضاوت نموده اند .

اغلب ترجمه هائی که از رباعیات خیّام به زبانهای فرانسوی و انگلیسی انجام گرفته است نمایانگر مفهوم واقعی اشعار این دانشمند شاعر نیست . به همین سبب در مجموعه ی حاضر کوشش شده است تا افکار خیّامی بطرز مطمئن تری در این دو زبان منعکس گردد .

ادوارد فیتزجرالد (Edward Fitzgerald ·1809-1883) که اشعار خیّامی اش را صد و چهل سال پیش سرود، شاهکار زیبائی در ادبیات انگلیسی بوجود آورد . او قصدش ترجمه ی دقیق رباعیات خیّام نبود . فیتزجرالد افکار حکیم را بطوریکه مطلوب انگلیسی زبانها باشد به شعر کشید و از این رهگذر باعث شهرت جهانی خود و خیّام شد .

متأسفانه در طول قرون در اغلب رباعی ها تغییراتی داده شده است بطوریکه نمیتوان مطمئن بود که آنها در شکل امروزی حالت اصلی خود را داشته باشند . عبدالرّحمن جامی، متوفّی به سال ۸۹۸ هجری قمری که خود شاهد دستبردهائی در اشعارش بوده در این باره میگوید :

خوشنویسی چو عارض خوبان　　سخنم را به خطّ خوب آراست
لیک در هر غزل به سهو قلم　　گاه چیزی فزود گاهی کاست
کردم اصلاح آن من از خطّ خویش　　گرچه نامد چنانچه دل میخواست
هرچه او کرده بود با سخنم　　با خطّ او قصور کردم راست

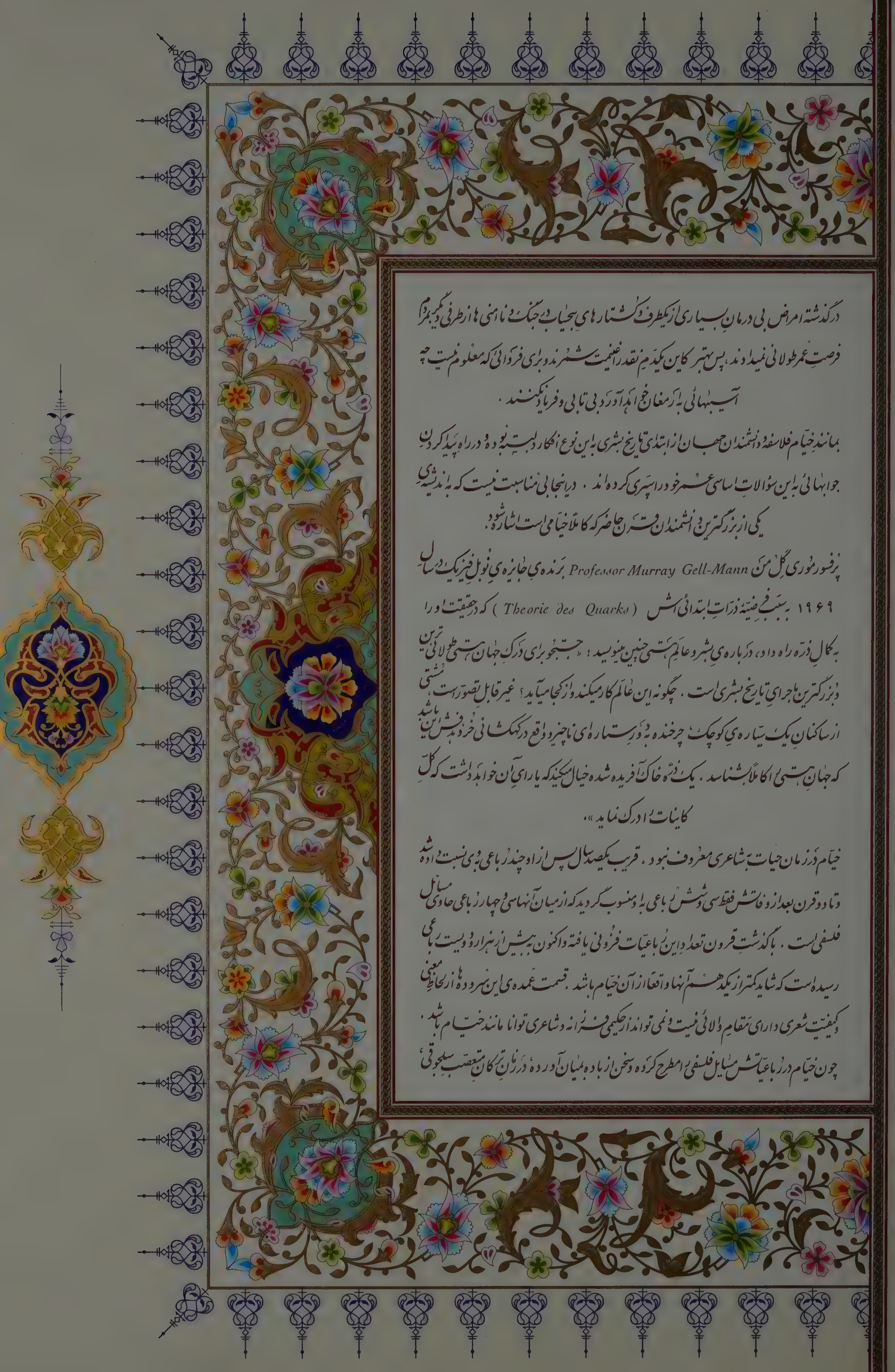

آن مطالب را در دسترس عموم قرار نداده است. او وضع اجتماعی ایران را که آزادی بیان در آن وجود نداشت
با چند رباعی (شماره های ۱۰ - ۳۶ - ۷۶ - ۷۸ - ۷۹ این مجموعه) به روشنی نشان میدهد. در این
رباعی ها حکیم نیشابوری احتیاط، رازداری و معاشرت با خردمندان را توصیه میکند و از نادانی و تعصب قدرتمندان مینالد.
همین گروه خیام را به فلسفی بودن (رباعی شماره ۸۱) متهم و شاید تهدید هم کرده بودند. همانطوریکه قبل از او نیز
دانشمندانی چون ابوعلی سینا و فارابی به کفر و الحاد منسوب و مورد آزار قرار گرفته بودند.

به احتمال زیاد خیام در اوقات فراغت اشعاری میسروده و برای دوستانش میخوانده و یا در جائی یادداشت میکرده
و به همین اکتفا مینموده است. بنابراین آنچه امروز بعنوان رباعیات حکیم عمر خیام شناخته میشود همگی منسوب به اوست
و هنوز دیوانی که خود او تنظیم کرده و یا دیگران در زمانی کوتاه پس از مرگ وی تهیه کرده باشند
دیده نشده است.

حکیم عمر خیام برخلاف آنچه در بعضی از کتب آورده اند، کژخوی، بخیل در تدریس و بدبین نبوده است. برای رد این اتهامات
نادرست کافیست مطالبی را که ابوالحسن بیهقی درباره دیدارش با او نگاشته بررسی نمائیم. بیهقی در حدود ۱۷ سال
داشته که با پدرش به ملاقات خیام میروند. حکیم که در آن موقع ۷۳ سال از عمر خود را سپری کرده بود از بیهقی جوان
چند سؤال ادبی و علمی میپرسد، چون جواب صحیح میشنود خوشحال شده او را تشویق مینماید. این حکایت خصوصیات اخلاقی
شخصیتی را نشان میدهد که بدون شک کژخوی نبوده و بخل در تدریس نداشته است.

حکیم برای بهره مندی از یک زندگانی آرام و موقر، افکار فلسفی اش را در دسترس عموم نمیگذاشت. او مایل نبود
سرنوشت غمگین ابوعلی سینا یا حلاج را داشته باشد. آن دو با مطرح نمودن عقایدشان یکی به دربدری دچار شد
و دیگری به دار آویخته شد. اگر خیام مکرراً از مرگ حرف میزند دلیل بدبینی او نیست بلکه میخواهد بشر را
به بزرگترین دشمن در کمین نشسته اش متوجه سازد تا او لحظات عمر را به رایگان از دست ندهد. می در کلام خیام
غالباً کنایه ای است به شاد زیستن و بهره مندی از لذات زندگانی، همانطوریکه می در اصطلاح عرفا اشارتی است

درگذشته امراض بی درمانِ بسیاری از یکطرف و کشتارهای بیحساب در جنگ و ناامنی‌ها از طرفی دیگر به مردم فرصتِ عمر طولانی نمیدادند، پس بهتر که این یکدم نقد را غنیمت شمرند و برای فردائی که معلوم نیست چه آسیبهائی به ارمغان خواهد آورد بی‌تابی و فریاد نکنند.

بمانندِ خیام فلاسفه و دانشمندان جهان از ابتدای تاریخ بشری به این نوع افکار دلبسته بوده و در راهِ پیدا کردن جوابهائی به این سؤالاتِ اساسی عمر خود را سپری کرده‌اند. در اینجا بی مناسبت نیست که به اندیشه‌ی یکی از بزرگترین دانشمندان قرن حاضر که کاملاً خیامی است اشاره شود:

پرفسور موری گل من Professor Murray Gell-Mann برنده‌ی جایزه‌ی نوبل فیزیک در سال ۱۹۶۹ به سبب فرضیه‌ٔ ذراتِ ابتدائی اش (Theorie des Quarks) که در حقیقت او را به کمالِ ذره راه داد، درباره‌ی بشر و عالمِ هستی چنین مینویسد: «جستجو برای درکِ جهان هستی طولانی‌ترین و بزرگترین ماجرای تاریخِ بشری است. چگونه این عالم کار میکند و از کجا میآید؟ غیر قابلِ تصور است، مشتی از ساکنانِ یک سیاره‌ی کوچک چرخنده به دور ستاره‌ای ناچیز واقع در کهکشانی خرد هدفش این باشد که جهانِ هستی را کاملاً بشناسد. یک ذره خاک آفریده شده خیال میکند که یارای آن خواهد داشت که کلِ کائنات را ادراک نماید».

خیام در زمان حیات به شاعری معروف نبود. قریب یکصد سال پس از او چند رباعی به وی نسبت داده شد و تا دو قرن بعد از وفاتش فقط سی و شش رباعی به او منسوب گردید که از میان آنها سی و چهار رباعی حاوی مسائل فلسفی است. با گذشتِ قرون تعدادِ این رباعیات فزونی یافته و اکنون به بیش از هزار و دویست رباعی رسیده است که شاید کمتر از یکدهم آنها واقعاً از آنِ خیام باشد. قسمت عمده‌ی این سروده‌ها از لحاظِ معنی و کیفیت شعری دارای مقامِ والائی نیست و نمی تواند از حکیمی فرزانه و شاعری توانا مانند خیام باشد.

چون خیام در رباعیاتش مسایل فلسفی را مطرح کرده و سخن از باده بمیان آورده، در زمانِ ترکان متعصبِ سلجوقی

یکی از کارهای مهم خیام که با کمک جمعی از دانشمندان و منجمین ایرانی همزمانش انجام گرفته، محاسبهٔ دقیق سال شمسی است که نوروز را برای همیشه در اول برج حمل (فروردین ماه) ثابت نگهداشته است و به اسم تقویم جلالی نام سلطان جلال الدین ملکشاه سلجوقی را بلندآوازه کرده است. این گاهنامه در سال ۱۰۷۷ میلادی پدید آمد و از تقویم گرگوری که در سال ۱۵۸۲ رسمی گردید دقیقتر است. مدت سال حقیقی تقریباً ۳۶۵٫۲۴۲۱۹۰ روز و جلالی ۳۶۵٫۲۴۲۱۹۸ روز و گرگوری ۳۶۵٫۲۴۲۵ روز میباشد

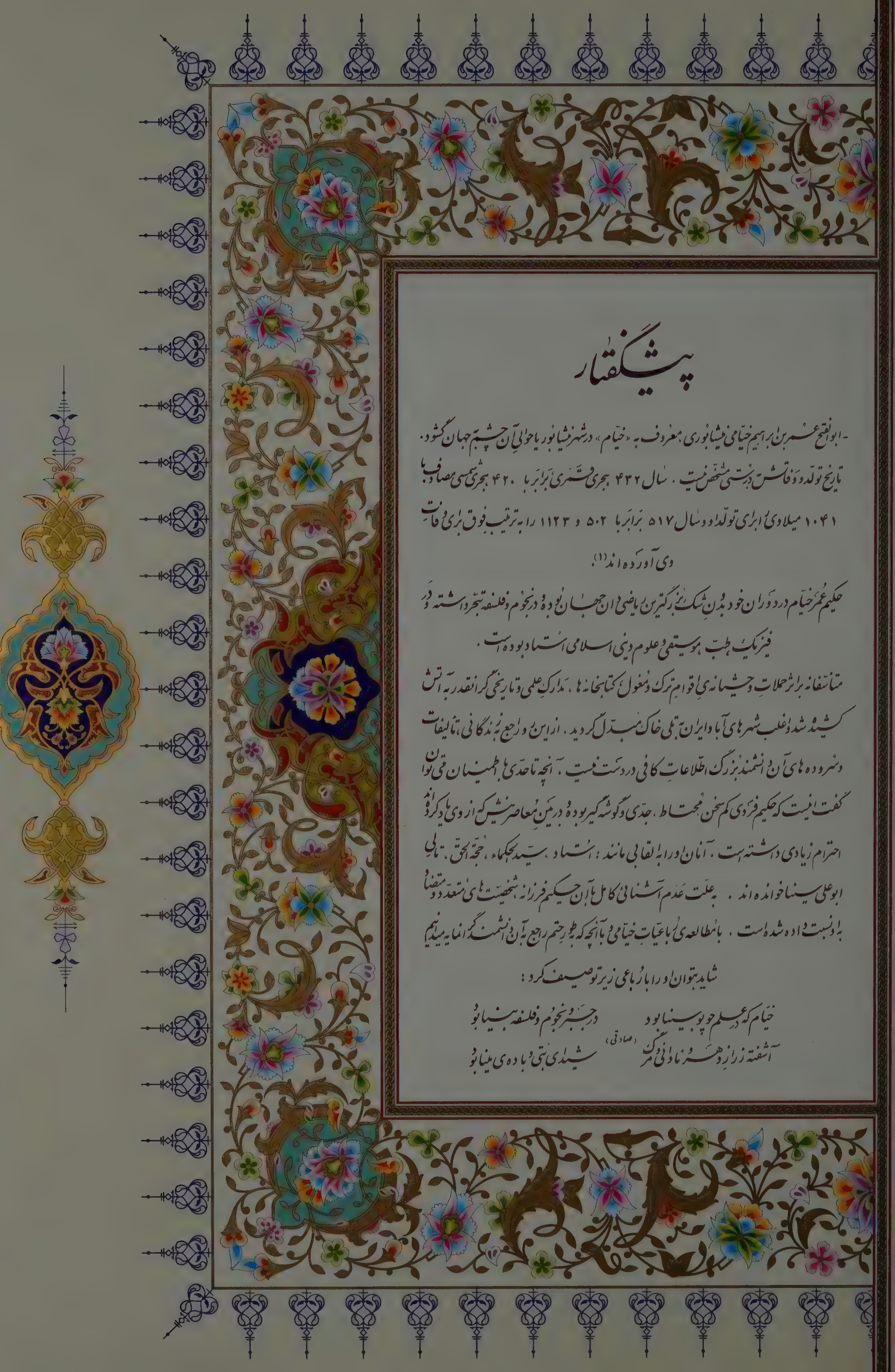
سال جلالی به سال حقیقی مراتب نزدیکتر از سال گرگوری است(۲).

علاوه بر این کار سترگ، نزدیک به بیست کتاب و رساله به آن دانشمند گرانمایه نسبت داده شده است. مسائلی را که خیام در اشعارش مطرح میکند در درجهٔ اول جنبهٔ فلسفی دارد. او از ناتوانی بشر در مقابل عظمت آفرینش که آغازش نه بدایت نه نهایت پیداست سخن میگوید و از اینکه این آمدن از کجا و رفتن به کجاست؟ و یا چرا کوزه‌گر دهر چنین جام لطیفی که ساخته بر زمین میزندش رنج میبرد. چون خود را در برابر ناگزیرهای زندگانی ناتوان مییابد، تسلی خاطر را در استفاده از مواهب خلقت و لحظات خوش جستجو میکند زیرا

نمیداند کاین دم که فرو برد برآرد یا نه؟...

این اندیشمند استثنائی تحت تأثرات روحی توانسته است احساسات خویش را با زیبائی کامل و با منطقی قوی در قالب رباعی بریزد و یادگاری جاودانه باقی گذارد.

اگر خیام و دیگر شعرای پارسی زبان به سرنوشت تغییرناپذیر معتقد بودند، تا حدی حق داشتند زیرا، اگرچه با اراده و اختیار میتوان اندکی سرنوشت خود را مطابق میل ترتیب داد، ولی قسمت عمدهٔ آن به بر جبین که در زنهای بشر نوشته شده است، که هنوز کسی قادر نیست تغییری در آن بدهد. بعلاوه، بسی حوادث ناگهانی میتوانند انسان را نابود کنند که هیچگونه مقاومت در مقابل آنها امکان پذیر نیست. همچنین اگر در طول تاریخ شعرای ما مخصوصاً خیام استفاده از لحظات خوش، ولی گذران زندگی را تشویق کرده‌اند، برای آنست که

پیشگفتار

- ابوالفتح عمر بن ابراهیم خیامی نیشابوری، معروف به «خیام»، در شهر نیشابور یا حوالی آن چشم به جهان گشود. تاریخ تولد و وفاتش به درستی مشخص نیست. سال ۴۳۲ هجری قمری برابر با ۴۲۰ هجری شمسی مصادف با ۱۰۴۱ میلادی را برای تولد او و سال ۵۱۷ برابر با ۵۰۲ و ۱۱۲۳ را به ترتیب فوق برای وفات وی آورده اند(۱).

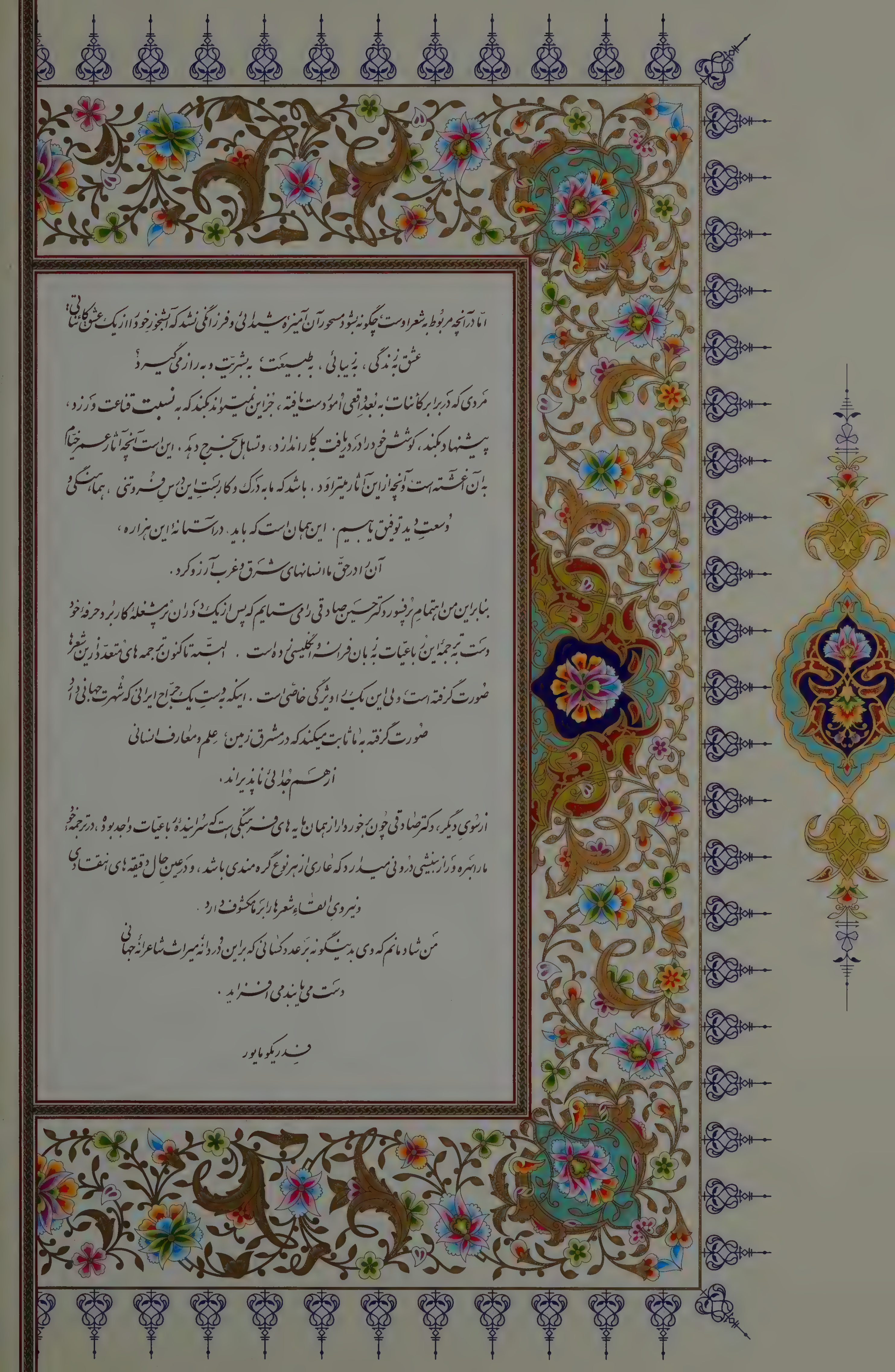
حکیم عمر خیام در دوران خود بدون شک بزرگترین ریاضی دان جهان بوده و در نجوم و فلسفه تبحر داشته و در فیزیک، طب، موسیقی و علوم دینی اسلامی استاد بوده است.

متأسفانه بر اثر حملات وحشیانه ی اقوام ترک و مغول، کتابخانه ها، مدارک علمی و تاریخی گرانقدر به آتش کشیده شد و اغلب شهرهای آباد ایران به تلی خاک مبدل گردید. از این رو در مورد زندگانی، تألیفات و سروده های آن دانشمند بزرگ اطلاعات کافی در دست نیست. آنچه تا حدی با اطمینان می توان گفت اینست که حکیم فردی کم سخن، محتاط، جدی و گوشه گیر بوده و در بین معاصرینش که از وی یاد کرده اند احترام زیادی داشته است. آنان او را به القابی مانند: استاد، سید الحکماء، حجة الحق، تالی ابوعلی سینا خوانده اند. به علت عدم آشنایی کامل با آن حکیم فرزانه، شخصیت های متعدد و متضاد به او نسبت داده شده است. با مطالعه ی رباعیات خیامی و با آنچه که بطور حتم راجع به آن دانشمند گرانمایه میدانیم

شاید بتوان او را با رباعی زیر توصیف کرد:

خیام که در علم چو بوسینا بود — در جبر و نجوم و فلسفه بینا بود
آشفته ز راز دهر و نادانی مرگ — شیدای بتی و باده ی مینا بود

(صادقی)

امّا در آنچه مربوط به شعر اوست، چگونه نشود مسحور آن آمیزهٔ شیدائی و فرزانگی نشد که آبشخور خود را از یک عشق کائناتی،

عشق به زندگی، به زیبائی، به طبیعت، به بشریّت و به راز می‌گیرد؟

مردی که در برابر کائنات، به بُعد واقعی امور دست یافته، جز این نمی‌تواند بکند که به نسبت قناعت ورزد، پیشنهاد بکند، کوشش خود را در دریافت به کار اندازد، و تساهل بخرج دهد. این است آنچه آثار عمر خیّام به آن آغشته است و آنچه از این آثار می‌تراود. باشد که ما به درک و کاربستِ این درسِ فروتنی، هماهنگی و وسعتِ دید توفیق یابیم. این همان است که باید، در آستانهٔ این هزاره،

آن را در حقّ ما انسانهای شرق و غرب آرزو کرد.

بنابراین من اهتمامِ پرفسور دکتر حسین صادقی را می‌ستایم که پس از یک دوران پرمشغلهٔ کاربُرد حرفهٔ خود دست به ترجمهٔ این رباعیات به زبان فرانسه و انگلیسی زده است. البتّه تاکنون ترجمه های متعدد از این شعرها صورت گرفته است ولی این یکی را ویژگی خاصّی است. اینکه به دستِ یک جرّاح ایرانی که شهرت جهانی دارد صورت گرفته به ما ثابت میکند که در مشرق زمین، علم و معارف انسانی

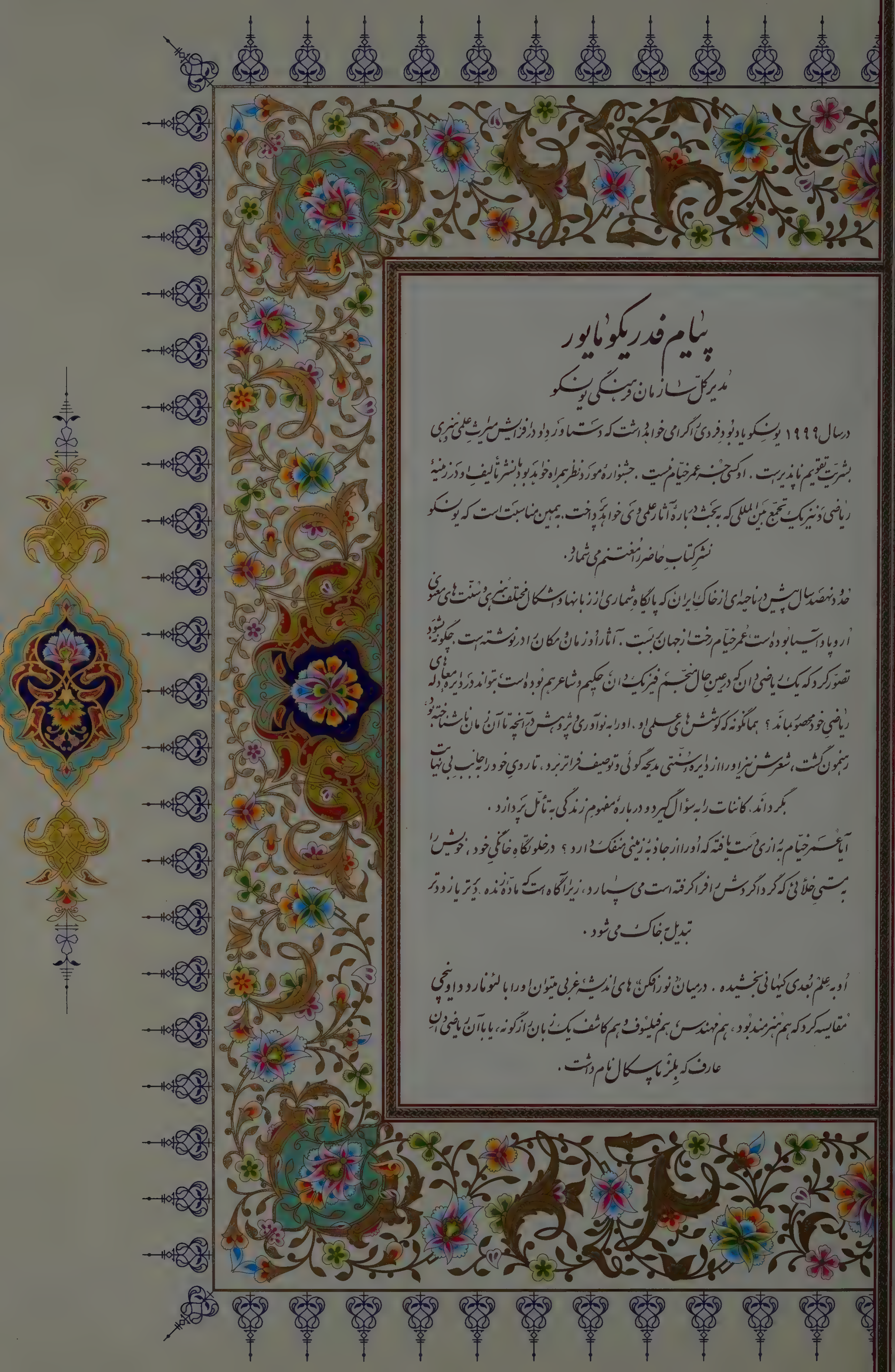
از هم جدائی ناپذیراند.

از سوی دیگر، دکتر صادقی چون برخوردار از همان مایه های فرهنگی است که سرایندهٔ رباعیات واجد بوده، در ترجمهٔ خود ما را بهره‌ور از بینشی درونی میدارد که عاری از هر نوع گره مندی باشد، و در عینِ حال دقیقه های انتقادی و نیروی القاءِ شعرها را بر ما مکشوف دارد.

من شادمانم که وی بدینگونه بر عدد کسانی که بر این دُردانهٔ میراث شاعرانهٔ جهانی

دست می‌یابند می‌افزاید.

فدریکو مایور

پیام فدریکو مایور

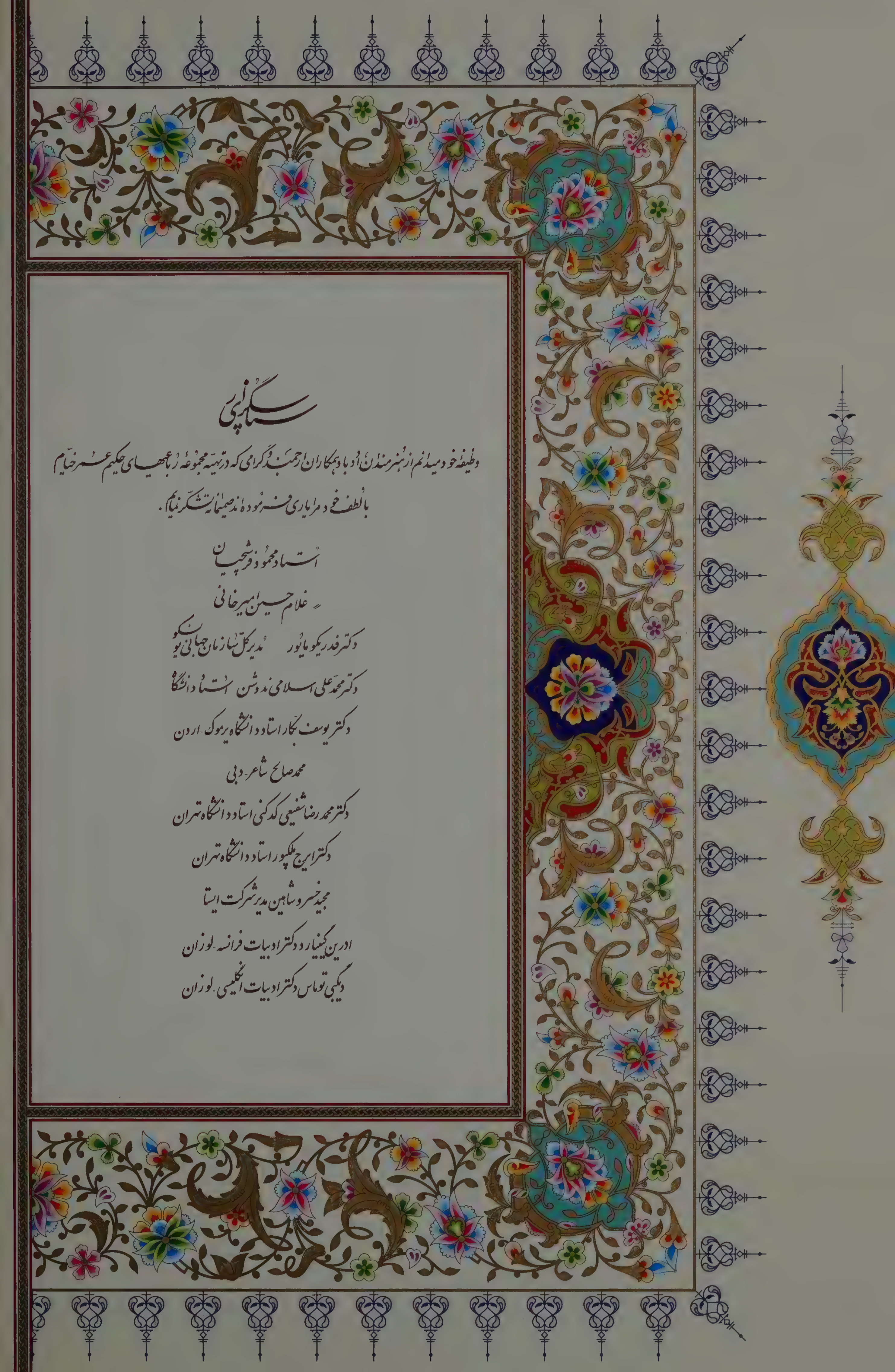
مدیر کل سازمان فرهنگی یونسکو

در سال ۱۹۹۹ یونسکو یادبود فردی را گرامی خواهد داشت که دستاورد او در افزایش میراث علمی و هنری بشریت تقویم ناپذیر است. او کسی جز عمر خیام نیست. جشنواره مورد نظر همراه خواهد بود با نشر تألیفات در زمینه ریاضی و نیز یک تجمع بین المللی که به بحث درباره آثار علمی وی خواهد پرداخت. به همین مناسبت است که یونسکو نشر کتاب حاضر را مغتنم می شمارد.

حدود نهصد سال پیش در ناحیه ای از خاک ایران که پایگاه شماری از بنیادها و اشکال مختلف هنری و سنت های معنوی اروپا و آسیا بوده است، عمر خیام رخت از جهان بربست. آثار او زمان و مکان را درنوشته است. چگونه می شود تصور کرد که یک ریاضیدان که در عین حال منجم، فیزیکدان، حکیم و شاعر هم بوده است، بتواند در دایره معادله های ریاضی خود محصور بماند؟ همانگونه که کوشش های علمی او، او را به نوآوری و پژوهش در آنچه تا آن زمان ناشناخته بود رهنمون گشت، شعرش نیز او را از دایره سنتی مدیحه گوئی و توصیف فراتر برد، تا روی خود را به جانب بی نهایت بگرداند، کائنات را به سؤال گیرد و درباره مفهوم زندگی به تأمل بپردازد.

آیا عمر خیام به رازی دست یافته که او را از جاذبه زمینی منفک دارد؟ در خلوتگاه خانگی خود، خویش را به هستی خلائی که گرداگردش را فرا گرفته است می سپارد، زیرا آگاه است که ماده زنده دیر یا زود تبدیل به خاک می شود.

او به علم بعدی کیهانی بخشیده. در میان «نورافکن» های اندیشه غربی می توان او را با لئوناردو داوینچی مقایسه کرد که هم هنرمند بود، هم مهندس، هم فیلسوف و هم کاشف یک زبان رازگونه، یا با آن ریاضیدان عارف که بلز پاسکال نام داشت.

سپاسگزاری

وظیفهٔ خود میدانم از هنرمندان و با همکاران ارجمند و گرامی که در تهیه مجموعهٔ رباعیهای حکیم عمر خیّام با لطف خود مرا یاری فرموده‌اند صمیمانه تشکر نمایم.

اُستاد محمود فرشچیان

غلامحسین امیرخانی

دکتر فدریکو مایور مدیر کل سازمان جهانی یونسکو

دکتر محمدعلی اسلامی ندوشن استاد دانشگاه

دکتر یوسف بکار استاد دانشگاه یرموک - اردن

محمد صالح شاعر - دبی

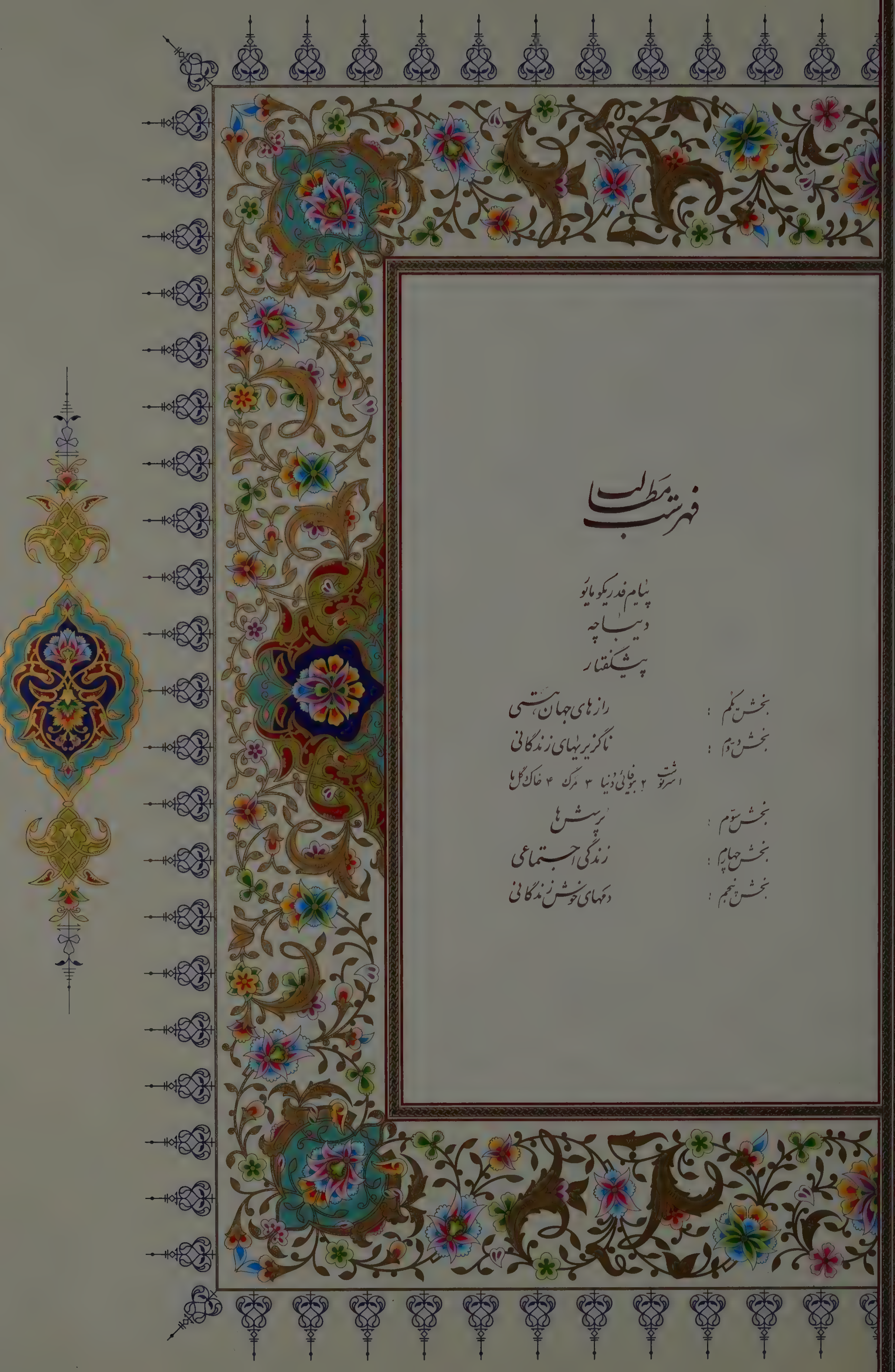
دکتر محمدرضا شفیعی کدکنی استاد دانشگاه تهران

دکتر ایرج ملکپور استاد دانشگاه تهران

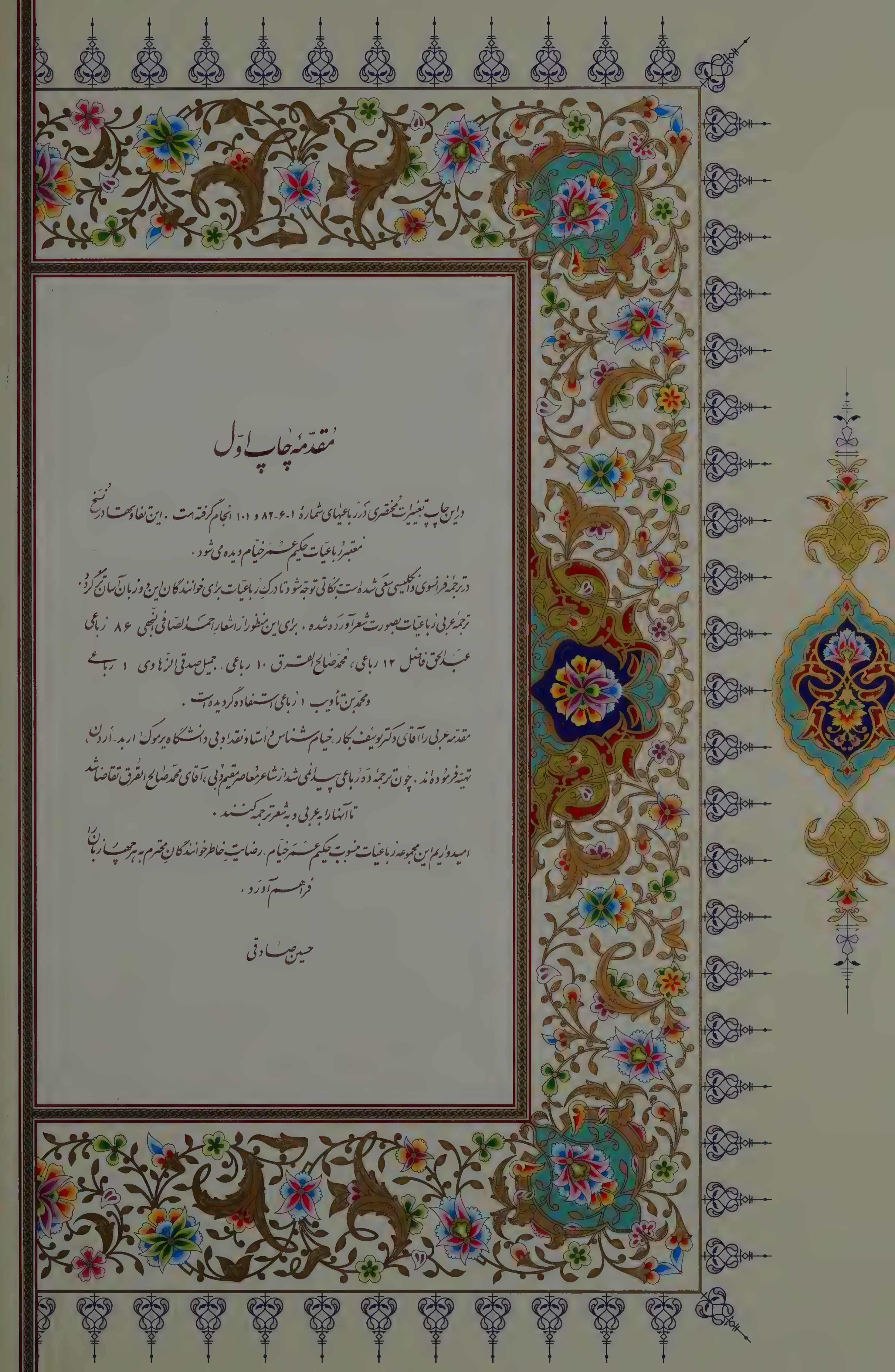
مجید خسروشاهین مدیر شرکت ایستا

ادرین گینیارد دکتر ادبیات فرانسه - لوزان

دیکبی توماس دکتر ادبیات انگلیسی - لوزان

فهرست مطالب

مقدمهٔ چاپ اول

در این چاپ تغییرات مختصری در رباعیهای شمارهٔ ۱-۶-۸۲ و ۱۰۱ انجام گرفته است. این تفاوتها در نسخ معتبر رباعیات حکیم عمر خیام دیده می‌شود.

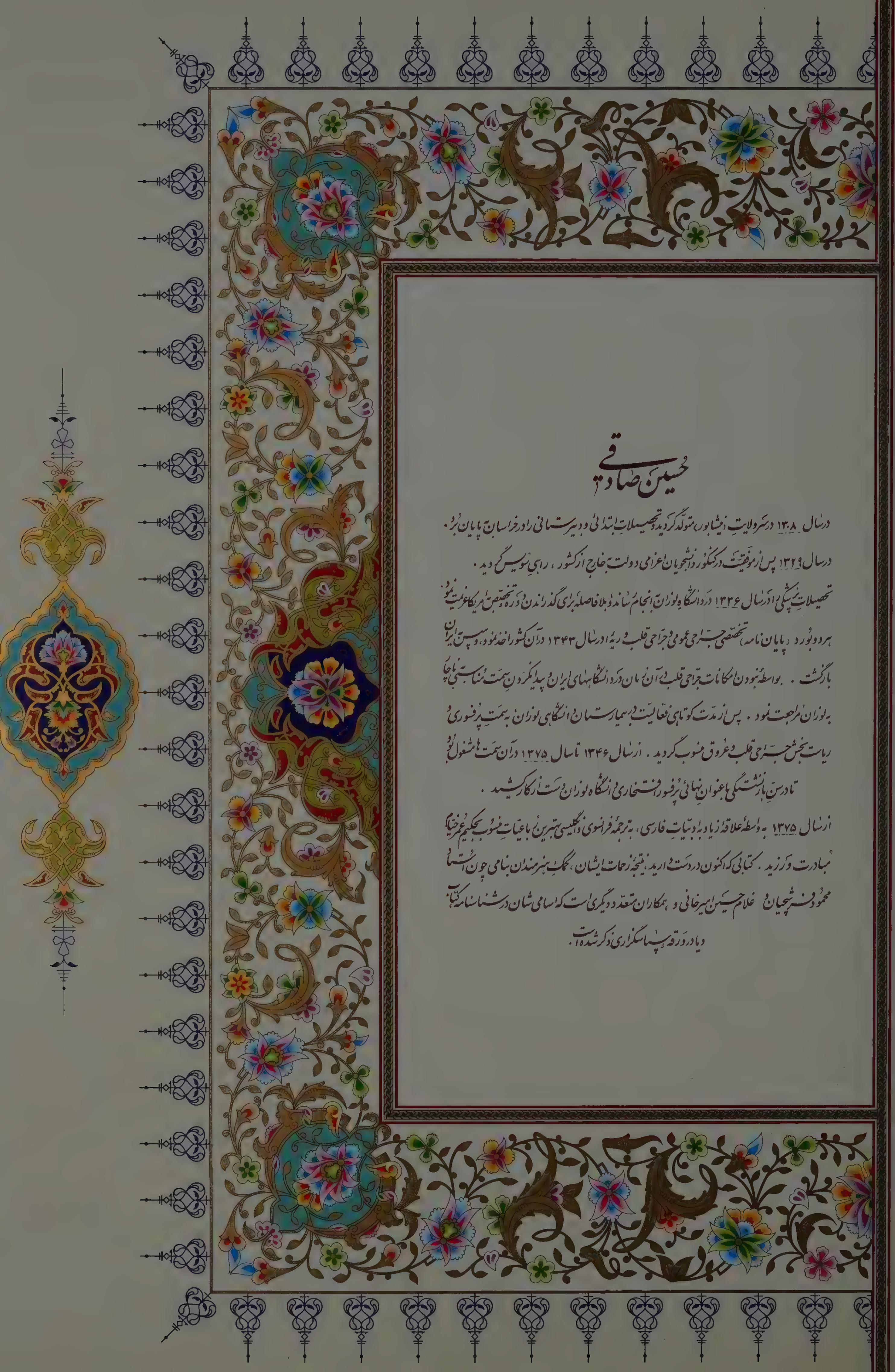
در ترجمهٔ فرانسوی و انگلیسی سعی شده است بنکاتی توجه شود تا درک رباعیات برای خوانندگان این دو زبان آسان‌تر گردد.

ترجمهٔ عربی رباعیات بصورت شعر آورده شده. برای این منظور از اشعار احمد الصافی النجفی ۸۶ رباعی عبدالحق فاضل ۱۲ رباعی، محمد صالح القرق ۱۰ رباعی، جمیل صدقی الزهاوی ۱ رباعی و محمد بن تاویت ۱ رباعی استفاده گردیده است.

مقدمهٔ عربی را آقای دکتر یوسف بکار، خیام‌شناس و استاد نقد ادبی دانشگاه یرموک اربد - اردن، تهیه فرموده‌اند. چون ترجمهٔ ده رباعی پیدا نمی‌شد از شاعر معاصر مقیم دبی، آقای محمد صالح القرق تقاضا شد تا آنها را به عربی و به شعر ترجمه کنند.

امیدواریم این مجموعه رباعیات منسوب به حکیم عمر خیام، رضایت خاطر خوانندگان محترم به هر چهار زبان را فراهم آورد.

حسین صادقی

حسین صادقی

در سال ۱۳۰۸ در شهر ولایت نیشابور متولد گردید و تحصیلات ابتدائی و دبیرستانی را در خراسان به پایان برد.

در سال ۱۳۲۹ پس از موفقیت در کنکور دانشجویان اعزامی دولت به خارج از کشور، راهی سویس گردید.

تحصیلات پزشکی را در سال ۱۳۳۶ در دانشگاه لوزان به انجام رساند و بلافاصله برای گذراندن دورهٔ تخصص به امریکا عزیمت نمود. هر دو بورد (پایان نامه) تخصصی جراحی عمومی و جراحی قلب و ریه را در سال ۱۳۴۳ در آن کشور اخذ نمود، و سپس به ایران بازگشت. بواسطهٔ نبودن امکانات جراحی قلب در آن زمان در دانشگاههای ایران و پیدا نکردن سمت مناسب، ناچار به لوزان مراجعت نمود. پس از مدت کوتاهی فعالیت در بیمارستان دانشگاهی لوزان، به سمت پرفسوری و ریاست بخش جراحی قلب و عروق منسوب گردید. از سال ۱۳۴۶ تا سال ۱۳۷۵ در آن سمت ها مشغول بود تا در سن بازنشستگی با عنوان نهائی پرفسور افتخاری دانشگاه لوزان دست از کار کشید.

از سال ۱۳۷۵ به واسطهٔ علاقهٔ زیاد به ادبیات فارسی، به ترجمهٔ فرانسوی و انگلیسی بهترین رباعیات منسوب به حکیم عمر خیام مبادرت ورزید. کتابی که اکنون در دست دارید، نتیجهٔ زحمات ایشان، کمک هنرمندان بنامی چون استاد محمود فرشچیان و غلام حسین امیرخانی و همکاران متعدد دیگری است که اسامی شان در شناسنامه کتاب و یا در ورقه سپاسگزاری ذکر شده است.

انتشارات یساولی

رباعیهای خیام

به اهتمام و ترجمهٔ پرفسور حسین صادقی

با پیامی از دکتر فدریکو مایور

نقاشی: استاد محمود فرشچیان ▫ خوشنویسی: استاد غلامحسین امیرخانی

پیشگفتار: پرفسور حسین صادقی ▫ دیباچه: دکتر محمدعلی اسلامی ندوشن

صفحه‌آرایی و طرح جلد: رضا یساولی ▫ مدیر تولید: محمود یساولی

تذهیب آثار: مسعود هنرکار، محمدرضا هنرور، احمدعلی نامور

خط نسخ: انوشیروان فروغی ▫ خط شناسنامه: استاد غلامحسین امیرخانی، رسول مرادی

اسلاید: شیدنگار (علی سقایی)، کارگاه عکس (نادر سماوات) ▫ لیتوگرافی: امین گرافیک، نقش آفرین

تفکیک رنگ: فرایند گویا ▫ چاپ: ستاره سبز ▫ چاپ اول: ۱۳۸۴

تیراژ: ششهزار ▫ صحافی: معین ▫ شابک: ۰-۳۵۵-۳۰۶-۹۶۴

ناشر: انتشارات یساولی

تهران: میدان انقلاب، بازارچهٔ کتاب، طبقهٔ زیرین، تلفن: ۶۶۴۶۱۰۰۳، فکس: ۶۶۴۱۱۹۱۳

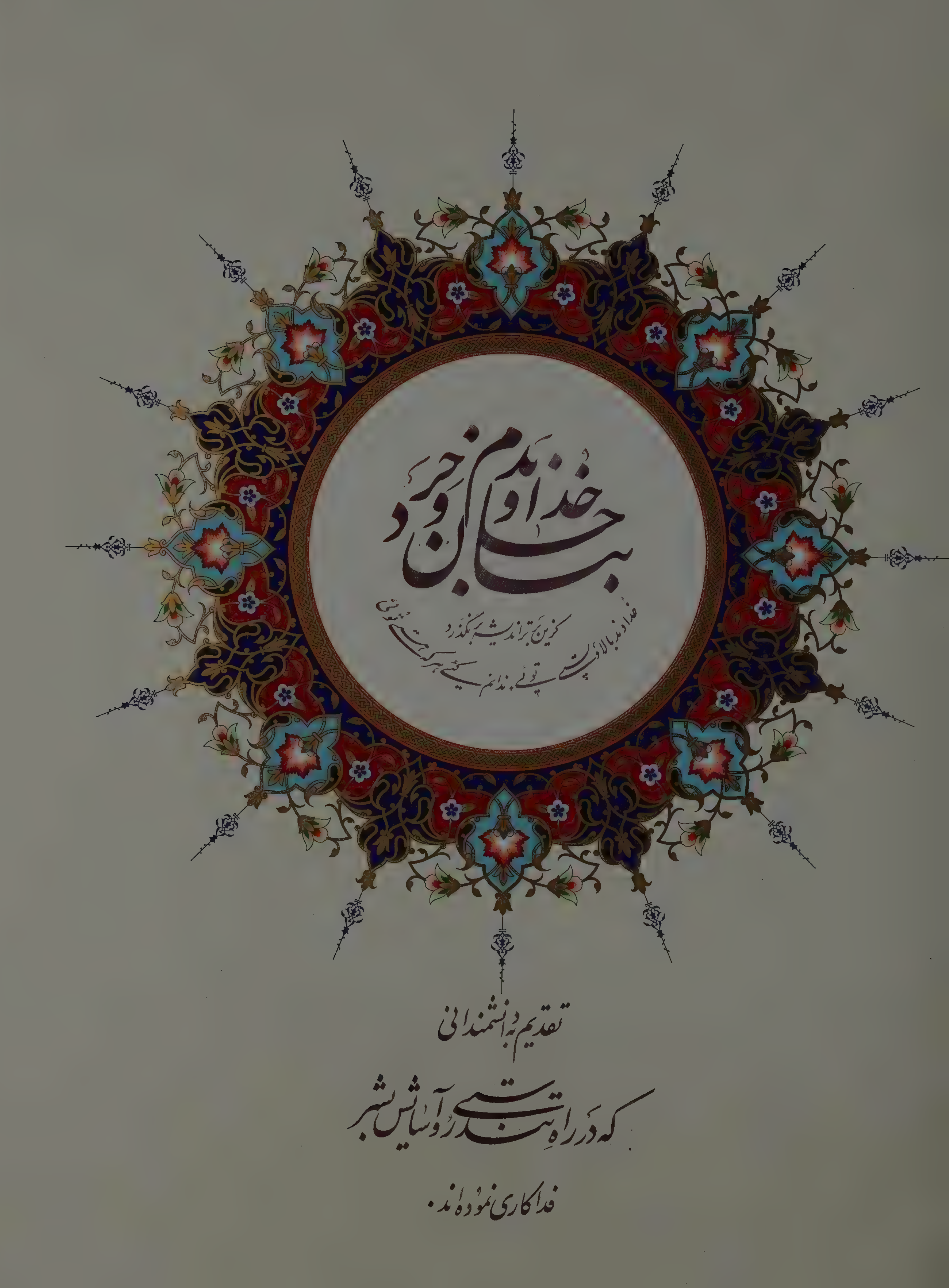
تهران: خیابان کریم خان، نبش خردمند، پلاک ۸۰، تلفن: ۸۸۳۰۰۴۱۵، فکس: ۸۸۸۳۲۰۲۸

آدرس اینترنت: info@yassavoli.com ▫ وب سایت: www.yassavoli.com

Rubaiyat (Quatrains) omar Khayyam ISBN: 964-306-355-0

خیام عمر بن ابراهیم ۴۳۲-۵۱۷؟ ق / رباعیات چندزبانه / رباعیهای خیام به اهتمام و ترجمه انگلیسی و فرانسه محمدحسین صادقی، ترجمه عربی یوسف بکار
طراح رضا یساولی / تذهیب مسعود هنرکار و محمدرضا هنرور / تهران یساولی ۱۳۸۳ / ۳۲۸ ص مصور رنگی ۳۳×۲۴ س م / فارسی-عربی-انگلیسی
فرانسه / فهرستنویسی براساس اطلاعات فیپا / ۱. شعر فارسی / قرن ۵ ق / ۲. شعر فارسی / قرن ۵ ق / ترجمه شده به انگلیسی / ۳. شعر انگلیسی / قرن ۲۰ م
ترجمه شده از فارسی / ۴. شعر فرانسوی / قرن ۲۰ م / ترجمه شده از فارسی / ۵. شعر عربی / قرن ۲۰ م / ترجمه شده از فارسی / ۶. شعر فارسی / قرن ۵ ق
ترجمه شده به فرانسوی / ۷. شعر فارسی / قرن ۵ ق / ترجمه شده به عربی / الف. صادقی حسین ۱۳۰۸ / مترجم ب. بکار یوسف مترجم
Bakkar, Yusuf Husayn / ج. یساولی رضا ۱۳۴۲ / طراح / د. هنرکار مسعود تذهیب گر / ه. هنرور محمدرضا تذهیب گر / و. عنوان / ز. عنوان
رباعیات چندزبانه ۸۲ ی/ PIR ۴۶۲۵ ت/ ر ۹۵۷ح ۲۲ / ۱ فا ۸ پ ۱۳۸۳ کتابخانه ملی ایران ۴۱۹۰۰-۸۳ م

باغ خیامی
به اهتمام و ترجمه
با تابلوهائی از استاد محمود فرشچیان خط غلامحسین امیرخانی

تقدیم به دانشمندانی

که در راهِ بهبودی و آسایش بشر

فداکاری نموده‌اند.

کتابنامه

قدیم:

۱ـ سند بادنامه از محمدبن علی بن محمد ظهیری سمرقندی ۵۵۶ قمری به اهتمام احمد آتش- استانبول ۱۹۴۸.
۲ـ التنبیه علی بعض الاسرار الموعده فی بعض سورالقرآن العظیم از امام فخر رازی متوفی به سال ۶۰۶ قمری.
۳ـ مرصادالعباد از شیخ نجم‌الدین ابوبکر رازی ۶۱۹ قمری تصحیح دکتر محمد امین ریاضی- بنگاه نشر و ترجمه و کتاب ۱۳۵۲.
۴ـ مرزبان‌نامه از سعدالدین وراوینی ۶۲۰ قمری- تصحیح علامه محمد قزوینی- چاپ عکسی- تهران.
۵ـ اقطاب‌القطبیه از عبدالقادر بن حمزه اهری ۶۲۹ قمری.
۶ـ تاریخ جهانگشای جوینی از عطاءالدین عطا ملک بن بهاءالدین محمد بن محمدالجوینی ۶۵۸ قمری به اهتمام رمضانی ۱۳۳۷.
۷ـ تاریخ گزیده از حمداله مستوفی ۷۳۰ قمری به اهتمام دکتر نوایی- تهران ۱۳۳۶.
۸ـ نزهه المجالس از جمال‌الدین خلیل شروانی ۷۳۱ قمری- عکس نسخه خطی کتابخانه جاراله- استانبول.
۹ـ مونس‌الاسرار فی دفایق الاشعار از محمد بدرالدین جاجرمی ۷۴۱ قمری به اهتمام میرصالح طبیبی- انجمن آثار ملی ۱۳۵۰.
۱۰ـ جُنگ مجلس شورایملی ۷۵۰ قمری.
۱۱ـ تذکره مجلس شورایملی قرن هشتم.
۱۲ـ نسخه خطی کتابخانه بودلیان (بادلین)- اکسفورد- بخط شیخ محمد بیربوداقی ۸۶۵ قمری بشماره 140-0
۱۳ـ طربخانه تالیف یاراحمد بن حسین رشیدی تبریزی ۸۶۸ قمری به اهتمام جلال‌الدین همائی- چاپ تابان- تهران ۱۳۴۲.
۱۴ـ نسخه خطی سلطانعلی کاتب مشهدی متوفی به سال ۹۲۶ قمری.
۱۵ـ نسخه خطی شماره ۱۶۴۰۸ کتابخانه آستانقدس رضوی ۹۹۳ قمری.
۱۶ـ نسخه خطی شماره ۶۰۶۴ کتابخانه آستانقدس رضوی ۱۲۶۷ قمری بنام اوصاف‌الاشراف.
۱۷ـ عمر خیام توسط ادوارد فیتز جرالد- چاپ لندن ۱۸۹۵ و ۱۸۹۱- ناشر Mc Millan and Co.
۱۸ـ رباعیات عمر خیام توسط نیکلا بخط محمد اسمعیل ابن محمد ابراهیم ۱۲۸۳ قمری- ناشر Jean Maisonneuve پاریس.
۱۹ـ نسخه خطی شماره ۱۵۹۵۲ کتابخانه آستانقدس رضوی ۱۳۰۶ قمری- کاتب محمدعلی همدانی.

جدید:

۲۰ـ ایوری پیتر و هیس- استابس جان. رباعیات عمر خیام- انشارات Penguin books ۱۹۹۸.
۲۱ـ بهرامی محمدعلی. دیوان خیام- انتشارات چاپار شهریور ۱۳۶۵.
۲۲ـ حسنی گلزار. رباعیات خیام- چاپ بمبئی ۱۳۲۴.
۲۳ـ خیام مسعود. زار بر سر سبزه زندگی و اشعار حکیم عمر خیام نیشابوری- انتشارات آرش- استکهلم ۱۹۷۵.
۲۴ـ دانشفر حسن. رباعیات عمر خیام- چاپ اقبال- تهران ۱۳۷۳.
۲۵ـ دشتی علی. دمی با خیام- موسسه انتشارات امیرکبیر- تهران ۱۳۶۶.
۲۶ـ رضوانیان حسن. رباعیات حکیم عمر خیام نیشابوری و پیروان او- انتشارات Imprimerie nationale ۱۹۹۲.
۲۷ـ رمضانی محسن . رباعیات حکیم عمر خیام به سی زبان- انتشارات پدیده- تهران ۱۳۶۶.
۲۸ـ زعیمی خسرو. رباعیات خیام- انتشارات سیرنگ- تهران ۱۳۶۴.
۲۹ـ صابر کرمانی. رباعیات حکیم عمر خیام- انتشارات اقبال- تهران ۱۳۶۴.
۳۰ـ فرزانه محسن. نقد و بررسی رباعیهای خیام- چاپ احمدی کتابخانه فروردین- تهران ۱۳۶۶.
۳۱ـ فروغی محمدعلی. رباعیات حکیم عمر خیام- موسسه مطبوعاتی علمی- تهران ۱۳۲۰.
۳۲ـ فولادوند مهدی. رباعیات عمر خیام- چاپ پاریس موسسه Imprimerie natinale ۱۹۶۰.
۳۳ـ قاسملو فریبرز. مقایسه رباعیات عمر بن ابراهیم خیامی- نسخه محمدعلی فروغی- نسخه ژوکوفسکی (برتلس)- نسخه کاترینا فن اهایم (روزن) انتشارات قلم- تهران ۱۳۷۵.
۳۴ـ مهاجر شیروانی فردین و شایگان حسن. نگاهی به خیام همراه با رباعیات- انتشارات پویش ۱۳۷۰.
۳۵ـ هدایت صادق. ترانه‌های خیام- تهران ۱۳۱۳.

رباعیات خیام
انتشارات یساولی
به اهتمام و ترجمه
پرفسور حسین صادقی
با تابلوهایی از استاد محمود فرشچیان خط غلامحسین امیرخانی